YUNUS (ALEYHİSSELAM) SURESİ

ـ1ـ عن عبادة بن الصامت رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]سألْتُ رسولَ اللّهِ # عَنْ قولهِ تعالى: لَهُمُ الْبُشْرى في الْحَيَاةِ الدُّنْيَا. قالَ: هِىَ الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ يَرَاهَا الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ أوْ تُرى لَهُ[. أخرجه الترمذى.

1. (657)- Ubâde tu'bnu's-Sâmit (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Cenab-ı Hakk'ın şu âyeti hakkında sordum: "Dünya hayatında da, âhirette de müjde onlaradır..." (Yunus, 64). Şu cevabı verdi: "Burada kastedilen müjde sâlih rüyadır. Mü'min kul onu görür veya kendisine gösterilir." [Tirmizi, Rü'ya 3, (2276).][1]

AÇIKLAMA:

Kur'an-ı Kerim, Hz. Yusuf, Hz. İbrahim (aleyhimes selâm) gibi büyük peygamberlerin rüyalarına genişçe yer verir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gerek hayatında ve gerekse hadislerinde rüyanın ayrı bir yeri var. Yani dinimiz, rüya hadisesi üzerine gerektiği kadar eğilmiş, onun ehemmiyetine dikkat çekmiştir. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın bir âyette geçen "müjde"yi "salih rüya" olarak tefsir etmesi de sâlih rüyânın ehemmiyetine dikkat çekme sayılabilir. Aslında bu yorum, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir hadisine dayandırılabilir. Zira Efendimiz şöyle buyurmuştur: "...Rüya üç çeşittir: Rüyayı sâliha: Bu Allah'tan bir müjdedir. Bir diğer rüya şeytanîdir. İnsanı üzer. Üçüncü çeşit rüya kişinin kendi kendine konuşmasıdır..."

Sâlih rüyâ'nın ehemmiyetini belirtme zımnında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun "nübüvvetin kırk altı cüzünden biri"ni teşkil ettiğini söyler. Yine bu babta şu hadis rivayet edilmiştir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Risâlet ve peygamberlik artık bitmiştir. Benden sonra ne nebi, ne de resul gelecektir" buyurdu. Bu, cemaatin üzülmesine sebep olmuştu ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Ancak müjde vericiler (mübeşşirât) var" buyurdu.

"- Ey Allah'ın Resulü! Müjde vericiler de nedir?" diye sorulunca:

"- Müslümanın rüyasıdır. O nübüvvetin cüzlerinden bir cüzdür" buyurur.
Rüya konusu üzerine daha geniş bilgi 2000-2007 numaralı hadislerin açıklaması yapılırken verilecektir.[2]

ـ2ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما.]أنَّ النَّبىَّ # قال: لَمَّا أغْرَقَ اللّهُ تعالى فِرْعَوْنَ قال: آمَنْتُ أنَّهُ َ إلهَ إِّ الَّذِى آمَنَتْ بِهِ بَنُوا إسْرَائِلَ. قالَ جِبْرِيلُ يَا مُحَمَّدُ لَوْ رَأيْتَنِى وَأنَا آخُذُ مِنْ حَالِ الْبَحْرِ، وَأدُسُّهُ في فِيهِ مَخَافَةَ أنْ تُدْرِكَهُ الرَّحْمةُ[. أخرجه الترمذى وصححه.»وحَالُ الْبَحْرِ« بالمهملة: طينه ا‘سود الذى في قعره .
2. (658)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cenâb-ı Hakk Firavun'u sudan boğduğu zaman: "Benî İsrail'in inandığındığından başka ilah olmadığına inandım" dedi. (Yunus, 90). Cebrail buyurdu ki: "Ey Muhammed, sen beni denizin çamurundan alıp, (Allah'ın) rahmeti ona ulaşıverir korkusuyla ağzını tıkarken görseydin." [Tirmizî, Tefsir, Yunus, (3106).] [3]

AÇIKLAMA:

Bâzı âlimler yukarıdaki hadisi, İslâm'ın umumî prensiplerine muarız bularak müşkile dikkat çekmişlerdir. (Râzi gibi...) Hâzin, Tefsiri'nde önce, usûl-i hadis prensipleri çerçevesinde, -iki tarikini de teker teker tahlil ederek- hadisin sıhhatini gösterdikten sonra, müşkilatın kaynağı olan metni ele alır ve mânayı te'vil eder. Şöyle hülâsa edebiliriz:
"Fahreddin Râzi şu itirazda bulunmuştur: "Cebrail (aleyhissalâtu vesselâm)'in, Firavun tevbe etmesin diye, çamuru alıp ağzına tıkaması sahih midir?"
"- Evet mâkul olanı sahih olmasıdır. Çünkü bu hâlde, ya "teklif var mı, yok mu?" sorusu sözkonusudur. Şayet teklif var dersek Cebrail'in onun

tevbesine mâni olması câiz olmaz, aksine tevbe etmesine ve her çeşit ibâdetine yardımcı olması gerekir. Şayet o hâletde Firavun'dan teklif zâil olmuşsa, bu durumda da hadiste Cebrail (aleyhisselam)'e nisbet edilen amelin bir manası, faydası olamaz.
Kezâ, şâyet Firavun'un tevbe etmesine mâni oldu ise, küfürde devam etmesine râzı oldu demektir. Halbuki küfre rıza küfürdür. Keza, Firavun'un iman etmesine mâni olması için, Cenâb-ı Hakk'ın Cebrail'e emirde bulunması Allah'ın celâline uygun düşer mi?
Şayet: "Cebrail (aleyhisselam), bunu Allah'ın emriyle değil, kendi düşüncesiyle yaptı" denecek olsa, bu sözü, "Biz ancak Rabbinin buyruğuyla ineriz" (Meryem, 64), âyeti reddeder.
Bu itiraza cevap şöyledir: "Hadis'in sıhhatine kimse itiraz etmemiştir. Râzi'nin: "Bu halde Firavun'a teklif var mıydı, yok muydu? Var idiyse, Cebrail'in onun tevbesine engel olması câiz değildir" sözüne gelince, hemen belirtelim ki, bu söz, "Fiilleri Allah yaratır" diyerek kaderin varlığını kabul edenler ve "Allah dilediğine hidâyet, dilediğine dalâlet verir" diyen ve kaderi kabul eden Ehl-i Sünnet'in prensibi açısından doğru bir söz değildir. Zira onlar, "Allah, kâfirle imân arasına girer" derler. Bu sözün dayanağı da şu âyet-i kerimelerdir: "...Allah'ın kişi ile kalbi arasına girdiğini... bilin" (Enfâl 24). Keza şu âyet: "Kalplerimiz perdelidir" demelerinden ötürü Allah, evet, inkârlarına karşılık onların kalplerini mühürledi. Onun için bunların ancak pek azı inanır" (Nisa 155). Keza şu âyet: "Onların kalplerini, gözlerini, -ona ilkdefa inanmadıkları gibi- çeviririz; onları taşkınlıkları içinde şaşkın şaşkın bırakırız" (En'âm 110). Burada Cenâb-ı Hakk, onların -tıpkı ilk önce bizzat kendilerinin, imânı terketmeleri gibi- kalplerini çevirdiğini haber vermektedir. İşte Firavun'a da böyle yapmış, önceden inanmayı reddettiği için, Allah da -ceza olarak- inanmasına mâni olmuştur. Öyle ise, Firavun'un ağzına çamur tıkılması vak'ası kalbin mühürlenmesi ve kilitlenmesi nevinden bir ameldir. Kâfirin imânına mâni olunup, hidâyetinin önlenmesi ise daha önceki küfrüne bir cezâdır.
Bu söylediğimiz, yukarıda kaydedilen müşkilin açıklanmasında fiilleri yaratanın Allah olduğunu söyleyen, kaderi kabul eden grubun görüşüdür...

Cibril (aleyhisselam) ile alakalı kıssaya gelince, o da buna benzer bir mülâhaza ile izah edilir: Bu konuda söylenebilecek nihâî söz şudur:

Allahu Teâla hazretleri, Firavun'un inanmasına mâni oldu, yâni eski küfrüne ve iman teklifi kendisine geldiği zaman reddetmiş olmasına ceza olarak, imanla onun arasına bir engel koydu.

Cebrail'in çamur tıkma fiiline gelince, bunu Cebrail, kendi düşüncesiyle değil, Allah'ın emriyle yapmıştır.

Fahreddin Râzi hazretlerinin: "Cibril (aleyhisselam)'in Firavun'un tevbe etmesine mâni olması caiz değildir, aksine, tevbe ve diğer ibadetlerine yardımcı olması gerekirdi" sözü, Cebrail (aleyhisselam)'in mükellefiyetinin de bizim mükellefiyetimiz gibi olması hâlinde doğrudur. Tabii ki bu durumda bize vacip olan ona da vacib olurdu. Amma mesele başka şekilde olunca, yani Cebrail (aleyhisselam) sadece Allah'ın emrettiği şeyleri yapmak, onun dışına hiç çıkmamak durumunda olunca Firavun'un imânına mani olan, Allah Teâla olmakta, Cibril de Allah'ın emrinin infazcısı bulunmaktadır. Bu durumda, Allah'ın yardım etmediği bir kimseye onun yardım etmesi nasıl gerekli ve vacib olur? Nitekim, Kur'an-ı Kerim, Allah'ın, Firavun hakkında küfre hükmettiğini ve onun elem verici azabı görmeden iman etmeyeceğini haber vermektedir.

Şu da söylenebilir: Cebrâil (aleyhisselam) ya Allah'ın emriyle tasarruf etmekte ve sadece Allah'ın emrini yapmaktadır, ya da Allah'ın emriyle değil, kendi arzusuna göre dilediğini yapmaktadır. Bu iki duruma göre, Firavun'a, tevbe hususunda yardım etmesi gerekmediği gibi, onu bundan men etmesi de haram olmaz. Çünkü ona gerekli olan şey kendisine emredileni yapmasıdır, haram olan şey de yapması yasaklanan şeydir. Hemen ilave edelim ki, Allah Teâla Kur'an'da Firavun'a yardım etmesini emrettiği veya tevbe etmesine mâni olmasını yasakladığına dair bir ihbarda bulunmamıştır.

Yâni, melekler, bizim tâbi olduğumuz tarzda bir mükellefiyete tâbi değildirler."

Hâzin'de daha geniş tahlil mevcuttur.[4]

HÛD (ALEYHİSSELAM) SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قال أبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: يَا رَسُولَ اللّهِ قَدْ شِبْتَ! قالَ: شَيَّبْتِنِى هُودٌ، وَالْوَاقِعَةُ، وَالْمُرْسَلتُ، وَعَمَّ يَتَسَاءَلُونَ وَإذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ[. أخرجه الترمذى.

1. (659)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh): "Ey Allah'ın Resûlü, saçların ağardı, yaşlandın" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Beni, Hûd, Vakı'a, Mürselât, Amme yetesâelun ve İza'ş-Şemsü Küvviret sûreleri ihtiyarlattı" cevabını verdi." [Tirmizî, Tefsir, Vâkı'a, (3293).][5]

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kârî'nin açıklamasına göre, Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) bu sözüyle Resûlulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın başında ihtiyarlık alâmeti olan beyaz kılların fazlaca gözükmesini kastedmemiştir. Çünkü bâzı rivayetler Resûl-i Ekrem'in, vefat anında saç ve sakalındaki beyaz kılların 14 adet olduğunu belirtiyor. Hz. Ebû Bekir bu sözüyle, henüz yaşlılığa saçların ağarma yaşına girmeden, erken bir çağda akların görülmeye başladığını ifade etmek istemiştir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Beni şu sûreler.. ihtiyarlattı" buyurması o sûrelerdeki muhtevânın kendisini fazlaca düşündürüp, ağzının tadını kaçırdığını ifâde etmek içindir. Zîra zikredilen bu sureler, eski milletlerin başına gelen belâları ve bilhassa kıyâmet ahvâlini haber vermekte, insanın hakiki istikbalinde başına gelecek dehşetli hadiseleri safha safha anlatmaktadır. Gerçek iman sahipleri onları düşündükçe ehl-i dünya gibi neşeli, eğlenceli olamaz. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Benim bildiğimi bilseniz az güler çok ağlardınız" buyurmakta, hayatın fâni zevklerine olan bağları zayıflatmak, kırmak için ölümü çokca hatırlamayı tavsiye buyurmaktadır.[6]

ـ2ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّهُ سُئِلَ عنْ قولهِ تعالى: أَ إنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ. قالَ: كانَ أُنَاسٌ يَسْتَحْيُونَ أنْ يَتَخَلَّوْا فَيُفْضُوا إلى السَّماءِ، وَأنْ يُجَامِعُوا نِسَاءَهُمْ فَيُفْضُوا إلى السَّماءِ فنزَلَ ذلِكَ فِيهمْ[. أخرجه البخارى .

2. (660)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın anlattığına göre, kendisine Cenâb-ı Hakk'ın şu meâldeki kelâmından suâl sorulmuştur: "Bilin ki, onlar, Kur'an okunurken gizlenmek için iki büklüm olurlar. Bilin ki elbiselerine büründüklerinde bile Allah onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir. Çünkü O, kalplerde olanı bilendir (Hud, 5).

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) şu açıklamayı yapmıştır: "Bunlar helâda soyununca avret mahallerinin açılıp, o manzaralarının semaya ulaşmasından, keza hanımlarıyla cinsî mukarenet sırasında soyununca çıplak hallerinin semaya ulaşmasından korkup haya duyan, (bu yüzden kendilerine sıkıntı veren) kimseler hakkında nâzil olmuştur." [Buharî, Tefsir, Hud 1.][7]

ـ3ـ وعن أبى موسى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رسولُ اللّهِ #: إنَّ اللّهَ تعالى لَيُمْلِي لِلظّالِمِ حَتَّى إذَا أخَذَهُ لَمْ يُفْلِتْهُ. ثُمَّ قَرَأ: وَكَذَلِكَ أخْذُ رَبِّكَ إذَا أخَذَ القُرَى وَهِىَ ظَالِمَةٌ إنَّ أخْذَهُ ألِيمٌ شَدِيدٌ[. أخرجه الشيخان والترمذى .

3. (661)- Ebu Mûsa el-Eş'arî (radıyallahu anh) anlatıyor: Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allahu Teâla, zalime biraz fırsat tanır, amma bir de yakaladı mı artık paçayı kurtaramaz." Sonra da şu âyeti okudular: "Allah kasabaların zâlim halkını yakalayınca böyle yakalar, yakalaması da şiddetli ve elimdir" (Hud, 102).

Tirmizî, rivayetinde: "Fırsat tanır (yümlî) değil, "mühlet tanır" (yümhil) olması muhtemeldir" demiştir. [Buharî, Tefsir, Hud 5; Müslim, Birr 61,

(2583); Tirmizî, Tefsir, Hud, (3109); İbnu Mâce, Fiten 22, (4018).][8]

ـ4ـ وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]جاءَ رَجُلٌ فقَالَ: يَا رَسُولَ اللّهِ إنّى عَالَجْتُ امْرَأةً في أقْصى الْمَدِينَةِ، وَإنِّى أصَبْتُ مِنْهَا مَا دُونَ أنْ أمَسَّهَا، وأنَا هذا فَاقْضِ فيَّ مَا شِئْتَ. فقالَ عُمرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: لَقَدْ سَتَرَكَ اللّهُ تعالى، لَوْ سَتَرْتَ عَلَى نَفْسِكَ. وَلَمْ يَرُدَّ النَّبىُّ # شَيْئاً؛ فَقَامَ الرَّجُلُ فانْطَلَقَ النَّبىُّ # رَجُ ية: وَأقِمِ الصَّةَ طَرَفَىِ النَّهَارِŒفَدَعَاهُ فَتَ عَلَيْهِ هذِهِ ا وَزُلَفاً مِنَ اللّيْلِ إنَّ الحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئاتِ ذلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ. فقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللّهِ هَذَا لَهُ خَاصَّة؟ قَالَ بَلْ لِلنَّاسِ كَافَّةً[. أخرجه الخمسة إ النسائى.

4. **(662)-** İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Ben şehrin öbür tarafında bir kadına elledim, cima yapmaksızın onunla nefsimi tatmin ettim. Ve işte ben buradayım, istediğin cezayı ver" dedi.

Hz. Ömer atılarak: "Allah seni örtmüş, keşke sen de kendini örtüp açıklamasaydın" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hiçbir cevap vermedi. Adam kalkıp gitti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) peşine bir adam göndererek onu çağırtıp şu âyeti okudu: "Gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın zamanlarında namaz kıl. Doğrusu iyilikler kötülükleri giderir... Bu, öğüt kabûl edenlere bir öğüttür" (Hûd, 114). Bunun üzerine bir adam: "Ey Allah'ın Resulü bu hüküm sadece soru sahibi için mi (başkasına da şâmil mi)?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Herkes için" cevabını verdi [Buharî, Mevâkitu's-Salât 4, Tefsir, Hûd 6; Müslim, Tevbe 39, (2763); Tirmizî, Tefsir, Hûd, (3111); Ebû Dâvud, Hudud 32, (4468).][9]

AÇIKLAMA:

Pekçok tarikden rivayet edilen bu hadisenin kahramanı hususunda rivayetler farklı isimler zikrederler. Bizim için, ortadaki vak'a ve buna terettüp eden hüküm mühimdir. Görüldüğü üzere ayet-i kerime iyiliklerin kötülüklere keffâret olacağını açıkca ifade etmekte, âyetin iniş sebebi olan vak'a da âyetin mânasına müşahhas bir misâl vermektedir. Ayette zikredilen ve kötülükleri örteceği belirtilen iyilikler (hasenât) nelerdir? Bu hususta ulemâ farklı görüşler ileri sürmüştür: Beş vakit namaz, Subhânallahi velhamdü lillâhi velâ ilâhe illâ'llahu v'allahu ekber diyerek zikretmek, işlenen her hayır vs.

Hadis'te işlenen suçların itiraf edilmemesi, gizli kaldıkça, fâili tarafından açığa vurulmaması gerektiği de ifâde edilmektedir.

Gündüzün iki tarafındaki namazlar sabah, öğle, ikindi; gecenin saatlerindeki namazlar da, akşam ve yatsı namazlarıdır.[10]

YUSUF (ALEYHİSSELAM) SURESİ

ـ1ـ عن عروة بن الزبير رحمه اللّه.]أَنَّهُ سَألَ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْها عَنْ قولِهِ تعالى: حَتَّى إذَا اسْتَيْأسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا؛ أمْ كُذِبُوا؟ قَالَتْ: كَذّبَهُمْ قَوْمَهُمْ. فقَالَ وَاللّهِ لَقَدْ اسْتَيْقَنُوا أنَّ قَوْمَهُمْ كَذّبُوهُمْ وَمَا هُوَ بِالظَّنِّ. فقَالتْ: يَا عُرَيَّةُ أجَلْ! لَقَدِ اسْتَيْقَنُوا بِذلِكَ. فقالَ: لَعَلَّهَا قَدْ كُذِّبُوا. فقالتْ: مَعَاذَ اللّهِ؛ لَمْ تَكُنِ الرُّسُلُ تَظُنُّ ذلِكَ بِرَبِّهَا. فقَالَ: مَا هذِهِ اŒيةُ؟ قالتْ: هُمْ أتْبَاعُ الرُّسُلِ الّذِينَ آمَنُوا بِهِمْ وَصَدَّقُوهُمْ وَطَالَ عَلَيْهِمْ الْبَءُ وَاستَأخَرَ عَنْهُمُ النَّصْرُ؛ حَتَّى إذَا استَيْأسَ الرُّسُلُ مِمَّنْ كَذّبَهُمْ مِنْ قَوْمِهِمْ وَظَنُّوا أنَّ أتْبَاعَهُمْ كَذّبُوهُمْ جَاءَهُمْ نَصْرُ اللّهِ تعالَى عِنْدَ ذلِكَ[. أخرجه البخارى .

1. (663)- Urve tu'bnu Zübeyr (rahimehullah) anlatıyor: "Ben, diyor, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye şu ayetten sordum: "Öyle ki, peygamberler ümidsizliğe düşüp, yalanlandıklarını sandıkları bir sırada onlara yardımımız gelmiştir" (Yusuf, 110).

- Bu ayette geçen bir kelime küzzibû şeklinde şeddeli mi okunmalı, küzibû şeklinde şeddesiz mi okumalı? dedim. Bana: "Onları kavimleri yalanladı" diye cevap verdi.

Urve der ki: "Öyle ise, yemin olsun, onlar kesinlikle bildiler ki, kavimleri kendilerini tekzib etmiştir, (böyle okununca) "tekzib edildikleri zannına düştüler" diye bir mâna verme ihtimali kalmaz" dedim. Hz. Aişe: "Ey Urvecik, öyledir. Peygamberler bu hususta kesin kanaate vardılar!" dedi. Ben tekrar: "Ama âyet belki de "küzibû" diye okunmalı" dedim. Cevaben: "Allah korusun, peygamberler, Rableri hakkında böyle bir zanna düşmezler"dedi.

Ben tekrar: "Bu âyet nedir? (kimlerden bahsediyor?)" diye sordum.

Cevaben: "Onlar peygamberlerin kendilerine tâbi olan adamlarıdır, bu kimseler Rablerine inanmış, peygamberlerini de tasdik etmişlerdir. Ancak mâruz kaldıları belâ uzamış, Allah'tan onlara gelecek yardım da gecikmiştir. O kadar ki, kavimlerinden kendilerini tekzib edenler sebebiyle peygamberler ümidlerini kestikleri ve artık etbâlarının kendilerini tekzib ettiği zannına düştükleri bir anda Allah'ın yardımı onlara ulaşmıştır. (İşte âyet-i kerimede bu durumdaki peygamberler ve onların etbaları kastedilmektedir.)" [Buhârî, Enbiya 19, Tefsir, Bakara 38, Yusuf 6.[11]]

ـ2ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. في قوله تعالى:]ومَا يُؤْمِنُ أكْثَرُهُمْ بِاللّهِ إّ وَهُمْ مُشْرِكُونَ. قالَ: يَسْألُهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ، وَمنْ خَلَقَ السَّمَواتِ وَا‘رْضَ؟ فيقُولُونَ اللّهُ!

فذلِكَ إيمَانُهُمْ، وَهُمْ يَعْبُدُونَ غَيْرَهُ فذلِكَ شِرْكُهُمْ[.

أخرجه رزين.قلت: وأخرجه البخارى تعليقاً في آخر صحيحه، واللّه أعلم .

2. (664)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) şu âyet hakkında: "Onların çoğu, ortak koşmadan Allah'a inanmazlar" (Yusuf, 106) şu açıklamayı yapmıştır: "Yâni, "Onlara kendilerini kim yarattı, semâvat ve arzı kim yarattı diye sorarsınız, "Allah" diye cevap verirler, işte bu onların imanıdır. İbâdet etmeye gelince Allah'tan başkasına taparlar, bu da onların ortak koşmaları, şirkleridir." [Rezin'in ilavesidir. (Taberi 13, 51).] [12]

RA'D SURESİ

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالِ رسولُ اللّه #: في قولهِ تعالى: ونُفَضِّلُ بَعْضَهَا علَى بَعْضٍ في ا‘كُلِ. قال: الدَّقَلُ وَالْفَارِسىُّ وَالحُلْوُ وَالحَامِضُ[. أخرجه الترمذى .

1**. (665)-** Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Cenâb-ı Hakk'ın: "Arzda birbirine komşu kıt'alar vardır, üzüm bağları, ekinler, çatallı ve çatalsız hurmalıklar vardır ki hepsi bir su ile sulanıyor. (Böyle iken) biz onlardan bazısını yemişlerinde (ve tadlarında), bazısından üstün kılıyoruz. İşte bunlarda da aklını kullanacak zümreler için elbette âyetler vardır" (Ra'd, 4). Kelâm-ı İlâhîsinde geçen "üstünlük"ü şöyle açıkladılar: "Bu onların, kalitesiz, fârisî çeşitten tatlı ve ekşi oluşlarıdır." [Tirmizî, Tefsir, Ra'd, (3117).][13]

AÇIKLAMA:

Ayet-i kerime yeryüzündeki bütün meyvelerin aynı su ve topraktan beslendikleri halde aralarında farklılıklar meydana gelmesinde Allah'ın varlığını idrâke götüren bir delil olduğunu beyan ederek bu hususta düşünmeye, araştırmaya teşvik ediyor. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), farklılıklar hususunda araştırıcı ipucu veriyor:

1- Kalitelikalitesiz oluş: Bu aynı cinste ve hattâ aynı ağacın meyvelerinde olabilen bir durumdur.
2- Cins yönüyle farklılık: Hadiste fârisî denen bir hurma çeşidi zikredilmek suretiyle bu hususa parmak basılıyor. Meselâ elmadan misâl versek Niğde elması, Amasya elması gibi.
3- Tad yönüyle farklılık: Ekşi, tatlı, mayhoş, buruk, kokulu vs.
Cenâb-ı Hakk hazretleri, irâdesiyle kudretiyle sutoprakgüneş tezgâhından bu çeşitlilikeri çıkarıyor.[14]

İBRAHİM (ALEYHİSSELAM) SURESİ

ـ1ـ عن أبى أمامة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسول اللّه # في قولهِ تعالى: وَيُسْقى مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ يَتَجَرَّعُهُ. قالَ يُقَرَّبُ إلى فيهِ فَيَكْرَهُهُ فَإذَا أُدْنِىَ مِنْهُ شَوَى وَجْهَهُ وَوَقَعَتْ فَرْوَةُ رَأسِهِ فَإذَا شَرِبَهُ قَطَّعَ أمْعَاءَهُ حَتَّى يَخْرُجَ منْ دُبُرِهِ. قالَ اللّهُ تعالى: فَقَطَّعَ أمْعَاءهُمْ؛ وَقال: وَإنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِى الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقاً[. أخرجه الترمذى .

1. (666)- Ebu Umâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ardında cehennem vardır, orada kendisine irinli su içirilecektir" (İbrahim 14, 16) âyeti hakkında şu açıklamayı yaptı: "İrin ağzına yaklaştırılır, ondan ikrah eder, iğrenir. Biraz daha yaklaştırılınca suratı yanar ve başının derisi dökülür. İrini içince kıçından çıkıncaya kadar, (geçtiği yerleri ve bu meyanda) bağırsaklarını param parça eder."
Resûlullah bu açıklama üzerine şu âyetleri okudu: "...Ateşte ebedî kalan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimseler..." (Muhammed, 15).

"...Onlar yardım istediklerinde erimiş mâden gibi, yüzleri kavuran bir su kendilerine sunulur" (Kehf, 29). [Tirmizî, Cehennem, 4, (2586).] [15]

ـ2ـ وعن أنس بن مالك رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّه # في قوله تعالى: ألَمْ تَرَ كَيفَ ضَرَب اللّهُ مَثً كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ. قالَ: هِىَ النَّخْلَةُ. وَقالَ: في الشَّجَرَةِ الخَبِيثَةِ هِىَ الْحَنظَلُ[. أخرجه الترمذى .

2. **(667)-** Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Allah'ın hoş bir sözü; kökü sağlam, dalları göğe doğru olan -Rabbinin izniyle her zaman meyve veren- hoş bir ağaca benzeterek nasıl misal verdiğini görmüyor musun?" (İbrahim, 24-25) âyetinde zikredilen ağaç hakkında: "O hurma ağacıdır" buyurdu. Ve müteakip ayette ifade edilen kötü ağacı da hanzale'ye (zakkum, Ebu Cehil karpuzu da denir, mercimek ağacıdır) benzetti. Âyet şöyle: "Çirkin bir söz de yerden koparılmış, hiç bir sebatı olmayan kötü bir ağaza benzer" (İbrahim, 26). [Tirmizî, Tefsir, İbrahim, (3118).][16]

AÇIKLAMA:

Ayette geçen güzel kelime (kelime-i tayyibe) âlimlerce kelime-i şehâdet, kelime-i tevhid, iman... olarak te'vil edilmiştir. Kötü kelime de, (kelime-i habise) "Allah'ı tanımamaktır" denmiştir. Hayra delâlet eden, hayra götüren her sözün kelime-i tayyibe'nin; küfür, isyân, gıybet mâlayâniyat gibi hayır yönü olmayan her sözün de kelime-i habise'nin müfredâtına girdiği söylenebilir.
Güzel kelime ile alâkalı olarak yapılan bir yoruma göre, "Burada benzetmenin yapıldığı şey imandır. Yani iman güzel bir ağaçtır. Onun sâbit olan aslı, kökü ondaki ihlâs, gökdeki dalı ise Allah korkusudur. Bu kelime kimin kalbinde tam bir surette ve gerçek haliyle yerleşir, kalb onunla vasıflanır, bu suretle en güzel boya olan Allah'ın boyasıyla

boyanırsa artık o, Allah'ını tanır, dili buna şehâdet eder, uzuvları da bunu tasdik eder. Bu hakikat ve bunun levâzımı, sahibini mâsivâdan (yani Allah'ın rızasına uymayan şeylerden) uzaklaştırır. Onun vicdanı ile lisanını birleştirir. Artık o, bütün uzuvlarıyla Allah'ın yolunda inkıyad ile çalışır... Bir ağacın damarları, gövdesi, dalları meyvesi vardır. İman ve İslâm da böyledir. Onun damarları ilim, mârifet, yakindir. Gövdesi ihlâsdır, dalları iyi amellerdir, meyvesi güzel amellerin gerektirdiği makbûl ve memduh eserler, öğülmüş sıfatlar, temiz huylardır... Bir ağaç diri kalmak için sulanmak, bakılmak ister. Bunlar ihmâl edilirse kurur. Kalbteki iman ağacı da böyledir. Eğer sahibi faydalı ilim, sâlih amel ile, tezekkür ve tefekkür ile her zaman bakıp gözetmezse o da kurumak tehlikesine mâruz kalır. Nitekim bir hadiste: "Elbise nasıl yıpranır, eskirse, kalbteki iman da öylece yıpranıp eskir. O halde imanınızı daima tazeleyin" buyurulur. Bu hadisten de anlaşılacağı üzere, Allah'ın emirlerini vakti vaktinde yaparak, sâlih amellerde, bol zikirde bulunarak imanı beslemek, tâze tutmak gerekir."

Kötü ağaca gelince, bu Allah'ı tanımamaktır. Bu her çeşit âfetin kaynağı, tehlikelerin ünvanı, bedbahtlığın başıdır. Âyet-i kerimede bu kötü ağaç (şecere-i habise) şu üç vasıfla tavsif edilmiştir:

1- Habis, yani pis ve kötü olması: Bu hâl, ağacın kokusu, tadı, manzarası, zararı itibariyle husûle gelebilir.

2- Gövdesinin kopuk olması: Bu, iyi ağacın vasfı olan kökü sâbit'in mukabilidir. Toprağın üstünde koparılıvermiş demek ne kökü, ne de kökü tutan damarları yoktur demektir. Allah'a eş tutmak da böyledir. Çünkü o da asılsızdır, hüccetsizdir, sebatsızdır, kuvvetsizdir.

3- Hiç bir sebatı yoktur: Bu vasıf ikinci vasfı tamamlar. Mânası, onun istikrara, tutunmaya iktidarı yoktur, demektir.

Kelime-i habise grubuna gren küfür, yalan, gıybet, nemime, dedikodu, iftira vs.'den hiçbirinin bir dayanağı, bir delili, hiçbir sâlim vicdanda bir te'yid ve takdiri yoktur.[17]

ـ3ـ وعن البراء بن عازب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما أن رسولَ اللّه # قال: الْمُسْلِمُ إذَا سُئِلَ في القَبْرِ

يَشْهَدُ أنْ َ إلَه ٓ اللّهُ وَأنَّ َمُحَمّداَ رسولُ اللّهِ. فَذَلِكَ قولهُ تعالى: يُثَبِّتُ اللّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثّابِتِ اŒية]. أخرجه الخمسة.

3. (668)- el-Berâ İbnu'l-Âzib (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Müslüman, kabirde suâle mâruz kalınca: "Allah'tan başka ilah bulunmadığı ve Muhammed'in O'nun kulu olduğuna şehâdet eder." Bunun delili şu âyettir: "Allah inananları dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerine tutar; zâlimleri de saptırır..." (İbrâhim, 27). [Buhârî, Cenâiz 87, Tefsir, İbrahim 2; Müslim, Sıfatu'l-Cenne, 13, (2871); Tirmizî, Tefsir, İbrahim (3119); Ebû Dâvud, Sünne 27, (4750); Nesâî, Cenâiz 114, (4, 101); İbnu Mâce, Zühd 32, (4269).] [18]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hadislerinde kabirdeki hayatla ilgili bazı açıklamalar gelmiştir. Buna göre ölen bir kimse, kabirde ilk iş olarak çok ciddi bir hesaba çekilecek ve bu hesap amelden çok imanla ilgili olacak. Bir Buhârî hadisi şöyle: "Kul kabrine konduğu ve onu getirenler geri döndüğü zaman, daha teşyicilerin ayak sesleri kaybolmadan kendisine iki melek gelip onu oturturlar. Ve derhal: Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) denen zât hakkında ne demekte idin?" diye sorarlar. Eğer mü'min biri ise: "Şehâdet ederim ki o Allah'ın kulu ve Resûlüdür" diye cevap verir. Kâfir ve münâfık kimseler ise aynı soruya: "Bilmiyorum, herkesin söylediğini söylüyordum" der." Resûlullah kabirdeki bu ilk sorgulamaya cevap veremeyenlerin mâruz kalacakları azabın şiddetini tasvir ettiği zaman, dinleyenler bağıra bağıra ağlarlar.
İşte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mü'minlerin bu korkunç hesapta Cenâb-ı Hakk'ın yardımına mazhar olacağını müjdeliyor ve bu müjdeli haberi, bir âyetle delillendirip te'kid ve te'yid ediyor. [19]

ـ4ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. في قولهِ تعالى:]ألَمْ تَرَ إلى الَّذِينَ بَدّلُوا نِعْمَةَ اللّهِ كُفْراً وَأحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوارِ. قالَ: هُمْ واللّهِ كُفّارُ قُرَيْشٍ، وَمُحَمّدٌ نِعْمَةُ اللّهِ وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوارِ. قَالَ النَّارَ يَوْمَ بَدْرٍ[. أخرجه البخارى.

4. (669)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), "Allah'ın verdiği nimetleri nankörlükle karşılayanları ve milletlerini helâk yurduna, yaslanacakları cehenneme götürenleri görmüyor musun?" (İbrahim, 27-28) âyetini açıklama sadedinde: "Onlar vallahi Kureyş kâfirleridir. Nankörlükle karşılanan nimet de Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'dir. "Helâk yurduna... götürdüler"in mânası, "Bedir günü ateşe... götürdüler" demektir. [Buharî, Megâzî 7, Tefsir, İbrahim 3.][20]

ـ5ـ وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها. قالت:]سألتُ رسولَ اللّهِ #: عن قولهِ تعالى: يَوْمَ تُبَدَّلُ ا‘رْضُ غَيْرَ ا‘رْضِ وَالسَّمَواتُ. قُلتُ يَا رسُولَ اللّهِ: أينَ يَكُونُ النَّاسُ يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ عَلَى الصَّرَاطِ[. أخرجه مسلم والترمذى.

5. (670)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e şu ayetten sordum: "Yerin başka bir yerle, göklerin de başka göklerle değiştirildiği, her şeye üstün gelen tek Allah'ın huzuruna çıktıkları günde sakın, Allah'ın peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma..." (İbrahim, 47-48). Ve dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü,o gün insanlar nerede olacaklar?"
"- Sırat üzerinde" cevâbını verdi. [Müslim, Münâfikun 29, (2791); Tirmizî, Tefsir, İbrahim,(3120).][21]

AÇIKLAMA:

Kur'an-ı Kerim sadece ibadet hayatımızı, içtimâî hayatımızı, beşerî münasebetlerimizi tanzim eden bir kitap değildir. Rabbimiz hazretleri insanın en mühim zaaflarından olan istikbâl endişesi ve yarın merakı gibi ihtiyaçlarını da ihmâl etmemiştir. Kur'an-ı Kerim bu sebeple, pekçok teferruata inerek âhiret âlemini tanıtır.

Yukarıda, kısmen açıklığa kavuşturulan âyet, âhiretle ilgili bir safhayı, merak edeceğimiz bir hususu aydınlatmaktadır: Âhiret âlemi tekrar bu dünya üzerinde mi kurulacak? "Evet!"se, dar olmayacak mı? "Hayır!"sa, bu dünya ne olacak? Ya semâvat? vs.

Ayet-i kerime, arz ve semâvâtın değişeceğini, yerine başka bir arz ve başka bir semânın geleceğini ifâde ediyor. Bu meseleyi aydınlatan bir kısım hadiselerde, "Üzerinde hiç haram ve haksız kan dökülmemiş, hiçbir günah işlenmemiş, hata yapılmamış, gümüş gibi beyaz, yeni bir arzın yaratılacağı" ifade edilmiştir.

Müslim'den gelen bir rivayette ise arzın çöreğe dönüşeceği ifâde edilmiştir: "Kıyamet gününde yer bir çörek olacak.Onu Cebbâr (celle şanuhu) kendi kudret eliyle, sizden birinizin seferde çöreğini elden ele çevirdiği gibi cennetliklere ikrâm olmak üzere çevirecektir."

Bu farklı rivayetleri, başka hadis ve karinelerin yardımıyla telif eden bâzı alimler, yerin mâruz kalacağı iki ayrı tebdilden söz etmişlerdir. Bu kavillerden birine göre:

"Arz birinci tebeddülünde gümüş gibi beyaz, üzerinde haram kan dökülmeyen düz bir hâl alacak ve bu sırat'tan önce olacak.

İkinci tebeddülü sırat'tan sonradır ve arzın çörek halini almasıdır. İşte bu sırada mahlûkat sırat üzerindedir. Arz bu ikinci durumda, cennete girmeleri ânında sâdece mü'minlere hastır."

Şunu da belirtmede fayda var: Gayba ait, uhrevî hakikatlere ait ihbârat-ı diniyeyi kabûl etmek esastır. Ancak mâhiyetin, kelimelerin ifade ettiği dünyevî şekilde olacağında ısrâr etmek gerekmez. Tercümanu'l-Kur'an olan İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), ahirette, dünyadaki şeylerin sâdece isimlerinin var olduğunu, mâhiyetlerinin ise tamamen başka olacağını söyler.[22]

HİCR SURESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. قال:]كانَتِ امْرَأةٌ تُصَلِّى خَلفَ رسولِ اللّهِ # حَسْنَاءً مِنْ أحْسَنِ النَّاسِ. فَكَانَ بَعْضُ الْقَوْمِ يَتَقَدَّمُ حَتَّى يَكُونَ في الصَّفِّ ا ‘وَّلِ لَئَّ يَرَاهَا، وَيَتَأخَّرُ بَعْضُهُمْ حَتَّى يَكُونَ في الصَّفِّ ا ‘خيرِ حَتَّى يَرَاهَا. فإذَا رَكَعَ مِنْ تَحْتِ إبْطِهِ. فَأنْزَلَ اللّهُ: وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأخِرينَ[. أخرجه الترمذى والنسائى.

1. (671)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın arkasında çok güzel bir kadın namaz kılıyordu. Cemaatten bazıları onu görmemek için ön safa kaçıyor, (münafık ve câhil takımından) bazıları da en arka safa geliyor, rükûya vardığı zaman koltuğunun altında ona bakıyordu. Bu durum üzerine Cenab-ı Hakk şu âyeti indirdi: "Andolsun, sizden öne geçenleri de biz biliriz, geri kalanları da biz biliriz" (Hicr, 24). [Nesâî, İmamet (2, 118); Tirmizî, Tefsir, Hicr, (3122).][23]

AÇIKLAMA:

Ayette zikredilen "öne geçenler" ve "geri kalanlar"dan maksat nedir? Selef bu konuda farklı fikirler ileri sürmüştür. Şöyle ki: Bazıları "Önceden gelip helâk olan ümmetleri ve halen yaşayanları ve henüz yaratılmamış olmakla birlikte yaratılacak olanları", bazıları; "Önceden helâk olanlarıhelak olmayan sağları" bazıları; "Önce yaratılanları- sonra yaratılanları", bazıları; "Önceki ümmetleri Muhammed ümmetini"; bazıları; "Sizden hayırda önde gidenlerihayırda geri kalanları... biliriz" demektir" demişlerdir.

Yukarıdaki hadisin sıhhatinin sâbit olması hâlinde: "Sizden ön safta yer almaya çalışanlarla, kadın görmek için arka safta kalanları biliriz" manasının mevcut olduğunu söyleyen âlimler mevcuttur.

Ancak, belirtmemiz gerekir ki hadisin sıhhati, bazı râvileri sebebiyle güven vermemekte, âlimler zaafına hükmetmektedirler.
Âyette yukarıda kaydedilen mânaların hepsinin kastedildiğini kabul etmek en muvafık yoldur. Günümüzde bile, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ön saf için vâdettiği sevabı elde etmek için erken davrananlarla birlikte -meselâ cuma günü- imam selâm verir vermez, işinin başına dönmek üzere caminin en gerilerinde oturup, sun'î darlıklara bile sebep olan musalliler var. Elbette Cenab-ı Hakk bunları bilmekte ve ön saflara teşvik için böyle bir ifadeye yer vererek önle arkanın nazarındaki farkını mü'minlere duyurmaktadır.[24]

ـ2ـ وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ رسول اللّه # قال: أتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤمِنِ فإنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللّهِ. ثُمَّ قَرَأ: إنَّ في ذلِكَ ياتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ[. تعَالى Œ أخرجه الترمذى .

2. (672)- Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Mü'minin ferasetinden kaçının, çünkü o Allahu Teâla'nın nuruyla bakar" buyurup sonra şu âyeti okudular: "Elbette bunda fikr u firâseti olanlar için ibretler vardır" (Hicr, 75). [Tirmizî, Tefsir, Hicr, (3125).][25]

AÇIKLAMA:

Dilimizde daha çok feraset olarak kullanılan kelimenin aslı firâset'dir. Firaset, Kâmus'un açıklamasına göre, "rey, zan ve idrâkde dikkat-ı nazar ederek musib olmaya" denir. Yani bir meseleyi doğru olarak değerlendirebilme kaabiliyeti, hükümde isabet etmek. Bu, iki şekilde cereyan etmektedir:
1- Hadisin zahirinde ifade edildiği üzere Allah tarafından veli kullarının kalbine konan nurla onların, bir nevi kerâmet olarak, insanların ahvâlini doğru olarak sezmeleri, bilmeleridir. Bu ilâhî bir vergi, bir ilhâm olduğu

için zahirî sebebi gösterilemez. Bazı hadislerde bu çeşit insanlara "muhaddis" denmiş ve bu ümmetten "muhaddis"lerin çıkacağı belirtilmiştir. Bunun en güzel örneği Hz. Ömer'dir.

2- Delile, tecrübeye, mukteseb ilme dayanarak, gözle görülen renk, şekil, fiil, söz, mizaç ve ahlâkî durumu değerlendirip insanların iç halini keşfetmek: Bu ikinci feraset, kâmil mü'mine has denemez. Bu bir san'attır, belki ilim dalıdır. Bu dalda te'lifat yapılmıştır. Hadiste kastedilen birinci kısma giren ferasettir.

Âlimler, hadiste geçen, "Allah'ın nuruyla bakar" sözünü, "Allah'ın nuruyla aydınlanmış kalb gözüyle bakar" şeklinde açıklamışlardır.

Şunu da belirtelim ki, hadiste geçen, "mü'min"i bâzı âlimlerimiz, "kâmil mânada mü'min" diye kayıtlamışlardır. Böyle olunca sıradan bir mü'min de değil, kâmil mânadaki bir mü'minde lütf-i ilâhî ile inkişâf edecek bazı duygu ve sezgiler, muhâtabından zuhur eden söz ve fiilleri daha isabetle değerlendirme imkânı verecek, onun aldanmasını önleyecektir. Bir hadiste, "Mü'minin karâbetinden..." yani "yakınlığından çekinin" denmektedir ki, "feraseti veya sözündeki doğruluk ve isabetle ilme yakîn olan zann'ından" demektir.

Feraset, "İnsanların içindekine muttali olmaktır", "yakîn'in keşif yoluyla kavranmasıdır", "gayb'ın görülmesidir", "kalpte parıldayan bir nurdur ki mânalar onunla kavranır" şeklinde tariflere kavuşturulmuştur.

Râğıb da şöyle açıklamıştır: "Feraset, insanın dış görünüşüne, eşkaline, rengine, sözlerine dayanarak ahlâkı, faziletleri, reziletleri hakkında istidlâl etmek, hüküm vermektir."

İslâm âlimleri ferâset yoluyla insanların ahlâk ve ahvalinin isabetle keşfedilebileceğine dair Kur'an-ı Kerim'den delil getirirler. Bunlardan biri, bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından yukarıda kaydedilen âyettir. Bir diğeri de: "... onları yüzlerinden tanırsın" (Bakara, 273) meâlindeki ayettir.

Bazı âlimler, kişide ferâsetin inkişâf etmesini, mânevî havanın galebesine bağlamışlardır. Şehvet düşkünlüğü ve gafletle feraset elde edilemeyeceğini söylerler: "Kim gözünü haramlara karşı kapar, nefsini şehvanî şeylerden uzak tutar, batınını murâkebe ve tefekkürle mâmur kılar, helâl yemeye alışırsa ferâseti gelişir, görüşlerinde hata etmez."

Bazı ârifler de firaset'i şöyle açıklamışlardır: Ruhlar melekut âleminde dolaşır. Bu esnada gaybî mânaları seyrederler. Bilâhare hakkın esrârından bahsederken gözüyle görmüş bir kimsenin anlatış tarzıyla (kesin ifâdelerle) anlatırlar.
Ebû Osman el-Mağribî: "Ârif o kimsedir ki, envâru'l-ilm kendisini aydınlatır, o da bu aydınlık altında gaybî acâibe bakar" demiştir.
Kitaplarımızda büyük zatların ferâset yoluyla keşfettikleri durumlarla ilgili örnekler var. Misâl vermeyeceğiz.
Münâvî yukarıdaki hadisi açıklarken şöyle kaydeder: " Hikâye, görmediğini inkâr edene kâr etmez."[26]

ـ3ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]السَّبْعُ المَثَانِى: الطِّوَالُ[. أخرجه النسائى.

3. (673)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Andolsun ki sana Seb'u'l-Mesâni'yi ve Kur'ân-ı Azim'i verdik" (Hicr, 87) âyetinde geçen es-Seb'u'l-Mesânî, uzun sûreler (tıvel)dir." [Nesaî, Salât 26, (2, 139).][27]

AÇIKLAMA:

es-Seb'u'l-Mesânî: es-Seb'u kelime olarak "yedi" demektir. Mesânî tekrar edilen demektir. Böyle olunca "yedi tekrâr edilen" demek olur.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Buhârî ve Müslim'de gelen hadislerinde Fatiha suresini es-Seb'u'l-Mesânî diye tarif etmiştir. Çünkü yedi âyettir ve her namazda ve her rekatte okunması tekrar edilir.
Ancak yukarıdaki rivayette olduğu üzere, es-Seb'u'l-Mesânî ile tıvel denen uzun surelerin kastedildiği de ifade edilmiştir.
es-Seb'u't-Tıvel; Bakara, Âl-i İmrân, Nisa, Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl Tevbe sûreleridir.
Bazı alimler, Besmele ile fasledilmediği için Enfâl ile Tevbe'yi bir sure saymıştır. Enfâl tek başına alındığı takdirde, âyet sayısı yönüyle, tıvel

grubuna giremez.[28]

ـ4ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ في قوله تعالى:]الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرآنَ عِضِينَ. قالَ: هُمْ أهْلُ الْكِتَاب: اليَهُودُ وَالنَّصَارى جزَّءُوهُ أجْزَاءً، آمَنُوا بِبَعْضٍ وَكَفَرُوا بِبَعْضٍ[أخرجه البخارى.

4. (674)- Yine İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), "Kur'ân'ı parçalayanlara da..." (Hicr, 91) ayetini açıklamak üzere: "Onlar Ehl-i Kitap'tır, yani Yahudi ve Hıristiyanlar. Bunlar onu parçalara bölerek bazı kısımlarına inandılar, bazı kısımlarına inanmadılar" buyurmuştur. [Buhârî, Tefsir, Hicr 4, Menâkibu'l-Ensar 52.][29]

AÇIKLAMA:

Ayeti Kerime'de dikkat çekilen "parçalayanlar"dan maksad, Kur'an-ı Kerim'le alay etmek için bazılarının, "şu sûre benim", diğer bâzılarının "bu sûre benim" demeleridir.
Mücâhid, Kur'an'ı "okumak" manasında anlayarak Ehl-i Kitab'ın kendi okudukları kitaplarını kısımlara bölüp, bazı kısımları kabul ederken diğer bazılarını reddettiklerini söylemiştir.
Ayrıca âyetten, müşriklerin Kur'ân'a "sihir", "şiir", "eskilerin efsânesi", "yalan sözler" nevinden attıkları iftiraların kastedildiği belirtilmiştir.[30]

ـ5ـ وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ في قوله تعالى:]لَنَسْألَنَّهُمْ أجْمَعِينَ عَمَّا كَانُوْا يَعْمَلُونَ. قالَ عَنْ قَوْلِ َإلهَ إِّ اللّهَ[. أخرجه الترمذى، وأخرجه البخارى ترجمة.

5. (675)- Hz. Enes (radıyallahu anh), "Rablerine andolsun ki hepsini yaptıklarından sorumlu tutacağız" (Hicr, 92-93) âyeti ile ilgili olarak:

"Onlar ÔLailahe illallah' demekten sorumlu olacaklar" demiştir. [Tirmizî, Tefsir, Hicr, (3126); Buharî, hadisi bab başlığı olarak kaydetmiştir.][31]

AÇIKLAMA:

Âlimlerimizden bir kısmı: "Ayette geçen "hepsi"nden murad, mü'min ve kâfir bütün insanlardır" demiştir. Hz. Enes'ten yapılmış olan yukarıdaki âyetle ilgili açıklamaya göre, kâfirler de bu kelimeyi sarfetmekten sorumlu olmaktadırlar.
Öte yandan, bazı müfessirler, âyetin öncesini nazarı dikkate alarak: "Yaptıklarından, Kur'ân-ı Kerim'le istihza etmelerinden, onu kısımlara ayırıp şu sûre senin, şu sûre benim gibi istihzâî söz ve davranışlarından hesaba çekilecekler" diye anlamışlardır.[32]

NAHL SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. في قوله تعالى:]مَنْ كَفَرَ بِاللّهِ مِنْ بَعْدِ إيمَانِهِ إَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌ بِا“يَمانِ. إلى قوله تعالى: وَلَهُمْ عَذابٌ عَظِيمٌ؛ وَاسْتَثْنَى مِنْ ذلِكَ. ثُمَّ إنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ. هُوَ عَبدُاللّهِ بنُ أبى سَرْحٍ. كانَ يَكْتُبُ الْوَحْىَ لرسول اللّهِ # فأزَلَّهُ الشَّيْطَانُ فَلَحِقَ بِالْكُفَّارِ. فأمَرَ بِهِ أنْ يُقْتَلَ يَوْمَ الْفَتْحِ فاسْتَجَارَ لَهُ عُثْمَانُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَأجَارَهُ رسولُ اللّه #[. أخرجه النسائى .

1. (676)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), "Gönlü imanla dolu olduğu halde, zor altında olan kimse müstesna, inandıktan sonra Allah'ı inkâr edip, gönlünü kâfirliğe açanlara Allah katından bir gazab vardır, büyük azab da onlar içindir" (Nahl, 106) âyetindeki umumî hükümden şöyle bir istisna yaptı: "Rabbin, türlü eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, Allah

uğrunda savaşan ve sabreden kimselerden yanadır. Rabbin şüphesiz bundan sonra da bağışlar ve merhamet eder." (Nahl, 110).
Burada kastedilen Abdullah İbnu Ebi Sarh'tır. Bu zat, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vahiy kâtibi idi. Şeytan onu şaşırttı. Kâfirlere katılmasına sebep oldu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fetih günü, onun öldürülmesini emretti. Araya Hz. Osman girerek affını diledi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da onu affetti." [Nesâî, Tahrimu'd-Dem 15, (7, 107).][33]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki âyette geçen: "İnandıktan sonra Allah'ı inkâr edip gönlünü kâfirliğe açanlara Allah katında büyük azab vardır" ibaresiyle Abdullah İbnu Ebî Sarh'ın kastedildiği belirtildi.
Bu zat kimdir, hâdisesi nedir?
Bu zâtın adı tam olarak şöyledir: Abdullah İbnu Sa'd İbni Ebî Sarh İbni'l-Hâris'dir. Künyesi Ebû Yahya'dır. Hz. Osman Zinnureyn (radıyallahu anh)'in süt kardeşidir. Annesi Mehâbe Bintu Cabir'dir. Sadece İbnu Hibbân, babasının münâfıklardan olduğunu söylemiştir. Fetihten önce Müslüman olmuş, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e hicret etmiştir.
Abdullah İbnu Sa'd İbni Ebî Sarh, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vahiy kâtiplerinden biri idi. Vahiyler nâzil oldukça, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ona imlâ ettirirdi. Ne var ki bir ara şeytanın iğvâsına kapılarak irtidad etti ve Mekke'ye giderek kâfirlere karıştı. Kureyşlilere: "Ben Muhammed'in yazdırdıklarına istediğim gibi tasarrufta bulundum. O bana, "Azizun hakîm" diye yazdırırdı, ben "Alîmun hakîm" derdim. O da: "Evet, hepsi doğru!" derdi" diye onları memnun edecek yalanlar söylerdi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e bu sözleri ulaşıyordu.
Mekke'nin fethi sırasında, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke halkını toptan affetmiş, -bir rivayette- ikisi kadın, dördü erkek olmak üzere altı kişiyi aftan istisna ederek, "Kâbe'nin örtüsü altında bile olsa" nerede görülürse öldürülmelerini emretmişti. Abdullah İbnu Ebi

Sarh da bunlar arasına idi. Abdullah öldürüleceğini duyunca süt kardeşi olan Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın yanına sığındı. Hz. Osman onu bir müddet sakladı. Ortalık sakinleşince beraberine alarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzuruna af taleb etmek için getirdi. Üç sefer biat taleb etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her seferinde sükût buyurup müsbet cevap vermedi. Hz. Osman ısrar edince üçüncüden sonra biatı kabul etti.
Onlar ayrılıp gidince Ashab'a yönelen aleyhissalâtu vesselâm: "İçinizde aklı başında biri yok muydu ki, ben biat için elimi vermeyince öldürüvermedi...!" dedi. Ensar'dan bir zat: "Keşke bize bir imada bulunuverseydiniz, hemen öldürürdük!" deyince: "Peygambere hâin gözlü olmak (yani içiyle dışının farklı olması, diliyle sükût edip, gözüyle işaret etmesi) yakışmaz" cevabını verdi.
O gün ikinci sefer Müslüman olan Abdullah İbnu Ebî Sarh ölünceye kadar İslâm'a samimiyetle bağlı kalmış, birçok hizmetlerde bulunmuştur. İbnu'l-Esîr: "Hoş olmayan tek bir davranış kendisinden sâdır olmamıştır" der.
Kureyş'in, aklıyla tanınmışlarından biridir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra halifeler, İslâmî hizmetlerde ondan istifâde etmişlerdir:
Hz. Osman onu 25 yılında Mısır'a vali tayin etmiştir. Cenâb-ı Hakk İfrikiyye'nin fethini onun elleriyle müyesser kılmıştır. Bu fetih, büyük ve kârlı bir fetihti. Öyle ki askerlerden her birine ganimetten yaya ise bin miskal, atlı ise üç bin miskal pay düşmüştür. Bu sefere Abdullah İbnu Ömer, Abdullah İbnu Zübeyr, Abdullah İbnu Amr İbni'l As gibi Ashab'ın Abâdile denen uluları da er olarak katılmıştır.
Abdullah İbnu Ebî Sarh'ın iki meşhur gazası daha vardır; biri Nube (Sudan) cihetine 31 yılında yaptığı Esâvid (siyahîler) seferidir. Hükmü asırlarca devam edecek bir sulh anlaşması yapmıştır.
Üçüncü seferi, Bizans'a karşı bizzat Konstantin'le yaptığı Savvârî deniz savaşıdır. 34 yılında cereyan etmiştir. Hz. Osman'a karşı fitne çıkınca, yardım etmek üzere yola çıkmış ise de Mısır'da çıkan bazı karışıklıklar sebebiyle geri dönmüş ve Askalan'a çekilmek zorunda kalmış, Hz. Osman'ın vefatına kadar orada ikâmet etmiştir.

Askalan'a değil, Remle'ye çekildiği de söylenmiştir. Fitneye bulaşmak korkusuyla Remle'ye çekilip, ölünceye kadar orada kaldığı da belirtilir.
Abdullah İbnu Ebî Sarh, rivayete göre, "Ya Rabb son amelim namaz olsun" diye duada bulunur. Bir gün sabah namazını kılar, birinci rek'atte Ümmül-Kur'ân'ı ve el-Âdiyât suresini okur. İkinci rek'atte Ümmül-Kur'an (= Fatiha)'dan sonra bir sure okuyup sağına selâm verir, soluna selam verirken vefat eder (radıyallahu anh).
Ne Hz. Ali'ye, ne de Hz. Muâviye (radıyallahu anhümâ)'ye bey'at etmediği belirtilir. Bazı rivayetler Sıffin'de Hz. Muâviye'nin yanında yer aldığını söylemiş ise de hiç katılmadığını tasrih eden rivayetler de vardır.
Ölüm tarihi ihtilaflıdır. 36, 37; hatta Hz. Muaviye'nin son günlerine kadar yaşayıp 59 yılında vefat ettiği de söylenmiştir. İbnu'l-Esir "En doğrusu 36'dır" der.[34]

ـ2ـ وعن أُبى بن كعب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]لَمَّا كانَ يَوْمُ أحُدٍ أُصِيبَ مِنَ ا‘نْصَارِ أرْبَعَةٌ وَسِتُّونَ رَجُ، وَمِنَ الْمُهَاجِرِينَ سِتَّةٌ: مِنْهُمْ حَمْزَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ، فَمَثَّلُوا بِهِمْ. فَقَالَتِ ا‘نْصَارُ: لَئِنْ أصَبْنَا مِنْهُمْ يَوْماً مِثْلَ هذَا لَنُرْبِيَنَّ عَلَيْهِمْ في التَّمْثِيلِ. فَلَمَّا كانَ يَوْمُ الْفَتْحِ نزلَ: يةَ. فقالَŒوَإنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ ا رجُلٌ: َ قُرَيْشَ بَعْدَ الْيَوْمِ. فقَالَ رسولُ اللّه #: كُفُّوا عَنِ الْقَوْمِ إ ّ أرْبَعَةً[. أخرجه الترمذى .

2. (677)- Übey İbnu Ka'b (radıyallahu anh) anlatıyor: "Uhud savaşında Ensar'dan altmış dört, Muhacirler'den de altı kişi şehid düştü (radıyallahu anhüm ecmain). Bu şehidlerden biri de Hz. Hamza (radıyallahu anh) idi. Bunların cesetlerinden bazı uzuvlarını kopararak hakaretlerde bulundular. Bunun üzerine Ensâr: "Bir gün bize de böyle bir fırsat düşerse, bu hakaretin daha fazlasını yapacağız" dediler.
Mekke'nin fethi günü olunca şu âyet indi: "Eğer ceza vermek isterseniz size yapılanın ayniyle mukabele edin. Sabrederseniz andolsun ki bu sabredenler için daha iyidir." (Nahl, 126).

Bir adam: Bugünden sonra Kureyş yok! dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Dört kişiden başka kimseye dokunmayın" diye emretti." [Tirmizî, Tefsir, Nahl, (3128).][35]

AÇIKLAMA:

Bu âyet hakkında üç farklı görüş ileri sürülmüştür:

1- Vahidî'nin rivayetine göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Uhud'da şehid olan Hz.Hamza (radıyallahu anh)'nın cesedine hakaret kasdıyla tecavüz edilerek param parça edildiğini görence: "Sana bedel yetmiş tanesinin cesedini de ben parçalıyacağım" diye yemin eder. Bunun üzerine Cebrail (aleyhisselam) Nahl suresinin hitam kısmını (yani yukarıda kaydedilen âyetleri) getirir. Âyette misliyle mukabele tecviz edilmiş olmasına rağmen, "sabretme"nin daha hayırlı olacağı bildirildiği için, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) intikam arzusundan vazgeçer.

İbnu Abbas, Ubey İbnu Ka'b, Şa'bî vs. son üç ayet dışında Nahl suresinin Mekke'de nazil olduğunu söylerler.

2- Bu âyetin kılıç ve cihad emri gelmezden önceki döneme ait olduğu da söylenmiştir. Yani, Bakara suresinin 190. ayetinde: "Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın; aşırı gitmeyin..." şeklinde sınırlı olarak verilen savaş izni, yukarıda kaydedilen âyetle, "Düşmana, yaptığı kadarını yapmak suretiyle cezalandırın, daha fazlasını yapmayın" diye açıklığa kavuşturulmuştur.

3- Üçüncü görüşe göre bu ayetten maksad, zâlime yaptığı zulümden daha fazlasını yapmaması için, mazluma bir uyarıdır ve onu daha fazlasını yapmaktan men etmek gayesini gütmektedir. Bu görüş Mücahid, Nehâî ve İbnu Sîrîn'in görüşleridir.

İbnu Sîrîn bu âyete dayanarak şöyle demiştir: "Birisi sana bir kötülük yaptı ise sen de ona aynısını yap."

Fahredin-i Râzî hazretleri, âyeti bir önceki âyetle irtibatlıyarak yorumlar, şöyle ki:

"Önceki âyet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a şöyle emretmektedir: "Ey Muhammed! Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle çağır, onlarla en güzel şekilde tartış..." (Nahl, 125).

Şu halde, bu âyette Cenab-ı Hakk, Resulüne insanları üç yoldan biriyle dine çağırmayı emretmektedir:

1- Hikmetle,

2- Güzel öğütle,

3- En güzel şekilde tartışma (cedel) ile.

Bu dâvet işi, halkın eski inançlarını, âdet ve alışkanlıklarını terki gerektirir. Herkes bu işi hemen benimseyemez ve dâvetçiye istihza, hakaret, lânet, dayak, öldürme gibi çeşitli fenalıklar yaparlar.

Bu fenâ muamelelere maruz kalan davetçileri, beşerî tabiatları karşılık vermeye, te'dib etmeye sevkeder.

İşte âyet-i kerime bu makamda itidali, ölçülü olmayı emretmekte, "Size yapılandan fazlasını yapmayın" demektedir.

Râzi, bu âyetin böyle açıklanması gereğini ifade eder.[36]

BENÛ İSRAİL SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. في قوله تعالى:]وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤيَا الَّتِى أرَيْنَاكَ إلاَّ فِتْنَةً لِلنَّاس. قالَ: هِىَ رُؤْيَا عَيْنٍ أُرِيهَا رسولُ اللّه # لَيْلَةَ أُسْرِىَ بِهِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ في القرآنِ. قالَ: هِىَ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ[. أخرجه البخارى والترمذى.

1. (678)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), "... Sana gösterdiğimiz rüya ile ve Kur'an'da lânetlenmiş ağaçla sadece insanları denedik..." (İsra, 60) meâlindeki ayette geçen "rüya" için şu açıklamayı yaptı: "Bu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Miraç gecesinde Beytu'l-Makdis'e götürüldüğü zaman gözüyle görmesidir. "Kur'ân'da lânetlenmiş ağaç" da zakkum ağacıdır." [Buhârî, Menâkibu'l-Ensar 42, Tefsir, Benû İsrail 9, Kader 10; Tirmizî, Tefsir, Benû İsrâil, (3133).][37]

AÇIKLAMA:

Arapça'da rüya kelimesi Türkçemizde düş dediğimiz, uyuyan kişinin gördüğü şey manasına geldiği gibi masdar olarak tıpkı rü'yet gibi "görmek" manasına da gelir. Ancak, çoğunluk itibariyle "düş" manasında kullanılmıştır. Bu sebeple yukarıda âyette zikredilen "rüya"nın uyanık halde gözle görülen şey mi, yoksa uyurken görülen düş mü olduğu âlimler arasında münâkaşa konusu olmuştur.

Bâzı âlimlere göre, buradaki rüyadan maksad, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ve Ashabının Mekke'ye gireceğine dair görmüş olduğu rüyadır. Bu rüyayı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'de iken görmüş ve Ashabına anlatmıştır. Hudeybiye Sulhü'nün yapılmasıyla sonuçlanan -ve Kâbe'yi ziyaret gerçekleşmeyen- sefer yapılırken herkes, bu rüyanın tahakkuk edeceği inancında idi. Dediğimiz gibi Kâbe tavaf edilmeden dönülünce Ashab'ta sukut-i hayal olmuştur. Hatta Hz. Ömer, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a:

- "Kabe'yi ziyaret edeceğiz dememiş miydiniz?" diye öfkeli bir itirazda bile bulunmuştu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Evet ama Ôbu sene göreceğiz' dememiştim" diye cevap veriyor. İşte bu durum üzerine Fetih suresinin 27. âyeti inerek: "Allah, Resulü'ne rüyasında doğru söylemiştir. Allah'ın izni ile Mescidu'l-Haram'a mutlaka gireceksiniz" âyeti nazil olmuştur.

Üzerinde durduğumuz âyette geçen rü'ya kelimesini bu rü'ya ile te'vil edenler, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın o yıl Mekke'ye girmeden geri dönmesi, Ashab'ın maruz kaldığı fitnedir" demiştir.

Bazıları da bu rüyadan maksadın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, Kureyş liderlerinin Bedir'de gebertileceğine dair gördüğü rüya vs. olduğunu söylemiştir.

Ancak bu te'viller zayıftır. Çeşitli delillerle te'yid edilen ve ulemanın kâhir ekseriyetinin ittifakına mazhar olan görüş, buradaki rüyadan maksadın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından Tercümanu'l Kur'ân tayin edilen Hz. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın belirttiği görüştür. Yani Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Mirac esnasındaki gördükleridir. Mirac hâdisesi gece vakti cereyan ettiği ve mezkur "görme"ler geceleyin husule geldiği için Cenâb-ı Hakk "rüya" kelimesiyle ifade buyurmuştur.

Bu sure Mekkî olması yönüyle de öbür rüyaları kasdetmesi mümkün olamaz. Çünkü onlar Medine'de cereyan etmiştir.
Şunu da belirtelim ki âyetteki rüya kelimesini "rüyet" olarak anlamayıp, örfî kullanılışı olan "düş" manasında telakki edenler, hatada ileri giderek Mirac hadisesinin rüyada cereyan ettiğini, bunun bir düş olduğunu söylemişlerdir. Öyle olsaydı onun "fitne" olmaması gerekirdi. Halbuki Cenab-ı Hakk, bir görme (rüya) hadisesini insanlara bir fitne (imtihan) sebebi yaptığını ifade etmektedir. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mirac'ı ve gördüklerini anlatınca pek çok itirazlar ve hatta imtihanı kaybederek irtidâd edenler olmuştur. O imtihanda Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh): "Muhammed ne söylediyse o doğrudur" diyerek en iyi puanı alıyor ve "sıddîkiyet" payesine yükseliyor. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Mirac hâdisesini bir rüya olarak anlatmış olsaydı buna niye itiraz olsundu ki? Rüyasında herkes herşeyi göremez mi? En olmayacak şey, rüya olarak anlatılsa ona kim itiraz eder?
Lânetlenmiş ağaç zakkumun da imtihan kılınması ayette ifade edilmiştir. Birçok ayette bu ağacın cehennemde yetişeceği, azaba maruz kalanların ondan yiyeceği, erimiş maden ve kaynamış su gibi yakıcı olacağı vs. belirtilmiştir. Hatta bu çeşit tasviratı işiten Ebû Cehil:
"- Muhammed sizi öyle bir ateşle korkutuyor ki taşları yakarmış... Sonra da dönüp ateşte ağaç bittiğini söylüyor" diye alay etmiş, müşrikler daha da ileri gidip:
"- Biz zakkum diye hurma ile kaymağa deriz" demişler. Ebû Cehil, câriyesine emrederek hurma ve kaymak hazırlatmış, arkadaşlarına:
"- Haydi "zakkumlanın" diye yemeye davet etmiş. Bunun üzerine zakkum sevenlerden irtidâd edenler olmuştur.[38]

ـ2ـ وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. في قوله تعالى:]أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا. قالَ: كُنَّا نَقُولُ لِلْحَىِّ في الجَاهِلِيَّةِ إِذَا كَثُرُوا قَدْ أمِرَ بَنُو فُنٍ[. أخرجه البخارى.

2. (679)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh), "Bir şehri yok etmek istediğimiz zaman onun nimet ve refahtan şımarmış elebaşılarına (yola

gelmelerini) emrederiz. Ama onlar orada iyice yoldan çıkarlar. Artık o şehir yok olmayı hakeder. Biz de onu yerle bir ederiz" (İsra, 16) âyetindeki "Şımarmış elebaşılarına emrederiz" ifadesiyle ilgili olarak şunu söylemiştir: "Biz cahiliye devrinde, sayıca artan bir kabile için: "falanca kabile arttı" derdik."

AÇIKLAMA:

İbnu Mes'ud, âyette "emrederdik" mânasına emernâ diye gelen kelimenin "çoğaltırdık" manasına da geldiğini belirtiyor. Bu durumda âyet, "...şımarıkların sayısını artırırız. Onlar da böylece iyice yoldan çıkarlar" manasına gelir.
Emernâ kelimesinin üzerinde duran âlimler bir üçüncü mânaya daha dikkat çekerler: "Şımarıkları idâreye getirir, başa geçiririz."
Âyeti, bu üç ayrı manada anlamaya çalışan âlimlerden herbiri kendi görüşünü desteklemek üzere başka âyet ve hadislerden ve kelimenin dildeki kullanılışından şâhitler getirirler.[39]

ـ3ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. في قوله تعالى:]أولئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إلى رَبِهِّمُ الْوَسِيلَةَ أيُّهُمْ أقْرَبُ. قالَ: كانَ نَفَرٌ مِنَ ا“نْسِ يَعْبُدُونَ نَفَراً مِنَ الْجِنَّ فَأسْلَمَ النَّفَرَ مِنَ الْجِنَّ وَاسْتَمْسَكَ اŒخَرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ فَنَزلَتْ[. أخرجه الشيخان .

3. (680)- Yine İbnu Mes'ud (radıyallahu anh), "Onların taptıkları da[40] Rablerine daha yakın olmak için vesile ararlar" (İsra, 57) âyeti hakkında şu açıklamayı yaptı: "İnsanlardan bir grup, cinlerden bir gruba tapıyorlardı. Bu cinniler Müslüman oldular. İnsanlar hâla bunlara tapmaya devam ettiler. Bunun üzerine âyet nâzil oldu." [Buhârî, Tefsir, Benû İsrail 7, 8; Müslim, Tefsir 28, (3030).] [41]

AÇIKLAMA:

Fahreddin-i Râzi, "tapılanlar"la ilgili şu yorumu yapar: "Bu ayetten maksad müşrikleri reddetmektir. Nitekim daha önce de kaydettiğimiz üzere, müşrikler "Bizim doğrudan doğruya Allah'a ibadet etmeye ehliyetimiz yok, biz Allah'ın kullarından O'na yakın olan meleklere ibâdet ediyoruz" diyorlardı. Bu şekilde meleklere ibadet etmeye başlayınca, zamanla tapındıkları bu meleğin timsallerini ve suretlerini çıkarıp bu mülâhaza ile yaptıkları putlara tapınmaya başladılar.

İşte yukarıdaki âyette Cenab-ı Hakk, onların bu sözlerinin yanlışlığını göstermektedir. Önceki âyette geçen: "De ki: "O'nu (Allah'ı) bırakıp boş yere (Tanrı diye) söylediklerinizi çağırın..." (İsra, 56) ibâresinde de "put (sanem)" kastedilmemiştir. Çünkü tapılan bu şey müteâkip âyette şöyle tavsif edilir: "Onlara taptıkları da Rablerine yakın olmak için vesile ararlar." Malum olduğu üzere, putların Allah'tan vesile aramaları hiçbir surette makul değilir."

Ayette Cenab-ı Hak, gerçek mabudun hakiki ilahın bir vasfını veriyor: "Zararı defedebilmek". Buna ancak kâinata hâkim olan, sözü her şeye geçen Zât muktedir olabilir.[42]

ـ4ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّه # في قولهِ تعالى: يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإمَامِهِمْ. قالَ: يُدْعَى أحَدُهُمْ فَيُعْطِى كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ وَيُمَدَّ لَهُ في جِسْمِهِ سِتُّونَ ذِرَاعاً، وَيُبَيَّضُ وَجْهُهُ، وَيُجْعَلُ عَلَى رَأسِهِ تَاجٌ مِنْ لُؤْلُوءٍ يَتَ،

فَيَنْطَلِقُ إلى أصْحَابِهِ الَّذِينَ كانُوا يَجْتَمِعونَ إلَيْه فَيَروْنَهُ مِنْ بَعِيدٍ فَيَقُولُونَ: اللَّهُمَّ ائْتِنَا بِهذَا. فَيَأتِيهِمْ فَيَقُولُ أبْشِرُوا، لِكُلِّ رَجُلٍ مِنْكُمْ مِثْلُ هذَا، هَذا الْمَتْبُوعُ عَلَى الهدَى، وَأمَّاَ الْكَافِرُ؛ فَيُعْطَى كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ، وَيُسَوَّدُ وَجْهُهُ، وَيُمَدُّ لَهُ في جِسْمِهِ سِتُّونَ ذِرَاعاً، وَيُلْبَسُ تَاجاً مِنْ نَارٍ. فَإذَا رَآهُ أصْحَابُهُ يَقُولُونَ نَعُوذُ بِاللّهِ مِنْ شَرِّ هذَا: اللَّهُمَّ تَأتِنَا بِهِ، فَيأتِيهِمْ

فَيقُولَونَ: اللّهُمَّ أخِّرْهُ. فَيَقُولُ لَهُمْ: أبْعَدَكَمُ اللّهُ، لِكَلِّ رَجُلٍ مِنْكُمْ مِثْلُ هَذَا]. أخرجه الترمذى.

4.(681)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "Bir gün bütün insanları önderleriyle beraber çağırırız" (İsra, 71) meâlindeki âyetle ilgili olarak şunu söyledi: "Onlardan biri çağırılır. (Amellerinin yazıldığı) kitap sağ eline verilir. Vücudu altmış zira' genişletilir, yüzü beyazlaştırılır. Başına pırıl pırıl yanan inciden bir tâç geçirilir. Bu haliyle arkadaşlarının yanına döner. Arkadaşları onu uzaktan görünce: "Ey Rabbimiz bunu bize de ver ve onu hakkımızda mübarek kıl" derler. O, yanlarına gelir ve onlara: "Müjde sizlere! Herbirinize bunun bir misli var" der.
Kâfire gelince, onun suratı kararır. Onun da vücudu, altmış zira' genişletilir. Ona da bir taç giydirilir. Arkadaşları onu görünce: "Bunun şerrinden Allah'a sığınırız, Ey Rabbimiz onu bize verme" derler. Bu da arkadaşlarının yanına gelir. Onlar: "Ey Rabbimiz, onu zelil et" derler. O da: "Allah sizi rahmetinden uzak tuttu, sizden herkese bunun bir misli verilmiştir" der." [Tirmizî, Tefsir, Benû İsrail, (3135).][43]

AÇIKLAMA:

Bu âyet-i kerime, kıyâmet günü her ümmetin imamları ile birlikte hesaba çekileceğini haber veriyor. Nitekim bir başka ayette: "Her ümmetin bir peygamberi vardır. Resulleri geldiği zaman aralarında adâletle hükmedilir" (Yunus, 47) buyurulmaktadır.
Âyette geçen ve "önder" diye tercüme edilen kelimenin aslı "imam" dır. Âlimler: "İmam'dan maksat peygamber'dir" dediği gibi; "(Amellerin yazıldığı) kitaptır" da demiştir. Nitekim bu mânâyı teyid eden âyetler de var: "Biz herşeyi apaçık bir kitapta (imam-ı mübin) saymışızdır" (Yasin, 12); ve: "Kitap (meydana) konmuştur. Görürsün ki günahkârlar onun içinde yazılı olanlardan müthiş korkudadırlar" (Kehf, 49).
İmam'la "kitab"ın kastedilmesi, "Resûl"ün de kastedilmesine mâni değildir. Her ümmetin, hesabını, peygamberinin huzurunda ve şehâdeti

altında vereceği de ifade edilmiştir.[44]

ـ5ـ وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما.]أنَّهُ كانَ يقولُ: دُلُوكُ الشَّمْسِ مَيْلُهَا[. أخرجه مالك .

5. (682)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), "Güneşin kayması (dülûku'şşems) anından gecenin kararmasına kadar güzelce namaz kıl" (İsra, 78) âyetinde geçen dülûku'şşems'ten maksad, "güneşin meyli" derdi. [Muvatta, Vukûtu's-Salât 19, (1, 11).][45]

AÇIKLAMA:

Müteakip rivayettedir.[46]

ـ6ـ وله عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما.]أنَّهُ كانَ يَقولُ: دُلُوكُ الشّمْسِ إذَا فَاءَ الْفَئُ. وَغَسَقُ اللّيْلِ: إجْتِمَاعُ اللّيْلِ وَظُلْمَتُهُ[.

6. (683)- Yine Muvatta'da İbnu Abbas (radıyallahu anh)'tan geldiğine göre, İbnu Abbas, dülûku'şşems tabirini: "İzâ fâe'lfey'u" diye açıklardı. (Bu da gölgenin batı cihetinden çekilip doğuya meyletmesidir. Bu da tam zevâl dediğimiz öğle vaktini ifade eder. Güneş gökte tam tepededir ve artık batı cihetine meyletmektedir.)
Âyetin devamında gelen "ğasaku'lleyl" tabirini de, "gece ile gece karanlığının birleşmesi" diye açıklardı. [Muvatta, Vukûtu's-Salât 20, (1, 11).][47]

AÇIKLAMA:

Bir önceki 682 numaralı rivayetle bu yukarıdaki rivayet, her ikisi de ayet-i kerimede geçen dülûku'şşems tabirini açıklamaktadır. Bu tabir,

ilim ehli arasında iki ayrı manada anlaşılmıştır:

1- Dülûk'tan maksad gurub'tur. Yani dülûku'şşems güneşin batması demektir. Hz. Ali, Hz. İbnu Mes'ud, İbnu Abbâs gibi bazı sahabeler (radıyallahu anhüm ecmain)'den bu tevil rivayet edilmiştir.

2- İkinci görüşe göre dülûku'şşems, güneşin öğle vakti tepe noktasından batı cihetine kaymasıdır. Sahâbe ve Tabiin'in çoğunluğu bu manayı tercih etmiştir. Yukarıda kaydettiğimiz rivayetler de mezkur tabiri bu manada yorumlamaktadır. Tefsirlerde bu manaya tevcihi gerekli kılan deliller uzun uzun kaydedilir. Teferruatı burada gereksiz görüyoruz.[48]

ـ7ـ وعن أبى هريرةٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. في قوله تعالى:]إنَّ قُرآنَ الْفَجْرِ كانَ مَشْهُوداً. قال #: تَشْهَدُهُ مَئِكَةُ اللَّيْلِ وَمَئكَةُ النَّهَارِ[. أخرجه الترمذى وصححه.

7. (684)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'nin rivayetine göre, "...Sabah namazı şâhidlidir" (İsra, 78) âyeti hakkında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu açıklamayı yapmıştır:"Onda gece melekleri de gündüz melekleri de, hazır bulunurlar" [Tirmizî, Tefsir, Benû İsrâil, (3136). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir.][49]

AÇIKLAMA:

Âlimlerimizin açıkladığı üzere, sabah namazı sırasında, imamın arkasında hem gece hem de gündüz melekleri hazır olur. (Bir nevi devir teslim yapıldıktan sonra) gece melekleri çekilir, gündüz melekleri bâki kalır. Her iki gruba dahil melekler, beraberce hazır bulundukları için bu namaza meşhud, yani "şâhidli" denmiştir.[50]

ـ8ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. قال:]سُئِلَ رسولُ اللّه # عَنِ المَقَامِ الْمَحْمُودِ. فقَالَ: هُوَ الشَّفَاعَةُ[. أخرجه

الترمذى .

8. (685)- Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "...Ümid edebilirsin, Rabbin seni bir Makam-ı Mahmud'a gönderecektir." (İsra, 79) ayetinde zikredilen "Makam-ı Mahmud"dan sual edildi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Bu şefaat'tir" diye cevap verdi." [Tirmizî, Tefsir, İsra, (3136).][51]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a verileceği vaadedilen Makam-ı Mahmud burada görüldüğü üzere şefaat olarak izah edilmiştir. "Ümmetime şefaatte bulunduğum yerdir" diye açıklama da mevcuttur.

Bilindiği üzere, peygamberler içerisinde sâdece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, ümmetine "şefaatte" bulunma imtiyazı tanınmıştır. Mahşerde kulaklarına kadar yükselen ter dehşeti içerisinde,insanlar bütün peygamberlerden şefaat isteyecek. Kendi canının derdinde olan her peygamber bu talebi reddederken, Peygamberimiz Muhammed Mustafa (aleyhissalâtu vesselâm) hazretleri "ümmetini" düşünecek ve onlardan şefaate muhtaç ve bu şefaate liyâkati olanlara şefaat edecektir.

Bu imtiyaz hadiste Makam-ı Mahmûd olarak ifade edilmiş bulunmaktadır. Zira orada evvelîn ve ahirîn kendisine minnettar olacaktır.

Cumhur bu mânada ittifak etmekle beraber başka rivayetleri esas alarak, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Livâu'l-Hamd denilen sancağın verileceği makamdır" diyen âlimlerimiz de vardır.

Ahmed İbnu Hanbel'den gelen bir rivayete göre de, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "Makam-ı Mahmûd nedir?" diye vâki bir suâle: "Cenab-ı Hakk'ın kürsüsünden ineceği gündür" diye cevap vermiştir. Bu hadisin devamında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu açıklamayı yapar: "O gün herkes yalın ayak, çırılçıplak getirilecek. Evvelâ İbrahim (aleyhisselam) sonra da bana cennet libası giydirilecek. Sonra Allah'ın

sağında bir makamda dikileceğim. Orada bana evvelîn ve ahirîn hep gıpta edecek."

Bu çeşit rivayetlerde Cenâb-ı Hakk'a mekân nisbeti gibi menfi bir mâna varsa da, bunun uhrevî ve gaybî hakikatlerin insanların anlıyabileceği bir muhtevaya sokulma gayesi taşıdığını bilmek gerekir. Her hâl u kârda bunlar mahiyeti bizce bilinmeyen hakikatlerdir. Şehâdet âleminin tâbiriyle ifade edilince lafzî mânâda takılıp kalmamak gerekir. Bu çeşit müteşâbih ifadeler ayette de hadiste de mevcuttur, ifade ettiği hakikate inanıp, "mahiyetini Allah bilir" demek gerekir ve umumi itikad prensiplerine muvafık şekilde tevil edilir.

ـ9ـ وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قال رسولُ اللّه #: إنَّ النَّاسَ يَصِيرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ جُثاً، كُلُّ أُمَّةٍ تَتْبَعُ نَبِيَّهَا يَقُولُونَ: يَا فُنُ اشْفَعْ لَنَا حَتَّى تَنْتَهِىَ الشَّفَاعَةُ إلىَّ فذلِكَ الْمَقَامُ الْمَحْمُودُ[. أخرجه البخارى .

9. (686)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İnsanlar kıyamet günü cemaatler halinde olacaklar. Her ümmet kendi peygamberini takip edip: "Ey falan! bize şefaat et, ey falan bize şefaat et! diyecekler. Sonunda şefaat etme işi bana kalacak. İşte Makam-ı Mahmud budur." [Buhârî, Tefsir, Benû İsrail, 11, Zekât 52.][52]

ـ10ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]لَمَّا أُمِرَ رَسُولُ اللّه # بِالهِجْرَةِ نَزَلَتْ عَلَيْهِ: وَقُلْ رَبِّ أدْخِلْنِى مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأخْرِجْنِى مُخرَجَ صِدْقُ اŒ.[ية أخرجه الترمذى وصححه .

10. (687)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hicretle emredildiği zaman kendisine şu âyet indi: "De ki: "Rabbim, beni dahil edeceğin yere (Medine'ye) hoşnudluk

ve esenlikle dâhil et; çıkaracağın yerden de (Mekke'den) hoşnudluk ve esenlikle çıkar. Katından beni destekleyecek bir kuvvet ver" (İsra, 80). [Tirmizî, Tefsir, Benû İsrail, (3138).][53]

AÇIKLAMA:

Hasan Basrî hazretleri bu âyet için şu açıklamada bulunmuştur: "Kureyş küffârı, hicretten önce, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i öldürmek veya sürmek veya bağlamak hususunda istişare ettikleri zaman Cenab-ı Hakk şöyle emreder: "(Ey Habibim) de ki: "Rabbim, beni dahil edeceğin yere (Medine'ye) hoşnudluk ve esenlikle dâhil et; çıkaracağın yerden de (Mekke'den) hoşnudluk ve esenlikle çıkar, katından beni destekleyecek bir kuvvet ver" (İsra, 80).
Katâde, "dahil edeceğin yer" tabiriyle Medine'nin kastedildiğini, "çıkaracağın yer" tabiriyle de Mekke'nin kastedildiğini belirtir.
Çoğunluk âyeti böyle anlamış ise de, "girilecek yer"i ölüm, çıkılacak yeri de dünya hayatı diye te'vil eden İbnu Abbas örneğinde olduğu gibi farklı yorumlar yapanlar olmuştur.
Ancak esas alınan te'vil Katâde ve Hasan Basrî'den rivâyet edilen te'vildir.[54]

ـ11ـ وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]مَرَّ رسولُ اللّه # بِنَفَرٍ مِنَ الْيَهُودِ. فقَالَ بَعْضُهُمْ سَلُوهُ عَنِ الرُّوحِ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ َ تَسْألُوهُ َ يُسْمِعُكُمْ مَا تَكْرَهُونَ. فَقَامُوا إلَيْهِ فَقَالُوا لَهُ: يَا أبَا الْقَاسِمِ حَدِّثْنَا عَنِ الرُّوحِ. فَقَامَ سَاعَةً يَنْظُرُ فَعَرَفْتُ أنَّهُ يُوحَى إلَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أمْرِ رَبِّى، وَمَا أوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إَّ قَلِيً[. أخرجه الشيخان والترمذى.وفي رواية: وَمَا أوتُوا. قال ا‘عمش: هكَذَا في قِرَاءَتِنَا .

11. (688)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Yahudilerden bir gruba uğradı. Onlardan bazısı: "Muhammed'e ruh hakkında sorun" dedi; bazısı da: "Sakın sormayın, hoşunuza gitmeyecek şeyler işitirsiniz" diye aralarında konuştular. Sonunda kalkıp: "Ey Ebu'l-Kâsım bize ruh'tan anlat, (ruh nedir?)" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir müddet sessiz durdu. Ben anladım ki kendisine vahiy inmektedir. Sonra okudu: "Sana ruhtan sorarlar; de ki, ruh Allah'ın emrinden ibârettir. Size onun hakkında az bir ilim verilmiştir" (İsra, 85).
Bir rivayette: "Onun hakkında az bir ilim verilmiştir" denmektedir. A'meş: "Bizim kıraatımızda böyledir" demiştir. [Buhârî, İlm 47, Tefsir, Benû İsrail 13, İ'tisâm 3, Tevhid 28, 29; Müslim, Münâfıkûn 32, (2794); Tirmizi, Tefsir (3140).][55]

AÇIKLAMA:

Fahreddin Râzî bu âyetle ilgili olarak özetle şöyle der:
"Yahudilerin ruhla alâkalı soruları ruhun mahiyetini ilgilendirebilir: Bir yer işgâl eder mi, etmez mi? Yer işgal eden bir şey içerisinde bir hâlet midir, değil midir? Kadim midir, hadis midir? Cesedden ayrıldıktan sonra da var olmaya devam mı eder, yok mu olur? Rûhun azab çekmesinin veya nimetlendirilmesinin hakikatı nedir?.. gibi sorular. Sualde bunlardan birini öne alacak bir karine yok. Ancak, sorunun ruhun mahiyeti ve kadim veya hadis oluşu üzerine olması, daha muvafık gözüküyor.
Cevaba gelince, cevap, dört unsur'a (hava, ateş, su, toprak) bunların meydana getirdiği karışım ve terkiblere hiç benzemeyen mevcut bir şey olduğunu ifade etmektedir. Yani, ruh, her çeşit arazdan mücerred basit bir cevherdir, var edeni olmayınca var olmaz. Onu var eden şey de Allahu Teâla'nın "ol" emridir. Cevap, ruh için, sanki şöyle bir açıklama getirmiştir: "Ruh, Allah'ın emir ve yaratmasıyla sonradan var edilmiş bir mevcuttur."

Bedenle hayatın tezahür edip görünmesinde, ruhun te'siri vardır. Ona ait keyfiyetin bilinmemesi inkâr edilmesini gerektirmez.."
Râzi şunu da ilave eder: "Ruh Rabbimin emrindendir" kavl-i şerifindeki "emir"den maksad "fiil"dir, tıpkı şu âyette olduğu gibi: "Firavun'un "emri" hiç de dürüst değildi" (Hûd 97; yani ameli ve işi demektir.
Bu açıklamalardan sonra vahiyle verilmiş olan cevabı şöyle anlayabiliriz: "Ruh, Rabbimin bir işidir."
Sual, "ruh kadim midir, hadis midir?" şeklinde olursa, cevap: "O hadistir" olacaktır.
Râzi, ayrıca, selefin bu meselede fazla teferruata girmediğini belirtir.
Râzi hazretlerinin cevabından çıkacak bir soruyu açıklamak isteriz: "Ruh Rabbimin işidir" derken; "başka mahluklar Allah'ın işi değil mi?" diye bir itiraz hatıra gelebilir.
Şurası muhakkak ki başka mahlukatın ortaya çıkışı bir kısım sebeplere dayandırılmış, mahiyeti hakkında izah yapabilme imkânları tanınmıştır. Ruh Cenab-ı Hakk'ın "ol" emrine dayandırılmış, araya başka vasıta ve esbâb bırakılmamıştır. Onun için o "emir âlemindendir ve Allah'ın bir fiilidir."[56]

ـ12ـ وفي رواية أخرى للترمذى عن ابن عباس]قَالُوا: أوتِينا عِلْماً كَثِيراً، أوتِيناَ التَّوْرَاةَ، وَمَنْ أوتِى التَّوْرَاة فَقَدْ أوتِىَ عِلْماً كَثِيراً فنزلتْ: قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَاداً لِكَلِمَاتِ رَبِّى لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّى اŒية[.

12. (689)- Hz. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'tan gelen, Tirmizî' nin bir diğer rivayeti şöyledir:"...
Yahudiler: "Bize çok ilim verildi, bize Tevrat verildi. Kime Tevrat verilmişse ona çok ilim verilmiş demektir" dediler. Bunun üzerine şu âyet indi: "De ki Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadarını da katsak, Rabbimin sözleri tükenmeden denizler tükenirdi" (Kehf, 109). [Tirmizi, Tefsir, Benû İsrail, (3139).][57]

AÇIKLAMA:

Yahudiler bu sözü, "Ruh hakkında size az bir ilim verilmiştir" meâlindeki vahiy üzerine sarfederler. Bazı rivayetlerde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Yahudilere, bütün ilimlerinin Allah'ın ilmi yanında çok az kalacağını söylediği tasrih edilir. Yukarıdaki âyet de bunu te'yiden nâzil oluyor.[58]

ـ13ـ وعن صفوان بن عسال رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ]أنَّ يَهُودِيَيْنِ قَالَ أحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: اذْهَبْ بِنَا إلى هذَا النَّبِىِّ نَسْألُهُ. قالَ َ تَقُلْ لَهُ نَبىٌّ، فأَنَّهُ إنْ سَمِعَهَا كَانَتْ لَهُ أرْبَعَةُ أعْيُنٍ فأتَيا النَّبىَّ # فَسأَهُ عَنْ قَوْلِهِ تعالى: وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آياَتٍ بَيْنَاتٍ فقَالَ رَسولُ اللّه #: َ تُشْرِكُوا بِاللّهِ شَيْئاً، وَ تَسْرِقُوا، وَ تَزْنُوا، وَ تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّهُ إَّ بِالْحَقِّ، وَ تَسْحَرُوا، وَ تَمْشُوا بِبَرِئٍ إلى سُلْطَانٍ فَيَقْتُلَهُ، َ وَ تَأكُلُوا الرِّبَا، وَ تَقْذِفُوا مُحْصَنَةً، وَ تَفِرُّوا مِنَ الزَّحْفِ، وَعَلَيْكُمْ مَعْشَرَ الْيَهُودِ خَاصَّةً أنْ َ تَعْدُوا في السَّبْتِ. فَقَبَّ يَدَيْهِ وَرِجْلَيْهِ وَقَاَ: نَشْهَدُ أنَّكَ نَبىٌّ. قَالَ: فَمَا يَمعنَعُكُمَا أنْ تُسْلِمَا؟ قَاَ: إنَّ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّمُ دَعَا اللّهَ تعالَى أنْ َ يَزَالَ في ذُرِّيَّتِهِ نَبىٌّ، وَإنَّا نَخافُ إنْ أسْلَمْنَا تَقْتُلَنَا الْيَهُودُ[. أخرجه الترمذى والنسائى.»وَالزَّحْفُ« القتال، والمراد به: الجهاد في سبيل اللّه .

13. (690)- Saffân İbnu Assâl (radıyallahu anh) anlatıyor: "İki Yahudi konuşuyorlardı, biri arkadaşına: "Gel seninle şu Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gidelim ve birşeyler soralım" dedi. Arkadaşı: "Ona peygamber deme" diye müdahale edip ekledi: "Şayet o,

kendisinden "peygamber" diye bahsettiğini duyacak olursa sevincinden gözleri dört olur."
Beraberce gidip Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a imtihan niyetiyle dokuz açık ayetten soru sordular. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara "Allah'a hiç bir şeyi ortak kılmayın, hırsızlık yapmayın, zina fazihasını işlemeyin. Allah'ın haram kıldığ cana kıymayın, mâsum kişiyi öldürtmek için sultana gammazlamayın, sihir yapmayın, fâiz yemeyin, günahsız kadına zinâ iftirası atmayın, savaş sırasında cepheyi koyup kaçmayın, ey Yahudiler, bilhassa sizin için söylüyorum, cumartesi günü yasağını ihlâl etmeyin" dedi.
Saffân der ki: "Bu cevap üzerine Yahudiler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın el ve ayaklarını öptüler ve: "Şehâdet ederiz ki, sen peygambersin" dediler.
Saffân diyor ki: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara: "Öyleyse niye bana uymuyorsunuz?" diye sordu. Onlar:
"Davud (aleyhisselam), neslinden peygamber kesilmesin diye dua etti. Biz, sana uyduğumuz takdirde Yahudilerin bizi öldürmesinden korkuyoruz" cevabını verdiler." [Tirmizî, İsti'zan 33, (2734), Tefsir, Benû İsrail (3143); Nesâî, Tahrim 18, (7, 111); İbnu Mâce, Edeb 16, (3705).] [59]

AÇIKLAMA:

Rivayette, Yahudilerden bazılarının Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e imtihan kasdıyla "dokuz ayet"ten sordukları belirtiliyor. Buradaki rivayette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu dokuz âyetle ilgili açıklaması zikredilmiyor. Ancak, rivayetin Tirmizî'nin Kitabu't-Tefsir'de gelen vechinde bu husus tasrih edilir:
"...Gelip Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e: "And olsun ki Musa'ya dokuz tane apaçık mucize verdik" (İsra, 101) âyetinden sordular."
Âyet mahsûsat'a giren, yani beş duyu organı ile hissedilip algılanan zâhir alametlere dendiği gibi ma'kûlata giren vâzıh hükme, açık mes'eleye de denir. Öyle ise, insanların tefekkür ve teemmül derecesine,

ilmî seviyesine göre farklı şekillerde mârifet elde ettikleri her şeyde bir âyet vardır, mu'cize bir âyettir, Allah'ın ahkâmından bir hükme delâlet eden her bir cümlede bir âyet vardır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in lâfzî bir fâsıla ile ayrılmış olan her bir kelâmına da âyet denir.

Yukarıda kaydettiğimiz âyet-i kerime'de geçen "ayetler"den murad bunlardan herhangi biri olabilir.

Hz. Musa'nın mazhar olduğu dokuz mucize şunlardır: Hz. Mûsa'nın âsâsı (değneği), eli, tufân, çekirgeler, bitler, kurbağalar, kan, kıtlık yılları, meyvelerde noksanlık.

Fahreddin-i Râzi, Hz. Mûsa'nın Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen mucizelerinin dokuz değil, 16'ya ulaştığını söyler ve âyetlerle delillendirir. Yukarıdaki âyette kaydedilen "dokuz" rakamı ile kendi verdiği 16 rakamı arasında ortaya çıkan farklılığı, usûl-i fıkıhta açıkladığını belirttiği bir kaideyi söyleyerek te'lif eder: "Rakam zikretmek, daha fazla olaya mâni değildir."

Ayet'i daha önceki dinlerde de yer alan umumî hükümler olarak anlayacak olsak, hadiste onların da, "şirk koşmayın, çalmayın, zina yapmayın, haksız yere cana kıymayın, sultana gammazlık yapmayın, sihir yapmayın, faiz yemeyin, günahsız kadına iftira atmayın, savaştan kaçmayın" şeklinde sayıldığını, sayılarının da dokuz olduğunu görmekteyiz. Yahudilere mahsus olan cumartesi yasağı ayrıca belirtiliyor. Yahudilere cumartesi günü balık avlama yasağı konmuştu.

Hadiste geçen itiraflarına gelince: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ümmî olmasına rağmen Yahudilerle ilgili teferruatı bilmesi, Yahudiler tarafından bir mucize kabul edilerek, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i tasdike sevketmiştir. Ancak O'nu "Araplara mahsus" millî bir peygamber telakki etmeleri kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) efendimize gelinceye kadar, bütün peygamberler millî idi. Cenâb-ı Hak, eski devirlerin münâkale ve muhâbere (ulaşım ve haberleşme) şartlarının gereği olarak her millete ayrı bir peygamber gönderiyordu. Nitekim, İncil ve Tevrat'ta geçen bütün peygamberler millîdir, Yahudilere mahsustur, onların irşadı için gelmiştir. Bugün bile Yahudiliğin, Yahudiler dışına taşırılması, cihanşümûl bir din kılınması, Yahudi olmayanların da Yahudileştirilmesi

diye bir dava yoktur. Yahudiler bu eksikliklerini, beynelmilel bir kısım teşkilatlar ve derneklerle telâfi etme cihetine gitmişlerdir.
Hıristiyanların beynelmilelcilik iddiaları da yanlıştır. İncil'in tahrif edilmiş olan yönlerinden biridir.
İnsanlığın tek bir dinde birleşip tek bir ümmet olma dâvası, açık, seçik ve kesin bir şekilde İslâm'la gelmiştir. Bu dâva İslâm'ın davasıdır.
Binaenaleyh, rivayette, Yahudilerin Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in risaletini te'yidleri samimidir, ancak nakıstır. Kendi telakkilerine göre bir peygamber bilmiş olmalıdırlar: Yâni Hz. Muhammed de bir peygamberdir, ancak Araplara hastır, onların millî peygamberidir. Tabii ki, böyle bir peygamberlik telakkisi İslâm açısından nâkıstır ve sakattır.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "Öyleyse niye bana uymuyorsunuz?" diyerek onları İslâm'a çağırmış, İslâm ahkâmını benimsemeye çağırmış, Şeriat-ı Muhammediye'ye uymanın onlara da vâcib olduğunu bildirmiştir.
Yahudilerin Hz. Davud (aleyhisselam) ile alakalı iddialarına gelince, bu bir iftiradır. Çünkü Hz. Dâvud'un, dedikleri gibi, kıyamete kadar kendi neslinden peygamber gelecek diye bir iddiası yoktur. Bilakis, Cenab-ı Hakk, bütün peygamberlere emrederek, âhir zamanda gelecek peygamberlerden ümmetlerine bahsetmeleri, zuhur ettiği zaman ona tâbi olmalarını tenbih etmeleri için "misâk" almıştır. Nitekim eski dinî kitaplarda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın evsafına rastlanmaktadır. Mâruz kaldığı bütün tahriflere rağmen bugün elde mevcut Tevrat ve İncil nüshalarında bile mükerrer pasajlarda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evsafına rastlanmaktadır. Hattâ Hüseyin Cisrî merhum Risâle-i Hamidiye adlı kitabında, Kitab-ı Mukaddes'te geçen bu âyetlerden 110 kadarını göstermiştir: Keza meşhur Şeyh Rahmetullah el-Hindî aynı çalışmayı İzhâru'l-Hak isimli kitapta yapmış, İngiliz misyonerlerini bu konuda yaptığı münazaralarda hep ilzâm etmiş, susturmuştur. Her iki kitap da Türkçemize tercüme edilmiştir.
Biz İncil ve Tevrat'ta gelen beşâretlerden sarf-ı nazar ederek, Kütüb-i Semâviye denince, pek hatıra getirilmeyen, diğer bir kısım dinî

kitaplarda yapılan modern araştırmalar sonucu ortaya çıkarılan ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i haber verdiği belirtilen işâretlerden bahsedeceğiz. Aşağıya alacağımız pasaj, Nesil Dergisi'nin 39-41 sayısında (Şubat 1980) bazı kitaplardan kaynak gösterilerek derlenmiştir. Yazı, "Kadim Kitaplarda Hz. Muhammed'in Geleceğine Dair İşâretler" adını taşır ve uzundur. Biz sâdece "Şarkın Öteki Kitaplarında Hz. Muhammed" kısmını alıyoruz.[60]

1- HZ. ADEM VE İDRİS'İN HABERİ:

İbnu'l-Arabî'nin "Fütuhat-ı Mekkiyye" adlı eserinde zikredilen bir hadis vardır. Ki bunda Hz. Peygamber : "Yüz bin Âdem gelip geçmiştir; biz bunların en sonuncusunun oğullarıyız" demektedir. Bir başka hadis-i şerife göre Hz. Adem'den beri yüz yirmi dört bin peygamber geçmiştir. Bütün bu peygamberler aynı hakikatleri yani Allah'ın tebliğini, öldükten sonra tekrar dirilmeyi, insanlara tebliğ edip öğretmişlerdir.
Pek tabiidir ki, biz Adem'in ve keza onun oğlu Şit Peygamber'in sahip oldukları kitapların içindekileri bilememekteyiz. Bize kadar gelen en eski bilgi, öyle anlaşılıyor ki, İdris Peygamber hakkındadır. İslâmî kaynaklar bu peygamberin yazıyı icad ettiğini söylemektedirler. Yahûda'nın bir mektubuna nazaran durum öyledir, (İncil, Yahûda'nın Mektubu, 14, 15'inci cümleler).
"Adem'den sonra gelen İdris de şunları önceden haber vermiştir: "Bilin ki, Rab onbinlerce veli ile gelip her şey hakkında nihaî hükmünü verecektir. Allah'a karşı gelerek işledikleri günahkâr fiil ve hareketleri ona karşı sarfettikleri günahkâr sert sözlerden dolayı günah işlemiş olanların hesabı görülecektir. "Hıristiyan müfessirler bu sözlerden, gelecek olan bir kimsenin varlığına dair bir ön haber (beşaret) neticesi çıkarırlar. Ancak İdris Peygamber'in bu ön haberinin kalan kısmı maalesef tamamen kaybolmuştur. Elimizde bulunmamaktadır.[61]

2- ZERDÜŞTLERİN KUTSAL KİTAPLARINDA HZ. PEYGAMBER

Modern araştırmalar göstermiştir ki, Zerdüşt tek Allah'a inanmıştır. Meleklere, onun seçtiği kimselere ilahî vahiy gelebileceğine, cennete ve diğerlerine iman ediyordu. ZENO AVESTA'nın bugün elimizde bulunan parçalarında (YASHT 13, XXVIII, 129) putları kıracak olan SOESHYANT): Herkese, "Alemlere Rahmet" adında biri ile, keza ASTVAT EREAT (mânası, halkı ayağa kaldıran)'ın geleceğini önceden haber vermiştir.[62]

3- BUDİZM'DE PEYGAMBERİMİZ'E İŞARETLER:

Budizm'in kurucusu Buda da bazı ifadelerinde dini tamamlayamadığını ifade etmiştir. Ona göre (Maitreya) (Bir diğer okunuşa göre (Metteya) yani herkese, alemlere rahmet (rahmeten lil âlemin) gelip bu iş düzelecektir. (Bakınız, Buda'nın Mukaddes Kitabı).[63]

4- BRAHMANİZM'DE PEYGAMBERİMİZ'E İŞARET:

Daha evvelki diğer dinler gibi Brahmanizm'de de "ilerde gelecek" ve "beklenen bir kimse" inancı vardı. Meselâ ASRAVA VEDA adını taşıyan dinî kitaplarında bu kimsenin ismi de verilmiştir: NARASANŞAH, ASTİVİŞYAT, yani "Alkışlanacak olan, övülmeye lâyık kişi." Onun bineceği araba çok sür'atli. Koşan develer tarafından cenete varana kadar koşturulacaktır. vs.
VİŞNHU PURAN adlı kitabın 24. bölümünde denmektedir ki, Vedalar anı gerçek ilim kitapan tarafından öğretilen hareket ve fiiller, hukukî müesseseler mevcuduyitlerini tam kaybedecekleri sırada bu karanlık çağların sona ermesi yaklaşacak ve Tanrı'nın son tenâsuhu, bir "cenkçi muharip" şeklinde tezahür edecektir.

Bu muharip, Sambla Dib (Kumlu Ada)'de ârif ve namlı bir aileden dünyaya gelecek, babasının adı Visnuyaşa (Allah'ın kölesi: Abdullah), anasınınki ise Somti (Emin olunan kimse: Emine) olacaktır. vs.

Brahmanizm'de Allah'ın yeryüzüne insan şeklinde ineceğine inanılır. Bunların kutsal kitaplarından müteşekkil bir külliyatı vardır. Bu kitaplara "PURANA" denir. Tam karşılığı "Eski Yazılar"demektir. Kur'an-ı Kerim bu kitaba işaret etmiştir: "Şüphesiz bu Kur'an âlemlerin rabbinin indirmesidir. Uyarıcılardan olasın diye onu senin kalbine Ruhu'l-Emin apaçık bir Arapça ile indirdi. O "Zuburu'l-Evvelin" (eski yazılar) da vardır."

Hindistan Brehmenlerin kutsal kitabı olan Veda'lan'a göre yukarıda işaret edilen muharip, kumlar diyarında doğacak, sonra vatanını terk edip kuzeydeki bir yere iltica edecektir. Göğe değecek bir arabası olacaktır. Bu zat, deve sahibi bir hakim (hikmetli kişi) olacak, yapacağı iki büyük savaşın birincisinde üç yüz, ikincisinde on bin askeri bulunacaktır.

Peygamberimiz kumlar diyarı olan Mekke'de doğmuş, peygamberliğinin ortalarında Medine'ye iltica etmiştir. Gerçekten onun ilk savaşı Bedir'de kendisi ile üç yüz, son savaşı Mekke'nin fethinde on bin askeri bulunmuştur. Göğe değen arabası da şüphesiz yaptığı mirac'ın ifadesidir.

İşte görülüyor ki, bütün semavî kitaplar Fahr-i Kâinat efendimizin geleceğini açıkça ifade etmişlerdir. Onun son peygamber, peygamberin zübdesi olduğundan zerre kadar şüphe yoktur. Adem'den beri her peygamber Allah'ın bir sıfatında fâni olmuş iken, o ferdaniyet makamına ulaşmış, Allah'ın doğrudan zâtında fâni olmuştur. Onun içindir ki, ona Rûhu'l-Hak deniliyor. Salat ve selam ona, tazim ve tekrîm ashabına.[64]

ـ14ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. في قوله تعالى:]وَ تَجْهَرْ بِصَتِكَ وَ تُخَافِتْ بِهَا اŒيه، قالَ نَزلت والنَّبىُّ # مُتَوارٍ بِمَكَّةَ، وَكانَ إذَا رَفَعَ صَوْتَهُ سَمِعَهُ الْمُشْرِكُونَ فَيَسُبُّوا الْقُرآنَ وَمَنْ أنْزَلَهُ وَمَنْ جَاءَ بِهِ. فَقَالَ اللّهُ تعالى: وَ تَجْهَرْ بِصَتِكَ: أىْ بِقِرَاءَتِكَ فَيَسْمَعَهَا الْمُشْرِكُونَ، وَ تُخَافِتْ بِهَا عَنْ أصَحابِكَ فَ

تُسْمِعْهُمْ؛ وَابْتَغِ بَيْنَ ذلِكَ سَبِيً: بَيْنَ الْجَهْرِ وَالْمُخَافَتَةِ]. أخرجه الخمسة إ أبا داود.

14. (691)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), "..Ey Muhammed namaz kılarken sesini yükseltme, gizli de okuma, ikisi ortasında bir yol tut" (İsra, 110) âyeti hakında şu açıklamayı yaptı:

"Bu âyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gizli (tebligatta) bulunduğu sırada nâzil olmuştur. O zaman sesini yükseltince müşrikler işitiyor ve Kur'ân'a onu indirene, onu getirene küfrediyorlardı. Allah Teâla Hazretleri, "Namazını açıktan yapma." yani "açıktan, yüksek sesle okuma, tâ ki müşrikler duymasın, ashabın işitmeyecek kadar da kısma" buyurarak ikisi arası, yâni seslilikle sessizlik ortası bir yol tutmasını emretti." [Buhârî, Tefsir, Benû İsrail 14, Tevhid 34, 44, 52; Müslim,Salât 145, (446); Tirmizî, Tefsir, Benû İsrail, (3144); Nesâî, Salât 80, (2, 177).] [65]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın "Namaz kılarken sesini yükseltme, gizli de okuma, ikisi arasında bir yol tut" (İsra, 110) meâlindeki âyetle ilgili bu yorumunda farklı yorumlar da yapılmıştır.

1- Bundan maksad dua âdabını öğretmektir.Nitekim Hz. Aişe'den kaydedilecek müteâkip rivayette bunu görecek ve açıklayacağız.

2- Rivâyete göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gece Ashab'ın evlerini dolaşır, Hz. Ebû Bekir'in namazda sesini kısarak, Hz. Ömer'in ise cehrî şekilde yüksek sesle Kur'ân okuduklarını görür. Ertesi gün sebebini sorunca, Hz. Ebû Bekir: "Rabbimle fısıldaşıyordum." Hz. Ömer de: "Şeytanı bastırıyordum" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Ebû Bekir'e sesini biraz yükseltmesini, Hz.Ömer'e de kısmasını emreder.

3- Âyet sesinizi ne bütün namazlarda kısın, ne de hepsinde cehrî yapın, gündüz namazlarında kısın, karanlıkta kılınan namazlarda cehrî yapın demektir vs.

Bu gibi farklı yorumlarda birini tercihden ziyade hepsine bir vechin varlığını kabul etmek esastır. [66]

ـ15ـ وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهِا قالت:]أنزلتْ هذِهِ الآيةُ في الدُّعَاءِ. تعنى وَ تَجْهَرْ بِصَتِكَ[. أخرجهŒا الثثة.

15. (692)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) diyor ki: "Şu âyet dua hakkında nâzil olmuştur: "(Ey Muhammed) namaz kılarken sesini yükseltme, gizli de okuma.." (İsra, 110). [Buhârî, Tefsir, Benû İsrail 14, Da'avât 17, Tevhid 44; Müslim, Salât 146, (447); Muvatta, Kur'ân 39, (1, 218).][67]

AÇIKLAMA:

Bu âyet-i kerime dua âdabını öğretmektedir. Mü'min dua ederken ne kendisi işitemeyecek kadar çok alçak bir sesle, ne de yanındakileri rahatsız edecek kadar yüksek sesle dua etmemelidir. Âyetin iniş sebebi bir kısım rivayetlerde müşriklerin küfrünü önlemeye mahsus olarak ifade edilmektedir. Bazı rivayetlerde de, "Dua ve taleb âdabıyla ilgili olarak indi" denmektedir. Nitekim Rabbimiz A'raf suresinin 205. ayetinde de şu tavsiyede bulunmaktadır: "Rabbini gönülden ve korkarak, içinden hafif bir sesle sabah-akşam an, gâfillerden olma."
Rivayetlerde geldiğine göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Ashab'tan bazıları: "Rabbimiz yakın mıdır, uzak mı? Yakınsa fısıldayarak, uzaksa bağırarak dua edelim" diye sorarlar. Bunun üzerine: "Kullarım senden beni sorarlarsa, bildir ki, ben yakınım. Dua edenin duasına, dua edince cevap veririm" (Bakara, 186) âyeti nazil olur.
Sahiheyn'de rivayet edildiği üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hayber seferinde iken, yolda Ashâb'tan bâzılarının yüksek sesle tekbir getirdiklerini işitince müdâhele ederek, seslerini kısmalarını tenbihler ve: "Siz sağır veya gâib birisine hitap etmiyorsunuz. Dua ettiğiniz Zat

işiticidir, yakındır, herbirinize devenizin boynundan daha yakındır" buyurur.
Şu halde dua ederken bu âdâba riayet müstehabtır.
Âyeti, Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) ve Mücâhid de böyle yorumlamıştır.

Dua âdabıyla ilgili olarak 465. hadis de görülmelidir.[68]

KEHF SURESİ

ـ1ـ عن أبى الدرداء رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّه #: مَنْ حَفِظَ عَشْرَ آيَاتٍ مِنْ أوَّلِ؛ وروى من آخرِ سورةِ الكَهْفِ عُصِمَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ[. أخرجه مسلم وأبو داود والتِرمذى، وعنده: ثَثَ آياتٍ مِنْ سُورَةِ الْكَهْفِ، وصححه.

1. (693)- Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Kim Kehf sûresinin başından -bir rivayette; sonundan- on âyet ezberlerse Mesih Deccâl'in şerinden emin olur." [Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin 257, (809); Ebu Dâvud, Melâhim 14, (4323); Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân 6, (2888).][69]

AÇIKLAMA:

Fazileti hususunda sahih rivayet vârid olan sûrelerden biri Kehf sûresidir. Bu sureyi geceleyin okurken Üseyd İbnu Hudayr (radıyallahu anh)'ın atının ürkmüş olduğunu, atını teskin için kalktığı vakit gökten, içerisinde kandiller bulunan şemsiye şeklinde bir cismin indiğini görmüş bulunduğunu, ertesi gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gördüklerini anlatınca: "O sekine idi, kandil şeklinde gördüklerin de melâike, senin tilavetini dinlemek için gelmişlerdi..." diye açıkladığını, daha önce (427-428 numaralı hadisler) görmüştük. Ancak rivayetin birinde tilavet edilen sûrenin Bakara sûresi olduğu zikredilir.

İbnu Hacer, hâdisenin taaddüd edebileceğine ve hatta iki sûrenin de okunmuş olabileceğine hükmederek rivayetleri te'lif eder.
Bu sûrenin, okuyanı Deccal fitnesinden koruyacağı meselesine gelince; âlimler "bu surede bir kısım acib meseleler olduğunu, bunu anlayarak, düşünerek kavrayarak okuyanların Deccal'a karşı intibaha gelip, fitnesine düşmekten kendilerini koruyacağını" beyan etmişlerdir. Kurtubî ve Nevevi böyle söylemekte müttefiktirler. 5009. hadiste açıklanacağı üzere Deccal -insanları daha çok korku ve sefahetle iğfal ederek İslâm dininden uzaklaştırmaya çalışacak ahir zaman eşhasından biridir- getireceği anti-İslâm prensipleri din yerine ikâmeye çalışarak uluhiyetini ilân edecektir.
Kehf sûresi ilk âyetlerinde vahdaniyeti, dünya imtihanı, yeryüzü nimetlerinin imtihan olduğunu hatırlatarak, Allah'tan başkasına tapanlara uymamak için, dünya nimetlerini terkederek mağaraya kaçan "genç"lerin hikayesine geçiyor.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sure ile Deccal arasında kurmuş bulunduğu irtibattan şu irşâdı anlıyoruz: Âhirzaman, Deccal'i öncelikle gençler üzerinde durup, onları iğfal etmeye çalışacak ve silah olarak da bilhassa dünyanın süsünü (kadın, para, mevki vs.) kullanacaktır. Dini için bunları tepip, Allah'ın rızasını üstün tutan, icabında mağaraya girme manasında dünya sefâhetinden kaçabilen, irâdî olarak mahrumiyeti tercih edebilen gençler kendilerini bu fitneden kurtarabileceklerdir (Allahu a'lem).[70]

ـ2ـ وعن إبن المسيب قال:]الْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ: هِىَ قولُ الْعَبْدِ: اللّهُ أكْبَرُ، وسُبْحَانَ اللّهِ وَالْحَمْدُللّهِ، وَ إلَهَ إَّ اللّهُ، وَ حَوْلَ وَ قُوَّةَ إَّ بِاللّهِ[أخرجه مالك.

2.(694)- İbnu'l-Müseyyeb diyor ki: "Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür. Ama bâki kalaak faydalı işler, sevap olarak da, emel olarak da Rabbinin katında daha hayırlıdır" (Kehf, 46) âyetinde geçen "bâki kalacak faydalı işler", kulun sarfedeceği "Allahu ekber", "Sübhanallah",

"Elhamdulillah" "Lailahe İllallah", "Lâhavle velâ kuvvete illa billâh" sözlerdir." [Muvatta, Kur'ân 22, (1, 210).][71]

AÇIKLAMA:

Bu âyette geçen el-Bâkiyâtu's-Sâlihat'tan Rabb Teâla'nın kasdı hususunda hepsi de birbirini tamamlayıcı farklı görüşler ileri sürülmüştür.

1- İbnu'l-Müseyyeb, yukarıda görüldüğü gibi, "Cenab-ı Hakk'ın ma'rifetinde istiğraka götüren kelimeler..." demiştir.

2- "Beş vakit namazdır" diyen olmuştur.

3- "Her çeşit tatlı söz..." denmiştir.

4- "Allah'ın ma'rifet, muhabbet ve hizmetine götüren her çeşit söz ve fiildir. Halkın ahvaliyle meşguliyete götüren fiil ve sözlerin hiçbiri buraya girmez" denmiştir.[72]

ـ3ـ وعن سعيد بن جبيرٍ قال:]قُلتُ بنِ عبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما: إنَّ نَوْفاً الْبَكَّالِىَّ يزعُمُ أنَّ مُوسىً بَنى إسرَائىلَ لَيسَ بِمُوسَى صَاحِبِ الخضْرِ. فقالَ: كَذَبَ عَدُوُّا
اللّهِ، سَمِعْتُ أُبىَّ بن كَعبٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ # يقولٌ: قَامَ مُوسَى عَلَيْهِ السّمُ خَطيباً في بَنِى إسْرَائيلَ. فَسُئِلَ أىُّ النَّاسُ أعْلَمُ؟ فقَالَ أنا. فَعَتَبَ اللّهُ عَلَيْهِ إذْ لَمْ يَرُدَّ الْعِلْمَ إلَيْهِ فأوْحَى اللّهُ إلَيْهِ أنَّ عَبْداً مِنْ عِبَادِى بِمَجْمَعِ الْبَحْرَينِ هُوَ أعْلَمُ مِنْكَ. فَقَالَ: أيْ رَبِّى: وَكَيْفَ لِى بِهِ؟ فَقِيلَ لَهُ: احْمِلْ حُوتاً في مِكْتَلٍ فَحَيْثُ تَفْقِدُ الحُوتَ فَهُوَ ثمَّ. فَانْطَلَقَ وَانْطَلَقْ مَعَهُ فَتَاهُ يُوشَعُ بنُ نُونٍ يَمْشِيَانِ حَتَّى أتياَ الصَّخْرَةَ. فَرَقَدَ مُوسى وَفَتَاهُ واضْطَرَبَ الحُوتُ في الْمِكْتَل حتَّى خَرَجَ فَسَقَطَ في

البَحْرِ وَأمْسكَ اللّهُ عَنْهُ جِرْيَةَ الّمَاءِ حَتَّى كانَ مثْلَ الطَّاقِ، فكَانَ لِلْحُوتِ سَرَباً، وَلِمُوسَى وفَتَاهُ عجباً. فَانْطَلَقَا بَقِيَّةَ يَوْمِهِمَا وَلَيْلَتِهِمَا وَنَسَى صَاحِبُ مُوسَى أنْ يُخْبِرَهُ. فَلَمَّا أَصْبَحَ مُوسى عليهِ السّمُ. قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَداءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَباً. قَالَ وَلَمْ يَنْصَبْ حَتَّى جَاوَزَ الْمَكَانَ الّذِى أمِرَ بِهِ. قالَ أرَأيْتَ إذْ أَوَيْنَا إلى الصَّخْرَةِ؟ فَإنِّى نَسِيتُ الحُوتَ، وَمَا أنْسَانِيهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ أنْ أذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ في الْبَحْرِ عَجباً. قَالَ مُوسى: ذلِكَ مَا كُنَّا نَبْغى فارْتَدَّا عَلى آثَارِهِمَا قَصَصاً. قالَ: يَقُصَّانِ آثَارَهُمَا حَتَّى أتَيَا الصَّخْرَةَ، فَرأى رَجُ مُسَجًّى عَلَيْهِ ثُوْبٌ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ مُوسى عَليهِ السّمُ. فقَالَ لَهُ الْخِضْرُ عليهِ السّمُ: وَأنَّى بِأرْضِكَ السّمُ؟ فقَالَ: أنَا مُوسى. قالَ: موسى بَنِى إسرَائِيلَ؟ قالَ: نَعَمْ. قالَ: إنَّكَ عَلَى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللّهِ تَعالَى عَلَّمَكَهُ اللّهُ

تعالى َ أعْلَمُهُ، وَأنَا عَلَى عِلْمٍ مِنْ عِلْم اللّهِ تعالَى عَلّمَنِيهِ َ تَعْلمُهُ. قالَ مُوسى: هلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أنْ تُعَلّمَنِى مِمَّا عُلّمْتَ رُشْداً، قَالَ إنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْراً، وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَالَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْراً؟. قالَ سَتَجِدُنِى إنْ شَاءَ اللّهُ صَابِراً وَ أعْصِى لَكَ أمْراً. قالَ لَهُ الْخِضْرُ: فأنِ اتبَعْتَنِى فَ تَسْألْنِى عَنْ شَئٍ حَتَّى أحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْراً. قالَ نَعَمْ: فَانْطَلَقَ الْخِضْرُ وَمُوسَى يَمْشِيَانِ عَلَى سَاحِلِ الْبَحْرِ فَمَرَّتْ بِهِما سَفِينَةٌ فَكَلّمُوهُمْ أنْ يَحْمِلُوهُما فَعَرفُوا الْخِضْرَ فَحَملُوهُمْ بِغَيْرِ نَوْلٍ فَعَمَدَ الْخِضْرُ إلى لَوْحٍ مِنْ ألْوَاحِ السَّفِينَةِ فَنَزَعَهُ. فَقَالَ لَهُ مُوسَى: قَوْمٌ حَمَلُونَا بِغَيْرِ نَوْلٍ عَمَدْتَ إلى سَفينَتِهِمْ فَخَرَقْتَها لِتُغْرِقَ أهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئاً إمْراً. قَالَ ألَمْ أقُلْ إنَّكَ لَنْ تَسْتَطيعَ مَعِىَ

صَبْراَ؟ قَالَ َ تُؤاخِذْنِى بِمَا نَسِيتُ وَ تُرْهِقْنِى مِنْ أمْرِى عُسْراً. ثُمَّ خَرَجَا مِنَ السَّفِينَةِ فَبَيْنَمَا هُمَا يَمْشِيَانِ عَلَى السّاحِلِ إذَا غُمٌ يَلْعَبُ مَعَ الْغلمَانِ فأخَذَ الْخِضْرُ عليْهِ السَّمُ بِرَأسِهِ فاقْتَلَعَهُ بِيَدِهِ فَقَتَلَهُ. فَقالَ لَهُ مُوسى عَليهِ السّمُ: أقَتَلْتَ نَفْساً زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ؟ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئاً نُكْراً. قَالَ ألَمْ أقُلْ لَكَ إنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مِعِىَ صَبْراً؟ قَالَ: وهذِهِ أشَدُّ مِن ا'ولى. قالَ: إنْ سَألتُكَ عَنْ شئٍ بَعْدَهَا فَ تُصَاحِبْنِى قَدْ بَلغْتَ مِنْ لَدُنِّى عُذراً. فانْطَلَقَا حتَّى إذَا أتَيَا أهْلَ قَرْيةِ اسْتَطْعَمَا أهْلَهَا فَأبَواهُ أنْ يُضَيِّفُوهُما فَوَجَدا فِيهَا جَدَاراً يُرِيدُ أنْ يَنْقَضَّ؛ يقُولُ مَائِلٌ. فَقَالَ الخِضْرُ عَلَيهِ السّمُ بِيَدِهِ هكَذَا فأقامهُ. قالَ لَهُ مُوسى عَليهِ السّمُ: قَوْمٌ أتَيْنَاهُمْ فَلَمْ يُضَيِّفُونَا وَلَمْ يُطْعِمُونَا لَوْ شِئْتَ تَّخَذْتَ عَلَيْهِ أجْراً. قَالَ هذَا فِرَاقُ بَيْنِى وَبَيْنَكَ. سَأنَبِّئُكَ بِتَأوِيلِ مَالَمْ تَستَطِعْ عَليهِ صَبْراً. قالَ رسولُ اللّه #: رَحِمَ اللّهُ مُوسى لَوَدِدْتُ أنَّهُ كَانَ صَبَرَ حَتَّى يُقَصَّ عَلَيْنَا مِنْ أخْبَارِهِمَا. وَقَالَ #: كانتِ ا'ولى منْ مُوسى نَسياناً. قالَ: فَجَاءَ عُصْفُورٌ حَتَّى وَقَعَ عَلَى حَرْفِ السفِينَةِ ثُمَّ نَقرَ فِي البَحْرِ فقَالَ لَهُ الْخِضْرُ مَا نَقَصَ عِلْمِى وَعِلْمُكَ وعِلْمُ الخَئِقِ مِنْ عِلْمِ اللّهِ تعالى إّ مِثْلَ مَا نَقَصَ هذَا الْعُصْفُورُ مِنْ الْبَحْرِ]. أخرجه الشيخان والترمذى.»الْمِكْتَلُ« بكسر الميم: الزنبيل الكبير. »وَجِريَةُ الماءِ« بالكسر حالة الجريان، »والسَّرَبُ« بالتحريك: المسلك في خفية. »وَالنَّوْلُ« ا'جِر والجعل .

3. (695)- Said İbnu Cübeyr anlatıyor:

"İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a dedim ki: "Nevf el-Bekkâlî, İsra-iloğullarının peygamberi olan Hz. Musa (aleyhisselam), Hızır'ın arkadaşı olan Mûsa olmadığını zannediyor."
Bana şu cevabı verdi: "Allah'ın düşmanı yalan söylüyor. Ben Übeyy İbnu Ka'b (radıyallahu anh)'ı dinledim.Demişti ki: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan işittim, şunu anlattı:
"Musa (aleyhisselam) Benî İsrail'e hutbe irâd etmek üzere ayağa kalktı. Kendisine, "insanların en bilgini kimdir?" diye soruldu. O: "Benim" diye cevap verdi. Cenab-ı Hak, "Allahu a'lem (yani en iyi bilen Allah'tır)" demediği için Musa'yı azarladı. Ve: "İki denizin birleştiği yerde bulunan bir kulum senden daha âlimdir" diye ona vahyetti.
Hz. Musa (aleyhisselam):
"- Ey Rabbim ben onu nasıl bulabilirim?" diye sordu. Kendisine:
"- Bir zenbile bir balık koy, onu sırtına al. Balığı nerede yitirirsen o zat oradadır" dendi.
Dendiği gibi yaparak yola çıktı. Kendisiyle beraber, hizmetçisi olan Yuşa İbnu Nûn da yola çıktı. Beraberce yürüyerek bir kayanın yanına geldiler. Hz. Musa ve hizmetçisi dinlenmek üzere orada yattılar. Balık kımıldayarak zenbilden çıkıp denize kaydı. Allah ondan suyun akıntısını tuttu. Öyle ki su kemer gibi oldu. Balık için bir kanal meydana gelmişti. Hz. Mûsa (aleyhisselam) ve hizmetçisi (balık için olduğunu bilmeksizin) bu manzaraya şaşırdılar. Günlerinin geri kalan kısmı ile o gece boyu da yürüdüler. Musa'nın arkadaşı ona, balığın gitmesini haber vermeyi unutmuştu. Sabah olunca Hz. Mûsa (aleyhisselam) hizmetcisine: "Hele sabah kahvaltımızı getir. Biz bu yolculukta yorulduk" dedi. Ama emrolunduğu yere gelinceye kadar yorulmamıştı. Hizmetçi:
"- Hani bir kayanın yanına gelmiş yatmıştık ya! Ben balığı orada unuttum. Onu hatırlatmayı, bana mutlaka şeytan unutturdu. Balık denize şaşılacak şekilde sıvışıp gitmişti" dedi.
Mûsa (aleyhisselam): "Bizim aradığımız orasıydı" dedi ve hemen izlerinin üzerine geri döndüler.
İzlerini takiben yürüyerek kayaya kadar geldiler. Mûsa (aleyhisselam) orada örtüsüne bürünmüş bir adam gördü ve ona selâm verdi. Hızır aleyhisselâm ona:

"- Senin bu yerinde selâm ne gezer!"
"- Ben Mûsa'yım."
"- Benû İsrail'in Mûsa'sı mı?"
"- Evet."
"- Sen, Allah'ın sana öğrettiği bir ilmi bilmektesin ki ben onu bilmem. Ben de Allah'ın bana öğrettiği bir ilmi bilmekteyim ki, onu da sen bilemezsin."
"- Allah'ın sana öğrettiği hakkı bana öğretmen şartıyla sana uymamı kabul eder misin?"
"- Sen benimle beraber olmak sabrını gösteremezsin. Mahiyet ve hikmetini bilmediğin şeye nasıl sabredeceksin ki?"
"- İnşaalleh sen beni çok sabırlı bulacaksın. Hem ben senin hiç bir emrine karşı gelmeyeceğim."
"- Öyleyse gel. Ancak, mâdem bana tâbi olacaksın, ben sana haber vermedikçe bana hiç bir şey sormayacaksın!" dedi. Hz. Mûsa (aleyhisselam):
"Tamam!" dedi.
Hz. Mûsa ve Hz. Hızır (aleyhisselam) beraberce gittiler. Deniz kıyısında yürüyorlardı. Bir gemiye rastladılar. Kendilerini gemiye almalarını söylediler. Gemi sahipleri Hızır (aleyhisselam)'ı tanıdılar. Ve ücret istemeksizin onları gemiye aldılar.
Hızır (aleyhisselam), gidip, geminin tahtalarından birini deldi. Hz. Mûsa (aleyhisselam) ona:
"- Bak, bunlar bizi bedava gemilerine aldılar, sen gidip gemilerini deldin, adamları boğacakın. Hiç de yakışık olmayan bir iş yaptın!" dedi.
Hızır:
"- Ben sana, "benimle bulunmaya sabredemezsin" demedim mi?" dedi.
Hz. Mûsa:
- “Unuttuğum şey sebebiyle beni sigaya çekme. Bu iş sebebiyle bana zorluk çıkarma!” ricasında bulundu.
Sonra bunlar gemiden indiler. Sahil boyu yürürken, çocuklarla oynayan bir yavrucak gördüler. Hızır (aleyhisselam) yavrucağı yakaladığı gibi eliyle başını koparak çocuğu öldürdü. Mûsa (aleyhisselam):

- “Masum bir çocuğu kısas hakkın olmaksızın niye öldürdün. Bu çok yadırganacak bir iş!” dedi.
- “Ben sana demedim mi, sen benim beraberliğime sabredemezsin!" diye Hızır (aleyhisselam), Musa'ya çıkıştı. Hz. Musa:
- Ama bu birinciden de şiddetli idi" dedi ve ilâve etti: "Bundan sonra sana bir şey sorarsam, beni arkadaş etme, nazarımda bu hususta haklı sayılacaksın" dedi.
Yola devam ettiler. Bir köye geldiler. Halktan yiyecek birşeyler istediler. Ama kimse onları ağırlamadı. Köyde yıkılmak üzere olan bir duvara rastladılar. Hızır (aleyhisselam) eliyle şöyle göstererek: "Eğilmiş" diyordu. Onu doğrulttu. Hz. Mûsa (aleyhisselam) ona:
- “Bir cemaat ki, kendilerine geliyoruz, bize ilgi gösterip, ağırlamıyorlar, yiyecek vermiyorlar. Sen onlara bedava iş yapıyorsun, dilesen ücret alabilirdin!" dedi.
Hızır (aleyhisselam), Hz. Musa'ya:- "Artık birbirimizden ayrılma zamanı geldi. Şimdi sana sabredemediğin şeylerin te'vilini haber vereceğim" dedi.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ara ilâve etti:
"- Allah Mûsa'ya rahmet buyursun. Keşke, Hz. Hızır'la beraberliğe sabretseydi de macerâlarını bize nakletseydi, bunu ne kadar isterdim!"
Râvi devam ediyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Birinci (soru)su Musa'nın bir unutması idi. Bir serçe gelerek geminin kenarına kondu. Sonra denizden gagasıyla su aldı. Hz. Hızır bunu göstererek Hz. Mûsa'ya, "Bak, dedi. Benim ve senin ilmin ve diğer mahlukatın ilmi, Allah'ın ilminden, şu kuşun denizden eksilttiği kadar eksiltir." [Buhârî, Tefsir, Kehf 2, 3, 4, İlm 16, 19, 44, İcâre 7, Şurût 12, Bed'u'l-Halk 11, Enbiyâ 27, Tevhid 31; Müslim,Fedâil 170, (2380); Tirmizî, Tefsir, Kehf, (3148); Ebû Davud, Sünnet 17, (4705, 4706, 4707).][73]
AÇIKLAMA:
1- Nevf el-Bikâli (Bekkâli okuyanı da olmuştur) Tabiin'den bir kimsedir. Babasının adı Fedâle'dir. Bekâl kabilesindendir. Kâ'bu'l-Ahbar'ın hanımının çocuğu veya kardeşinin çocuğu olduğu da söylenmiştir. Sadûk, yani yaptığı rivayetler yazılabilen bir zâttır.

İbnu Abbâs'ın "Allah'ın düşmanı" demesi öfkelenmiş olmasından ileri gelir, değilse bu zâtın merdud ve metrûk olduğunu ifade etmez.
2- Bir rivayette, oturduğu kuru otların yeşerivermesi sebebiyle yeşil veya yeşil ot manalarına gelen hızr kelimesinden ismini aldığı belirtilen Hızır (aleyhisselam), Kur'an-ı Kerim'de zatından bahsedilmesine rağmen ismen zikredilmez. İsmi hadislerde geçer, yukarıdaki hadiste olduğu gibi. Ancak Kur'ân-ı Kerim'de Kehf suresinde Hz. Mûsa ile olan mâcerasına uzunca yer verilir (60-82. ayetler), tam iki sayfa tutar. İbnu Hacer, el-İsâbe fi-Temyîzi's-Sahâbe adlı kitabında Hızır (aleyhisselam)'ın hayatına 23 sayfalık yer ayırır. Çeşitli yönleriyle ilgili rivayetleri, bilgileri derceder, münakaşa eder.
Teferruata girmeden şu kadarını söyleyeceğiz: "Hızır (aleyhisselam), başta nesebi olmak üzere peygamberliği, sahâbeliği, hayatı, ölüp ölmediği... gibi bir çok meselesi münakaşa edilen bir zâttır. Her devirde Hızır'ı gördüğünü, dinlediğini söyleyenler, kendisinden rivayette bulunanlar olmuştur. Peygamberliği hususunda çoklukla âlimler, yukarıda kaydedilen kıssada Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Mûsa'ya:
"Hızır senden daha âlimdir" şeklindeki tanıtmasından hareketle, "Hızır bir peygamberdir, aksi takdirde veli kulun peygamberden üstün olduğu ifade edilmiş olur ki, bu caiz değildir" demişlerdir.
"Hazret-i Hızır aleyhisselam hayatta mıdır? Hayatta ise niçin bazı ulema hayatını kabul etmiyorlar?" şeklindeki bir soruya Bediüzzaman şöyle cevap vermiştir:
"Elcevap: Hayattatır, fakat merâtib-i hayat beştir. O, ikinci mertebededir. Bu sebepten bâzı ulema hayatından şüphe etmişlerdir.
Birinci Tabaka-i Hayat: Bizim hayatımızdır ki, çok kayıtlarla mukayyeddir.
İkinci Tabaka-i Hayat: Hazret-i Hızır ve İlyâs aleyhimâsselamın hayatlarıdır ki, bir derece serbesttir. Yani bir vakitte pek çok yerlerde bulunabilirler. Bizim gibi beşeriyet levâzımatıyla daimi mukayyed değillerdir. Bazan isktedikleri vakit bizim gibi yerler, içerler; fakat bizim gibi mecbur değillerdir. Tevatür derecesinde ehl-i şuhud ve keşif olan evliyanın Hazret-i Hızır ile mâcerâları, bu tabaka-i hayatı tenvir ve isbât eder. Hatta makamat-ı velâyette bir makam vardır ki, "Makam-ı Hızır"

tabir edilir. O makama gelen bir veli, Hızır'dan ders alır ve Hızır ile görüşür. Fakat bazen o makam sahibi, yanlış olarak, aynı-ı Hızır telakki olunur."

3- Hz. Musa-Hızır kıssası, buradaki metinde eksiktir. Kur'an-ı Kerim kıssayı biraz daha devam ettirerek Hz. Musa (aleyhisselam)'nın sormaktan kendini alamadığı hadiselerin sebeplerini Hızır'ın ağzından açıklar:

"Gemi, denizde çalışan birkaç yoksula aitti. Onu kusurlamak istedim ki, arkalarında her (sağlam) gemiyi zorla almakta olan bir hükümdar vardı.

Oğlana gelince: Onun anası da babası da iman etmiş kimselerdi. Bunun için onları bir azgınlık ve kâfirlik bürümesinden endişe ettik de istedik ki onların Rabbi bunun yerine kendilerine temizlikçe daha hayırlısını, merhametçe daha yakınını versin.

Duvara gelince: Bu, o şehirde iki yetim oğlancığındı. Altında da onlara ait bir define vardı. Babaları iyi bir adamdı. Binâen-aleyh Rabbin diledi ki ikisi de rüşdlerine ersinler, definelerini çıkarsınlar. (Bu) Rabbinden bir merhametti: Ben bunları kendi re'yimle yapmadım. İşte üzerlerine sabredemediğin şeylerin iç yüzü" (Kehf, 79-82).

4- Hz. Musa (aleyhisselam)'nın sabır gücünü aşan üç vak'adan biri olan oğlan çocuğunun öldürülmesi hadisesi dikkat çekicidir. Alimler mâkûl bir izahını yapmaya çalışmışlardır. Elmalılı'nın açıklamalarından bilistifâde aşağıdaki kısa açıklamayı sunuyoruz:

"Zahiren bizce de "kötü bir şey" olan bu öldürme vak'asının sebebini Hızır (aleyhisselam), arkadaşlığının sonunda Hz. Musa'ya şöyle açıklar.

"Oğlana gelince, onun anababası inanmış kimselerdi. Çocuğun onları azdırmasından ve inkâra sürüklemesinden korkmuştuk. Rablerinin o çocuktan daha temiz ve onlara daha çok merhamet eden birini vermesini istedik."

Âyette geçen gulâm kelimesi, Arapça'da bülûğa ermemiş çocuk, yâni sabi manasında kullanıldığı gibi, bülûğa ermiş delikanlı manasına da kullanılır. Türkçemizde "oğlan" kelimesi de aşağı yukarı bu mânadadır. "Oğlan çocuğu" demedikçe, bülûğa ermiş kimse de oğlan kelimesi ile kastedilir.

Âyette geçen gulâm'ı her iki manada da anlayan alimler mevcuttur. Ancak, "Cumhur" denen çoğunluk, âyetteki "gulâm"la "bülûğa ermemiş çocuk"un kastedildiği görüşüne zâhib olmuştur.
Buradaki gulâm, bülûğa ermiş bir kimse olduğu takdirde küfrü ve isyanı sebebiyle öldürülmüş olması problem çıkarmaz. Ancak, ekseriyetin anladığı üzere, gulâm'dan murad, bülûğa ermemiş biri ise, istikbalde işleyeceği cinâyet sebebiyle öldürülmüş olması şer'î ahkâm bakımından son derece mahzurludur. Çünkü, çocuk, âmden öldürme cinayetinde bulunsa bile, kendisine kısas yoluyla ölüm cezası vermek mümkün olmadığı gibi, ilerde işleyeceği muhtemel ve muhayyel bir suç sebebiyle onu öldürmek hiç mümkün değildir.
Bu vak'anın izahı özetle şöyle yapılır: Şeriatın hakikati Allah'ın emridir. Hızır da, Hz. Mûsa'nın sorusu üzerine, bunu kendiliğinden değil, Allah'ın emriyle yaptığını söylemiştir. Nitekim, bu izah karşısında, ilm-i zâhire tâbi insanların temsilcisi durumunda olan Hz. Mûsa ikna olduğu için sükût etmiş, itiraz etmemiştir.
Hz. Hızır (aleyhisselam) ise, "ilm-i ledün", "ilm-i batın", "ilmü'lgayb" gibi değişik isimlerle ifade edilen, geçmiş ve geleceğe şâmil bir ilme sâhiptir. Bu ilim, Hz. Musa gibi ilm-i zâhir ehlince meçhuldür. Bu ilim kesble elde edilemez, mevhibe-i İlâhidir. Hızır (aleyhisselam) bu ilme sâhiptir. Kıssada kaydedilen diğer vak'alar da Hz. Hızır'ın hususiyetini göstermiştir.
Öyle ise, ilm-i zâhire sâhip, şeriat tebliğcisi Hz. Mûsa nazarında çirkin addedilen bir amel, ilm-i bâtına sâhip Hızır nazarında çirkin değildir. Üstelik, öldürmek vak'asını anlatan Hızır, "ben" zamiri kullanmıyor, "biz" diyor. Yani şahsî bir tasarrufu değildir. Yapılan izahın Hz. Musa'yı ikna etmiş olması da bu iki şeriatın aslında birbirine muhâlif olmadığını ifade eder.
Pek çok hikmetler ve hükümler çıkarılmış olan Hz. Musa-Hz. Hızır kıssasıyla alâkalı teferruat için okuyucularımıza tefsir kitaplarını ve bilhassa Elmalılı Hamdi Yazır merhumun âbidevî tefsirini görmelerini tavsiye ederiz.[74]

ـ4ـ وعن أبى الدرداء رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّهِ #: كَانَ الْكَنْزُ ذَهباً وَفِضّةً[. أخرجه الترمذى .

4. (696)- Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "duvarın altında onların bir hazinesi vardı" (Kehf, 82) âyetini açıkladı ve: "O hazine altın ve gümüştendi" buyurdu. [Tirmizî, Tefsir, (3153).][75]

ـ5ـ وعن زينب بنتِ جحش رَضِىَ اللّهُ عَنْها.]أنَّ رسولَ اللّهِ # دَخَلَ عَلَيْهَا فَزعاً يقولُ: َ إلَه إِّ اللّهُ، وَيْلٌ لِلْعَرَبِ مِنْ شَرٍ قَدِ اقْتَرَبَ. فُتِحَ الْيَوْمَ مِنْ رَدْمِ يَأجُوجَ وَمأجُوجَ مِثْلَ هذِهِ، وَحَلَّقَ بِأصْبُعَيْهِ ا“بْهَامِ وَالَّتِى تَلِيها. فقُلْتُ يَا رسُولَ اللّهِ: أنَهْلَكُ وَفِيناَ الصَّالِحُونَ؟ قَالَ نَعَمْ: إذَا كثُرَ الخُبْثُ[. أخرجه الشيخان والترمذى.»الخُبْثُ« الفسق والفُجُور .

5. (697)- Zeyneb Bintu Cahş (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün korkulu bir vaziyette odaya girdi. Şöyle diyordu: "Lâ ilâhe illallah, yaklaşan bir belâdan Arabın vay hâline. Bugün, Ye'cüc ve Me'cüc'ün seddinden şöyle bir gedik açıldı." baş parmağı ile şehâdet parmağını halka yaparak gösterdi. Ben:

- "Ey Allah'ın Resulü, yani içimizde sâlih kimseler olduğu halde toptan helâk mı olacağız?" dedim.

- "Evet, dedi, fenalıklar artarsa öyle olur." [Buharî, Enbiyâ 7, Menâkıb 20, Fiten 4, 28; Müslim, Fiten 1, (2880); Tirmizî, Fiten 23, (2188).][76]

AÇIKLAMA:

Pek çok rivayet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın anlatacağı muhtevaya göre yüz ifadesinin değiştiğini belirtirler. Burada da onu

görüyoruz. Arapları yakından ilgilendiren bir fitneyi haber verecek olan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) korku dolu bir ifâde ile zevce-i pakleri Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ)'in yanlarına girerler.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın haber verdiği tehlike Ye'cüc ve Me'cüc'den gelecek tahribattır.

Nedir Ye'cüc Me'cüc? Kur'ân-ı Kerim'de iki ayrı âyette ondan bahsedilir:

1- Kehf suresinde Zülkarneyn'in uğradığı mazlum bir kavmin talebi üzerine Ye'cüc ve Me'cüc'e karşı Zülkarneyn'in sed inşâ edivermesi (92-98. âyetler), Zülkarneyn seddi yaptıktan sonra şöyle der: "İşte bu Rabbimin bir rahmetidir. Rabbimin tayin ettiği zaman gelince onu yerle bir eder. Rabbimin verdiği söz gerçektir" dedi. Biz o gün onları bırakırız, dalgalar halinde birbirlerine girerler. Sûra üflenince hepsini bir araya toplarız" (Kehf, 98-99).

2- Ye'cüc ve Me'cüc'le ilgili ikinci âyet Enbiyâ suresinde geçer. Yukarıda kaydettiğimiz âyette temas edilen seddin yıkılması hadisesi biraz daha tafsil edilir: "Ye'cüc ve Me'cüc'ün seddi yıkıldığı zaman her dere ve tepeden boşanırlar" (Enbiya, 96).

Ayetlerin zahirinden anlaşılan şu: Zülkarneyn'in yaptığı bir sedle tecâvüzü durdurulan bu kavim, kıyamete yakın seddin yıkılmasıyla istilâ hareketine geçecektir.

Ye'cüc-Me'cüc hakkında dinî kaynaklara eğildiğimiz zaman, hemen hemen hepsi de israiliyat menşe'li birbirini tutmayan rivayetlerle karşılaşırız.

Ebu Hayyan: "Bunların aded ve eşkâli hakkındaki sözlerin hiçbiri haber-i sahih değildir" demiştir.

Elmalılı merhum, tefsir kitaplarında gelen rivayetlerden bir kısım nakiller yaptıktan sonra şunu söyler: "Velhâsıl Ye'cüc ve Me'cüc, vaktiyle bir veya iki kavmin ism-i hassı olsa da doğrusu lisan-ı İslâm'da müteâref olan mefhum şudur: "Aslı ve nesebi belirsiz olan ve millet tanımaz bir halita-i beşer ki hurucları eşrât-ı saattendir. (Yani aslı ve nesebi belli olmayan beşer karışımı bir güruh ki bunların ortaya çıkmaları kıyamet alâmetidir)."

Kıyamete yakın Ye'cüc ve Me'cüc gürûhunun çıkıp yeryüzünü harap edeceği meselesi semavî din mensuplarının müşterek kültüründe yer

alır. Esasen Ye'cüc Me'cüc kelimesinin Arapça olmadığı, yabancı dillerden Arapça'ya girdiği bilinmektedir. Fransızca'da Gog et Magog kelimeleri bunu karşılar. Tevrat'ın Hezekiel bölümünün 38-39. bâbları Ye'cüc ve Me'cüc'ten bahseder. İncil'in Vahiy (Yuhanna'nın vahyi) Bölümünün 20. bab, 7-8. âyeti şöyle der: "Ve bin yıl tamam olunca, şeytan zindanından çözülecektir. Ve yerin dört köşesinde olan milletleri, Ye'cüc ve Me'cüc'ü saptırmak ve onları cenk için bir araya toplamak üzere çıkacaktır. Onların sayısı denizin kumu gibidir."

Ye'cüc ve Me'cüc bahsiyle ilgili bir açıklamayı Bediüzzaman'dan kaydediyoruz:

"Alâmet-i kıyametten olan Ye'cüc ve Me'cüc ve Sedd'e dair, bir risâlede bir derece tafsilen yazdığımdan ona havâle edip şurada yalnız şunu deriz: "Eskiden Mançur, Moğol ünvanıyla içtimâat-ı beşeriyeyi zir ü zeber eden taifeler ve Sedd-i Çin'in yapılmasına sebebiyet verenler, kıyamete yakın yine anarşistlik gibi bir fikirle medeniyet-i beşeriyeyi zir ü zeber edecekleri, rivayetlerde vardır. Bazı mülhidler derler: "Bu kadar acaibi yapan ve yapacak tâifeler nerede?"

Elcevab: Çekirge gibi bir âfat, bir mevsimde pek çok kesretli bulunur. Mevsim değiştikçe memleketi fesada veren kesretli o taifelerin hakikatları, mahdut bazı ferdlerde saklanıyor. Yine zaman geldikçe, emr-i İlâhî ile o mahdut ferdlerden gayet kesretli aynı fesad yine başlar. Güya onların hakikat-ı milliyetleri inceliyor, kopmuyor. Yine mevsimi geldikçe zuhur ediyor. Aynen öyle de: Bir zaman dünyayı herc ü merc eden o taifeler, izn-i ilahî ile mevsimi geldiği vakit aynı o tâife, medeniyet-i beşeriyeyi herc ü merc edecekler. Fakat onların muharrikleri başka bir surette tezâhür eder. يعلم الغيت ا اللّٰه "Gaybı sadece Allah bilir" [77]

Not: Müteakip hadisin açıklamasında kaydedeceğimiz Sedd-i Zülkarneyn'le ilgili açıklama bu bahsi tamamlayıcı mahiyettedir.[78]

ـ6ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ.]أنَّ رسولَ اللّٰهِ #: قالَ في السَّدِّ يَحْفِرُونَهُ كُلَّ يَوْمٍ حَتَّى إذَا كادُوا

يَخْرِقُونَهُ. قالَ الّذِى عَلَيْهِمُ: ارْجِعُوا فَستَخْرِقُونَهُ غداَ فَيُعِيدُهُ اللّهُ تعالى كَأشَدِّ ما كان، حتى إذَا بلَغَ مُدَّتُهم وأراد اللّهُ تعالى أنْ يَبْعَثُهُمْ عَلى النَّاسِ. قالَ الّذِى عَلَيْهِمْ ارْجِعُوا فَستَخْرِقُونَهُ غداً إنْ شاَءَ اللّهُ واسْتَثنَى فيَرْجِعُونَ فَيَجِدُونَهُ كَهَيْئتِهِ حِينَ تَرَكُوهُ فَيَخْفِرُونَهُ فَيَخْرُجُونَ على النَّاسِ فَيَسْتَقُونَ الْمِيَاهَ وَتَفِرُّ النَّاسُ مِنْهُمْ فَيَرْمُونَ بِسهَامِهِمْ إلى السَّماءِ فَتَرجِعُ مُخَضَّبَةً بالدِّمَاءِ فَيَقُولُونَ قَهَرْنَا مَنْ في ا‘رْضِ وَعَلَوْنَا مَنْ في السَّماءِ فَيَبْعَثُ اللّهُ تعالَى عَلَيْهِمْ نَغَفاً في أقْفَائهِمْ فَيَهْلِكُونَ، وَالّذِى نَفسُ مُحمّدٍ بِيَدِهِ إنَّ دَوَابَّ ا‘رْضِ تَسْمَنُ وَتَبْطَرُ وَتَشْكُرُ شَكراً مِنْ لُحُومِهِمْ[. أخرجه الترمذى.»النَّغَفَ« بالغين المعجمة: دود يكون في أنف ا“بل والغنم. و»تَشْكَرُ« بسكون الشين المعجمة وفتح الكاف: أي تسمن وتمتلئ ضروعها لبنا .

6. (698)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (Zülkarneyn'in inşa ettiği) sed hakkında buyurdular ki: "(Ye'cüc ve Me'cüc) onu hergün oyuyorlar. Tam delecekleri sırada başlarında bulunan reis: "Bırakın artık, delme işini yarın yaparsınız" der. (Onlar bırakıp gidince) Allah, seddi, daha sağlam olacak şekilde eski hâline iâde eder. Böylece günler geçer, kendilerine takdir edilen müddet dolar ve onların insanlara musallat olmalarını Allah'ın arzu ettiği vakit gelir. O zaman başlarındaki reis: "Haydi dönün, yarın inşaallah bunu deleceksiniz" der -ve ilk defa inşaallah tabirini kullanır-."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devamla der ki: "Dönüp giderler. Ertesi gün geldikleri vakit seddi ne halde bırakmışlarsa öyle bulurlar ve (o günkü çalışma sonunda) delerler. Açılan delikten insanların üzerine boşanırlar. (Önlerine çıkan) suları içip kuruturlar. İnsanlar onlardan korkup kaçar.

Ye'cüc ve Me'cüc göğe bir ok atar. Bu ok kana bulanmış olarak kendilerine geri döner. Şöyle derler: "Arzda olanları ezim ezim ezdik, semâda olanları da alçaltıp alt ettik."
Allah onları enselerinden yakalayacak bir kurt gönderir. Bu kurt onları toptan helâk edip, herbirini parçalanmış halde yere serer."
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sözünü şöyle tamamladı: "Muhammed'in nefsini elinde tutan Zât'a kasem olsun, yeryüzündeki bütün hayvanlar, onların etinden yiyerek canlanır, sütlenir ve semirir." [Tirmizî, Tefsir, Kehf, (3151); İbnu Mâce, Fiten 33, (4080).][79]

AÇIKLAMA:

"Kur'ân-ı Kerîm'in Ye'cüc ve Me'cüc'le ilgili bahsini tamamlayan ikinci bir bahis Sedd-i Zülkarneyn'dir. Aslında ikisi beraberdir. Çünkü Ye'cüc ve Me'cüc'ün tahribatına karşı, Zülkarneyn bir sed inşâ etmiştir.
Bu bahse yer veren Kur'ân-ı Kerim'deki ilgili âyetler aynen şöyle:
"(Zülkarneyn) sonra yine bir yol tuttu. Nihayet iki dağ arasına ulaştığı zaman onların önünde hemen hiçbir söz anlamaz bir kavim buldu. Onlar dediler ki: "Zülkarneyn! Ye'cüc ve Me'cüc (bu) yerde fesad çıkaran (kabile)lardır. Bizimle onların arasına bir sed yapman üzerine sana bir vergi verelim mi?" Dedi ki: "Rabbimin beni içinde bulundurduğu nimet (sizin vereceğinizden) daha hayırlıdır. Haydin siz bana (bedenî) kuvvetle yardım edin de sizinle onların arasına sağlam bir mânia yapayım. Bana demir kütleleri getirin." O, (karşılıklı iki dağın) iki yanı tam denkleştiği vakit "üfleyin" dedi. Nihayet onu (demiri) bir ateş haline koyduğu zamanda "Getirin bana, dedi, üstüne erimiş bakır dökeyim." Artık onu aşmaya da güç yetiremediler, onu delmeye de muktedir olamadılar. "Bu dedi, Rabbimden bir merhamettir. Fakat Rabbimin va'di gelince (kıyamet günü yaklaşınca), O, bunu dümdüz yapar, Rabbimin va'di bir haktır" (Kehf, 92-98).
Zülkarneyn, görüldüğü üzere Kur'ân-ı Kerim'de ismen zikredilen bir zattır. Peygamberliği hususunda serahet mevcut değildir. Bu sebeple ulemâ da hakkında peygamber mi veli mi? diye ihtilâf etmiştir. Ancak

sedd'in inşaasıyla vazifeli müeyyed min indillah salih bir zat olduğunda hepsi müttefiktir.
Zülkarneyn ismi, iki boynuzlu manasına gelir. Tarihî şahsiyetlerden Büyük İskender (İskender-i Kebir), iki boynuz takılı bir başlık giydiği, onun da hayatı boyunca Hindistan'a kadar uzanan bir çok seferler yaptığı için Zülkarneyn'le ilgili Kur'ân'da gelen tavsifata kısmen benzerlik arzetmesi sebebiyle, bazı müfessirler, Zülkarneyn'in İskender-i Kebir olabileceğini söylemiştir. Bediüzzaman gibi bazıları bu görüşü reddeder. Mevzuun geniş tahlilini Elmalılı Hamdi Yazır'ın kıymetli ve uzun açıklamasına bırakarak bu mevzu üzerine Bediüzzaman merhumun tatminkâr ve kısmen veciz bir izâhını aynen kaydediyoruz:
"İkinci Sualiniz: Sedd-i Zülkarneyn nerededir? Ye'cüc, Me'cüc kimlerdir.
Elcevap: (...) Ehl-i tahkikin beyanına göre, hem Zülkarneyn ünvanının işaretiyle, Yemen padişahlarından Zülyezen gibi "zü" kelimesiyle başlayan isimleri bulunduğundan bu Zülkarneyn, İskender-i Rûmî değildir. Belki Yemen padişahlarından birisidir ki, Hazret-i İbrahim'in zamanında bulunmuş ve Hazret-i Hızır'dan ders almış. İskender-i Rûmî ise, miladdan takriben üç yüz sene evvel gelmiş, Aristo'dan ders almış. Tarih-i beşerî, muntazam surette üç bin seneye kadar gidiyor. Bu nâkıs ve kısa tarih nazarı, Hazret-i İbrahim'in zamanından evvel doğru olarak hükmedemiyor. Ya hurafevâri, ya münkirâne, ya gâyet muhtasar gidiyor. Bu Yemenî Zülkarneyn'in bir ismi İskender'dir ki, İskender-i Kebir ve Eski İskender'dir. Veyahut; Ayat-ı Kur'âniye'nin zikrettiği hadisat-ı cüz'iyeler; küllî hadisatın uçları olduğu cihetle...
Zülkarneyn olan İskender-i Kebir'in nübüvvetkârane irşâdatiyle akvâm-ı zâlime ile milel-i mazlume ortasında hâil ve gaddarların garetlerine mani olacak meşhur Sedd-i Çin'in binasını kurduğu gibi, İskender-i Rûmî misillü müteaddit cihangirler ve kuvvetli padişahlar, maddî cihetinde ve manevî âlem-i insaniyetin padişahları olan bir kısım enbiya ve bazı aktâb dahi mânevi ve irşadî cihetinde o Zülkarneyn'in arkasında gidip, iktida edip, mazlûmları zâlimlerden kurtaracak çarelerin mühimlerinden olan dağlar ortalarında sedleri, sonra dağlar başlarında kal'aları kurmuşlar. Ya bizzat maddi kuvvetleriyle veyahud irşad ve tedbirleriyle te'sis etmişler. Sonra şehirlerin etrafında surları ve ortalarında kal'aları, tâ son olan kırk

ikilik topları ve kal'a-i seyyar gibi diritnavtları yapmışlar. Hatta rûy-i zeminin en meşhur seddi ve kaç günlük uzak bir mesafe tutan Sedd-i Çin'i Kur'ân lisaniyle Ye'cüc ve Me'cüc'ün ve tâbir-i diğerle tarih lisanında Mançur ve Moğol denilen ve âlem-i beşeriyeti kaç defa zir ü zeber eden ve Himalaya dağlarının arkasından çıkan ve şarkdan garba kadar harab eden akvam-ı vahşiye garetkâr milletlerin Hind ve Çin'deki akvam-ı mazlumeye tecavüzlerini durdurmak için o Himalaya silsilelerine yakın iki dağ ortasında uzun bir sed yaptığı ve o akvam-ı vahşiyenin kesretle hücumlarına çok zaman mâni olduğu gibi, Kafkas dağlarında Derbent cihetinde yine çapulcu garetgir akvâm-ı Tatariye'nin hücumunu durdurmak için Zülkarneynmisâl eski İran padişahlarının himmetiyle sedler yapılmıştır. Bu neviden çok sedler var. Kur'an-ı Hakim umum nev-i beşer ile konuştuğu için, zâhiren bir hadise-i cüz'iyeyi zikredip, umum o hadiseye benzer hadisâtı ihtar ederek konuşuyor.

İşte bu nokta-i nazardandır ki, sedde ve Ye'cüc ve Me'cüc'e dair rivayetler ve akvâl-i müfessirîn, ayrı ayrı gidiyor.

Hem Kur'ân-ı Hakim, münâsebat-ı kelâmiye cihetinde bir hadiseden uzak bir hadiseye intikal eder. Bu münâsebâtı düşünmeyen zanneder ki, iki hadisenin zamanları birbirine yakındır. İşte seddin harabiyetinden kıyâmetin kopmasını Kur'an'ın haber vermesi, kurbiyet-i zaman cihetiyle değil, belk münâsebât-ı kelâmiye cihetinde iki nükte içindir. Yâni; bu sed nasıl harab olacak, öyle de: Dünya harab olacaktır. Hem nasıl ki fıtrî ve ilâhî sedler olan dağlar metindir, ancak dünyanın harab olmasıyla hâk ile yeksan olabilir. İnkılâbât-ı zaman tahribat yapsa da çoğu sağlam kalır demektir. Evet Sedd-i Zülkarneyn'in külliyetinden bir ferdi olan Sedd-i Çin binler sene yaşadığı halde daha meydanda duruyor. İnsanın eliyle zemin sâhfesinde yazılan, mücessem, mütehacir, mânidar târih-i kadimden uzun bir satır olarak okunuyor."[80]

ـ7ـ وعن مصعب بن سعد قال:]سَألْتُ أبِي عَنْ قَوْلِهِ تَعَالى: قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِا‘خْسَرِينَ أعْماً. أهُمْ الحَرُورِيَّةُ؟ قَالَ: َ. هُمُ الْيَهُودُ والنَّصَارى. أمَّا الْيَهُودُ

فَكَذَّبُوا مُحَمّداَ #، وَأمَّا النَّصَارى فَكذّبُوا بِالجَنَّةِ، وَقَالُوا:َ طَعَامَ فِيهَا، وَ شَرابَ].
وَالحَرُورِيَّةُ« الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّهِ مِنْ بَعْدِ» مِيثَاقَهِ؛ وَكَانَ سَعْدٌ يُسَمِّيهِمُ الْفَاسِقِينَ. أخرجه البخارى .

7. (699)- Mus'ab İbnu Sa'd anlatıyor: "Babama şu âyet hakkında sordum: "Ey Muhammed! "Size amelce en çok zararlı olanları haber verelim mi?" de.." (Kehf, 103) ve dedim ki: "Burada kastedilenler Harûrîler midir?" Bana:"
- Hayır, onlar Yahudiler ve Hıristiyanlar'dır. Çünkü Yahudiler, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'i tekzib ettiler. Hıristiyanlar ise cenneti tekzib ettiler ve: "Cennette ne yiyecek ne de içecek vardır" dediler." [Buharî,Tefsir, Kehf 5.][81]

AÇIKLAMA:

Harûrî, Harurâ'ya mensup demektir. Burası Kûfe'ye bağlı iki mil uzaklıkta bir köy adıdır. Haricîler ilk defa bu köyden Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye karşı isyân hareketini başlattılar. Bu sebeple Hâricî manasına onlara Harûri denmiştir.
Müteâkip âyet, sorunun cevabını vererek en çok zararda olanları açıklar: "Onlar Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edip de hayır namına bütün yapmış oldukları boşa gitmiş olanlardır ki, biz kıyamet gününde onlar için hiç bir ölçü tutmayacağız.." (Kehf, 105).[82]

ـ8ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. قال:]قال رسولُ اللّه #: إنَّهُ لَيَأتِى الرَّجُلُ الْعَظِيمُ السَّمِينُ يَوْمَ الْقِيامَةِ َ يَزِنُ عِنْدَ اللّهِ تَعالى جَنَاحَ بَعُوضَةِ. وَقَالَ: اقْرَءُوا إنْ شِئْتُمْ: فَ نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْناً]. أخرجه الشيخان .

8. (700)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) haber veriyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Kıyamet günü, şişman, iri bir adam mizana getirilip tartılır da, Allah indinde sinek kanadı kadar ağırlığı olmadığı görülür." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ilâve etti: "Dilerseniz şu âyeti okuyun: "Bunlar, Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenlerdir.Bu yüzden işleri boşa gitmiştir. Kıyamet günü biz onlar için hiçbir tartıda bulunmayacağız" (Kehf, 105). [Buharî, Tefsir, Kehf 6; Müslim, Kıyame 18, (2785).] [83]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin bir başka vechinde, kıyamet günü Allah indinde hiçbir değer taşımayacak olan adam: "Uzun boylu, iri, çok yiyip, çok içen" diye tavsif edilir.

Bu hadisten şişmanlık hâlinin tasvip edilmediği anlaşılabilir. Mamâfih bu konuya temâs eden daha sarih rivayetler mevcuttur. Nitekim bir Buharî rivayetinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kendisinden sonra gelecek şerir nesli tavsif ederken şu vasfa da yer verir: ويظهر فيهم السِّمن yani: "..Onlar arasında şişmanlık da zuhur eder." İbnu Hacer şişmanlığın mezmum olduğunu, çünkü şişmanların, herkesce bilindiği üzere, çoğunlukla anlayışca kıt, ibadetce ağır olduklarını belirtir.[84]

ـ9ـ وعن أبى سعد بن أبى فضالة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ # يَقُولُ: إذَا جَمَعَ اللّهُ تَعَالى النَّاسَ لِيَوْمٍ َ رَيْبَ فِيهِ يُنَادِى مُنَادٍ: مَنْ كانَ يُشْرِكُ بِاللّهِ تَعَالى ً في عَمَلٍ عَمِلَهُ للّهِ أحَداً فَلْيَطْلُبْ ثَوَابَهُ مِنْهُ، فَإنَّ اللّهَ تعالَى أغْنَى الشُّرَكاءِ عَنِ الشِّرْكِ.[أخرجه الترمذى.

9. (701), Ebu Sa'd İbnu Fadâle (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim şöyle demişti: "Allah geleceği kesin olan mahşer gününde insanları topladığı zaman bir kimse şöyle bir duyuruda bulunur: "Kim işlediği bir amelde Allah'a birini ortak koşmuş ise sevâbını ondan istesin. Zirâ Allah, şirkin her çeşidine en müstağni olan Zât'tır." [Tirmizî,Tefsir, Kehf, (3152).][85]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada, Cenâb-ı Hakk'ın kendi rızası düşünülerek yapılmayan amelleri kabul etmeyeceğini açık bir üslupla bildirmektedir. Kişinin, Allah'ın rızasına uymayan başka mülâhazaları esas alarak yaptığı amellerin hiçbiri makbul olmayacaktır.

Yapılan hayır amellere katılan başka gayelere şirk-i hafî (gizli şirk) denmektedir. Mü'minin gizli şirke karşı uyanık olarak amellerini heba etmemesi gerekir: Gösteriş, menfaat, yaranma, korku gibi duygular şirk-i hafîye götürebilir.

Tirmizî bu hadisi Kehf suresinin en son âyetini açıklamak maksadıyle kaydetmiştir. Mezkûr ayette Rabb-i Kerîmimiz şöyle irşad buyuruyor: "...Rabbine kavuşmayı uman kimse, sâlih amelde bulunsun, Rabbine ibâdette hiç ortak koşmasın."

Şu halde Rabb'e kavuşmak için sâlih amel yeterli değildir, bu amelin Allah rızası için yapılmış olması da şarttır.[86]

MERYEM (ALEYHÂ'S-SELAM) SÛRESİ

ـ1ـ عن المغيرة بن شعبة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]لَمَّا قَدِمْتُ نَجْرَانَ سَألُونِى وَقَالُوا إنَّكُمْ تَقْرَءُونَ: يَا أُخْتَ هرُونَ؛ وَمُوسى قَبْلَ عِيسَى بِكَذَا وَكَذَا. فَلَمَّا قَدِمْتُ عَلَى رسول اللّهِ # سَألْتُهُ عَنْ ذلِكَ. فَقَالَ: إنَّهُمْ كانُوا يَتَسمَّوْنَ بأنْبِيَائِهِمْ وَالصَّالِحِينَ قَبْلَهُمْ[. أخرجه مسلم والترمذى .

1. (702)- Mugîre İbnu Şu'be (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, Necrân'a gelince bana sordular: "Sizler şu âyeti okuyorsunuz: "Ey Harun'un kızkardeşi: Baban kötü bir kimse değildi..." (Meryem 28). Halbuki, Hz. Musa, Hz. İsa (aleyhimâ'sselam)'dan yüzlerce yıl önce yaşamıştır. (Nasıl olur da Hz. İsa'nın annesi olan Hz. Meryem, Hz. Musa'nın erkek kardeşi olan Hz. Hârun'un kızkardeşi olur?)" Ben Medine'ye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına gelince, bu meseleyi ona sordum, şu cevapta bulundular: "Onlar, kendilerinden önce yaşamış olan peygamberlerinin ve sâlih kişilerin isimleriyle isimleniyorlardı." [Müslim, Adâb 9, (2135); Tirmizî, Tefsir, Meryem, (3154).][87]

AÇIKLAMA:

1- Alimlerimiz büyük çoğunluğuyla, bu hadise dayanarak, peygamberlerin isimlerinin çocuklara verilebileceği görüşüne varmışlardır. Nitekim Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de, oğluna İbrahim adını koymuştur. Ashab arasında da pek çok kimse daha önceki peygamberlerin isimlerini taşıyorlardı. Bazı âlimler, meleklerin ismini çocuklara koymanın câiz olduğunu söylemiştir. İmam Malik gibi Cibril ve Yâsin isimlerinin verilmesini mekrûh addeden de olmuştur.
İsimle ilgili geniş açıklamayı ilgili bahiste yaptık, oraya bakılsın (113-120) hadisler.
2- Hadiste geçen Necrân yer ismidir. Bu ismi taşıyan birden fazla yer mevcuttur: en-Nihâye'nin verdiği bilgiye göre Hicâz'la Şam ve Yemen arasında bir yerin adıdır. Yemen'de, Bahreyn'de, Dımeşk yakınlarında da Necrân adını taşıyan yerlerin bulunduğu belirtilir.
Necran ahâlisi Hıristiyandır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlığında Medine'ye gönderdikleri bir heyetle Müslümanlarla sulh anlaşması yapmışlardır.
Bura ahâlisi Hıristiyan olduğu için Hz. Mugire'ye, Hz. Meryem'in Hz. Hârun'un kızkardeşi olamayacağını söyleyerek, "Kur'ân'da geçen "Ey Hârun'un kızkardeşi" tâbirine itirazî soru sorarlar. Rivâyetin Tirmizî'deki metninde şu ziyâde var: Hz. Mugire İbnu Şu'be der ki: "Ben bu soruya

nasıl cevap vereceğimi bilemedim, dönüp durumu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e haber verdim..."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "Onlar kendilerinden önceki peygamberlerinin ve sâlihlerin adlarını koyarlardı" buyurarak, Hz. Meryem'in Hârun isminde bir kardeşi olduğunu haber veriyor. Yani, âyetteki: "Ey Hârun'un kızkardeşi" tabirinde geçen Hârun, Hz. Musâ (aleyhisselam)'nın kardeşi olan, fesâhatiyle meşhur Hârun (aleyhisselam) değildir.

Bazı âlimler Kur'an'ın bu tabirinden hareketle, Hz. Meryem'in, Hz. Musa'nın kardeşi olan Hz. Harun'un neslinden olduğu kanaatine varmışlardır. Bu kanaatte olanlara göre, aradaki bu kan bağı sebebiyle Hz. Meryem'in cedd-i emced'i olan Hz. Hârun (aleyhisselam)'a nisbet edilerek "Hârun'un kızkardeşi" diye isimlendirilmesi câizdir. Çünkü, Arap örfünde, bir Temimli'ye, "Ey Temim'in kardeşi", Mudarlı'ya da "Ey Mudar'ın kardeşi" denmesi câizdir.

Hatta, bu hitabı yorumlayanlar arasında şöyle diyen de olmuştur: "Harun ismindeki bu zat belki de açıktan fısk işleyen birisi idi, bu sebeple Hz. Meryem'i ona nisbet ettiler."

En doğru te'vil, şüphesiz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan kaydedilen açıklamadır.[88]

ـ2ـ وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: قَرَأ سولُ اللّه #: وَأنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ، وَقَالَ: يُؤْتَى بِالْمَوْتِ كَأنّهُ كَبْشٌ أمْلَحُ حَتَّى يُوقَفَ عَلَى السُّورِ بَيْنَ الْجَنَّةِ والنَّارِ. فَيُقَالُ: يَا أهْلَ الجَنَّةِ فَيَشْرَئِبُّونَ، وَيُقَالُ: يَا أهْلَ النَّارِ فَيَشْرَئِبُّونَ. فَيُقَالُ هَلْ تَعْرِفُونَ هذَا؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، هَذَا الْمَوْتُ فَيُضْجَعُ وَيُذبَحُ، فَلَوْ أنَّ اللّه قَضَى ‘هْلِ الْجَنَّةِ بِالْحَيَاةِ وَالْبَقَاءِ لَمَاتُوا فَرَحاً. وَلَوْ أنَّ اللّهَ قَضَى ‘هْلِ النَّارِ بِالْحَيَاةِ وَالْبَقَاءِ لَمَاتُوا تَرَحاً]. أخرجه الترمذى وصححه.»ا‘مْلَحُ« الذى بياضه أكثر من

سواده، وقيل: هو النقىُّ البياض.وقوله: «فَيَشْرَئِبُونَ» أي يرفعون رؤسهم لينظروا إليه. «وَالتَّرحُ» ضدّ الفرح، وهو الحزن .

2. (703)- Ebu Said (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) okudu: "Ey Muhammed! Hâlâ gaflet içinde bulunanları ve hâlâ inanmayanları, onları işin bitmiş olacağı o hasret günü ile uyar" (Meryem 39). Sonra dedi ki: "(Kıyâmet günü) ölüm alaca bir koç suretinde getirilir. Cennetle cehennem arasında yer alan sur üzerinde durdurulur. Önce:

"- Ey cennet ahalisi!" diye bağırılır, onlar başlarını kaldırırlar. Sonra:

"- Ey cehennem ahâlisi!" diye bağırılır, onlar da başlarını kaldırırlar. Sonra sorulur:

"- Bunu tanıdınız mı, nedir bu?" Hepsi birden:

"- Evet tanıdık, derler. Bu ölümdür"

Koç yatırılır ve kesilir. Eğer, Allah cennet ahâlisi için hayâta hükmetmemiş olsaydı, neşeyle ölürlerdi. Cehennem ahalisi için de Allah hayata, bekaya hükmetmemiş olsaydı onlar da üzülerek ölürlerdi." [Tirmizî, Tefsir, Meryem (3155), Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bu hadis biraz farklı şekilde de rivayet edilmiştir. (Buhârî, Tefsîr, Meryem 2; Müslim, Sıfatu'n-Nâr; Tirmizî, Cennet 20, (2561).] [89]

AÇIKLAMA:

Kurtubî'ye göre, hadiste ölümün koç şeklinde getirilip kesilme teşbihiyle, Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in oğlu İsmail'e koçun fidye kılınması gibi, koçla insanlara da fidye hasıl olduğuna bir işaretde bulunulmuş olmaktadır. Yine Kurtubi'ye göre koçun, alacalı, yâni siyahbeyaz olması, cennetlikleri de, cehennemlikleri de temsil etmesi sebebiyledir. Yani her iki taraftaki ahali için ölüm kaldırılmıştır, ebediyet başlamıştır.

Ölümün öldürülmesi meselesini ifade için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın başvurduğu latif teşbih, yani bir koç olarak herkesin gözünün önünde ölümün kesilmesi teşbihi hususunda âlimler farklı yorumlar yapmışlardır.

İbni'l-Arabî şunları söyler: "Bu hadis akla muhâlif olduğu için anlaşılması zorluk arzetmiştir. Çünkü ölüm, cevher değil, ârazdır. Ârazın cisme dönüşmesi (inkılabı) mümkün değildir, öyle ise onun kesilmesi mümkün değildir. Bu sebeple bazı âlimler bu hadisin sahih olmadığını ileri sürdüler. Bazıları da sıhhatini kabul edip, te'vil ettiler. Dediler ki: Bu bir temsildir, gerçek bir kesme söz konusu değildir. Bazıları da: Bilâkis, hakikatine uygun bir kesme mevzubahistir, kesilen şey ölümü üzerine alandır. Onu herkes tanır, çünkü ruhlarını kabzetme işini üzerine almıştı, demiştir.

Mâzirî der ki: "Bizce ölüm diğer ârazlar gibi bir ârazdır. Mutezile'ye göre, ölüm mâna değildir, aksine onun mânası hayatın yokluğudur. Ancak bu mülâhaza şu âyet mucibince hatalıdır: "Allah hayatı da ölümü de yaratmıştır" (Mülk 2). Şu halde âyet, ölümün mahluk olduğunu kesinlikle ifade ediyor. Kaydettiğimiz iki görüşe göre ise onun koç olması da, cisim olması da mümkün olmaz, bundan maksad bir teşbih ve temsildir." Mâzirî devamla der ki: "Allah bu cismi yaratır, sonra kesilir, sonra bunu bir temsil yapar, çünkü ölüm artık âhiret ehline ârız olmaz."

Kurtubî, et-Tezkire'de şunu söyler: "Ölüm, mânadır. Mânalar cevhere dönüşemez, Allah amellerin sevabından (onları temsil eden) eşhâs yaratır. Ölüm de böyledir, (ona bedel) ölüm diye isimlendireceği bir koç yaratır ve hem cennetliklerin hem de cehennemliklerin kalplerine, ölümün kesilişini her iki tarafta da ebedî olacaklarına dair delil olarak atar."

Şöyle diyen de olmuştur: "Allah'ın arazlardan cesedler inşa edip, bunları arazlar için madde kılmasına bir mani yoktur. Nitekim, Müslim'de geldiği üzere, hadiste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Bakara ve Âl-i İmran surelerinin, iki bulut olarak geleceklerini beyan buyurmuştur. Hadislerde bu çeşit açıklamalar mevcuttur."[90]

ـ3ـ وعن قتادة في قوله تعالى:]وَرَفَعْنَاهُ مَكاناً عليّاً. قال: قالَ أنَسٌ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ إنَّ النَّبىَّ # قَالَ: لَمَّا عُرِجَ بِى رَأيْتُ إدْرِيسَ في السَّمَاءِ الرَّابِعَةِ[. أخرجه الترمذى .

3. (704)- Katâde (merhum), şu âyet hakkında: "Onu yüce bir yere yükselttik" (Meryem 57). Hz. Enes (radıyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan şu rivayeti yaptığını belirtir: "Ben Mirac'ta iken dödüncü kat semâda Hz. İdris (aleyhi'sselam)'i gördüm." [Tirmizî, Tefsir, Meryem, (3156).][91]

AÇIKLAMA:

Hz. İdris (aleyhisselam)'le alakalı olarak Meryem suresinde: "Kitap'ta İdris'i de an. Çünkü o, çok sâdık bir peygamberdi. Biz onu pek yüce bir yere yükselttik" buyurulur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu âyeti açıklama zımnında: "Ben Miraç'ta iken dördüncü kat semâda Hz. İdris'i gördüm" buyuruyor.

Hz. İdris (aleyhisselam)'in diğer peygamberler arasında mümtaz bir yeri vardır. Rivayetlere göre, kendisine 30 sahifelik kitap gelmiştir. Bu beşerin medenî terakkisinde mühim bir merhale teşkil eder: Kendisinden önce insanlar hayvan postu giyerken, ilk defa elbise dikerek mamul elbise giymiştir. Bu sebeple terzilik sanatının pîri kabul edilir. Yazının ilk defa onun tarafından kullanıldığına dair rivayetler de mevcuttur. İslâmî an'ane, yıldız ve hesap ilmini de onunla başlatır (Aleyhisselam).

Ayrıca Hz. İdris'in, aynen Hz. İsa gibi dünyevî cesedleriyle yaşamakta olduğuna da inanılır. Bunun hayat tabakası hakkında Bediüzzaman şu açıklamayı yapar:

"Üçüncü Tabaka-i Hayat: Hazret-i İdris ve İsa (aleyhisselam)'nın tabaka-i hayatlarıdır ki, beşeriyet levâzımâtından tecerrüd ile, melek hayatı gibi bir hayata girerek nuranî bir letâfet kesbeder. Adetâ beden-i misalî

letâfetine ve cesed-i necmî nuraniyetinde olan cism-i dünyevîleri ile semâvatta bulunurlar..."[92]

ـ4ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قال رسولُ اللّه # لِجِبْرِيلَ: مَا يَمْنَعُكَ أنْ تَزُورَنَا أكْثَر مِمَّا تَزُورَنَاŒ فَنَزلتْ: وَمَا نَتَنَزَّلُ إ بِأمْرِ رَبِّكَ ا ية[. أخرجه البخارى والترمذى.

4. (705)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Cibril (aleyhisselam)'e: "Bana, niye hâlen yapmakta olduğundan daha fazla ziyarette bulunmuyorsun?" diye sormuştu, şu âyet indi: "Cebrail Muhammed'e şöyle dedi: "Biz ancak Rabbinin buyruğuyla ineriz, geçmişimizi, geleceğimizi ve ikisinin arasındakileri bilmek O'na mahsustur. Rabbin unutkan değildir" (Meryem 64). [Buhârî, Tefsir, Meryem 2, Bed'ü'l-Halk 6, Tevhid 28; Tirmizî, Tefsir, Meryem, (3157).][93]

AÇIKLAMA:

Bir rivayet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, Cebrail ile daha çok görüşme arzusu içerisinde bulunduğunu ve bu arzusunu da Hz. Cebrail'e açtığını bildiriyor. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu talebi üzerine gelen vahiy gösteriyor ki, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in risâlet hayatına giren her mes'ele Cenâb-ı Hakk'ın tanzim ve takdiriyle cereyan etmekte, O'nun hikmetinin iktizasına göre, nübüvvet hayatının vukuatı husul bulmaktadır. Bunda ne Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in arzusu, ne diğer haricî sebepler müessir değillerdir. Risâletle ilgili her bir mesele hem öndeki âhiret hayatına, hem geçmişteki dünya hayatına baktığı için, bunlara müteallik meseleler ancak, bunların sâhibi Allah tarafından bilinebilir, bildirilebilir, ilmi sınırlı beşerin tedbiriyle yürüyemez.

Risâletin mahiyet ve mekanizmasını Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e öğretici mahiyette, yukarıdakine benzeyen vahiylere, bilhassa risâlet hayatının bidâyetinde sıkca rastlanır. Müzzemmil, Abese, Müddessir sureleri bu açıdan da değerlendirilebilir.[94]

ـ5ـ وعن أم مبشر ا‘نصارية رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]سَمِعْتُ رسولَ اللّه # يقول: َ يَدْخُلُ النَّارَ إنْ شَاءَ اللّهُ تعالَى مِنْ أصْحَابِ الشَّجَرَة أحَدٌ. فقَالتْ حَفْصَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْها: بَلَى يَا رَسولَ اللّهِ فَانْتَرَهَا. فَقالَتْ: وَإنْ مِنْكُمْ إ ّ وَارِدُهَا.
فقَالَ رسولُ اللّهِ #: قَدْ قَالَ اللّهُ: ثُمَّ نُنَجّى الَّذِينَ اتَّقُوا اŒية[. أخرجه مسلم.

5. (706)- Ümmü Mübeşşir el-Ensâriyye (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim şöyle buyurmuştu:"
(Hudeybiye biatına katılan) ashâbu'şşecere'den hiç kimse inşaallah cehenneme girmeyecektir."
Bunun üzerine Hafsa (radıyallahu anhâ) validemiz: "Hayır ey Allah'ın Resulü!" dediyse de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu azarladı.
Bunun üzerine Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ) şu âyeti okudu: "Sizden cehenneme uğramayacak yoktur. Bu, Rabbinin, yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür" (Meryem 71).
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona şu cevabı verdi: "Allah şöyle de buyurmaktadır: "Sora biz, Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanları kurtarır, zâlimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakırız" (Meryem 72). [Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 163, (2496).][95]

ـ6ـ وعن السدى قال: سألتُ مُرَّةَ الْهَمَدَانِّى عَنْ قولِهِ تعالى:]وَإنْ مِنْكُمْ إ ّ وَارِدُهَا. فَحَدَّثَنِى عن ابن مَسْعودٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. أنَّ النَّبىَّ # قالَ: يَرِدُ النَّاسُ النَّارَ ثُمَّ يَصْدُرُونَ عَنْهَا بِأعْمَالِهِمْ. فَأوَّلُهُمْ: كَلَمْحِ

الْبَرْقِ، ثُمَّ كالرِّيحِ، ثُمَّ كَحُضْرِ الْفَرَسِ، ثُمَّ كالرَّاكِبِ الْمُسْرِعِ، ثُمَّ كَشَدِّ الرَّجُلِ، ثُمَّ كَمَشْيِهِ[. أخرجه الترمذى.»الحضْرُ« بضم الحاء المهملة وسكون الضاد المعجمة: العدْوُ. »وَالشَّدُّ« أيضاً العدو .

6. (707)- Süddî anlatıyor: "Mürre el-Hemedânî'ye, "Sizden cehenneme uğramayacak yoktur" (Meryem 71) âyetinden sordum. Bunun üzerine bana İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den rivayet ettiği şu hadisi rivayet etti: "İnsanlar ateşe girerler, sonra amellerine göre ondan çıkarlar: Onların ilk grubu şimşek hızıyla çıkar, ikinci grub rüzgâr gibi çıkar. Sonra at sür'atiyle, at binicisi süratiyle, sonra yaya koşusuyla, en sonra da yaya yürüyüşüyle çıkar." [Tirmizî, Tefsir, Meryem (3158).][96]

AÇIKLAMA:

Âyette geçen vürud'la ne kastedildiği alimler tarafından münâkaşa edilmiştir. Uğramak diye tercüme ettiğimiz bu kelime bazılarınca "girmek" demektir. Nitekim bu mânayı te'yid eden merfu bir rivayeti Hz. Câbir (radıyallahu anh) nakletmektedir. Buna göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "Vürud, dühul (girme) demektir. İyi ve kötü hiç kimse istisna edilmeden herkes cehenneme girecektir. Ancak mü'minlere serin ve selâmetli olacaktır" buyurmuştur.

Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) da şu açıklamayı yapmıştır: "Âyet, "cehenneme girerler" mânasını taşır. Ancak herkes, ameline göre oradan çabuk (veya geç) çıkar."

Vürûd'dan maksadın, "üzerinden geçme" olduğunu söyleyenler de olmuştur. Nitekim Ebû Hüreyre, Abdullah İbnu Mes'ud, Katâde ve Kâ'bu'l-Ahbâr'dan bu mânayı teyid eder rivayetler gelmiştir.

Bazılarında şu ziyade mevcuttur:

"Sonra bir münâdi: "Ey cehennem sen kendi adamlarını tut, benimkileri bırak" diye nida eder. Böylece mü'minler daha bedenlerinin rutubeti kurumadan oradan çıkarlar."

Âyetin yorumuyla ilgili olarak gelen rivayetlerin en sahihi bu iki görüştür. Aslında bunlar arasında fark da yoktur. Çünkü "vürud"dan girmeyi anlayan, geçmeyi de ifâde etmiş olur. Zira, sırat'ın yukarısından cehennemi geçen ona girmiş demektir. Ancak geçenlerin hepsi aynı vaziyette geçmez. Halleri, amel durumlarına göre farklılık arzeder. Amelce en üstün derecelere ulaşmış olanlar şimşek gibi sür'atli geçerler. Hayal sür'atiyle geçeceklerden bile söz edilebilir.
Nitekim bu yorumu te'yid eden bir rivayet Müslim'den gelmiştir. Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Hudeybiye'de bey'ata katılanlardan hiç kimse ateşe girmeyecektir" demesi üzerine, şu âyeti hatırlatmıştı: "Sizden cehenneme uğramayacak yoktur. Bu, Rabbinin yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür" (Meryem 71). (Bu hadisi 706 numarada tam olarak kaydettik.)
Bu rivayet esas alınınca, "cehenneme uğrama (vürud) küffâra hastır" diyenlerin; "vürudun mânası cehenneme yaklaşmaktır" diyenlerin; "bunun mânası cehenneme geriden nezâret etmektir" diyenlerin; "oraya vüruddan maksad, mü'mine dünyada gelen hummâdır (ateşli hastalık)" diyenlerin sözlerindeki zayıflık anlaşılır.
Öyle ise, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "İnsanlar ateşe girerler" sözüyle, "İnsanlar, altında cehennem bulunan sırat köprüsünün üzerinden geçerler, ateşi müşâhede ederler, ateşle yüz yüze gelirler" demek istemiştir.
Türbüştî, "vürud" kelimesinin lügat olarak "suya gitmek" olduğunu, sonradan başka maksadla gitmeler için de kullanıldığını, âyette ise cehennem köprüsünü geçmek mânasına geldiğini belirtmiştir.
"Sonra amellerine göre ondan çıkarlar" tâbiri ateşten kurtulmayı ifade eder.
Tîbî der ki: "Sonra amellerine göre ondan çıkarlar" cümlesinde geçen "sonra" kelimesi, "Sonra biz, Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanları kurtarırız..." (Meryem 72) âyetindeki sonra kelimesinin bir mislidir. Buradaki sıralama zaman yönünden sıralamayı değil, rütbe yönünden sıralamayı ifade eder. Âyette, Cenab-ı Hakk, insanların ateşe girişi ile müttakilerin ondan kurtuluşları arasındaki farkı beyan etmiştir. Hadiste de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) aynı şekilde insanların ateşe girişi

ile oradan çıkışları arasındaki farkı beyân etmektedir. Zira, hadiste geçen sudur (çıkış) kelimesi, insiraf (dönüş) manasına gelir.
Aliyyu'l-Kârî, açıklamaları şöyle özetler: "Elhasıl, insanlar girmeye başladıkları andan itibaren cehennemin korkusundan, manzarasının müşâhedesinden, alev ve dumanının değmesinden, çengellerinin takılmasından vs.'den sâlih amellerinin derecesine göre çok farklı sür'at ve ağırlıklarda kurtulup çıkarlar."
Hadis, ilk çıkanların şimşek sür'atinde olacaklarını, sonra çok hızlı koşan at sür'atinde, normal giden insan sür'atinde yol alarak cehennemin üzerinden geçeceklerini ifade etmektedir.[97]

ـ7ـ وعن خباب بن ا‘رَتِّ قال:]كُنْتُ قَيْناً في الجَاهِلِيَّةِ فَعَمِلْتُ لِلْعَاصِ ابن وَائِلِ السَّهْمِىِّ سَيْفاً فَجِئْتُ أتَقَاضَاهُ. فقَالَ: َ أُعْطِيكَ حَتَّى تَكْفُرَ بِمُحَمَّدٍ. فقُلتُ: َ أكْفُرُ حَتَّى يُمِيتَكَ اللّه تعالى ثُمَّ تُبْعَثَ. قَالَ: وَإنِّى لَمَيِّتٌ ثُمَّ مَبْعُوثٌ؟ قُلْتُ: بَلَى. قَالَ: دَعْنِى حَتَّى أمُوتَ وَأبْعَثَ فَسَأوتِى مَاً وَوَلداً فأقْضِيَكَ. فنزلَتْ: أفَرَأيْتَ الَّذِى كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ‘ وتَيَنَّ مَاً وَوَلداً ا يةِ[. أخرجه الشيخانŒ والترمذى.»القين« الحدّاد .

7. (708)- Habbâb İbnu'l-Eret anlatıyor: "Cahiliye devrinde demirci idim. Âs İbnu Vâil es-Sehmi'ye bir kılıç yaptım. Ücretimi almaya gelmiştim.
- "Hayır, Muhammed'i inkâr etmedikçe vermeyeceğim" dedi. Kendisine:
- "Asla! Sen ölüp, Allah seni yeniden diriltinceye kadar ebediyyen onu inkâr etmeyeceğim" dedim.
- "Yani ben, öldükten sonra tekrar dirileceğim ha!" diye alaya aldı. Ben:
- "Bundan ne şüphe!" deyince:
- "Öyleyse bırak beni, öleyim de yeniden dirileyim. Bana bol mal ve evlât verilecek. O zaman sana olan borcumu eda ederim" dedi.
Bunun üzerine şu âyet indi: "Ey Muhammed! Ayetlerimizi inkâr eden ve: "Bana elbette mal ve çocuk verilecektir" diyeni gördün mü? O

görülmeyeni mi biliyor, yoksa Rahmân katından bir söz mü almıştır? Hayır söylediğini yazacağız ve onun azabını uzattıkça uzatacağız. Bahsettikleri şeyler bize kalacaktır. Kendisi bize tek başına gelecektir" (Meryem 80). [Buhârî, Tefsir, Meryem 3, 4, 6, İcâre 15, Husûmât 10, Büyû 29; Müslim, Münafikûn 35, (2795); Tirmizî, Tefsir, (3161).][98]

AÇIKLAMA:

Habbâb İbnu'l-Eret'in yukarıdaki rivayeti, ilk Müslümanların müşriklerden maruz kaldıkları istihzâ ve işkencelere bir örnek teşkil eder. Rivayeti yapan Habbâb (radıyallahu anh) da bu işkencelere en ziyade mâruz kalan Müslümanlardan biridir.

Habbâb'ın diğerlerinden çok işkence çekmesi, onun Mekke'nin yerlisi olmayışından ileri gelir. Huzâî veya Temîmî oluşu hususunda ihtilaf edilmiştir. Arap asıllı bir köle olarak cahiliye devrinde Mekke'de satılmış idi. Efendisinin kim olduğu bile ihtilâflıdır.

Habbâb ilk Müslümanlardandır. Hattâ ilk altıdan altıncısı olduğu belirtilir.

Mücâhid'in bir rivayetine göre İslam'ı ilk izhâr edenler şunlardır: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebû Bekir, Habbâb, Süheyb, Bilâl, Ammâr ve Sümeyye (radıyallahu anhüm ecmain).

Mücâhid, açıklamasına devamla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in amcası Ebû Talib, Hz. Ebû Bekir'in de kavmi tarafından himaye edildiğini belirttikten sonra diğerlerine müşriklerin demir zırhlar giydirerek güneşe atmak suretiyle işkenceler yaptıklarını, güneş ve demirin harareti altında yaktıklarını belirtir.

Habbâb her şeye sabredip, müşriklere boyun eğmeyenlerdendir. Sırtına kızgın demirler koyup derisini ve etini yakmışlardır.

Habbâb şunu anlatır: Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı üzerinde bürdesi, gölgede Kâbe'ye dayalı vaziyette gördük.

"- Bize yardım etmeyecek misin?" dedik. Hemen oturdu ve yüzü de kızarmış olarak şu cevabı verdi:

- "Sizden önce, öyleleri vardı ki, inancı sebebiyle yere çukur açılır, sonra bir testere getirilip başının ortasına konulur, vücudu ikiye bölündüğü

halde yine de dininden dönmezdi. Öyleleri de vardı ki, dininden dönmesi için vücudu demir taraklarla taranır, derisi, eti, kasları ne varsa taranır, yine de dininden dönmezlerdi. Sabredin, kasem olsun, Allah bu dini tamamlayacak hedefine ulaştıracaktır. Öyle ki, San'a'dan Hadramevt'e gitmek isteyen bir kimse Allah'tan başka hiç kimseden korkmaksızın emniyet içerisinde gidecektir, koyunu için de sâdece kurttan korkacaktır. Ne var ki, siz acele ediyorsunuz!"

Habbâb demirci idi, kılınç yapardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zaman zaman kendisine uğrardı. Bu durum, hanımefendisine ihbâr edildi. Hanımefendisi, kızgın demiri alarak onunla başını dağladı. Bu muameleyi Hz. Peygamber'e gidip şikâyet etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "Rabbim Habbâb'a yardım et!" diye dua buyurdu. Hanımefendisi derhal başından ah vah etmeye başladı, ızdırabından köpekler gibi havlıyordu. Kendisine: "Başına dağ vurdur!" dediler. Habbâb (radıyallahu anh) kızgın demirle elleriyle zâlimenin başını dağladı.

Habbâb İbnu'l-Eret, Bedir, Uhud başta olmak üzere bütün gazvelere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte katıldı.

Hz. Ömer (radıyallahu anh), müşriklerin kendisine neler yaptığını sorunca Habbâb (radıyallahu anh) sırtını gösterir. Hz. Ömer bakınca şöyle der: "Bugüne kadar böyle bir insan sırtı görmedim!" diye çığlık atar. Habbâb açıklar: "Yere ateş yakıldı. Üzerine beni yatırdılar. Ateşi söndüren sırtımdan eriyip akan yağlar olmuştur."

Habbâb İbnu'l-Eret, İslâm'ın ilk yıllarında çekilen ızdırapları anlatırken, "Öyle sıkıntılı günler yaşadık ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklamasaydı ölmeyi tercih ederdik!" der.

Bir seferinde vücuduna, eski işkencelerin kalıntısı sebebiyle yedi yerden dağ vurdurur.

Hastalığı sırasında kendisine "geçmiş olsun" ziyaretine gelen bir grub sahabi: "Ne mutlu sana, kardeşlerinle Kevser Havzı'nda buluşacaksın!" derler. Şu cevabı verir:

"- Bana geçmiş kardeşlerimi hatırlattınız. Onlar hizmetlerine, çektiklerine mukabil dünyada hiç bir şey görmediler. Biz ise, arkada kaldık, çok dünyalıklara mazhar olduk. Bize bu gelenlerin, önceki

hizmetlerimizin dünyada yenen, âhirete kalmayan ücreti olmasından korkuyoruz."

Bir gün, Habbab İbnu'l-Eret mescide uğrar, bir kenara sessiz sedasız oturur. Orada bulunan cemaat kendisine: Arkadaşların seni dinlemek için toplandılar, ya hadis rivayet et, ya da hayırlar emret!" derler. Şu cevabı verir:

"- Ne emredeyim onlara? Olur ki, kendi yapmadığım bir şeyi emrederim."

Habbâb İbnu'l-Eret, Kûfe'ye yerleşmiş ve orada yetmiş üç yaşında olduğu halde ölmüştür. Ölüm yılı hicri 37'dir. Habbâb'ın vefatına kadar herkes ölüsünü, evinin avlusuna, veya yakın bir yerine defnediyorlardı. İlk defa Habbâb, vasiyet ederek, cenazesini Kûfe'nin dışına gömdürür. Rivayete göre Hz. Ali (radıyallahu anh) Sıffin dönüşü uğradığı Kûfe'nin giriş kısmında sağ kol üzerinde yedi aded kabir görür:

"- Bunlar da ne?" diye sorar. Kendisine açıklarlar:

"- Ey Mü'minlerin emiri! Sen Sıffin'e çıktıktan az sonra Habbâb vefat etti. Kûfe'nin dışına defnini vasiyet etti. Halk , onun buraya gömülmeyi vasiyet ettiğini görünce, başkaları da ölülerini buraya defnetti."

Hz. Ali bunun üzerine şunları söyler:

"- Allah Habbâb'a rahmetini bol kılsın. Kendi arzusu ile Müslüman oldu, itaat ederek hicret etti. Mücâhid olarak yaşadı. Bedenî işkenceler çekti. Allah iyi amelde bulunanın ücretini zâyi etmeyecektir!"

Habbab'ın, Hz. Ali ile birlikte Sıffin'e ve Nehrevan'a katıldığı, namazını Hz. Ali'nin kıldırdığı da söylenmiştir. Hz. Ömer zamanında 19. senede öldüğü de söylenmiştir.[99]

ـ8ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّه #: إذَا أحَبَّ اللّهُ عَبْداً نَادَى جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السّمُ: إنِّى قَدْ أحْبَبْتُ فُناً فأحَبُّهُ، فَيُنَادِى في السَّمَاءِ ثُمَّ تَنْزِلُ لَهُ الْمَحَبَّةُ في أهْلِ ا‘رْض. فذلِكَ قولِه تعالى: إنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ

لَهُمُ الرَّحْمنُ وُدّاً. وقَالَ في الْبُغْضِ مِثْلَ ذلِكَ]. أخرجه الترمذى .

8. (709)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Allah bir kulu sevdi mi, Cebrâil (aleyhisselam)'e şöyle seslenir: "Ben falanca kişiyi seviyorum, sen de sev!" Bunun üzerine semâda aynı şekilde nida edilir. Sonra, arz ehli arasına onun sevgisi indirilir. Bunu şu âyet ifade etmektedir: "İnanıp hayırlı iş işleyenleri Rahmân sevgili kılacaktır" (Meryem 96). "Allah bir kula buğzetti mi, Cibril (aleyhisselam)'e seslenir: Ben falancaya buğz ediyorum. Bu şekilde semâda nida edilir. Sonra, yeryüzüne onun hakkında buğz indirilir." [Tirmizî, Tefsir, Meryem, (3160).][100]

AÇIKLAMA:

Ulemâ şöyle demiştir: "Allah'ın kulunu sevmesi demek, onun için hayır ve hidayet irâde etmesi, ona nimet vermesi ve rahmette bulunmasıdır. Allah'ın buğzu da, kulunu cezalandırmak istemesi, şekavetini irade etmesidir. Cebrail'in ve meleklerin sevgisi ise iki ihtimal üzeredir:
1- Onların kula istiğfarları (Cenab-ı Hakk'tan affedilmesini dilemeleri), övmeleri, duada bulunmaları;
2- Muhabbetleri, mahlukatta mevcut ve herkesce bilinen zâhirî sevgidir. Bu da kalbin bir şeye meyli ve ona kavuşmak için duyduğu iştiyâktır. Şu halde meleğin kula karşı bu çeşitten bir sevgisinin sebebi, Allah Teâla'ya mutî olması ve Allah tarafından sevilmesidir."
İbnu Hacer der ki: Bu hadisin bir vechinde, söz konusu sevginin sebebi ve bundan maksadın ne olduğu açıklanmaktadır.
Sevbân'ın rivayetinde geldiğine göre; kul, Allah'ın rızasını aramaya aralıksız devam eder de Allah sonunda şöyle buyurur: "Ey Cibril, falan kulum benim rızamı arıyor. Bilesin , ona benim rahmetim galebe çalmıştır." Cibril: "Allah'ın rahmeti falancanın üzerine olsun" der. Bunu Hamele-i Arş da söyler, aynı şeyi onların etrafındakiler de söyler.

Böylece halka halka söyleme sırası yedi semâ ehline kadar gelir, en sonunda o kimse için (rahmet) arza indirilir."

Bu hadise Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yaptığı şu rivayet de destek olmaktadır: "...Kulum nafile ibadetlerle bana yaklaşmaya devam eder. Öyle ki ben onu severim de bir şey benden istese hemen veririm, bana dua etse derhal icabet ederim. Ben yaptıklarım arasında en çok bu kimsenin vefatında tereddüde düşerim. Çünkü o kulum ölümü sevmez, ben de onu incitmeyi sevmem..."

Nevevî, insanların kalbindeki sevgi ile ilgili olarak şunları söyler: "Kişiyi insanların sevmesi ve ondan razı olması kalblerin ona meyletmesi ve ondan razı olmasıdır."

İbnu Kesîr, buradaki sevgiden, sâlih amel işleyen kimseler için, salih kimselerin kalbindeki sevgiyi anlar ve der ki: "Cenab-ı Hakk haber veriyor ki, Şeriat-ı Muhammediye'ye uyduğu için Allah'ın razı olacağı amelleri işleyen kimse için, sâlihlerin kalbine sevgi ve muhabbet ekecektir. Bu husus va'd-i İlahîye binâen kesin ve kaçınılmaz bir keyfiyettir."

Bu hadisten şu husus da anlaşılmaktadır: İnsanlar tarafından gerçekten sevilmek isteyen kimse, öncelikle Allah'ın rızasını aramalı, ona sevgili olmaya çalışmalıdır. Bunda muvaffak olan kimse, yüryüzünde gerçek sevgiye mazhar olur. Başka şekilde kazanılan sevgi, sevgi değil, belki riyakârlıktır, sathidir, geçicidir. Mevki, makam, maddî imkânlar yoluyla kazanılan sevgi ve dostlukların riyâkarlık ve yapmacıklıktan ibâret olduğunu, "düşenin dostu olmaz" sözü teyid eder. Halbuki Allah için birbirini sevenlerin sevgisini hiç bir şey izâle edemez.

Bu sevginin de yolu, yine Kur'an'ın ifadesiyle dindarlıktan geçer. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetine uymaktan geçer: "De ki: "Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah affeder ve merhamet eder." (Âl-i İmrân 31).

Şunu da belirtelim ki, Allah'ın bir kul hakkında hayır ve hidayet irade etmesi ona nimet vermesi, rahmette bulunması demektir; buğzetmesi de cezalandırması, şekâvete uğratması demektir.

Rabbimiz! Hayrını diler, buğzundan rahmetine iltica ederiz![101]

HACC SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قوله تعالى:]وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّه عَلَى حَرْفٍ قَالَ: كَانَ الرَّجُلُ يَقْدُمُ الْمَدِينَةَ فَإنْ وَلَدَتِ امْرَأتُهُ غُماً وَنُتِجَتْ خَيْلُهُ. قَالَ: هذَا دِينٌ صَالِحٌ. فَإنْ لَمْ تَلِدِ امْرَأتُهُ وَلَمْ تَنْتَجْ خَيْلُهُ قَالَ هذَا دِينُ سُوءٍ[. أخرجه البخارى.

1. (710)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), "İnsanlardan bâzısı vardır, Allah'a (dininin) yalnız bir taraf(ın)dan (tutup, şekk ve tereddüd içinde) ibâdet eder. Eğer kendisine bir hayır dokunursa ona yapışır. Eğer bir fitne isabet ederse yüzü üstü döner. Dünyada da, âhirette de hüsrâna uğramıştır o. Bu ise, apaçık ziyanın ta kendisidir." (Hac, 11) âyetinin iniş sebebini açıklamak maksadıyla şöyle buyurdu: "Bazıları vardı, Medine'ye gelir, bakardı; bu gelişiyle hanımı oğlan doğurur, atı da yavrularsa, "Bu din, derdi, sâlih iyi bir dindir." Şayet hanım oğlan doğurmaz, atı da yavrulamazsa: "Bu din kötüdür" derdi." [Buhari, Tefsir, Hacc 2.] [102]

AÇIKLAMA:

Bu âyet-i kerime maddî menfaat mülâhazasıyla İslâm'a girenlerden bahsetmektedir. Şarihler, hadiste haber verilen durumun daha ziyade bedevîler tarafından ortaya konduğunu belirtirler. Zâten bedevîlerin çoğunluk itibariyle İslâm'ın vermek istediği asıl mesajı anlamaktan uzak kalacağını, inandık deseler bile kalbine gerçek imanın girmeyeceğini, küfre yakın olacağını muhtelif âyetler beyan etmiştir. [Tevbe 98; Feth 11; Hucurat 14].

Bu hadisin, başka vecihlerinde Medine'ye gelen bedevîlerin neler arayıp da bulamadıkları daha da sarahate kavuşturulur:"Kişi Medine'ye hicret eder, bakardı; bu gelişiyle vücudca sıhhate kavuşursa..",

"Kişi Medine'ye gelir bolluk, yağmur ve evlâda rastlarsa memnun kalır, itminân bulur ve "Bu dinde hayır buldum", veya "Bu ne iyi din", yahut "Şu dinimiz sâlih bir dindir" derler ve temessük ederlerdi."

"... Kurak, kıtlık, doğumu kesad bir yıla rastlarlarsa, "Bu dinimizde hayır yok" derlerdi."
"...Medine'de başı ağırır veya kadını kız çocuğu doğurur ve de kendisine sadaka gecikecek olursa şeytan ona gelir: "Bu dinden sana vallahi şerden başka bir şey ulaşmadı, bu fitnedir" derdi.
"...Bedevî hastalanır, sadakadan mahrum kalır ve bir ihtiyaca düşecek olursa: "Vallahi bu, aradığım din değil, ben hâlâ bedenen ve hâlen kötüye gitmekteyim" derdi."
Şu halde âyetin iniş sebebiyle ilgili olarak kaydedilen bu farklı rivayetler bir noktada birleşir: "Bir kısım bedevîler, İslâm dinini, ondan gördükleri menfaatlerle ölçmüşler, nimete mazhar olunca iyi olduğunu, nıkmete mâruz kalınca da kötü olduğunu söylemekten çekinmemişlerdir." Halbuki gerçek iman 708 numaralı hadiste geçtiği üzere, Habbâb İbnu'l-Eret örneğinde olduğu gibi, ateş üzerinde bile yatırılsa sabır ve sebatı gerektirir.[103]

ـ2ـ وعن عليّ بن أبى طالب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أنَا أوَّلُ مَنْ يَجْثُو لِلْخُصُومَةِ بَيْنَ يَدِيِ الرَّحْمنِ عزَّ وجلَّ يَوْمَ الْقَيَامَةِ. قَالَ قَيْسُ بنُ عُبَادٍ وَفِيهِمْ نزَلَتْ: هذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا في رَبِّهِمْ؛ وَهُمُ الّذِينَ بَارَزُوا يَوْمَ
بَدْرٍ: عليٌّ، وَحَمْزةُ، وَعُبَيْدةُ بنُ الحَارثِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُم. وَشَيْبَةُ بنُ رَبِيعَةَ، وعُتْبَة بنُ رَبِعيةَ، وَالْوَلِيدُ ابنُ عُتْبَةَ[. أخرجه البخارى .

2. (711)- Ali İbnu Ebî Talib (radıyallahu anh) buyurdular ki: "Kıyamet günü, Rahmân'ın önüne, dava açmak üzere ilk diz çökecek olan benim."
Kays İbnu Ubâd der ki: "Onlar hakkında şu âyet indi: "İşte Rabbleri hakkında tartışmaya giren iki taraf; O'nu inkâr edenlere ateşten elbiseler biçilmiştir. Başlarına da kaynar su dökülür de bununla karınlarındakiler ve deriler eritilir. Demir topuzlar da onlar içindir" (Hacc 19-21). Kays devamla der ki: "Onlar Bedir savaşında karşılıklı mübâreze eden

kimselerdir. Bir tarafta, Hz. Ali, Hz. Hamza ve Ubeyde İbnu'l-Hâris (radıyallahu anhüm), karşı tarafta da Şeybe İbnu Rebî'a, Utbe İbnu Rebî'a ve el-Velid İbnu Utbe varlardı." [Buhârî, Tefsir, Hacc 3, meğâzi 3, 7.][104]

AÇIKLAMA:

Rivayette Hz. Ali, Bedir Savaşı'yla alakalı bir durumu ima etmektedir. Allah'ın huzurunda kâfirlerle hesaplaşmada ilk görünecek olan benim, demekle; "mücahid olarak ilk ben çıkacağım" demek istemektedir. Çünkü ima etmek istediği vak'a Bedir savaşı sırasında, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in emriyle teke tek mübârezeye çıkanın ilki Hz. Ali (radıyallahu anh)'dir.

Küffâra karşı Bedir'den önce bazı seriyyeler çıkarılmış ve hatta karşılaşma bile olmasına rağmen, ciddi bir Savaş ilk defa Bedir'de olmuş ve burada ilk mübarezeye çıkan ve hasmına galibiyetle neticelendiren Hz. Ali olmuştur.

Ebu Dâvud'un bir rivayetine göre, Bedir'de iki ordu karşılaşıp harp düzenini alınca Mekkeli küffârdan Utbe İbnu Rebî'a teke tek vuruşmak üzere ileri atılır, onu takiben oğlu Velid İbnu Utbe ile kardeşi Şeybe İbnu Rebi'a meydana çıkarlar. Bunlarla vuruşmak üzere Ensâr'dan bazı gençler ileri atılırlar. Ancak Utbe: "Sizinle vuruşmaya ihtiyacımız yok, biz amcamızın evlâtlarını istiyoruz, onlar karşımıza çıksın!" der. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ey Hamza kalk, Ey Ali kalk, Ey Ubeyde kalk!" diye ismen üç kişiye seslenir. Hamza, Utbe'ye; Ali, Şeybe'ye doğru yürürler...

Rivayetler kim kiminle karşılaştı meselesinde ihtilâf etse de teferruat burada mühim değil.

İşte Hz. Ali, bu mübârezeyi İslâm'da ilk gerçekleştiren kendisi olduğunu bildirmektedir. Ayrıca rivayette meâlini tam olarak kaydettiğimiz, "İşte Rabbleri hakkında tartışmaya giren iki taraf..." diye başlayan âyetlerin (Hacc 19-21) bunlar hakkında indiği belirtilmektedir.

Bazı rivâyetler Ehl-i Kitap'la Müslümanlar hakkında indiğini kaydeder. "Küffârla mü'minler hakkında indiğini" söyleyenler de olmuştur.

Hattâ: "Ba's hususunda mü'minlerle kâfirler arasında cereyan eden münâkaşa" üzerine indiğini söyleyen rivayet de mevcuttur.
Taberi, söylenen bütün bu sebeplerin temelde mü'minlerle kâfirler arasında cereyan eden hadiseler olması sebebiyle, birine tahsis etmektense, hepsine ta'mim etmenin daha muvafık olacağını belirtir ve "Bu sebeplerden biri için inmiş bile olsa, bu sebebin benzerleri için âm olmasına mâni yoktur" der.[105]

ـ3ـ وعن ابن الزبير رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قال رسولُ اللّه #: إنَّمَا سُمّىَ الْبَيْتَ الْعَتِيقَ ‘نَّهُ لَمْ يَظْهَرْ عَلَيْهِ جَبَّارٌ[. أخرجه الترمذى.

3. (712)- İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "(Kâbe'ye) Kur' ân-ı Kerim'de, Beytu'l-Atik denmiş olması (Hacc 29, 33) ona hiç bir cebbârın galebe çalmamış olmasındandır." [Tirmizî, Tefsir, Hâcc (3169).][106]

AÇIKLAMA:

Kur'ân-ı Kerîm'de Kâbe'ye iki ayrı âyette Beytu'l-Atik denmektedir. Lügat olarak atik, kadim (eski), nefis, kıymetli, şerefli demektir. Kâbe-i Şerife'ye bu manaların hepsini izafe ederiz. Eskidir, çünkü bizzat Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle: "Yeryüzünde ibadet için inşa olunan ilk beyt'tir" (Âl-i İmrân, 96).
Atik, bir de "azad edilmiş" manasına gelir. Nitekim bir rivayette: "Allah onu cebbarların galebesinden azad etmiştir" buyurulmaktadır.
Cebbâr; zâlim, öfke sebebiyle cana kıyan, öldüren demektir. Şu halde ta bidayetlerden beri hiçbir devirde kahırla, zorla zâlimler Kâbe üzerinde hâkimiyet kuramamışlardır. Bunun en güzel misâli, Ebrehe ordusunun bozgunudur. Fil suresinde Ebâbil kuşlarının havadan bıraktıkları küçük parçacıklarla Kâbe'yi istilâya gelen Habeş ordusunun nasıl perişan edildiği anlatılır.

İkrime hazretleri: "Kâbe'ye Beytu'l-Atik denmesinin sebebi, onun, Nuh tufanı sırasında yıkılmaktan azad edilmiş olmasıdır" demiştir.
Şu halde bütün rivayetler Kâbe'nin eskiliği, şerefi ve korunmuşluğu hususlarında ittifak ederler.[107]

ـ4ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]لَمَّا أخْرِجَ النَّبىُّ # مِنْ مَكَّةَ قالَ أبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: آذَوْا نَبِيَّهُمْ حَتَّى خَرَجَ لَيَهْلِكُنَّ فأنْزلَ اللّهُ تعالَى: أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتلُونَ بِأنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإنَّ اللّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ: قالَ أبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: لَقَدْ عَلِمْتُ أنَّهُ سَيَكُونُ قتَالٌ[. أخرجه الترمذى والنسائى.

4. (713)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'den çıkarıldığı zaman Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) şöyle söyledi: "Peygamberlerine eziyet ettiler, o da (dayanamayıp) oradan çıktı. Mutlaka helâk olacaklar." Bunun üzerine şu âyet indi: "Haksızlığa uğratılarak kendilerine savaş açılan kimselerin karşı koyup savaşmasına izin verilmiştir. Allah onlara yardım etmeye elbette kâdirdir" (Hacc 39). Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) der ki: "Bu âyet üzerine anladım ki, (müşriklerle) savaş olacak." [Tirmizî, Tefsir, Hacc, (3170); Nesâî, Cihâd 1, (6, 2).][108]

AÇIKLAMA:

Daha önce de belirttiğimiz gibi Mekke döneminde Müslümanlara cihad izni verilmemiştir. Müşriklerin her çeşit zulmüne sabretmek veya başka taraflara hicret etmekten başka yol gösterilmemiştir.
İşte bu âyet cihâda izin veren ilk vahiy olmaktadır. Bu sebepledir ki, Hz. Ebû Bekir: "Artık bunda böyle savaşılacağını, savaşa Allah'tan izin çıkmış oduğunu anladım" demektedir. Âyeti o zamanın şartlarında anlarsak ne kadar mühim bir merhaleyi ifade ettiğini kavrarız.

Ve âyete dikkat edilirse mühim bir hususiyet daha var: Savaş izni, bütün mü'minlere değil, Muhâcirleredir; yani "haksızlığa uğratılarak kendilerine savaş açılan kimselere"dir. Nitekim, daha önce de temas ettik, ilk seriyyelere katılanlar hep Muhacirler olmuştur. Bu hâl Bedir Savaşına kadar devam edecektir. İlk defa Bedir'e Ensâr da katılacaktır. Ama unutmayalım: "Bedir'e çıkarken Müslümanlar savaşmak için değil, Kureyş ticaret kervanının önünü kesmek için yola çıkmışlardı. Ancak gelişen şartlar karşısında savaşa karar vermek zorunda kalınca, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Ensar'ın ileri gelenlerinden, savaşa kendi rızalarıyla iştirakları hususunda söz almıştır.[109]

KAD EFLAHA (MÜ'MİNUN) SÛRESİ

ـ1ـ عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها أنها قالت:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّهِ الَّذِينَ يُوْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ؛ أهُمُ الَّذِينَ يَشْرَبُونَ الْخَمْرَ وَيَسْرِقُونَ؟ قَالَ: يَابِنْتَ الصِّدِّيقِ! وَلكِنَّهُمْ الَّذِينَ يَصُومُونَ وَيَتَصَدَّقُونَ وَيَخَافُونَ أنْ يُقْبَلَ مِنْهُمْ: أولئِكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ في الخَيْراتِ[. أخرجه الترمذى.

1. (714)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sorarak: "Ey Allah'ın Resûlü, "Rablerine dönecekleri için kalpleri ürpererek vermeleri gerekeni verenler, işte onlar iyi işlerde yarış ederler. O uğurda ileri geçerler" (Mü'minun 60) âyetinde kastedilenler, şarap içenler, hırsızlık yapanlar mı? dedim. Bana: "Hayır ey Sıddîk'in kızı. Aksine onlar, oruç tutup, sadaka verip, yaptıkları bu hayırların kendilerinden kabul edilmemesinden korkanlardır. (Baksana âyet ne buyuruyor): "İşte onlar iyi işlerde yarış ederler" cevabını verdi." [Tirmizî, Tefsir, Mü'minun (3174).][110]

2ـ وعن أبى سعيد الخدرى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. في قوله تعالى:]وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ. قال رسولُ اللّه #:

تَشْوِيهِ النَّارُ فَتَتَقَلّصُ شَفَتُهُ الّعُلّيَا حَتَّى تَبْلغَ وَسَطَ رَأسِهِ وَتَسْتَرْخَى السُّفْلَى حَتَّى تَضْربَ سُرَّتَهُ[. أخرجه الترمذى وصححه .

2. (715)- Ebu Saîd el-Hudrî (radıyallahu anh), "Ateş onların yüzlerini yalar, dişleri sırıtıp kalır" (Mü'minun 104) âyeti hakkında şu açıklamayı yapar: "Ateş yüzü kızartır ve üst dudak büzülür, öyle ki, başının ortasına kadar çekilir, alt dudak da aşağıya sallanır ve göbeğe kadar düşer." [Tirmizî, Tefsir, Mü'minun, (3175).] [111]

NUR SURESİ

ـ1ـ عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال:]كانَ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ مَرْثَدُ ابنُ أبى مَرْثَدٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. وَكانَ رَجُ يَحْمِلُ ا'سْرى مِنْ مَكّةَ حَتَّى يأتِى بِهِمُ الْمَدِينَةَ فَكَانَتْ امْرأةٌ بَغِىٌّ بِمَكّةَ يُقَالُ لَهَا عَنَاقٌ وَكَانَتْ صَدِيقةً لَهُ، وَكانَ وَعدَ رَجُ مِنْ أسْرى مَكّةَ يَحْمِلُهُ. قالَ: فَجِئْتُ حَتَّى انْتَهَيْتُ إلى ظِلِّ حَائِطٍ مِنْ حَوائِطِ مَكّةَ في لَيْلَةٍ مَقْفِرَةٍ. فَجَاءَتْ عَنَاقٌ فَابْصَرَتْ سَوَادَ ظِلِّى تَحْتَ الحَائِطِ فَلمَّا انْتَهتْ إليَّ عَرَفَتْنِى فقَالَتْ: مَرْثدٌ؟ قُلتُ: مَرْثدٌ. فقالت: مَرْحَباً وَأهَ هَلُمَّ فَبِتْ عِنْدَنَا اللّيْلَةَ. فقُلْتُ يَا عَنَاقُ: قَدْ حَرَّمَ اللّهُ تعالى الزّنَا. قَالتْ: يَا أهلَ الخِيَامِ هذَا الرَّجُلُ الّذِى يَحْمِلُ أسْراكُمْ، قالَ: فَتَبِعَنِى ثَمَانِيَةٌ فانْتَهَيْتُ إلى غَارٍ فَجَاءُوا حَتَّى قَامُوا عَلَى رَأسِى وَبَالُوا فَظلَّ بَوْلُهُمْ عَلَى رَأسِى وَأعْمَاهُمُ اللّه تعالى عَنِّى. قَالَ: ثُمَّ رَجَعُوا ورَجَعْتُ إلى صَاحِبِى فَحَمَلْتُهُ حَتَّى قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ. فَأتَيْتُ النَّبىَّ # فقُلْتُ: يَارسُولَ اللّهِ أنْكِحُ عُنَاقاً؟ فأمْسَكَ وَلَمْ يَرُدَّ عَلَىَّ شَيئاً حَتَّى نَزلَ: الزَّانِى

َ يَنْكِحُ إٓزَانِيَةً أوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيةُ َ يَنْكِحُهَا إٓ زَانٍ أوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذلِكَ عَلَى المُؤمِنِينَ. فَقَالَ رسولُ اللّه #: يَا مَرْثَدُ َ يَنْكِحْهَا]. أخرجه أصحاب السنن .

1. (716)- Amr İbnu Şu'ayb, babası, dedesi tarikiyle rivayet ediyor: "Kendisine Mersed İbnu Ebî Mersed denen bir zât (radıyallahu anh) vardı. Mekke'den Medine'ye esir taşırdı. Mekke'de Anâk adında fâhişe bir kadın bu adamın dostu idi. Mekkeli esirlerden birine, kendisini götürmeyi vaadetmişti. (Şimdi hikâyesini kendisinden dinleyelim):

Mersed der ki: "Mekke'ye geldim, Mekke'nin duvarlarından birinin gölgesine mehtaplı bir gecede indim. Derken Anâk geldi, duvarın dibindeki gölgemin karaltısını gördü. Yanıma gelince beni tanıdı ve:

"- Mersed'sin değil mi?" dedi. Ben:

"- Evet Mersed'im" dedim.

"- Merhaba, hoş geldin, gel yanımızda geceyi geçir!" dedi. Ben:

"- Hayır, ey Anâk, Allah zinayı haram etti" dedim. Kadın

:"- Ey çadır ahalisi, bu adam esirlerinizi götürüyor!" diye bağırdı. Kaçtım.

Beni sekiz kişi takip etti. Handeme Dağı'nın yolunu tuttum, bir mağaraya girdim. Takipçiler arkamdan gelip mağaranın ağzını tuttular. Tepemden üzerime bevlettiler. Sidikleri başıma isâbet etti. Ancak Allah, onların beni görmelerine mani oldu. Sonra dönüp gittiler.

Ben de arkadaşımın yanına döndüm. Onu sırtlandım. Ağır birisiydi. Mekke'nin dışındaki İzhir denen mevkiye geldim. Orada demir bukağılarını çözdüm. Onu sırtımda taşıyordum. Beni çok yormuştu. Nihayet Medine'ye geldim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzuruna çıktım:

"- Ey Allah'ın Reshulü, Anâk'la evleneyim mi?" dedim.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cevap vermedi. Sonra şu âyet indi: "Zina eden erkek, ancak zina eden veya putperest bir kadınla evlenebilir. Zina eden kadınla da, ancak zina eden veya putperest olan bir erkek evlenebilir..." (Nur, 3).

Bu vahiy üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:

"- Ey Mersed, zina eden erkek ancak zina eden veya putperest bir kadınla evlenebilir. Zina eden kadınla da ancak zina eden veya putperest olan bir erkek evlenebilir, onunla evlenme!" dedi. [Tirmizî, Tefsir, Nur, (3176); Ebu Davud, Nikâh 5, (2051); Nesâî, Nikâh 12, (6, 66).][112]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayette, mü'min erkeklere zâniye kadınla evlenmesinin haram kılındığı görülmektedir. Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), fahişeliği ile tanınan Anâk'la evlenme arzusunu ifade eden Mersed (radıyallahu anh)'e önce cevap vermemiş ise de, mesele üzerine gelen vahiyden sonra çağırıp, âyeti okuduktan sonra, "Onunla evlenme" demiştir.
Ayet-i kerimenin iniş sebebi, bu rivayete göre Mersed (radıyallahu anh)'in fâhişe Anâk'la evlenme arzusudur.
Başka sebepler de rivayetlerde gelmiştir. Bunlardan, Ebu Bekr İbnu'l-Arabî'nin kaydettiği birine göre, Ashâb-ı Suffe ile ilgili olarak inmiştir.
"Suffe ashâbı: Muhacir, Medine'de evi ve yakını olmayan kimselerdi. Mescid-i Nebevi'nin suffe kısmında barınıyorlardı. Bunlar dört yüz kişiydiler, gündüzleri rızıklarını ararlar, geceleri suff'ya sığınırlardı. Medine'de, fücurlarını alenî işleyen fahişe kadınlar vardı. Giyecek ve yiyecek yönüyle bolluk içindeydiler. Ehl-i Suffe bunlarla evlenip, meskenlerine sığınıp, giyecek ve yiyeceklerinden istifade etmek istediler. Bunun üzerine mezkûr ayetler indi."
Bu âyetten çıkarılan hükme gelince, bu hususta çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Görüşlerin farklı oluşuna, âyetin iniş sebebiyle ilgili ihtilâflar müessir olduğu gibi, âyetin emir değil, hikâye tarzında gelmiş olması da müessir olmuştur.
"Zâni, bir zâniye veya müşrikeden başkasını nikah etmez; zâniye, onu da bir zâni veya müşrikten başkası nikâh etmez. Mü'minlere ise bu haram kılındı" buyurulmaktadır. Haberle emir sâbit olmayacağı görüşü mevcuttur.
Ulemânın ihtilâfına, bu mevzu üzerine başka âyetlerin gelmiş olması da müessir olmuştur. Zira sonradan gelen vahiylerin, bu âyeti neshettiğini

söyleyenler de olmuştur. Bu vahiylerden biri Nûr suresinin 32. ayetidir: "İçinizden bekârları ve kölelerinizden, cariyelerinizden sâlih (mü'min) olanları evlendirin." Diğer bir âyet Nisa suresinin 3. âyetidir: "...Sizin için helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâh edin..." Ulemânın dayandıkları delillere inmeden, ileri sürdükleri görüşleri şöyle özetleyebiliriz:

1- Bazı âlimler: "Bu ayetten asıl maksad nikâhın hükmünü beyân değil, zinânın şenaetini, kötülüğünü beyandır" demiştir.

2- Bazıları, bu âyete dayanarak: "Bir erkek bir kadınla zina edecek olsa, bunlar evlenemezler, âyet haram kılmıştır" demiştir. Bu görüşe göre, nikâhsız berâberlik başlatanlar evlenecek olsalar ebediyen zina hayatı yaşamış olurlar. Hz. Aişe İbnu Mes'ud, Berâ İbnu Azib'in bu görüşte olduğu belirtilir.

3- Hasan Basrî: "Âyette gelen hurmet, had cezası yiyen zâni ve zâniye hakkındadır, onlarla evlenmek iffet sahiplerine haramdır" der.

4- Bu haram âyeti Medine'de İslâm'ın bidayetinde geldiği ve sonradan neshedildiği kanaatindedir. Said İbnu Müseyyeb bu kanaati beyân etmiştir. Bu âyeti nesheddiği söylenen âyetleri yukarıda kaydettik.

5- Bazılarınca bu âyet, Medine'de fuhuşhane çalıştıran kadınlardan bazılarının, Müslüman olan fakirlere evlilik teklifi yapmaları üzerine inmiştir. Ashab-ı Suffe'den bazılarının da buna meylettiklerine dair rivayeti kaydetmiştik. "Ayet-i kerime bu durumu yasaklamak için inmiştir" denmiştir. Abdullah İbnu Ömer, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Said İbnu Cübeyr, Mücâhid, Said İbnu Müseyyeb'den gelen rivayetler böyle demektedir.

6-Müfessirler çoğunluk itibariyle, "Bu âyetin asıl maksadı, mü'minleri (kadın olsun erkek olsun) zina etmiş kimselerle evlenmekten zecr ve tahzir etmek, uzaklaştırmak içindir" demişlerdir.[113]

NETİCE:

Ayetle ilgili yukarıdaki farklı görüşler zâni ve zâniyenin durumuna göre üç ayrı hükme götürmüştür.

1- Müşrikler: Kadın veya erkek inanan bir kimse, müşrik ile evlenemez. Evlenecek olsa yapılan nikâh, meşru nikâh değildir, bu evlilik hayatı müebbeten zinadır, kesinlikle haramdır.
2- Zinayı helal addeden veya mühimsemeyen zâni ve zâniyeler: Bunlar müşrik hükmündedir, bunlarla evlenmek kesinlikle haramdır. Bunların durumu, yukarıda temas ettiğimiz, sadedinde olduğumuz âyet-i kerimenin haklarında inmiş olduğu belirtilen Medine'nin kerhane çalıştıran fahişeleri gibidir. Ayet-i kerimede Rabb Teâla bunları müşriklerle bir tutmuştur. Bunlarla yapılacak nikâh meşru nikâh değildir, evlilik müebbet zinadır.
Şu halde âyet-i kerime belirttiğimiz bu iki zümre (1- Müşrikler; 2- Zinayı helal addedenler) ile evlenmenin haram olduğu hususunda nassdır, muhkemdir.
3- Zinayı helâl addetmeyenlerin nikahı: Zinayı helal addetmek gibi küfre delil olacak bir tavrı görülmeyen zâni veya zâniye ile evlenmek meselesine cevaz verilmiştir. Bunlarla evlenmek tahrimen mekruh olmakla berâber, yapılan nikah meşrudur, bâtıl değildir.
Âlimler bu âyet-i kerimenin bu grup zânilere teşmilinde şüphe görmüşlerdir. Aradaki ihtilâf ve ictihad farklılıkları da bu kısma râcidir. Yukarıda belirtildiği üzere sadece Hz. Aişe, İbnu Mes'ud ve Bera İbnu Azib (radıyallahu anhümâ) bu kısmı da diğer ikiye ilhak edip hepsini bir mütâlaa etmişlerdir.
Meşru nikah olmaksızın birleşip sonradan evlenmek isteyenleri, ulemâ büyük ekseriyeti ile, bu gruba dâhil ederek, evlenmelerine fetva vermişlerdir. İbnu Abbâs (radıyallahu anh) böyleleri hakkında: اوله سفاح وآخره نكاح "Başlangıcı zinâ, sonu nikâh" buyurmuştur. İbnu Ömer (radıyallahu anh) bu meselede İbnu Abbas gibi düşünmüş ve: "Bu önce çalıp, sonra çaldığı şeyi satın alan kimseye benzer" demiştir.
Ebu Hanife ve Şâfii hazretlerine göre, istibra gerekmez, zira önceki suyun hurmeti (hukukî, şer'î değeri) yoktur. İmam Mâlik'e göre ise, önceki suyun hurmeti olmasa da nikâh suyunun hurmeti vardır, bunun hurmeti sebebiyle zina suyunun üzerine dökülüp helâl olan, harama karıştırılmamalı, izzet suyu, zillet suyuna mezcedilmemeli. Bunun

tahakkuku için istibra (yani iddet denen bekleme müddeti geçtikten sonra nikâhın yapılması) şarttır.

Zaniye: Son olarak şunu belirtelim ki, âyette nikâhı yasaklanan zâniye, zina fazihasını âmden, rıza ile işleyendir, rızasının hilâfına zorla tecavüze mâruz kalan, zâniye sayılmaz. Bu sebeple alimler zâniye ile mezniyeyi ayırmışlardır.

Mezniye, kendisiyle zina yapılan kadın demektir. Her mezniye, zâniye sayılmaz. İkrah ile, zorla zinaya icbar edilen mezniyedir ama zâniye değildir. Zaniye, zina fiiline rıza ile iştirak ettiği için fâildir, mezniye ise, rızası olmadığı için fâil değil, mef'uldür. Şu halde, ayet-i kerimede gelen hüküm, zinanın sübutu için şeriatın derpiş ettiği şartlar tahakkuk eden, fiillerine zina hükmü lâhık olan zâni ve zâniye ile alâkalıdır. Zinanın sübutunda en az dört erkeğin şehadeti şart olduğu gibi, zâninin İslâm, akıl, büluğ, hürriyet, evlenmişlik gibi vasıfları taşıması da şarttır.[114]

ـ2ـ وعن ابنِ عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما.]أنَّ هَِلَ بن أميَّةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَذَفَ امْرَأَتَهُ عِنْدَ النَّبىِّ # بِشَرِيكِ بن سَحْمَاءَ. فَقَالَ النَّبِىُّ #: الْبَيِّنَةُ أوْ حَدٌّ في ظِهْرِكَ. فقَالَ: يَا رَسُولَ اللّهِ إذَا رَأى أحَدْنَا عَلى امْرَأتِهِ رَجُ يَنْطِلقُ يَلْتَمِسُ الْبَيَنَةَ؟ فَجَعَلَ النَّبىُّ # يقولُ: الْبَيِّنَةُ أوْ حَدٌّ في ظَهْرِكَ. فقال: وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ إنِّى لصَادِقٌ وَلَيَنْزِلَنَّ اللّهُ تعالى مَا يُبْرِئُ ظَهْرِى مِنَ الحَدِّ. فنزلَ جِبْرِيلُ عليهِ السَّمُ وَأنْزلَ عَلَيْهِ: وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إّ أنْفُسُهُمْ حَتَّى بَلَغَ إنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ. فَانْصَرَفَ النَّبىُّ #، فأرْسَلَ إلَيْهمَا فَجَاءَ هِلٌ فَشَهِدَ وَالنَّبِىُّ # يَقُولُ: اللّهُ يَعْلَمُ أنَّ أحدَكُمَا كاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ؟ ثُمَّ قَامَتْ فَشَهدَتْ. فلمَّا كَانَتْ عِنْدَ الخَامِسَةِ وَقَفُوهَا وَقَالُوا لَهَا إنَّهَا مُوجِبَةٌ. قَالَ ابنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. فَتَلَكَّأتْ ونَكَّصَتْ حَتَّى ظَنَنَّا أنَّهَا تَرْجِعُ. ثُمَّ

قالتْ: وَاللّهِ َ أفْضَحُ قَوْمِى سَائِرَ الّيَوْمِ، فَمَضَتْ، فَقَالَ النَّبِىُّ # أبْصِرُوهَا فإنْ جَاءَتْ بِهِ أكْحَلَ الْعَيْنَيْنِ سَابِغَ ا'لْيَتَيْنِ خَدَلَّجَ السَّاقيْنِ فَهُوَ لَشَرِيكَ ابن سَحْمَاءَ، فَجَاَءَتْ بِهِ كَذلِكَ. فقَالَ النبىُّ #: لَوْ مَا مَضَى مِنْ كِتَابِ اللّهِ تَعالَى لَكَانَ لى وَلَها شَانٌ]. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى.

2. (717)- İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hilal İbnu Ümeyye (radıyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında, hanımının Şerik İbnu Sahmâ ile zina yaptığını söyledi.Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ya delil getirirsin veya sırtına hadd tatbik edilir"dedi.

Hilâl: "Ey Allah'ın Resûlü! Birimiz, hanımı üzerinde bir adam görse, koşup delil mi arayacak?" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) önceki sözünü tekrar ediyordu: "Ya delil getirirsin ya da sırtına had uygulanır." Bunun üzerine Hilâl:

"Seni hak üzerine gönderen Zât'a kasem olsun doğruyu söylüyorum. Mutlaka Allah sırtımı hadden kurtaracak bir vahiy gönderecektir" dedi. Cibril (aleyhisselam) indi ve şu vahyi indirdi: "Karılarına zina isnad edip de kendilerinden başka şâhidleri olmayanların şâhidliği, kendisinin doğru sözlülerden olduğuna Allah'ı dört defa şâhid tutmasıyla olur. Beşincisinde eğer yalancılardan ise Allah'ın lânetinin kendisine olmasını diler" (Nur 6-7).

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oradan ayrıldı. Onlara adam gönderdi. Hilâl geldi (lânet okuyarak) şehâdette bulundu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Allah biliyor ki, ikinizden biriniz yalancısınız, tevbekâr olanınız var mı?" dedi.

Sonra kadın kalktı, o da şehâdetde bulundu. Kadın beşinci şehâdette iken kadını durdurdular ve: "Beşince şehâdet, (yalancı olduğun takdirde) şiddetli azab gerektirir" dediler.

İbnu Abbâs der ki: Bunun üzerine kadın durakladı ve sükut etti. Öyle ki, yeminden rücû edeceğini sandık.

Sonra: "Hayır, vallahi kavmimi bundan böyle mahçup hâle düşürmeyeceğim" dedi ve yeminini tamamladı.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "İyi bakın, eğer bu kadın gözleri sürmeli, kabaları iri, bacakları kalın bir çocuk doğurursa bilin ki bu çocuk Şerik İbnu Sahmâ'dandır" buyurdu. Gerçekten de bu evsafta bir çocuk doğurdu. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle söylediler:
"Eğer, Allah'ın Kitabı'nda kadının yemini ile haddin düşeceği hususunda hüküm gelmemiş olsaydı, (çocuktaki bu benzerlikten hareketle kadının zâniliğine hükmederdim ve) onun benden göreceği vardı." [Buhârî, Tefsir, Nur 3, Şehâdât 21, Talâk 28; Ebu Dâvud, Talâk 27, (2254); Tirmizî, Tefsir, Nur, (3178).][115]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, İslâm'ın mühim bir müessesesine açıklık getirmektedir.
Lian, karı veya kocanın mukabil tarafı zina ile ithamı sonunda başvurulan bir lânetleşmedir. İddiada bulunan taraf, sözünde sadık olduğunu, öbür taraf da suçsuz olduğunu dört defa yeminle te'yidden sonra beşinci defada yalancı olduğu takdirde "Allah'ın lâneti'nin üzerine olmasını" ifâde eder.
Lian, kazifte bulunan tarafı hadd-i kazif'ten, öbür tarafı da hadd-i zinâ'dan kurtarır ve kesinlikle boşanma hâsıl olur.
Şâfî hazretleri, lianın sıhhati için üçüncü şahsın ismen zikredilmesini şart koşar. İsmen zikredilmediği takdirde kazifte (zinâ iftirasında) bulunanın hadde mâruz kalacağını söyler.
Bu hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Delil getir, aksi takdirde sırtına hadd vurulur" sözü, kaziften sonra delil getirmeyen ve lânetleşmeye de yanaşmayan kişinin hadde tâbi tutulacağını ifade eder.
Yine hadiste geçen "İkinizden biri yalancıdır, tevbe edin" ifadesi her iki tarafın getireceği beyyine (şahitler) birbirlerini cerh ederse davanın düşeceğine delâlet eder. Çünkü deliller birbirini hükümsüz bırakmıştır.
Hadiste görülen mühim bir husus da, imamın zâhire göre hükmetmesi, kanaatine yer vermemesi gereğidir. Çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu

vesselâm): "Allah'ın kitabında kadının yemini ile haddin düşeceği hususunda hüküm gelmemiş olsaydı, onun benden göreceği vardı" buyurmuştur.[116]

ـ3ـ وعن الزهرى عن عروة وغيره عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَ رسولُ اللّه # إذَا أرَادَ سَفَراً أقْرَعَ بَيْنَ نِسَائِهِ أيَّتُهُنَّ خَرَجَ سَهْمُهَا خَرَجَ بِهَا مَعَهُ، وَإنَّهُ أقْرَعَ بَيْنَنَا في غَزَاةٍ فَخَرَجَ سَهْمِى فَخَرَجْتُ مَعَهُ بَعْدَمَا أنْزِلَ الحِجَابُ، وَأنَا أحْمَلُ في هَوْدَجٍ وانْزَلُ فِيهِ، فَسِرْنَا حَتَّى إذَا فَرَغَ رَسولُ اللّه # مِنْ غَزْوَتِهِ تِلْكَ وَقَفَلَ وَدَنَوْنَا مِنَ الْمَدِينَةِ آذَنَ لَيْلَةً بِالرَّحِيلِ، فَقُمْتُ حِينَ آذَنُوا بِالرَّحِيلِ حَتَّى جَاوَزْتُ الْجَيْشَ، فَلَمَّا قَضَيْتُ مِنْ شَأنِى أقْبَلْتُ إلى الرَّحْلِ فَلمَسْتُ صَدْرِى فإذَا عِقْدٌ لِى مِنْ جَزْعِ أظْفَارٍ قَدِ انْقَطَعَ فَرَجَعْتُ فَالْتَمَسْتُهُ فَحَبَسَنِى ابْتِغَاؤُهُ، وَأقْبَلَ الرَّهْطُ الَّذِينَ كانُوا يُرَحِّلُونَنِى فاحْتَمَلُوا هَوْدَجِى فَرَحَّلُوهُ عَلَى بَعِيرِى وَهُمْ يَحْسَبُونَ أنِّى فِيهِ، وَكانَ النِّسَاءُ إذْ ذَاكَ خِفَافاً لَمْ يُثْقِلْهُنَّ اللَّحْمُ، وَإنَّمَا نأكُلُ الْعُلْقَةَ مِنَ الطَّعَامِ، فَلَمْ يَسْتَنْكِرِ الْقَوْمُ حِينَ
رَفَعُوهُ خِفَّةَ الْهَوْدَجِ فَحَمَلُوهُ، وَكُنْتُ جَارِيَةً حَدِيثَةَ السِّنِّ، فَبَعَثُوا الجَمَلَ وَسَارُوا فَوَجَدْتُ عِقْدِى بَعْدَ مَا اسْتَمَرَّ الجَيْشُ فَجِئْتُ مَنْزِلَهُمْ وَلَيْسَ فِيهِ أحَدٌ مِنْهُمْ فَتَيَمَّمْتُ مَنْزِلِى الَّذِى كُنْتُ فِيهِ وَظَنَنْتُ أنَّهُمْ سَيَفْقِدُونَنِى فَيَرْجِعُونَ إلىَّ. فَبيْنمَا أنَا جَالِسَةٌ غَلَبَتْنِى عَيْنَاى فَنِمْتُ، وَكانَ صَفْوانُ بنُ الْمُعَطَّلَ السُّلَمىُّ ثُمَّ الذَّكْوَانِىُّ قَدْ عَرَّسَ وَرَاءَ الْجَيْشِ فأدْلَجَ فأصْبَحَ عِنْدَ مَنْزِلِى فَرَأى سَوَادَ إنْسَانٍ نَائمٍ فأتَانى فَعَرَفنِى حِينَ رَآنِى، وَكَانَ يَرَانِى قبْلَ الْحِجَابِ، فَاسْتَيْقَظْتُ

بِاسْتِرْجَاعِهِ حِينَ عَرَفَنِى فَخَمَّرْتُ وَجْهِى بِجِلْبَابِى وَواللّهِ مَا يكلِّمُنِى بِكلمةٍ وَ سَمِعْتُ مِنْهُ كَلمةً غَيْرَ اسْتِرْجِاعِهِ، وَهَوَى حَتَّى أنَاخَ رَاحِلَتَهُ فَوَطئَ عَلَى يَدَيْهَا فَرَكِبْتُهَا، فانْطَلَقَ يَقُودُ بِىَ الرَّاحِلَةَ حَتَّى أتَيْنَا الجَيْشَ بَعْدَ مَانَزَلُوا مُعَرِّسِينَ، قالتْ فَهَلَكَ في شأنِى مَنْ هَلَكَ، وَكَانَ الَّذِى تَوَلّى كِبْرَ ا"فْكِ عَبداللّهِ بنَ أبيٍّ ابنَ سُلولَ، فَقَدِمْنَا الْمَدِينَة فاشْتَكَيْتُ بِهَا شَهْراً، وَالنَّاسُ يُفِيضُونَ في قَوْلِ أصْحَابِ ا"فْكِ وَ أشْعُرُ، وَهُوَ يُرِيبُنِى في وَجَعِى أنِّى َ أرَى مِنَ النبىِّ # اللُّطْفَ الَّذِى كُنتُ أرَى مِنْهُ حِينَ أشْتَكِى، إنَّمَا يَدْخُلُ فَيُسَلِّمُ ثُمَّ يقُولُ كَيْفَ تِيكُمْ؟ ثُمَّ يَنْصَرِفُ، فذلِكَ الَّذِي يُرِيبُنِى مِنْهُ وَ أشْعُرُ بِالشَّرِّ حَتَّى نَقِهْتُ، فَخَرَجْتُ أنَا وَأمُّ مِسْطَحِ قِبَلَ المَنَاصِعَ وَهُوَ مُتَبَرَّزُنَا، وَكُنَّا َ نَخْرُجُ إ لَيَّ إلى لَيْلٍ، وَذلِكَ قَبْلَ أنْ نَتَّخِذَ الْكُنُفَ، وَأمْرُنَا أمْرُ الْعَرَبِ ا'وَلِ في التَّبَرُّزِ قِبَلَ الْغَائِطِ، فأقْبَلتُ أنَا وَأمَّ مِسْطَحٍ، وَهِىَ ابْنةُ أبى رُهْمِ بنِ المُطّلِب بن عَبْدِ مَنَافٍ. وَأمُّهَا بِنتُ صَخْر بن عَامِرِ خَالةُ أبى بَكْرِ الصِّدِّيق رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. وَابنُهَا مِسْطَحُ بنُ أثَاثةَ ابن عُبَاد بن المُطلبِ، حِينَ فَرَغْنَا مِنْ شَأنِنَا نَمْشِى. فَعَثَرَتْ أمُّ مسْطحٍ في مرْطَهَا فَقَالَتْ: تَعِسَ مِسْطحٌ. فقُلتُ لَهَا: بِئْسَمَا قُلتِ؛ أتَسُبِّنَ رَجُ شَهدَ بَدْراً؟

فقَالَتْ: يَا هَنْتَاهُ ألَمْ تَسْمَعِى مَا قَالَ؟ فقُلْتُ وَمَا قَالَ؟ فَأخْبَرتنِى بَقَوْلِ أهْلِ ا"فْكِ فازْدَدْتُ مَرَضاً إلى مَرَضى. فلمَّا رَجَعْتُ إلى بَيْتِى دَخَلَ رسولُ اللّه # فقَالَ: كَيْفَ تِيكُمْ؟ فقُلْتُ ائْذَنْ لِى أنْ آتِىَ أبَوَىَّ، وَأنَا حِينَئِذٍ أرِيدُ أنْ أسْتَيْقَنَ الخَبَرَ مِنْ قِبَلِهمَا، فأذِنَ لِي فأتَيْتُ أبَوَىَّ. فقُلتُ 'مِّى: يَا أمَّتَاهُ مَاذَا يَتَحدَّثُ النَّاسُ

بِهِ؟ فقَالَتْ: يا بُنَيَّةُ هَوِّنِى عَلَى نَفْسِكِ الشَأنَ، فَوَاللّهِ لَقَلّمَا كَانَتِ امَرَأةٌ قطُّ وَضِيئةٌ عِنْدَ رَجُلٍ يُحِبُّهَا وَلَهَا ضَرائِرُ إلّا أكْثَرْنَ عَلَيْهَا، فقُلْتُ سُبْحَانَ اللّهِ! وَلَقَدْ تَحَدَّثَ النَّاسُ بِهذَا؟ قَالَتْ: فَبَكَيْتُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ حَتَّى أصْبَحْتُ َ يَرْقأُ لِى دمْعٌ وَ أكْتَحلُ بِنَومٍ. ثُمَّ أصْبَحْتُ أبْكِى، فَدَعَا رسولُ اللّه # عَلَىَّ ابنَ أبى طَالِبٍ وأسَامَةَ ابنَ زَيْدٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما حِينَ استَلْبَثَ الْوَحْى يَسْتَشِيرُهُمَا في فِرَاقِ أهْلِهِ. قَالَتْ: فَأمَّا أسَامَةُ فَأشَارَ عَلَيْهِ بِمَا يَعْلَمُ مِنْ بَرَاءَةِ أهْلِهِ بالَّذِى يَعْلمُ في نَفْسِهِ مِنْ الْوُدِّ لَهُمْ. فقَالَ أسَامةُ: هُمْ أهْلُكَ يَا رَسُولَ اللّهِ وَ نَعْلَمُ وَاللّهِ إلّا خَيْراً. وَأمَّا عَلَىٌّ ابنُ أبى طالِبٍ فقَالَ: يَارَسُولَ اللّهِ لَمْ يُضَيِّق اللّهُ عَلَيْكَ، وَالنِّسَاءُ سِوَاهَا كَثِيرٌ، وَسَلِ الجَارِيةَ تُخْبِرْكَ. قَالَتْ: فَدَعَا رسولُ اللّه # بَريرةَ فقَالَ لَها: أىْ بَرِيرَةُ: هَلْ رَأيْتِ فِيهَا شَيئاً يُرِيبُكِ؟ فقَالَتْ َ: وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ نَبِيّاً إنْ رَأيْتُ مِنْهَا أمْراً أغْمِصُهُ عَلَيْهَا أكْثَرَ مِنْ أنَّهَا جَارِيَةٌ حَدِيثَةُ السِّنِّ تَنَامُ عَنْ عَجِينِ أهْلِهَا فَتأتِى الدَّاجِنُ فَتَأكُلُهُ قالتْ: فقَامَ رسولُ اللّهِ # مِنْ يَوْمِهِ وَاسْتَعْذَرَ مِنْ عَبدِاللّهِ بن أبَىٍّ ابن سَلُولَ. فقَالَ وَهُوَ علَى الْمِنْبَرِ: مَنْ يَعْذُرُنِى مِنْ رَجُلٍ بَلَغَنِى أذَاهُ في أهْلِى؟ فَوَاللّهِ مَا عَلِمْتُ عَلَى أهْلِى إلّا خَيْراً، وَلَقَدْ ذَكَرُوا رَجُ مَا عَلِمْتُ عَلَيْهِ إلّا خَيْراً، وَمَا كَانَ يَدْخُلُ عَلَى أهْلِى إلّا مَعِى. قالتْ: فَقَامَ سَعْدُ بنُ مُعاذٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فقَالَ: يَارسُولَ اللّهِ؛ أنَا وَاللّهِ أعْذُرُكَ مِنْهُ! إنْ كَانَ مِنَ ا'وْسِ ضَرَبْنَا عُنُقَهُ، وَإنْ كانَ مِنْ إخْوَانِنَا مِنَ الخَزْرَجِ أمَرْتَنَا فَفَعَلْنَا فِيهِ أمْرَكَ. فقَامَ سعدُ بنُ عُبَادَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ، وَهُوَ سَيِّدُ الْخَزْرَجِ، وَكانَ رَجُ صَالِحاً وَلكِنْ أخَذَتْهُ الحَمِيَّةُ. فقَالَ لسعدِ بن

مُعَاذٍ: كَذَبْتَ لَعَمرُ اللّهِ َ تَقْتُلَهُ وَ تَقْدِرُ عَلَى ذلِكَ، فقَامَ أَسَيْدُ بنُ حُضَيْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ، وَهُوَ ابنُ عَم سعدِ بنُ مُعاذٍ فقَامَ لسعْدِ بن عُبَادَةَ كَذَبْتَ لَعمْرُ اللّهِ لَنَقْتُلَنَّهُ فإنَّكَ مُنافقٌ، تُجَادِلُ عَنْ المُنَافِقينَ. فَثارَ الحَيَّانِ ا‘وْسُ وَالخَزْرَجُ حَتَّى هَمُوا أنْ يَقْتَتلُوا ورَسولُ اللّهِ # عَلَى الْمِنْبِرِ فَلَمْ يَزَلْ يُخفِّضُهُمْ حَتَّى سَكَتُوا وَنَزَلَ، وَبَكَيْتُ يَوْمِى ذلكَ َ يَرْقأ لِى دَمْعٌ وَ أكْتَحِلُ بِنَوْمٍ ثُمَّ بَكَيْتُ لَيْلَتِى الْمُقْبِلَةَ َ يَرْقأ لِى دَمْعٌ وَ أكْتَحِلُ بِنَوْمٍ فأصْبَحَ أبَوَاى عِنْدِى وَقَدْ بَكَيْتُ لَيْلَتَيْنِ وَيَوْماً حَتَّى أظُنَّ أنَّ الْبُكَاءَ فَالِقٌ كَبِدِى. فَبَيْنَمَا هُمَا جَالِسَانِ عنْدِى وَأنَا أبْكِى إذْ اسْتَأذَنَت امْرَأةٌ مِنَ ا‘نْصَارِ فأذِنْتُ لَهَا فَجَلَسَتْ تَبْكِى مَعِى. فَبَيْنَمَا نَحْنُ كَذلِكَ: إذْ دَخلَ عَلَينَا رسولُ اللّه # ثُمَّ جَلَسَ، ولَمْ يَجْلِسْ عِنْدِى مِنْ يَوْمِ قِيلَ فِىَّ مَا قِيلَ قَبْلَهَا، وَقَدْ مكثَ شَهْراً َ يُوحَى إلَيْهِ في شأنِى بِشَىءٍ فَتَشَهَّد حِينَ جَلَسَ. ثُمَّ قالَ: أمَّا بَعْدَ فإنَّهُ بَلَغَنِى عَنْكِ كَذَا وَكَذَا. فإنْ كُنْتِ بَريئةً فَسَيُبرِّئُكِ اللّهُ تعالى، وَإنْ كُنْتِ ألْمَمْتِ بذنْبٍ فاسْتَغْفِرِى اللّه تعالى وتُوبِى إلَيْهِ، فإنَّ الْعَبْدَ إذَا اعْتَرَفَ بِذَنْبِهِ ثُمَّ تَابَ تَابَ اللّهُ تعالى عَلَيْهِ، فَلَمَّا قَضَى رسولُ اللّه # مَقَالَتَهُ قَلَصَ دَمْعِى حَتَّى مَا أحِسُّ مِنْهُ بِقَطْرَةٍ. فقُلتُ ‘بِى أجبْ رسولَ اللّه # فِيمَا قَالَ: قالَ واللّهِ مَا أدْرِى مَا أقُولُ لِرَسُولِ اللّهِ # فقُلتُ ‘مِّى أجِيبِى رسولَ اللّه # عَنِّى فيما قَالَ. قالتْ وَاللّهِ مَا أدْرِى ما أقُولُ لرسولِ اللّهِ # قالتْ: وَأنَا جَارِيةٌ حَدِيثَةُ السِّنِّ َ أقْرأُ كَثيراً مِنَ الْقُرآنِ فقُلتُ: إنِّى وَاللّهِ أعْلَمُ أنَّكُمْ سَمِعْتُمْ حَدِيثاً تَحدَّثَ النَّاسُ بِهِ واسْتَقَرَّ في نُفُوسكُمْ وصَدَّقْتُمْ بِهِ. فَلَئِنْ قُلْتُ لَكُمْ إنِّى بَرِيئَةٌ َ تُصَدِّقُونَنِى بِذلِكَ. وَلَئِنْ اعْتَرفتُ

لَكَمْ بِأَمْرٍ وَاللّهُ يَعْلَمُ أنّى مِنْهُ بَرِيئَةٌ لَتُصَدِّقُنَّنِى فَوَاللّهِ مَا أجِدُ لِي وَلَكُمْ مَثَ إِ أَبَا يُوسُفَ إذْ قَالَ: فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ ثُمَّ تَحَوَّلْتُ فاضْطَجَعْتُ عَلَى فِراشِى وَأنَا وَاللّهِ حَينَئِذٍ أعْلَمُ أنّى بَرِيئَةٌ، وَإِنَّ اللّهَ تعالى مُبَرِّئى بِبَرَاءَتِى، وَلَكِنْ وَاللّهِ مَا كُنْتُ أظُنُّ أنْ يُنْزِلَ اللّهُ تعالى في شَأنِى وَحْياً يُتْلَى، وَلَشَأنِى في نَفْسِي كانَ أحْقَرَ مِنْ أنَّ يَتَكَلمَ اللّهُ تعالى فيَّ بِأمْرٍ يُتْلَى، وَلكِنْ كُنْتُ أرْجُوا أنْ يَرَى رسولُ اللّه # في النَّوْمِ رُؤْياً يُبَرِّئُنِى اللّه تعَالى بِهَا. فَوَاللّهِ مَا رَامَ مَجْلسَهُ وَ خَرَجَ أحَدٌ مِنْ أهْلِ الْبَيْتِ حَتَّى أنْزَلَ اللّهُ تعَالى عَلَى نَبِيِّهِ #: فَأخَذَهُ مَا كانَ يَأخُذُهُ مِنَ الْبُرَحَاءِ فَسُرِّىَ عَنْهُ وَهُوَ يَضْحَكُ فَكَانَ أوَّلُ كَلِمَةٍ تَكَلمَ بِهَا أنْ
قَالَ لِى: يَا عَائِشَةُ احْمَدِى اللّهَ تعالى فإنَّهُ قَدْ بَرَّأكِ، فقَالَتْ لِى أمِّى قُومِى إلى رَسُولِ اللّهِ # فَقُلْتُ: وَاللّهِ َ أقُومُ إلَيْهِ وَ أحْمَدُ إِ اللّه تَعَالَى هُوَ الَّذِى أنْزَلَ بَرَاءَتِى فَأنْزَلَ اللّهُ تعالى: إنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِا“فْكِ ياتِ. فَلَمَّا أنْزَلَ اللّهُ تعالىŒعُصْبَةٌ مِنْكُمْ. الْعَشْرَ ا هذَا في بَرَاءَتِى قَالَ أبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: وَكانَ يُنْفِقُ عَلَى مِسْطَحِ بن أثَاثَةَ بِقَرَابَتِهِ مِنْهُ وَفَقْرِهِ: وَاللّهِ َ أنْفِقُ عَلَى مِسْطَحٍ شَيْئاً أبداً بَعْدَ مَا قَالَ لِعَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْها. فَأنْزَلَ اللّهُ تعالى: وَ يأتَلِ أولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ، إلى قولِهِ: وَاللّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ. فقَالَ أبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: بَلَى وَاللّهِ إنّى ُحِبُّ أنْ يَغْفِرَ اللّهُ لِى فَرَجَّعَ إلى مِسْطَحٍ النَّفَقَةَ الَّذِى كانَ يَجْرِى عَلَيْهِ وَقَالَ: وَاللّهِ َ أنْزَعُهَا مِنْهُ أبداً. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْها: وَكانَ رسولُ اللّه # سَألَ زَيْنَبَ بِنْتَ جَحْشٍ عَنْ أمْرِى فَقَالَ: يَا زَيْنَبُ مَا

عَلِمْتِ وَمَا رَأيْتِ؟ فَقَالَتْ يَارسُولَ اللّهِ: أحْمِى سَمْعِى وَبَصَرِى، واللّهِ مَا عَلِمْتُ عَلَيهَا إ َّ خَيراً وَهِىَ الَّتِى كانَتْ تُسَامِينِى مِنْ أزْوَاجِ النَّبِىِّ # فَعَصَمَهَا اللَّهُ تَعالَى بِالْوَرَعِ. قَالَتْ: فَطَفِقَتْ أُخْتُهَا حَمْنَةُ تُحَارِبُ لَهَا فَهَلَكتْ فِيمَنْ هَلَكَ مِنْ أصْحَابِ ا"فْكِ. وَكانَ مِنْ أهْلِ ا"فْكِ أيضاً حسَّانُ بنُ ثَابتٍ رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُ. قَالَ عُرْوَةُ: وَكانَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللَّهُ عَنْها تَكْرَهُ أنْ يُسَبَّ عِنْدَهَا حَسَّانُ. وَتَقُولُ هَوَ الَّذِى قَالَ:فَإنَّ أبى وَوَالِدَهُ وَعِرْضِى لِعِرْضِ مُحَمَّدٍ مِنْكُمْ وِقَاءُقَالَ مسروق بن ا'جدع: دَخَلتُ عَلَى عَائِشَةَ رَضِىَ اللَّهُ عَنْها وَعِنْدَها حسَّانُ ابنُ ثَابِتٍ يُنْشِدُهَا شِعْراً يُشَبِّبُ بِهِ أبْيَاتٍ فَقَالَ: حَصَانٌ رَزَانٌ مَا تُزَنُّ بِرِيبَةٍ وَتُصْبِحُ غَرْثِى مِنْ لُحُومِ الْقَوافِلِفَقَالَتْ لَهُ عَائِشَةُ رَضِىَ اللَّهُ عَنْها:]لَكِنَّكَ لَسْتَ كَذلِكَ، قَالَ مَسْرُوقٌ لَهَا: أتَأذِنِينَ أنْ يَدْخُلَ عَلَيْكِ وَقَدْ قَالَ اللَّهُ تعالى: وَالَّذِى تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ. قَالَتْ: وَأىُّ عَذَابٍ أشَدُّ مِنَ الْعَمَى، وَقالتْ: فَإنَّهُ كانَ يُنَافِحُ عنْ رسولِ اللَّهِ #[. أخرجه الخمسة إ أبا داود.»العُلْقَةُ« بضم العين وسكون الم بعدها قاف: قدر ما يمسك الرمق من الطعام. وقولها. »يُرِيبُنِى« أى يشككنى. »والْغَمْصُ« العيب. »والدَّاجِنُ« الشاة التى تألف البيت. وقوله »مَنْ يَعْذُرِ« أى من يقوم بعذرى ف يلومنى إن كافأته على سوء صنعه. »والْبُرَحَاءُ« الشدة. وقول حسان في شعره. »وَتُصْبِحُ غَرْثَى« أى جائعة ف تغتاب أحداً.

3. (718)- Zührî merhum, Urve ve başkalarından almış olarak Hz. Aişe'nin şu rivayetini nakleder:
"Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) buyurmuştur ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir sefere çıkacağı zaman kadınları arasında kur'a çeker, kur'a kime çıkarsa onu beraberinde sefere götürürdü.
Bir sefer sırasında da benim okum çıktı ve yolculuğuna ben refakat ettim. Bu sefer, örtünme emri geldikten sonra idi. Ben yol sırasında deve sırtında giden bir mahmil içinde taşınıyordum. Konak yerlerinde de onun içinde iken iniyordum. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın o gazvesi sona erinceye kadar hep böyle yol aldık. Nihayet geri döndü ve Medine'ye yakın bir yerde konakladık. Geceleyin bir müddet kaldıktan sonra dönüş emri verildi. Dönüş emri çıktığı sırada ben kalkıp (kâzayı hacet için tek başıma) ordudan ayrılıp gittim. İhtiyacımı gördükten sonra bineğime geri geldim. O sırada göğsümü yokladım. Yemen'in göz boncuğundan yapılmış gerdanlığım kopmuştu. Aramak üzere geri döndüm. Onu aramak beni epeyce oyaladı. Benim bineğimle meşgul olan askerler gelip mahmilimi deveme yüklemişler. Zannetmişler ki ben mahmilin içindeyim. O zamanlar kadınlar çok hafifti. Az yedikleri için şişman değillerdi. Askerler mahmilini kaldırırken hafifliğine şaşırmayıp yüklemişler. Ben zaten küçük yaşta bir kadındım: Hülâsa devemi sürüp gitmişler.
Ordu gittikten sonra gerdanlığımı buldum. Ordugâha geri döndüğüm zaman kimseyi bulamadım. Herkes gitmişti. Önce bulunduğum yere geldim. Beni bir müddet sonra kaybetmiş olduklarını farkederek aramaya geleceklerini düşündüm. Bu halde iken uyku bastırmış ve uyuyup kalmışım.
Safvan İbnu Muattal es-Sülemî -ki bilâhere (Zekvan'da ikamet ederek) Zekvânî ünvânını da almıştır- (geri gözcülüğü vazifesiyle) ordugâhın gerilerinde geceyi geçirmişti. Sabah olunca benim menzilden geçerken uyuyan bir insan karaltısı görerek yanıma geldi. Görür görmez beni tanıdı. Zira örtünme emri gelmezden önce beni görmüştü.
Ben onun istirca sesiyle "İnnâ lillah ve innâ ileyhi râci'ûn = Biz Allah'ın kullarıyız ve Allah'a dönüp varacağız" uyandım. Derhal başörtümle yüzümü örttüm. Allah'a kasem olsun bana tek kelime konuşmadı,

istircâından başka bir tek sözünü de işitmedim. İndi ve devesini ıhtırdı. Binmem için devenin ön ayaklarına ayağıyla bastı. Ben de bindim. Devemi önden çekti, böylece yol aldık. Ordu bir yerde konakladığı sırada onlara yetiştik.

(Gecikme hadisesini iftira vesilesi yaparak) benim yüzümden helâk olanlar oldu. Bu işte en büyük vebal de Abdullah İbnu Ubey İbni Selûl'e düşmüştü.

Medine'ye geldiğimiz zaman bir ay kadar hasta yattım. Meğer bu esnada iftira edenlerin dedikoduları herkesi meşgul ediyormuş. Benim ise hiçbir şeyden haberim olmadı. Ancak bir husus bende kuşku uyandırmıştı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'da, başka zaman hastalanınca gördüğüm iltifat ve alâkayı göremiyordum. Yanıma girip selam veriyor, sonra da: "Şu sizinki nasıl?" deyip çıkıyordu. Bu davranışından biraz işkilleniyordum ama yine de (ortalığı saran) fitneden bîhaberdim. Bu halde nekâlet devresine girdim.

Bir gece, ben ve Ümmü Mistah o zaman için helâ olarak kullandığımız menâsı (denen çukurların bulunduğu semte) doğru gitmiştik. Biz buraya, geceden geceye çıkardık. (Hicab âyetinden sonra) evlerde helâlar inşa edilince çıkmaz olduk. Bundan önce biz de, eski Araplarının def-i hâcetteki usulüne uyuyorduk. Ben ve Ümmü Mistah -ki bu kadın Ebu Rühm İbnu Muttalib İbni Abdi Menaf'ın kızıdır- böylece yürüdük. Onun annesi Ebu Bekri's-Sıddîk'ın teyzesi olan Sahr İbnu Âmir'in kızıdır. Oğlu da Mistah İbnu Üsâse İbnu Ubâd İbni'l-Muttalib'dir.

İşimiz bittikten sonra yürüyorduk. Ümmü Mistah, ayağı örtüsüne takılarak düştü. Kadın (böyle can yakıcı durumlarda söylenmesi âdet olan "düşmanın helâk olsun" demedi): "Mistah helâk olsun!" diye (oğluna) beddua etti. Ben kadına:

"- Amma da yaptın!" Bedir gazvesine katılan bir kimseye beddua ediyorsun ha!" dedim.

"- Anacığım! onun ne söylediğini işitmedin mi?" dedi.

"- Ne söylemiş ki?" dedim.

Bunun üzerine iftiracıların söylediklerini bir bir anlattı. Hastalığıma yeni hastalık katıldı.

Eve dönünce, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanıma girdi ve:

(İsmimi söylemeden) "Adamınız nasıl." dedi. Ben:
"- Ebeveynimin yanına gitmeye izin ver" dedim. Ben, haberin aslını annemle babamdan işitmek istiyordum. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) izin verdi, ben de ebeveynimin yanına geldim. Anneme:
"- Ey anneciğim, halk arasında söylenen bu sözler nedir?" dedim.
"- Ey kızım! Sen bu meseleyi büyütme. Allah'a kasem olsun güzel ve kocasının yanında sevgili olan, birçok kumaları (ortak) bulunan bir kadın hakkında her zaman çok dedikodu ederler" dedi. Ben:
"- Sübhanallah, demek halk böyle söylüyor ha!" dedim.
O gece sabaha kadar hiç durmadan ağladım. Ne gözümün yaşı dindi, ne de gözüme uyku girdi.
Sabah oldu, ben hâlâ ağlıyordum. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) o gün Ali İbnu Ebî Talib'i ve Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ)'i çağırmıştı. Benimle ilgili vahyin gecikmesi üzerine ailesiyle ayrılma hususunda onlarla istişâre ediyordu.
Üsâme (radıyallahu anh), ehlinin suçsuzluğu hususunda onlara karşı içinde beslediği sevgiye dayanarak, bildiği hususu şöyle dile getirmişti:
"- Ey Allah'ın Resûlü! Onlar zevcelerinizdir. Allah'a kasem olsun, onlar hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyoruz."
Ali İbnu Ebî Tâlib de şöyle demişti:
"- Ey Allah'ın Resûlü, Allah sana darlık vermez. Ondan başka kadın çoktur. Sen câriyene sor, (onun hâlini o daha iyi bilir), sana gerçeği haber verir.
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu tavsiye üzerine cariyemiz Berîre'yi çağırdı ve:
"- Ey Berîre, söyle! Aişe'de sana şüphe verici bir husus gördün mü?" diye sordu. Berîre:
"- Hayır! Seni hak üzerine peygamber olarak gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, ben onda fena bulduğum bir şey görmedim. Ayıplanabilecek tek gördüğüm şey şudur: "Yaşı genç olduğu için, ailesi için yoğurduğu hamurun üzerine uyur, bu sırada gelen keçi, hamurdan yerdi."
(Bu soruşturma sonunda) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kalkıp mescidde bir hutbe okur. Bu iftirayı ilk defa çıkaran Abdullah İbni Ubey

İbni Selûl hakkında söz etmekten özür dileyerek, minberde şunları söyler:
"- Ehlim hakkında bana sıkıntı veren adamı cezalandırmada, intikamımı almada bana kim yardım edecek? Allah'a yemin olsun ehlim hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Adı iftiraya karıştırılan bir adamdan söz ettiler. Onun hakkında da hayırdan başka bir şey bilmiyorum. O ailemin yanına ben olmayınca hiç girmemiştir."
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sözleri üzerine (Evs kabilesinin reisi) Sa'd İbnu Muâz (radıyallahu anh) kalktı ve:
"- Ey Allah'ın Resûlü! Allah'a yemin olsun biz ondan senin intikamını alırız! Eğer Evs kabilesindense boynunu vururuz. Hazreçli kardeşlerimizden ise, bize sen emredersin, biz emrini aynen yerine getiririz!" dedi.
Hazreç kabilesinin reisi olan Sa'd İbnu Ubâde ayağa kalktı. Sa'd aslında salih bir kimseydi. Ancak (Sa'd İbnu Muaz'ın konuşmasından alınarak) kabile hamiyet ve gayretine kapılmıştı. Sa'd İbnu Muâz'a dönerek şu sert cevabı verdi:
"- Vallahi sen yalan söylüyorsun! Sen onu (Abdullah İbnu Ubey İbnu Selül'ü) öldüremezsin. Öldürtmeye gücün de yetmez."
(Ensâr'ın ileri gelenlerinden) Useyd İbnu Hudayr (radıyallahu anh) -ki bu zât da Sa'd İbnu Muaz'ın amcaoğludur- kalkarak Sa'd İbnu Ubâde'ye çıkıştı:
"- Allah'a yemin olsun yalan söyleyen sensin. Onu mutlaka öldürürüz. (Abdullah İnu Ubey'e arka çıkıyorsan) sen de münâfıksın, münafıklar hesabına kavga ediyorsun!"
Derken (Ensâr'ın iki kabilesi) Evs ve Hazreç ayağa kalkmışlar ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) daha minberde iken, birbirlerine girmeye ramak kalmıştı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sükûneti sağlayıncaya kadar gayret sarfetmiş ve minberden inmişti.
Ben o gün de ağladım. Ne gözümün yaşı dindi, ne de gözüme uyku girdi. Müteakip gece de hep ağladım: Ne gözümün yaşı dindi ne de bir parça olsun uykum geldi. Sabahleyin annem ve babam yanıma geldiler. Böylece ben, iki gece bir gündüz aralıksız ağlamıştım. Öyle ki artık ağlamaktan ciğerlerim parçalanacak diye düşünüyordum.

Onlar yanımda oturuyorlar, ben de ağlamaya devam ediyordum. Derken Ensar'dan bir kadın izin istedi. Ona, gir dedim. Yanıma oturup o da benimle ağlamaya başladı. Biz bu halde iken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) girdi. Sonra oturdu. Hakkımda söylenen şeyler söyleneliden beri yanımda hiç oturmamıştı. Bu arada bir ay geçmiş ve meselemle ilgili herhangi bir vahy gelmemişti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) otururken şehâdet kelimesini de getirmişti. Sonra bana şunları söyledi:

"- Ey Aişe, senin hakkında bana şöyle şöyle sözler ulaştı. Eğer bu dedikodulardan berî isen Allah seni vahiyle tebrie edecektir. Şayet bir günah işledi isen Allah Teâlâ'ya tevbe et. Zira kul bir günah işler, sonra da günahını itirafla tevbe ederse, Allah Teâlâ tevbesini kabul ve affeder.

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sözlerini tamamlayınca (ızdırabımın şiddetinden) gözlerimin yaşı kurudu, artık tek bir damla bile yaş hissetmiyordum.

Babama:

"- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözlerine sen cevap ver" dedim.

Babam:

"- Vallahi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ne diyeceğimi bilemiyorum" dedi. Anneme yönelerek:

"- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın söylediklerine sen bâri cevap ver" dedim. Annem de:

"- Vallahi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ne söyleyeceğimi ben de bilemiyorum" dedi.

Hz. Aişe devamla der ki: "Ben yaşı henüz küçük bir kadındım. Kur'ân'dan da fazla okumuyordum. Dedim ki:

"- Vallahi ben biliyorum ki halkın söyleştiği şeyleri işittiniz. Onlar içinize yer etti ve hep inandınız. Size: "Günahsızım" dedim, inanmıyorsunuz. Yapmadığım bir şeyi size itiraf etsem, -Allah biliyor ki ben ondan berîyim- beni tasdik edeceksiniz. Allah'a kasem olsun, sizinle benim durumumu anlatacak en iyi örnek Hz. Yusuf'un babası ve onun şu sözüdür: "Bana güzelce sabır gerekir. Anlattıklarınıza ancak Allah'tan yardım istenir" (Yusuf, 18). Sonra yüzümü çevirip yatağıma sokuldum. Kasem olsun ben o zaman suçsuz olduğumu biliyordum ve Allah'ın benim suçsuzluğumu te'yid edeceğine inanıyordum. Ancak, kesinlikle,

Allah'ın benim hakkımda bir vahiy indireceğini, bunun (kıyâmete kadar) okunacağını hiç aklımdan geçirmedim. Ben, kendimi, Allah'ın herhangi bir şekilde tekellüm buyurarak okunacak bir vahiy konusu edilmeye değer bulmuyordum. Ancak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın göreceği bir rüya yoluyla Allah'ın beni tebrie edeceğini ümid ediyordum.
Allah'a kasem olsun, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) daha oturmuş olduğu yerden kalkmamış ve ev halkından kimse dışarı çıkmamıştı ki Allah, Resûlüne vahiy indirdi: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı vahiy sırasında her zaman gelen hâlet istila etti. Sonra da o hal zail oldu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tebessüm içindeydiler. Konuştuğu ilk kelime bana şunu söylemek oldu:
"- Ey Aişe Allah'a hamdet. Zira, seni tebrie buyurdu."
Annem de bana:
"- Kalk Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a teşekkür et!" dedi. Ben ise:
"- Vallahi hayır, ona teşekkür etmeyeceğim, sadece Allahıma hamdediyorum. Benim suçsuzluğumu Rabbim vahiy buyurdu" dedim. Allah'ın indirdiği vahiy şöyleydi:
"Muhammed'in eşine o yalanı uyduranlar içinizden bir güruhtur. Bunu kendiniz için kötü sanmayın, o sizin için hayırlı olmuştur. O kimselerden herbirine kazandığı günah karşılığı ceza vardır. İçlerinden elebaşılık yapana ise büyük azab vardır. Onu işittiğiniz zaman, erkekkadın mü'minlerin, kendiliklerinden hüsnüzanda bulunup da: "Bu apaçık bir iftiradır" demeleri gerekmez miydi? Dört şâhid getirmeleri gerekmez miydi? İşte bunlar şâhid getirmedikçe, Allah katında yalancı olanlardır. Allah'ın dünya ve âhirette size lütuf ve merhameti olmasaydı, o kötü sözü yaymanızdan ötürü büyük bir azaba uğrardınız..." (Nur 20).
(Bir sayfa tutan) on âyeti, Cenâb-ı Hakk benim suçsuzluğumla ilgili bu ayetleri indirince, Ebû Bekri's-Sıddîk (radıyallahu anh) -ki Mistah İbnu Üsâse'ye akrabalığı ve fakirliği sebebiyle maddî yardımda bulunuyordu- şunu söyledi:
"- Âişe (radıyallahu anhâ)'ye bu iftirayı yaptıktan sonra, ona artık bir daha yardım yapmayacağım."
Bunun üzerine şu vahiy indi: "İçinizde lütuf ve servet sahibi olanlar, yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere, vermemek için

yemin etmesinler, affetsinler geçsinler. Allah'ın sizi bağışlamasından hoşlanmaz mısınız? Allah bağışlayandır, merhametli olandır" (Nur, 22).

Bunun üzerine Ebu Bekri's-Sıddîk (radıyallahu anh): "Evet evet, Allah'a kasem olsun, Allah'ın beni affetmesini çok severim" dedi ve Mistah'a yapmakta olduğu yardımı yapmaya devam etti ve: "Ebediyyen yardımı ondan kesmeyeceğim" dedi.

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) sözlerine devamla dedi ki:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tahkik sırasında Zeyneb Bintu Cahş'a da hakımda sormuş ve:

"- Ey Zeyneb, bu hususta ne biliyorsun, ne gördün?" demişti. O da:

"- Ey Allah'ın Resûlü, ben kulağımı, gözümü işitmediğim, görmediğim şeyden muhafaza ederim. Ben Aişe hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum!" demişti. Zeyneb (radıyallahu anhâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i tâhireleri arasında (bazı faziletleri sebebiyle) benimle boy ölçüşen birisiydi. Allah verâ ve dindarlığı sebebiyle onu (bu meselede müfteriler tarafında yer almaktan) korudu. Onun kız kardeşi Hamna ise, onunla mücâdeleye koyuldu ve helâk olan müfteriler arasında helâk oldu.Müfteriler arasında [Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şairi] Hassân İbnu Sâbit (radıyallahu anh) de vardı. Urve der ki: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) yanında Hassân'a kötü söz söylenmesinden hoşlanmazdı ve derdi ki: "O şu beyti söyleyen kimsedir: "Babam, babanın babası, ırzım, size karşı Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in ırzına bekçidir."

Mesrûk İbnu'l-Ecda der ki:

"Ben Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin huzuruna girmiştim. Yanında Hassân İbnu Sâbit (radıyallahu anh)'i gördüm. Hz. Aişe'ye şiir okuyor, bazı beyitleri kendisiyle tezyin ediyordu. Şunu okudu:

"Afifdir, ağırdır, iffetinden şüphe ne mümkün!

Kötü düşünceden uzak olanların etleri bile onu aç bırakır."

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) ona, "Fakat sen böyle değilsin" dedi.

Mesrûk Hz. Aişe'ye dedi ki: "Sen nasıl olur da Hassân'ın yanına girmesine izin verirsin, o ki, hakkında Allah şöyle buyurmuştur: "İçlerinden elebaşılık yapana ise büyük azab vardır." Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) şu cevabı verdi: "Körlükten daha şiddetli bir azab var

mı!" Hz. Aişe sonra şunu da söyledi "O, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı müdafaa ediyordu." [Buhârî, Şehâdât, 15, 30, Hibe 15, Cihad 64, Megâzî 11, 34, Tefsir, Yusuf 3, Nûr 6, 11, Eymân 18, İ'tisâm 28, Tevhid 35, 52; Müslim, Tevbe 56, (2770); Tirmizî, Tefsir, (3179); Nesâî, Tahâret 194, (1, 163-164).][117]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, Hz. Aişe'nin katıldığı belirtilen gazve, Benu Müstalik gazvesidir. Hicretin altıncı senesinde cereyan etmiştir. Bu sefer sırasında münafıklar muhtelif karışıklıklar çıkarmışlardır. İfk hadisesi bunlardan birisidir. Hz. Aişe bu sıralarda -bazı tahminlere göre- 15 yaşına bile basmamıştı. Bir kısım şerî ahkâmın teşri'ine vesile olan hadiseye Hz. Aişe'nin kolyesinin kaybı sebep olmuştur. Rivayette belirtildiği üzere kazayı hâcetten sonra dönüp devesine bineceği sırada kolyesinin düştüğünü farkediyor. Onu bulmak için geri dönüyor. Gece karanlığında arama işi uzun sürmüş olacak ki, geri döndüğü zaman ordugâhı boşalmış buluyor. Hadisin bâzı vecihlerinde, kendisini mutlaka bekleyecekleri hususundaki kanaatini ifade eder.
Meşhur hadis imamlarından Muhammed İbnu Şihâbü'z-Zührî tarafından rivayet edilen bu hadis, muhtelif rivayetlerin birleştirilmesiye tek bir anlatım, tek bir rivayet halinde sunulmaktadır. Bu tarz, bir şartla caizdir: Bütünü teşkil eden yani birleştirilen parçalar sıhhat yönüyle eşit olmalıdır. Bu şu demektir: Her parça sika, güvenilir ravilerce rivayet edilmişse bu durumda birleştirmede bir beis yoktur. Ancak, meselâ üç parçanın ravileri sika, dördüncü parçanınki zayıf olursa, câiz olmaz, veya ortaya çıkan bütün, zayıf hükmünü alır. Bu tarz bir davranış, sahih hadisleri cemeden kitaplar için kesinlikle caiz olmaz.
Bu hadisten çıkarılan bazı hükümler:
1- Bir hadisi farklı kişilerden parça parça alıp bir araya getirerek rivayet caizdir.
2- Kur'a şer'î bir delildir.
3- Kadınlar arasında kur'a çekmek caizdir.
4- Gazaya kadınıyla çıkmak caizdir.

5- Kadınların mahmil'e (=hevdec) binmeleri caizdir. (Mahmil: Develere yüklenen kapalı odacıktır, içine kadınlar biner).
6- Kadının gazaya katılması caizdir.
7- Askerin yola çıkması, komutanın iznine bağlıdır.
8- Kadının, faziletine delâlet eden bir vak'ayı anlatması caizdir, içerisinde başkasını medih veya zemmetmek bulunsa bile, yeter ki hâdiseyi anlatan kimseden noksanlık vehmini izâleyi tazammun etsin. Ancak, başından geçeni anlatan kimse, anlattığı kimsenin aynı hataya düşmesini istememek niyetinde samimi olmalıdır.
9- Seferde erkeklerin kadınlara hizmet etmeleri caizdir.
10- Kadınların sefer sırasında bile gerdanlık, bilezik vs. ile süslenmesi caizdir.
11- Başkasının günâha düşmemesi için gayret göstermek, günâha düşmeye terketmekten evlâdır.
12- Mahremi olmayan bir kadını hayvana veya vasıtaya bindiren kimse zaruret olmadıkça onunla konuşmamalıdır.
13- Az yemeli ve şişmanlıktan kaçınmalıdır.
14- Mahmil, kadının tesettüründe evin yerine geçer.
15- Ordunun bazı ferdlerini geriye bırakmak müstehabtır.
16- Darda kalana, yolunu kaybedene yardım müstehabtır.
17- Kadına, yabancı birisinin, perde gerisinden yardımcı olması evlâdır.
18- Kadının, vücudundan ayrı olan bir şeyle tesettürde bulunması câizdir.
19- Kadın kazayı hacet için tek başına ve kocasından izin almadan gidebilir. Burada örfen umumî bir izin söz konusudur.
20- Az da olsa malın korunması gerekir. Nitekim Hz. Aişe'nin bulma hususunda gayret gösterdiği gerdanlığı ne altın ne de kıymetli taştan mâmul değildi.
21- Mal hususunda fazla hırsın uğursuzluk getireceği de kıssadan anlaşılmaktadır. Çünkü Hz. Aişe'nin gecikmesi bu sebepten ileri gelmiştir.
22- Komutanın izni ile asker geride kalabilir.
23- Musibet anında istircada bulunmak ("İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciün" demek) sünnettir.
24- Kadının yüzünü, yabancı nazara karşı örtmesi.

25- Mevki, makam, şeref sahiplerine ikrâmda bulunmak, binme vs. imkânlarda onlara öncelik tanımak, bu maksadla zahmeti göze almak müstehabdır.
26- Yabancılara, hususan kadınsa ve bilhassa halvet durumunda çok iyi ve edebli davranmak, nezâketi âzami derecede tutmak.
27- Yürüme sırasında muhtemel açılmalarda, erkeğin nazar etmesi vehmine düşmemesi, bazı muhtemel durumlarda emin olması, gönlünün rahat etmesi için, erkeğin önde yürümesi, kadının arkadan gelmesi.
28- Kocanın zevcesine iyi davranması, lütufkâr olması; ancak, iyi davranışı kısmayı gerektiren bir hâlin şuyûu halinde, henüz bu kesinlik kazanmasa bile, iyi davranışı, iltifatı azaltmanın cevazı. Bu davranış karşı tarafın hatasını idrak ederek itiraf etmesine veya özrünü açıklamasına imkân tanır.
29- Hasta sahipleri, hastayı üzecek bir şeyi, hastalığını artırmaması için kendisine bildirmemeleri gerekir.
30- Kadın bir ihtiyaçla çıktığı zaman, yanına, kendisinden emin olunan birinin ona arkadaşlık veya hizmet etmesi için refâkat etmesi.
31- Müslümanın, Müslümanı müdafaa etmesi, hele o, fazilet sâhibi biri ise.
32- Bedir ehlinin fazilette önde olduklarını beyanı.
33- Kötü bir durum şuyû bulduğu takdirde üzerine gitmek, tahkik etmek, gerçek mi, değil mi ortaya çıkarmak müstehabtır.
34- Kötülükle itham edilenin halini, daha önce hayırla bilinmekte ise ve tahkik esnasında önceki hâline muhâlif bir şey de görülemedi ise iyilik üzerine esas almak caizdir.
35- Ümmü Mistah'ın mümtaz bir fazileti görülmektedir. Zira Hz.Aişe hakkında düştüğü hatadan sonra, Mistah'a annelik sevgisi göstermemiş, aksine hakaret etmiştir.
36- Kişi işittiği şeyin yalan olduğunu tahmin edince, Sübhanallah diyerek hayretini ifade etmesi müstehabtır.
37- Kadının evden çıkışı -ebeveynini ziyaret için bile olsa- kocasının iznine bağlıdır.
38- Haber-i vahid, sâdık kişiden bile olsa ihtiyatla karşılanması müstehabtır.

39- Zan mertebesinden çıkıp yakîn mertebesine yükselmeyi araştırmak müstehabtır.
40- Kişinin akrabalık vs. sebeplerle temâs ettiği kimselerle istişâre etmesi ve istişâre ederken, fikirlerinin isabetliliği tecrübe ile sübût bulanları tercih etmesi, böylesi, akraba olmasa bile tercih etmesi müstehabtır.
41- İthama uğrayanın halinin araştırılması, araştırma yaparken, gerçek durumun ortaya çıkması için itham konusunun söylenmesi müstehabtır. Bu gıybetten addedilmemiştir.
42- Tezkiye için: "Hayırdan başka bir şey bilmiyorum" denmesi müstehabtır. Bu ifade hususî durumundan bilinen kadarıyla adaleti önceden tahakkuk etmiş bulunan kimse hakkında yeterlidir.
43- Şahitlik hususunda titizlik müstehabtır.
44- Mühim bir hâdise karşısında imam kıvrak zekâlı olmalıdır.
45- Kendinden küçükle istişâre caizdir.
46- Bir kimse hakkında kendisinden açıklama istendiği zaman, kişi, onda mevcut olan kusuru açıklayacaksa ve bunun özrünü de biliyorsa, önce özrü beyan etmesi müstehabtır. Nitekim Berîre, Hz. Aişe'nin ekmek yaparken uyuduğunu söylüyor, ancak "yaşının küçüklüğü"nden ileri geldiğini öncelikle belirtiyor.
47- Bu hadis Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendi kesin hükmünü vahiy geldikten sonra beyân ettiğini gösteriyor.
48- Allah ve Resûlü için gösterilen hamiyet zemmedilemez.
49- Akraba kötülük de yapsa sıla-i rahm kesilmez, iyilik yapılmaya devam edilir.
50- Batıl işe girişene hakâret etmek câizdir.
51- Hataya "yalan" (kizb) kelimesinin kullanılması. (Rivayetlerde buna sıkça rastlanır. Ashab birbirlerini zaman zaman "kizb"le itham etmiştir. Bu, "yalan söyledi" demek olmayıp "hata etti" demektir..
52- Bu rivayette Hz. Aişe, Hz. Aişe'nin ebeveyni, Safvan, Ali İbnu Ebî Tâlib, Üsâme İbnu Zeyd, Sa'd İbnu Muâz, Üseyd İbnu Hudayr (radıyallahu anhüm ecmâin) hazerâtının yüce faziletleri de beyân edilmektedir.

53- Husumeti ortadan kaldırmak ve fitneyi teskin etmek hususunda gayret göstermek, husumet ve fitneye götürecek yolları, sebepleri ortadan kaldırmanın gereği gözükmektedir.
54- İki zarardan daha büyüğünü atlatmak suretiyle hafif olanını sineye çekmek.
55- Ezâya tahammül etmenin fazileti
56- Resulü Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'e muhalefet edenden uzaklaşmak. En yakınımız, en sevdiğimiz bile olsa..
57- Resulü Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'e söz veya fiille eziyet veren, hakâret eden kimsenin öldürüleceği anlaşılmaktadır. Zira, Sa'd İbnu Muaz bu hususu mutlak bir şekilde ifade buyurmuş, Resulü Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) de buna itiraz etmemiştir.
58- Mühim bir söze başlarken elhamdülillah ve şehâdet kelimeleriyle başlamak.
59- Tevbenin meşru olduğu görülmektedir. İyi niyetli, hâlis kimselerin tevbesi kabul edilmiştir. Ancak affedilmek için sâdece itiraf yeterli olmamakta, pişmanlık da gerekmektedir.
60- İşlenmemiş olan bir suçla itham edilince onu itiraf etmemek gerekir. Gerçek ne ise o söylenmeli veya sükût edilmelidir.
61- Sabrın sonu selâmet getirir ve övgüye mazhar olur, sabredene de gıbta edilir.
62- Söz söylemede öncelik büyüğe tanınır, küçük ikinci plânda konuşur. Meseleyi iyi kavrayamamış olan da konuşmasını ikinci plana bırakır.
63- Yeni bir nimete mazhar olan veya belayı defeden kimse müjdelenir, tebrik edilir.
64- Müjdeli haber alan kimse, bu haberi alınca sevinmeli, neşelenmeli ve gülmelidir, bu caizdir, sünnettir.
65- Şiddet anında, yaşının küçüklüğü, tecrübesizliği gibi sebeplerle feveran eden kimselerin mazur addedilmesi.
66- Kadının kocasına ve ebeveynine karşı cür'etkâr davranması caizdir.
67- Musibete düşen kimse, ondan kurtulunca, onun yavaş yavaş bundan haberdar edilmesi gerekir. Zira birden bire duyulursa kalbini ferah kaplar ve bu, onun helâkına sebep olabilir.

68- Başına bir musibet gelince Allah'a tevekkül edip, işi O'na bırakmak (tevfiz) büyük bir fazilettir. Bunda muvaffak olanın üzüntü ve kederi hafif olur.

69- Hayır yolunda ve bilhassa sıla-i rahm uğrunda harcamaya teşvik gözükmektedir.

70- Kendisine kötülük yapmış olana iyilikle mukâbele edenin veya affedenin mağfirete mazhar olması.

71- Hayır yapmama hususunda yemin eden kimsenin yemininden dönmesi müstahsendir, makbuldür.

72- Başa gelen musibetlerde Kur'ân ayetleriyle istişhadda bulunmanın (şahid olarak kullanmanın) caiz olduğu.

73- Büyük peygamberlerin mâruz kaldıkları musibetleri örnek edinmek.

74- Şaşkınlık ve hayrete düşüldüğü, büyük bir vak'a karşısında kalındığı vakit sübhânallah demek.

75- Gıybet etmenin, gıybet dinlemenin zemmedilmesi, kötülenmesi.

76- Birbirlerini gıybet edenlerin bundan zecredilip yasaklanmaları, hususan, mü'min yapmadığı bir şeyle itham ediliyorsa.

77- Kötü ve çirkin bir fiilin şuyûunun (dedikodu ile duyurulmasının) zemmedilmesi, kötülenmesi.

78- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin berâet ve suçsuzluğunda şüpheye düşmek haramdır.[118]

ـ4ـ وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]لَمَّا نَزلَ عُذْرِى قَامَ رسَولُ اللّه # عَلَى المِنْبَرِ وَذَكَرَ ذلِكَ وَتَ الْقُرآنَ وَأمَرَ بِامْرَأتَينِ وَرَجُلٍ فَجُلِدُوا الحدَّ[. أخرجه الترمذى.

4. (719)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Benim özrümle ilgili âyet indiği zaman Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) minbere çıktı, günahsız olduğumu belirtti, arkasından ilgili âyetleri okudu ve iki kadın ve bir erkeğin cezalandırılmalarını emretti. Üçü de had cezası olan

celde'ye (değneklenmeye) tâbi tutuldular. [Tirmizî, Tefsir, Nur (3180).][119]

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin burada bahsettiği vahiy, kendisine atılan iftira ile ilgili olan vahiydir. İfk Hadisesi diye bilinen bu hadisenin hikâyesi önceki hadiste uzun uzun anlatılmıştır.
Rivâyetin Tirmizî'deki aslında iki erkek ve bir kadının celde edildiği belirtilir. İki erkek Hassân İbnu Sabit ve Mistah İbnu Üsâse'dir. Kadın da Hamnâ Bintu Cahş'tır.
Bir rivayette İfk Hadisesi'nin asıl müsebbibi olan Abdullah İbnu Ubey İbnu Selül'ün ismi, cezalandırılanlar arasında geçmiyor. Onun da cezalandırıldığını teyid eden rivayet mevcut ise de bu husus âlimler arasında ihtilâflı kalmıştır, kesinlik yoktur.[120]

ـ5ـ وعنها رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]يَرْحَمُ اللّهُ نِسَاءَ الْمُهَاجِراتِ اۨوَلِ لَمَّا نَزَلَ: وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلى جُيُوبِهِنَّ ا يةَ. شَقَقْنَ مُرُوطَهُنَّ فَاخْتَمَرْنَ بِهَا[.Œ أخرجه البخارى وأبو داود .

5. (720)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Allah ilk muhacir kadınlara rahmetini bol kılsın; "Kadınlar baş örtülerini yakalarının üzerini (örtecek şekilde) koysunlar" (Nur 31) âyeti indiği zaman örtülerini (kenardan) yırtarak onunla (yüzlerini de) örttüler." [Buhârî, Tefsir, Nur 12; Ebu Davud, Libas 33, (4102).][121]

AÇIKLAMA:

1- TESETTÜR EMRİ:

İslâm'ın bidâyetinde, kadınlar kılık kıyafetçe câhiliye devrinin örfüne uyuyorlardı. İçtimâî hayatta da kadın-erkek ihtilâtı esastı. Cinsler arasındaki ayırımı ve kadın kıyâfetini tanzim eden yukarıdaki âyet muahhar vahiylerdendir.
Yukarıdaki rivayette tesettür âyetine hassaten Muhâcir kadınların riâyet ettiği tebârüz ettirilmektedir. Ancak başka rivayetlerde Ensar kadınları da zikredilmektedir. Bunlardan birine göre, Hz. Aişe'nin yanında Kureyş kadınları ve onların faziletleri medar-ı bahs edilince, şöyle denilmiştir: "Muhakkak ki Kureyş kadınları faziletli kimselerdir.Ancak Allah'a kasem olsun, Ensar kadınlarından efdalini de görmedim. Allah'ın kitabını tasdik etmede onlar daha şedîd, tenzile inanmada daha önce idiler. Nur suresi inmiş, örtünmeyi emretmiştir, kocaları bu yeni inen âyetleri hanımlarına okumak üzere evlerine geldiler. Hiçbiri hâriç kalmadan bütün kadınlar derhal örtülerine büründüler. Ertesi gün sabah namazında hepsi, yüzünü de örtecek şekilde başlarını sarmış idi ve sanki başlarının üzerinde kargalar vardı."
Şu halde, örtünme emrine, Muhacir olsun, Ensar olsun bütün Müslüman kadınlar derhal uyup tatbik etmişlerdir
Hadis metninde geçen اختمرن "örttüler" tabirini şârihler, yani "yüzlerini örttüler" şeklinde anlarlar. Biz de tercüme de o şekilde kaydettik.
İbnu Hacer, ihtimar tabiriyle ifade edilen örtünmeyi şöyle tarif eder: "Bu, örtüyü başa koyup, sağ taraftan sol omuz üzerine atmasıyla gerçekleşir." Ayrıca "cahiliye kadınlarının örtülerini geriye salıp ön taraflarını açtıklarını, bu yüzden örtünme emrinin geldiğini, Ferrâ'dan naklen kaydeder.[122]

2- TESETTÜR ÂYETİ

Nur suresinin tesettürle ilgili âyetinin tam meali şöyledir: "(Ey Peygamber), mü'min erkeklere söyle gözlerini haramdan sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar. Bu, kendileri için çok temiz (bir hareket)dir. Şüphesiz ki Allah, (kullarının ne) yapacaklarından hakkıyla haberdardır.

Mü'min kadınlara da söyle gözlerini (haramdan) sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Zinetlerini açmasınlar. Bunlardan görünen kısmı müstesna. Baş örtülerini yakalarının üstünü (kapayacak surette) koysunlar. Zinet (mahal)lerini kendi kocalarından yahud kendi babalarından, yahud kendi oğullarından, yahud kocalarının oğullarından, yahud kendi biraderlerinden, yahud kendi biraderlerinin oğullarından, yahud kızkardeşlerinin oğullarından, yahud kendi kadınlarından, yahud kendi ellerindeki memlûkelerden, yahud erkeklerden yana ihtiyacı olmayan (yani erkeklikten kalmış bulunan) hizmetçilerden, yahut henüz kadınların gizli yerlerine muttali olmayan çocuklardan başkasına göstermesinler. Gizleyecekleri zinetleri bilinsin diye ayaklarını da vurmasınlar. Hepiniz Allah'a tevbe edin ey mü'minler. Tâ ki korktuğunuzdan emin, umduğunuza nâil olasınız" (Nur 30-31).[123]

AVRET

İslâm'da yabancıya karşı örtülmesi gereken yerlere avret denir.
Ayet-i kerimede emredilen örtünme keyfiyetinin anlaşılması için, Fahreddin-i Razi'den bazı özet açıklamalar kaydediyoruz:
Avret dört kısımdır:
1- Erkeğin erkeğe karşı avreti,
2- Kadının kadına karşı avreti,
3- Kadının erkeğe karşı avreti,
4- Erkeğin kadına karşı avreti.[124]

1- ERKEGİN ERKEĞE KARŞI AVRETİ:

Erkek göbekle diz arası hariç bir başka erkeğin her tarafına bakabilir. Göbek ve diz avret değilir. Ancak Ebu Hanife merhum'a göre diz avrettir. İmam Malik: "Diz avret değildir" buyurmuştur
."Diz avrettir" diyenlerin delili Huzeyfe (radıyallahu anh)'nin yaptığı şu rivayettir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ben mescidde dizim açık vaziyette otururken bana uğradı ve: "Dizini ört, o avrettir" buyurdu."

Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye de: "Dizini açma, diri veya ölü hiç kimsenin dizine bakma" diye emretti.
Eğer yüze veya bedenin bir başka yerine şehvetle bakacak olursa veya fitne korkusu olursa -ki henüz sakalı çıkmayan parlak (emred) oğlanlara bakmak böyledir- bu bakış da helal olmaz, kesinlikle haramdır.
Erkeğin bir başka erkekle aynı yatakta beraber yatmaları caiz değildir, hatta bunlardan her biri yatağın uzak köşelerinde yatmış olsalar bile. Bu hususta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: "Erkek erkekle aynı örtünün içine girmesin, kadın da kadınla aynı örtünün içine girmesin."
Kişinin şefkatle evladını öpmesi hariç, bir başkasını yüzünden öpmesi, kucaklaşması mekruhtur. Ancak musâfaha müstehabtır, zira Hz. Enes (radıyallahu anh) şunu rivayet etmiştir: "Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü, bizden bir erkek, kardeşiyle veya arkadaşıyla karşılaşacak olsa onun için eğilmeli midir?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"- Hayır!" cevabını verdi. Adam:
"- Kucaklayıp, öpmeli midir?" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın:
"- Hayır!" cevabı üzerine, adam tekrar:
"- Elinden tutup musâfaha etmeli midir?" diye sordu. Bu sefer Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"- Evet!" cevabını verdi."[125]

2- KADININ KADINA KARŞI AVRETİ:

Bu erkeğin erkeğe karşı avreti gibidir. Kadın, bir başka kadının dizgöbek arası hariç her tarafına bakabilir. Fitne korkusu olursa bu caiz olmaz. Keza beraber yatmaları da caiz olmaz.
Zımmî (yani gayr-i müslim) kadın Müslüman kadının bedenine bakabilir mi? sorusuna: "Müslüman kadının Müslüman kadına bakması gibi caizdir" denmiştir. Ancak doğru olanı câiz olmamasıdır, çünkü o dinde yabancıdır. Zira Cenab-ı Hakk Teâla hazretleri (yukarıda mealini kaydettiğimiz ayette) "kendi kadınlarından" buyurmaktadır. Zımmî kadınlar bizim kadınlarımızdan değildir.[126]

3- KADININ ERKEGE KARŞI AVRETİ:

Burada şu durumlar vardır:
a) Kadın yabancıdır,
b) Zâtu'rrahm (akraba)dır.
c) Müstemtia (istifraş edilen câriye)'dir.

a- Kadın yabancı ise: Bu da hür veya köle olabilir.
Hür ise: Bütün bedeni avrettir. Eller ve yüz hâriç, hiçbir yerine bakılamaz, haramdır. El ve yüz caizdir. Çünkü alışverişte yüzünü açmaya, verip-almada elini çıkarmaya mecbur ve muhtaçtır.
"El" ile içini ve dışını kastediyoruz. Bilekler "el"e girmez."Elin sırtı da avrettir" diyen olmuştur.
Bilesin ki, biz "kadının bedeninden hiçbir yerine bakmak caiz değildir", "ellerine ve yüzüne bakmak caizdir" dedik. Her iki söz için de istisna mevcuttur.
"Eline ve yüzüne bakmak caizdir" sözüne gelince, bilesin bu üç kısımdır. [127]

1) Garaz ve fitnenin bulunmadığı bakma.2) Fitne olup, garaz bulunmayan bakma.3) Fitne ve (şehvet) garazı bulunan bakma.1- Garaz ve fitnenin bulunmadığı bakma: Bilesin yabancı kadının yüzüne kasd-ı mahsusla bakmak caiz değildir. Nazarı, aniden isabet edecek olursa gözünü sakınması gerekir. Zira âyet-i kerime: "Mü'min erkeklere şöyle, gözlerini sakınsınlar" (Nur 30) diye emrediyor.
"Fitne mevzubahis değilse bir kerecik bakmak caizdir" diyen olmuştur. Ebu Hanife merhum bu görüştedir. Ancak ikinci sefer bakmak caiz değildir, zira âyet-i kerime: "Bilmediğin şeyin ardına düşme, doğrusu göz, kulak ve kalb bunların hepsi o şeyden mes'uldür." (İsra 36) buyurmaktadır.
Kezâ Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da: ياعلى تتبع النظرة النظرة فان لك ا ولى وليست لك اخره

"Ey Ali, bakışına ikinci bir bakış ekleme. Birinci bakıştan sorumlu değilsen de ikincisinden sorumlusun" buyurmuştur.
Hz. Câbir (radıyallahu anh) de şunu anlatır: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a iradî olmayan ani nazar hakkında sordum. Bana, "bu durumda gözümü çevirmemi" emretti."
Birinci bakışta sorumluluk olmayışı, bundan kaçınmak mümkün olmadığı içindir. Kasıd olsa da olmasa da birinci bakış için af hükmü konmuştur.
2- Garaz olup fitne olmayan bakış: Bu da farklı şekillerde olabilir:
a) Evlenmek istediği kadının eline yüzüne bakmak gibi.
Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'nin rivayetine göre: "Bir erkek Ensar'dan bir kadınla evlenmek istemişti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine: "Kadını gör, zira Ensar'ın gözünde bir şeyler vardır[128] buyurmuştur. Bir başka hadislerinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyururlar:
"Biriniz kadın isteteceğiniz zaman ona bakmasında bir vebal yoktur, yeter ki ona, istetmek maksadıyla baksın."
Muğire İbnu Şu'be (radıyallahu anh) de şunu anlatır:
"Ben bir kadına tâlib oluştum, aleyhissalâtu vesselâm efendimiz:
"- Onu gördün mü?" dedi. Ben:
"- Hayır!" deyince, bana:
"- Git bak, onu önceden görmen, aranızdaki sevginin devamını sağlar!" buyurdu.
Bu rivayetler, evlenmek istediği takdirde, kadının yüz ve ellerine şehvet niyetiyle bakmanın caiz olduğuna delâlet eder. Bu hususa kezâ, şu âyet-i kerime de delalet eder:
"Ey Muhammed! Bundan sonra sana hiçbir kadın, cariyelerin bir yana, güzellikleri ne kadar hoşuna giderse gitsin, hiçbirini boşayıp başka bir eşle değiştirmen helâl değildir" (Ahzâb 52). Burada, "güzelliği hoşa gitmek" ancak yüzlerine bakmakla olur.
Evlenmek niyetiyle bakmanın keyfiyeti hususunda ileri sürülen görüşleri Nevevî merhum şöyle özetler: Evlenme niyetiyle bakmada kızın rızasına hâcet yoktur. Hatta haberi olmadan bakmak daha uygundur. Ancak İmam Mâlik: "Haberi olmadan bakmayı uygun bulmam, çünkü kadının avretini

de görme ihtimâli var" demiştir. Yine Malik'ten gelen zayıf bir rivayette, "Kadının izni olmadan erkek ona bakamaz" demiştir. Bu zayıf bir görüştür, çünkü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu husustaki izni mutlaktır, kızın izni şart koşulmaz, çünkü çoğunlukla izinden utanırlar. Bunda ayrıca aldatmaca da söz konusudur. Bir de, erkek bakıp beğenmezse kızı terkedecektir, bu ise onun kırılmasına ve üzülmesine sebep olur. Bu sebeplerle Şâfiî ulemâsı: "Erkeğin, istemezden önce kızı görmesi müstehabtır. Böylece hoşuna gitmediği takdirde, kızın üzüntüsüne sebep olmadan vazgeçer, halbuki talebten sonra vazgeçecek olursa, üzüntü olur" demişlerdir.
Yine ashabımıza göre, "Erkek bizzat göremezse güvenilir bir kadın göndererek baktırır. Bu da talebten önce olmalıdır, sebebini açıkladık."
b) Câriye satın alma sırasında kişi avret olmayan yerine bakma hakkına sahiptir.
c) Alışveriş sırasında da kadının yüzüne bakar. Ta ki, gereği halinde onu tanıyabilsin.
d) Kadın şâhidlik yapacağı zaman kadına bakabilir, bu durumda da sadece yüzüne bakar, zira tanımak için yüzün görülmesi yeterlidir.
3- Fitne ve (şehvet) garazın bulunduğu bakışa gelince: Bu şehvet niyetiyle kadına bakmaktır, işte yasaklanan bakış budur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu bakışın haramlığını şöyle ifade buyurmuştur: العينان تزنيان "Gözler zinâ yapar."Keza Hz.Cabir (radıyallahu anh) şunu anlatır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gözün ani bakmasından sordum, bana "başımı derhal çevirmemi" emretti.[129]

YABANCIYA BAKMA YASAGI İLE İLGİLİ İSTİSNALAR

1- Emin doktor, muayene ve teşhis için yabancı kadına bakabilir. Sünnetçinin sünnet edeceği kimsenin fercine bakması da böyledir. Bu durumlarda zaruret vardır.
2- Zâniye kadının fercine, zina hususunda şehâdet edebilmek için âmden bakabilir. Keza doğuma şehadet edebilmek için de kadının fercine

bakabilir. Keza raza (emme) vak'asına şehâdet için de kadının memesine bakabilir.Ebu Said el-Istahrî der ki: "Bu sayılan durumlarda da erkeğin kadının fercine kasden bakması caiz olmaz çünkü, zinânın setri mendubtur. Doğum ve raza (emme) meselelerinde de kadının şehâdeti makbuldür. Şehâdet için erkeğin bakmasına ihtiyaç yoktur.

3- Kadının yanma, boğulma tehlikelerine maruz kalsa, kurtarılması için vücuduna bakmak caizdir.[130]

CARİYENİN AVRETİ:

Yabancı kadın hür değil de cariye ise bazı alimler "Onun avreti göbekle diz arasıdır" demiştir.

Bazıları da "Cariyenin avreti yaptığı iş sırasında açılmasına ihtiyaç olmayan kısımlardır" demiştir. Buna göre, câriyenin başı, kolları, bacakları, boynu, göğsü avret sayılmaz. Sırtı, karnı, kollarının yukarısı avret mi değil mi münâkaşa edilmiştir.

Ne erkeğin kadına, ne de kadının erkeğe dokunması hiçbir surette caiz değildir. Hacâmat, sürme veya bir başka sebep dokunmayı caiz kılmaz. Zira dokunmak, şeriat nazarında bakmaktan daha beterdir. Zira, dokunmak suretiyle inzâl vaki olursa orucu bozduğu halde bakmak suretiyle vâki olan inzâl orucu bozmaz. Ebu Hanife merhum: "Erkeğe, cariyenin bakılması helâl olan yerlerine dokunması da câizdir" demiştir.

Yine Ebu Hanife merhum: "Kadın, erkeğin nesb, raza (emme) veya sıhriyyet sebebiyle mahremi olduğu takdirde, ona karşı kadının avreti göbekle diz arasıdır, tıpkı erkeğin erkeğe avreti gibi" demiştir.

Diğerleri ise: "İş sırasında açılmayan yerleridir" demiştir.[131]

MÜSTEMTİA (denen zevce, cariye gibi istifraşı helâl olan kadının) avretine gelince, erkeğin, bütün uzuvlarına bakması caizdir. Hatta fercine bile bakabilir, ancak ferce bakmak mekruhtur. Kişinin kendi fercine bakması da mekruhtur. Zira, ferce bakmanın bir nevi körlüğe sebep olacağı rivayetlerde gelmiştir. Kadının fercine bakmanın caiz olmadığı da söylenmiştir. Kadının kendine ayırdığı cariye veya müdebbere (ölümünden sonra hür olacak câriye) veya ümmü veled (efendisine

çocuk doğurarak yarı hür hâle gelen, satılamayan cariye) veya merhune (rehinelenmiş câriye) olması farketmez. Cariye Mecusi veya mürted veya puta tapan, veya kendisiyle bir başkası arasında müşterek veya evli veya mukatebe anlaşması yapmış ise, bu durumda câriye yabancı kadın gibidir. Amr İbnu Şuayb babası, dedesi tarikiyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den şu hadisi rivayet eder: "Sizden biri cariyesini kölesiyle veya işçisiyle evlendirirse, artık göbekten aşağı ve dizden yukarısına bakmasın."

ERKEGİN KADINA KARŞI AVRETİ:

1- Erkek, kadına yabancı ise: Erkeğin ona karşı avreti göbekdiz arasıdır. Ancak, "eller ve yüz hariç bütün bedenidir" diyen de olmuştur, tıpkı erkeğe karşı kadının avreti gibi...
Ancak birinci görüş esahh olan görüştür.
Erkeğin bedeni ile kadınınki kıyas edilemez, zira kadının bedeni zatı itibarıyle avrettir. Bunun delli şudur: Kadın, vücudu açık namaz kılamaz, halbuki erkek kılabilir. Fitne korkusu olduğu zaman, kadının bakmaya kasdetmesi caiz olmaz. Keza, erkeğin yüzüne tekrarla bakması da caiz değildir. Zira Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında Meymûne (radıyallahu anhâ) ile otururlarken âmâ olan İbnu Ümmü Mektum çıkageldi ve yanlarına girdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara: "İbnu Ümmi Mektum'a karşı örtünün" diye emretti. Ümmü Seleme:
"- Ey Allah'ın Resûlü, bu zât âmâdır bizi görmez ki!" diye karşılık verince (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz açıklar:
"- Siz de mi körsünüz, onu görmüyor musunuz?"
2- Erkek kadının mahremi ise, erkeğin kadına karşı avreti, göbek ve diz arasıdır.
3- Erkek kadının kocası veya münasebet-i cinsiye helâl olan efendisi ise, kadın erkeğin bütün bedenine bakabilir, ancak fercine bakmak mekruh olur, tıpkı erkeğin kendi fercine bakmasının mekruh olması gibi.
Kişi, giyecek bir şeyi olduğu müddetçe tek başına bile olsa evde çırılçıplak oturamaz, avretini örtmesi gerekir. Çünkü Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: "Sakın çıplak durmayın, zira sizin yanınızda, helâ ve eşlerinizle temas esnası hâriç, sizden hiç ayrılmayan (melekler) var."[132]

TESETTÜRÜN HİKMET VE GAYESİ

Yeri gelmişken Bediüzzaman merhumun tesettürün hikmetiyle ilgili bir açıklamasını kaydedeceğiz:
SUAL: Her şeyi bilen ve gören ve hiçbir şey O'ndan gizlenmeyen Allâmu'lguyûb'a (bütün gayıb şeyleri bilen Allah'a) karşı edeb nasıl olur? Sebebi-i hacâlet olan hâletler, O'ndan gizlenemez. Edebin bir nev'i tesettürdür. Mucibu'l-istikrah hâlâtı setretmektir, Allâmu'lguyûb'a karşı tesettür olamaz?
ELCEVAP: Evvela Sâni-i Zülcelâl, nasıl ki kemâl-i ehemmiyetle san'atını güzel göstermek istiyor ve müstekreh (iğrenç) şeyleri perdeler altına alıyor ve nimetlerine, o nimetleri süslendirmek cihetiyle nazar-ı dikkati celbediyor. Öyle de mahlûkatını ve ibâdını sair zîşuurlara güzel göstermek istiyor. Çirkin vaziyetlerde görünmeleri, Cemil ve Müzeyyin ve Latif ve Hakim gibi isimlerine karşı bir nevi isyan ve hilâf-ı edeb oluyor.
İşte sünnet-i seniyyedeki edeb, o Sâni-i Zülcelâl'in esmâlarının hudutları içinde bir mahz-ı edeb vaziyetini takınmaktır.
Saniyen: Nasıl ki bir tabib, doktorluk noktasında bir nâmahremin en nâmahrem uzvuna bakar ve zaruret olduğu vakit ona gösterilir. Hilaf-ı edeb denilmez. Belki, edeb-i tıb, öyle iktizâ eder, denilir. Fakat o tabib, reculiyet (erkeklik) unvanıyla yahud vâiz ismiyle yahut hoca sıfatıyla o nâmahremlere bakamaz. Ona gösterilmesine edeb fetva veremez. Ve o cihette ona göstermek, hayasızlıktır. Öyle de: "Sâni-i Zülelâl'in çok esmâsı var. Herbir ismin ayrı bir cilvesi var. Mesela: "Gâffar" ismi, günahların vücudunu ve "Settar" ismi, kusuratın bulunmasını iktiza ettikleri gibi, "Cemil" ismi de çirkinliği görmek istemez. "Latif, Kerim, Hakim, Rahim" gibi esmâ-i cemâliye ve kemâliye, mevcudatın güzel bir surette ve mümkin vaziyetlerin en iyisinde bulunmalarını iktiza ederler.

Ve o esmâ-i cemâliye ve kemâliye ise, melâike ve ruhani ve cin ve insin nazarında güzelliklerini, mevcudatın güzel vaziyetleriyle ve hüsnü edebleriyle göstermek isterler.
İşte sünnet-i seniyyedeki âdâb, bu ulvi adabın işâretidir ve düstürlarıdır ve numûneleridir."
Bediüzzaman, elbisenin soğuksıcağa karşı koruyan bir teknik olma dışında kültürel yönüyle de ehemmiyet taşıdığını bir başka yerde şöyle ifade etmiştir:
"Dünyada sun'î libasın hikmeti, yalnız soğuk ve sıcaktan muhafaza ve zinet ve setr-i avrete münhasır değildir, belki mühim bir hikmeti, insanın sâir nevilerindeki tasarruf ve münasebetine ve kumandanlığına işaret eden bir fihriste ve bir liste hükmündedir. Yoksa, kolay ve ucuz fıtrî bir libas giydirilebilirdi. Çünkü bu hikmet olmazsa; muhtelif paçavraları vücuduna sarıp giyen insan şuurlu hayvanatın nazarında ve onlara nisbeten bir maskara olur, mânen onları güldürür. Meydan-ı Haşir'de, o hikmet ve münâsebet yok. O liste de olmaması lâzım gelir.[133]

ـ6ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما. في قوله تعالى:]وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أبْصَارِهِنَّ ا يةŒ. قَالَ فَنَسَخَ، وَاسْتَثْنَى مِنْ ذلِكَ: وَالْقَواعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الّتِى َ يَرْجُونَ نِكاحاً اية[. أخرجه أبو داود.

6. (721)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): "(Ey Muhamed)! Mü' min kadınlara da söyle! Gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler iffetlerini korusunlar..." diye başlayıp kadınlara örtünmeyi emreden âyeti (Nur 31) daha sonra gelen şu âyet neshetti ve istisna getirdi: "Evlenme ümidi kalmayan ihtiyarlayıp oturmuş kadınlara, süslerini açığa vurmamak şartıyla dış esvablarını çıkarmaktan ötürü sorumluluk yoktur. Ama sakınmaları kendileri için daha hayırlı olur" (Nur 60). Ebu Dâvud, Libas 37 (4111).][134]

AÇIKLAMA:

"İhtiyarlayıp oturmuş" tabiriyle, yaşlılık sebebiyle hayızdan kesilip, çocuk yapma imkânından uzaklaşan kadınlar kastedilmiştir. Şu halde, önceki âyetin hükmü böyle âyise dönemine girengirmeyen bütün kadınlara şâmil iken bu âyet bir istisna getirerek, yaşı ilerlemiş kadınlara kılık kıyafette bazı kolaylıklar tanımaktadır. Artık bunlar, gözlerini çevirmekle mükellef tutulmamaktadırlar.[135]

ـ7ـ وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كَانَ عبدُاللّهِ بنُ أبىّ ابنُ سَلُولَ يَقُولُ لِجَارِيَةٍ لَهُ اذْهَبِى فَابْغِيَا شَيْئاً؛ فأنزلَ اللّهُ تعالى: وَ تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إنْ أرَدْنَ تَحصُّناً ا ...يةŒ. أخرجه مسلم وأبو داود[.

7. (722)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Abdullah İbnu Übey İbni Selül câriyesine: "Git biraz fâhişelik yap (da para kazan)" diye emretti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk: "Dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek çin, iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın..." (Nur 33) meâlindeki ayeti inzâl buyurdu." [Müslim, Tefsir 26, (3029); Ebu Dâvud, Talâk 50, (2311).][136]

AÇIKLAMA:

Bu çirkin işi cariyesine emreden Abdullah İbnu Übey İbni Selül Medine'deki münafıkların başıdır. En kritik anlarda Müslümanlara gâileler çıkarmış, önüne çıkan her fırsatı nifak yolunda değerlendirmeyi ihmal etmemiş bir kimsedir.
Ayet-i kerime, cariyelerin fuhşa teşvik edilmesini yasaklamaktadır.
Gerek isteyerek, gerekse mecbur kılınarak yapılsın, zinanın her çeşidini İslâm dini kesinlikle haram eder, zinayı meşru kılacak hiçbir mâzeret tanımaz.[137]

ـ8ـ وعن عكرمة قال:]إنَّ نَفَراَ مِنْ أهْلِ الْعِرَاقِ قَالُوا بنِ عَبّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما: كَيْفَ تَرَى في هذِهِ يةِ الَّتِى أمِرْنَا بِهَا وَ يَعْمَلُ بِهَا أحَدٌ؛ قَولِ اللّهِ عزَّ وَجَلَّ: يَا أيُّها الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأذِنْكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ أيْمَانُكُمْ ا يةِ. فقَالَ ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما: إنَّ اللّهَ حَلِيمٌ رَحِيمٌ بِالْمُؤمِنِينَ يُحِبُّ السِّتْرَ، وَكَانَ النَّاسُ لَيْسَ لِبُيُوتِهِمْ سُتُورٌ وَ حِجَابٌ فَرُبَّمَا دَخَلَ الخَادِمُ أوِ الْوَلَدُ أوِ الْيَتِيمَةُ وَالرَّجُلُ عَلَى أهْلِهِ؛ فأمَرَهُمُ اللّهُ تعالى بِاِسْتِئْذَانِ في تِلْكَ الْعَوْرَاتِ فَجَاءَهُمُ اللّهُ بِالسُّتُورِ وَبِالْخَيْرِ فَلَمْ أرَ أحَداً يَعْمَلُ ذلِكَ بَعْدُ[. أخرجه أبو داود.

8. (723)- İkrime (radıyallahu anh) anlatıyor: "Irak ahalisinden bir grub İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a dediler ki:

- Şu âyet hakkında ne dersiniz? "Ey iman edenler! Ellerinizin altında olan köle ve câriyeler ve sizden henüz erginliğe ermemiş olanlar sabah namazından önce, öğle sıcağından soyunduğunuzda ve yatsı namazından sonra yanınıza gireceklerinde üç defa izin istesinler. Bunlar sizin için açık bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında birbirinizin yanına girip çıkmakta,size de, onlara da bir sorumluluk yoktur. Allah size âyetlerini böyle açıklar. Allah bilendir. Hakim'dir" (Nur 58). Cenâb-ı Hakk burada kesin emirde bulunduğu halde biz bunları tatbik etmiyoruz, dediler.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Allah mü'minlere karşı halîm ve rahimdir. Onları örtmeyi sever. İnsanlar o zaman evlerinde ne örtü ne de perde kullanmıyorlardı. Bazan hizmetçisi veya evlâdı veya yetimesi, kişi ehlinin üzerinde iken çıkagelirdi. Cenab-ı Hakk bunun üzerine, mezkur avret vakitlerinde izin istemeyi emretti. Böylece Allahu Teâla onlara örtü ve hayır getirdi. Ne var ki, hâlâ bu emirle amel eden tek kişi görmedim." [Ebû Dâvud, Edeb 141 (5191, 5192).][138]

AÇIKLAMA:

Bu âyet, gerek aile ferdlerinin birbirleriyle temaslarını tanzimde ve gerekse bir Müslüman evinin ana planını tesbitte son derece ehemmiyetli bir irşâd-ı İlâhi olmaktadır.

Ancak ne var ki, İbnu Abbâs'ın âyetle ilgili yakınmalarından, isti'zân âyetinin hükmüyle amel hususunda Müslümanların gerekli titizliği bidayetten beri göstermedikleri anlaşılıyor.

Beyhakî'nin kaydettiği bir rivayette İbnu Abbas (radıyallahu anh) bu ihtimâli çok ağır ifadelerle dile getirir: "Kur'ân'da bir âyet var, insanların çoğu ona inanmadılar: Bu, izin âyetidir..."

İbnu Ebî Hâtim'in kaydettiği bir rivayette, buna yakın tâbirlerle bu konudaki ızdırabını dile getirir: "Şeytan üç âyet hususunda insanlara galebe çaldı, insanlar bu âyetlerle amel etmiyorlar" der ve yukarıda meâlen kaydettiğimiz isti'zan ayetlerini tilâvet eder.

Celâleyn Tefsiri'nde: "Bu âyet için bazıları "mensuh", bazıları da "mensuh değil" demiştir. Gerçek şu ki, insanlar bunun hükmüyle amel etmemek suretiyle kadrini bilemediler" denmektedir.

Ayet-i kerime, aile halkının belli vakitlerde birbirlerine izinle girmelerini emrettiğine göre evin iç taksimatı, nüfusa uygun şekilde çok olmalıdır. Bölmesiz tek odadan ibaret mesken Müslüman evi olamaz. Müslümanın evi aile ferdlerine âyette zikri geçen "avret vakitler"de mahremiyet sağlayacak şekilde birçok bölmeler, odalar ihtiva etmelidir.

Meskenle ilgili teferruatı, daha önce, Binâ ile alâkalı bölümde çok geniş olarak işlediğimiz için, bu mevzuda fazla bilgi edinmek isteyen okuyucumuza oraya bakmayı tavsiye ederiz (401-408. hadisler. Açıklamamız 408. hadisten sonradır.)[139]

FURKAN SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. في قوله تعالى:]وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلى يَدَيْهِ. قَالَ: الظالِمُ عُقْبَةُ بنُ أبى مُعَيْطٍ. وَيَعْنِى بِالْخَلِيلِ أُمَيَّةَ بن خَلَفٍ،

وَقِيلَ أُبىٌّ، وذَلِكَ أنَّ عُقبَةَ صَنَعَ طَعَاماً فَدَعا أشْرافَ قُرَيْشٍ وَكانَ فِيهِمْ رسولُ اللّهِ # فَامْتَنَعَ أنْ يَطْعَمَ أوْ يَشْهَدَ عُقْبَةُ شَهَادَةَ التَّوْحِيدِ فَفَعلَ فَأتَاهُ أُمَيَّةُ بنُ خَلَفٍ أوْ أبىٌّ، وَكانَ خَلِيلَهُ، وقالَ أصَبَأتَ؟ قالَ: َ ؛ وَلَكِنِ اسْتَحْيَيْتُ أنْ يَخْرُجَ مِنْ مَنْزِلى أوْ يَطْعَمَ مِنْ طَعَامِى. قَالَ: فقَالَ ما كُنْتُ أرْضَى حَتَّى تَأتِيَهُ فَتَبْصُقَ في وَجْهِهِ. فَفَعَلَ عُقْبَةُ، فَقُتِلَ يَوْمَ بَدْرٍ صَبْراً كَافِراً[. أخرجه رزين.»الصَّبْرُ« حبس القتيل على السح.

1. (724)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), "O gün zâlim kimse ellerini ısırıp: "Keşke Peygamberlerle berâber bir yol tutsaydım, vay başıma gelene, keşke falancayı dost edinmeseydim. And olsun ki beni, bana gelen Kur'ân'dan o saptırdı. Şeytan insanı yalnız ve yardımcısız bırakıyor" der" (Furkân 27-30) meâlindeki âyet hakkında şu açıklamayı yaptı: "Ayette zikri geçen zâlim Ukbe İbnu Ebi Muayt'tır. Zikri geçen dost (halil) da Ümeyye İbnu Halef'tir. Dostum Übeyy olduğu da söylenmiştir.

(Ayetin inişi bunlarla ilgilidir). Şöyle ki: Ukbe bir yemek hazırlayarak Kureyş'in eşrafını dâvet eder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da onların arasındadır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "Ukbe kelime-i tevhidi söylemedikçe, yemekten almayacağını" söyledi. Ukbe bu isteği yerine getirdi. Bunun üzerine dostu olan Ümeyye İbnu Halef veya Übeyy ona gelerek:

"- Sâbiî mi oldun?" dedi. Ukbe:

"- Hayır, ancak yemek yemeden evimden ayrılmasından utandım" diye cevap verdi. Übeyy:"- Öyleyse, gidip onun yüzüne tükürmezsen ben de senden râzı olmayacağım!" dedi. Ukbe, bu talebe müsbet cevap vererek, isteneni yaptı. Ceza olarak Bedir günü yakalanıp idam edildi.

Bu rivayetin kaynağı asılda gösterilmemiştir. Ancak rivayeti mana olarak, Taberî Tefsir'inde (18, 6), İbnu Abbâs rivayeti olarak kaydeder.

Ayrıca, El-Vahidî, Esbâbu'n-Nüzûl'da (s. 191); Suyûti, ed-Dürrü'l-Mensûr'da (5, 68) kaydetmiştir.[140]

AÇIKLAMA:

1- Bu âyet, Kur'ân-ı Kerim'de kötü arkadaştan tahzirle ilgili olarak gelen âyetlerdendir. Burada bir kısım dostlar dostluklar vardır, uğrunda olmayacak fedakârlıklar, işler yapılır. Ama öbür dünyada pişmanlıklar getirir. Ayet-i kerimede hayır yolunda, Allah'ın rızasını düşünmeyen dostlukların öbür dünyadaki faydasız, acı pişmanlığına dikkat çekilmektedir. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) bu âyetin iniş sebebini anlatarak meseleyi daha müşahhas, daha hatırda kalıcı ve unutulmaz bir hâle getirmektedir.
Yine tekrar edelim, bir âyetin bir şahısla ilgili olarak nüzûlü, hükmünün âm (umumi) olmasına, kıyâmete kadar mûteber olmasına mâni değildir. Zira o her mü'mine hitab eder, her devre hitab eder. Âlimler: "Sebebin hususi olması, hükmün umumi olmasına mâni değildir" demiştir.
2- Ümeyye İbnu Halef'in "Sâbiî mi oldun?" sözü, Müslüman mı oldun demektir. Çünkü başlangıçta, Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Sâbiî diyorlardı. İbnu'l-Esîr'in en-Nihâye'de açıkladığına göre "câhiliye Arapları bir dinden çıkarak bir başka dine geçenlere Sâbiî diyorlardı." Müslümanlar da Kureyş'in dininden ayrılıp İslâm dinine girmekte idiler. Bu kelime fiil olarak, çıkmak manasına olan saba-e kökünden gelir. Yıldız matlaından (doğduğu yerden) çıkınca صَبَأَ النجوم (Yıldız çıktı, doğru) denirdi. Sâbiî kelimesi, Müslümanlar hakkında sıkca kullanılmış bir tâbirdir, cem'i subât gelir. Müslümanlara aynı kökten olmak üzere masbuvv da denmiştir.[141]

ـ2ـ وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]سألْتُ رسولَ اللّه #: أىُّ الذَّنْبِ أعْظَمُ؟ قالَ: أنْ تَجْعَلَ للّهِ نِدّاً وَهُوَ خَلَقَكَ، قَالَ قُلَتُ: ثُمَّ أىُّ؟ قَالَ أنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ مَخَافَةَ أنْ يَطْعَمَ معَكَ، قَالَ قُلْتُ ثُمَّ أىٌّ؟ قَالَ

أنْ تُزَانِى حَلِيلَةَ جَارِكَ، قَالَ فنزَلَ تَصْدِيقاَ لِذلِكَ: وَالَّذِينَ َ يَدْعُونَ مَعَ اَللّهِ إلهاً آخَرَ وَ يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّهُ إّ بِالْحَقِّ وَ يَزْنُونَ]. أخرجه الخمسة.

2. (725)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e:

"- Hangi günah daha büyük?" diye sordum. Şu cevabı verdi:

"- Seni yaratmış olduğu halde Allah'a ortak koşmandır!"

"- Sonra hangisi gelir?" dedim.

"- Seninle beraber yiyecek korkusuyla çocuğunu öldürmendir!" dedi. Ben tekrar:

"- Sonra ne gelir?" dedim.

"- Komşunun helâlliği ile zina etmen!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sözlerine te'yiden şu mealdeki âyet nazil oldu: "Onlar ki, Allah'ın yanına başka bir Tanrı daha (katıp) tapmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar, zina etmezler. Kim bunlardan birini yaparsa cezaya çarpar" (Furkan 68). [Buharî, Tesfir, Furkân 2, Bakara 3, Edeb 20, Muharib'in 20, 46; Müslim,İman 141, (86); Ebu Davud, Talâk 50, (2310); Tirmizî, Tefsir, Furkân (3181).][142]

ŞUARA SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. قالَ:]لَمَّا نزَلَتْ: وَأنْذِرْ عَشِيرَتَكَ ا‘قْرَبِينَ صَعِدَ # عَلَى الصَّفَا. فَجَعَلَ يُنَادِى يَا بَنِى فَهْرٍ يَا بَنِى عَدِىٍّ لِبُطُونِ قُرَيْش حَتَّى اجْتَمَعُوا. فقَالَ: أرَأيْتُكُمْ لَوْ أخْبَرْتُكُمْ أنَّ خَيْ بِالْوَادِى تُرِيدُ أنْ تُغِيرَ عَلَيْكُمْ أكُنْتُمْ مُصَدِّقىّ؟ قَالُوا نَعَمْ: مَا جَرَّبْنَا عَلَيْكَ إّ صِدْقاً. قَالَ: فَإنِّى نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَىْ عَذَابٍ شَدِيدٍ. قَالَ أبُو لَهبٍ: تَبّاً لَكَ يَا مُحَمَّدُ؟ ألهذَا جَمَعْتَنَا! فنزلتْ: تَبَّتْ يَدَا أبِى لَهبٍ وَتَبَّ]. أخرجه الشيخان والترمذى.وفي رواية: وَقَدْ تَبَّ.

1. (726)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Şu "Sen ilkin en yakın hısımlarını inzâr et" (Şuara 214) meâlindeki âyet indiği zaman, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Safâ tepesi üzerine çıktı ve şöyle bağırmaya başladı: "Ey Benî Fihr!, Ey Benî Adiyy!" Bunlar Kureyş kabilesine mensup boylardı. Toplandılar.
Onlara şöyle hitab etti:
"- Ben size, "şu vadide atlılar var, sizlere saldırmak istiyor" desem, beni tasdik eder misiniz?
"Hep beraber şu cevabı verdiler:
"- Evet, tasdik ederiz, şimdiye kadar hiç yalanına rastlamadık, hep doğru söyledin."
"- Öyleyse dinleyin!" dedi.
"Önünüzde bekleyen şiddetli bir azabı size haber veriyorum."
Ebu Leheb atılıp:
"- Ey Muhammed, ey kuruyasıca! bizi bunun için mi çağırdın?" dedi.
Bunun üzerine: "Ebu Leheb'in iki eli kurusun. Kendisi de kurudu..." diye başlayan Ebu Leheb suresi nazil oldu." [Buhârî, Tefsir, Şuarâ 2, Cenâiz 98, Menâkıb 13; Müslim, İmân 355, (208); Tirmizî, Tefsir, Tebbet (3360).][143]

AÇIKLAMA:

1- İslâm dini tedricen vahyedilen bir dindir. Kur'an-ı Kerim'in 23 yılda tamamlanması, tedriciliğinin müşahhas bir örneğidir. Önce imânî esaslar gelmiş, sonra birinin ardından diğeri olmak üzere yavaş yavaş farzlar, haramlar gelmiştir. Şarabın haram edilmesi örneğinde olduğu üzere, bir konu ile alâkalı müfredat bile bir anda gelmemiş, zaman içinde nihâî şekli almıştır.
İslâm'da mühim bir esas olan bu tedric kanunu, muhataplar meselesinde de câridir. Yukarıdaki âyette görüldüğü üzere, Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) önce kendi kabile mensuplarına hitab etmek, onları İslâm'a çağırmakla emrolunmuştur. Bu âyet ayrıca, alenî dâvetin başlangıcıdır. Bir kısım rivayetlere göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu

vesselâm)'e üç yıl önce ilk vahiy gelmiş ve peygamberliği bildirilmiştir. Ancak tebliğ emri gelmemiştir.
Bu âyet tebliği emrediyor, ancak "En yakınlarından başla" diyor.
Daha sonra gelecek olan bir âyet (En'âm 92) tebliğin coğrafî hududunu "Ümmü'l-Kurâ (Mekke) ve etrafında yaşayanlara" olmak üzere genişletecektir.
Risâlet-i Muhammediye'nin beynelmilel hüviyeti daha sonra ve bilhassa Hicret'ten sonra bütün açıklığı ile ortaya konacaktır.
2- Âlimler, rivayetleri gözönüne alarak "en yakın hısımlar"dan maksadın Benî Hâşim ve Benî Muttalip olduğunu belirtirler. Müsbet cevabın alınamadığı bu ilk hitaptan sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vereceği ziyafete dâvet edilenler de bu âilelere mensup olanlardır.
3- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın risâlet-i Muhammediye'nin hak olduğu hususunda kullandığı ilk delil, kendisinin, aralarında geçirmiş bulunduğu önceki hayatı, o hayat esnasındaki sıdkı, doğru sözlülüğü ve kemal derecesindeki ahlâk-ı hasenesi idi.
Bu noktada kimse ondan şüpheye düşmemiştir.
4- Ebu Leheb'in, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e muhâlefeti, görüldüğü gibi tebliğin bidâyetinde başlayacak ve ölünceye kadar devam edecektir. Aslında Ebu Leheb, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yabancı birisi değildi, O (aleyhissalâtu vesselâm)'nun amcasıydı. Yani Ebu Leheb, Abdulmuttalib'in oğlu idi. Ebu Leheb'in esas adı Abdu'l-Uzzâ İbnu Abdi'l-Muttalib idi. Künyesi de Ebu Uteybe idi. Yüzünün parlaması sebebiyle kendisine Ebu Leheb ünvanı verilmişti.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e, en ziyade bundan eziyet ve sıkıntı gelmiştir. Hacc mevsiminde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tebliğ maksadıyla uğradığı her çadıra, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın arkasından uğrayıp, "İnanmayın, O sâbiîdir, yalancıdır, inanılacak bir şey olsaydı biz inanırdık, onu sizlerden daha iyi tanıyoruz" şeklinde sözler sarfeder, tebliğin te'sirini kırar, yok ederdi. [144]

ـ2ـ وَعن ابنِ عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما. في قوله تعالى:]وَالشُّعَراءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ. قالَ: اسْتَثْنَى اللّهُ تعالى مِنْهُمْ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ا يةŒ.[أخرجه أبو داود .

2. (727)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), "Şâirlere gelince, onlara da sapıklar uyar" (Şuarâ 224) meâlindeki âyet hakkında şunları söyledi: "Cenâb-ı Hakk, (kendilerine sapıklar uyar diye zemmettiği) şairlerden, "İman edip de iyi amel (ve hareket)de bulunanlar, Allah'ı çok zikredenler ve zulme uğratıldıklarından sonra öclerini alanlar..." (Şu'arâ 227) istisna edildiler." [Ebu Dâvud, Edeb 95, (5016).][145]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın açıklama getirdiği âyet şâirleri zemmeder. Müteâkip âyet bu zemmin (kötüleme) sebebini açıklar: "Onların (şairlerin) her vâdide hakikaten ifrata (mübâlağaya) düşegeldiklerini ve hakikaten yapmayacakları şeyleri söyler (insanlar) olduklarını görmedin mi?" (Şuarâ 225-226).

İbnu Ebî Şeybe ve Abd İbnu Humeyd'in tahriclerine göre, "Şâirlere gelince onlara da sapıklar uyarlar" meâlindeki âyet inince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şâirlerinden Abdullah İbnu Revâha, Ka'b İbnu Mâlik ve Hassân İbnu Sâbit ağlayarak gelip: "Ey Allah'ın Resûlü, Cenab-ı Hakk şu âyeti inzâl buyurdu. Rabbimiz de biliyor ki bizler şâirleriz. Artık helâk olduk!" derler. Bunun üzerine, yukarıda kaydettiğimiz istisna beyan eden âyet nâzil olur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları çağırtıp yeni vahyi tilâvet buyurur.

Yine İbnu Abbâs (radıyallahu anhûm)'tan yapılan başka rivayetlerde zemmedici ayetin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a hicviye düzen kâfir şairler hakkında geldiğini, "Onlara sapıklar uyar" ifadesiyle, bu kâfir şairlere uyan cinnî azgınların kastedildiğini belirtir. "İnanıp amel-i sâlihte bulunanlar..." istisnasıyla da Hassan İbnu Sâbit, Abdullah İbnu Revâha, Ka'b İbnu Mâlik'in kastedildiğini, çünkü bunların Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm)'ı ve ashabını kâfir şâirlerin hicviyelerine karşı koruduğunu belirtir.[146]

HZ. PEYGAMBER VE ŞİİR

Yukarıda kaydedilen âyetlere dikkat edilirse, Kur'ân şiiri ne reddetmekte ne de kabul etmektedir. Önce zemmetmiş ise de sonra istisna tanımıştır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şiir karşısındaki tutumu da böyle olmuştur. İslâm lehinde şâirleri istihdam etmiş, teşvik etmiştir. İslâm düşmanı şâirlerle de amansız mücâdele vermiştir.

Günümüz araştırıcıları, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde şâirlerin ictimâî hayattaki rolünü bugünün gazetecisi, sporcusu ve günlük gazetelerin köşelerinde aktüalite üzerine yazı yazan müelliflerin rolüne benzetirler. Efkâr-ı umumiyeyi belli maksadlarla hazırlayıp yönlendirmede bu sonuncuların günümüzdeki rolü ne ise o devirde de şairlerin ve hatiplerin rolü odur. Bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ifadesiyle şâirin şiiri oktan daha yaralayıcı, kılıçtan daha öldürücüdür. Dostları düşman etmede, küsleri barıştırmada, iki kabileyi kapıştırma veya savaşmakta olanlara âni sulhü getirmede şâirlerin birkaç beyti kâfirdir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), devrinde bu kadar müessir olan bir silâha bigâne kalamazdı, veya toptan kötüleyemezdi.

Bu sebeple kâfir şâirlere, Müslüman şairler karşı çıkmıştır. Yukarıda ismi geçen üç şâir meşhurdur. İhtiyaç oldukça onları çağırıp اهْجوا قُرَيْشًا فَإِنَّهُ اَشَدُّ عَلَيْهَامِنْ رَشْقٍ با لنَّبْل "Kureyş'i hicvedin, zira hiciv onlarda oktan daha derin yara açar" derdi. Hassân İbnu Sâbit (radıyallahu anh) Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in baş şâiri idi ve Kureyş'e karşı oynadığı rol daha mühim olmuştur.

Her çağırışında ona: "Ey Hassân, Allah Resûlü adına onlara cevap ver!" der ve اَللّٰهُمَّ اَيِّدْهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ "Ya Rabbim onu Ruhu'l-Kudüs ile takviye et!" diye dua ederdi. Hassân'ı şöyle teşvik ettiği de rivayetlerde gelmiştir: "Sen Allah ve Resûlü için söyledikçe Ruhu'l-Kudüs seni takviye etmektedir."Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm),

kendisine gelip: "Biliyorsunuz, Kur'an'da şairler hakkında zemmeden âyetler gelmiştir" diye üzüntüsünü ifade eden şair Ka'b İbnu Mâlik'e:

ان المؤمن يجاهد بِسَيْفِهِ ولسانه والّذى نفسى بيده لكان ما ترمُو نهم به نضح النّبل

"Mü'min kılıncıyla da, diliyle de cihad eder. Ruhumu kudret elinde tutan Zâta yemin olsun, dille attığınız da ok gibi yaralar açar" diyerek hak yolunda şâirliğe devam etmelerini irşâd eder.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Temimlilerin mufâhara (şiirhitabet yarışı) teklifini kabul edip şâir ve hatipleri huzurunda yarıştırması da burada hatırlatılması gereken bir davranışıdır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) küffâr cephesinin şâirleriyle mücadelede onlara karşı sadece şâirleri kullanmakla yetinmeyip, haddi aşanları öldürtmüştür. Bunlardan Nadr İbnu'l-Hâris, Ukba İbnu Ebî Muvayt, Ka'b İbnu'l-Eşref, Amr İbnu Abdillah İbni Umeyr, Hâris İbnu Süveyd, Ebu Afak, Esmâ Bintu Mervân, Abdullah İbni Hatal, Fartanâ, Karîba vs. Bunların bir kısmı Mekke Fethi'nde af dışı tutulanlar arasında yer alır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) o günün gazetecileri olarak değerlendirilen kâfir şâirlere karşı göz açtırmama ve yıldırma siyaseti gütmüştür. [147]

ŞİİR ÜZERİNE BİRKAÇ HADİS MEALİ:

* Bazı beyan vardır ki büyüleyicidir (tesiri kesindir).
* Şiir de söz cümlesindendir. İyisi iyi bir söz gibi güzel, kötüsü de kötü bir söz gibi çirkindir.
* Bazı şiir vardır ki hikmetlerin ta kendisidir.
* Şairlerin söylediği en doğru söz Lebid'in şu sözüdür:

اَ كلّ شئٍ ماخ اللّه باطل "Bilesiniz, Allah'tan başka her şey bâtıldır."

Rivayetler, zaman zaman Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in de şiirler mırıldandığını belirtir. Bunlardan biri, Muallaka şairlerinden Tarafe'nin şu mealdeki beytidir

"Günler senin bilmediğin şeyleri sana açıklayacak,

Azığını vermediğin adamlar sana haberler getirecektir."[148]

NEML SÛRESİ

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قالَ:]قالَ رسولُ اللّه #: تَخْرُجُ الدَّابَّةُ وَمَعَها عَصَى مُوسَى وَخَاتَمُ سُلَيْمَانَ فَتَجْلُوا وَجْهَ المُؤمِنِ بِالْعَصَى وتَخْطِمُ أنْفَ الْكَافِرِ بِالْخَاتَمِ حَتَّى إنَّ أهْلَ الخِوَانِ لَيَجْتَمِعُونَ فَيَقُولُ هَذَا يَا مُؤمِنُ، وَيَقُولُ هذَا يَا كَافِرُ[. أخرجه الترمذى .

1. (728)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) buyurdu ki: "Dabbetu'l-arz, berâberinde Hz. Mûsa'nın asâsı ve Hz. Süleyman (aleyhimâ'sselam)'ın mühürü olduğu halde çıkar. Asâ ile mü'minlerin yüzünü cilalar, mührü de kâfirlerin burnuna basar. Öyle ki, sofra ehli toplanınca biri diğerine (yüzündeki parlaklıktan dolayı) "Ey mü'min!" der, diğeri de (öbürüne, burnundaki mühür damgası sebebiyle): "Ey kâfir!"der. (Yani mü'min de kâfir de yüzünden tanınır). [Tirmizî, Tefsir, Neml (3186).] [149]

AÇIKLAMA:

Tirmizî bu hadisi, Dâbbetu'l-arz'ı mevzubahis eden وَاِذا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْأخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً "Kendilerine söylenmiş olan başlarına geldiği vakit, yerden bir çeşit hayvan çıkarırız ki, o, onlara, insanların âyetlerimize kesin olarak inanmadıklarını söyler" (Neml 82) âyetini tefsir sadedinde kaydetmiştir. Burada, hadislerde kıyamet alametlerinden biri olarak zikri geçen Dâbbetü'l-arz mevzubahis edilmektedir. Ayette geçen اِذَا وَقَعَ عَلَيْهم القَول yani, "Kendilerine söylenmiş olan başlarına geldiği vakit" ifadesi "onlara azab vâcib olduğu zaman" "Allah onlara gazab ettiği zaman"; "Onlara hüccet

vacib olduğu zaman" gibi farklı yorumlara tâbi tutulmuştur. Bütün bunların emr-i bi'lma'ruf ve nehy-i ani'l münker'i terketmenin sonucu meydana geleceği belirtilmiştir.
Ayrıca, âyette geçen "kavl"den murad, onun ilgili olduğu şeydir, o da kıyamet saatidir, onun vukûu da kıyametin husûlüdür, öyle ise bundan maksad kıyametin yaklaşması ve alâmetlerinin zuhûrudur" denmiştir.
Dâbbetü'l-Arz'ın nasıl birşey olduğu münâkaşalı bir husustur. Bunu tavsifte çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.
Dâbbe kelime olarak hafif yürüyen, kımıldayan , debelenen gibi mânâlara gelir. Bütün hayvanlar hakkında kullanılır. Dâbbe ile ilgili garib tavsifler, zayıf rivayetler olduğu için burada onları kaydetmeyi gereksiz buluyoruz.
Râğıb İsfehânî, Müfredâtu'l-Kur'ân'da: "Dâbbe, tanıdığımızın hilâfına bir hayvandır ki, kıyamet sırasında çıkacaktır. Bir de denildi ki, "bununla cehalette hayvanlar menzilesinde olan eşrar (şerliler) murad olunmuştur."
Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den kaydettiğimiz hadise dayanarak Elmalılı şöyle bir yoruma yer verir: "Bu hadise nazaran da, bu dâbbe maddî ve manevî hârikulâde bir kuvvet ve saltanat ile zuhur edip büyük bir İslâm devleti teşkil edecek, bir sâhib-i huruc (baş kaldıran) olmuş oluyor. Şüphe yok ki, Asayı Musa ile Mühr-ü Süleyman'ı haiz olan zât büyük bir şahsiyet olacaktır. Hem de şirâr (şerliler)dan değil, hıyardan (hayırlılardan) olacak, çünkü mü'minin yüzünü güldürecek, kâfirin burnunu kıracak."
Dâbbetu'l-arz tâbirinin nasıl farklı yorumlara imkân tanıdığını göstermek için şu pasajı da Bediüzzaman merhumdan kaydediyoruz:
"Amma, "Dabbetu'l-arz", Kur'an'da gayet mükemmel bir işaret ve lisan-ı halinden kısacık bir ifade, bir tekellüm var. Tafsili ise, ben şimdilik, başka meseleler gibi kat'î bir kanaatle bilemiyorum. Yalnız bu kadar diyebilirim:
َ يعْلَمُ الغَيْبَ آّ اللّٰه (Gaybı ancak Allah bilir), nasıl ki kavm-i Fir'avn'e, "Çekirge âfâtı ve bit belâsı" ve Kâbe tahribine çalışan kavm-i Ebrehe'ye "Ebâbil kuşları" musallat olmuşlar, öyle de: Süfyân'ın ve deccallerin fitneleriyle bilerek, severek isyan ve tuğyana ve Ye'cüc ve Me'cüc'ün anarşistliği ile fesada ve canavarlığa giden ve dinsizliğe, küfür

ve küfrana düşen insanların akıllarını başlarına getirmek hikmetiyle arzdan bir hayvan çıkıp musallat olacak, zir ü zeber edecek Allahu a'lem, o dâbbe bir nevidir. Çünkü gayet büyük bir tek şahıs olsa, her yerde herkese yetişmez. Demek dehşetli bir tâife-i hayvaniye olacak. Belki اَّ دَابَّةِ اَرْضِ تَأكُلُ مِنْسَاتَهُ (Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, ancak değneğini yiyen kurt onun ölümünü cinlere farkettirdi) (Sebe 14) âyetinin işâretiyle, o hayvan, dâbbetü'l-arz denilen ağaç kurtlarıdır ki, insanların kemiklerini ağaç gibi kemirecek, insanın cisminde dişinden tırnağına kadar yerleşecek. Mü'minler iman bereketiyle ve sefâhat ve su-i isti'malattan tecennübleriyle (kaçınmalarıyla) kurtulmasına işâreten, âyet, iman hususunda o hayvanı konuşturmuş..."

Şu noktaya dikkat çekmek isteriz: Ayette geçen ve dâbbetu'l-arz'ın konuşacağını ifade eden, تُكَلِّمُهُمْ = (insanlara konuşur) ibâresine dayanan bâzı eski yorumcular dâbbetu'l-arz'ın insan gibi konuşacağını, insan nevinden olacağını söylerken Bediüzzaman, bu konuşmayı lisân-ı kâl ile değil lisan-ı hâl ile olacak bir konuşma olarak değerlendirir ve bu hayvanın bir kurt, bir mikrop gibi vücuda yerleşecek son derece küçük bir mahlûk olacağı neticesine varır. [150]

KASAS SÛRESİ

ـ1ـ عن سعيد بن جبير قال:]سألتُ ابنَ عبّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. أىّ ا‘جَلَيْنِ قَضَى مُوسى؟ فقَالَ: قَضى أكْثَرَهُمَا وَأطْيَبَهُمَا، إنَّ رسولَ اللّه #: إذا قالَ فَعَلَ.[أخرجه البخارى.

1. (729)- Sâid İbnu Cübeyr anlatıyor: İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a: "Hz. Musa iki müddetten hangisini ödedi?" diye sordum da, bana şu cevabı verdi:"O en çok, en güzel olanı ödedi (tamamladı).

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) söyledi mi yapardı." [Buharî, Şehâdât 28.][151]

AÇIKLAMA:

Rivayetin Buhârî'deki aslında belirtildiği üzere bu soruyu Hireli bir Yahudi, Said İbnu Cübeyr'e sorar, cevap veremez. Mekke'ye gidip İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a sorar. Burada sorulan iki ecelden maksat şu âyette işaret edilen eceldir: "(O zât Musa'ya) dedi ki: Bu iki kızımdan birini -sen bana sekiz yıl ecirlik etmek üzere- sana nikâhlamak istiyorum. Eğer (hizmetini) on yıla tamamlarsan o da kendinden. (Bununla beraber arzu etmem ki sana zorluk çektireyim. İnşaallah beni sâlihlerden bulacaksın. (Mûsa) dedi ki; "O seninle benim aramdadır. Bu iki müddetten hangisini ödersem demek ki bana karşı bir husumet yok. Allah da şu dediğimizin üstünde bir vekil" (Kasas 27-28).
İbnu Abbâs'ın verdiği cevap şahsî açıklaması, yani mevkuf hadis gözükmektedir. Halbuki temas ettiği mesele ictihâda, şahsî kanaata müteallik bir mesele değildir. Bu durumda iki ihtimal var:
1- Ya Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den duymuş olduğu bir açıklamadır.
2- Ya da Ehl-i Kitap'tan işitiği bir rivayete dayanmaktadır.
Bu noktada ulemâ der ki: İbnu Abbas'ın bu ve benzeri sözleri ref'e hamledilir, yani hükmen merfudur, yani Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den işitmiş bulunduğu bir yorumdur. Çünkü, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) Ehl-i Kitab'ın rivayetlerine itimad etmez, israiliyata yer vermez, iltifat etmezdi. Başkalarını da bu hususta uyarmıştır. Bununla ilgili mevsuk rivayetler Buharî ve diğer kitaplarda mevcuttur.
Mamâfih bu cevabın merfu olduğunu te'yid eden bir rivayet Taberanî'nin Mu'cemu'l-Evsat'ında gelmiştir. Orada bu meseleyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Cebrail'e sormuş, cevabı ondan almıştır. Bu rivayette "en çok.." yerine "en tam olanı, on yılı (tamamladı)" denilmektedir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) söyledi mi yapardı" ifadesinde, Resûl'le herhangi bir peygamber kastedilmemiştir, mutlaktır. Yani şöyle anlamak gerekir: "Allah'ın herhangi bir resûlü söz verdi mi yapar, artık sözünde durur mu durmaz mı diye hakkında şüphe caiz değildir."

Bazı rivayetlerde gelen ziyadeye göre Said İbnu Cübeyr, bu cevabı soru sahibi Yahudiye ulaştırınca, O: "Arkadaşınız gerçekten âlimmiş" der. [152]

ـ2ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. في قوله تعالى:]إنَّكَ َ تَهْدِى مَنْ أحْبَبْتَ. قَالَ: نَزَلتْ في رسولِ اللّه # حَيْثُ يُرَاوِدُ عَمَّهُ أبَا طَالِبٍ عَلَى ا“سْمِ[. أخرجه مسلم والّترمذى.

1. (730)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh), "(Ey Muhammed) Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin, ama Allah dilediğine hidayet verir" (Kasas 56) âyeti hakkında şunu söylemiştir: "Bu âyet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, amcası Ebu Talib'in İslâm'a girmesini ısrarla istemesi üzerine nazil oldu." [Müslim, İman 41 42, (25); Tirmizî, Tefsir, Kasas (3187).][153]

AÇIKLAMA:

Bu ayetin, Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in amcası ile alakalı olarak nazil olduğunda müfessirler icma ederler.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), amcası Ebu Tâlib'i çok seviyordu ve bunun da sebepleri vardı. Şöyle ki: Ebu Talib, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i daha dedesi Abdulmuttalib'i kaybettiği günden beri koruyup himaye etmiş idi. Yani sekiz yaşında, yetim iken onun müşfik ve samimi himayesinden istifadeye başlamıştı. Amcasına gönlünde müstesna bir sevgi ve hürmet ayırması için bu yeterli bir sebepti. Halbuki, onun esas himayesi, risalet hayatından sonra başlayacaktır. Ebu Talib, Kureyş'in ileri gelen itibarlı büyüklerinden biri

olarak Mekke'de herkesten saygı görüyordu ve hatırı sayılıyordu. Onun an'ane icabı âlî olan hatırına hürmeten müşrikler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in irşadî faaliyetlerinden son derece rahatsız olsalar da fazla ses çıkaramıyorlardı. En ziyade feveran ettikleri anlarda gelip Ebu Talib'e şikâyet ediyorlardı.

Hamisi olmayan ilk Müslümanlara en ağır hakaret ve işkenceler uygulanırken Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Ebu Talib'in himayesi sayesinde bu safhayı daha hafif atlatıyordu.

Mekkeli müşriklerin, "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i kendilerine teslim edinceye kadar devam etmek üzere aldıkları boykot kararına Ebû Talib'in boyun eğmeyip direnmesi ayrı bir civanmertlik örneğidir ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından samimiyetle sevilmesine bir başka ciddi sebeptir. Hiçbir başka şey olmasa bile bu başlı başına yeterli bir sebepti. Yıllarca süren alışveriş, evlenme, konuşma, gidipgelme gibi her çeşit beşerî münasebetleri yasaklayan bu boykot fevkalade büyük sıkıntılara sebep olmuştu. Meselâ maruz kalınan kıtlık öylesine had bir safhaya ulaşmıştı ki, insanlar yolda buldukları kurumuş deri parçalarını tavlayıp, kaynatıp yiyorlardı.

İşte Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu, himayecisi olan amcasının Müslüman olmasını istiyordu.

O, İslâm'a yanaşmıyordu. Onun himayesi dinî hamiyetten değil, akrabalık gayretinden geliyordu.

Sonunda hastalandı ve ölüm döşeğine düştü. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) başucundan ayrılmıyor ve her fırsatta: "Ey amcacığım, Lâilahe illallah de, ben onunla, kıyamet günü senin için şehâdet edeyim" diye tekrar etti.

Ancak, Ebu Tâlib'in başından ayrılmayan Ebu Cehil ve Abdullah İbnu Ebi Umeyye de arkadan:

"- Ey Ebû Talib, Abdulmuttalib'in dininden dönmek mi istiyorsun?" diye müdahale edip ayıplıyorlardı.

Ebu Talib: "Kureyş beni ayıplayarak, Ebu Talib'i buna korku sevketti demeseler, seni mutlaka memnun ederdim" dedi. Fakat imanı ikrar etmedi, sahih rivayetler onun; Abdulmuttalib'in dini üzere olduğunu söyleyerek öldüğünü belirtir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu durum karşısında ızdırabı, üzüntüsü büyük olmuş ve şöyle demiştir: "İyi bil, vallahi, yasaklanmadığım müddetçe senin kurtuluşun için istiğfardan geri kalmayacağım".
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sözü üzerine Cenab-ı Hakk: "Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin, Allah dilediğine hidayet verir" meâlindeki âyeti inzal buyurur.
Bir başka rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) amcasına şöyle hitabetmiştir:
"Ey amcacığım! Şurası muhakkak ki, üzerimde en ziyade hakkı bulunan insan sensin. Ben en son senden nimet gördüm. Senin, üzerimdeki hakların, babamınkinden daha çoktur. Öyle ise bir kelime söyle ki, kıyamet gününde onun vesilesiyle şefaatim sana vacib olsun."[154]

EBU TALİB'İN İMANI:

Bu rivayetler, Ebu Talib'in küfür üzerine öldüğü hususunda kesin nassdır. Ancak bazı farklı rivayetlere dayanan âlimler, mesele üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Zira İbnu İshak'ın rivayetinde Hz. Abbas (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Ey kardeşim oğlu! Senin babama arzettiğin kelimeyi onun gerçekten söylediğini işittim" demiş, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de: "Ben işitmedim!" cevabını vermiştir.
Süheylî diyor ki: "Abbas'ın sözünün kabul edilmemesi, onun Müslüman olmazdan önce söylemiş olduğundandır. Şayet o sözü Müslüman olduktan sonra da söylemiş olsaydı kabul edilirdi. Nitekim Cübeyr İbnu Mut'im'in kâfirken dinleyip Müslüman olduktan sonra eda ettiği hadisi kabul edilmiştir.
Şurası muhakak ki, İslâm'ın kurulmasında bu kadar hizmeti sebkat eden ve Resûlullah efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in sevgisine mazhar olmuş bulunan Ebu Tâlib'in imanla kabre girmesinden gönüllerimiz son derece mesrur olur, saadet duyardı. Mü'min gönüller hep böyle düşünmüş ve Ebu Talib'in kurtuluş imkânına emâreler aramış, o konuda

sükutu tercih etmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gönlünü ızdıraba sevkeden bir meselede duyulan ızdırabı hafifletici bir yorumu Bediüzzaman'dan kaydedeceğiz.Açıklama, Ebu Tâlib'in imânı hakkında sorulan bir soru üzerine yapılır:
"Elcevab: Ehl-i Teşeyyü (Şiîler), imanına kâil, Ehl-i Sünnet'in ekserisi, imanına kail değiller. Fakat benim kalbime gelen budur ki: Ebu Talib, Resûlü Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'in risaletini değil, şahsını, zâtını gayet ciddi severdi. Onun -o gayet ciddi- o şahsî şefkati ve muhabbeti elbette zâyie gitmeyecektir. Evet ciddi bir surette Cenab-ı Hakk'ın Habib-i Ekrem'ini sevmiş ve himaye etmiş ve taraftarlık göstermiş olan Ebu Tâlib'in; inkâra ve inada değil, belki hicab ve asabiyyet-i kavmiyye gibi hissiyata binaen, makbul bir iman getirmemesi üzerine cehenneme gitse de, yine cehennem içinde bir nevi hususi cenneti, onun hasenatına mükâfaaten halkedilebilir. Kışta bazı yerde baharı halkettiği ve zindanda –uyku vasıtasıyla- bazı adamlarına zindanı saraya çevirdiği gibi, hususi cehennemi, hususi bir nevi cennete çevirebilir."[155]

ـ3ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. في قوله تعالى:]لَرَادُّكَ إلى مَعَادٍ. قالَ إلى مَكَّةَ[. أخرجه البخارى.

1. (731)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): "Herhalde o Kur'ân'ı (tilavetini, tebliğini ve mucibince amel etmeni) senin üzerine farz kılan (Allah), seni (yine) dönülecek yere döndürecektir..." (Kasas 85) meâlindeki âyette ifade edilen döndürülecek yerden maksadın Mekke olduğunu söylerdi." [Buhârî, Tefsir, Kasas 2.][156]

AÇIKLAMA:

Bu âyet, hicret sırasında nâzil olmuşur. İbnu Kesir'in açıkladığı üzere, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Mekke'yi terkedip el-Cuhfe denen ve Mekke'ye dört merhalelik mesafede bulunan yere gelince, aslî

vatanı ve doğum yeri bulunan ve sinesinde Beytullah'ı barındıran Mekke'den ayrılmaktan dolayı içinde bir burukluk ve üzüntü hisseder. Rabbülâlemin, Habib-i Kibriyası (aleyhissalâtu vesselâm)'nı teselli için, bu âyeti indirir. Ayette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Mekke'ye tekrar geri geleceği müjdelenmiş olmaktadır.

Hemen belirtelim ki, Abdullah İbnu Sebe adlı Yahudi dönmesi halk arasına Mısır'da yanlış fikirler atarken, bu ayeti de istismar etmiş ve: "Ayette Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tekrar geri gönderileceği haber verildiğine göre, O geri gelmeye Hz. İsa'dan daha çok hak sahibidir" demiştir. Buna inananlar olmuş, Mısır'da ric'at (= Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tekrar yeryüzüne ineceği) fikri yayılmıştır.

İşte İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) buradaki geri döndürülme ile Mekke'nin fethinden sonraki geri gelişin kastedildiğini belirtmektedir. Yani, Cenab-ı Hakk, Resulü Ekrem'ine, daha Mekke'den çıktığı gün, bir müddet sonra tekrar Mekke'ye geri geleceğini haber vererek firakın elemini tahfif ediyor.

Âyetle ilgili, yine İbnu Abbas'tan başka yorumlar da rivayet edilmiştir. Meselâ Taberi'nin bir başka tahricinde dönüş yeri olarak Mekke değil, "cennet" zikredilir.

Bir başka rivayette "ölüm", bir başkasında "kıyamet günü seni ihyâ edecek" yorumları yer alır.

Hasan Basrî, Zührî, Ebu Said âyetteki mead'dan (dönüş yeri) maksadın, "kıyamet günü" ve "ahiret" olduğunu söyledikleri belirtilir.[157]

ANKEBUT SÛRESİ

ـ1ـ عن أم هانئٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]سألتُ رسولَ اللّه # عَن المُنْكَرِ الَّذِى كَانُوا يَأتُونَهُ في نَادِيهمْ فقَالَ: كانُوا يَحْبِقُونَ فِيهِ وَالْخَذْفُ وَالسُّخْرِيَةُ بِمَنْ مَرَّ بِهِمْ مِنْ أهْلِ ا‘رْضِ[. أخرجه

الترمذى.ً»الحَبَقُ« الضراط. »وَالخَذْفُ« بالمعجمة: رمى الحصاة من طرف ا‘صبعين.

1. (732)- Ümmü Hâni (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Erkeklere yaklaşıyor, yol kesiyor ve toplantılarınızda fenâ şeyler yapmıyor musunuz?" (Ankebut 29) meâlindeki âyette zikredilen toplantılarındaki fena şeyler'den maksad nedir? diye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sordum. Bana şöyle cevap verdi:

"- Onlar orda sesli sesli yelleniyorlar, oradan geçen kimselere de çakıl vs. fırlatıp onlarla eğleniyorlardı."[158]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki âyet Lut kavmi ile ilgilidir. Mevzuyu kavramak için önceki âyetin meâlini de görmek gerekir. "Lût'u da (hatırla). Hani o, kavmine şöyle demişti: "Siz, gerçekten öyle bir hayasızlık irtikab ediyorsunuz ki, sizden evvel (cin ve ins) âlemlerinden hiçbiri bunu yapmamıştır" (Ankebut 28). Müteakip âyet onların irtikab ettikleri hayasızlıklardan birkaç örnek vermektedir. Ümmü Hâni (radıyallahu anhâ) Lût kavminin "toplantı yerlerinde" yaptıkları hayasızlık ne idi, onu sormaktadır. Meâle bakıldığı zaman bunun açık olmadığı anlaşılır.

Âyette "münker"le ifade edilen hayâsız işler hususunda âlimler farklı yorumlar ileri sürmüşlerdir.

Şöyle ki:

* "İnsanlara çakıllar atarak garibleri korkutuyorlardı."
* "Meclislerinde erkek erkeğe birbirlerinin gözü önünde temasta bulunuyorlardı."
* "Güvercinle oynuyorlardı."
* "Horoz döğüşü, koç döğüşü yaptırıyorlardı."
* "Birbirlerine tükürüyorlardı, tavla ve satranç oynuyorlar, boyalı elbiseler giyiyorlardı."
* "Sakız çiğnemek, parmakları kınalamak, izar çözmek, ıslık çalmak onların mutad ahlâkları idi."

Bu sayılan münker işlerin hepsini yapmalarına bir mâni yoktur. Ümmü Hâni (radıyallahu anh)'den kaydedilen rivayet, bu ihtimallerden bir kaçını teyid etmiş olmaktadır.

Bu âyet-i kerimede Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın icazına güzel bir örnek görmekteyiz. Lût kavminin meclislerinde münker işlediklerine işaret edip sonrasında sükut etmiştir. Bu sükutun içinde çok kelam var. Alimlerimiz "sakız çiğnemek" gibi büyüklerin mürüvvetini zedeliyecek en hafifinden başlayarak, o kavmin mahut vasfı olan homoseksüelliğe kadar en çirkininden bazılarını zikretmişlerdir. Hatıra gelebilecek başka münkerâtı da zikretmek âyetin ibhamına uygun gelir.[159]

ـ2ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قوله تعالى:]وَلَذِكْرُ اللّهِ أكْبَرُ. قَالَ: ذِكْرُ الْعَبْدِ اللّهَ تعالى بِلِسَانِهِ كَبِيرٌ. وَذِكْرُهُ لَهُ وَخَوْفُهُ مِنْهُ إذَا أشْفى عَلَى ذَنْبٍ فَتَرَكَهُ مِنْ خَوْفِهِ أكْبَرُ مِنْ ذِكْرِهِ بِلِسَانِهِ مِنْ غَيْرِ نَزْعٍ عَنِ الذَّنْبِ[. أخرجه رزين.

2. (733)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): "Allah'ı zikretmek elbet en büyüktür" (Ankebut, 45) meâlindeki ayet hakkında şunu söyledi: "Kulun Allahu Teâla'yı diliyle zikretmesi büyük (bir ibadet)tir. Onu zikretmesi, herhangi bir günaha yaklaşınca O'ndan korkarak terketmesi, günah işler olduğu halde diliyle zikretmesinden, daha büyüktür.

Rezîn tahric etmiştir, kaynağı bulunanamıştır.[160]

RÛM SÛRESİ

ـ1ـ عن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]لَمَّا كانَ يَوْمُ بَدْرٍ ظَهَرَتِ الرُّومُ عَلَى فَارِسَ فأعْجَبَ ذلِكَ الْمُؤمِنِينَ فنزلتْ: الم غُلِبَتِ الرُّومُ إلى قولِهِ يَفْرَحَ الْمُؤمِنُونَ بِنَصْرِ اللّهِ. قَالَ فَفَرِحَ الْمُؤمِنُونَ: بِظُهُورِ

الرُّومِ عَلَى فَارِسَ]. أخرجه الترمذى. وقال: هكَذَا قَرَأ نَصْرُ ابنُ عَلىِّ: غَلبت.

1. (734)- Ebu Sa'id (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bedir günü Rumlar, İranlılara galebe çaldı. Bu zaferden mü'minler de sevindi. Bunun üzerine şu meâldeki ayet nazil oldu (okundu): "Elif-Lam-Mim, Rumlar mağlub oldu, yakın bir yerde. Halbuki onlar bu yenilmelerinin ardından galib olacaklar birkaç yıl içinde. Önünde de sonunda da emir Allah'ındır. O gün mü'minler Allah'ın nusretiyle ferahlayacak" (Rum 1-4). [Tirmizî, Tefsir, Rum (3190).][161]

AÇIKLAMA:

Bu ayetler Mekke'de nazil olmuştu. Yukarıdaki rivayet ise, Bedir sırasında nazil olmuş gibi ifade etmektedir. Bu sebeple rivayette geçen "nazil oldu" tabiri şarihlerce "okundu" diye açıklanmıştı. Yani Bedir Savaşı sırasında Rumların, İranlılara galebe çaldığı haberi geliyor. Mü'minler bu duruma sevinirler ve yukarda meâllerini kaydettiğimiz âyetleri okurlar.
Müfessirlerin belirttiği üzere, bu sûre, Müslümanlar henüz Mekke'de iken bi'setin beşinci yılında (613) başlayıp, 616'da Bizans'ın mağlubiyeti ile sona eren İran-Bizans savaşına temas etmektedir. O devrin iki süper devleti olan Bizanslılarla İranlılar arasında cereyan eden bu kanlı savaşa Mekkeli müşrikler de alâka duymuş, neticeyi kitap ehli olan Bizanslılar mağlubiyetle kapayınca müşrikler sevinmiş, Müslümanlar da üzülmüştü. Müşrikler: "Siz ve Hıristiyanlar ehl-i kitapsınız, biz ve İranlılar ümmiyiz (kitap sahibi değiliz). Bizim kardeşlerimiz sizin kardeşlerinizi tepelediler, biz de sizi tepeliyeceğiz" diyerek şamata bile yapmışlardı.
İşte bu şamata üzerine bu âyetler nâzil oldu ve Müslümanlara bir teselli getirdi.
Rivayet edilir ki Hz. Ebu Bekir, şamatacılara giderek, birkaç yıl içinde Rumların İranlılara galebe çalacağını söyledi. O günün şartlarında bu imkânsız gözüküyordu. Rumlar, Suriye, Anadolu ve Mısır'ı

kaybetmişlerdi. Buraları İranlılar işgal etmişti. Müşrik liderlerden Ubey İbnu Halef, Hz.Ebu Bekir'e bahse girmeyi teklif eder. Birkaç yılda Rum kazanacak olursa Hz. Ebu Bekir'e on deve vermek, kaybedecek olursa on deve almak üzere bahse girerler. Durumu Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) öğrenince, Hz. Ebu Bekir'e, deve miktarının artırılmasını, zafer müddetinin de uzatılmasını tavsiye eder. Böylece deve sayısı 100'e, tahmin edilen zafer müddeti de 9 yıla çıkarılır. Çünkü ayette geçen fi bid'i sînîn tabirindeki bid'i kelimesi 3'ten 9'a kadar olan bir miktar ifade eder.
Ayet-i kerimenin haber verdiği gibi, 616'da kesin mağlub olan Bizanslılar 622'de mukabil harekete geçerek, 623'te galebe çalmaya başlar ve 625'te kesin zafer elde ederler. Böylece Rumlar mağlubiyetlerinin yedinci, harbin ikinci senesinde galebeye başlamışlar, onların galebeye başladığı sırada Müslümanlar da Bedir'de zafer kazanmışlardır.
Şarihler Rumların İranlılara karşı kazandığı bu zaferin Bedir gününe rastlamasını nazar-ı dikkate alarak, Mekke'de yıllarca önce nazil olmuş bulunan âyetin, bir mucize olarak, Müslümanların zaferini de haber verdiğini belirtmişlerdir. Yani âyette geçen "O gün mü'minler Allah'ın nusretiyle ferahlanacaklar" müjdesini, "O gün mü'minler, Allah'ın kendilerine Bedir'de yapacağı nusret ve yardımıyla sevinecekler" şeklinde yorumlamışlardır. Mamafih, "Allah'ın Rumlara olan nusretiyle mü'minler de ferahlanacak" manası da mevcuttur.[162]

LOKMAN SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما. أنَّ رسولَ اللّه # قالَ:]مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ خَمْسٌ. ثُمَّ قَرَأ: إنَّ اللّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ إلى آخرهَا[. أخرجه البخارى.

1.(735)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Gayb'ın anahtarı beştir" dedi ve şu mealdeki

âyeti okudu: "O saatin (kıyametin) ilmi şüphesiz ki Allah'ın nezdindedir. Yağmuru O indirir. Rahimlerde olanı O bilir. Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiçbir kimse hangi yerde öleceğini bilmez. Şüphesiz ki Allah (her şeyi) bilendir. Her şeyden haberdardır" (Lokman 34). [Buhârî, Tefsir, Lokman 2, En'âm 1,İstiska 29.][163]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Kurtubî'nin açıkladığı üzere, mü'minleri, söylenen bu beş meseleyi bilme hevesine kapılmaktan men ediyor. İbnu Mesud (radıyallahu anh)'un bir rivayetinde, bu meseleleri Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in de bilemediği daha açık olarak ifade edilmiştir:

اوتى نبِيُّكُمْ صلّى اللّه عليه وسلّم كلّ شيء سوى هذه الخمس

"Bu beş şey hariç, herşeyin ilmi peygamberimize verilmiştir." İbnu Hacer: "Müneccim olsun olmasın herkesin âdi şeylerde gaybla ilgili "zan" da bulunmaları caizdir, ama "ilim" iddiası caiz değildir" der.

İbnu Abdilber, gaybtan haber vermek iddiasıyla ücret vermek ve ücret almanın haram addedilmesinde ulemânın icmaından haber verir.

Bu beş şey dışında kalan meselelerde mutlak gaybtan bahsedilemiyeceği, bazıları için gayb olurken, diğer bazılarınca bilinebileceği de belirtilmiştir. Bir başka ayette: "O bütün gaybı bilendir. Öyle ki gaybına kimseyi muttali etmez, meğer ki beğenip seçtiği bir peygamber ola. Çünkü O, bunun önünden ardından gözetleyiciler dizer" (Cin, 26-27). Bu âyette gayba peygamberlerin muttali kılınabileceği belirtilmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İsâ'nın: "...yediklerinizi ve evlerinizde sakladıklarınızı da size haber vereceğim.." (Âl-i İmran 49) diyerek; keza Hz. Yusuf'un da: "...daha yiyeceğiniz yemek gelmeden size onu haber veririm..." (Yusuf 37) diyerek gayba ıttılâ peyda edebileceklerine dair ifadelerde bulunmuşlardır. Âlimler bu âyetlerde ifade edilen gaybe nüfuz keyfiyetinin, Cin suresinden yukarıda kaydettiğimiz âyette yer verilen "beğenip seçtiği peygamber" istisnasına dahil olduğunu belirtir.

Bazan velilerin de bazı gaybî umura aşina oldukları da görülmektedir. Peygamber olmadıkları halde bunların gayba nasıl âşina olabilecekleri itiraz konusudur, zira Cin suresinde إِلَّا مَنِ ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ "razı olduğu peygamber hariç" diye istisna yapılmış ise de bu peygamberedir, başkasına değil denmiştir. Buradan hareketle Mutezile kerameti inkâr etmiştir.

Bu fikre katılmayan Ehl-i Sünnet âlimleri, velilerin Allah'ın izniyle gayba muttali olabileceğini kabul etmiştir. Onlara göre, velinin gaybı bilmesindeki fazilet kendine ait değildir, bu kendine izafe edilemez, peygambere izafe edilir. "Çünkü veli ancak muhabbet-i Resûl ile ve ancak o vâsıta ile mazhar-ı kerâmet olur. Veliyyullah demek Allahu Teâla'yı ve O'nun sıfatlarını mümkün olabildiği kadar ârif olan, taatlara müdâvim, mâsiyetlerden ve dünyevî lezzet ve şehvetlere dalmaktan müctenib ve bütün bunlarla beraber mensub olduğu peygamber uğrunda her şeyini feda etmiş bulunan bir zât demektir. Onun kerametinde peygamberlik dâvâsı yoktur. Bilakis peygamberin mu'cizesini te'yid ve isbat vardır."[164]

MUGAYYEBAT-I HAMSE MESELESİ

Âyet-i kerimede beş şeyin ilminin Allah'a mahsus olduğu, bunları peygamberler dahil başka hiçbir kimsenin bilemeyeceği ifade edilmiştir. Bu beş şey şunlardır:

1- Kıyametin ne zaman kopacağı,
2- Yağmurun yağması (Ne zaman, nereye, ne miktar yağacak),
3- Anne rahmindeki çocuk,
4- Yarınki kazanç,
5- Ecel.

Bu beş şeyden ikisi hususunda, Kur'ân-ı Kerim'in beyanına aykırı iddialar her devirde olagelmiştir: Yağmur ve anne karnındaki çocuk. Yani: "Barometre veya bazı tecrübelerle yağmurun yağacağı önceden biliniyor." veya "Anne karnındaki çocuğun kız mı erkek mi olduğu önceden biliniyor" iddiasında bulunanlar çıkıyor.

Bu bir iki noktayı belirtmek isteriz:

1- Yağmurla ilgili olarak önceden söylenen, henüz tahmini bilgi olmaktan öte geçememiştir. İlim ise kesin bilgidir, zan ve tahmin bulaşığı giren şeyde ilimden bahsedilemez. Bu sebeple barometre ile, sun'î peyklerden alınan fotoğraflarla yapılan hava tahminleri hal-i hazırda da ilim denebilecek yüzde yüz kesinlik kazanmış değildir, bu tahminlerin Kur'an-ı Kerim'in yağmurun mugayyebâttan olma hükmünü cerhetmez.

Ayrıca, şunu da gözden uzak tutmamak gerekir: Yağmurun yağacağına dair tahminler, yağmuru haber veren alâmetlere bakılarak yapılmaktadır. Öyle ise bu alâmetlerin zuhuru, yağmuru "gayb"tan çıkarmış demektir. Bu durumdaki gayb mutlak değil, izafidir. Yani bazılarına gayb iken diğer bazılarına ma'lumdur. Çünkü alâmetleri belirmiş, bu alâmetleri bilip değerlendirme ihtisasına sahip olanlar yağmurun yağacağını söyleyebiliyorlar, tahminde bulunabiliyorlar. Bu duruma gaybı bilmek desek, o kadar çok şey "gaybı bilme" olarak vasıflanır ki, Kur'ân-ı Kerim'in bu meseledeki esprisinden, demek istediğinden uzaklaşılır. Söz gelimi belli kanunlara bağlı olarak vukua gelen hadiseler var, kanunu bilenler nazarında malumdur, bilmeyenlere göre meçhuldür, aygüneş tutulması gibi, gece ve gündüzün uzama, kısalma müddetleri gibi. Hiç kimse ayın ne zaman tutulacağını söyleyen kimseye "gaybı bildiğini iddia ediyor" diye târizde bulunamaz

Şu halde âyet-i kerime, yağmurun kesin bir kanuna bağlanmadığını, onun bağlandığı kanuna her an değişmeye maruz birçok şartların, müessir âmillerin iştirak ettiğini haber vermiş olmaktadır. Öyle ise, bütün bu müşârik şartlar istikrarsızlık ve değişkenlikleri ile tavsif edilerek ortaya konup kesin tahminlere ulaşılsa bile âyetin hükmü bâki kalır. Çünkü zuhuruyla, "yağmuru gâib olmaktan çıkarmış bulunan" maddî alâmetlere dayanılmıştır.

2- Ana rahmindeki çocuğun bilinmesine gelince: Hemen şuna dikkat çekmek gerek: Ayet-i kerime, "Anne karnındaki çocuğun erkek mi, kız mı olacağını sadece Allah bilir" demiyor. Eskiden beri insanlar en çok bunu merak ettikleri için, âyeti de bu mânada yorumlamışlar. Âyet: "Rahimlerde olanı O bilir" buyurmaktadır.

Rahimlerde olan çocuğun merak edilecek durumları o kadar çok ki, erkeklikdişilik sadece bir tanesidir. Halbuki çocuğun anne karnında yaratılışını açıklayan hadisler, dördüncü ayından itibaren Cenab-ı Hakk'ın emriyle meleğin yazdığı ahvâl sadece erkeklikdişilik değildir, "rızkı", "eceli", "sağlam veya sakat olacağı", "bedbaht veya mes'ud olacağı", "erkek veya dişi olacağı", "ne amelde bulunacağı", "ne gibi eser bırakacağı", "ahlâkı", "ikiz veya tek olacağı", "noksan veya tam olacağı", "maruz kalacağı musibetler" vs. de yazılmaktadır. Öyle ise ceninin maddî ve manevî bütün ahvalini, şahsiyetini bilmektedir.
Bunlardan bazı maddî ahvalin, insanlar tarafından -alametlerin zuhurundan sonra- bilinmesi, tıpkı yağmur meselesinde açıkladığımız gibi Kur'ân'ın hükmünü cerhetmez. Şâyet Kur'ân: "Erkek mi dişi mi olduğunu" demiş olsaydı, bu meselede söz edenler biraz haklı sayılabilirlerdi. Kur'ân-ı Kerim'in ifadesinde ise maddî ve mânevî ahvaliyle şahsiyet-i cenin maksuddur. Bunu insanoğlu hiçbir zaman bilemez.
Hemen ilâve edelim ki, biz bu ayette genetik sahasında insanları maceraya sevkedecek fütüristlere bir cevap görüyoruz. İnsanın maddîmanevî ahvalini; fizikî, ruhî kuvvelerini tayin eden âmiller zabt u rabt altına alınamaz, bu hususta câri olan kanunları tamamen keşfedip bu sahaya hakimiyet kurma, bir başka deyişle, istediği evsafta nesil elde etme işi insan kapasitesinin dışındadır.
Bu mevzuyu Bediüzzaman'dan bir pasajla kapayacağız:
"Demişler ki: "Rasadhanelerde bir âletle yağmurun vakt-i nüzûlü keşfediliyor. Onu da, Allah'tan başkası da biliyor. Hem röntgen şuâiyle rahm-i mâderdeki ceninin müzekker, müennes olduğu anlaşılıyor. Demek mugayyebatı hamseye ıttıla' kabildir?"
"Elcevap: Yağmurun vakt-i nüzûlü bir kaideye merbut olmadığı için, doğrudan doğruya meşiet-i hassa-i İlahiyye ile bağlı ve hazine-i rahmetten hususi iradeye tabi olduğunun bir sırr-ı hikmeti şudur ki: Kâinatta en mühim hakikat ve en kıymetdar mahiyet, nur, vücud ve hayat ve rahmettir ki bu dört şey, perdesiz, vasıtasız, doğrudan doğruya kudret-i İlahiyye ve meşiet-i hassa-i İlahiyyeye bakar. Sair masnuatta zahirî esbab, kudretin tasarrufuna perde oluyorlar. Ve muttarid kanunlar ve

kaideler, bir derece irade ve meşiete hicab oluyor. Fakat vücud, hayat ve nur ve rahmette o perdeler konulmamış. Çünkü, perdelerin sırr-ı hikmeti o işte cereyan etmiyor. Madem vücudda en mühim hakikat rahmet ve hayattır; yağmur, hayata menşe ve medar-ı rahmet, belki ayn-ı rahmettir. Elbette vesait perde olmayacak, kaide ve yeknesaklık dahi, meşiet-i hassa-i İlahiyyeyi setretmiyecek; tâ ki her vakit, herkes, her şeyde şükür ve ubudiyete ve sual ve duaya mecbur olsun. Eğer bir kaide dahilinde olsaydı, o kâideye güvenip, şükür ve rica kapısı kapanırdı. Güneşin tuluunda ne kadar menfaatler olduğu mâlumdur. Halbuki muttarid bir kaideye tabi olduğundan, güneşin çıkması için dua edilmiyor ve çıkmasına dair şükür yapılmıyor. Ve ilm-i beşerî, o kaidenin yoluyla yarın güneşin çıkacağını bildiği için, gaibten sayılmıyor. Fakat yağmurun cüz'iyatı bir kaideye tâbi olmadığı için her vakit insanlar ricâ ve dua ile dergâh-ı ilahiyyeye ilticâya mecbur oluyorlar. Ve ilm-i beşerî vakt-i nüzûlünü tayin edemediği için, sırf hazine-i rahmetten bir nimet-i hassa telâkki edip hakiki şükrediyorlar.

İşte bu âyet, bu nokta-i nazardan yağmurun vakt-i nüzulünü, mugayyebat-ı hamse'ye idhal ediyor. Rasathânelerdeki aletle, bir yağmuru mukaddematını hissedip vaktini tayin etmek, gaibi bilmek değil, belki gaibden çıkıp âlem-i şehâdete takarrubu vaktinde bazı mukaddematına ıttıla' suretinde bilmektir. Nasıl, en hafi umur-u gaybiye vukua geldikçe, veyahud vukua yakın olduktan sonra hiss-i kable'lvukuun bir nev'iyle bilinir. O, gaybı bilmek değil; belki o, mevcudu veya mukarrebül vücudu bilmektir. Hatta ben kendi âsabımda bir hassasiyet cihetiyle yirmi dört saat evvel, gelecek yağmuru bazen hissediyorum. Demek yağmurun mukaddemâtı, mebâdileri var. O mebâdiler, rutubet nev'inden kendini gösteriyor, arkasından yağmurun geldiğini bildiriyor. Bu hâl, aynen kaide gibi, ilm-i beşerin gaibden çıkıp daha şehâdete girmeyen umura vüsûle bir vesile olur. Fakat daha âlem-i şehadete ayak basmayan ve meşiet-i hassa ile rahmet-i hassadan çıkmayan yağmurun vakt-i nüzûlünü bilmek, ilm-i Allamül Guyub'a mahsustur.

Kaldı İkinci Mes'ele: Rontgen şuâiyle rahm-ı mâderdeki çocuğun erkek ve dişisini bilmek ile ويعْلم مافى اَرْحامِ (rahimlerdekini Allah

bilir) âyetinin meâl-i gaybîsine münâfi olmaz. Çünki: Âyet yalnız zükuret ve ünûset keyfiyetine değil, belki o çocuğun acib istidat-ı hususi ve istikbalde kesbedeceği vaziyetine medar olan mukadderat-ı hayatiyesinin mebâdileri, hatta simasındaki gâyet acib olan sikke-i samediyet muraddır ki, çocuğun o tarzda bilinmesi, ilm-i Allâm-ul Guyub'a mahsustur. Yüz bin röntgenmisal fikr-i beşerî birleşse, yine o çocuğun umum efrâd-ı beşeriyeye karşı birer alâmet-i fârikası bulunan yalnız hakiki simay-ı vechiyesini keşfedemez. Nerede kaldı ki simay-ı veçhisinden yüz defa daha hârika olan istidadındaki simay-ı mâneviyi keşfedebilsin. Başta dedik ki: Vücud ve hayat ve rahmet, bu kâinatta en mühim hakikatlardır ve en mühim makam onlarındır. İşte onun için o câmi hakikat-ı hayatiye, bütün incelikleriyle ve dekâikiyle irâde-i hassaya ve rahmet-i hassaya ve meşiet-i hassaya bakmalarının bir sırrı şudur ki: Hayat, bütün cihazatiyle ve cihatiyle şükür ve ubudiyet ve tesbihin menşe ve medârı olduğundandır ki, irade-i hassaya hicab olan yeknesaklık ve kaidelik ve rahmet-i hassaya perde olan vesait-i zahiriye konulmamıştır. Cenab-ı Hakk'ın rahm-i mâderdeki çocukların simay-ı maddî ve manevîlerinde iki cilvesi var:

BİRİSİ: Vahdetini ve ehadiyetini ve samediyetini gösterir ki o çocuk âzâyı esâside ve cihâzât-ı insâniyenin envâına sair insanlarla muvâfık ve mutâbık olduğu cihetle hâlık ve sâniinin vahdetine şehâdet ediyor. O cenin bu lisan ile bağırıyor ki: "Bana bu sima ve azayı veren kim ise, bütün esâsat-ı âzâda bana benziyen bütün insanların sanii dahi O'dur. Ve hem bütün zîhayatın sânii O'dur.

İşte rahm-i mâderdeki ceninin bu lisanı, gaybî değil, kaideye ve ıttırada ve nev'ine tâbi olduğu için mâlumdur, bilinebilir. Âlem-i şehâdetten âlem-i gayba girmiş bir daldır ve bir dildir.

İKİNCİ CİHED: Simây-ı istidadiye-i hususiyesi ve simay-ı veçhiye-i şahsiyesi lisaniyle saniinin ihtiyarını iradesine ve meşietini ve rahmet-i hâssasını ve hiçbir kayd altında olmadığını, bağırıp gösteriyor. Fakat bu lisan, gaybü'lgaybdan geliyor. İlm-i ezelîden başkası, kable'l vücud bunu göremiyor ve ihata edemiyor. Rahm-i mâderde iken bu simanın binde bir cihazatı görünmekle bilinmiyor.

ELHASIL: Ceninin simayı istifadesinde ve simayı vechiyesinde hem delil-i vahdaniyet var, hem ihtiyar ve irâde-i ilâhiyenin hücceti vardır." [165]

SECDE SÛRESİ

ـ1ـ عن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. أنَّ رَسولَ اللّه #]كَانَ يَنَامُ حَتَّى يَقْرأَ الم تَنْزِيلُ؛ وَتَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ. قَالَ طَاوُوسٌ رَحمهُ اللّهُ، تَفْضُلِ عَلَى كُلِّ سُورَةٍ في الْقُرآنِ بِسَبْعِينَ حَسَنَةً[. أخرجه الترمذى.

1. (736)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor:
"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Elif-Lam-Mim Tenzil ve Tebâreke'llezi bi-Yedihi'l-Mülk surelerini okumadan uyumazdı."
Tâvus (rahimehullah), bu iki surenin faziletce Kur'ân'daki diğer surelerden herbirine yetmiş kat üstün olduğunu söylerdi. [Tirmizî, Sevabu'l-Kur'ân 9, (2894), Da'avât 22, (4001).] [166]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yatmak, uyumak ve yataktan kalkmakla da ilgili âdab öğretmiştir. Yukarıdaki rivayette yatmazdan önce okuması gereken iki sure belirtiliyor. Tirmizî bu rivayeti Kitabu't-Tefsir'de değil, Sevâbu'l-Kur'ân ve Daavat bölümlerinde kaydetmiştir.
Âlimlerimiz, bu rivayetten Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in uyku vakti girince, yatmazdan önce, herhangi bir vakitte okuduğu hükmünü çıkarmışlardır.
Aliyyü'l-Kârî'ye göre mesele, bunların geceleyin okunması değil, uykudan önce okunmasıdır. Binaenaleyh bu sünneti tatbik etmek isteyen mü'min bu iki sureyi uykudan önce okumalıdır.
Tâvus'dan kaydedilen ilâve Tirmizî'nin sâdece Sevâbu'l-Kur'ân bölümünde yer alır, müstakil bir rivayettir.

Aliyyu'l-Kârî der ki: "Bu ifade, "Bakara, Kur'ân-ı Kerim'in Fatiha'dan sonra en faziletli suresidir" diye gelen sahih rivayetlere münafi değildir. Çünkü meziyetçe düşük olan (mefdul) şeyde, bazan öyle bir meziyet olur ki bu, faziletce üstün olan (fâzıl) şeyde bulunmayabilir. Bu durum mefdül'ün, bazı hal ve zamanda öyle bir hususiyeti olur ki öbüründe bulunmaz. Bu durum erbab-ı kemâlce bilinen bir husustur. Nitekim rivayetlerin teyid ettiği üzere, "Vitir namazında Sebbeha, Kâfirun ve İhlas surelerinin okunması başka sureleri okumaktan daha faziletlidir. Kezâ cuma sabahında da Secde ve Dehr surelerinin okunması diğerlerini okumaktan efdaldir."[167]

ـ2ـ وعن أنس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. في قوله تعالى:]تَتَجافَي جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ نَزلتْ في انْتِظَارِ الصَّةِ الّتِى تُدْعَى الْعَتَمَةَ[. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه.

2. (737)- Hz. Enes (radıyallahu anh), "Yanları yataklarından uzaklaşır, korku ve ümid ile Rablerine dua ederler.." (Secde 16) mealindeki ayetin, Atame denen yatsı namazını bekleyenler hakkında indiğini söylemiştir." [Tirmizî, Tefsir, Secde (3194); Ebu Davud'daki vechi müteakip rivayette görüldüğü üzere biraz farklıdır. Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir.] [168]

ـ3ـ وعند أبى داود قال:]كانُوا يَتَنَفَّلُونَ مَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ؛ وقَالَ الحسن رحمهُ اللّٰهُ: هُوَ قِيَامُ اللَّيْلِ[.

3. (738)- Hz. Enes'in rivayeti Ebu Davud'da şu şekilde gelmiştir: [Müslümanlar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında] akşamla yatsı arasında nafile namaz kılıyorlardı. Bunun üzerine "Yanları yataklarından uzaklaşır, korku ve ümid ile Rablerine dua ederler..." âyeti nazil oldu."

Hasan Basri merhum: "Ayet-i kerime kıyâmu'lleyl yani gece namazı ile ilgilidir, o kastedilmektedir" demiştir. [Ebu Dâvud, Salât 312, (1321).] [169]

AÇIKLAMA:

İniş sebebi açıklanmaya çalışılan âyet-i kerimede geceleyin yatma vaktinde, yatağı terkederek Rabbi için ibadete koşanlar övülmekte, mazhar olacakları mükafaat belirtilmektedir: "Yanları yataklarından uzaklaşır, korku ve ümid ile Rabblerine dua ederler. Kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden de (hayra) sarfederler. Artık onlar için, yapmakta olduklarına bir mükâfaat olarak, gözlerin aydın olacağı (nimetlerden) neler gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez" (Secde 16-17).
Enes (radıyallahu anh) hazretleri bu âyetin akşamdan sonra yatmayıp yatsıyı bekleyenler hakkında indiğini belirtmektedir.
Ebu Dâvud'un bazı nüshalarında rivayet, يَتَنَفَّلُونَ (nafile namaz kılarlardı) şeklinde gelmiştir. Tefsir müellifi de bunu tercih etmiştir.
Ama şarihler çoğunlukla, يَتَيَقَّظُونَ şeklinde geldiğini belirtirler. Bu "uyanık kalırlardı" demektir. Bu ikinci şekil Tirmizî'nin rivayetine de uygundur. Çünkü orada beklemek manasına olan intizar kelimesi kullanılmıştır.
Ancak Hasan Basri hazretleri, sadedinde olduğumuz ayet-i kerimenin yatsıyı bekleyenler hakkında değil, kıyâmu'lleyl veya teheccüt de denen gece namazına kalkanlar hakkında nazil olduğunu söylemiştir.
İbnu Merduye, tefsirinde Mâlik İbnu Dinar tarikiyle kaydettiğine göre, der ki: Enes (radıyallahu anh)'e: "Yanları yataklarından uzaklaşır..." meâlindeki ayetten sordum, şu cevabı verdi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashab (radıyallahu anhüm)'ı akşam namazından yatsı namazına kadar namaz kılarlardı. Bunun üzerine o âyet nazil oldu." Hz. Enes'ten bu mealde başka rivayetler de gelmiştir.
Hz. Bilal (radıyallahu anh) de şöyle açıklar:

"Bu âyet indiği zaman biz bir cemaatle otururduk, Ashab'tan bir kısmı da akşam namazından sonra yatsıya kadar namaz kılardı."
İbnu Ebi Şeybe'nin Musannaf'ında gelen bir rivayette de Hz. Enes (radıyallahu anh)'in "akşamla yatsı arasında namaz kılıp, kıldığı bu namaza "Nâşietü'l-Leyl" dediği" belirtilir. Nâşietü'lleyl Müzzemmil suresinde geçen bir tâbirdir ve gece kalkışı manasına gelir. Âyet mealen şöyle: "Şüphesiz gece kalkışı (nâşietü'lleyl) daha te'sirli ve o zaman okumak daha uygundur" (Müzzemmil 6).
Gece namazından akşamyatsı arası kılınan namazı anlayan başkaları da var: "Tâbiin'den Ebû Hâzım, Muhammed İbnu'l-Münkedir, Said İbnu Cübeyr ve Zeyne'l-Âbidin gibi....
Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde Hz. Huzeyfe'den şu rivayet yapılmıştır: "Ben "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile akşam namazı kılmıştım. Namaz bitince kalkıp namaza durdu ve yatsı vakti girinceye kadar devam etti. Sonra yatsıyı da kılıp mescidden öyle çıktı."
Şüphesiz akşam-yatsı arası namaz kılmak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın müstemir bir âdeti değildi. Kıyamu'l-Leyl bahsinde (3002-3015 numaralı hadisler) görüleceği üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yatsı namazından sonra uyuyup geceleyin tekrar namaza kalktığı pek çok sahih rivayetlerde belirtilmiştir.[170]

ـ4ـ وعن أبىّ بن كعب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ في قوله تعالى:]وَلَنُذِيقنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ ا‘دْنَى. قالَ: مَصَائِبُ الدُّنْيَا وَاللُّزُومُ)ـ1(، وَالبَطْشَةُ وَالدُّخَانُ[. أخرجه مسلم .

4. (739)- Übey İbnu Ka'b (radıyallahu anh), "Biz, o en büyük azabtan önce de onlara mutlaka yakın azabtan tattıracağız, tâ ki, ric'at etsinler" (Secde 21.) mealindeki ayet hakkında şunu söylemiştir: (Yakın azab) dünya musibetleri, Rum ve Batşa veya Duhan'dır. -Hadisin ravisi, Batşa mı derdi duhan mı derdi tereddüt eden kimsenin Şu'be olduğunu belirtir.- [Müslim, Münâfikûn 42 (2799).][171]

ـ1) في النسخ الثقة: والروم. وكذلك هو في رواية للبخاري والترمذي في سورة الدخان)،ـ2) واللزام: قال في النهاية فسر به يوم بدر)،ـ3) وهو في اللغة: المزمة للشئ والدوام عليه الخ.

AÇIKLAMA:

Übey İbnu Ka'b, Secde suresinde geçen "Biz, o en büyük azabtan önce de onlara mutlaka yakın azabtan tattıracağız" âyetinde geçen "yakın azab"tan maksad nedir onu açıklamaktadır. Büyük azabtan maksadın cehennem olduğu belirtilmiştir.
Yüce sahabî,"yakın azab"tan maksadın, Kur'ân-ı Kerim'in muhtelif âyetlerinde haber verilmiş olan bazı kıyamet hadiseleri ile dünya musibetleri olduğunu belirtir.
Teysir'in metninde اللزوم (el-Lüzum) diye geçen kelime rivayetin aslı olan Müslim'de الروم diye gelmiştir. Esasen Abdullah İbnu Mes'ud'dan aynı mevzu üzerine Buhârî, Müslim ve Tirmizî'de gelen rivayetlerde er-Rum kelimesi olduğu gibi el-Lizâm kelimesi de vardır, ancak Teysir'de olduğu gibi, el-Lüzûm şeklinde değildir. Burada bir iltibas, bir dizgi hatası söz konusu olmalıdır.
Hadiste geçen tabirlerin açıklanmasına gelince:
Buharî'nin rivayetinde Abdullah İbnu Mes'ud şöyle demektedir: "Beş şey vardır ki bunlar olup bitmiştir: "ed-Duhân, el-Kamer, er-Rum, el-Batşa ve el-Lizâm."
Bize Buhârî şârihi Aynî şu açıklamayı sunar: Burada beş alâmetin olup bittiği belirtilir.
Birincisi: ed-Duhan'dır. Cenab-ı Hakk: "O halde semânın apaşikâr bir duman getireceği günü gözetle (Habibim)" (Duhan 10) buyurmuştur.
İkincisi: el-Kamer (ay). Allahu Teâlâ: "Kıyamet yaklaştı ay ikiye ayrıldı" (Kamer 1) buyurmuştur.

Üçüncüsü: er-Rum'dur. Allahu Teâlâ: "Elif-Lam-Mim Rum'a galebe çalındı." (Rum 1) buyurmuştur.

Dördüncüsü: Batşa'dır. Allahu Teâlâ: "Çok büyük bir şiddet ve satvetle (kendilerini) çarpacağımız gün muhakkak ki biz (onlardan) intikam alacağız" (Duhân 16) buyurmuştur. Bu (batşa), Bedir'de vukua gelen katl'dir.

Beşincisi: el-Lizam'dır. Lizam için: "o, kıtlıktır" denmiştir. "Bedir'de ölülerin birbirine bağlanmasıdır" denmiştir, "O, Bedir'de mâruz kaldıkları esâret'dir o gün yetmiş kişi esir edilmişti" denmiştir. Kurtubî bu durumda Batşa ve Lizam'ın aynı şey olduğuna dikkat çeker.

Hasan Basrî hazretleri, Batşa'ya "kıyamet günü" der; "ölüm" dediği de rivayet edilmiştir.

Ayrıca: "Günahlarınız ayrılmaz bir azâb olur" dendiği ve lizâm kelimesinin ayrılmaz, devam eder şeklindeki lügat manasına uygun düşen teviller de yapıldığı Aynî tarafınan belirtilmiştir.

Lizam kıtlık olarak açıklanırken, kastedilen kıtlık, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Mekkeli müşriklere bedduası üzerine maruz kaldıkları kıtlıktır. Müslim'in rivayetine göre: "Bu kıtlık, herşeyi silip süpürmüş, hattâ açlıktan deri ve lâşeleri yemişlerdi. Onlardan biri gökyüzüne bakarak, duman şeklinde bir şey gördü. (Çok sıkışan) Ebu Süfyân, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e müracaat etmek zorunda kaldı:

"- Ya Muhammed! Sen Allah'a tâatı ve akrabaya yardımı emrederek geldin. Amma kavmin hep helâk oldu. Şimdi onlar için Allah'a dua et!" dedi."[172]

AHZAB SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]إنَّ زَيْدَ بْنَ حَارِثَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ مَوْلَى رسولِ اللّهِ # مَا كُنَّا نَدْعُوهُ إِلاَّ زَيْدَ ابْنِ مُحَمَّدٍ حَتَّى نَزلَ الْقُرآنُ: ادْعُوهُمْ Œبَائِهِمْ اŒ ية[. أخرجه الشيخان والترمذى.

1. (740)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın azadlısı olan Zeyd İbnu Hârise'ye sadece Zeyd İbnu Muhammed diye sesleniyorduk. Bu davranışımız, "Onları babalarına nisbet ederek çağırın.." (Ahzâb, 5) mealindeki ayet ininceye kadar devam etti." [Buhârî, Tefsir, Ahzâb 2; Müslim, Fedâilu's-Sahabe 62, (2425); Tirmizî, Tefsir, Ahzâb (3207).] [173]

AÇIKLAMA:

Zeyd İbnu Hârise cahiliye devrinde esir edilmişti. Kendisini Hakim İbnu Hizâm, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pâkleri Hz. Hatice için satın almış, Hz. Hatice de onu (radıyallahu anhümâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bağışlayıp hibe etmişti. Zeyd Peygamberimize risaletten önce hibe edildiği vakit sekiz yaşlarında bir çocuktu.
Babası, oğlu Zeyd'in, Mekke'de ve Abdulmuttalib'in torunu Muhammed'in yanında olduğu haberini alınca kardeşini de alarak, kölelikten kurtarmak üzere Mekke'ye gelir. Kendilerini tanıtarak çocuklarını satın almak istediklerini belirtirler. Fazla para istememesini, kolaylık göstermesini istirham ederler.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ben size iyiliğin daha fazlasını yapacağım. Zeyd'i çağırıp, onu muhayyer bırakacağım, sizi tercih ederse sizden para almaksızın bağışlayacağım. Ama beni tercih ederse o zaman veremem" der.
Çağırırlar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"- Bunları tanıyor musun?" diye sorar.
"- Evet, biri babam, diğeri amcam!" der Zeyd. Peygamber Efendimiz:
"- İşte, sana olan davranışımı öğrendin. Ben veya babandan birimizi seçmekte serbestsin" der. Zeyd:
"- Ben onları istemiyorum. Ve sana hiç kimseyi tercih etmem!" deyince, amcası ve babası bir tuhaf olup:
"- Yazık sana ey Zeyd, köleliği hürriyete ve ailene tercih mi ediyorsun?" derler: Zeyd:
"- Evet, der ben bu zatta öyle bir şey gördüm ki, onu ebediyen hiçbir şeye değişmem, bu mümkün değil!" cevabını verir.

Zeyd (radıyallahu anh)'in bu tavrından son derece memnun kalan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), onu Ka'be'nin avlusuna (Hicr) götürür ve:
"- Ey hazır bulunanlar! Şahid olun. Şu Zeyd, bundan böyle benim oğlumdur. O bana ben de ona vârisleriz!" der.
Bu durumu gören baba ve amcanın gönülleri hoş olur. Gözleri arkada kalmadan memleketlerine dönerler.
İşte bu vak'adan sonra Zeyd, Zeyd İbnu Muhammed diye anılır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ümmü Eymen'i, Zeyd'e nikâhladı. Bu evlilikten Üsame (radıyallahu anh) doğdu. Resûlullah , Zeyd'i ve oğlu Üsame'yi çok severdi. Onları ailesinin parçaları bilirdi. Muhacirleri, Medinelilerle kardeşlediği zaman Resûlullah, Zeyd'i amcası Hamza'ya kardeş kılmıştı. Hz. Aişe, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yola çıkardığı askerî birliğe Zeyd de katılmışsa mutlaka Zeyd'i komutan yaptığını belirtir ve ilave eder:
- Eğer hayatta kalsaydı onu kendine halef yapardı.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Suriye'ye ordu çıkardığı zaman Zeyd'i komutan yapar ve:
"- Zeyd şehid olursa, yerine Cafer, o da şehid olursa Abdullah İbnu Ravâha komutan olacak" der. Dediği gibi, Zeyd bu seferde Mûta'da, hicretin sekizinci yılında şehid düşer.
Kur'an-ı Kerim'de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbından hiç kimsenin ismi geçmezken Zeyd'in ismi zikredilir. Bu onun için büyük bir şereftir. Ayrıca kölelerden ilk Müslüman olan kimse olarak da mümtaz bir fazilete sahiptir. Başkalarının ıttılaı zor olan bir kısım dahilî ahvâle esrar-ı nübüvvete şahid olmuş bulunması tabiidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Cibril (aleyhisselam)'in abdest ve namazı ilk defa öğretişi ile alâkalı rivayet, Hz. Zeyd (radıyallahu anh) tarafından nakledilmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan rivayetine göre, Cebrail (aleyhi'sselam) kendisine gelip abdest ve namazı öğretmiş, abdesti tamamlayınca bir avuç su alarak ferci üzerine serpmiştir."
Şu halde sadedinde olduğumuz âyet-i kerime, kişileri çağırırken öz babalarına nisbet etmeyi emretmiş olmaktadır. Şüphesiz üvey babası veya efendisine nisbetle isimlenip çağırılmakta Zeyd (radıyallahu anh)

tek örnek değildir. Salim Mevla Ebu Huzayfe'nin durumu da Zeyd'e benzeyenlerden biri idi. Onunla ilgili bir kısım gelişmeler de rivayet edilmiştir.

Öyle ise bu âyet-i kerime, kurulmakta olan İslâm cemiyetinin içtimâî reformlarından birini gerçekleştirmiş, Zeyd örneğinde, kana dayanan akrabalık bağlarının diğer itibarî ve akde dayanan akrabalık bağlarından ayrılmasını gerçekleştirmiştir. Bunun sonucu olarak "hakiki anne"nin, "hakki baba"nın "hakiki evlad"ın ayrı ayrı tarif edildiklerini görmekteyiz:

1. KAN AKRABALIGI: (Kan sebebiyle) akraba olanlar, miras hususunda, Allah'ın Kitabı'nda birbirlerine, mü'minler ve muhacirlerden daha yakındırlar" (Ahzâb 6).

2. HAKİKİ ANNE: "İçinizde kadınlarını zıhâr yapanlar (annelerine benzeterek haram sayanlar) bilsinler ki, karıları anneleri değildir. Anneleri ancak, onları doğuranlardır" (Mücâdile, 2).

3. HAKİKİ BABA: Bu meseleye gösterilecek örnek, Zeyd (radıyallahu anh)'le ilgili vahiydir: "Muhammed içinizden herhangi bir erkeğin babası değildir." (Ahzab 40). Bu âyet geldiği zaman Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a "baba" diye hitap edebilecek erkek evlâdı mevcut değildi. Sadece Zeyd (radıyallahu anh) bu hitabı kullanıyordu. Ayet, bu hitabın gerçek babalık ifade etmeyip, hükmî bir değer taşıdığını belirtmiş oldu.

4. HAKİKİ EVLAD: Bu da Zeyd'le ilgili olarak gelmiştir: "(Allah) evlâtlıklarınızı da öz oğullarınız gibi saymanızı meşru kılmamıştır. Bunlar sizin dillerinize doladığınız boş sözlerinizdir. Allah gerçeği söylemiştir, doğru yola O eriştirir. Evlâtlıkları babalarına nisbet ederek çağırın. Bu, Allah katında daha doğrudur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, o takdirde, onları dinde kardeşleriniz ve dostlarınız (mevâliniz) kabul edin" (Ahzab, 4-5).[174]

ـ2ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ]أنَّ رَسُول اللّه # قال: مَا مِنْ مُؤمِنٍ إِلاَّ وَأنَا أوْلَى النَّاسِ بِهِ في الدُّنْيَا وَاŒخِرَةِ، اقْرَءُوا إنْ شِئْتُمْ: النَّبِىُّ أوْلى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أنْفُسِهِمْ اŒية، فَأيُّمَا مُؤْمِنٍ تَرَكَ مَالاً فَلْتَرِثْهُ عَصَبَتُهُ

مَنْ كانُوا، وَإنْ تَرَكَ دَيْناَ أوْ ضِيَاعاَ فَلْيَأتِنِى فَأنَا مَوْهُ]. أخرجه الشيخان«الضِّيَاعُ» العيال .

2. (741)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Ben her mü'mine, mutlaka, dünya ve ahirette insanların en yakınıyımdır. Dilerseniz (bu hususla ilgili olan) şu âyeti okuyun: "O peygamber, mü'minlere öz nefislerinden evladır. Zevceleri, mü'minlerin analarıdır..." (Ahzâb 6). Hangi mü'min (vefatında) bir mal bırakırsa vârisleri (asabı) ona varis olsunlar. Borç veya bakıma muhtaç birini bırakmışsa o da bana gelsin, ben onun mevlâsıyım." [Buhârî, Tefsir, Ahzâb 1, Kefâlet 5, İstikrâz 11, Nafakât 15, Ferâiz 4, 15, 25; Müslim, Ferâiz 14, (1619).][175]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın her mü'mine herkesten fazla yakın olduğunu, öyle ki, borçlu olarak ölecek olsa ve ödeyecek malı da bulunmasa onu ödeme işinin kendine terettüp edeceğini, bakıma muhtaç himâyesiz bir kimseyi bıraksa onun da himaye işinin kendine terettüp ettiğini belirtiyor.

Halbuki, yine Buharî'nin Kefalet bölümünde şu meâlde bir hadis geçmektedir: "Bir kimse borçlu olarak ölünce, cenâze namazını kıldırıvermesi istenince:

- Borcunu ödeyecek mal bıraktı mı? diye sorar, "Evet bıraktı!" denirse üzerine namaz kılar, "bırakmadı" denilecek olursa:

- Kardeşinizin namazını siz kıldırın! der; cenazeye katılmazdı. Cenab-ı Hak fetihler nasib ettikten sonra:

- Ben mü'minlere, kendi nefislerinden daha yakınım... buyurdu.

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) maddî yönden güçsüz iken mü'minlere borç yapmama hususunda manevî bir baskıda bulunmuş, cenaze namazını kıldırmamıştır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazından mahrum olma korkusunun mü'min ruhlarda nasıl bir endişe ve manevî baskı yapacağı açık bir durumdur. Bu hâl

maddî imkânların dar olduğu devrede bütün cemiyeti karşılığı olmayan borca girme israfından korumuş olmalıdır. Ancak fetihlerden sonra bu tavrın kalkması, maddî bolluğun gelmesi sebebiyledir.

Bu tatbikat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a has bir vecibe midir, yoksa O'ndan sonra devlet sorumluluğunu üzerine alan herkese şâmil midir? meselesi münâkaşa edilmiştir. Râcih görüş, bu vecibenin devam etmesidir. Ancak, ödeme emirin şahsî malından değil, devlet hazinesinden yapılır. Ancak İbnu Battal gibi bazı âlimler bu ödeme işini, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in şahsî malından teberru şeklinde yaptığını nakletmişlerdir. Açıktır ki, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) teberru şeklinde borç ödemiş idiyse, kendisinden sonraki devlet sorumlularına borç ödemek bir vecibe olmaktan çıkar."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) borçlu ölenin borcunu ödemeye mecbur mu idi, bu ona bir vecibe mi idi?" diye de soru sorulmuş ve şöyle denmiştir:

"Kim borç bırakmışsa ödemesi bana aittir" hadisi, borçlu ölenin namazını kıldırmama prensibini neshetmiştir. "Ödemesi bana aittir" sözü "Allah'ın, ganimet ve sadakalardan ona nasib ettiği hissesinden ödemek bana aittir" demektir.

Mâna böyle olunca, Müslümanların sorumluluğunu alan kimselere, borçlu olarak ölen kimselere aynı şekilde davranmaları bir vecibe olur. Ödemeyecek olursa günahkâr duruma düşer, yeter ki, ölen kişinin beytü'lmâldeki hissesi, üzerindeki borcu ödeyecek miktarda olsun... İbnu Battal devamla der ki:

"İmam, borçlu adına ölenin borcunu ödemezse, bu kişi borcu sebebiyle cennete girmekten alıkonamaz. Zira, borcu, beytü'lmaldaki hissesinden fazla olmadığı müddetçe, beytü'lmaldan -üzerindeki borç miktarınca- alacaklı durumundadır."

İbnu Hacer der ki: "Böyle bir kimsenin durumu mukâsa'ya (kısaslaşma) kalır. Yani bu kimse, aynı anda hem borçlu hem alacaklı olan kimse gibidir. Böyleleri sıratı geçtikten sonra cennetle ateş arasında köprünün nihâyetinde tevkif edilirler. Haklar burada alınır verilir. Borçtan temizlenenlere cennete giriş izni verilir."[176]

"

ـ3ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قوله تعالى:]مَا جَعَلَ اللّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ في جَوْفِهِ. قَالَ: قَامَ نَبِيُّ اللّهِ يَوْماً لِيُصَلِّى فَخَطَرَ خَطْرَةً؛ فقَالَ المُنَافِقُونَ الّذِينَ يُصَلُّونَ مَعَهُ: أَ تَرَى أنَّ لَهُ قَلْبَيْنِ قَلباً مَعَكُمْ وَقَلْباً مَعَهُمْ فَنَزَلَتْ[. أخرجه الترمذى.

3. (742)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): "Allah bir adamın içinde iki kalp yaratmadı..." (Ahzâb, 4) meâlindeki âyet hakkında şunu söylerdi: "Bir gün, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) namaz kılmak için kalkmıştı, namazda bir hata yaptı. Cemaatte onunla namaz kılan münafıklar derhal: "Bakın, bunun iki kalbi var, bunlardan biri sizinle, biri onlarla (Ashabıyla)" dediler. İşte onların bu sözü üzerine bu âyet nazil oldu." [Tirmizî, Tefsir, Ahzâb, (3197).][177]

AÇIKLAMA:

Âlimler, ayetten kastedilen murad hususunda ihtilâf etmiştir. Bir kısmı: "Bununla "Muhammed çifte kalblidir" diyen münafıkları tekzib etmek kastedilmiştir. Böylece Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hakkındaki bu yakıştırma ve yalanları reddedilmiş oldu" demiştir ve İbnu Abbas (radıyallahu anh)'ın yukarıdaki rivayetini kaydetmiştir.
Bazıları: "Bununla, Kureyş'ten iki kalpli olduğunu iddia eden bir adamın kastedildiğini" söylemiştir. Belirtildiği üzere bu herif: "Benim iki kalbim var. Her şeyi onlarla bilirim. Bunlar Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in tek kalbinden efdaldir" iddiasında bulunmuştur. Ayet bunu reddediyor" demiştir.
Bazıları: "Bununla Zeyd İbnu Harise'yi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in evlat edinmiş olması sebebiyle, onu kastederek bir misâl olsun diye böyle söylendiğini ileri sürmüştür.
Âyeti, Elmalılı merhum şöyle açıklar: "Allah, bir adam için içinde iki kalp yapmamıştır. Hiçbir kimseye iki vicdan verilmemiştir, hiçbir adam kalbinde bire iki demez, hakkın birliğinin şahidi olan bu kalb ve vicdan

birliği her duygunun ve her bilginin en esâslı kanunudur. Mantıkın tasaduk ve tenâkuz kanunları bunun fer'idir. Bu olmasa idi insan kendini tanıyamazdı."
Hatırlatalım ki, burada kalb kelimesi vücuddaki kan dolaşımının merkezi olan maddî kalb değildir. Aksine şahsiyet, manevî varlık, ruhî bütünlüktür.[178]

ـ4ـ وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها في قوله تعالى:]إذْ جَاءُوكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أسْفَلَ مِنْكُمْ اŒيةَ. قَالَتْ كانَ ذلِكَ يَوْمَ الْخَندَقِ[. أخرجه الشيخان.

4. (743)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), "O vakit onlar hem üstünüzden, hem altınızdan size gelmişlerdi. O zaman gözler yılmış, yürekler gırtlaklara dayanmıştı ve siz Allah'a karşı türlü zanlarda bulunuyordunuz. İşte orada mü'minler imtihana uğratılmıştı. Şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmışlardı..." (Ahzâb, 10-11) mealindeki âyet hakkında: "Bu, Hendek Savaşı ile ilgilidir" demiştir. [Buhari, Meğâzî 29, Müslim'deki yeri bulunamamıştır.][179]

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe, âyette tasvir edilen fevkalâde zorlu ve buhranlı günlerle Hendek Savaşı'nın anlatıldığını belirtiyor. Ayette görüldüğü üzere, Müslümanlar dörtbir taraftan sarılmış olarak çetin günler geçirmişler, Allah hakkında değişik zanlara düşmüşlerdir.
İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın açıklamasına göre, ayette geçen "üstünüzden... gelmişlerdi"den maksad Uyeyne İbnu Hısn komutasındaki düşman kuvvetleridir. "Altınızdan... gelmişlerdi"den maksad da Ebu Süfyân İbnu Harb komutasındaki düşman kuvvetleriydi.
İbnu İshak onların geliş tarzını şöyle açıklar: Ebû Süfyan komutasındaki Kureyşliler, on bin kişilik kuvvetle sel yataklarının birleşme yerine indiler. Bu kuvvetler arasında Kureyşî kabilelerden başka Benî Kinâne

ve Tihâmeliler de vardı. Uyeyne İbnu Hısn, Gatafan ve bunlara katılan Necidlilerle birlikte Bâbu Nu'mân denilen yerde Uhud'a geldi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve Müslümanlar bunlara karşı çıktı. Üç bin kişilik kuvvet, arkalarını dağa verdiler. Düşmanla aralarında hendek vardı. Kadınları ve çocukları ütm (denen müstahkem duvarlarla çevrili şatovarî bina)lara yerleştirdiler. Huyey İbnu Ahtab Müslümanların müttefiki olan Yahudi Benî Kureyza'ya gelerek onları ihânet hususunda ikna etti. Bu ihanet haberi gelince Müslümanların durumu çok daha kritik bir hal aldı. Öyle ki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) düşmanın bir kısmını saf dışı edebilmek için Medine hurma mahsulünün üçte birini vermek şartıyla Uyeyne İbnu Hısn'la anlaşma yolunu araştırdı. Fakat Medineliler kabul etmediler.Bu savaş sırasında münafıklar bir başka başağrısı oldular. En kritik anlarda "evlerimiz avrettir, müdafaasızdır" deyip, izin isteyerek cepheyi bırakıyorlardı..."[180]

يةَـŒ5ـ وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]نَرَي هذِهِ ا نَزَلَتْ في عَمّى أنَسِ ابْنِ النَّضْرِ: مِنَ الْمُؤمِنينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّهَ عَلَيْهِ[. أخرجه الشيخان
.

5. (744)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz şu ayeti amcam Enes İbnu'n-Nadr hakkında indi biliyorduk. (meâlen): "Mü'minler içinde Allah'a verdikleri sözde sadakat gösteren nice erler var. İşte onların kimi adağını ödedi, kimi de (bunu) bekliyor. Onlar hiçbir suretle (ahidlerini) değiştirmediler." (Ahzâb 23). [Buharî, Tefsir, Ahzâb 3; Müslim, İmâret 148 (1903); Tirmizî, Tefsir, Ahzâb (3198-3199).][181]

AÇIKLAMA:

Enes İbnu'n-Nadr, görüldüğü gibi Hz. Enes İbnu Mâlik'in amcasıdır. Uhud'da şehid düşmüştür. Bu zat (radıyallahu anh) Bedr Gazvesi'ne katılamadığı için fevkalâde üzülmüş, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu

vesselâm)'e gelerek: "Müşriklerle yaptığın ilk savaşta bulunamadım. Eğer Cenab-ı Hakk müşriklerle savaşmak müyesser ederse ne yapacağımı da görecektir!" der. Âyet-i kerimede temas edilen ahid bu olabilir. Nitekim Uhud günü Müslümanlar dağılınca: "Ya Rabbi şunların (Müslümanların) yaptıklarından özür diliyorum" diyerek ileri atılır, önüne Sa'd İbnu Muâz (radıyallahu anh) çıkar. O'na:

"- Ey Sa'd işte cennet, Enes'in Rabbine yemin olsun, Uhud'un önünde kokusunu hissediyorum" der ve atılır.

Sa'd İbnu Muaz: "Ben onun yaptığını yapamadım" der.

Enes (radıyallahu anh) der ki: "Biz onun cesedi üzerinde seksen küsur yara saydık. Bir kısmı kılıç darbesi, bir kısmı ok yarası, bazısı da mızrak dürtüsüydü. Amcam öldürülmüş, bir de müşrikler tarafından hakareten sağı solu, şurası burası koparılmış, tanınmayacak halde idi. Kızkardeşi Rübeyyi' Bintu'n-Nadr onu parmaklarından tanıyabildi.."

Âyet-i kerime'nin övgüsüne mazhar bu kahraman sahabi (radıyallahu anh)'nin bir menkibesi de şöyle:

Yukarıda adı geçen Rübeyyi' bir komşusu kadının dişini kırar. Mağdur taraf kısas talebiyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e müracaat ederler. Resûlullah kısasa hükmeder. Enes İbnu'n-Nadr: "Hayır vallahi kızkardeşimin dişini kırmayacaksınız, ey Allah'ın Resulü!" diye itiraz eder. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), "Allah'ın emri kısastır" der. Bu sırada mağdur taraf erş'e (maddî bedel) razı olurlar ve diş kısasen kırılmayıp, maddî bir tazminat ödenir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Allah'ın öyle kulları var ki, yemin etse, Allah onu tebrie eder, (yemininde hanis kılmaz)" buyurur.[182]

ـ6ـ وعن أمّ عمارة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالتْ:]قُلْتُ يَا رسُولَ اللّهِ مَا أرَى كُلَّ شَئٍ إَّ لِلرِّجَالِ، وَمَا أرَى النِّسَاءَ يُذْكَرْنَ بِشَئٍ فَنَزَلَتْ: إنَّ الْمُسْلِمينَ وَالْمُسْلِمَاتِ اŒيةٍ[. أخرجه الترمذى.

6. (745)- Ümmü Umâre (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü, dedim, her şeyi erkekler için görüyorum. Hiçbir şekilde

kadınların zikredildiğini görmüyorum." Bunun üzerine şu âyet indi. (meâlen): "Doğrusu, erkek ve kadın Müslümanlar, erkek ve kadın mü'minler, boyun eğen erkekler ve kadınlar, doğru sözlü erkekler ve kadınlar, sabırlı erkekler ve kadınlar, gönülden bağlanan erkekler ve kadınlar, oruç tutan erkekler ve kadınlar, iffetlerini koruyan erkekler ve kadınlar, işte Allah bunların hepsine mağfiret ve büyük ecir hazırlamıştır" (Ahzab,35). [Tirmizî, Tefsir,Ahzâb (3209).][183]

ـ7ـ وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]لَوْ كَانَ رسولُ اللّه # كَاتماً شَيْئاً مِنَ الْوَحْيِ لَكَتَمَ هذِهِ اŒيةَ: وَإذْ تَقُولُ لِلَّذِى أنْعَمَ اللّهُ عَلَيْهِ. يَعْنِى: بِا“سْمِ؛ وَأنْعَمْتَ عَلَيْهِ. بِالْعِتْقِ: أمْسِكْ عَلَيكَ زَوْجَكَ إلى قَوْلِهِ وَكَانَ أمْرُ اللّه مَفْعُوَ؛ وَإنَّ رسُول اللّهِ # لَمَّا تَزَوَّجَهَا قالُوا: تَزَوَّجَ حَلِيلَةَ ابْنِهِ. فَأنْزَلَ اللّهُ تعالى: مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أبَا أحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلكِنْ رسُول اللّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ. وَكَانَ رسولَ اللّه # تَبَنَّاهُ وَهُوَ صَغِيرٌ فَلَبِثَ حَتَّى صَارَ رَجُ يُقَالُ لَهُ زَيْدُ ابْنُ مُحَمَّدٍ. فَأنْزَلَ اللّهُ تعالى: ادْعُوهُمْ Œبَائِهِمْ اŒية. فُنُ ابْنُ فُنٍ، وَفُنُ أخُو فُنٍ[. أخرجه الترمذى وصححه.

7. (746)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) demiştir ki: "Eğer Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine inen vahiyden bir şey gizleseydi şu âyeti gizlerdi: "(Habibim) hatırla o zamanı ki; Allah'ın kendisine -İslâm'la- nimet verdiği ve senin de yine kendisine lütufta bulunduğun zâta sen: "Zevceni uhdende tut. Allah'tan kork" diyordun da Allah'ın açığa çıkarıcısı olduğu şeyi içinde gizliyor, insanların (dedikodusundan) korkuyordun. Halbuki Allah kendisinden korkmana daha lâyıktı. Şimdi madem ki Zeyd o kadından ilişiğini kesti, biz onu sana zevce yaptık. Tâ ki oğullukların, kendilerinden ilişkilerini kestikleri zevceler(ini almakta) mü'minler üzerine günah olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir" (Ahzâb, 37).

Nitekim Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Zeyneb'le evlenince: "Oğlunun helâllığıyla evlendi" dediler. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk şu meâldeki âyeti indirdi: "Muhammed adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir. Fakat Allah'ın Resulü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah herşeyi hakkiyle bilendir" (Ahzâb, 40).
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Zeyd'i küçükken evlât edinmişti. Büyüyüp delikanlı oluncaya kadar yanında kaldı. Herkes onu Zeyd İbnu Muhammed diye çağırıyordu. Bu sebeple Cenab-ı Hakk şu meâldeki âyeti inzal buyurdu: "Onları babalarına nisbet ederek çağırın. Bu, Allah indinde daha doğrudur. Eğer babalarının (kim olduğunu) bilmiyorsanız o halde (esâsen) dinde kardeşleriniz (olmakla beraber) dostlarınızdır da" (Ahzab, 5). [Tirmizî, Tefsir, Ahzâb (3206); Müslim, İman 287, (177); Buhârî, Tevhid 22.][184]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayet Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in oğulluğu olan Zeyd İbnu Hârise'den boşanan Zeyneb Bintu Cahş ile evlenme hikâyesine temas etmektedir. Cahiliye örfünde evlatlığın boşadığı hanımla evlenmek kesinlikle yasak olduğu için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu prensibe aykırı olarak, oğulluğunun boşadığı hanımla evlenmesi oldukça tuhaf karşılanmış ve Medine cemiyetindeki menfi unsurların, İslâm aleyhinde fırsat arayanların dedikodusuna kapı açmıştı. Bu yüzden, mezkur evliliğe âyet-i kerimede yer verilmiş, bu evliliğin, emr-i İlâhî ile ve hukukî-içtimâî bir reformu gerçekleştirmek maksadıyla yapıldığı belirtilmiştir.
* Kan akrabalığı ile hükmî akrabalık tefrik edilmiştir.
* Evladlığın boşadığı hanım helâl kılınmıştır.
* Nikâh Allah tarafından kıyılmıştır.
Esasen Hz. Zeyneb, Hz. Peygamber'in halası olan Ümeyye Bintu Abdulmuttalib'in kızı idi. Asaletli bir aileye mensuptu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), -azadlıları düşük görme zihniyetini yıkarak-mü' minler arası eşitlik fikrini yerleştirmek gibi ulvî bir maksadın tahakkukuna kendi akrabalarından örnek vermiş olmak arzusuyla

akrabalık ve peygamberlik otoritesini kullanarak Zeyneb (radıyallahu anhâ)'le Zeyd'in evlenmesini sağlamıştı. Zeyneb bu evliliği istemiyordu. Ama Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ısrarına karşı peki demişti.
Neticede geçinemeyip ayrıldılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunların ayrılmasını istemiyordu. Esasen boşanma, Allah'ın hoşlanmadığı bir fiildi. Ayrıca bu evliliğin gerçekleşmesi kendi arzu ve ısrarıyla olmuştu, bu sebeplerle Zeyd (radıyallahu anh)'in boşama düşüncesini te'yid etmemiş ve "Hanımınıtutmasını" tavsiye etmiş, Zeyd ısrar edince de: سبحان اللّٰه مقلب القلوب "Kalbleri çeviren Allah'ı tenzih ederim" diyerek hayretini ifade etmişti. Çünkü, Zeyneb (radıyallahu anhâ) gibi genç ve güzel bir kadına Zeyd (radıyallahu anh) ısınamıyor ve boşanmakta ısrar ediyordu, hayret edilecek, şaşılacak bir durumdu.
Ancak, Zeyd'i bu kararda ısrara sevkeden husus, Zeyneb (radıyallahu anhâ)'in Kureyş'ten ve asâletli bir aileden olması sebebiyle, kölelikten azadlı Hz. Zeyd (radıyallahu anh)'e karşı büyüklenme havasına girmiş olması idi. Hz. Zeyd de köle asıllı olmakla beraber, -Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yeminle te'kid ederek: "O (yani Zeyd) komutanlığa lâyıktır" buyurmasıyla da tevsik edildiği üzere- komutan ruhlu âlicenâb, küçük görülmeye tahammül edemiyecek asil bir fıtrata sahipti.
Bu durum ayrılmaya müncer oldu. Âyette belirtildiği üzere iddeti dolup, Hz. Zeyd (radıyallahu anh)'le ilgisi kesilince, Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ)'le Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), emr-i İlâhî ile evlendi.
Bazı tefsir kitaplarında rastlanan -ve hadis ilmi açısından sahih bir senede dayanmayan, hadis denmesi mümkün olmayan- bir kısım rivayetlere dayanarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ismet ve nezâhetine uymayan yorumlara rastlanmaktadır. Buna göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ)'i serbest bir kıyâfetle görmesi ve gönlü kayması... Hz. Zeyd (radıyallahu anh) bunu hissederek Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ)'i boşamaya azmetmesi mevzubahistir.
Burada tenâkuz açıktır. Zira Hz. Zeyneb yabancı, Resûlullah tarafından ilk defa görülen birisi değildir. Halasının kızıdır, çocukluğundan beri

tanımaktadır. Tesettür âyeti de muaahhar bir emirdir. Daha önce pekçok defalar serbest kıyafet içerisinde görmüş olmalıdır. Üstelik Zeyd'le, Zeyneb'i zorla evlendiren Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendisidir. Zeyneb'le evlenme hususunda önceden bir arzu duymuş olsaydı, buna hiçbir engel yoktu.

Dahası, bu evlenme işi emr-i İlâhî ile olmuş, ayette زَوَّجْنَاكَهَا "Onu sana biz nikâhladık" buyrulmuştur. Hatta kadınlar arası övünme vak'alarında Zeyneb Bintu Cahş, Hz. Aişe (radıyallahu anhümâ)'ye övünmede baskın çıkabilmek için: "Benim nikâhımı Allah kıydı" dermiş. Bu bahse daha ziyade ilgi duyup tatminkâr ziyâde açıklama arayanlara Elmalılı merhumun tefsirini tavsiye ederiz. [185]

ـ8ـ وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كانَ رسولُ اللّه # عَرُوساً بِزَيْنَبَ فقَالَتْ لِى أمُّ سُلَيمٍ: لَوْ أهْدَيْنَا لِرَسُولِ اللّهِ # هَدِيَّةً؟ فَقُلْتُ لَهَا افْعَلِى: فَعَمَدَتْ إلى تَمْرٍ وَسَمْن وَأقِطٍ فَاتَّخَذَتْ حَيْسة في بُرْمَةٍ فأرْسَلَتْ بِهَا مَعِى. فَانْطَلَقْتُ بِهَا إلَيْهِ فَقَالَ ضَعْهَا، ثُمَّ أمَرَنِى فقَالَ: ادْعُ لِى رِجَاً سَمَّاهُمْ وَادْعُ لِى مَنْ لَقِيتَ. قَالَ: فَفَعَلْتُ ثُمَّ رَجَعْتُ فَإذَا الْبَيْتُ غَاصٌّ بِأهْلِهِ، فَوَضَعَ # يَدَهُ في تِلْكَ الحَيْسَةِ وَتَكَلَّمَ بِمَا شَاءَ اللّهُ. ثُمَّ جَعَلَ يَدْعُو عَشَرةً عَشْرَةً يَأكُلُونَ مِنْهُ وَيَقُولُ لَهُمْ: اذْكُرِوا اسْمَ اللّهِ تَعالى عَلَيْهِ، وَلْيأكُلْ كُلُّ رَجُلٍ مِمَّا يَلِيهِ حَتَّى تَصَدَّعُوا كُلُّهُمْ فَخَرَجَ مَنْ خَرَجَ وَبقىَ نَفَرٌ يَتَحَدَّثُونَ. ثُمَّ خَرَجَ النَّبىُّ # نَحْوَ الحُجُرَاتِ وَخَرَجْتُ في أثَرِهِ فَقُلْتُ: إنَّهُمْ قَدْ ذَهَبُوا. فَرَجَعَ فَدَخَلَ الْبَيتَ وَأرْخَى السِّتْرَ، وَإنِّى لَفِى الحُجْرَةِ وَهُوَ يقولُ: يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواَ تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِىِّ. إلى قوله: وَاللّهُ َ يسْتَحْيِى مِنَ الحَقِّ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود .

8. (747)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Zeyneb (radıyallahu anhâ)'le evlenmişlerdi ki, annem Ümmü Süleym bana: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir hediyede bulunsak" dedi. Ben kendisine:

- Bir şeyler yap!

dedim. Bunun üzerine hurma ve yağ ve keş getirdi, bir tencereye koyarak bunlarla yemek yaptı ve benimle gönderdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a götürdüm.

"- Yemeği bırak!" dedi. Sonra bana emredip: "Bana falancaları çağır" dedi ve teker teker isimlerini söyledi. Ayrıca:

"- Kime rastlarsan çağır" diye emretti.

Enes der ki: Emri yerine getirdim, sonra döndüm. Ev insanlarla dolmuştu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) elini mezkur yemeğin üzerine koydu ve Allah'tan başka kimsenin bilmedi bir şeyler söyledi. Sonra cemaati onar onar çağırdı. Herkes o yemekten yiyordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yiyenlere:

"- Yemeğe Allah'ın ismini zikrederek başlayın! Herkes önünden yesin!" dedi.

Bu hal herkesin yemekten yeyip dağılmasına kadar devam etti. Sonunda çıkanlar çıktı. Bazıları da kalıp sohbete devam ettiler. Bir müddet sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da çıkıp hücrelere doğru yürüdü. Peşisıra ben de çıktım ve:

"- Davetliler gitti artık!" dedim.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) evine geri döndü (ve derhal vahiy alameti olan) örtüyü üzerine çekti. Bu sırada ben hücrede idim. (Vahiy hâli geçince) o (aleyhissalâtu vesselâm) şu vahyi okuyordu:

"Ey iman edenler, (bundan sonra) Peygamber'in evlerine -yemeğe davet olunmaksızın, vaktine de bakmaksızın- girmeyin. Fakat davet olunduğunuz zaman girin. Yemeği yiyince dağılın. Söz dinlemek veya sohbet etmek için de (izinsiz) girmeyin. Çünkü bu Peygamber'e eza vermekte, o sizden utanmaktadır. Allah ise, hak(kı açıklamak)tan çekinmez..." (Ahzâb 53). [Buharî, Tefsir, Ahzab 8, Nikah 67, 64,Et'ime 59, İsti'zan 10, 33, Tevhid 22; Müslim, Nikâh 89, (1428); Tirmizî, Tefsir, Ahzâb, (3215, 3216, 3217).][186]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Zeyneb Bintu Cahş'la evlenme hikayesini anlatmaktadır. Hâdise, hadis kitaplarında çoğunlukla yer alır. Her bir rivayet farklı zenginliklerle doludur. Bazı tariklerde, Hz. Enes, tesettür ayetinin bu düğün sıralarında nazil olduğunu, tesettür tatbikatına uygun düğün merasiminin ilk defa Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ)'in düğününde cereyan ettiğini belirtir.
Yukarıdaki rivayet, düğün ziyafetinden sonra dâvetlilerden bir kısmının dağılmayıp sohbeti uzattığını, çıkmaları için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir ara odayı terkederek gezinti yaptığını, teker teker zevce-i pâklerini dolaşıp selâmlaşıp ayaküstü hal hatır soruştuklarını anlatır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), dönüşünde odasında hâlâ üç kişinin oturmakta olduğunu görür. Durumdan sıkılır, kalkıp gitmelerini de söyleyemez.
Buhârî'de yer alan bir rivayetin tesbit ettiği bir teferruata göre, bu halet-i ruhiye içinde odasına tekrar girerken ayağının birini içeri atar, diğer ayağı daha dışarıda iken, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vahiy anında örtmesi mûtad olan örtüsüne bürünür ve rivayet metninde kaydettiğimiz vahiy gelir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) derhal vahyi henüz orada olan cemaate tebliğ buyurur.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hz. Zeyneb Bintu Cahş (radıyallahu anhâ) validemizle olan evliliği, diğer evliliklerden birçok yönleriyle farklı olmuştur. Fark, sâdece, nikâhın Rabbülâlemin tarafından kıyılmasında kalmamış,
* Düğün ziyafeti, Zât-ı Zülcelâl'in ilâhî ikramı diyebileceğimiz bir mahiyet kazanmış, âdeta, Ashâb-ı Güzinin önüne bu sefer, bir mâide-i semâvî sürülmüştü: Hadim-i Nebi Hz. Enes (radıyallahu anh)'in muhterem vâlideleri Ümmü Süleym hatunun (radıyallahu anhâ) gönderdiği bir parça yemekten, nice onar kişilik halkalar karınlarını doyurup kalkmışlardır. Hatta Enes hazretleri en sonunda yemek kabını kaldırırken: "Bilemiyorum, buyuruyor, ..yemek kapta getirdiğim zaman mı daha çoktu, kabı kaldırırken mi daha çoktu?"

* Bu düğün tesettür ayetine uygun olarak yapılan ilk düğündü. Çünkü tesettür emri de onun vesilesiyle gelmişti.
* Gerdek anına vahyin inişi tekaddüm etmiş, yukarıda meâlini kaydettiğimiz vahy-i ilahî ile mühim âdâb beyan olunmuş, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hâne-i saâdetleri, tecelli-i vahye son bir kere daha mahal olmuştu.[187]

HZ. ZEYNEB'İN HAYATINDAN BAZI SAFHALAR

Yeri gelmişken Zeyneb vâlidemizin hayatından bir iki satır bahsedelim: Zeyneb (radıyallahu anhâ) Hz. Peygamber'in halası Ümeyye bintu Ebu Tâlib'in kızıdır. Ashâb'ın büyüklerinden olan Abdullah İbnu Cahş (radıyallahu anh)'ın kızkardeşidir. Ümmü'l-Hakem diye künyesi vardır. Adı Berre idi, evlendikten sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Zeyneb yaptı.
İlk Müslümanlardan sayılır, Medine'ye hicret edenlerdendir. İbnu'l-Esir Üsdü'l-Gâbe'de, Zeyd (radıyallahu anh)'in, Kur'an ve sünneti öğretmek maksadıyla onunla evlendiğini kaydeder.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le evlenmesi bir rivayete göre hicretin üçüncü bir diğerine göre beşinci yılında olmuştur. İbnu İshak, Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'den sonra Zeyneb'le tezevvüc buyurduğunu belirtir. Zeyneb bu evlilik sırasında 35 yaşındadır.
Zeyd'in anlattığına göre, Zeyneb (radıyallahu anhâ)'le boşanma işi tamamlanınca, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kendisini çağırarak Zeyneb'e gitmesini, evlenme kararını bildirmesini söylemiş, o da gidip, kapıya sırtını çevirerek: "Ey Zeyneb, beni Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gönderdi, seninle evlenmek istiyor" diye haber verir. Hz. Zeyneb: "Ben Rabb'imden (azze ve celle) istihârede bulunmadan bir şey söyleyemem" der ve istihâre yapmak üzere hânesindeki mescide girer. Bu esnâda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a زوّجناكها "Senin nikâhını biz kıydık" meâlindeki ayet nâzil olur ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) herhangi bir izin talebinde bulunmadan Zeyneb (radıyallahu anhâ) validemizin yanına

girer. Bu durumda Hz. Zeyneb, diğer hanımlara karşı övünecektir. "Benim nikâhımı Allah kıydı" diye. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onun düğününde ekmek ve etle ziyâfet vermiştir.
Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ) son derece dindar bir kadındı. Hayra eli pek açıktı. Sadaka vermeyi severdi. Deri işleme san'atını iyi bildiği için deri işler, buradan kazandığı paranın tamamını sadaka olarak muhtaçlara dağıtırdı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir ara: "Bana ilk kavuşacak olanınız elce en uzun olanınızdır" buyurur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri, aralarında kollarını arşınla ölçerler. Hz. Aişe: "Elce en uzun olanımız Zeyneb'ti. Çünkü eliyle iş yapar ve bol bol sadakada bulunurdu" der ve ilave eder: "Ben dinde, Zeyneb kadar hayırlı bir kadın görmedim. O, Allah'a karşı herkesten daha muttaki, daha doğru sözlü, sıla-i rahme daha sâdık, sıdk ve emânetce daha ileri idi."
Hz. Ömer (radıyallahu anh) hilâfeti sırasında, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın diğer zevcelerine olduğu gibi, ona da tahsisat ayırır ve 12 bin dirhem para gönderir. Zeyneb validemiz bunu alır ve yakınlarına dağıtır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Veda Haccı zamanında zevcelerine: "Bu haccdan sonra artık hasırların sırtı" buyurarak evlerinden ayrılmamaları gereğine işaret buyurur. Bilâhere Zeyneb ve Sevde (radıyallahu anhümâ) validelerimiz hâriç hepsi haccederler. O ikisi: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın o sözünden sonra bizi hiçbir binek kımıldatmamalıdır" derler.
Hz. Aişe: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hanımlarından hiçbiri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nezdindeki itibarın yüceliği hususunda benimle boy ölçüşemezdi, Zeyneb Bintu Cahş hâriç. Zira o, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın diğer zevcelerine karşı: "O'nunla sizleri babalarınız evlendirdi. Benim nikâhımı ise Allah kıydı" derdi (ve cevap veremezdik)."
Hz. Aişe, Zeyneb (radıyallahu anhâ)'i ifk hadisesindeki tutumuyla da çok takdir eder. Aralarındaki bu rekabete rağmen, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Aişe hakkında kanaatini sorunca: "Hayırdan başka birşey bilmiyorum" diyerek, hüsn-i şehâdette bulunmuştur. Halbuki Zeyneb'in kızkardeşi Hamnâ, Hz. Aişe'nin Zeyneb'le olan

rekabet durumunu düşünerek, hissî davranmaktan kendini alamamış ve hadd-i kazf'e maruz kalanlardan biri olmuştur.
Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ) vâlidemiz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerinden Safiyye Bintu Huyey (radıyallahu anhâ)'e: "Yahudi kızı" diye hakaret edince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine kızmış ve Zilhicce, Muharrem ve Sefer ayının bir kısmında terkederek hiç uğramamak suretiyle cezalandırmıştır.
Zeyneb Bintu Cahş, hicretin 20. yılında Hz. Ömer zamanında vefat etmiştir. Namazını da Hz. Ömer (radıyallahu anh) kıldırır. İslâm'da cenazesi için tabut yapılan ilk kadın odur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra, Ezvac-ı tâhirât (radıyallahu anhünne)'tan ilk vefat eden o olmuştur. Hz. Aişe, Zeyneb'in vefatı üzerine, "O zaman anladık ki, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in elce en uzun sözündeki uzunluktan maksadı hayır ve tasadduk işleminde cömert olmakmış" der. Çünkü Zeyneb Bintu Cahş kısa boylu olduğu için kol, boyunu ölçmelerde hep kısa kalırmış.
Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' tan bir çok hadis de rivayet etmiştir. Bu rivayetleri ondan daha ziyade yeğeni Muhammed İbnu Abdullah İbni Cahş ve Ümmü Habibe Bintu Ebi Süfyân ve Zeyneb Bintu Ebi Seleme vs. yapmıştır.
Zeyneb vâlidemiz vefat ettiği zaman, elli -bir rivayete göre de elli üç- yaşında idi. O ölünce, Hz. Aişe (radıyallahu anhümâ): "Hamide (çok hamdedici), Müteabbide (çok ibadet edici), yetim ve dulların mefza'ı (sığınağı) göçtü" demiştir (Radiyallahu anha).[188]
_______________NOT: Bizce onun en ziyâde hatırda tutulup, örnek alınması gereken yönü, Hâne-i risaletpenâhi'de el-işi yapmış olmasıdır. İlâ hâdisesi sırasında Resûlullah (aleyhisselâtu vesselâm)'ın çekildiği meşrübe, onun deri işleme atölyesi durumunda idi. İlâ ile alâkalı Hz. Ömer'in tasvirlerinde, işlenmek üzere duvara asılan derilerin sayısı, saldıkları koku, deri işlemede kullanılan selem ağacı meyvesi vs. mevzubahis edilmektedir.

ـ9ـ وعن عروة عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَتْ خَوْلَةُ بِنْتُ حَكِيمٍ مِنَ الّتِى وَهَبْنَ أنْفُسَهُنَّ لِلنَّبىِّ #. فقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْها: أمَا تَستحى الْمَرْأةُ أنْ تَهَبَ نَفْسَهَا لِرَجُلٍ؟ فَلَمَّا نَزَلتْ: تُرْجِى مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤوِى إلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ. قُلْتُ يَا رَسُول اللّه: مَا أرَى رَبّكَ إِّ يُسَارِعُ في هَوَاكَ[. أخرجه الخمسة إ الترمذى .9.

(748)- Hz. Urve, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den naklediyor: Hz. Aişe byurmuştur ki: "Havle Bintu Hakim (radıyallahu anhâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kendisi gelip evlenme teklif edenlerdendir." Aişe (radıyallahu anhâ) devamla dedi ki: "Ben (kıskançlığın sevkiyle): "Kadın kısmı bir erkeğe evlenme teklifi yapmaktan sıkılmaz mı?" (diyerek bu şekilde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e teklifte bulunanları kınardım). Ne zaman ki: "Onlardan kimi dilersen (nevbetinden) geri bırakır, kimi de dilersen yanına alabilirsin. (Nevbetinden) geri bıraktıklarından kimi istersen (nezdine almak)da da sana güçlük yoktur..." (Ahzab, 51) meâlindeki âyet nazil oldu, (kendimi tutamayarak): "Ey Allah'ın Resulü, görüyorum ki, Rabbin seni memnun kılmada gecikmiyor" dedim. [Buharî, Tefsir, Ahzab 7, Nikâh 29; Müslim, Rıdâ' 49, (1464); Ebu Davud, Nikâh 39, (2136); Nesâî, Nikâh 1, (6, 54).][189]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) Buhârî'nin bir başka rivayetinde daha açık konuşur: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e zaman zaman gelip nefsini hibe eden kadınlara karşı kıskançlık hissediyor ve "Bir kadın nefsini hibe eder mi?" diyordum" der.Rivayetin aslında nefsini hibe ederdi denmektedir. Ancak biz burada kastedilen manada tercüme ettik: "...evlenme teklifi yapardı..." şeklinde, çünkü hibe kelimesiyle ifade edilen budur. Ancak, fıkıh nokta-i nazarından ulema: "mehir taleb

etmeden" şeklinde anlamıştır. Yani "nikâhın tamamlanması için gerekli olan "mehir"i taleb etmeden, bu hakkını hibe ederek evlenme talebinde bulundu" manasında, mamafih وهبت نفسها (nefsini hibe etti) tâbirini bu manada anlayanları teyid eden bir ziyadeyi havi rivayet de mevcuttur. Muhammed İbnu Bişr tarikinde: اَنْ تهب نفسها بغير صداق "Kadın, mehir almaksızın nefsini hibe etmekten sıkılmaz mı? derdim."

Alimler, hadisi bu nokta-i nazardan değerlendirip; mehir olmadan nikâhın câiz olup olmayacağını münâkaşa etmişlerdir. Cumhur, mehirsiz nikâhın bâtıl olacağına hükmeder. Hanefiler ve Evzâî caiz görür. Ancak, bunlar da "mehr-i misil" (o kadının emsâli ne miktar mehir alıyorsa buna denk olan mehir) vacib olur" derler. Evzâî şu açıklamayı da ayrıca yapmıştır: "Nikâhı hibe lâfzı ile yaparken "mehirsiz olarak" diye şart da koyacak olurlarsa bu nikâh sahih olmaz."

Cumhurun hücceti, Peygamberimize helal olan kadınları sayan Ahzab suresinin 50'nci ayetinde geçen şu ibâredir: خالصةً لك من دون المؤمنين yani: "... ve Peygamber nikâhlanmayı dilediği takdirde -mü'minlerden ayrı, sırf sana mahsus olmak üzere- kendisini mehrini Peygamber'e hibe eden mü'min kadını almanı helâl kılmışızdır." Şu hâlde Cumhur bu "mü'minlerden ayrı sırf sana mahsus olmak üzere" şeklindeki istisna cümlesinden hareketle "hibe" ile olan nikâhın hasâis'ten biri olarak Peygamber'e mahsus olduğu hükmüne varmış, diğer mü'minlere böylesi bir nikâhın haram olduğunu söylemiştir.

Caiz görenler bu mülâhazaya şöyle cevap vermişlerdir: "Ayette kastedilen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zamanındaki vâhibe (hibede bulunan kadın)dır, mutlak manada "hibe"nin kendisi değildir, öyle ise hibe kelimesiyle nikah caiz olur ve mehrin tasrihi gerekmez."

Hadisle ilgili ikinci bir mesele, Hibe lafzı ile nikahın sahih olup olmayacağı meselesi: Şafiîler başta, bir kısım âlimler nikâhın "nikâh" veya "tezvic" kelimeleriyle sahih olacağına hükmetmiştir. Çünkü bu iki kelime Kur'ân ve hadisle gelen sarâhate uygundur. Ancak çoğunlukla ulemâ, nikâh ve tezvic manalarını ifade eden kinâyelerin de sahih olacağına hükmetmiştir. Tahâvî, bu meselede talakla kıyasda bulunur,

zira talâkın sahih olması için sarih olan talâk kelimesi de kullanılabilir, bu manayı ifade eden kinâyeler de kullanılabilir, yeter ki talak kasdı da bulunsun.
2- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e sarfettiği söze gelince; Ahzâb suresinin 50'nci ayetinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın evlenebileceği kadınları saydıktan sonra, bu sayılanlardan istediğini alabileceğini beyan eden 51'inci âyette geçen: "Onlardan kimi dilersen geribırakır, kimi de dilersen yanına alabilirsin..." meâlindeki âyet gelince Hz. Aişe'nin sarfettiği söz dikkat çekicidir: Şöyle der: يارسول اللّٰه ما اَرَى رَبَّكَ ا يُسَارع فى هَواك Metinde bu ibareyi: "Ey Allah'ın Resûlü, görüyorum ki Rabbin seni memnun kılmaya ehemmiyet veriyor" diye tercüme ettik. Kelime kelime tercüme edince su-i edeb ifade eden bir mâna çıkar. Kurtubî bu ifadeyi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın -zahiren su-i edeb gibi görünmekle birlikte, söylendiği şartlar çerçevesinde değerlendirerek- normal karşıladığı başka sözlerle ilgi kurarak yanlış anlaşılmayı önler. Der ki: "Bu söz, nazdarlık ve kıskançlık karışımı bir hâlet-i ruhiyenin sevkiyle söylenmiştir. Nitekim, ifk hadisesinde kendisini tebrie eden vahiy geldiği zaman ebeveyni Hz. Aişe'ye: "Kalk, Resûlullah'ın başını öp (teşekkürünü ifade et)!" deyince, Hz. Aişe: "Hayır, size teşekkür etmiyorum, sâdece Allah'a hamdediyorum." demiştir. Hz. Aişe'nin bu sözü de -Resûlullah'ın o sırada normal karşıladığı- mezkur sözü nezdindedir. Aksi takdirde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, hevâ nisbet etmek, sözün zâhirine hamledilemez. Çünkü O, "Hevasından konuşmaz..." (Necm, 3) ve hevasına göre hareket etmez. Hz. Aişe ما ارى رَبَّك ا يسارع فى مرضاتك yani "Görüyorum ki Rabbin, seni mennun etmede gecikmiyor" demiş olsaydı daha muvafık düşecekti. Mamafih kıskançlık sebebiyle söylenen bu çeşit sözler hoş karşılanır."
Kurtubî'nin bu açıklamasına aynen katılmamak mümkün değildir. Çünkü bir sözü değerlendirirken şu soruları sormak belâgat kaidesidir: "Kim söylemiş, kime söylemiş, ne maksadla söylemiş, ne makamda söylemiş?" Aksi takdirde, Hz. Aişe söylemiştir, biz de söyleyebiliriz diye, herhangi

bir âyet veya sünnetin değerlendirilmesinde böyle bir tâbir kullanacak olsak, su-i edeb olur, fıska, küfre bile götürebilir.
3- Âyetin muhtevasının anlaşılmasına gelince: Yukarıda meâlini verdiğimiz âyetin muhtevasını kavramak için, bu âyetten önce nâzil olan ve "tahyir" (muhayyer bırakma) âyeti olarak bilinen şu âyeti görmemiz gerekir. (Meâlen): "Ey peygamber, zevcelerine de ki: "Eğer siz dünya hayatını ve onun zinet (ve ihtişam)ını arzu ediyorsanız gelin size boşanma bedellerini vereyim de hepinizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allah'ı, peygamberlerini ve âhiret yurdunu diliyorsanız şüphe yok ki, Allah, içinizden güzel hareket edenler için büyük bir mükâfat hazırlamıştır." (Ahzab, 28-29).
Buhârî'nin rivayetine göre, bu âyet nâzil olunca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den başlayarak teker teker kadınlarını ziyaret ederek âyeti okuyup, muhayyer bıraktı. Bütün kadınlar şu meâlde cevap verdiler: "Ben Allah'ı, Resûlullah'ı ve âhiret muradımı isterim."
Ümmühâtu'lmü'minîn'in bu cevapları takdir ve tahsin edilerek, sadedinde olduğumuz (51 numaralı) âyetle bunu tâkip eden, 52 numaralı âyet nâzil oldu. Bu âyetin meâli şöyle:
"Bundan sonra kadınlar(ı alman) ve bunları herhangi zevcelere değiştirmen, güzellikleri hoşuna gitse de, sana helâl olmaz. Sağ elinin mâlik olduğu (câriyeler) müstesnâ..." (Ahzâb,52).
Bu âyetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yeni evlilikler yapmayı yasaklıyordu. Tefsir kitaplarının ufak tefek ihtilâfları bir tarafa, bu vahiy geldiği sırada dokuz hanımı hayatta idi ve bunlar şunlardı: Hz. Aişe, Hz. Hafsa, Ümmü Habibe, Sevde Bintu Zemea, Ümmü Seleme, Safiyye, Meymune, Zeyneb Bintu Cahş, Cuveyriye (radıyallahu anhünne ecmain).
4- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin kıskançlık sevkiyle kınadıkları arasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zevcesi olanlar var mı idi? Yani acaba, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan mehir istemeden Hâne-i Saâdete dâhil olma şerefiyle yetinerek evlenen ümmühatu'lmü'minîn var mı idi?
Bu soruya bir cevap vermek zordur. Çünkü, bu kaydettiğimiz Buhârî hadisleri böyle bir ihtimale yer vermemektedir. Hz. Aişe (radıyallahu

anhâ)'nin kıskançlıkla demesi mühimdir. Çünkü kadın kocasını, daha ziyade, diğer hanımına karşı kıskanır. Mamafih, evlenmek teklifiyle gelenlere karşı da kıskançlık duyması normal sayılabilir.

Ancak Taberî'nin İbnu Abbas'tan kaydettiği sıhhatce hasen kabul edilen bir rivayet: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in nezdinde nefsini hibe eden kadınlardan hiçbiri mevcut değildi" der. Buna göre, böyleleri ile evlenmek mübah olmasına rağmen, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlardan herhangi biri ile evlenmemiştir. Bu teklifte bulunanların ismi bellidir. Havle Bintu Hakim, Ümmü Şerik, Fatma Bintu Şureyh, Leyla Bintu'l-Hatim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in zevcelerinden Zeyneb Bintu Huzeyme ile Meymune Bintu'l-Hâris'in mehirsiz olarak evlendiklerine dair bazı rivayetler var ise de zayıftır ve İbnu Abbas'tan kaydettiğimiz rivayetle teâruz ederler ve bu teâruzda sıhhatleri sebebiyle mercuh duruma düşecekleri için hüccet olamazlar. Şu halde bazı kitaplarda, bu babta gelen ifadeleri ihtiyatla karşılamak daha uygundur. [190]

ـ10ـ وعن أمُّ هانئ رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالتْ:]خَطَبَنِى رسولُ اللّهِ # فاعْتَذَرْتُ إلَيْهِ فَعَذَرَنِى، ثُمَّ أنْزَلَ اللّهُ تعالى: إنَّا أحْلَلْنَا لَكَ أزْوَاجَكَ الَّتِى آتَيْتَ أجُورَهُنَّ يةَ. قالتْ فَلَمْ أكُنْ أُحلُّ لَهُ ‘نِّى لَمْ أُهَاجِرْ: كُنْتُ اŒ مِنَ الطُّلَقَاءِ[. أخرجه الترمذى.»الطّليقُ« ا‘سير إذا خُلَى سبيلُه .

10. (749)- Ümmü Hâni (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni istemişti. Kendisine özür beyan ettim, özrümü kabul etti. Sonra Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi.

"Ey Peygamber! Mehirlerini verdiğin zevcelerini ve Allah'ın sana ganimet (olarak nasib) ettiklerinden sağ elinin mâlik olduğu kadınları, seninle beraber (Medine'ye) hicret eden amcanın kızlarını, halanın kızlarını, dayının kızlarını, teyzenin kızlarını, bir de eğer mü'min bir kadın kendisini Peygamber'e bağışlayıp da eğer Peygamber de nikâhla

almak isterse onu (fakat bu sonuncusunu) diğer mü'minlere değil, yalınız sana has olmak üzere senin için helal kıldık..." (Ahzab, 50). Ümmü Hâni (radıyallahu anhâ) devamla der ki:
Bu âyet üzerine (kendi kendime): "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a helâl kılınmadım, çünkü hicret etmedim, ben Fetih günü hürriyeti bağışlananlardanım" dedim." [Tirmizî, Tefsir, Ahzâb (3211).] [191]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) amcasının kızı Ümmü Hâni Bintu Ebu Tâlib'i cahiliye devrinde istetmişti. Ancak Ebu Talib, Ümmü Hâni (radıyallahu anhâ)'yi diğer taliblisi olan Hübeyre İbnu Ebi Vehb'e verdi. Bilâhare, Ümmü Hâni Müslüman olunca Hübeyre'den ayrıldı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ümmü Hâni'ye talebini yeniledi. Ümmü Hâni bu sefer de: "Ben çok çocuğu olan bir kadınım" diye özür beyan etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da ısrar etmedi. Rivayette kabul edildiği belirtilen özür bu olsa gerektir.
Âyetten başlıca şu hükümler çıkarılmıştır:
* Mü'min kadınla evlenilebilir, kâfirle evlenmek haramdır, hür dahi olsa. Şârihler, ümmet-i Muhammed'e Ehl-i Kitap kadınlarının nikâhı helâl de olsa Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e onların da haram olduğunu belirtirler.
* Mehir istemeksizin nefsini bağışlayan kadınlarla ilgili hükmü önceki hadis zımnında açıkladık. Burada şunu belirtelim: Bu çeşit kadınlarla, velisiz, şâhitsiz, mehirsiz evlenme hakkı sâdece Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e helâl kılınmıştır[192].

ـ11ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قالَ:]نَهَىَ رسولُ اللّهِ # عَنْ أصْنَافِ النِّسَاءِ إ ّّ مَا كَانَ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ الْمُهَاجِرَاتِ بِقَوْلِهِ: َ يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَ أنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أزْوَاجٍ وَلَوْ أعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إ ّّ

مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ. فَأَحَلّ اللّهُ تَعَالى فَتَيَاتِكَمُ الْمُؤمِنَاتِ، وامْرَأةً مُؤْمِنَةً إنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِىِّ؛ وَحَرَّمَ كُلَّ ذَاتِ دِينِ غَيْرِ ا“سْمِ، ثُمَّ قَالَ: وَمَنْ يَكْفُرْ بِا“يمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ في اŒخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ؛ وَقَالَ يَا أيُّهَا النَّبِىُّ إنَّا أحْلَلْنَا لَكَ أزْوَاجَكَ الَّتِى آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أفَاءَ اللّهُ عَلَيْكَ. إلى قولهِ: خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤمِنِينَ. وَحَرَّمَ مَا سِوَى ذلِكَ مِنْ أصْنَافِ النِّسَاءِ[. أخرجه الترمذى .

11. (750)- İbnu Abbâs, (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) muhâcir olan mü'min kadınlar dışında kalanlarla evlenmekten men edildi. Âyet şöyle buyurur:

"Bundan sonra kadınlar(ı alman) ve bunları herhangi zevcelerle değiştirmen, güzellikleri hoşuna gitse de, sana helâl olmaz. Sağ elinin mâlik olduğu (cariyeler) müstesna. Allah her şeye nigâhbândır" (Ahzâb 52). Kezâ Allah, "Mü'min câriyelerinizi.." (Nisâ, 25); "Nefsini peygambere bağışlayan mü'min kadın"ı (Ahzâb, 50) helâl kıldı. İslâm'dan başka bir dinde olanların hepsini haram kılıp sonra da şöyle buyurdu. (Meâlen):

"... Kim imanı tanımayıp kâfir olursa her halde bütün yaptığı boşuna gitmiştir ve o, âhirette en çok ziyâna uğrayanlardandır" (Maide, 5).

Yine âyet-i kerime şöyle buyurur:

"Ey Peygamber! Mehirlerini verdiğin zevceleri ve Allah'ın sana ganimet (olarak nasib) ettiklerinden sağ elinin mâlik olduğu kadınları, seninle beraber (Medine'ye) hicret eden amcanın kızlarını, halanın kızlarını, dayının kızlarını, teyzenin kızlarını, bir de eğer mü'min bir kadın kendisini Peygamber'e bağışlayıp da eğer Peygamber de nikâhla almak isterse onu -(fakat bu sonuncusunu) diğer mü'minlere değil, yalnız sana has olmak üzere- senin için helâl kıldık..." (Ahzâb, 50).

İşte bunlar dışında kalan bütün kadınlar Hz. Peygamber'e haram edilmiştir. [Tirmizî, Tefsir, Ahzâb (3213).][193]

Açıklamalar önceki son iki hadiste geçmiştir.

ـ12ـ وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]مَامَاتَ رسولُ اللّه # حَتَّى أُحِلَّ لَهُ النِّسَاءُ[. أخرجه الترمذى وصححه، والنسائى.

12. (751)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) diyor ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ölmezden önce bütün kadınlarla nikâh kendisine helâl kılındı." [Tirmizî, Tefsir, Ahzâb, (3214); Nesâî, Nikâh 2 (6, 56).][194]

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe'nin bu rivayeti, bir önceki rivayette İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın belirttiği nikâhla ilgili kayıtların Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayatının sonlarına doğru kaldırıldığını belirtmektedir. İbnu Ebi Hatim'in, Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'den yaptığı bir rivayet de bunu teyid eder. Der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ölmezden önce, mahremi olanlar hariç, dilediği kadınla evlenmek kendisine helâl kılındı. Bu husus şu âyette açıktır: "Onlardan kimi dilersen geri bırakır, kimi de dilersen yanına alabilirsin..." (Ahzâb, 51).

İbnu Kesir, bu âyeti zikrettikten sonra der ki: "Bu sonuncu ayet, tilâvet itibariyle hemen arkasından gelen âyeti neshetmiştir. Bu mensuh âyet meâlen şöyledir:

"Bundan sonra kadınlar(ı alman) ve bunları herhangi zevcelere değiştirmen, güzellikleri hoşuna gitse de, sana helâl olmaz. Sağ elinin mâlik olduğu (cariyeler) müstesna..." (Ahzâb, 52).

Bunun bir benzeri de Bakara suresinde geçmiştir. Orada iki âyetten önce okunan, sonra okunanı nesheder ki bu âyetlerden birincisi yâni nasih olan şudur:

"İçinizden ölenlerin (geride) bıraktıkları zevceler kendi kendilerine dört ay on (gün) beklerler. İşte bu müddeti bitirdikleri zaman artık onların

kendileri hakkında meşru vech ile yaptıkları şeyden dolayı da size günah yoktur..." (Bakara, 234).

Neshedilmiş olan müteakip ayet de şudur:

"Sizden zevceler(ini geride) bırakıp ölecek olanlar eşlerinin (kendi evlerinden) çıkarılmayarak yılına kadar faidelenmesini (bakılmasını) vasiyyet (etsinler). Bunun üzerine onlar (kendiliklerinden) çıkarlarsa artık onların bizzat yaptıkları meşru işlerden dolayı size mesuliyet yoktur..." (Bakara, 240).

Bu sonuncu âyet İslâm'ın bidâyetindeki durumu açıklamaktadır. O zaman kocası ölen kadın miras alamaz, yalnız bir yıl kocasının evinde kalırdı ve bu esnada kendisine bakılırdı. Bu durumda iddet de bir yıldı. Kadın bu esnada çeker giderse bakılma hakkını kaybederdi. Bilâhere yukarıda kaydettiğimiz (Bakara 234'üncü) âyet bunu neshetti.[195]

ـ13ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالِ رسولُ اللّه #: إنَّ مُوسى عليهِ السّمُ كانَ رَجُ حَيِيّاً سِتِّيراً َ يُرَى شَئٌ مِنْ جِلْدِهِ اسْتِحْيَاءً مِنْهُ فآذَاهُ مَنْ آذَاهُ مِنْ بَنِى إسْرَائِيلَ. فقَالُوا مَا يَسْتَتِرُ هذَا التَّسَتُّرَ إّ مِنْ عَيْبٍ بِجِلْدِهِ؟ إمَّا بَرَصٌ، وَإمَّا أُدْرَةٌ، وَإمَّا آفَةٌ، وَإنَّ اللّهَ تعالى أرَادَ أنْ يُبَرِّئَهُ مِمَّا قَالُوا. فَخَ يَوْماً وَحْدَهُ فَوَضَعَ ثِيَابَهُ عَلَى الْحَجَرِ ثُمَّ اغْتَسَلَ، فَلَمَّا فَرغَ أقْبَلَ إلى ثِيَابِهِ لِيَأخُذَهَا، وإنَّ الْحَجَرَ عَدَا بِثَوْبِهِ فَأخَذَ مُوسى عَلَيْهِ السّمُ عَصَاهُ وَطَلَبَ الْحَجَرَ وَجَعَلَ يقُولُ: ثَوْبِى حَجَرُ ثَوْبِى حَجَرُ حَتَّى انْتَهى إلى مَ‘ مِنْ بَنِى إسْرَائِيلَ فَرَأوْهُ عُرْيَاناً أحْسَنَ مَا خَلَقَ اللّهُ تعالى وَأبرَأهُ مِمَّا يَقُولُونَ، وَقَامَ الْحَجَرُ. فأخَذَ ثَوْبَهُ فَلبِسَهُ وَطَفِقَ بِالْحَجَرِ ضَرْباً بِعَصَاهُ، فَوَاللّهِ إنَّ بِالْحَجَرِ لَنَدَبَا مِنْ أثَرِ ضَرْبِهِ ثَثاً أوْ أرْبَعاً أوْ خَمْساً. فذلِكَ قولهِ تعالى: يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا َ تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسى فَبرَّأهُ اللّهُ مِمَّا قَالُوا وَكانَ عِنْدَ اللّهِ وَجِيهاً[. أخرجه

الشيخان والترمذى.»ا‘دَرَةُ« انتفاخ الخصية. »وَالنَّدَبُ« بالتحريك: أثرِ الجرح إذا لم يرتفع عن الجلد .شُبَّه أثر الضرب في الحجر به .

13. (752)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hz. Musa (aleyhi'sselam) son derece haya sahibi ve sıkı örtünen birisi idi. İstihyası (haya duygusunun fazlalığı) sebebiyle bedeninden hiçbir yer görülmezdi. Benî İsrail'den bazıları ona eziyette bulundu. (Şöyle ki: Bir gün aralarında): "Onun bu şekilde sıkı giyinmesine bedenindeki bir kusur sebep olmasın? Muhakkak ki o, ya abraştır, ya da debbelidir (hayasında şişme vardır) [196] veya bir başka âfete maruzdur" diye dedikodu yaptılar.
Cenab-ı Hakk Hz. Musa'yı bu dedikodularından tebrie etmek diledi.
Yine bir gün Hz. Musa (aleyhi'sselam) bir tenhada, elbiselerini bir taş üzerine bırakıp tek başına suya girmiş yıkanıyordu. Yıkanması tamam olunca, giyinmek üzere çamaşırlarına doğru yürüdü.Tam bu sırada, üzerinde giyecekler olduğu halde taş yuvarlanmaya başladı. Hz. Musa (aleyhi'sselam) değneğini eline alıp taşı yakalamaya çalıştı. Bu sırada "Elbisem ey kaya! Elbisem ey kaya!" diye de bağırıyordu. (Taşın peşinden koşarken) Benî İsrail'den bir cemaatın yanına kadar vardı. Hz. Musa'yı çıplak vaziyette gördüler, yaratılışca herkesten güzel (ve kusursuz) ve dedikodulardan beri idi. Kaya durdu. Hz. Musa (aleyhi'sselam) çamaşırını alıp giydi. Sopasıyla taşa vurmaya başladı.
(Ebu Hüreyre der ki): "Allah'a kasem olsun, o taşta sopa darbeleri sebebiyle üç veya dört tane bere izi var." Şu âyet bu hâdiseye işaret etmektedir: "Ey iman edenler, siz de Musa'yı incitenler gibi olmayın. Nihayet Allah onu dedikleri şeyden temize çıkardı. O, Allah indinde yüzü (itibarlı bir zât) idi" (Ahzâb, 69). [Buhârî, Gusl 20, Enbiya 27, Tefsir, Ahzâb 11, Müslim, Hayz 75 (339), Fezail, 55 (339); Tirmizî, Tefsir, Ahzâb (3219).][197]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Yahudilerin çırılçıplak beraberce yıkandıklarını, birbirlerinin avretine baktıklarını göstermektedir. Onların bu hayasızlığına katılmayan Hz. Musa'yı bir kısım dedikodularıyla rahatsız ediyorlar. Anlatıldığı şekilde, Cenab-ı Hakk Hz. Musa'yı tebrie ediyor. Ayet-i kerime, bu çeşit davranışlarla Peygamberlerini üzmemeyi mü'minlere ihtar etmektedir. Ancak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı da bu şekilde üzenler çıkmıştır. Bir ganimet dağıtımı sırasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in taksimatından memnun kalmayan bir kimse: "Bu, Allah'ın rızası aranarak yapılan bir taksim değildir" demiş, bu söz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı son derece öfkelendirmiş ve üzmüştür. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle diyerek teselli olmaya çalışır: "Allah, Musa'ya rahmet buyursun, o bundan daha ziyade eziyete maruz kalmıştı da sabretmişti."

Şüphesiz Hz.Musa'nın kavminden çektiği eziyet bundan ibaret değildi. Bu anlatılan, pek çok eziyetten sadece bir tanesidir.

Hadisin sonunda (muhtemelen) Ebû Hüreyre'nin izahı diye kaydettiğimiz derc, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan dinlenmiş bir açıklama olmalıdır. Zira bu gibi gaybtan ihbarı, sahabi yapamaz. Böyle ifadeler hükmen merfu kabul edilir.[198]

SEBE SÛRESİ

ـ1ـ عن فروة بن مسيك المرادى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قُلْتُ. يَارَسُولَ اللّهِ أَ أُقَاتِلُ مَنْ أدْبَرَ مِنْ قَوْمِى بِمَنْ أقْبلَ مِنْهُمْ؟ فأذِنَ لِي في قِتَالِهِمْ وَأمَّرَنِى فَلَمَّا خَرَجْتُ سَألَ عَنِّى مَا فَعَلَ الغُطَيْفِىُّ؟

فأخْبِرَ أنِّى قَدْ سِرْتُ فأرْسَلَ في أثَرِى فَرَدَّنِى. فقَالَ: ادْعُ الْقَوْمَ، فَمَنْ أسْلَمَ مِنْهُمْ فَاقْبَلَ مِنْهُ، وَمَنْ لَمْ يُسْلِمْ فَ تَعْجَلْ عَلَيْهِ حتَّى أُحْدِثَ إلَيْكَ، قَالَ: وَأنْزَلَ في سَبأٍ مَا أنزلَ. فَقَالَ رَجُلٌ يَا رسُولَ اللّهِ! وَمَا سَبَأ؛ أأرْضٌ أوِ امْرأةٌ؟ قالَ: لَيْسَ بِأرْضٍ وَ

بِامْرأةٍ، وَلَكِنَّهُ رَجُلٌ وَلَدَ عَشْرَةً مِنْ الْعَرَبِ. فَتَيَامَنَ مِنْهُمْ سِتَّةٌ وَتَشَاءَمَ أرْبَعَةٌ. فَأمَّا الَّذِينَ تَشَاءَمُوا: فَلَخْمٌ، وَجُذَامٌ، وَغَسَّانُ، وَعَامِلَةٌ. وَأمَّا الَّذِينَ تَيَامَنُوا: فَا'زْدُ، وَا'شْعَرِيُّونَ، وَحِمْيرُ وَكِنْدَةُ، وَمُذْحِجُ، وأنْمَارٌ. فقَالَ رَجُلٌ: وَمَا أنْمَارٌ قالَ: الَّذِينَ مِنْهُمْ خَثَعَمُ وَبَجِيلَةُ[. أخرجه أبو داود والترمذى.

1. (753)- Ferve İbnu Müseyk (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e bir gün:

"- Ey Allah'ın Resulü, kavminden yüz çevirenlere karşı, İslâm'ı benimseyenlerle bir olup mücadele edeyim mi?" diye sordum. Onlarla savaşma hususunda bana izin verdi ve beni emir tayin etti. Ben (Medine'den) ayrılınca:

"- Gutayfî ne yaptı?" diye benden sormuş. Kendisine, gittiğim söylenince hemen peşimden birisini göndererek beni geri çağırdı ve şu talimatı verdi:

"- Kavmini İslâm'a davet et. Onlardan İslâm'a gelenlerin Müslümanlığını kabul et. Kabul etmeyenler için savaşmakta acele etme, ben sana yeni bir emir gönderinceye kadar bekle."

Der ki: Sebe kavmi hakkındaki âyetler nâzil olmuştu. Bir adam sordu:

"- Ey Allah'ın Resûlü, Sebe de ne? Bir yer veya bir kadın mıdır?"

"- Ne bir yer, ne de bir kadın değildir. Bilakis bir erkektir. On çocuklu bir Arap. Bu çocuklardan altısı Yemen cihetine gidip yerleşti, dördü de Şam cihetine gidip yerleşti. Şam tarafına gidenler Lahm, Cüzâm, Gassân ve Âmile kabilelerini ortaya çıkardılar. Yemen tarafına gidenler ise Ezd, Es'ariyyun, Hımyer, Kinde, Müzhic ve Enmâr halkını meydana getirdiler."

Bir adam:

"- Enmâr da ne?" diye sordu.

"- Enmâr, dedi, Has'am ve Becîle kabilelerinin mensup olduğu cemaattir." [Ebu Dâvud, Huruf ve'l-Kırâ'ât 1, (3978); Tirmizî, Tefsir, Sebe, (3220).][199]

ـ2ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]إنَّ نَبِىَّ اللّهِ # قالَ: إذَا قَضَى اللّهُ تعالى ا‘مْرَ في السَّمَاءِ ضَرَبتِ المَئِكَةُ عَلَيْهِمُ السَّمُ بِأجْنِحَتِهَا خُضْعَاناً لقولِهِ كأنَّهُ سِلْسِلَةٌ عَلَي صَفْوَانٍ فإذا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ؟ قَالُوا لِلَّذِى قَالَ الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِىُّ الْكَبِيرُ فَيَسْمَعُهَا مُسْتَرِقُ السَّمْعِ، وَمُسْتَرِقُوا السَّمْعِ هكذَا بَعْضُهُ فَوْقَ بَعْضٍ، وَوَصَفَ سُفْيَانُ بِكَفِّهِ فَخَرَّقَهَا وَبَدَّدَ بَيْنَ أصَابِعِهِ فَيَسْمَعُ الْكَلِمَةَ فَيُلْقِيهَا إلى مَنْ تَحْتَهُ حَتَّى يُلْقِيهَا عَلى لِسَانِ السَّاحِرِ أوِ الْكَاهِنِ فَرُبَّمَا اَدْرَكَهُ الشِّهَابُ قَبْلَ اَنْ يُلْقِيهَا، وَرُبَّمَا ألْقَاهَا قَبْلَ أنْ يُدْرِكَهُ. فَيَكْذِبُ مَعَهَا مِائَةَ كَذْبَةٍ. فَيُقَالُ ألَيْسَ قَدْ قَالَ لَنَا يَوْمَ كَذَا وَكَذَا وَكذَا وَكذَا؟ فيُصَدَّقُ بِتِلْكَ الْكَلِمَةِ الَّتِى سُمِعَتْ مِنَ السَّمَاءِ[. أخرجه البخارى والترمذى .

2. (754)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:

"Allahu Teâla Hazretleri semâda bir işin yapılmasına hükmetti mi, Rabb-i Teâla'nın sözüne ihtiramla, melâike (aleyhimüsselam) korku ile kanatlarını birbirine vururlar. Rabb Teâla'nın işitilen sözü düz bir kaya üzerinde (hareket eden) zincirin sesi gibidir. Meleklerin kalplerinden korku açılınca (Cebrail ve Mikail gibi mukarreb meleklere):

"- Rabbiniz ne buyurdu?" diye sorarlar. Onlar da:

"- Allah Teâlâ hazretleri hakkı söylemiştir. Zaten O, yüce ve uludur" derler. O'nun sözünü, kulak kabartan (şeytanlar gizlice) işitir. Kulak hırsızı şeytanlar (yerden göğe kadar) birbirlerinin üstünde (zincirleme) dizilmiş ve kulak hırsızlığına hazırlanmış bulunur. - Süfyan (İbnu Uyeyne) eliyle tarif etti: Parmaklarını önce (üst üste) dizdi, sonra açtı- (En üstteki, ilâhî kelamı işitir ve alttakine verir, o da kendi altındakine verir. Böylece gele gele sihirbaz ve kahinlerin diline kadar ulaşır. Bazan

kelimeyi aşağıdakine vermeden önce bir şahap, şeytana ulaşır. Bazan şahap kendisine isabet etmezden önce kelimeyi aşağısındakine vermiş olur. (Sihirbaz ve kâhinler kendilerine bu şekilde ulaşan hırsızlama habere) yüz kadar da kendileri ilâve ederek yalanlar düzerler.
Emr-i İlâhî yeryüzünde tahakkuk edince halk kendi arasında: "Bu işin olacağı bize daha önce falan falan günlerde haber verilmemiş miydi?" derler. Böylece, semada (kulak hırsızlığı yoluyla) işitilmiş olan haber böylece tasdik edilir." [Buharî, Tefsir, Sebe 1, Hicr 1; Tirmizî, Tefsir, Sebe, (3221).][200]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, akşamları berrak havalarda gökyüzünde seyrettiğimiz ve yıldız kayması dediğimiz hayretengiz hadiseye parmak basmakta ve bir açıklama sunmaktadır. Yıldız kayması dediğimiz şey Kur'ân ve hadisin dilinde şahap kelimesiyle ifade edilmiştir.
Şahap lügatte parlak ateş şulesi manasına gelir. Kur'an dilinde bu şahaplar, bazı semavî makamlara yükselmek isteyen şeytanlardan o makamların korunması için melekler tarafından şeytanlara atılan şuleli ateş mermilerdir.
Yıldız kaymaları, ilmen kesin bir açıklamaya henüz kavuşamamıştır. Umumiyetle kabul edilen izaha göre, semada parçalanan yıldızlar sebebiyle göktaşları mevcuttur, serseriyâne dolaşır. Bunlardan bir kısmı zamanla arzın câzibesine (yerçekimine) kapılarak hızla atmosfere girer. Çok hızlı girdiği için hava tabakasında, sürtünme sonucu ısınır ve yanar. Çok büyükleri yanıp tükenmezden arza kadar ulaşırlar. Bunlara meteor taşı denir. Nâdir de olsa meteor tâbir edilen bu göktaşları yeryüzüne düşmüş ve geniş çukurlar bile açmışlardır. Bu ilmî tasvir Kur'ân'da geçen "şihâbu'ssâkıb = delip geçen alev" (Saffât, 10) tâbirine muvafık düşmektedir.
Yukarıdaki rivayet, esas itibariyle Sebe suresinin 23. âyetini izah etmektedir ve bu maksatla Kitabımız buraya almıştır. Mezkur ayet-i kerime meâlen şöyledir:

"Allah'ın katında kendisine izin verilenden başka kimse şefaat edemez. Sonunda, gönüllerindeki korku giderilince birbirlerine: "Rabbiniz ne söyledi?" diye sorarlar. "Hak söyledi" derler. O, yücedir, büyüktür."
Bu rivayet, ayrıca şu âyete de açıklama getirmektedir: "Andolsun ki, gökte burçlar meydana getirdik, onları seyredenler için tezyin ettik. Onları kovulmuş her şeytandan koruduk. Fakat kulak hırsızlığı yapan olursa, parlak bir ateş onu kovalar" (Hicr, 16-18).
Bu âyet-i kerimeyi biraz daha açıklayıcı mahiyette olan şu âyet de mezkur rivayet tarafından açıklığa kavuşturulmuş olmaktadır: "Biz şu yakın göğü yıldızlarla süsleyip donattık. Ve inatçı her şeytandan koruduk. Onlar Mele-i A'lâ'yı (yani büyük meleklerin teşkil ettikleri cemaati) dinleyemezler. Onlar kovulmak için her taraftan (şihâb yaylımına) tutulurlar. Onlar için (âhirette de) dâimî bir azab vardır. Ancak onlardan çalıp çarpan bulunur. Onu da (gökten yere doğru) delip geçen bir alev takip eder" (Saffât, 6-10).
Şeytanların gayptan haber getirmek üzere semâvata yükselmeleri, koruyucu melekler tarafından bunlara şihâbların atılması meselesine, bazan genişçe olarak mükerrereren yer veren Bediüzzaman'dan iki pasajı buraya alıyoruz:
Birinci pasaj: "...Amma bir daire-i külliyenin, cüz'î bir hadise-i şahsiye ile meşgul olması, yani kâhinlere gaybî haberleri getirmek için şeytanlar, tâ semâvata çıkıp kulak veriyorlar, yarım yamalak yanlış haberler getiriyorlar diye tefsirlerdeki ifadelerin bir hakikatı şu olmak gerektir ki: Semâvât memleketinin payitahtına kadar gidip o cüz'î haberi almak değildir. Belki cevv-i havaya dahi şümûlü bulunan semâvât memleketinin -teşbihte hata yok- karakol hâneleri hükmünde bazı mevkileri var ki, o mevkilerde arz memleketi ile münâsebetdarlık oluyor: Cüz'î hadiseler için, o cüz'î makamlardan kulak hırsızlığı yapıyorlar. Hatta kalb-i insânî dahi o makamlardan birisidir ki, melek-i ilham ile şeytan-ı hususi, o mevkide mübâreze ediyorlar. Ve hakâik-i imâniye ve Kur'âniye ve hâdisat-ı Muhammediyye (aleyhissalâtu vesselâm) ise, ne kadar cüz'î de olsa, en büyük, en külli bir hadise-i mühimme hükmünde en külli bir daire olan Arş-ı Âzam'da ve dâire-i semâvatta -temsilde hata olmasın- mukadderât-ı kâinatın mânevi ceridelerinde neşrolunuyor gibi

her köşede medar-ı bahsoluyor diye beyan ile beraber, kalb-i Muhammedî (aleyhissalâtu vesselâm)'den tâ dâire-i Arş'a varıncaya kadar ise hiçbir cihetle müdâhale imkânı olmadığından, semâvatı dinlemekten başka, şeytanların çâresi kalmadığını ifade ile, vahy-i Kur'ânî ve nübüvvet-i Ahmediye (aleyhissalâtu vesselâm) ne derece yüksek bir derece-i hakkaniyette olduğunu ve hiçbir cihetle hilâf ve yanlış ve hiyle ile ona yanaşmak mümkün olmadığını, gayet beliğâne, belki mucizâne ilân etmek ve göstermektir."

İkinci Pasaj: "... Ruhanîlerin ahyârı (hayırlıları) semada bulunduklarından eşrâr da letâfetlerine güvenerek onları takliden iltihak etmek istediklerinde, ehl-i sema, onları şerâretleri için kabûl etmeyerek def ediyorlar. Maahâza bu gibi mânevî mübârezeleri âlem-i şehâdete, bilhassa vazifesi şehâdet ve müşâhede olan insana ilân ve teşhirine recm-i nücûm alâmet ve nişan kılınmıştır...

...Semada yapılan bu recm (taşlama), sema gibi en vâsi dâirelerde bile vukua gelen mübâreze hadisesini insanlara göstermekle, insanların mûtilerini, âsilerle mübârezeye teşvik ile alıştırmaktır."[201]

ـ3ـ وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]إذَا تَكَلَّمَ اللّهُ تعالى بِالْوَحْى سَمِعَ أهلُ السَّمَاءِ صَلْصَلَةً كَجَرِّ السِّلْسِلَةِ عَلَى الصَّفَا فَيَصْعَقُونَ فَ يزَالُونَ كَذَلِكَ حَتَّى يَأتِيَهُمْ جِبرِيلُ علَيْهِ السَّمُ؛ فإذَا جَاءَ فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ فَيَقُولُونَ يَاجِبْرِيلُ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ؟ فَيَقُولُ: الحقُّ فَيَقُولونَ الحقَّ الحقَّ[، أخرجه أبو داود .

3. (755)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Allahu Zülcelâl hazretleri vahiy suretiyle konuştuğu zaman sema ehli bir ses işitir ki bu, demir bir zincirin düz bir kaya üzerinde hareket etmesiyle çıkan çıngırak sesine benzer. Sema ehli bu sesi duyunca korku ve haşyetten bayılırlar. Cibril (aleyhi'sselam) kendilerine gelinceye kadar bu halde devam ederler. O gelince korku, kalplerinden açılır. Hemen: "Ey Cibril, Rabbiniz ne buyurdu?" diye sorarlar. O: "Hakkı söyledi" der. Sema ehli

hep bir ağızdan: "el-Hak, el-Hak" diye söyleşirler. [Ebu Dâvud, Sünnet 22, (4738).][202]

AÇIKLAMA:

Hadis merfudur. Yani İbnu Mes'ud bu hadisi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den rivayet ediyor. Ancak Buhari'de, mevkuf gibi yani İbnu Mes'ud'un sözü olarak ta'liken kaydedilmiştir.
Hadisin bazı vecihlerinde, ayılan meleklerin birbirine, "Rabbimiz ne dedi?" diye sordukları belirtilir. Burada Cebrâil'e sormaktadırlar.
Bu çeşitten Âlem-i Rubûbiyetin şuûnâtını ihbâr eden hadis ve âyetlerin mâhiyetini bütün künhüyle kavramak mümkün değildir. Bu hadiste, bütün kâinatta cereyan eden haşmetli saltanat-ı İlâhiye'nin bir meselesine bir dikkat çekme var. Önceki hadis de gözönüne alınarak şu söylenebilir: İcraat-ı İlâhiye ile alakalı emirler çıktıkca o saltanatın dâire-i uzmasında münteşir melâike haberdar oluyor ve bunu aralarında söyleşiyorlar. Böylece, onlar seviyesinde, gayb olmaktan çıkmış bulunan ahvâle muttali olmak üzere semaya yükselmeye tevessül eden cin ve şeytanlar şihâblarla taşlanarak geri çevriliyorlar. Bu sırada hırsızlama elde edilen bilgiler kâhinlere, sihirbazlara aktarılmaktadır.[203]

FÂTIR SÛRESİ

ـ1ـ عن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ النَّبىَّ # قالَ في هذِهِ الآية: ثُمَّ أوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِإذْنِ اللّهِ، قالَ: هؤُءِ كُلُّهُمْ بِمَنْزِلَةٍ وَاحِدَةٍ، وَكُلُّهُمْ في الْجَنَّةِ[. أخرجه الترمذى.

1. (756)- Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "Sonra biz o kitabı kullarımızdan (beğenip) seçtiklerimize miras bıraktık. İşte onlardan kimi nefsine zulmedendir. Onların bâzısı

mutedildir, onlardan bir kısmı da Allah'ın izniyle hayrat (ve hasenât yarışların)da öncü ol(up kazan)andır...!" (Fâtır, 32) âyeti hakkında şunu söyledi: "Bunların hepsi aynı makamdadır, hepsi de cennettedir." [Tirmizî, Tefsir, Melâike (Fâtır), (3223).][204]

AÇIKLAMA:

Burada kastedilen kitap, Kur'ân'dır. Seçilen insanlar da ümmet-i Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'dir. Nefsine zulmeden, mü'minlerin Kur'ân'la amelde kusur edenleridir. Mûtedil olanlar çoğu vakit Kur'ân'la amel eden takımıdır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu üç grubun da ümmete dahil olduğunu, ümmet-i Muhammed'den olma vasfını koruduğunu belirtmektedir. Hepsi de farklı
mertebelerde olsa bile esas itibariyle cennette yer alacaklardır. Zalim kısmı zulmü sebebiyle cennetten ebedî olarak mahrum kalmayacaktır. Zâlimleri, Rabb-ı rahimin mağfiretine mazhar olarak; mutedilleri, hesaplarını suhûletle vererek; hayırda öncü olanlar da hesâba mâruz kalmadan cennete gireceklerdir. Müfessirler âyet-i kerimeyi böyle açıklarlar.
Şunu belirtmek gerek. Zalimin de bu ümmetten olduğu, kurtuluşa ereceği söylenirken, bundan zâlim linefsihi kastedildiği unutulmamalıdır. Bizzât ayet-i kerimede, فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفسِهِ yani "nefsine zulmeden" tabiri kullanılmaktadır. Dolayısiyle zulmü hârice taşıran, Allah'ın kullarına teşmil eden zâlimler bu hükmün dışında bırakılmıştır.
Yine belirtelim ki, zâlim linefsihi olanların bu ümmete dâhil olup kurtuluşa ereceği hükmü bütün âlimlerce te'yid edilen bir husus değildir. Sâdece râcih görüştür, çoğunlukca kabul edilen hükümdür. Bu hükme rüchâniyet kazandıran deliller bizzat Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'in müjdeli beyanlarıdır. Biri, sadedinde olduğumuz hadistir. Bir diğeri Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde Ebu'd-Derdâ (radıyallahu

anh)'nın rivayetidir: Resûlullah, bu rivayette de mezkûr âyeti okur ve şu açıklamayı sunar:
"Öncülere gelince bunlar cennete hesap vermeden girerler. Mûtedillere gelince, bunlar kolay bir hesaptan sonra cennete girerler. Nefislerine zulmedenlere gelince, bunlar mahşer boyunca hapsedilirler. Sonra, Allah onların eksiklerini rahmetiyle telâfi eder. Bunlar bir başka âyette belirtildiği üzere şöyle diyen kimselerdir: "... Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun. Rabbimiz çok affedici, çok nimet vericidir" (Fâtır, 34).
Yine Ebu'd-Derda'dan yapılan bir başka rivayette nefsine zulmedenleri, mahşerde iken büyük bir tasa ve gam kaplamaktadır. Cenâb-ı Hak onları affederek bundan kurtarmaktadır.[205]

ـ2ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قوله تعالى:]وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ. قالَ: هُوَ رسُولُ اللّه # بِالْقرآنِ[. أخرجه رزين

2. (757)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): "Onlar orada şöyle bağrışırlar: "Rabbimiz, bizi çıkar, yapmış olduğumuzdan bambaşka iyi amel (ve hareketler)de bulunacağız." Size, iyice düşünecek kimsenin düşünebileceği, öğüt kabul edilebileceği kadar ömür vermedik mi? Size (azâb ile) korkutan da gelmişti. Şimdi tadın (o azâbı)! Artık zâlimler için hiçbir yardımcı yoktur" (Fâtır, 37) âyetinde geçen "korkutan da gelmişti" ibâresinde kastedilen şeyin Kur'ân'la gelmiş olan Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) olduğunu söyledi."
[Rezin ilâvesidir, kaynağı bulunamamıştır.][206]

YÂ-SÎN SÛRESİ

ـ1ـ عن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ رسولَ اللّه # قالَ: لِكُلِّ شئٍ قَلْبٌ وَقَلْبُ الْقُرآنِ يس؛ وَمَنْ قَرَأهَا

كَتَبَ اللّهُ تعالى لَهُ بِقرَاءَتِهَا قِرَاءَة الْقُرآنِ عَشْرَ مَرَّاتٍ دُونَ يس]. أخرجه الترمذى .

1. (758)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Her şeyin bir kalbi vardır. Kur'ân'ın kalbi de Yâ-Sîn'dir. Kim bu sureyi okursa, Cenab-ı Hakk, bu okuması sebebiyle kendisine, Kur'ân-ı Kerim'i -Yâ-Sîn hariç- on kere okumuş sevabını verir." [Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 7, (2889).][207]

AÇIKLAMA:

Hadiste kalbten maksat öz ve hülâsa demektir. Yâ-Sîn suresinin Kur'an-ı Kerim'in kalbi olması demek, Kur'ân-ı Kerim'de yer alan ana meseleler bu surede özetlenmiştir, demektir. İmam Gazâli: "Kur'ân-ı Kerim'in en mühim dâvasının imân olduğunu, bunun da haşir ve neşrin itiraf ve tasdikiyle sıhhat kazandığını, Yâ-Sin suresinde haşir ve neşir meselesinin en beliğ şekilde ifade edildiğini, bu sebeple Kur'an'ın kalbi olma vasfına liyakat kazandığını" belirtmiş; yüce müfessirimiz Fahreddin-i Râzî de bu yorumu yerinde bulmuştur.
Yâ-Sîn'i okumanın on misli sevaba vesile olması ise şöyle izah edilmiştir: Hangi amelin ne miktar sevaba vesile olacağını takdir işi Allah'ın dilemesine kalmıştır. Madem ki O (celle şânuhu) Yâ-Sîn için bu takdirde bulunmuştur, bunu da Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'i haber vermiştir, bizlere öylece öğrenmek ve tasdik etmek düşer. [208]

ـ2ـ وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كَانَتْ بَنُوا سَلَمَةَ في ناحيَةِ الْمَدِينَةِ فَأرَادُوا النُّقْلَةَ إلى قُرْبِ الْمَسْجِدِ فَنَزَلتْ هذِهِ ا يةُ: إنَّا نَحْنُ نُحْىِ الْمَوْتَىŒ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ. فَقَالَ رسولُ اللّه #: إنَّ آثَارَكُمْ تُكْتَبُ. فَلَمْ يَنْتَقِلُوا]. أخرجه الترمذى .

2. (759)- Ebu Saîdi'l-Hudri (radıyallahu anh) anlatıyor: Benî Seleme Medine'nin uzakça bir kenarında meskûn idi. Mescid-i Nebevi'nin yakınlarına taşınmak istediler. Bunun üzerine şu meâldeki âyet indi: "Şüphesiz ölüleri dirilten, işlediklerini ve eserlerini yazan biziz. Herşeyi apaçık bir kitapta saymışızdır" (Yâ-Sîn, 11). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ayak izleriniz (sevap olarak) yazılıyor" dedi. Yerlerinde kaldılar." [Tirmizî, Tefsir, Yâ-Sin, (3224).][209]

AÇIKLAMA:

Benî Seleme, Ensâr'dan bir gruptur. Buhârî'de gelen bir rivayete göre, yurtları mescide uzak olduğu için gelip gitmede bazı zorluklarla karşılaşırlar. Bundan kurtulmak için eski yurtlarını bırakarak yakın bir yere yerleşmeyi düşünürler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'nin (bazı yerlerinin) ıssız bırakılmasını hoş görmeyerek: "Attığınız adımların sevabını düşünmüyor musunuz?" der ve mâni olur.
Hayır yolunda atılan her adımın sevap vesilesi olduğu, yukarıdaki âyette ifade edilmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona dayanarak Benî Seleme'ye kesin ifadede bulunmuştur. Gerçi ayette geçen âsâr kelimesi -ki dilimize de aynen girmiştir- iki mânâya gelir:
1- Ayak izi,
2- Geride bırakılan eserler. Öyle ise camiye veya hayra gideken atılan her adım, âyetin beşâretine dahil olduğu gibi, ölen insanın bıraktığı her bir faydalı, istifade edilen eser de dâhil olmaktadır.
Şurası muhakkak ki âyet-i kerime hayırlı eser diye kayıtlamamıştır. Binaenaleyh bırakılan eser şer ise onun da günahı ölümden sonra gelecek, devam edecek demektir.[210]

ـ3ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]كانَ بِمَدِينَةِ أنْطَاكِيَّةَ فِرْعَوْنٌ مِنَ الْفَرَاعِنَةِ فَبَعَثَ اللّهُ تعالى إلَيْهِمُ الْمُرْسَلِينَ، وَهُمْ ثَثَةٌ قَدَّمَ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَقَوَّاهُمْ بِثَالثٍ فَلَمَّا دَعَتْهُ الرُّسُلُ وَصَدَعَتْ

بِالّذِى أمِرَتْ بِهِ وَعَابَتْ دِينَهُ. قَالَ لَهُمْ: إنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ؛ قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ: أىْ مَصَائِبُكُمْ].

3. (760)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Antakya şehrinde firavunlardan bir firavun vardı. Allahu Teâla Hazretleri ora halkına elçiler gönderdi. Bunlar üç kişiydiler. İkisi önce geldi, bunları yalanladılar. Allah bunları bir üçüncüyle takviye etti. Elçiler, onları hakka çağırıp, emredilen şeyleri açıklayıp, dinlerinin bâtıl olduğunu söyledikleri vakit; peygamberlere: "Biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık, vazgeçmezseniz sizi mutlaka taşlarız. Bizden size muhakkak acıklı bir işkence de dokunur" dediler. Peygamberler de: "Sizin uğursuzluğunuz (musibetleriniz), dediler, kendi beraberinizdedir. Size nasihat edilirse mi? Hayır, siz haddi aşıp taşanlar gürûhusunuz..." (Yâ-Sîn 18-19).
[Rezîn ilavesidir. Bu mânâda bir rivayet Taberî Tefsiri'nde gelmiştir (22, 101).][211]

AÇIKLAMA:

Antakya şehrine gönderilen ilk iki elçinin, bazı müfessirler Hz. İsa'nın havârilerinden olan Yuhanna ve Pavlos olduğunu kaydederler. Sonradan gelen üçüncü elçinin de Şem'un olduğu belirtilir.
Onların, yeni gelen dini, tevhid dinini beğenmemeleri, uğursuz addetmelerine sebep olmuştur. Tevhid dini ruhî disiplin dinidir. Batıl üzere, serkeşçe yaşamaya alışan insanların kendilerini yeni bir hayat düzenine sokmaları zordur. Beğenilmeyen şeye uğursuzluk, hoşa giden şeye uğur izâfe etmek daha çok bâtıl üzere gidenlerin harcıdır. Hak yolda giden hayrı Allah'tan bilir, şükreder, şerri nefsinden bilir istiğfar eder. Böylece hayır da gelse, şer de gelse ubudiyete koşar.
Ayet-i kerime, bâtıl yolda gidenlerin bir hâlet-i rûhiyelerini ortaya koymuş olmaktadır.
Âyet-i kerimenin dikkatimize arzettiği ikinci mühim husus bâtıl yolda gidenlerin ikinci vasfıdır: Zulüm... Her yerde her devirde kefere takımı,

dâllîn gürûhu hak yolda gidenlere, kendileri gibi yaşamayanlara en ağır işkenceler uygulamışlardır ve uygulamaya devam etmektedirler. Hakkın, İslâm'ın tatbikatcısı olan Osmanlılar döneminde herkes din, hukuk ve kıyafet gibi beşerî ve kültürel değerlerinde serbestçe yaşadıkları halde, Osmanlının, yani idareden İslâmî esprinin çekilmesinden sonra eski Osmanlı topraklarında ortaya çıkan devletlerin hiçbirinde Müslümanlara din hürriyeti tanınmamıştır. Hukuk sistemi, kılık kıyafeti, inancı, dili yasaklanmış, tahrib edilmiş, bütün değerler târumar edilmiştir. En hafif, en tabiisi olan İslâmî isime bile tahammül edilememiştir.[212]

ـ4ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ في قوله تعالى:]وَجَاءَ مِنْ أقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى إلي قولِهِ: وَجَعَلَنِى مِنَ الْمُكْرَمِينَ. قَالَ: نَصحَ قَوْمَهُ حَيّاً وَمَيِّتاً[. أخرجه رزين .

4. (761)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): "O şehrin en uç, (kenar)ından koşarak bir adam geldi: "Ey kavmim, dedi, uyun o gönderilmiş olanlara; uyun sizden hiçbir ücret istemeyen o kimselere. Onlar hidayete ermiş (zâtlar)dır. Ben beni yaratana neden kulluk etmiyecekmişim? Siz (hepiniz) ancak ona döndürü(lüp götürü)leceksiniz. Ben O'ndan başka tanrılar edinir miyim? Eğer O çok esirgeyici (Allah), bana bir zarar (yapmak) isterse onların (iddia ettiğiniz) şefaati bana hiçbir fâide vermez. Onlar beni asla kurtaramazlar. Şüphesiz ben o takdirde mutlak apaçık bir sapıklık içindeyim (demek)dir. Gerçek, ben Rabbinize iman ettim. İşte bunu benden duyun. (Ona): Gir cennete, denildi. (O da): N'olurdu dedi, kavmim bilselerdi, Rabbimin beni bağışladığını, beni (cennetle ikrâm) edilenlerden kıldığını" (Yâ-Sîn, 20-27) meâlindeki âyetler hakkında şu açıklamada bulundu: "Bu zât hayatında da, ölümünde de kavmine nasihatta bulundu." [Rezin ilâvesidir, kaynağı bulunamamıştır.][213]

AÇIKLAMA:

Müfessirler bu zâtın Habibu'n-Neccâr adında mü'min bir kimse olduğunu belirtirler. Bu zât, âlim bir kişi idi. Hz. İsa (aleyhissalâtu vesselâm)'in vasıflarını ve bi'set vaktini kitaplarında görerek Allah Elçisi(aleyhissalâtu vesselâm)'ne inanmıştı. Kavminin, elçileri tekzib ettiğini görünce yardımlarına koşmuş, âyet-i kerimede nakledilen sözleri söylemişti. Ancak ayetten de anlaşılacağı üzere kavmi onu taşlayarak, anında öldürüp şehid etmiştir.

Habibu'n-Neccâr'ın, elçilere uymadığı için kullandığı bir vasıf dikkat çekmeye değer: "Sizden hiçbir ücret istemeyen o kimseler..."

Tebliğcilerin, tebliğ mukabilinde ücret istememeleri, her çeşit ücreti Allah'tan beklemeleri, sırf rızayı İlâhî için gayret göstermeleri onların müessiriyetini artıran bir husus olsa gerektir.[214]

ـ5ـ وعن أبى ذرّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كُنْتُ مَعَ النَّبىِّ # في الْمَسْجِدِ عِنْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ فَقَالَ: يَاأبَا ذَرٍّ أتَدْرِى أيْنَ تَذْهَبُ الشَّمْسُ؟ قُلْتُ: اللّهُ وَرَسُولُهُ أعْلَمُ، قَالَ: تَذْهَبُ تَسْجُدُ تَحْتَ الْعَرْشِ فَتَسْتَأذِنُ فَيُؤذنَ لَها، وَيُوشَكُ أنْ تَسْجُدَ فَ يُقْبَلُ مِنْهَا، وَتَسْتَأذِنُ فِ يُؤذن لَها فَيُقَالُ لَهَا، اِرْجِعِى مِنْ حَيْثُ جِئْتِ فَتَطْلُعُ مِنْ مَغْرِبِهَا. فذَلِكَ قَوْلُهُ تعالى: وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ا يةΠ. قالَ: أتَدْرُونَ مَتَى ذلِكُمْ؟ ذلِكَ حِينَ َ يَنْفَعُ نَفْساً إيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمنتْ مِنْ قَبْلُ[. أخرجه الشيخان والترمذى.

5. (762)- Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte, mescidde idim, o sırada güneş batıyordu. Bana:

"- Ey Ebu Zerr, biliyor musun güneş nereye gidiyor?" diye sordu.

"- Allah ve Resûlü, daha iyi bilir" dedim.

"- Arşın altında secde etmeye gidiyor. (Secde için önce) izin ister. Kendisine izin verilir. Secde ettiği halde kendisinden bunun kabul edilmeyeceği zaman yakındır. O zaman izin ister fakat verilmez, kendisine: "Geldiğin yere dön ve battığın yerden doğ" denir. işte bunu şu ayet ifade etmektedir: "Güneş de (ilâhî bir âyettir ki) müstekarrına (duracağı zamana) kadar cereyan etmektedir..." (Yâ-Sîn, 38). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ilâve etti:
"- Bu (durma hadisesi) ne zamandır, bilir misin? Bu, kişiye imânının fayda vermeyeceği, artık inançsız hâle geldiği zamandır." [Buhârî, Tefsir, Yâsin 1, Bed'ü'lhalk 4, Tevhid 22, 23; Müslim, İmân 250 (159); Tirmizî, Tefsir, Yâsin, (3225).][215]

AÇIKLAMA:

Burada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) gaybî ve müstakbel hakikatleri bazı teşbihlerle muhatabın anlayıp merâkını tatmin edeceği bir üslupla izah etmiş bulunmaktadır. Şöyle ki:
Güneşin izin istemesini, güneşe müvekkel meleklerin izin istemesinden mecâz olarak anlamışlardır. İnancımıza göre, herşeyin müvekkel melâikesi vardır, tâbi olduğu kanun dairesinde vazife-i fıtriyesini ifâya nezâretcidir, gökten inen her yağmur damlası bile bir müvekkel melâikeye sahipse, elbette güneş gibi pekçok vazifelerle muvazzaf büyük ve mühim mahlûkatın da müvekkel melekleri vardır. Hem fıtrat kanununa uygun şekilde hizmetinin devamını ve hem de bu fıtri vazifenin ifasıyla husule gelen ibâdetinin Hâlık-i Zülcelâl'e takdimini sağlar.
Maamafih, bizim anlamıyacağımız bir şekilde güneşin Cenab-ı Hakk'tan tekellümen izin isteyebileceğini, zira cemâdata bile hayat vermenin Cenab-ı Hakk'ın kudretinden olduğunu söyleyen âlim de olmuştur, İbnu Battâl gibi...
Güneş'in Müstekarı Meselesi: Âyet-i kerimede geçen والشمس تَجْرى لمستقر لها ibâresini: "Güneş müstekarrına (duracağı

zamana) kadar cereyan etmektedir" diye tercüme ettik. Ayette geçen müstekâr kelimesi Arap dili yönünden üç mânaya gelir.

1- Mimli mastar (mastar-ı mîmî): "Durmak", "istikrâr bulmak" demektir.

2- İsm-i zaman: "Durmak zamanı" demektir.

3- İsm-i mekân: "Durmak yeri" demektir.

Öyle ise âyet-i kerime üç ayrı mânâ ifade eder:

1- "Güneş, müstekârrı, yani "durması, istikrarı", "istikrar bulması" için döner."

2- "Güneş müstekarrına kadar, yani "durup istikrar bulacağı zaman"a kadar cereyan eder."

3- "Güneş müstekarına doğru, yani "duravağı yere doğru" gitmekte, yol almaktadır."

Bu ihtimallere müfessirler dikkat çekmiştir.

Âyetten mezkur manalara ulaşmada, tecrî (cereyan eder) kelimesinin, akmak, yürümek, yol almak, hareket etmek, cereyan etmek gibi muhtelif manalara geldiğini de bilmek gerek. Ve keza müstekar kelimesinin başındaki "li" harf-i cerrinin Arapça'da, duruma göre, ilâ harf-i cerrinin yerine de kullanıldığını bilmek gerek.

Sözü uzatmadan ve Arapça bilmeyenlerin anlamakta güçlük çekeceği açıklamalara girmeden şunu söylemek istiyoruz: وَالشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا Âyet-i kerimesi Kur'an-ı Kerîm'in ilmî mucizelerinden biridir. Üç kelimeden ibaret olan bu kısa âyet, güneşle ilgili nazariyeleri ifade etmektedir. Şöyle ki, müstekar kelimesi:

1- Mastar mimi olunca: "Güneş, istikrar bulmak, (seyyârelerinin merkezindeki yerini sabit, müstekar tutmak) için ekseni etrafında döner" demek olur.

2- İsm-i zaman olunca: "Güneş, kendisine takdir edilen durma zamanına (ecel-i mukadderine) kadar harekete, cereyana, doğup batmaya devam eder. Mutlaka bir sona erecektir."

3- İsm-i mekân olunca: "Güneş duracağı mekâna, yere doğru yürümektedir." Bu durum, güneş hakkında en son ortaya atılan nazariyeye uygundur. Bilindiği üzere güneşin kendi etrafındaki dönüşünden başka bir hareketi daha mevzubahistir: Etrafındaki seyyareleriyle birlikte dahil olduğu galaksi içerisinde belli bir istikamete

doğru hızla yol almaktadır. Galaksinin uçsuz bucaksız genişliği bu hareketi kolayca, bir iki nesilde müşahedeye imkân bırakmamaktadır. (Allahu a'lem bissevab).
Sadedinde olduğumuz hadis-i şerifte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Ebu Zerr'e sual üslubuyla açıklama yaparken müstekar kelimesini, ism-i zaman mânasında kullanmıştır, bu sebeple biz de âyetin tercümesini maksada uygun yaptık.[216]

SAFFAT SÛRESİ

ـ1ـ عن سمرة بن جندب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ في قولهِ تعالى:]وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ. قَالَ #: حَامٌ، وَسَامٌ، وَيَافِثٌ. فَسَامٌ أبو الْعَرَبِ، وَحَامٌ أبُو الْحَبَش، وَيَافِثٌ أبُو الرُّومِ[. أخرجه الترمذى .

1. (763)- Semüre İbnu Cündeb (radıyallahu anh), "(Nuh'un) zürriyetini (yeryüzünde) devamlı kalanların ta kendileri kıldık" (Saffât, 77) meâlindeki âyetle ilgili şu açıklamayı rivayet etti: "Bunlar Hâm, Sâm ve Rûm'un atası Yâfes'dir." [Tirmizî, Tefsir, Saffat, (3228-3229).][217]

AÇIKLAMA:

Âyet-i kerime, zamir-i fasıl yardımıyla hasr ifade ederek, sâdece Hz. Nuh'un neslinin bâki kılındığını ifade etmektedir. Çünkü kefere takımının tamamı tufanda garkolup gitmiştir. Hâm, Sâm ve Yâfes, Hz. Nuh (aleyhi'sselam)'un evlâtlarıdır.
Said İbnu'l-Müseyyeb hazretleri (rahimehullah) insanlık neslinin Hz.Nuh'un bu üç oğlundan geldiğini belirtir: Arab, Fars ve Rum'un Sam'dan; Türk, Sakâlibe[218] Ye'cüc ve Me'cüc'ün Yâfes'den; Kapt (yerli Mısırlılar, Kıbtîler), Sudan ve Berberilerin Hâm'dan çoğaldıkları ifade edilir. Vehb İbnu Münebbih de böyle bir açıklamada bulunmuştur.

Şârihler Rum'dan muradın er-Rumu'l-evvel olduğunu belirtmeye hususi bir ehemmiyet verirler.
Bir rivayette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Sâm, Arapların; Hâm, Habeşîlerin; Yâfe, Rumların atasıdır" buyurmuştur.[219]

ـ2ـ وعن ابن عَبَّاسٍ وابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما.]فِيمَا يُذْكَرُ عَنْهُمَا: أَنَّ إلْيَاس هُوَ إدْرِيسُ، وَكانَ ابنُ مسْعُودٍ يقْرأُ سَمٌ عَلَى أدْرَاسِينَ[. أخرجه رزين .

2. (764)- İbnu Abbas ve İbnu Mes'ud (radıyallahu anhüm)'dan rivayet edildiğine göre, bunlar, "İlyâs'ın İdris (aleyhi'sselam) olduğunu" söylüyorlardı. İbnu Mes'ud (radıyallahu anh), âyeti سَمٌ عَلَى اَدْرَاسينَ şeklinde okumuştur (Saffât, 130). Rezin'in ilavesidir. Ibnu Kesir bunu, Ibnu Ebî Hatim'in rivayeti olarak kaydetmiştir (6, 33).[220]

AÇIKLAMA:

Saffât suresinde zikri geçen İlyâs (aleyhi'sselam) Yâsîn (aleyhi'sselam)'in oğludur. İlyas, âyette İlyâsîn şeklinde gelmiştir. Ancak bunun Âli Yâsîn şeklinde okunuşu da sahihtir. Kur'ân'da, her iki kıraate de imkan tanıyacak bir kıraatle yazılır. ال ياسين Şu halde âyetin Âli Yâsîn kıraatı esas alınınca Âli Yâsin, İlyâs demektir.
Yâsin, ayrıca Resûl-i Ekrem'in isimlerinden biridir. Bunu esas alan bazı âlimler: "Âli Yâsin'den murad, ümmet-i Muhammed'dir" demiştir. Durum böyle olunca, edebiyatta tevriye denen sanatla selâm, hem İlyâs (aleyhi'sselam)'a, hem de Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) ümmetine verilmiş olmaktadır. Nitekim sure tedkik edilince selâm faslının burada sona erdiği, Hz. Yunus ve Nuh (aleyhissalâtu vesselâm)'un kıssalarına geçilerek, onların ibretli durumlarının tasvir edildiği görülür.
Rivayette ifâde edilen İdris ve İlyâs'ın aynı şahıs olması meselesine gelince, İbnu Kesîr bu rivayeti kaydeder, ancak üzerine yorum kaydetmez, kendisi de açıklama kaydetmez. Hz. İlyas'ın şahsiyetiyle,

tarihî rolü ile ilgili İsrâilî bir rivâyet nakleder ki, buraya aktarmayı gerekli bulmadık. Peygamberler tarihinde İdris ve İlyas (aleyhimâsselam) iki ayrı şahsiyet olarak ele alınır ve tanıtılır.[221]

ـ3ـ وعن أبىّ بن كعب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ:]سَأَلْتُ النَّبىَّ # عَنْ قَوْلِهِ تعالى: وَأرْسَلْنَاهُ إلى مِائَةِ ألفٍ أوْ يَزِيدُونَ. قالَ يَزِيدُونَ عشْرِينَ ألْفاً[. أخرجه الترمذى .

3. (765)- Ubey İbnu Kâ'b (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e şu âyetten sordum: "Onu (Yunus'u) yüz bin veya daha çok kişiye peygamber gönderdik" (Saffât, 147). Bana:
"- Onlar yirmi bin fazlaydılar" diye cevap verdi." [Tirmizî, Tefsir, Saffât, (3227).][222]

ـ4ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. في قوْلهِ تعالى:]وَإنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ. قالَ: الْمَئِكَةُ تُصَفُّ عِنْدَ رَبِّهَا تعالى بِالتَّسْبِيحِ[. أخرجه رزين .

4. (766)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), "Biziz o saf saf dizilenler, mutlak biz" (Saffât, 165) meâlindeki âyetle ilgili olarak demiştir ki: "Melâike, Rablerinin yanında, tesbih ederken saf saf olurlar."
[Rezîn ilavesidir. Bu mânâda bir rivayet Taberî Tefsiri'nde gelmiştir (23, 67). Müslim'in bir rivayeti de bu mânâyı te'yid eder (Mesâcid 4, (522).][223]

AÇIKLAMA:

Müslim'deki rivayette, Müslümanların namazda melekler gibi saf saf olmaları İslâm ümmetinin hususiyetlerinden biri olarak zikredilir.[224]

SÂD SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]مَرِضَ أبُوا طَالِبٍ فَجَاءَتْهُ قُرَيْشٌ وَجَاءَهُ النَّبىُّ #، وَعِنْدَ أبى طَالِبٍ مَجْلِسُ رَجُلٍ. فقَامَ أبُو جَهْلٍ كَىْ يَمْنَعَهُ مِنَ الجُلوسِ فيهِ. قالَ: وَشَكَوْهُ إلى أبى طَالِبٍ فقَالَ: يَا ابْنَ أخِى مَا تُرِيدُ مِنْ قَوْمِكَ؟ قَالَ: أُرِيدُ مِنْهُمْ كَلِمَةً تَدِينُ لَهُمْ بِهَا الْعَرَبُ، وتُؤَدِّى إلَيْهِمْ الْعَجَمُ بِهَا الْجِزْيَةَ. قَالَ: كَلِمَةٌ وَاحِدَةٌ؟ قَالَ: كَلِمَةٌ وَاحِدَةٌ يَا عَمِّ؛ قُولُوا: َإلهَ إَّ اللّهُ. فقَالُوا إلهاً واحداً: مَا سَمِعْنَا بِهذَا فِي الْمِلَّةِ اخِرَةِ. إنْ هذَا إَّ اخْتَِقٌ. قالَ فَنَزَلَتْ: صِŒ وَالْقُرآنِ ذِى الذِّكْرِ. إلى قَوْلِهِ: إنْ هَذَا إَّ اخْتَِقٌ)ـ1ـ(]. أخرجه الترمذى وصححه.

1. (767)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ebû Tâlib hastalanınca Kureyş de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da yanına geldiler. Ebu Tâlib'in yanında bir kişilik yer vardı. Ebu Cehil oraya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın oturmasını önlemek için hemen kalktı. Kureyşliler Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Ebû Tâlib'e şikayet ettiler. Ebu Talib:

"- Ey kardeşimin oğlu! Kavminden ne istiyorsun?" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)

"- Kendilerinden bir kelime istiyorum. Eğer söylerlerse, bütün Araplar o kelime sayesinde kendilerine uyacak bütün Acem o kelime sâyesinde cizye ödeyecek" dedi. Ebu Tâlib atılarak:

"- Yani tek bir kelime mi?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Evet amcacığım tek bir kelime! Lâilâhe İllallah (Allah'tan başka ilâh yoktur!) diyecekler."

"- Tek Allah mı? Biz son dinde bunu işitmedik, bu bir uydurmadır!" dediler. Bunun üzerine şu âyetler indi:

"Sâd. O şanlı, şerefli Kur'ân'a yemin ederim ki, (gerçek), inkâr edenler(in iddia ettikleri gibi değildir). Bilâkis (onların dışı boş) bir onur, (içi ise tam) bir tefrika içindedir. Biz kendilerinden evvel nice ümmetleri helâk ettik. O zaman ne çığlıklar kopardılar. Halbuki (o vakit, azabtan kaçıp) kurtulma vakti değildi. O kâfirler içlerinden (kendilerinin başına çökecek) tehlikeleri bildiren (bir peygamber) geldiğine şaştılar. "Bu, dediler, bir büyücü, bir yalancıdır. O bütün tanrıları bir tek Tanrı mı yapmış. Bu cidden acayip bir şey!" Onların elebaşlarından bir güruh (birbirine): "Yürüyün, mâbudlarınıza (ibadette) sebât edin. Şüphesiz ki, arzu edilecek olan budur" diyerek kalkıp gitmişti. Biz bunu diğer dinde işitmedik. Bu, uydurmadan başka bir şey değildir. O Kur'ân aranızdan ona mı indirilmiş? dedi." (Sâd, 1-8). [Tirmizî, Tefsir, Sa'd, (3230).][225]

____

1ـ) الذي في نسخ الترمذي طبعة بوق والهند: ص والقرآن ذي الذكر بل الذين كفروا في عزة وشقاق، إلى قوله: ما سمعنا بهذا في الملة آخرة إن هذا اختلق.

AÇIKLAMA:

Bu vak'a bir başka rivayette biraz farklı olarak şöyle anlatılır:

"Ebu Talib hastalandığı zaman aralarında Ebu Cehil'in de bulunduğu bir grub Kureyşli, yanına girerek: "Kardeşinin oğlu ilâhlarımıza dil uzatıp hakaretler ediyor, şunları şunları yapıyor, şöyle şöyle söylüyor. Kendisini çağırıp da bu işten men etsen" dediler. Ebu Talib de birini göndererek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı çağırttı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) gelip, odasına girdi. Ebu Talib'le Kureyşliler arasında bir kişilik yer vardı. Ebu Cehil mel'un, Hz. Peygamber, Ebu Talib'e yakın oturduğu takdirde amcasına daha müessir olur diye korkarak hemen sıçrayıp o boşluğa oturdu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) amcasının yakınında oturacak yer bulamayınca, kapının yanına oturdu. Amcası ona:

"- Ey kardeşimin oğlu. Bu kavminin derdi ne de seni şikâyet ediyorlar? İddialarına göre, ilâhlarına hakaret ediyor, şöyle şöyle diyormuşsun!"

der.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kavminden lâilâhe illallah demekten ibaret olan bir kelimeye gelmelerini teklif etmesi karşısında Kureyşliler, "Bunu evvelki dinde... -bir rivayette- başka dinde görmedik!" diye itiraz ediyorlar. Şârihler umumiyetle evvelki din veya başka din sözüyle Hıristiyanlığı kastettiklerini söylemiştir. Maamafih Kureyş'in kendi dinlerini kastetmiş olabileceklerini söyliyen de olmuştur. Yani: "Bu, atalarımızdan öğrendiğimiz dinde yok" demek istemişlerdir. Rivayet metninde meallerini kaydettiğimiz âyetlerin sonuncusundan da anlaşılacağı üzere, Sâd sûresinin belirtilen ilk sekiz âyeti onların bu sözleri üzerine nazil olur.[226]

ZÜMER SÛRESİ

ـ1ـ عن عبداللّه بن الزبير)1ـ(رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]لَمَّا نَزلَتْ ثُمَّ إنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ. قالَ الزُّبيرُ: يَا رسُولَ اللّهِ أتُكَرَّرُ عَلَيْنَا الخُصُومَةُ بَعْدَ الَّذِى كَانَ بَيْنَنَا في الدُّنْيَا؟ قَالَ نَعَمْ. قَالَ: إنَّ ا‘مْرَ إذاً لَشَدِيدٌ.[أخرجه الترمذى وصححه.

1. (768)- Abdullah İbnuz Zübeyr (radıyallahu anhümâ) babasından naklediyor: "Sonra (ey insanlar), hiç şüphesiz, hepiniz Rabbinizin huzurunda muhakemeye duruşacaksınız" (Zümer 31) âyeti nâzil olduğu zaman:
"- Ey Allah'ın Resûlü, dedim, dünyada iken mahkeme huzurundaki duruşmamız kâfi gelmeyecek, aynı duruşmayı âhirette bir kere daha mı yapacağız?"
"- Evet!" dedi. Ben (Zübeyr):
"- Öyleyse, dedim, işimiz çok fena!" [Tirmizî, Tefsir, Zümer, (3234).][227]

____

ـ1ـ(في الترمذي: عن أبيه)

AÇIKLAMA:

İbnu Kesîr, âyetle ilgili şu açıklamayı sunar: "Sizler bu dünyadan mutlaka çıkarılacaksınız, bunda şüphe yok. Ahiret yurdunda, Allah'ın nezdinde toplanacak, dünyada iken tevhid veya şirk her ne üzere idiyseniz Allah'a hesap vereceksiniz. Allah, aranızı fasleder ve hakkı ortaya çıkarır, zira O, Fettâh ve Alîm'dir. Neticede mü'min , muhlis, muvahhid olanları kurtarır; kâfir, inkârcı, müşrik ve tekzib edicilere de azab eder. Ayrıca bu âyet, -siyâkı- mü'min, kâfir ve onların aralarındaki meselelerin âhiretteki muhâsebesinden bahsetmeye müteallik ise de dünyada aralarında ihtilâfa düşenlerin hepsine de şâmildir, çünkü âyet onların âhirette de hesaplaşacakları mânâsını ifâde etmektedir."
Durumun böyle olacağını, sadedinde olduğumuz Hz. Zübeyr (radıyallahu anhümâ)'in rivayeti de te'yid etmektedir. Bu mevzuda, tefsir kitaplarında başka rivayetler de var.
Dünyevî duruşmaların âhirette tekrar olarak ele alınması, adaletin burada bütün künhüyle tahakkuk etmemesinden ileri gelse gerektir. Çünkü buradaki hüküm zâhire göredir. Nefsülemre göre değildir. Zâhirî deliller gerçeği aksettirmeyebilir. Nâdir hükümler, nefsülemre muvafık düşerek gerçek adaleti yerine getirir. Bu durumda, ahiretteki duruşmanın zor geçeceği söylenebilir (Allahu a'lem bissevâb).[228]

ـ2ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما.]أنَّ قَوْماً قَتَلُوا فأكْثَرُوا، وزَنوا فَأكْثَرُوا وَانْتَهَكُوا فَأكْثَرُوا. فَأتَوْا رسولَ للّهِ # فقَالُوا: يَا مُحَمَّدُ إنَّ مَا تَدْعُونَا إلَيْهِ لَحَسَنٌ لَوْ تُخْبِرُنَا أنَّ لِمَا عَمِلْنَا كَفَّارَةً. فَنَزلَتْ: وَالّذِينَ َ يَدْعُونَ مَعَ اللّهِ إلهاً آخَرَ. إلى قوله: فأولَئِكَ يُبَدِّلُ اللّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ. قالَ: يُبَدِّلُ اللّهُ شِرْكَهُمْ إيماناً، وَزِنَاهُمْ إحْصَاناً، وَنَزَلتْ: قلْ يَاعِبَادِىَ الّذِينَ أسْرَفُوا عَلَى أنْفُسِهِمْ َتَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّهِ[.
أخرجه النسائى .

2. (769)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir kavim cinayete bulaştı ve çokca adam öldürdü, zinaya bulaştı ve bunda ileri gitti. Şirke düşerek tevhid'i ihlâl etti ve bunda ileri gitti. Sonunda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e müracat ederek:

"- Ey Muhammed! Bizi dâvet ettiğin şeyler gerçekten güzel. Ancak, önceden işlediğimiz günahların bir kefâreti var mı; bize önce bundan haber versen!" dediler. Bunun üzerine şu âyet indi:

"Onlar ki Allah'ın yanına başka bir Tanrı daha (katıp) tapmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar, zina etmezler. Kim bunlar(dan birini) yaparsa cezaya çarpar. Kıyamet günü de azabı katmerleşir ve o (azabın) içinde hor ve hakir ebedî bırakılır. Meğer ki (şirkten) tevbe edip iyi amel (ve hareket)de bulunan kimseler ola. İşte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok mağfiret edici, çok esirgeyicidir" (Furkân, 68-70).

İbnu Abbas şu açıklamayı yaptı: "Allah şirklerini imâna, zinâlarını ihsâna (muhsanlık = namusluluk) çevirir (demektir" (Şu ayet de bu mesele üzerine) indi:"De ki:

"Ey kendilerinin aleyhinde (günahda) haddi aşanlar, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları affeder. şüphesiz ki O, çok affedicidir, çok esirgeyicidir." (Zümer, 53). [Nesâî, Tahrimu'd-Dem 2 (7, 86); Buharî, Tefsir, Zümer 1; Müslim, İmân 193, (122); Ebu Dâvud, Fiten 6 (4273).][229]

AÇIKLAMA:

Bu mevzu ile alakalı açıklama daha önce geçti ise de burada İbnu Kesir'in bir açıklamasını kaydedeceğiz. Der ki: "Bu âyet-i kerime, kâfir ve gayr-ı kâfir bütün âsileri tevbeye, Hakk'a yönelmeye davet etmekte ve Allahu Zü'l-Celâl hazretlerinin, günahtan tevbe ve rücû edildiği takdirde bütün günahları affedeceğini haber vermektedir. Günâh her ne çeşitten olursa olsun, ne kadar da çok olursa olsun, hatta deniz köpüğü kadar çok bile olsa. Ancak bu affın, tevbe etmeyene de teşmili sahih değildir. Çünkü şirk, tevbe edilmedikçe affedilmez." İbnu Kesir sonra sadedinde

olduğumuz İbnu Abbâs hadisini, bu görüşüne delil zımnında zikreder. [230]

ـ3ـ وعن أسماء بنت يزيد رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالتْ: [سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ # يقْرأ إنَّ اللّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً وَ يُبَالِى]. أخرجه الترمذى وصححه.

3. (770)- Esmâ Bintu Yezid (radıyallahu anhâ) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i işittim, şu âyeti okuyordu: "De ki: "Ey Kendilerinin aleyhinde(günahda) haddi aşanlar, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları affeder..." (Zümer, 53). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayetin sonuna, وَ يُبَالِى yani "(kim ne işlemiş olursa olsun) aldırmadan" lâfzını ekledi. [Tirmizî, Tefsir, Zümer, (3235).][231]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın metninde görüldüğü üzere, âyetin sonuna, وَ يُبَالِى fıkrasını eklemiştir. Bu fıkra ile ayet: "...Çünkü Allah bütün günahları, (kim, ne işlemiş olursa olsun) aldırmadan affeder..." mânasını kazanır.

Ahmed İbnu Hanbel'in rivayetinde, ... اِنَّ اللّهَ يغفر الذنوب جميعاً وَ يُبَالِى انه هو الغفور الرحيم şeklinde işitilmiş olduğu belirtilir. Bazı âlimler, bu rivayetlerden hareketle, وَ يُبَالِى fıkrasının neshedilmiş bir vahiy olabileceğini söylemiştir. Ancak, çoğunlukla, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın âyeti tefsir maksadıyla bu fıkrayı eklediğini söylemiştir.[232]

ـ4ـ وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [جَاءَ جِبْرِيلُ إلى النَّبىِّ # فقَالَ يَا مُحَمّدُ أنَّ اللّهَ يَضَعُ

السَّمَاءَ عَلَى أصْبُعٍ، وَا'رَضينَ علَى أصْبُعٍ، وَالْجِبَالَ عَلَى أصْبُعٍ وَالشَّجَرَ وَا'نْهَارَ عَلَى أصْبُعٍ، وَسَائِرَ الْخَلْقِ عَلَى أصْبُعٍ؛ ثُمَّ يَقُولُ: أنَا الْمَلِكُ، فَضَحِكَ رسولُ اللّهِ # وَقَالَ: وَمَا قَدَرُوا اللّهَ حَقَّ قَدْرِهِ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

4. (771)- İbnu Mes'ûd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Cebrâil (aleyhi'sselam) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:

"- Ey Muhammed, Allah semayı bir parmak üzerine, arzları bir parmak üzerine, dağları bir parmak üzerine, nehirleri bir parmak üzerine, diğer mahlukatı bir parmak üzerine koydu, sonra şöyle buyurdu: "Ben (kâinat mülkünün) Melîkiyim."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) güldü ve: "Allah'ı hak (ve lâyık) olduğu vech ile takdir etmediler. Halbuki kıyamet günü arz toptan ancak O'nun bir kabzasıdır. Gökler de onun sağ eliyle (toplanıp) dürülmüşlerdir..." (Zümer, 67) meâlindeki âyeti okudu." [Buhârî, Tefsir, Zümer 2, Tevhid 19, 26, 36; Müslim, Sıfatü'l-Kıyâmet 19, (2786); Tirmizî, Tefsir, Zümer (3236).][233]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayette, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelen zâtın Cebrâil olduğu geçmektedir. Herhalde bu bir dizgi hatası olmalıdır. Rivayetin Tirmizî'deki aslı gelenin "bir Yahudi" olduğunu belirtir. Buharî ve Müslim'de ise bu bir "habr" yani Yahudi alimidir. Esasen rivayetin muhtevası da bunun bir İsrâiliyyât olduğunu belirtmekedir. Hatta bazı kelamcılar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın (gülme, ayet okuma gibi) davranışlarını, Yahudiyi tasdik değil, reddetme mânasında bulmuşlar ve burada, Yahudi itikadına uygun şekilde Cenab-ı Hakk'a cisim izafe etme (tecsim) olduğunu söylemişlerdir. Ancak, Nevevî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gülmesini tasdik gülüşü olarak değerlendirmiş ve delil olarak, âyet okumuş olmasını zikretmiştir. Esasen

Müslim'in rivayetinde bizzat hadisin metninde: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), habr'ın söylediğine taaccüp ederek güldü ve onu tasdiken şu âyeti okudu: ..." der. Nevevî bu ziyadenin ravi tarafından yapılan bir ziyade (derc) olduğunu söyler. Bu raviden maksad İbnu Mes'ud mudur bunu belirtmez. İbnu Hacer bu çeşit şeylerde tenzih inancını esas tutmakla birlikte te'vilden kaçınmanın evlâ olduğunu söyler. Ancak, elle, parmak gibi kelimelerle Allah'ın kudreti, tasarrufu kastedildiği şeklinde te'villere yer verilir. Hadisin bazı vechinde "esâbiu'r-Rahman" (Rahmân'ın parmakları) tâbirinin yer almasından hareket eden İbnu Fûrek, bunun "kudret veya melek"e delâlet ettiğini söylemiştir.[234]

ـ5ـ وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما:]قال رسولُ اللّه #: يَطْوِى اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ السَّمَاواَتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ يَأخُذُهُنَّ بِيَدِهِ الْيُمْنَى. ثُمَّ يَقُولُ: أنَا الْمَلِكُ. أيْنَ الجَبَّارُونَ؟ أيْنَ الْمُتَكبِّرُونَ؟ ثُمَّ يَطْوِى ا'رْضَ بِشِمَالِهِ؟ ثُمَّ يَقُولُ: أنَا الْمَلِكُ. أيْنَ الجَبَّارُونَ؟ أيْنَ الْمُتَكَبِّرُونَ؟[. أخرجه الشيخان وأبو داود، وهذا لفظ مسلم .

5. (772)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allahu Zülcelâl Hazretleri, semâvatı kıyamet günü dürer, sonra onları sağ eliyle alır, sonra der ki: "Ben Melik'im cebbârlar nerede? Büyüklük taslayanlar (mütekebbirler) nerede?". Sonra sol eliyle arzı dürer, sonra: "Ben Melik'im, cebbârlar, mütekebbirler nerede? der." [Buharî, Tevhid 19; Müslim, Sıfatu'l-Münafikun 24, (2788); Ebu Dâvud, Sünne 21, (4736).][235]

AÇIKLAMA:

Bu çeşit âyet ve hadislerde geçen iki el tâbiri üzerinde Müslümanlar arasında münakaşalar yapılmıştır. Çünkü Allah Kur'ân'da, لَيسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ (Şura, 11) "O'nun hiçbir benzeri yoktur" diye târif edilmiştir. İki el izâfe etmek, başka organların izâfesini de zihne getirir ve neticede Allah mahlûkata, insana benzetilir. Nitekim Müşebbihe denen böyle bir tâife ortaya çıkmıştır. Bazıları da (Mu'tezile gibi), teşbihten kaçmak için Allah'a sıfat izafesini reddederler, bunlara Muattıla denmiştir.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in müteahhir kısmı bu çeşit sıfatların te'vil edilmesini esas almıştır. Bunlar iki el tâbirini kudret mânasına te'vil ederler. Çünkü insanlar, kudrete müteallik icraatı elleriyle yaparlar. Eller kudreti temsil eder. Göremediğimiz ve görmemiz mümkün olmayan ilahî hakikatları anlayacağımız şekilde anlatmak için Cenab-ı Hakk bu yolu tercih etmiştir. Nevevî'nin Müslim Şerhi'nde kaydettiği üzere, sağ ve sol el tabirleri misali tamamlamak için zikredilmişlerdir. Çünkü biz kıymetli gördüğümüz şeyleri sağ elle, diğerlerini sol elle tutarız. Bir de bize göre sağ el daha güçlüdür. Göklerin yerden daha büyük olması sebebiyle onları sağ ele, göklerden küçük olan yerleri de sol ele izafe ederek istiareyi zihnimize daha açık, daha anlaşılır surette ifade etmiştir. Hakikatte ise, bir şeyin Allah'a daha ağır, bir diğer şeyin daha hafif geldiği söylenemez. Onun kudreti karşısında her şey birdir. Bu, sırf bizim anlayışımıza uygun ifadeye yer vermek için başvurulan bir beyân tarzıdır. Kadı İyaz, rivayatte geçen dürmek, kabzetmek, almak gibi tabirlerin "toplamak" manasına geldiğine dikkat çeker.

Yine Kadı İyaz der ki: "Bu çeşit rivayetlerde geçen "iki el" gibi müşkil kelimelerden kastedilen gerçek manayı Allah bilir. Biz Allah Teâla'ya ve sıfatlarına iman eder, O'na hiçbir şeyi benzetmez, O'nu da hiçbir şeye benzetmeyiz. O'nun misli, benzeri yoktur. Hakkıyla işiten gören O'dur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her ne söylediyse haktır, doğrudur. Anladığımız bir şey varsa Allah'ın lütfu keremiyle anlamışızdır. Anlayamadıklarımıza iman eder, ilmini Allah Teâla'ya havâle ederiz." [236]

HÂ-MÎM el-MÜ'MİN SÛRESİ

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسول اللّه #: مَنْ قَرَأَ حم الْمُؤْمِنَ إلى قولهِ: إلَيْهِ الْمصِيرُ، وَآيةَ الْكُرْسِىِّ حِينَ يُمْسِى حُفِظ بِهِمَا حَتَّى يُصْبِحَ، وَمَنْ قَرَأهُمَا حِينَ يُصْبِحَ حُفِظَ بِهِمَا حَتَّى يُمْسِى[. أخرجه الترمذى .1.

(773)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Her kim akşam olunca Hâmim el-Mü'min sûresini baştan, اليه المصير âyetine kadar ve âyete'l-Kürsî'yi okuyacak olursa bu iki Kur'ân kıraati sayesinde sabaha kadar muhafaza olunur. Kim de aynı şeyleri sabahleyin okursa onlar sâyesinde akşama kadar muhafaza edilirler." [Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 2, (2882).] [237]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın akşam ve sabah okumamızı tavsiye ettiği birinci parça çok kısa bir pasajdır:

حم تنزيل الكتاب من اللّه العزيز العليم غافر الذَّنْب وقابل التوب شديد العقاب ذى الطول اله ا هو اليه المصير

"Ha-Mim Kitab'ın indirilmesi Aziz ve Alim olan Allah katındandır. O, günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, cezası şiddetli, lütfu bol olandır. O'ndan başka ilah yoktur, dönüş, O'nadır" (Mü'min, 1-3).

Şârihler sabah vaktinde icra edilecek kıraetin namazdan önce de, sonra da olabileceğini belirtirler. Esas olan sabah vaktinin girmiş olmasıdır. Akşama kadar tâbiri de, gecenin girmesi vaktini ifade eder. Şer'î örfte

güneşin batmasıyla yani akşam namazı vaktinin girmesiyle "gece" başlamış olur.[238]

ـ2ـ وعن العء بن زياد]أنهُ كانَ يُذَكِّرُ بِالنَّارِ. فقَالَ رجُلٌ: لِمَ تُقَنِّطُ النَّاسَ؟ فقَالَ: وَأنَا أقْدِرُ أنْ أقَنِّطَ النَّاسَ؛ واللّهُ تعالى يقُولُ: يَاعِبَادِىَ الَّذِينَ أسْرَفُوا عَلَى أنْفُسِهِمْ َ تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّهِ إنَّ اللّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً؛وَيَقُولُ: وَأنَّ المسْرِفِينَ هُمْ أصْحَابُ النَّارِ؛ وَلكِنَّكُمْ تُحِبُّونَ أنْ تُبَشَّرُوا بِالْجَنَّةِ عَلَى مَسَاوِئِ أعْمَالِكُمْ، وَإنَّمَا بَعثَ اللّهُ مُحمداً مُبَشِّراً بِالْجَنَّةِ لمَنْ أطَاعَهُ، وَمُنْذِراً بِالنَّارِ لِمَنْ عَصَاهُ[. أخرجه البخارى معلقاً .

2. (774)- Alâ İbnu Ziyâd'ın anlattığına göre, cehennemi zikrederken bir adam kendisine:

"- Niye milleti ümidsizliğe sevkediyorsun?" diye müdahale etti. O da:

"- Allahu Tealâ: "Ey kendilerine kötülük edip aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudumuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir" (Zümer, 53) ve: "...Aşırı gidenlerin ateşlikler olduklarında şüphe yoktur" (Mü'min 43) buyurmuş olunca, ben ümidsizliğe düşürebilirim. Ne var ki, siz kötü amellerinize rağmen cennetle müjdelenmekten hoşlanıyorsunuz. Halbuki Allah, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'i itaat edenler için cennetle müjdelemek, isyan edenler için de cehennemle korkutmak üzere gönderdi." dedi. [Buhârî, Tefsir, Hâmim el-Mü'min 1. Hadis muallâktır.] [239]

AÇIKLAMA:

Alâ İbnu Ziyâd, Tâbiîn'in zâhidlerindendir. Az miktarda rivayette bulunmuştur. Buharî'de bundan başka rivayeti yoktur. 94 yılında vefat

etmiştir.
Bu rivayetten de anlaşıldığı gibi, dinimiz korkutma ve müjdelemeyi dengeler. Sadece müjdeleyici rivayetlere, âyetlere yer verilmemeli, korkutucu, cehennemi, cehennem azabını hatırlatıcı naslara da konuşmalarda, vaazlarda yer verilmelidir. Yine rivayetten anlıyoruz ki "Allah'tan korkutulmaz, Allah sevdirilir" gibi günümüzde, diyâneti zayıf veya tamamen sathî olan kişi ve çevrelerce çokca söylenen sözler çok eskilerde de söylenmiş, ve ulema tarafından da gerekli cevap verilmiştir: "Madem Kur'an hem korkutuyor, hem de müjdeliyor, biz de irşadlarımızda hem cehennemi hatırlatıp korkutacağız, hem de cenneti hatırlatıp müjdeleyeceğiz." [240]

FUSSİLET SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]اجْتَمَعَ عِنْدَ الْبَيْتِ ثَثَةُ نَفَرٍ ثَقَفِيَّانِ، وَقُرَشِىٌّ أوْ قُرَشِيَّانِ،وَثَقَفِىٌّ، كَثيرٌ شَحْمُ بُطُونِهِمْ، قِليلٌ فِقْهُ قُلُوبِهِمْ. فقَالَ أحدُهُمْ: أتَرَوْنَ أنَّ اللّهَ تعالى يَسْمَعُ مَا نَقُولُ؟ فقَالَ اŒخَرُ: يَسْمَعُ إنْ جَهَرْنَا وَ يَسْمَعُ إنْ أخْفَيْنَا، وقالَ اŒخَرُ: إنْ كَانَ يَسْمَعُ إذَا جَهَرْنَا فإنَّهُ يَسْمَعُ إذَا أخْفَيْنَا. فَأنزلَ اللّهُ تعالى: وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَ أبْصَارُكُمْ اŒيةَ[. أخرجه الشيخان والترمذى.

1. (775)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kâ'be'nin yanında ikisi Sakifli, biri de Kureyşli veya ikisi Kureyşli biri Sakifli üç kişi biraraya geldi. Bunlar göbek yağları fazla, anlayışları kıt kimselerdi. Birisi:
"- Ne konuştuğumuzu Allah işitiyor mudur, ne dersiniz?" diye bir lâf attı.
Bir diğeri:"- Sesli konuşursak işitir, gizli konuşursak işitmez olmalı" dedi. Üçüncü de:

"- Sesli konuşmamızı işitiyorsa, gizli konuşmamızı da işitiyordur" dedi. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:
"Siz, ne kulaklarınız, ne gözleriniz, ne de derileriniz kendi aleyhinize şahidlik eder diye (düşünüp) sakınmadınız. Bilakis Allah yapmakta oduklarınızın birçoğunu bilmez sandınız. Rabbinize karşı beslediğiniz şu zannınız (yok mu?) İşte sizi o helâk etti. Bu yüzden hüsrâna düşenlerden oldunuz" (Fussilet, 22-23). [Buhârî, Hâmim Secde (Fussilet) 1, 2, Tevhid 41; Müslim, Sıfatu'l-Münâfikun 5; Tirmizî, Tefsir, Hâmim es-Secde (Fussilet) (3245).][241]

AÇIKLAMA:

Şarihler bu hadisten, fetanetle şişmanlığın nâdiren biraraya gelebileceği hükmüne varmışlardır. İmam Şafii'den şu söz nakledilir: "Hem şişman hem de akıllı olan tek kimse gördüm: Muhammed İbnu Hasan, ondan başka kimseyi görmedim."
Rivayete dikkat edilirse, cevaplar farklı olduğu ve meselâ üçüncü şahıs daha farklı, daha gerçeğe yakın konuştuğu halde, üçü de aynı kategoriye sokulmuş, anlayışça kıt olmakla tavsif edilmiştir, zira, düşüncesini kesin değil, tereddütlü ifade etmiştir.
Âyet-i kerime, Allah'a karşı hiçbir şeyin perde teşkil etmeyeceğini, duvar, perde, karanlık gibi insanların görmesine engel olan veya fısıldama gibi duymasına engel olan durumların, O'nun görmesine ve işitmesine engel teşkil etmediğini, zira derilerin bile her şeyi kayda geçirip şehâdette bulunacağını beyan ediyor.[242]

ـ2ـ وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنّ النَّبىَّ # قَرَأ: إنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا. قَالَ: قَدْ قَالَ النَّاسُ ثُمَّ كَفَرَ أكْثَرُهُمْ؛ فَمَنْ مَاتَ عَلَيْهَا فَهُوَ مِمّنْ اسْتَقَامَ[. أخرجه الترمذى.

2. (776)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Rabbimiz Allah'tır deyip de sonra doğru yolda gidenler var ya! Onların üzerlerine "Korkmayın tasalanmayın, vaadolunduğunuz cennetle sevinin!" diye diye melekler inecektir.." (Fussilet, 30) meâlindeki âyeti okudu ve şöyle buyurdu: "İnsanlar, bunu hep söylediler. Ancak, sonradan ekserisi küfre düştü, kim bu söz üzere ölürse, o kimse istikameti doğru olanlardandır." [Tirmizî, Tefsir, Hâ-Mim, Secde (Fussilet) (3247).][243]

AÇIKLAMA:

Doğru yol üzere olmaktan maksad tevhid üzere sebât ve devam etmek, Allah'tan başka bir ilâha meyletmemektir. Sahâbe ve Tabiin'den birçokları, âyette geçen istikâmetin mânâsını, "ameli Allah rızası için yaparak ihlâsa ermek" olarak açıklamıştır. Katâde ve İbnu Zeyd: "Yani Allah'a taatte istikametli olmak" demişlerdir. Hasan Basrî, "Allah'ın emrine uymakta istikametli olup, farzları yapıp haramlarından kaçmaktır" demiştir. İbnu Abbas, Mücahid ve İkrime: "Ölünceye kadar Lailâhe illallah diye şehâdetten sapmamak" diye açıklamıştır. Vs...
Dikkat edilirse, bu açıklamaların hepsi sadedinde olduğumuz Hz. Enes (radıyallahu anh) hadisinin zâhirine muvafıktır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) pek çok hadislerinde dini, veciz ve özlü ifadelerle tanıtarak insanlara mergub ve kolay kılmıştır. Burada kurtuluşa ermek için iki şarta uymak gerekiyor:
1- Allah'a inanmak
2- İstikametli olmak.
Aslında iki kelimeden ibâret olan birinci şartın içinde bütün iman esasları, tek kelimeden ibâret olan ikinci kelimede de amel esasları mündemiçtir.
Rabbim Allah diyen nice insanlar, istikâmeti muhafaza edememişlerdir, edememektedirler, diye haber veriyor Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm). İhlâsa mâni olan, şirk-i hafi denen her şey kulu istikametin dışına atıyor; mal mülk sevgisi, makam sevgisi, halk korkusu, cimrilik, kibir, riya şirk-i hafi'nin şubelerine giriyor. Bunlardan kurtulabilen, birine

bulaştığı takdirde tevbeyle tekrar dönebilen, kulluk çizgisini istikâmet üzere koruyabilen azınlıktadır buyuruyor Resûlullah.[244]

ـ3ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قوله تعالى:]ادْفَعْ بِالَّتِى هِىَ أحْسَنُ. قالَ: الصّبْرُ عِنْدَ الْغَضَبِ، وَالْعَفْوُ عِنْدَ ا“سَاءَةِ. فَإذَا فَعَلُوهُ عَصَمَهُمُ اللّهُ تعالى وَخَضَعَ لَهُمْ عَدُوُّهُمْ[. أخرجه البخارى معلقاً .

3. (777)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), "Ne (her) iyilik, ne de (her) kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel yol ne ise onunla önle. O zaman görürsün ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse bile, sanki yakın dost(un olmuş)tur. Bu (en güzel haslete), sabredenlerden başkası kavuşturulmaz. Buna büyük bir hisseye mâlik olandan gayrisi eriştirilmez" (Fussilet,34-35) âyetiyle ilgili olarak şu açıklamayı yaptı: " (Ayette kastedilen en iyi yol) öfke anındaki sabır, kötülüğe maruz kalındığı andaki aftır. İnsanlar bunları yaptıkları takdirde, Allah onları korur, düşmanları da kendilerine eğilir. Sanki samimi dost olur." [Buharî, Tefsir, Hâmim, es-Secde (Fussilet) 1.][245]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, âyet-i kerimede haber verilen "kötülüğü bertaraf edecek" en güzel yolun ne olduğu sorusunu cevaplıyor. Âyet-i kerime bu yolun ne olduğunu açıklamamıştır. Şartlara, zemine, zamana, kötülüğün cinsine göre değişebilecek "en iyi yol"un ne olduğunu her mü'min arayacak, soracaktır. İbnu Abbas (radıyallahu anh) bu soruyu: "Öfke ânında sabır, kötülük anında af!" diye cevaplıyor. Şu halde kâhir ekseriyetle, kötülüğü en iyi bertaraf etme yolu öfke ânındaki sabır ve kötülük ânındaki af olmaktadır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından Kur'ân'ın açıklanması için tavzif edilen ve Tercümânu'l-Kur'ân şerefli ünvanını alan İbnu Abbas (radıyallahu anh) bu meselede kesin kanaat sahibidir,

öyle ki bir başka rivayette biraz farkla şöyle söylediği belirtilir: "Allah mü'minlere öfke ânında sabrı, kötülük ânında da affı emretti..."
Mücâhid'den gelen rivayette, kötülüğü en güzel defetme yolu olarak "selâm" gösterilmiştir.[246]

HÂ-MİM-AYN-SİN-KAF SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما.]أنَّهُ سُئِلَ عَنْ قولهِ تعالى: إ الْمَوَدَّةَ في الْقُرْبَى فقَالَ سَعِيدُ بنُ جُبَيْرٍ: قُرْبَى آلِ مُحَمّدٍ #. فقَالَ ابنُ عَباسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما: عَجِلْتَ، إنَّ النَّبِىَّ # لَمْ يَكُنْ بَطْنٌ مِنْ قُرَيْشٍ إ كانَ لَهُ فِيهِمْ قَرَابَةٌ؛ فقَالَ: إ أنْ تَصِلُوا مَا بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ مِنَ الْقَرَابَةِ[. أخرجه البخارى والترمذى
.

1. (778)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlattığına göre, kendisine: "Ey Muhammed de ki: "Ben sizden (tebliğ hizmetine) mukâbil yakınlara sevgiden başka bir ücret istemem" ..." (Hamim-Ayn-Sin Kaf (Şura, 23) âyetinde geçen "yakınlar" hususunda soruldu. Saîd İbnu Cübeyr atılarak: "Âl-i Muhammed'in yakınları" diye cevap verdi. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): "Acele ettin, Kureyş'in her koluna mutlaka Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir akrabalığı var, ondan maksad "Sizin, aramızdaki akrabalığın hakkını vermenizi dilerim" demesidir" der. [Buharî, Tefsir, Hâ-Mim-Ayn-Sin-Kaf (Şûra) 1; Tirmizî, Tefsir, Şûra, (3248).][247]

AÇIKLAMA:

Ayette geçen الْقُرْبى = yakınlar kelimesinden Saîd İbnu Cübeyr, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yakınları kastedildiği, dolayısıyla, hidâyet hizmetine mukabil, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in mü'minlerden sadece yakınlarını sevmelerini taleb ettiği

manası çıkmaktadır. Saîd İbnu Cübeyr'i bu anlayışa sevkeden, Taberî'de gelen bir başka rivayettir. Aynen şöyle: "(Mezkûr ayet) indiği zaman Ashab: "Ey Allah'ın Resûlü, sevmemiz vacib kılınan yakınınız kimdir?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Fatıma ve çocuğu" diye cevap verdi." Bu ikinci hadis zayıftır. Bir kere âyet mekkîdir. Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ) henüz bekârdır, çocuğu da mevcut değildir. Hadisi rivayet eden Hüseyin el-Eşkar, Râfizî bir şeyhtir, bu durumlarda Rivayeti makbul olmaz. Sadedinde olduğumuz İbnu Abbas (r.a.)'ın rivayetine muhalefet etmektedir. Buhari'de yer alan sahih hadis elbette bu zayıfa tercih edilecektir.

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın âyete vermiş olduğu manaya gelince: Âyet Kureyş'e hitab etmekte ve "Ey Kureyşliler ben sizden ücret vs. istemiyorum. Aramızdaki akrabalık sebebiyle beni sevin, ve beni muhafaza edin." Hitab hassâten Kureyş'edir.

Kurbâ, anne ve baba tarafından akrabalık demektir. Sanki şöyle demiş olmaktadır: "Peygamberlik için bana uymasanız bile, aramızdaki akrabalık sebebiyle beni muhafaza edin... beni sevin."

Üçüncü bir görüş, Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde Mücahid tarikiyle İbnu Abbas'tan yapılan bir rivayete dayanır. Buna göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayetle şunu söylemiştir: "Size getirdiğim beyyinât ve hidayete mukabil sizden ücret istemiyorum, istediğim tek şey, itaatine koşarak Allah'a yakınlık kazanmanızdır." Bu rivayet de zayıftır.

Bu âyetin mensuh olduğunu söyleyenler de olmuş ancak, neshe gitmeyi gerekli kılan sebep bulunamadığı için, bu, mâkul karşılanmamıştır. Çünkü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i sevmek ona eza verecek şeylerden kaçınmak, yakınlarını sevmek dinin farzlarındandır. Selef de böyle söyleyince, bu âyet için nesih yolları aramak câiz değildir.

Hülâsa âyette şu mâna esastır: "Ey Muhammed, Kureyş küffârından şu müşriklere söyle: "Ben bu tebliğ ve nasihat hizmetine mukabil sizden mal istemiyorum, bana böyle bir şey vermeyin. Ben sizden bana olan şerlerden vazgeçmenizi, Rabbimin risâletini tebliğ işinde beni serbest bırakmanızı istiyorum, yardım etmiyorsanız, mâni bari olmayın. Aramızda akrabalık var, bunun hakkını yerine getirin." [248]

ZUHRUF SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. في قوله تعالى:]وَلَوْ أنْ يَكُونَ النَّاسُ أمَّةً وَاحِدَةً؛ أىْ لَوْ أنْ أجْعَلَ النَّاسَ كُلَّهُمْ كُفَّاراً لَجَعَلْتُ لِبُيُوتِ الْكُفَّارِ سُقُفاً مِنْ فِضَّةٍ وَمَعارِجَ مِنْ فِضَّةٍ: وَهِىَ الدَّرَجُ، وَسُرراً مِنْ فِضَّةٍ[. أخرجه البخارى معلقاً.

1. (779)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), "Eğer (bütün) insanlar (küfre imrenecek) bir tek ümmet hâline gelmeyecek olsalardı o çok esirgeyen (Allah)'a küfreden kimselerin evlerinin tavanlarını, üstünden çıkacakları merdivenleri, odalarının kapılarını, üzerine yaslanacakları tahtları hep gümüşten yapardık!" (Zuhruf, 33-34) âyeti hakkında şu açıklamayı yaptı: Yani: "İnsanların tamamını küffâr kılmayacak olsam, küffârın evlerine gümüşten tavan, gümüşten merdiven, gümüşten tahtlar yapardım." [Buharî, Tefsir, Zuhruf 1. (Hadis muallaktır).][249]

AÇIKLAMA:

Şarihlerin açıklamasına göre burada korkulan husus, bütün insanların dünyaya meyleden kâfirleşmiş tek bir ümmet hâline gelmesidir.
Fahreddin-i Râzî ayeti şöyle açıklar: "Dünyada kalan zenginlikler, Allah nazarında hiçbir kıymet taşımazlar. Bu sebeple kâfirlere daha çok vermek ister. Onların dünyevî zenginlikleri Allah nazarındaki değerlerini hiç artırmaz. Buna rağmen Allah onlara daha fazla vermiyor, zira, insanlar kâfirleri çok zengin görünce, küfür, nazarlarında mergub bir durum kazanır ve hepsi küfre düşerek tek bir millet hâline gelirler.
Âyette kâfirlerin zenginliğini artırma yollarının zikredildiğini görmekteyiz: Tavanın gümüşten, merdivenlerin gümüşten, kapıların, tahtların gümüşten olması.[250]

HA-MİM-DUHAN SÛRESİ

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّهِ #:
مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الدخَانِ في لَيْلَةٍ أصْبَحَ يَسْتَغْفِرُ لَهُ سَبْعُونَ ألْفَ مَلَكٍ[. أخرجه الترمذى. وقال: أحد رواته ضعيف.(ـ1)

1. (780)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim geceleyin Duhân suresini okursa, yetmiş bin melek kendisine istiğfar ettiği halde sabaha erer." [Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 8, (2890).][251]

ـ2ـ وفي رواية له:]مَنْ قَرَأ حم الدَّخَانَ في لَيْلَةِ الْجُمُعَةِ غُفِرَ لَهُ(ـ2)[.

2. (781)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'nin bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Hâmim ed-Duhân suresini cum'a gecesinde kim okursa mağfirete mazhar olur." [Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 8, (2891).][252]

ـ3ـ وعن مسروق قال:]كُنَّا جُلوساً عِنْدَ ابنِ مسعُودٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ وَهُوَ مُضْطَجِعٌ بَيْنَنَا، فأتَاهُ رَجُلٌ فقالَ: يَا أَبَا عَبدالرَّحْمنِ: إنَّ قَاصّاً يَزْعُمُ أنَّ آيةَ الدُّخَانِ تَجِئُ فَتَأْخُذُ بِأنْفَاسِ الْكُفَّارِ وَيَأْخُذُ الْمُؤمِنِينَ مِنْهَا كَهَيْئَةِ الزُّكَامِ. فقَالَ وَجَلَسَ وَهُوَ غَضْبَانُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ أتَّقُوا اللّهَ، مَنْ عَلِمَ مِنْكُمْ شَيْئاً فَلْيَقُلْ بِمَا يَعْلَمُ. وَمَنْ لَمْ يَعْلَمْ فَلْيَقُلْ: اللّهُ أعْلَمُ(ـ3). فإنَّهُ أعْلَمُ حدِكُمْ أنْ يَقُولَ بِمَا َ يَعْلَمُ: اللّهُ أعْلَمُ، فإنَّ اللّهَ

تعالى قالَ لِنَبيِّهِ عَلَيْهِ الصَّةُ والسّمُ: قُلْ مَا أسْألَكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أجْرٍ وَمَا أنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ. إنَّ رسولَ اللّهِ #

ـ1(في الترمذي: وقال محمد يعني البخاري: هو) منكر الحديث.)ـ2(في الترمذي: هذا حديث يعرفه إ من هذا الوجه، وهشام أبو المقدام يضعف.)ـ3(في الترمذي: فإن من علم الرجل إذا سئل عما يعلم أن يقول: اللّه أعلم.

لَمّا رأى مِن النَّاسِ إدْبَاراً قالَ: اللَّهُمَّ سَبْعاً كَسَبْعِ يُوسُفَ، فَأخَذَتْهُمْ سَنَةٌ حَصَتْ كُلَّ شَيءٍ حَتَّى أكَلُوا الْجُلُودَ وَالْمَيْتَةَ مِنَ الْجُوعِ وَينْظُرُ أحَدُهُمْ إلى السَّماءِ فَيَرَى كَهَيْئَةِ الدُّخَانِ؛ فَأتَاهُ أبُو سُفْيَانَ فقَالَ: يَا مُحَمّد إنَّكَ جِئْتَ تأمُرُ النَّاسَ بِطَاعَةِ اللّهِ وَبصلَةِ الرَّحْمِ، وَإنَّ قَوْمَكَ قَدْ هَلَكُوا فَادْعُ اللّهَ تعالى لَهُمْ. قَالَ: فهذَا قولُ اللّهِ تعالى؛ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأتى السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ. إلى قولهِ: إنَّكُمْ عَائِدُونَ. قَالَ عَبْدُاللّهِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: أفَيُكْشَفُ عَذَابُ ا خِرَةِ؟ يَوْمَ نَبْطِشُ البَطْشَةَ الْكُبْرَى إنَّا مُنْتَقِمُونَ. فَالْبَطْشَةُ يَوْمُ بَدْرٍ]. أخرجه الشيخان والترمذى .

3. (782)- Mesruk (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un yanında oturuyorduk, o da aramızda yatmış vaziyette idi. Kendisine bir adam geldi ve:

"- Ey Ebû Abdirrahman! Bir kıssacı (Kinde kapıları yanında), Duhân mûcizesi gelerek kâfirlerin nefislerini alıp götüreceğini, mü'minlerin ondan nezle şeklinde (çok hafif müteessir olarak) geçiştireceğini anlatıyor" dedi. Bunun üzerine İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) kızarak oturdu ve şunları söyledi:

"- Ey insanlar Allah'tan korkun. İçinizden bir şeyler bilenler bildiklerini söylesin. Bilmeyenler de, "Allahu a'lem (Allah bilir)" desin. Zira

birinizin bilmediği bir şey için "Allah bilir" demesi en büyük ilimdir. Zira Allahu Teâla Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'i için şöyle buyurmuştur:
"Ben bu hizmetim için sizden bir ücret istemiyorum, kendiliğinden bir şey teklif edenlerden de değilim, de!" (Sâd, 86).
Şüphesiz, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), insanlarda bir gerileme gördüğü zaman:
"Rabbim, Hz. Yusuf'un yedi (senesi) gibi yedi (kıtlık) senesi ver" diye bedduada bulunmuştu. Bu beddua üzerine Mekkeli müşrikleri öyle bir kıtlık yakalamıştı ki her şeyi silip süpürmüş, açlıktan lâşelerin derilerini bile yemek zorunda kalmışlardı. Onlardan biri semaya bakınca, duman gibi birşeyler görür olmuştu. Bu durum karşısında, (Mekkelilerin lideri olan Ebû Süfyan) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e müracaat ederek:
"- Ey Muhammed, sen Allah'a taat ve yakınlarına yardım emrederek geldin. Kavmin helâk oldu. Onlar için Allah'a dua et!" dedi. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk şu âyeti indirdi:
"Göğün, insanları bürüyecek ve gözle görülecek bir duman çıkaracağı günü bekle. Bu can yakan bir azabtır. İnsanlar: "Rabbimiz bu azabı bizden kaldır, doğrusu artık biz inananlarız" derler. Nerede onlarda öğüt almak? Kendilerine gerçeği açıklayan bir peygamber gelmişti ve ondan yüz çevirmişler "belletilmiş bir deli" demişlerdi. Biz sizden azabı az süre için kaldıracağız, siz yine de eski inkarcılığınıza döneceksiniz" (Duhan, 10-15).
Abdullah İbnu Mes'ud şöyle dedi:
"- Haklarında: "Onları çarptıkça çarpacağımız gün intikamımızı mutlaka alırız" (Duhan 16) buyurulanlardan hiç âhiret azabı kaldırılır mı?" Âyette geçen batşa (çarptıkca çarpma), Bedir Savaşı' dır." [Buharî, Tefsir, Hamim ed-Duhân (Duhan) 1, İstiskâ 2, 13, Tefsir, Yusuf 4, Rum, Sâd; Müslim, Sıfatu'l-Münâfikun 39, (2798); Tirmizî, Tefsir, Duhan (3251).] [253]

AÇIKLAMA:

Bu hadisle ilgili bir çok mesele 739. hadiste izah edilmiştir, oraya bakılsın.
Kinde kapıları, hadisin Teysir'e alınan veçhinde yok. Ancak vak'anın yerini anlamada faydalı bir açıklama olduğu için başka rivayetlerden alarak ekledik. Bu Kûfe'de bir kapının ismidir.
Rivayetten şu anlaşılmaktadır: İbnu Mes'ud hazretlerine (radıyallahu anh) bir hikâyecinin Duhân sûresini kendine konu yaptığı, bu meyanda duhanla ilgili âyeti kıyamet alâmetleri arasında zikrettiği haber verilir. Yüce sahabi, böylesi bir izahın gerçeğe uymadığını, âyette temas edilen duman ve batşa (azablı, şiddetli yakalama) gibi durumların kıyamet alametleri olarak istikbalde zuhur edecek şeyler olmayıp, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sağlığında vukua gelen bazı hadiseler olduğunu açıklar. O'nun bilgisine göre Duhan, Mekkelilerin maruz kaldığı kıtlıkla ilgili olarak nazil olmuştur ve onlar bu şiddetli kıtlığa Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bedduası sonucu maruz kalmışlardır.
Yine aynı surede geçen Batşa, müşriklerin Bedir Harbinde duçar oldukları mağlubiyettir. 739. hadiste açıklandığı üzere, İbnu Mes'ud diğer bazı şeyleri de hep

vukua gelmiş hadiselerle izah eder, kıyamet alâmeti saymaz. Ancak bu hususta Ashab ihtilâf eder. Zira İbnu Abbas, İbnu Ömer ve Zeyd İbnu Ali ve Hasan Basrî hazretlerinden gelen rivayetler kıyametten önce bir duman çıkacağını haber verir. Müslim'de kaydedilen bir rivayet şöyle:
تقوم الساعة حتى تَرَوْا عشر آياتٍ طلوعِ الشمس من مغربها والدخان والدابة ..
"Siz on alameti görmedikçe kıyamet kopmaz: Güneşin battığı yerden doğması, Duman, Dabbetu'l-arz..." Taberî'nin bir rivayetinde Huzeyfe (radıyallahu anh):
"- Ey Allah'ın Resûlü, Duman nedir?" diye sorar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Duhân âyetini okur ve:
"- Mü'min ondan nezle şeklinde bir rahatsızlıkla geçiştirir, Ancak kâfirin burunlarından, kulaklarından ve dübüründen çıkar" buyurur.

İbnu Hacer Duhan'ı kıyamet alametleri arasında zikreden muhtelif rivayetlerin -zayıf da olsa- mevcudiyetine bakarak bunun sahih bir aslı vardır diyerek, İbnu Mes'ud'a muhalefetin ciddiyetine ima eder.
Duman görülmesi meselesini, şârihler açlık ve susuzluğun fazlalığı sebebiyle görülebilecek bir hayal olduğu, bunun bir ucunun gökte olacak şekilde görülmüş olabileceği ihtimali üzerinde durarak, rivayetlerde gelen "yerden çıktı", "kendisi ile gök arasında idi" gibi farklılıkları te'lif ederler.
İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un: "Birinizin bilmediği bir şey için, "Allah bilir" demesi en büyük ilimdir." sözü, Buharî'nin bir rivayetinde: "Kişinin bilmediğine "bilmiyorum"demesi ilimdendir" şeklinde gelmiştir. Bu da zamanla, لاَ اَدْرِى نِصْفُ الْعِلْمِ "Bilmiyorum ilmin yarısıdır" şeklinde vecizeleşecektir.[254]

ـ4ـ وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسول اللّه #: مَا منْ مُؤْمِنٍ إَّ وَلَهُ بَابَانِ: بَابٌ يَصْعَدُ مِنْهُ عَمَلُهُ، وَبَابٌ يَنْزِلُ مِنْهُ رِزْقُهُ. فإذَا مَاتَ بَكَيَا عَلَيْهِ، فذَلِكَ قولُهُ تعالى: فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّماءُ وَا‘رْضُ اŒ.[ية أخرجه الترمذى.

4. (783)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir mü'min için mutlaka (semadan) iki kapı vardır:
Birinden ameli yükselir, diğerinden de rızkı iner. Bu mü'min ölünce, her iki kapı da ağlarlar. Şu âyet bu duruma işaret eder: "Ne gök ne yer onların üzerine ağlamadı..." (Duhân 29). [Tirmizî, Tefsir, Duhân, (3252).][255]

AÇIKLAMA:

Mü'mine has olan sema kapısından biri, hayırlı amellerinin dünyada kaydedilmesinden sonra, semadaki kayıt yerine gitmesine mahsustur.

Amel kelimesinin salih diye kayıtlanmamış olmasından, mü'minin bütün amellerinin sâlih olduğuna bir iş'âr, bir işâret anlaşılmıştır. İkinci kapıdan da hissî ve manevî rızkının yeryüzündeki müstekarına (muhafazaya, bekleme erine) indiği belirtilir.

Bu kapılar, mü'minin ölümüyle ağlıyorlar, çünkü kişinin onlar vasıtasıyla mazhar olduğu hayrı kesilmiş olmaktadır. Bu ifade Ehl-i Sünnet inancına muvafıktır. Çünkü, Begavî'nin kaydettiği üzere: Bütün eşya Cenab-ı Hakk'ı bilmekte, O'na tesbihte bulunmakta ve haşyet duymaktadır. Bunu ifade eden âyetler vardır: "O'nu yedi kat sema ve arz ve bunlarda bulunan her şey tesbih eder, hiçbir şey bu tesbihten hariç değildir. Ancak siz onların tesbihini anlayamazsınız." (İsra, 44) gibi...

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın delil olarak zikrettiği ayet görünüşte kâfirlerle ilgili, yani kâfirlerin ölümüne "arz ve sema ağlamaz" buyurulur. Ancak, muhalif manası düşünülürse, "arz ve semanın mü'mine ağladığı" manası tabii olarak ortaya çıkar. "Buraya çocuklar giremez" cümlesi, "Buraya sadece büyükler girer" cümlesini de ihtiva eder.

Bu ayetle ilgili olarak merhum Bediüzzaman şu açıklamayı yapar:

"Mefhum-u sarihiyle ferman ediyor ki: "Ehl-i dalâlenin ölmesiyle insan ile alâkadar olan semavat ve arz, onların cenazeleri üstünde ağlamıyorlar, yani: Onların ölmesiyle memnun oluyorlar. "Ve mefhum-u işarisiyle ifade ediyor ki: "Ehl-i hidâyetin ölmesiyle semavat ve arz, onların cenazeleri üstünde ağlıyorlar, firaklarını istemiyorlar." Çünkü: Ehl-i iman ile bütün kâinat alâkadardır, ondan memnundur. Zira iman ile Hâlık-ı kâinatı bildikleri için, kâinatın kıymetini takdir edip, hürmet ve muhabbet ederler. Ehl-i dalâlet gibi tahkir ve zımnî adâvet etmezler.

Ey insan, düşün! Sen alâ külli hal öleceksin. Eğer nefis ve şeytana tâbi isen, senin komşuların, belki akrabaların, senin şerrinden kurtulmak için mesrûr olacaklar. Eğer euzu billahi mineşşeytanirracim deyip Kur'ân'a ve Habib-i Rahmân'a tabi isen o vakit semâvat ve arz ve mevcudat, herkesin derecesine nisbeten, senin derecene göre senin firakından müteessir olup mânen ağlarlar. Ulvi bir mâtem ile ve haşmetli bir teşyi ile, kabir kapınızla girdiğin bekâ âleminde senin derecene nisbeten senin için bir hüsn-i istikbal var olduğuna işâret ederler."[256]

ـ5ـ وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. في قوله تعالى:]كالْمُهْلِ. قال: قال رسول اللّه #: كَعَكَرِ الزّيتِ إذَا قَرَّبَهُ إلَى وَجْهِهِ سَقَطَتْ فَرْوَةُ وَجْهِهِ فِيهِ[. أخرجه الترمذى.»عَكَرُ الزّيتِ« بالتحريك: دُبْسُه، وَدَرَنُه الذى يرسُب في أسفله. »وفروة الوجه« جلدته .

5. (784)- Ebu Sa'id (radıyallahu anh), "Doğrusu günahkârların yiyeceği zakkum ağacıdır. Karınlarında, suyun kaynaması gibi kaynayan erimiş mâden gibidir" (Duhan, 43-46) âyetinde geçen mühl (erimiş maden) tâbiri hakkında şu açıklamayı yaptı: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Bu (mühl) sıvı yağın dibine çöken tortu gibidir, adamın yüzüne yaklaştırılınca, yüzünün derisi derhal içine düşer." [Tirmizî, Sıfatu Cehennem 4, (2584-2587), Tefsir, Sâil (Meâric) 3319).][257]

AHKÂF SURESİ

ـ1ـ عن يوسف بن ماهك قال:]كانَ مَرْوَانُ عَلَى الحِجَازِ اسْتَعْمَلَهُ مُعَاوِيَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. فَخَطَبَ فَجَعَلَ يَذْكُرُ يَزيد بنَ مُعَاوِيةَ لِكَىْ يُبَايِعَ لَهُ بَعْدَ أبِيهِ. فقَالَ لَهُ عَبدُ الرَّحْمنِ بنُ أبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما شَيْئاً. فقَالَ خُذُوهُ: فَدَخَلَ بَيتَ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْها فَلَمْ يَقْدِرُوا عَلَيْهِ. فقَالَ مَرْوَانُ: إنَّ هَذَا الَّذِى أنْزَلَ اللّهُ فِيهِ: وَالَّذِى قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَكُمَا أتَعِدَانِنى. فقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْها مِنْ وَرَاءِ الحِجَابِ: مَا أنزلَ اللّهُ فِينَا شَيْئاً مِنَ الْقُرآنِ إلاّ مَا أنزَلَ في سُورَةِ النُّورِ مِنْ بَرَاءَتِى)ـ1([. أخرجه البخارى .

1. (785)- Yusuf İbnû Mâhik (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Muaviye (radıyallahu anh) Mervan'ı Hicaz'a vâli tayin etmişti. Bu valiliği

sırasında hutbe okudu ve hutbede Yezid İbnu Muâviye'nin ismini zikretmeye başladı. Maksadı, babası (Hz. Muâviye)den sonra ona biat etmekti. Abdurrahman İbnu Ebi Bekr, ona birşeyler söyledi. (Bu söze kızan) Mervân: "Yakalayın şunu!" emretti. (Abdurrahman hemen kaçıp) Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin odasına girdi. Böylece onu yakalayamadılar.
Bunun üzerine Mervan şunu söyledi: "Bu var ya, hakkında şu âyet inen kimsedir: (Meâlen): "Ana ve babasına: "Öf size, benden evvel nice nice nesiller gelip geçtiği halde beni (tekrar diriltilip kabrimden) çıkarılacağımla mı tehdid ediyorsunuz? diyen (adam yok mu) anası, babası Allah'a yalvarırlar. (Ona): "Yazık sana. İman et. Allah'ın va'di hiç şüphesiz haktır" (derler). O ise: "Bu (dediğiniz) evvelkilerin masallarından başkası değildir" der." (Ahkaf, 17).
Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) perde gerisinden Mervân'a şu cevabı verdi: "Cenab-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerim'de bizimle ilgili olarak, (münafıkların iftirasından) berâetimi haber veren Nûr sûresindeki âyetlerden başka hiçbir şey inzal buyurmamıştır." [Buharî, Tefsir, Ahkâf 1.][258]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Hz. Muaviye (radıyallahu anh) zamanındaki siyasi ihtilaflardan bir sahneyi aksettiriyor. Hâdise Mervan'ın Medine valiliği sırasında, Mescid-i Nebevî'nin içinde cereyan etmiştir. Bir başka rivayet, daha vazıhdır: "Hz. Muâviye, oğlu Yezid'i kendi yerine halife tayin etmeyi düşünerek, arzusunu (bu işe efkâr-ı umumiyeyi hazırlaması için) Mervân'a yazdı. Mervân mektup üzerine halkı toplayıp, hitabede bulundu. Hutbesinde Yezid'i zikrederek halkı biat etmeye çağırdı. Bu meyanda şunları söyledi: "Allahu Zülcelâl Hazretleri emiri'l mü'minîn'e Yezid hususunda en güzel olanı irşâd buyurmuştur. (Bu seçim tarzı Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer(in sünnetine uygundur zira onlar) da, arkadan gelecek halifeleri seçmişlerdi."
Buharî'nin yukarıda kaydettiğimiz rivayetinde Abdurrahman (radıyallahu anh)'ın Mervân'a ne söylediği açık değil, "Birşeyler söyledi" diye geçer. Farklı rivayetler yapılmışsa da İbnu Hacer'in benimsediği bir rivayete

göre, Abdurrahman (radıyallahu anh): "Sizin yaptığınız Bizansçılıktır (Hirakliyye = Herakliyusculuk, yani hilâfeti babadan-oğula geçen kraliyete çevirmek)" der.
Muhammed İbnu Ziyâd'dan, Şu'be'nin rivayetine göre:
قال مروان: سُنَّةُ أبِى بَكْرٍ وعُمَرَ فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمنِ سُنَّةُ هِرَقْلَ وَقيْصَرَ
Yani, Mervan:
"- Bu Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'in yoludur!" der. Abdurrahman ise:
"- Hayır bu Herakliyus ve Kayserlerin yoludur?" der.
Bir başka rivayette:
"- Hirakliyeyi mi getirdiniz, oğullarınıza mı biat edeceksiniz?"
Bir başka rivayette:
"- Hirakliye'yi mi? Allah'a kasem olsun. Hz. Ebu Bekir hilâfeti ne evlâtlarından, ne de ailesinden birine bırakmadı. Muâviye'nin yaptığı oğlunu yüceltmektir."
İşte, Mervan, Hz. Abdurrahman'ın bu cesur ve hakkı dile getiren sözüne cevap veremeyince, çareyi her zaman ve her yerde hak noktasında mağlup olan iktidar sahiplerinin başvurduğu metoda iltica etmede bulur ve kuvvete başvurur.
"- Yakalayın şunu!" emreder.
Hz. Abdurrahman, kızkardeşi Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin hücresine iltica eder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri olması haysiyetiyle hürmeten odasına girmezler ve Abdurrahman yakalanmaktan kurtulur.
Bir başka rivayet, hutbesini tamamlayan Mervan'ın Hz.Aişe'nin kapısına kadar geldiğini, birşeyler söyleştiklerini, karşılıklı söz düellosunda bulunduklarını belirtir.
Bir diğer rivayet, Hz. Abdurrahman konuşurken, Mervan tarafından sözünün kesildiğini ve Mervan'ın:
"- Sus! Sen hakkında, Allah'ın şöyle dediği adam değil misin?" diyerek yukarıda mealini verdiğimiz ayeti okuduğunu belirtir. Abdurrahman da:
"- Sen Allah Resûlü'nün lânet ettiği mel'un herifin oğlu değil misin?" diye çıkışır. Bir rivayette ise, Mervan'ın, Abdurrahman'a kızıp, âyetin

onunla ilgili olarak indiğini söylemesi üzerine Hz. Aişe ona şu cevabı verir:
"- Mervan yalan söylüyor! Vallahi bu onun hakkında inmemiştir, âyet falan oğlu falan hakkında inmiştir, dilesem ismini de söyleyebilirim. Fakat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mervan sulbünde iken, Mervan'ın babasına lânet etmiştir.
"Mezkûr âyetin Abdurrahman'la ilgili olarak nazil olduğu iddiasına gelince, bazı zayıf rivayetlerle bu gelmiştir. Meseleyi tahlil eden İbnu Hacer, bu meselede Hz. Aişe'nin reddinin esas alınması gerektiği neticesine varır. Süddî demiştir ki: "Bu âyet Abdurrahman İbnu Ebî Bekir hakkında indi. Babası Ebu Bekir ve annesi Ümmü Rumân Müslüman olmuşlar, kendisi olmamıştı. Ebeveyni kendisine Müslüman olmasını emrettikçe o reddediyor, tekzib ediyor ve Kureyş büyüklerinden ölmüş bulunan bazılarını zikrederek falanca nerede, falanca nerede diyordu. Ancak bilâhere Müslüman oldu ve Müslümanlığında samimi kaldı. "İşlediklerinden ötürü herkesin bir derecesi vardır..." (Ahkâf, 19) ayetinde tevbesi de gelmiştir."
Süddî'nin bu mütâlaasını kaydettikten sonra İbnu Hacer şunu söyler:
"Derim ki: "Ancak Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin Abdurrahman ve âilesi hakkında âyet inmiş olmasını nefyeden rivayet, senetçe en sahih ve kabule en uygun olanıdır."
İbnu Hacer, Hz. Aişe'nin: "Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de bizimle ilgili olarak (münafıkların iftirasından) berâetimi haber veren Nûr suresindeki âyetlerden başka birşey inzal buyurmamıştır" sözünü bâzı Rafizîlerin kendilerine hüccet yaparak ثَانِى اثْنَيْنِ اِذْهُمَا فِى الْغَارِ "mağarada bulunan iki kişiden biri" (Tevbe, 40) âyetinde Hz. Ebu Bekir'in kastedildiğini reddetmek istediğini belirtir. Ve şu cevabı verir: "Hz. Aişe "bizimle ilgili" derken Hz. Ebu Bekir ailesini değil, evlatlarını kastedmiştir. Ayrıca özrünü beyan eden âyet hakkında öyle ileri derecede bir bilgi ihtiva eder ki, Hz. Aişe'nin sözündeki maksad, zem manası çıkacak bir âyetin inzâl edilmiş olacağını nefyetmekte kalır.[259]

ـ2ـ وعن علقمة قالَ:]قُلْتُ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: هَلْ صَحِبَ النَّبِيَّ # مِنْكُمْ أحَدٌ لَيْلَةَ الْجِنِّ؟ قال: مَا صَحِبَهُ أحَدٌ مِنَّا وَلَكِنَّا كُنَّا مَعَهُ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَقَعَدْنَاهُ فَالْتَمَسْنَاهُ في ا'وْدِيَةِ وَالشِّعَابِ. فقُلْنَا اسْتُطِيرَ أوِ اغْتِيلَ؟ فَبِتْنَا بِشَرِّ لَيْلَةٍ بَاتَ بِهَا قَوْمٌ. فَلَمَّا أصْبَحْنَا فَإذَا هُوَ جَاءَ مِنْ قِبَلِ حِرَاءَ؛ فقُلْنَا: يَارَسُولَ اللّه فَقَدْنَاكَ فَطَلَبْنَاكَ فَلَمْ نَجِدْكَ فَبِتْنَا بِشَرِّ لَيْلَةٍ بَاتَ بِهَا قَوْمٌ. فَقَالَ: أتَانِى دَاعِى الْجِنِّ فَذَهَبْتُ مَعَهُ فَقَرَأتُ عَلَيْهِمُ الْقُرآنَ. قَالَ: فَانْطَلَقَ بِنَا فَأرَانَا آثَارَهُمْ وَآثَارَ نِيَرانِهِمْ؛ وَسَألُوهُ الزَّادَ. فَقَالَ: لَكُمْ كُلُّ عَظْمٍ ذُكِرَ اسْمُ اللّهِ تَعالى عَلَيْهِ يَقَعُ في أيْدِيكُمْ أوْفَرَ مَا يَكُونُ لَحْماً وَكُلُّ بَعْرَةٍ أوْ رَوْثَةٍ عَلَفٌ لِدَوَابِّكُمْ. فقَالَ #: فَ تَسْتَنْجُوا بِهِمَا فَإنَّهُمَا طَعَامُ إخْوَانِكُمْ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى .

2. (786)- Alkame anlatıyor: "İbni Mes'ud (radıyallahu anh)'a dedim ki:

"- Sizden kimse, cin gecesinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e refakat etti mi?"

"- Hayır, dedi, bizden kimse ona refakat etmedi. Ancak bir gece O'nunla (aleyhissalâtu vesselâm) beraberdik. Bir ara onu kaybettik. Kendisini vadilerde ve dağ yollarında aradık. Bulamayınca: "Yoksa uçurulmuş veya kaçırılmış olmasın?" dedik. Böylece, geçirilmesi mümkün en kötü bir gece geçirdik. Sabah olunca, bir de baktık ki Hira tarafından geliyor.

"- Ey Allah'ın Resulü, biz seni kaybettik, çok aradık ve bulamadık. Bu sebeple geçirilmesi mümkün en fena bir gece geçirdik" dedik.

"- Bana cinlerin davetçisi geldi. Beraber gittik. Onlara Kur'an-ı Kerim'i okudum" buyurdular. Sonra bizi götürerek cinlerin izlerini, ateşlerinin kalıntılarını bize gösterdi. Cinler kendisine yiyeceklerini sormuşlar. O da: "Elinize geçen, üzerine Allah'ın ismi zikredilmiş her kemik, olabildiği kadar bol etli olarak sizindir. Her deve ve at mayısı da hayvanlarınızın yemidir" buyurmuşlar. Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu

vesselâm) bize şu tenbihte bulundu: "Sakın bu iki şeyle (kemik ve kuru hayvan mayısı) abdest bozduktan sonra istinca etmeyin, çünkü onlar (cinnî olan) din kardeşlerinizin yiyecekleridir." [Müslim, Salat 150 (450); Tirmizî, Tefsir, Ahkâf, (3254); Ebu Dâvud, Tahâret 42, (85).][260]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in cinlerle temas kurduğunu, onlara Kur'ân-ı Kerim'i okuduğunu, onların bir kısım suallerine cevap vererek onları da irşad ettiğini bildirmektedir.

Hadis, cin gecesinde İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte olmadığını göstermektedir. Ebu Dâvud ve diğer bazı kitaplarda, İbnu Mes'ud'un cin gecesinde hazır bulunmasını (huzurunu) ve nebizle abdesti te'yid eden rivayet, bu rivayetle cerhedilmiş ve reddedilmiş olmaktadır. Zira bu rivayet sahih, nebiz hadisi zayıftır.

Dârekutnî'nin beyânına göre buradaki İbnu Mes'ud hadisi, "Bize cinlerin ve ateşlerinin izlerini gösterdi" cümlesinde sona erer. Geri kalan kısım İbnu Şâbi'nin dercidir. Hadisi Şa'bî'den rivayet eden bütün râviler onu Şa'bi'nin sözü olmak üzere rivayet etmişlerdir. Ancak gaybe müteallik bu açıklamanın Şa'bi'ye ait olması düşünülemez. O bunu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan intikal eden rivayetlerden işitmiş olmalıdır. Hadisin bu kısmı İbnu Mes'ud rivayetinde yoktur.

Cinlerin yiyecek hususundaki sualleri, kendileriyle ilgili bazı şeyleri sorduklarını göstermektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Üzerine besmele çekilmiş kemik" sözü farklı anlaşılmalara imkân tanımıştır: Keserken mi, yoksa yerken mi besmele çekilen? Ancak âlimler, üzerine besmele çekilen kemiğin mü'min cinlerin yiyeceğini, besmele çekilmeyen kemiklerin de kâfir cinlerin yiyeceğini teşkil ettiğinde müttefiktirler.

Bu hadis, cinlerle ve hatta yiyecekleriyle ilgili bir kısım soruları hatıra getirebilir. Pratik faydası olmayan bu çeşit gaybî meselelerde, nasslarda geleni olduğu gibi kabul edip geçmenin, bunlarla meşgul olmamanın mü'minlik edebine en uygun tarz olduğunu belirtmek isteriz.

Bu hadisin pratik yönü, kemik ve kuru mayısı istincada kullanmamanın gereğidir. Kır ve köy hayatında bunların bilinmesi lüzumludur.

Cinlerle ilgili mütemmim bilgi için 846 numaralı hadise baksın.[261]

FETİH SÛRESİ

ـ1ـ وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]نَزلَ عَلى النَّبىِّ #: إنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحاً مُبِيناً لِيَغْفِرَ لَكَ اللّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذنْبِكَ ومَا تَأخَّرَ. مَرْجِعَهُ مِنَ الْحُدَيْبِيةِ. فَالْفَتْحُ الْمُبِينُ هُوَ فَتْحُ الْحُدَيْبِيّةِ. فقَالُوا: هَنِيئاً لَكَ مَرِيئاً يَا رَسُولَ اللّهِ، لَقَدْ بَيَّنَ اللّهُ تَعالى لَكَ مَاذَا يَفْعَلُ بِكَ، فَمَاذَا يَفْعَلُ بِنَا؟ فنَزَلَتْ: لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا ا‘نْهَارُ اŒية[. أخرجه الشيخان والترمذى .

1. (787)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey muhammed! Doğrusu biz sana apaçık bir zafer sağlamışızdır. Allah böylece senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar, sana olan nimetini tamamlar, seni doğru yola eriştirir" (Feth, 1-2) âyetleri Hudeybiye dönüşü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e nâzil oldu. Ayette geçen "apaçık zafer (Feth-i Mübin)" Hudeybiye zaferidir.

Âyet inince: "Ey Allah'ın Resulü, ne mutlu, kutlu olsun, saadetli olsun, Allah Teâla hazretleri senin için ne yapacağını sana açıkladı. Acaba bize ne yapacak?" dediler. bunun üzerine şu âyet indi:

"İman eden erkek ve kadınları, içinde ebedî kalacakları, içlerinde ırmaklar akan cennetlere koyar, onların kötülüklerini örter. Allah katında büyük kurtuluş işte budur" (Feth, 5). [Buhari, Meğâzi 35, Tefsir, Feth 1; Müslim, Cihâd 97 (1786); Tirmizî, Tefsir, Feth (3259).][262]

AÇIKLAMA:

Rivayet Fetih suresinin baş tarafındaki âyetlerin iniş vaktini bildirmekte ve surede geçen feth-i mübin tâbiriyle kastedilen tarihi vak'ayı açıklamaktadır. Hemen belirtelim ki rivayette geçen "Hudeybiye Zaferi" tâbiri hem doğru, hem yanlış bir tabirdir. Yanlıştır, çünkü "zafer", daha çok savaş kazanılınca kullanılan bir tabirdir. Halbuki Hudeybiye'de bir savaş yapılmamış, sulh anlaşması yapılmıştır.
Buna rağmen tabir doğrudur. Çünkü İslâm'ın müteâkip zaferlerini bu sulh anlaşması sağlamıştır. Hem de öyle bir anlaşma ki, sefere katılan bütün Ashab, anlaşma şartlarını çok ağır, şereflerine bir darbe olarak değerlendirmede müttefik idiler. Sadece Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) sıddîkiyetin verdiği teslimiyetle sesini çıkarmadığı, neticeden fazla endişe etmediği halde onun dışında kalanlar, -başta Hz. Ömer (radıyallahu anh)- hiç mi hiç memnun değillerdir. Âdeta isyan edecek bir halde idiler. Hatta Hz. Ömer'le, Resûlullah arasında şu konuşma geçer:
"- Ey Allah'ın Resûlü, biz hak üzere, onlar da bâtıl üzere değiller mi?"
"- Şüphesiz öyle!"
"- Bizim ölülerimiz cennetlik, onlarınki cehennemlik değil mi?"
"- Şüphesiz öyle!"
"- Öyleyse dinimizde niye bu zilleti kabul ediyoruz? Allah bizimle onlar arasında (savaşla tayin edilecek) hükmünü vermezden önce umre yapmaktan geri mi döneceğiz? (olmaz böyle şey!)"
"- Ey Hattâb'ın oğlu, ben Allah'ın Resûlüyüm (ve O'nun emrine muhalif de değilim). Ve Allah da ebediyyen bizi terketmiyecektir."
Hz. Ömer bundan sonra Ebu Bekir'in yanına giderek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e söylediklerini ona da tekrar eder. Hz.Ebu Bekir de: "Onun emrine uy. Zira şehadet ederim ki, O, Allah'ın Resûlüdür ve Allah O'nu ebediyyen terketmiyecektir" cevabını verir.
Arkadan sadedinde olduğumuz Fetih sûresi iner. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sûreyi baştan sona Hz. Ömer'e okur. Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Yani bu bir fetih mi?" diyerek hâlâ devam eden üzüntü ve endişesini dile getirir.
Isrardaki hatasını bilâhare anlayarak keffâreti için yıl orucu tutup, köleleri azad edecek olan Hz. Ömer başta olmak üzere, Hz. Ebur Bekir

ve diğer pek çok sahabe ittifakla Hudeyiye Sulhü'nün "İslamın en büyük zaferi" olduğunu ifade etmişlerdir.
Ashabı belirttiğimiz şekilde üzen husus, umre yapmak niyetiyle Medine'den çıkıldığı halde, o yıl umre yapmadan geri dönmenin, anlaşma şartları arasında yer alması ile, müşriklerden Müslüman olarak Medine'ye iltica edeceklerin Mekkelilere geri verilmesi maddesi idi. [263]

ـ2ـ وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ ثَمَانِينَ رَجُ نَزَلُوا عَلَى رَسُولِ اللّه # مِنْ جَبَلِ التَّنْعِيمِ عِنْدَ صَةِ الصُّبْحِ يُرِيدُونَ قَتْلَهُ فَأخِذُوا: فَأعْتَقَهُمْ رسولُ اللّه # فنَزَلَتْ وَهُوَ الَّذِى كَفَّ أيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أنْ أظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ ا يةŒ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

2. (788)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sabah namazı sırasında Ten'im dağından seksen kişi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın üzerine geldiler. Niyetleri onu öldürmekti. Yakalandılar. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onları serbest bıraktı. Bunun üzerine şu âyet indi. (meâlen): "Sizi onlara üstün kıldıktan sonra, Mekke bölgesinde, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan geri tutan, savaşı önleyen O'dur..." (Feth, 24). [Müslim, Cihad 133 (1808); Tirmizî, Tefsir, Fetih (3260); Ebu Dâvud, Cihad 130, (2677).][264]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen âyetin iniş sebebiyle ilgili farklı rivayetler kitaplarımıza intikal etmiştir. Enes'ten yapılan yukarıdaki rivayet bunlardan biridir. Ahmed İbnu Hanbel'in rivayetinde bu ani baskın hadisenin Hudeybiye Günü'nde vukua geldiği tasrih edilir. İbnu İshak'ın bir rivayetinde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından bir kişiyi kaçırmak üzere Kureyş'in gönderdiği 40 veya 50 kişilik bir grubun

yakalanması ve sonra da serbest bırakılmaları üzerine bu âyet inmiştir. Keza Mekke'nin savaşsız fethi üzerine indiğine dair rivayet de yapılmıştır.[265]

ـ3ـ وعن أبىّ بن كعب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ]عن النَّبىّ # في قولهِ تعالى: وَألْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى. قَالَ النَّبىُّ #: َ إلَهَ إَّ اللّهُ[. أخرجه الترمذى .

3. (789)- Übey İbnu Ka'b (radıyallahu anh), "Allah, peygamberine ve inananlara huzur indirdi. Onların takva sözünü tutmalarını sağladı" (Feth, 26) ayetinde geçen "takva sözü"nden, Lailahe illallah'ın kastedildiğini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den işittiğini söylemiştir. [Tirmizî, Tefsir, Feth, (3261).][266]

AÇIKLAMA:

Âyette işaret edilen takva kelimesi nedir? Bunu alimler farklı şekillerde cevaplamışlardır. Cumhur buna Lailahe illallah demiştir. Bazıları buna Muhammedu'r-Resûlullah'ı da eklemiştir. Bazıları ise Vahdehu lâ şerike leh kelimesini eklemiştir.
Zührî ise takva kelimesinin Bismillahirrahmanirrahim olduğunu söylemiştir. O, delil olarak, Hudeybiye Sulhü sırasında müşriklerin anlaşma metnine bu kelime ile başlamayı reddetmiş olmalarını gösterir.
Rivayetlerde belirtildiği üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bunda ısrar etmez, cahiliye besmelesi olan, bismikallahümme formülüne razı olur. Allah mü'minleri bu kelimeye mecbur eder ve bununla hususiyet kazanırlar vs.
Sahih görüş ilk kaydedilendir. Zira kelime-i tevhid ile Allah'a şirk koşmaktan kaçınılmaktadır. Üstelik kelimetü'ttakva'nın lâilahe illallah kelimesi olduğunu te'yid eden yukarıdaki merfu rivayet de mevcuttur.[267]

HUCURAT SÛRESİ

ـ1ـ عن عبداللّه بن الزبير رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قالَ:]قَدِمَ ركْبٌ مِنْ بَنِى تَمِيمٍ عَلَى رسولِ اللّه #. فقَالَ أبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: أمِّرِ الْقَعْقَاعَ بنَ مَعْبَدِ بن زُرَارَةَ؛ وَقَالَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: أمِّرِ ا‘قْرَعَ بنَ حَابس. قَالَ أبُو بَكْرٍ: مَا أرَدْتَ إ اَّ خِفِى. وَقَالَ عُمَرُ: مَا أرَدْتُ خِفَكَ، فَتَرَرَيَا حَتَّى ارْتَفَعَتْ أصْوَاتُهُما. فنزلَ قولُهُ تعالى: يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواَ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَىِ اللّهِ وَرَسُولهِ. إلى قولهِ َ تَرْفَعُوا أصْوَاتَكُمْ حَتَّى انْقَضَتْ[. أخرجه البخارى والترمذى والنسائى.

1. (790)- Abdullah İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Benî Temim kabilesinden binekli bir grup Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanına geldiler. Hz. Ebu Bekir: "Ka'kâ' İbnu Ma'bed (radıyallahu anhümâ)'i bunlara emir tayin etmesini, Hz. Ömer (radıyallahu anh) de Akra İbnu'l-Hâbis'i emir tayin etmesini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e söylediler. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer'e çıkıştı ve: "Sen bana muhalefet etmek istiyorsun!" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Asla sana muhalefet etmeyi düşünmedim!" dedi. Aralarında ithamlaşma oldu ve sesleri yükseldi. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu. (Meâlen):

"Ey iman edenler, Allah'ın ve Resulü'nün huzurunda (sözde ve işte) öne geçmeyin. Allah'tan korkun. Çünkü Allah hakkıyla işiten, (her şeyi) bilendir. Ey iman edenler, seslerinizi Peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın. Ona, sözle birbirinize bağırdığınız gibi bağırmayın ki siz farkına varmadan amelleriniz hoşa gidiverir" (Hucurat, 1-2). [Buharî, Tefsir, Hucurat 1, 2, Meğazî 67, İ'tisam 5; Tirmizî, Tefsir Hucurat (3262); Nesâî, Kazâ' 6, (8, 226).][268]

AÇIKLAMA:

Meâlde "öne geçmek" diye tercüme ettiğimiz kelimenin âyetteki aslı takdimdir. Takdim "öne geçirmek" demektir. Dikkat edilirse âyette öne geçirilen şey, yani mef'ul zikredilmeyerek mutlak bırakılmıştır. Böyle olunca fiil lâzım mânasında fiilin kendisi kastedilmiş olur ve Allah ve Resûlü'nün önüne takdim manasını taşıyan fiili asla yapmayın demek olur. Mef'ul'un zikredilmemiş olması bir de tâmim manası kazandırır. Yani hiçbir şeyi, hiçbir emri, ne kendinizi ne başkasını Allah ve Resûlüne asla takdim etmeyin demek olur. Bu manayı kavramada bir başka âyetin meâlini hatırlamamız gerekir: "Allah ve Resûlü bir işe hükmettiği zaman, gerek mü'min olan bir erkek, gerek mü'min olan bir kadın için (ona aykırı olacak) işlerde kendilerine muhayyerlik yoktur. Kim Allah ve Resûlüne isyan ederse muhakkak ki o, apaçık bir sapıklıkla yolunu sapıtmıştır" (Ahzâb, 36).

Öyle ise, Allah ve Resûlünü tenkit veya onların beyânına uymayan tarzdaki her davranış, her fikir, her yorum, her ileri sürülen şey, sadedinde olduğumuz âyetteki yasağı ihlâl, Rabb Teâla'nın ifadesi ile "Allah ve Resûlü'nün önüne geçmek" olur.

Böyle bir davranışın neticesi, bir mü'min için, kabullenebilmesi mümkün olmayan bir hüsrandır: "Amellerin boşa gitmesi..."

Âyette bu netice "farkında olmadan" kaydıyla bildiriliyor. Yani Allah ve Resûlü'nün önüne geçildiği takdirde farkında olmadan amelleri boşa gidebilecektir. Buradaki inceliğe müfessirler bilhassa dikkat çekerler. Zira insan vardır, bilerek bid'atlara, dinin evamirine karşı lâubaliliğe girer. Bunun hayırlı amelleri bilerek gidiyor demektir, yâni bir kimse alenî küfre düşmüş olmaktadır. Ama bâzıları vardır, cehâleti, lâubaliliği ve dinî meselelere gereken hassasiyeti göstermemesi sebebiyle söz ve davranışlarının nereye varacağını hesab etmediği için, yaptığını dindarlık bile zannederek hatalara düşer ve ameli, "farkında olmaksızın" heba olur gider.

Şu halde ayet-i kerime, mü'minleri dinî meselelerde dikkate, teyakkuza, hassasiyete, ilme, araştırmaya sevketmiş olmaktadır.

Bu sebeple selef dediğimiz nesl-i emced her meselede önce âyet ve hadis ne diyor onu aramışlar, burada bir sarâhat ve hatta işâret bulmuşlarsa onun dışına çıkmamışlardır.

Ayetin nüzûlü için muhtelif hâdiseler sebep gösterilmiştir. Sadedinde olduğumuz rivayet, huzur-u risaletpenâhide Hz. Ömer'le Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in bir münâkaşası sözkonusudur. Rivayete göre, Hz. Ömer, vahyin gelmesinden sonra "amelim boşa gider" korkusuyla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında âdeta fısıltı ile konuşmuş, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "Ne söylüyorsun?" diye istifham buyurmadıkça sesini yükseltmemiştir.

Âlimler, buradan hareketle büyüklerin, âlimlerin huzurunda onlar konuşmadan, sormadan konuşmamak gerektiğini bir âdâb-ı İslâmiye olarak tesbit etmişlerdir.[269]

ـ2ـ وعن البراِء رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ في قوله تعالى:]إنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُراتِ أكْثَرُهُمْ َ يَعْقِلُونَ؛ قَالَ قَامَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رسُولَ اللّهِ: إنَّ حَمْدِى زَينٌ، وَذَمِّى شَينٌ. فقَالَ رسولُ اللّه #: ذَاكَ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ[. أخرجه الترمذى.

2. (791)- Berâ (radıyallahu anh), "Hücrelerin arkasından sana ünleyenler, herhalde ekserisi aklı ermiyenlerdir..." (Hucurat, 4) mealindeki âyetle ilgili olarak şu açıklamayı yaptı: "Bir adam kalkıp: "Ya Resulallah, benim övmem bir yüceltme yermem de alçaltmadır" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Böyle yapmak Allah'a aittir" cevabını verdi." [Tirmizî, Tefsir, Hucurat, (3264); Ebu Dâvud, Edeb 71,(4926).][270]

AÇIKLAMA:

Rivayette mesele çok muhtasar anlatılmıştır. Aslı şudur: 790. hadiste açıkladığımız üzere, Hucurat suresi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzurunda bulunma adabını teşrî buyurmuştur. İlk âyetlerin inişine Hz. Ebu Bekir'le Hz. Ömer arasında geçen bir münakaşa kaydedilmiştir. Münakaşanın sebebi Temim heyetine seçilecek liderdir.

İşte, Hucurat suresinin dördüncü âyetinin nüzulüne bu heyetin davranışı sebep olmuştur. Rivayete göre bunlar 70-80 kişi civarında bir grup olarak öğle vaktinde gelirler, mescide girerler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kaylûle denen öğle uykusunda idi.
"- Ey Muhammed yanıma gel, mufâhara yapacağız" diye bağırırlar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gürültüye uyanır ve dışarı çıkar. Heyette bulunanlardan Akra İbnu Hâbis:
"- Ey Muhammed benim medhim zeyn, zemmim şeyn'dir" der. (Yani kimi översem bu onun için bir süs, bir nişan olur, böylece yücelir, saygı kazanır; kimi de kötülersem bu da onun için bir çirkinlik olur, itibârını düşürür, alçaltır).Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"- Veyl sana (ne kötü konuştun), öyle olan Allahu Teâla'dır, O'nun medhettiği yücelir, zemmettiği alçalır" buyurur.
Onlar Peygamberimize mufâhara teklif ederler. Mufâhara, cahiliye örfünde mevcut bir gelenekti. Bir nevi edebî yarış idi. Taraflar şâirlerini, hatiplerini ileri sürerler, yarıştırırlar, derece alanlara mükâfaatlar verirlerdi. Derece alan sadece şâir ve hatipler olmaz, onların mensup olduğu kabileler de yücelir, iftihar ederlerdi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"- Ben şiir ile gönderilmedim, mufâhara ile de emrolunmadım!" diye cevap vermiş olmasına rağmen onlara:
"- Pekiyi!" der. Bu ara toplanan kalabalığın huzurunda mescidde mufâhara yapılır.
Önce Temimliler, sonra Müslümanlar hutbeler irâd edip şiirler okudular. Sonra da Müslümanlar aynı şeyi yaptı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) adına hutbeyi Sâbit İbnu Kays, şiiri de Hassân İbnu Sâbit (radıyallahu anhümâ) okumuştu.
Neticede Temimliler adına Akra İbnu Hâbis:
"- Vallahi bilmem bu ne iştir? Hatibimiz hutbe irad etti, ama onlarınki daha güzel hutbe okudu. Şâirimiz şiir okudu, onlarınki daha güzel şiir inşâd etti. (Bu din hak olmalıdır)" dedi ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yaklaşarak:
"- Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yok, Sen de Allah'ın elçisisin!" dedi.

Şu hâlde sadedinde olduğumuz rivayet bu vak'ada cereyan eden bir konuşmadır.[271]

ـ3ـ وعن أبى نضرة قال:]قَرَأ أبُو سَعيد الْخُدْرِىُّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ؛ وَاعْلَمُوا أنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ في كَثِيرٍ مِنَ ا‘مْرِ لَعَنِتُّمْ وَلكِنَّ اللّهَ حَبَّبَ إلَيْكُمْ ا“يمانَ. قَالَ هَذَا نَبِيُّكُمْ # يُوحى إلَيْهِ، وَخِيَارُ أئمَّتِكُمْ لَوْ أطَاعَهُمْ في كَثِيرٍ مِنَ ا‘مْرِ لَعَنِتُوا . فَكَيْفَ بِكُمْ الْيَوْمَ؟[أخرجه الترمذى وصححه.

3. (792)- Ebu Nadra (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebu Said el-Hudri (radıyallahu anh): "Bilin ki, içinizde Allah'ın Peygamberi bulunmaktadır. Eğer O, birçok işlerde size uymuş olsaydı şüphesiz kötü duruma düşerdiniz. Ama Allah size imanı sevdirmiş, onu gönüllerinize güzel göstermiş; küfrü, fıskı ve isyanı da size iğrenç göstermiştir.." (Hucurât, 7-8) mealindeki âyeti okudu ve şöyle söyledi:
"- İşte bu kendisine vahyolunan peygamberinizdir (aleyhissalâtu vesselâm). Peygamberin uyması melhuz olan kimseler de -ki âyette "size uymuş olsaydı" diye zikredilenler- sizlerin en hayırlı imamlarınız olan Ashâb'dır. Dünkü durum öyle olunca bugün hâliniz nedir?" [Tirmizî, Tefsir, Hucura, (3265).][272]

AÇIKLAMA:

Ashâbın ileri gelenlerinden biri olan Ebû Said el-Hudri (radıyallahu anh), muhatabı olan Tâbiin'e Kur'an ve sünnete çok sıkı sarılmaları gereğini Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a hitab eden bir âyeti delil göstererek ifadeye çalışmıştır.
Âyet-i kerime, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in övgüsüyle de en hayırlı nesil olduğu tahakkuk eden Ashâba birçok meselede uymayı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve Müslümanlar için felâkete gitme olarak değerlendirmiştir. Şüphesiz bu, vahyin geldiği veya vahyin

gelmesi muhtemel olan meselelerde idi. Nitekim, Bedir esirlerine yapılacak muamelede Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) istişâre etmişti, tercih ettiği görüş sebebiyle şiddetli itaba mâruz olmuştu.
Ebu Said el-Hudrî (radıyallahu anh), muhataplarına hayırlı nesle uymak böyle tehlikeli mahzurlu bir ihtimal olursa, sahâbeden sonra gelen nesillere uymanın daha büyük bir tehlike ihtimali taşıyacağına dikkat çekiyor.
Şu halde, bu rivayet dahi, dinî meselelerde behemahal âyet ve hadise göre hareket etme gereğini mü'min için en selâmetli yolun bu olduğunu teyid etmektedir.
Âyette, kötü durum olarak tercüme edilen kelimenin aslı anet'dir. Bu yorgunluk, halsizlik, günah, helâk gibi mânalara gelir.[273]

ـ4ـ وعن أبى جبيرة بن الضحاك رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]فيناَ بَنِى سَلِمةَ نزَلتْ هذِهِ ا يةُ، قَدِمَ عَلَيْنَاŒرسول اللّهِ # وَلَيْسَ فِينَا رَجُلٌ إَّ ولَهُ اسْمَانِ أوْ ثَثَةٌ. فَجَعَلَ رسولُ اللّهِ # يَقُولُ: يَا فُنُ. فَيَقُولُونَ لَهُ: يَا رسولَ اللّهِ إنَّهُ يَغْضَبُ من هذَا اسْمِ. فنزلَتْ: وَ تَنَابَزُوا بِا‘لْقَابِ بِئْسَ اِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ ا“يمَانِ] أخرجه أبو داود والترمذى.

4. (793)- Ebu Cebîre İbnu'd-Dahhâk (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir âyet, biz Benî Selime hakkında nâzil oldu. Şöyle ki: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bize geldiği vakit herkesin mutlaka iki veya üç adı vardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu adlarından biriyle: "Ey falan!" diye bir kimseyi çağırınca kendisine:
"- Ey Allah'ın Resûlü! O, bu isimle çağırılınca, kızar" diye ikaz ediyorlardı. İşte bu durum üzerine şu âyet indi:
"Ey iman edenler, bir kavm diğer bir kavm ile alay etmesin. Olur ki (alay edilenler Allah indinde) kendilerinden (yani alay edenlerden) daha hayırlıdır. Kadınlar da kadınları (eğlenceye almasın). Olur ki onlar (eğlenceye alınanlar) kendilerinden daha hayırlıdır. Kendi kendinizi

ayıplamayın. Birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü addır. Kim (Allah'ın yasak ettiği şeylerden) tevbe etmezse, onlar zalimlerin ta kendileridir" (Hucurât, 11). [Tirmizî, Tefsir, Hucurat (3264); Ebu Dâvud, Edeb 71, (4926).][274]

AÇIKLAMA:

Ayet-i kerime mü'minlerin tesmiye âdabını tesbit etmekte ve bir mü'minin diğer bir mü'mine hoşlanmayacağı bir isim veya lakabla çağırmamasını emretmektedir. Aynı meseleyi kadınlar için tekrar etmesi, meselenin te'kidi manasını da taşır.
Tesmiye üzerine yeterli açıklamayı daha önce yaptığımız için burada tekrar etmiyeceğiz (113-120. hadisler).[275]

ـ5ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قولهِ تعالى:]وَجَعلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَائِلَ لِتعَارَفُوا. قَالَ: الشُّعُوبُ الْقَبَائِلُ الْكِبَارُ العِظَامُ، وَالْقَبَائِلُ: الْبُطُونُ[. أخرجه البخارى .

5. (794)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), "Ey insanlar! Doğrusu biz, sizleri bir erkekle bir kadından yarattık. Sizi milletler ve kabileler hâline koyduk ki, birbirinizi kolayca tanıyasınız.." (Hucurât, 13) ayetinde geçen şuub'u "büyük kabileler", kabâil'i de kabilenin alt bölümü olan boylar olarak açıklamıştır.
Dilimizde bu kelimelerin kesinlik kazanmış karşılıkları mevcut değildir. Bu sebeple Türkçe meallere bakılınca farklı kelimelere rastlanabilir.
Burada mühim olan İslâm'ın farklı ırklara bakış tarzıdır. Âyet-i kerime bunu tesbit etmektedir. Ayete göre ırk şe'niyeti inkâr edilemeyen ilâhî irâde ile ortaya çıkan bir realitedir. Hiçbir ırk diğerine üstünlük iddia edemez.
Irk meselesi her devirde çok şen'î zulümlerin işlenmesine, masum kanların dökülmesine sebep olan bir vak'adır. Muhâbere ve münâkale

vasıtalarının gelişmesiyle daralıp şehirleşen, aileleşen insanlık için gelecekte de bu meselenin canlılığını, insanları meşgul eden ana meselelerden biri olma vasfını koruyacağı muhakkaktır. [276]

IRKÇILIK:

İnsanlık tarihinde diğer tefrika sebepleri arasında en ziyade görülen ve dünya durdukça görülmeye devam edeceğe benzeyeni ırkçılıktır. İnsanlık bu yüzden pek çok istilâ, sürgün, savaş, zulüm ve katliâmlara, yani her çeşidiyle fitnelere sahne olmuştur. Gittikçe daralan ve tek cem'iyyet, tek âile hâlini almaya yüz tutan insanlığın terakkisinde bir engel olabilecek bu ırkî ayırımın kesin bir dille yasaklanması gerekiyordu. Bu sebeple Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ırkçılığı, unsuriyyet düşüncesinden kaynaklanan ayırımı, mükerrer ifadelerle kesin olarak yasaklamıştır.
Kur'ân-ı Kerim şu âyette insan kardeşliğini tesbit eder: "Ey insanlar, hakikat biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi, sırf birbirinizle tanışmanız için büyük büyük cem'iyyetlerle, küçük küçük kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki, sizin Allah nezdinde en şerefliniz, takvaca en ileri olanınızdır..." (Hucurât, 13).
Şu âyet de Müslümanların kardeşliğini beyan eder: "Mü'minler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını (bulup) barıştırın. Allah'tan korkun, tâ ki esirgenesiniz." Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de: "Müslümanlar kardeştirler, birinin diğerine (hâricî sebepden gelen) bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük sâdece takvâ iledir" der.
Yine Kur'ân-ı Kerim'de, ırkçılığı reddeden mühim âyetlerden biri olarak şu âyet de burada kayda değer: "De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, KABİLENİZ, elinize geçirdiğiniz mallar, kesad(a uğramasın)dan korkageldiğiniz bir ticaret ve hoşunuza gitmekte olan meskenler size Allah'tan, O'nun peygamberinden ve O'nun yolundaki bir cihaddan daha sevgili ise artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Allah fâsıklar gürûhunu hidâyete erdirmez" (Tevbe, 24).

Burada, kişiye en yakın olan anne, baba, mal vs. sevgisinden üstün tutulması emredilen Allah ve Resûlü'nün sevgisiyle, dinî ahkâm ve emirlere bağlılık ve meselâ iman kardeşliğinin kastedildiği açıktır. Zira emirlere uymadan Allah'ı sevdiğini iddia etmek boş bir lâf olur.
Kur'ân-ı Kerim kan bağından çok iman bağının esas alınması fikrini pek çok âyetlerde işler. Bunlardan biri, Tûfan sırasında babasının risâletini inkâr ederek gemiye binmekten imtina eden Hz. Nuh'un oğlu ile alâkalıdır. Nuh (aleyhisselam) Cenâb-ı Hakk'a: "Ey Rabbim, benim oğlum da şübhesiz benim âilemdendir..." diyerek oğlunun kurtulmasını taleb edince, Cenâb-ı Hakk kendisine: "Ey Nûh, o kat'iyyen senin âilenden değildir. Çünkü o(nun işlediği), sâlih olmayan (kötü) bir iştir" (Hud, 45-46) cevâbını vererek, "kötü iş üzere olanların" mü'minlerce bağra basılmaması dersini verir. Nitekim Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de Selmân-ı Fârisî, Cerir İbnu Abdillâh gibi muayyen bâzı şahısları ve hatta "her müttaki kimseyi" Âl-i Beyt'ten (yâni kendi âilesinden) sayarken, istikbâlde vukua gelecek bir fitneyi -ki fitnetü'sserrâ (refah fitnesi) diye vasıflar- çıkaracak kimsenin (kan itibâriyle) ehl-i beytinden olmasına ve bu sebeple kendisini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den zannedecek olmasına rağmen, kendisinden olmadığını, "zira hakiki dostlarını muttakilerin teşkil ettiğini" beyân eder.
Bu temâyı te'yiden, Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'den "güzel bir örnek verilir" "İbrahim'de ve onun maiyyetinde bulunanlarda sizin için hakikaten GÜZEL BİR ÖRNEK vardı. Hani onlar kavimlerine: "Biz, sizden ve Allah'ı bırakıp da tapmakta olduğunuz nesnelerden kat'iyyen uzağız. Sizi inkâr ettik. Siz Allah'a bir olarak imân edinceye kadar bizimle aranızda ebedî düşmanlık ve buğz belirmiştir" demişlerdi..." (Mümtehine, 4).
Kur'an-ı Kerim, bir başka ayette Hz. İbrahim ve maiyyetinde olanların bu "örnek" davranışlarının bütün Müslümanlarca benimsenmesini, müşterek bir prensip yapılmasını emreder: "Ey iman edenler, babalarınızı, kardeşlerinizi -eğer küfrü sevip imân üzerine tercih ediyorlarsa- veliler edinmeyin, içinizden kim onların velilikleri altına girerse onlar zâlimlerin tâ kendileridir" (Tevbe, 23).

Ebû Zerr'e bir vesile ile: "İyi bak, sen Allah'a olan takvân ile üstünlük elde etmedikçe ne kırmızı, ne de siyahtan (acem ve Arabtan) daha hayırlı değilsin" diyen Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de kavim ve kabilecilik ile, gerek filleriyle ve gerekse sözleriyle mücâdele etmiştir. O'nun (aleyhissalâtu vesselâm) dilinde "cahiliyye da'vası", "asabiyyet da'vası", "cahiliyye asabiyyeti" vs. gibi değişik tâbirlerle ifadesini bulan kavmiyetçilik kesin olarak yasaklanmıştır: "..Allah indinden en şerefliniz takvaca en ileri olanınızdır. Arabın Arap olmayan (acem) üzerine bir üstünlüğü yoktur. Arap olmayanın da Arap üzerine bir üstünlüğü yoktur. Siyah derili olanın beyaz derili üzerine bir üstünlüğü yoktur. Beyazın da siyah derili üzerine bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük sâdece takva iledir."
"Kim hevâsına uyarak bâtıl yolda cenk eder, kavmiyyetciliğe (asabiyyet) çağrıda bulunur veya kavmiyetçiliğin sevkiyle öfke ve tehevvüre kapılırsa, cahiliyye ölümü üzere ölür."
"Ümmetimin helâk olması üç şeyden ileri gelecektir:
1- Kaderiyye (ilahî takdiri inkâr ederek, "kişi yaptığının yaratıcısıdır" demek),
2- Unsuriyet da'vası,
3- Dinî mes'eleleri rivayet ederken titiz davranmayıp, gevşek olmak, lâubali olmak."
"Asabiyyet (kavmiyyetçilik) davasına kalkan, onu yaymaya çalışan, bu dava yolunda mücadeleye girişen bizden değildir." [(Ebu Davud, Edeb, 121, 5121. H. Münavi, a.g.e., 5, 386).]
"Kim câhiliyye davasında (kavmiyetçilikde) bulunursa cehenneme iki dizi üzerine çökmüş demektir. Dediler ki: "Ey Allah'ın Resûlü, oruç tutsa, namaz kılsa da mı?" "Evet," cevabını verdi; "oruç tutsa da, namaz kılsa da." [(Hakim, Müstedrek, 4, 298).]
Hz. Âişe, Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu mevzûdaki tutumunu belirtme sadedinde şöyle der: "Dünyada takva sahibi kimse kadar ne bir kimse, ne de bir başka şey Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hoşuna gitmemiştir." Ama asabiyyet davası hepsini sıfıra ircâ ediyor.
İslâm alimleri, yaratıldığı asla bakarak gurur ve tekebbürde bulunmayı, iblisin Allah'ın lânetine uğramasına ve cennetten kovulmasına sebep olan

ameline benzetirler. Zira o, âyet-i kerimede ifade edildiği üzere, Cenab-ı Hakk tarafından Âdem'e secde etmesi emredilince, kendi hevasından gelen şahsî re'yine uyarak: "Ben ondan (Âdem'den) hayırlıyım. (Çünkü) beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın" (A'raf, 12) der ve emre itaat etmez.

Şu halde bu ayet-i kerime de asla tekebbüre kapılma veya başkasını istiskal etme duygusunun -diğer birçok menfi duygular gibi- fıtrattan gelen ve pek ciddi vartalara atabilecek mahiyette olan bir duygu olduğunu, her an bu şeytanî duyguya karşı dikkatli davranarak Allah'ın lânetine kadar gidebilecek durumlara düşülmemesini ders vermektedir. [277]

KAVMİNİ SEVMEK:

İslâm'ın kavmiyetçiliği reddetmesi kişinin mensub olduğu hânedanı veya kavim ve kabilesini veya milletini sevmemesi manasında anlaşılmamalıdır. Hatta Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: "Kişi kavmini sever" hadisine göre, kavim, kabile sevgisi fıtrî bir şe'niyyettir, onu ruhumuzdan tamamıyle söküp atmak mümkün de değildir.

Fahreddin-i Râzî, Kur'ân'da insanlar arasında birbirine karşı böbürlenme yasaklanırken, tefâvüt ve övünme vasıtalarının çokluğuna rağmen, bunlardan hiç biri ve meselâ zenginlik zikredilmeyip nesebin zikredilmesini, bununla övünmenin daha ciddi bir sebebe dayanması ile izâh eder ve neseble elde edilen şerefin kesbî olmadığını, hiçbir surette elden çıkmayacağını belirtir.

Esasen Kur'an-ı Kerim ırk şe'niyyetini inkâr etmez. Bizzat ırkçılığı reddeden ayette -ki yukarıda kaydettik- ırk şe'niyyetinin kabul edildiği görülmektedir. İnsanlar aynı annebabadan yaratılıyor, fakat "büyük büyük cem'iyyetlere, küçük küçük kabilelere" ayrılıyor. Bir başka âyette de: "Lisanlarınızın ve renklerinizin birbirinden ayrı olması da Allah'ın (azamet ve kudretine delâlet eden) alâmetlerdendir. Şüphesiz ki, bunlarda bilenler için ibretler vardır" (Rûm, 22) denir.

Hatta bir kısım hadisler, Müslümanı kendi kavim ve milletini sevmeye teşvik eder: "Sizin en hayırlınız, (asabiyete kaçarak, zulme yer vermedikçe), aşiretini müdâfaa edendir."
Hatta bir kısım sahih rivayetler açısından, İslâm'ın ısrarla emrettiği sıla-i rahim'in (ki bu, akrabaya yapılan iyilik demektir ve şahısla akrabasının durumuna tâbi olarak bu, bazan bir mal ile, bazan bir hizmetle, bazan bir ziyaret, bir selâm ve benzeri şeylerle yapılabilir) gerçekleşmesi, yerine getirilmesi için kişinin ensâbını öğrenmesi gerekmektedir: "Nesebinizden sıla-i rahim yapacaklarınızı öğrenin. Zira, sıla-i rahm (akrabalık hukukunu edâ) akrabalar arasında muhabbet, malda bereket, ömürde uzama (sebebi)dir." (Tirmizî, Birr, 49). Buharî ve Müslim'de gelen bir rivayet aynı manayı te'yid eder: "Rızkının genişletilmesinden ve ömrünün (sevab yönüyle) uzatılmasından hoşlananlar sıla-i rahmde bulunsunlar." [(Buhari, Edeb, 12; Müslim, Birr 20-21).] [278]

YASAK OLAN KAVİM SEVGİSİ:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kötülediği kavim, aşiret sevgisi zulme, adaletsizliğe alet edilen sevgidir. Yâni kendi kavminden olanları kayırmak, daha üstün görmek suretiyle adaletsizlik etmek, başka kavimden olanları küçük, düşük, değersiz addederek hakir görmek suretiyle zulmetmek. Bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Ashab'dan bazıları sorar: "Kişinin kavmini sevmesi memnû olan kavmiyyetçilik (asabiyyet) sayılır mı?" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cevabı şudur: "Hayır, fakat, asabiyyet, kişinin zulümde kavmine yardım etmesidir." Kavminin tevessül ettiği zulümde, yardımcı olunmaması için, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şu teşbihte bulunur: "Kim haksızlıkta kavmine yardım ederse, kuyuya düşüp, kurtarılmak için (beyhude yere) kuyruğundan çekilen deveye benzer." Böylece haksızlıkta kavme yapılan yardımın hiçbir fayda getirmeyeceği, esas itibariyle kavmine bir kısım ızdırab ve zararlara bâis olacağı güzel bir teşbihle ifade edilmiş olmaktadır.[279]

ECDAD İLE ÖVÜNMEK:

Kavmiyyetçiliğin bir başka tezâhürü olan, müşrik ecdâd ile övünmek de dinimizde yasaklanmıştır. Kur'ân-ı Kerim, Tekâsür suresinde, "Kabilesiyle övünmekte hızını alamayarak kabre girmiş, târihe karışmış müşrik cedlerini de hesaba katmayı, onlarla da gururlanmaya kalkanları kınar ve davranışın akıbetinin fena olacağını" haber verir (Tekâsür, 1-18).

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) birçok hadislerinde, cahiliyye devrinde gelip geçen ecdad ile övünmeyi men eder: "Allah sizden cahiliyye tekebbürünü ve o zamanda cari olan ecdâd ile övünme âdetini kaldırdı. İnsanlar ya mü'min ve müttakidir, yahud facir ve bedbahttır. (Şu veya bu kabileye mensubiyyet bu zati vasfı gidermez). Sizler Hz. Adem'in oğullarısınız. Âdem ise topraktandır. Bir kısım insanlar var ki, cehennem kömüründen başka bir şey olmayan adamlarla iftihar ederler, övünürler. İşte bunlar, ya bu övünmeden vazgeçerler, ya Allah nezdinde, pisliği burunlarıyla yuvarlayan mayıs böceklerinden daha değersiz olurlar."

Bir başka rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle der: "Kıyâmet günü gelince, Allah bir münâdiye emreder ve o da nidâ eder: "Ben bir neseb koydum; siz ayrı bir neseb koydunuz. Ben en müttaki olanınızı en kerim kıldım, siz buna karşı gelerek: "Falan oğlu falan, falanca oğlu falancadan daha hayırlı" dediniz. Fakat, bugün ben nesebimi yükseltiyorum, sizin nesebinizi alçaltıyorum, nerededir müttakiler? (gelsinler yücelteyim)"

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in müşrik ecdada intisabdan iftihar duyanlara karşı izhar ettiği aksulamelin derecesini anlamak için şu hadisi de ibretle okuyalım: "Bir kimsenin cahiliyye adetince kavim ve kabilesine intisab ederek (onlardan yardım taleb ettiğini) ve onlarla şereflendiğini duyacak olursanız ona: "Babanın bilmem nesini ısır" deyiniz ve bunu açık açık söyleyerek ima ve kinâyede bulunmayınız."

Bir başka hadiste: "Cahiliyye devrinde ölen ecdadınızla övünmeyin. Nefsimi elinde tutan Zât-ı Zülelâl'e yemin ederim ki, burnuyla pislik

yuvarlayan pislik böcekleri, cahiliye devrinde ölen atalarınızdan daha hayırlıdır" denilir.
Bu hadisler, milletlerin kendi tarihlerini öğrenmelerini yasaklamıyor. Ancak, müşrik olanlarla övünmeyi, onlarda şeref aramayı yasaklıyor. İslâmiyet, intisab etmekle şeref duyulacak şeylerin (mefâhirin) Müslümanlar arasında müşterek olmasını istemektedir. "Kim kâfir atalarından dokuz tanesine izzet ve üstünlük niyetiyle intisab ederse, ateşte onların onuncusu olur."
Bir başka rivâyette Hz. Peygamber (aleyhissalâku vesselam) şöyle der:
“Kıyâmet günü gelince, Allah bir münâdiye emreeder ve o da nidâ eder:
“Ben bir neseb koydum; siz ayrı bir neseb koydunuz. Ben en müttakî
olanınızı en kerîm kıldım, siz buna karşı gelerek: “Falan oğlu falan,
falanca oğlu falancadan daha hayırlı dediniz. Fakat, bugün ben nesebimi
yükseltiyorum, sizin nesebinizi alçaltıyorum, nerededir müttükiler
(gelsinler yücelteyim)?”
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in müşrik ecdâda intisabdan iftihar duyanlara karşı izhâr ettiği aksül’amelin derecesini anlamak için şu hadisi de ibretle okuyalım: “Bir kimsenin câhiliyye âdetince kavim ve kabîlesine intisâb ederek (onlardan yardım taleb ettiğini) ve onlarala şereflendiğini duyacak olursanız ona: “Babanın bilmem nesini ısır” deyiniz ve bunu açık açık söyleyerek imâ ve kinâyede de bulunmayınız.”
Bu hadisin, Müslümanları müşrik olan ecdadlarıyla övünmekten men etme hususunda başvurduğu zecr ifadesinin dozajındaki ağırlıktan memnun olmayanlar, tuttukları yolun dikliğe, uçuruma yakın tehlikeli meylini göremeyecek kadar gaflet izhar ederek: "Hz. Peygamber böyle bir ifadeye yer verir mi?" vs. diyerek yersiz ve tehlikeli mütâlaalara, hadis-i şerife dil uzatmaya kalkabilirler.
Böylelerine cevabımız şudur: "İslâm milletlerinin birliğini, beraberliğini bozmada en mühim amillerden biri olarak, tarihte rol oynayacak bir davranışın fenalığını, her hâl u kârda ondan çekinmek gerektiğini, en âmi bir kimsenin bile kolayca anlayacağı bir üslub ile Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ifade buyurmuştur. Biz, bu mefhumu sahifeler dolusu ifadeye döksek, halk seviyesinde bu kadar nefret verici bir açıklamada bulunamayız. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu bir cümlede, hem de kısa bir cümlede yapmıştır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in böyle bir ifade ile ihsâs etmeye çalıştığı fenâlıkların şümûlünü göstermek için, Osmanlı devletini parçalamaya götüren ırkçılığın yurdumuzda tahriki için, Batılılar tarafından "müşrik ecdadla iftihar" tabye ve taktiğinin uygulandığını söylememiz kâfidir. Okuyucuyu, sırf bu hadisin ifade ettiği mefhumun doğruluğu ve ecdad ile övünmeyi men eden hadislerin ne kadar hakikatlı ve hikmetli olduğu hususlarında ikna için, önce Türkler arasında, sonra da Araplar arasında ırkçılığın nasıl uyandırıldığına dair kısa bir açıklama yapacağız.
Hadisin, Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'i gibi muteber bir kitapta -ki, içerisinde mevzu hadis olmadığı, bütün hadislerin makbul ve en aşağı hasen veya hasene yakın derecesinde olduğu kabul edilmiştir- beş ayrı vecihten gelmiş olması bir tarafa, bugünkü yurdumuzu parçalamada da büyük ölçüde ırkçılığın müessir bir alet olarak kullanılması da, bu hadisin ifade ettiği mefhumun doğruluğu ve rivayetin sıhhati hususunda her çeşit şüpheyi izâle eder.[280]

ECDADLA ÖVÜNMEDE ÖLÇÜ:

Aslında ecdada saygı ve bağlılık fitrî bir şe'niyyettir. Müşrik, muvahhid, hattâ mülhid (dinsiz, ateist) herkeste bu duygu vardır. Lâik ve tam manasıyla materyalist insanların bile bu fıtrî ve cibillî meyilden kendilerini kurtaramadıklarını hergün görmekteyiz. Materyalizmin başını çeken komünist âlemin, Lenin, Marx, Stalin gibi büyüklerin mezarlarını takdis ettikleri, bunların başında yıllık bir takım merasimler icra ettiklerini hepimiz biliriz. Afrika yerlileri arasında çıkan çeşitli yeni cereyanlar, yeni fikirler sırasında, her çeşit değişmelere rağmen, ecdad mezarlarının ihtimamla muhafaza edilmesi de gözönüne alınacak olsa, en ibtidâiden en medenisine kadar bütün insanlarda ecdadperestliğin ne kadar umumi bir kanun olduğu anlaşılır.
Hakikat-ı halde, İslâm dini de ecdadla övünmeyi tamâmen yasaklamamıştır. Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen peygamberler ve hususan Hz. İbrahim (aleyhissalâtu vesselâm)'in takdimi bunun en açık delilidir.

O (aleyhisselam): "babanız İbrahim" diye takdim edilir (Hacc, 78). Ayrıca hadislerde gelecek nesillerin, önden gidenleri kötüleyeceğini takbih ederek haber vermesi, hatta bunu kıyâmet alâmetlerinden sayması gibi durumlar nazar-ı dikkate alınınca, ecdadla övünme yasağının Müslüman olmayan ecdada râci olduğu anlaşılır. Gayr-ı müslim ecdadla övünülmeye kalkılacak olsa, Müslümanlar arasında mefahir ayrılıkları olacak, birlik kaybolacak ve cahiliyye devrindeki bölünme ve rekabetler tekrar işin içine girecektir. Hatta daha açık olarak diyebiliriz ki, müşrik ecdâdla övünme keyfiyeti, memnu ırkçılığın ana sebeplerinden biridir, ileride izahı gelecek.

Yine ilave edelim ki, Kur'an ve hadiste gelen bu yasakların muhatabı sâdece Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrindeki insanlar değildir. Yıllar yılı İslâmi mefahir ve büyükler nisyana, unutulmaya mahkum edilirken, İslâm aleminin her tarafından İslâm öncesi devri medeniyetlerinin ihya edilmeye, ortaya çıkarılmaya fazlaca ehemmiyet verilmesi tesadüfî bir hadise değildir.

Mefahirlerde ortaya çıkan farklılıklar sadece Osmanlı Devleti'ni bölmekle, çeşitli İslâm milletlerini birbirinden uzaklaştırmakla kalmamış, bir millet içerisinde husule getirilen mefahirler anarşisi sebebiyle farklı gruplar meydana gelmiş, bu da gençliği anarşiye itmiştir. Geçirmekte olduğumuz kanlı anarşinin sebeplerini buralarda aramamıza hiç bir mantıkî ve aklî engel mevcut değildir.

Şu halde İslâm'ın bu noktadaki ısrarı dünyanın her yanındaki Müslümanlara müşterek mefahir sunarak, Kur'ân'da ifade edilen "mü'minler kardeştir" idealini kalb ve gönüllere yerleştirerek kuvveden fiile çıkarmak gayesini gütmektedir.[281]

KAVMİ İÇİN SAVAŞ:

Irkçılıkla alâkalı yasakların bir kısmı kavmiyyet ve asabiyyet gayretiyle yapılacak savaşlarla alâkalı olarak beyân edilmiştir. İslâm'da büyük ecir ve vaadedilen şehidlik mertebesi sırf Allah rızası için ölenlere verilecektir. Ganimet elde etmek, şöhret kazanmak, kahramanlık izhar

etmek, yiğitlik arzetmek, kabile ve aşiretin menfaatini gütmek, kendini göstermek gibi gâyelerden hiçbiri Allah yolunda cihad sayılmaz. Sadece ve sadece Allah'ın kelâmını âlî tutmak, yüceltmek için yapılan savaş, Allah yolunda cihaddır, bu gaye ile savaşan kimse öldüğü takdirde şehid olur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu gâye dışında ölmeyi ve öldürmeyi kesinlikle yasaklar: "Kıyamet günü bir adam, bir adamın elinden tutmuş olarak gelir ve: "Ya Rabbi, bu beni öldürdü" der. Allah da ona: "Onu niçin öldürdün?" diye sorar. Berikisi de: "İzzet senin için olsun diye (şânını yüceltmek için) öldürdüm" cevabını verir. Allah ona: "O bana aittir" der. Derken bir başka adam, yine birisinin elinden tutmuş olarak gelir ve: "Bu beni öldürdü" der. Allah da: "Onu niye öldürdün?" diye sorar. Berikisi: "İzzet falancanın olsun diye" cevabını verir. Allah: "Fakat izzet ona âit değildir" der ve öldürdüğü kişinin günâhını yükleterek gönderir."

Yukarıda kaydettiğimiz hadislerde "Allah'tan başkasının ismini yüceltmeyi" gaye edinen savaşlar yasaklandığı gibi, aşağıda zikredeceğimiz hadiste, gayesi açık seçik belli olmayan, mübhem, karanlık savaşlara katılmak da yasaklanmaktadır: "Kim itaatten ayrılır ve cemaati terketmiş olduğu halde ölürse, cahiliyye ölümü ile ölmüş olur. Kim de ummiyye bir bayrağın altında mukatelede bulunur, asabiyyet (kavmiyyet) için öfkelenir veya asabiyyete çağırır veya asabiyyete yardım eder ve bu esnada öldürülürse, onun ölümü cahiliyye ölümüdür. Kim ümmetime karşı çıkarak, facir, salih ayırımı yapmadan, kim denk gelirse vurur, mü'min olup olmadığına bakmaz, ahidde bulunduğu kimseye karşı ahdini tutmazsa o benden değildir, ben de ondan değilim."

Hadisin anlaşılması için iki tâbirin açıklanması gerekmektedir:

1- Ummiyye Bayrak: Âlimlerin bir kısmı, bununla gayesi, hedefi belli olmayan mübhem bir umurun kastedildiğini söylemiş, misâl olarak bir kavmin asabiyyet için yaptığı savaşı göstermiştir. Şahsî ihtiras ve gadab yolunda yapılan mukatelenin de buraya girdiğini ayrıca belirtmişlerdir. Bayrak tabirine yer verilmesini nazar-ı dikkate alan bazıları, bu tabirle hak mı, bâtıl mı olduğu meçhul olan bir iş üzerine toplanmış kimselerin kinâye edildiğini söylemişlerdir. Şu halde, hadis, bu çeşit savaşlara katılmayı yasaklamaktadır.

2- Asabiyyet: Sıkça geçen ve kavmiyetçilik, ırkçılık gibi tabirlerle tercüme ettiğimiz bu kelime, -İbnu'l-Esir'in açıklamasına göre- "kavmine zulümde yardım eden kimse" manasına gelen asabi'den gelir. Lügat yönünden asabi, asabesi için öfkelenen ve onları himaye eden kimse demektir. Asabe ise, baba cihetinden gelen akrabalara denir.

Asabiyyet Tarafgirlik Demektir: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yasakladığı asabiyyetin "zulümde kavmine yardım etmek" olduğu anlaşıldıktan sonra şunu söyleyebiliriz: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında insanları zulümde başkasına yardım etmeye sevkeden en mühim âmil kavmî beraberlik, kan bağı idi. Zamanımızda bunun yerini başka şeyler de almıştır. Bu yeni şey, bâzan ideolojidir, bâzan siyasettir, bâzan bölgeciliktir, bâzan şu veya bu maksadla teşkil edilen gurubculuktur, bâzan grubculuklara karşı olmak bahâne ve yaftasıyla teşkil edilen gurubculuktur, bâzan da eskiden olduğu gibi kabilevî, ırkî birliktir. Sebep ne olursa olsun, ileri sürülen bahâne ne gösterilirse gösterilsin, adâletin tatbikına, liyâkatlıların haklarını almasına mâni olan, lâyıkı var iken liyâkatsizi iş başına getiren, mazluma karşı zâlimi koruyan her çeşit tarafgirlikler Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in diliyle lânetlenen, yasaklanmış olan asabiyyettir. Bu nokta-i nazardan asabiyyet tabirinin zamanımızdaki en uygun karşılığı tarafgirliktir. Zira tarafgirlik uğruna, değil aynı kabileden olanlar, aynı aileden olanlar bile birbirlerine düşman vaziyeti almakta, haksızlıklar işlemektedir.

Kuzman Hadisi: Şehidlik mertebesinin sadece ve sadece Allah rızası için çarpışanlara verileceğini ifade eden bir hadisi burada kaydedeceğiz. Aşağıda vereceğimiz metin, hadisin Buharî tarafından rivayet edilen vechidir. Burada, aslında, vak'a kahramanının ismi mezkur değilse de, başka bazı vecihlerde Kuzmân ez-Zaferî olduğu tasrih edilir. Vâkidî'nin rivayetinde, Uhud Savaşı sırasında cereyan ettiği belirtilen bu vak'ada Kuzmân intihardan önce, kendisine: "Sana şehâdet mübarek olsun" diyerek tebriklerini ifade eden Katâde İbnu Nu'mân'a: "Vallahi bu cengi din için yapmadım, kavmimin şerefi için yaptım" der ve sonra da, yaraların ızdırabına dayanamayarak intihar eder.

Buharî'de gelen vechine göre, ashâbtan Ebû Hüreyre ve Sehl İbnu Sa'd (Allah ikisinden de razı olsun) anlatıyorlar: "Biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte Hayber Gazvesi'ne katılmıştık. Müslüman olarak askerler arasında yer alan bir kişi için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "Falan kişi cehennemliktir" buyurdu. Savaş başladığı zaman (Kuzmân) herkesin dikkatini çekecek şekilde kahramanca vuruştu. Sağda solda grubtan ayrılmış olan kimseleri birer birer yakalayıp kılıçtan geçiriyordu. O kadar ki, cengâverliğini Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a anlattılar ve: "Ey Allah'ın Resûlü, bizden hiç kimse onun gösterdiği kahramanlık derecesine ulaşmadı" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yine: "Fakat, o cehennemliklerden!" buyurdu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu sözü, neredeyse bazılarınca tereddüdle karşılanmıştı. (Hayrette ileri gidip mes'eleyi zihinde) büyütenlerden Huzâî Eksüm adında biri:
"Öyle ise ben onun peşine takılıp ne yaptığını gözetliyeceğim" dedi.Râvi Sehl İbnu Sa'd der ki: "Huzâî, (Kuzmân'ın) peşinde harp sahasına çıktı. Her gittiği yerde onu tâkip ediyordu. Öyle ki, o nerede durdu ise, bu da orada durdu. Nerede koştu ise bu da koştu. Nihâyet (Kuzmân) ağır yaralandı. Yaranın acısına dayanamayarak bir an evvel ölmek için, kılıcının sırtını yere koydu. Keskin tarafını da iki memesi arasına koyarak var gücüyle üzerine yüklendi. Kendisini bu şekilde öldürdü.
"Bunun üzerine Huzâî Eksüm, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Şehâdet ederim ki, sen muhakkak Allah'ın peygamberisin" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ne olsu, bunu niye söylüyorsun?" dedi. Huzâî anlattı:
"Ya Resûlallah, az önce, şu cehennemliklerden olduğunu haber verdiğin kişi (Kuzmân) var ya, hakikaten o, cehennemliklerdendir. Siz onun cehennemlik olduğunu söyleyince halk bunu kafalarında büyütüp (hayretle karşılamıştı). Ben de: "Bu adamı takip ve tarassut edeceğim" demiştim. Ve hakikaten, ardı sıra çıkıp, onun her hareketini araştırdım. Nihayet bu adam, ağır surette yaralandı ve bir an önce ölmek için kılıcın demirini yere, keskin ağzını iki memesi arasına koydu. Sonra kılıcının üstüne yüklendi ve bu suretle intihar etti."

"Huzâî'nin bu sözleri üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "İnsanlardan bâzıları vardı ki, halka, görünüşe göre, ehl-i cennete yaraşan hayırlı işler yaparlar. Halbuki onlar cehennemliktir. Yine insanlardan diğer bâzısı vardır ki, halkın görüşüne göre cehennemliklere yaraşan kötü işler yaparlar. Halbuki onlar cennetliktir" buyurdu.
Bunu söyledikten sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Bilâl-i Habeşî (radıyallahu anh)'yi çağırarak: "Ey Bilâl! Haydi şunu halka ilân et" diye emretti:
"Cennete ancak mü'minler girer. (Bu müntehirin mücâhedesine gelince) muhakkak ki, Allah, İslâm dinini (dilerse) fâcir bir kişi ile de te'yid edip kuvvetlendirir."
Allah Nazarında İnsanların En Şerîri: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), asabiyyet yani kavim ve kabilesinin menfaati için eyleme kalkarak işlediği masiyet ve cinayetler sebebiyle ahiretini kaybeden kimse için şöyle der: "Kıyâmet günü, Allah indinde, derece itibariyle insanların en şerlisi, başkasının dünyası uğruna ahiretini hebâ eden kuldur."
Kavmiyyetçinin Şehadeti Merduddur: İmam Şâfiî şöyle der: "Her kim, sözle asabiyyet (kavmiyyetçilik) izhâr eder, ona çağırır ve bu işi iyice benimserse -bu uğurda bizzat savaşmasa bile- bu kimsenin şehâdeti merduddur, (mahkemede şâhidlik yapamaz). Zira haram olduğu hususunda İslâm âlimlerinin hiçbir ihtilâfı bulunmayan bir günâha bulaşmıştır." Asabiyyetin ne olup olmadığını anlamamızda bize yardımcı olacağına inandığımız açıklamaların devâmını burada aynen sunmayı faydalı bulduk.
Şâfiî hazretleri sözlerine şöyle devam eder: "Bilirsin ki, insanların hepsi Cenab-ı Hakk'ın kullarıdır. Hiç kimse O'nun kulluğundan dışarı çıkamaz. Bu kullar arasında sevgiye en çok liyâkatlı olanı, Allah'a en muti olanıdır. İtaat edenler arasında fazilet ve üstünlüğe en ziyade müstehak olan da -âdil imam (iyi devlet reisi) veya müçtehid âlim veya herkese veya bâzılarına yardımda bulunan kimselerden- Müslümanların teşkil ettiği cemiyete en ziyade faydalı olanıdır... Allah insanları İslâm'da birleştirdi ve onları kendisine nisbet etti. Bu (intisab) insanlar arasında mevcud neseblerin (intisabların) en şereflisidir. İnsan bir kimseyi

sevecekse onu Allah için sevsin. Bir kimse sadece kendi kavmini sevecek olsa, bakılır, kendine helâl olmayan herhangi bir şeyi kavminin dışında kalanlara yapmadıkça, bu çeşit bir kavim sevgisi sıla-i rahim'dir, yasak olan asabiyyet değildir. Kendisinde iyi veya kötü vasıflar beraberce bulunmayan kimseler azdır. Kişinin kendinden olan bir kimseyi severken mevzubahis olabilecek kötü durum (mekruh), onun Allah tarafından yasaklanmış olan bir şeyi başkasına yapmasıdır. Meselâ, tecâvüzde bulunur, nesebi sebebiyle ta'n eder, asabiyyet (kabilecilik) yapar, kişiye nesebi sebebiyle kızar, fakat Allah'a olan isyanı veya kızdığı birisine karşı işlediği cinayeti sebebiyle kızmaz. Sözgelimi şöyle der: "Ben ona kızıyorum, zira o, falanca âileye mensubdur." İşte bu hâl, şâhidliğin reddini gerektiren hâlis asabiyyettir (yâni merdud olan kavmiyyetçilik). Birisi çıkıp da: "Bu söylediğinize delil midir?" diyecek olsa, kendisine şu cevab verilir: "Cenâb-ı Hakk şöyle buyurmaktadır: "Mü'minler muhakkak kardeştirler." Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de şöyle demiştir: "Ey Allah'ın kulları kardeşler olun." Öyle ise bir kimse özrünü mucib bir sebep olmaksızın Allah'ın ve Allah'ın Resûlü'nün emrinden dışarı çıkarsa, bu davranışıyla, te'vili mümkün olmayan bir suç işlemiş olur. Üstelik zikrettiğimiz amellerin suç olduğu hususunda Müslümanların hiçbir tereddüdü, ihtilâfı da yoktur. Öyle ise bu durumdaki bir kimsenin şehâdetinin reddedilmesi gerekir."[282]

KÖLELİKTEN YÜKSELENLER

Kavmiyyetçilik mevzuunda da İslâm tarihinin en şerefli, en ziyade kendisiyle iftihar edilen, her devirde örnek alınacak misallerin fazlasıyla bulunduğu Asr-ı Saadet ve Selef Devri'ne müracaat edeceğiz. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ırk ayrımı fikrini yıkmak için beyan buyurduğu sözlerden ayrı olarak, fiilî tatbikatından da daha önce bahsetmiştik. Burada, hulasaten, Araplarca en şerefli kabul edilen Kureyş kabilesine mensub ve aynı zamanda halasının kızı olan Zeyneb Bintu Cahş ile azadlı kölesi Zeyd (radıyallahu anhümâ)'i evlendirmesi, bu azadlı köleyi ve onun oğlu Üsâme (radıyallahu anhümâ)'yi Muhâcir

ve Ensâr' dan en büyük şahsiyetlerin bulunduğu orduya -bir kısım itirazlara rağmen- komutan tayin etmesi, İran asıllı Selman, Bizans asıllı Süheyb, Habeş asıllı Bilâl'e diğer ashab arasında müstesnâ bir yer ve değer vermesi gibi vak'aları bir kere daha hatırlatabiliriz.
Şimdi vereceğimiz birkaç misalle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in getirdiği bu prensip sayesinde pek çok kimsenin kölelikten efendiliğe, âlimliğe, vâliliğe, sultanlığa yükselmiş bulunduklarını göstermeye çalışacağız. Şunu da kaydedelim ki, bu prensip sadece köleleri yükselterek onlara hizmet sunmuş olmuyor, aynı zamanda onları İslâm'a hizmet çarkına sokmuş olmakla İslâm'ın güçlenmesine, teâlisine de katkıda bulunuş olmaktadır.
Hz. Ömer'den Bir Misal: Hz. Ömer'le alakalı olan şu rivayet, Ashâbın mevzumuzla alakalı sayısız tatbikatına bir örnek olarak burada kayda değer: "Hz. Ömer Mekke'ye giderken kendisine, Usfân nâm mevkide, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'i, Mekke valisi Nâfii İbnu Abdi'l-Hâris karşılar. Hz. Ömer'le aralarında şu konuşma geçer:
"- Vâdi ahalisi üzerine (Mekke halkına) kimi halef bıraktın?"
"- Onlar üzerine İbnu Ebzâ'yı bıraktım."
"- İbnu Ebzâ da kim?"
"- Mevâlilerimizden (azadlı kölelerden) biridir."
"- Yâni (Kureyş'ten ve Resûlullah'ın ashâbından pek çok kimselerin bulunduğu bir yere) bir azadlıyı mı halef bıraktın?"
"- Evet. Zira o, Allah'ın kitabını iyi bilir, ferâizi iyi bilir, adaletle hükmeder."
"- Öyleyse (isabetli davranmışsın), zira Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdu: "Allah bu kitap sâyesinde bir kısım kavimleri yükseltecek, bir kısmını da alçaltacaktır."
Haccâc'dan bir Misâl: Bu mevzuda vicdanlara kök etmiş olan telâkkiyi ve bundaki samimiyeti anlamaya yardımcı olacak bir diğer rivayet de zâlimliğiyle şöhret yapmış Haccâc ile alâkalıdır. Haccâc, Hâlid İbnu Safvan'a sorar:
"- Basra ahalisinin büyüğü (seyyidi) kimdir?"
"- Hasan'dır (meşhur Hasan-ı Basrî)."
"- Bu nasıl iş, o bir azadlıdır (mevlâ)"

"- İnsanlar dine müteallik işlerinde ona muhtaç oldular. Onun ise, onların dünyalarına hiç ihtiyacı yok. Ben Basra eşrafından olup da onun ders halkasına katılıp onu dinlemek, ilminden yazmak iştiyakı göstermeyen tek kişi görmedim." (Bu söz üzerine Haccâc belki de istemeyerek takdirini ifade etmek zorunda kalarak şöyle der):
"- Vallahi bu büyüklüktür (seyyidlik)."
Selmân-ı Fârisî Farslara Karşı: Aslen bir köle olan Selmân-ı Farisî'nin daha önce de temas ettiğimiz Müslümanlıkta elde ettiği mevki, mevzumuz açısından ehemmiyet taşıdığı gibi, bizzat İranlılara karşı, soydaşlarına karşı askerî bir seferi idare etmesi de ibret alınacak bir başka noktadır. İlk devirlerde, diğer milletlere nazaran ihraz ettikleri değişik pozisyonları sebebiyle İslâm'ın cibillî sahipleri durumunda olan Arapların samimi davranışları, bunlara gösterdikleri hakiki kardeşlik, İslâm'a sonradan giren Müslümanları da gerçekten samimi olmaya sevketmiştir. Bunun en güzel misali, söylediğimiz gibi Selmân-ı Farisî'nin İran'ın fethi için hazırlanan bir askerî birliğe komutan olarak katılmış olmasıdır. Rivayetler, kuşatılan kale halkına saldırmazdan önce mühlet tanıdığını ve Farsça olarak kale halkına şu hitabede bulunduğunu kaydederler: "Ben sizden bir kimseyim, İranlıyım. Görüyorsunuz, Araplar benim emrim altında ve bana itaat ediyorlar. Müslüman olduğunuz takdirde, bizim haklarımız aynen size verilecek, size terettüp edecek vazifeler de bize terettüp eden vazifelerin aynı olacak. Dininizde kalmak isterseniz bize cizye vermek şartıyla sizi serbest bırakacağız, idâremizde olacaksınız..." Neticede teklif reddedilir ve Selmân (radıyallahu anh) hücum emreder ve kale fethedilir.
Ömer İbnu Abdilaziz: İslâm'ın gerçek, hasbi tatbikatçılarından biri olan ve bu sebeple, saltanat devresi 2,5 yıl gibi son derece kısa olmasına rağmen, İslâm âlemine her sahada büyük bir rahatlık getiren Ömer İbnu Abdilaziz, bir kısım Emevî halifelerinin ırkçı davranışlarına son vererek: "devletçe tahsis edilen ödeneklerde -yiyecek, giyecek, nakid ve diğer çeşit ikramlarda- Arap ve mevâli arasında tam bir eşitlik vaz'eder."
Mevâlî Hakimiyyeti: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ırk mevzuundaki tebligatının, yukarıda belirttiğimiz şekilde vicdan ve ruhlardan tatbikata intikali sonunda, kısa zamanda İslâm'ın gerek ilmî ve

gerek askerî fütuhatında gayr-ı Arap unsurların, kölelikten azad olmuşların hizmetleri büyük olmuştur. İslâm medeniyyet binasının ilk mühendis ve ameleleri arasında bunların sayısı gerçekten çoktur ve hatta ekseriyyeti teşkil ederler. Bu hususta okuyucuyu iknâ edici olan ve İbnu Şihâbi'z-Zührî'den gelen şu rivayeti aynen kaydedeceğiz:

"Abdülmelik İbnu Mervân'ın huzuruna çıkmıştım. Bana: "Ey Zührî, nereden geliyorsun?" diye sordu. Ben "Mekke'den geliyorum" deyince, aramızda şu konuşma geçti:

- Mekke halkına mürşidlik edecek geride kim kaldı.
- Ata İbnu Ebî Rebâh.
- Arap asıllı mı, mevâlî mi? (mevâli azadlı köle demektir.)
- Mevâlîdendir.
- Pekâla, Mekkelilere ne ile hükmeder?
- Diyânet ve rivayetle (Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünneti ile).
- Diyânet ve rivayet ehli, irşad etmeye lâyıktır. Yemen ehline kim mürşidlik ediyor?
- Tâvus İbnu Keysân.
- Arap asıllı mı, mevâlîden mi?
- Mevâlîdendir.
- Pekâla, onlara ne ile hükmedecek?
- Atâ'nın hükmettiği ile (yâni diyânet ve rivayetle).
- Öyleyse lâyıktır. Mısır ahalisine kim mürşidlik edecek?
- Yezid İbnu Ebî Habib.
- Arap asıllı mı, mevâlîden mi?
- Mevâlîden.
- Şam ahalisine kim mürşidlik ediyor.
- Mekhul.
- Arap asıllı mı, mevâlîden mi?
- Mevâlîdendir. Huzeyl kabilesine mensub bir kadın tarafından âzad edilmiş (Sûdan asıllı) Nûbi bir köledir.
- Cezîre ahalisine kim mürşidlik ediyor?
- Meymun İbnu Mihran.
- Arap asıllı mı, mevalîden mi?

- Mevâlîdendir.
- Horasan ahalisine kim mürşidlik ediyor?
- Dahhak İbnu Müzâhim.
- Arap asıllı mı, mevâlîden mi?
- Mevâliden.
- Basra ahalisine kim mürşidlik ediyor?
- el- Hasan İbnu Ebî'l-Hasan (yâni meşhur Hasan-ı Basrî).
- Arap asıllı mı, mevâlîden mi?
- Mevâliden.
- Helâk olasıca, Kûfe'ye kim mürşidlik ediyor?
- İbrahim en-Nehâî.
- Arap asıllı mı, mevâlîden mi?
- Bu Arap asıllıdır.
- Ey helâk olasıca Zührî, beni biraz ferahlattın. Allah'a kasem olsun, mevâlî, Araplar üzerine efendi olmuş bulunuyor. Araplar minberin dibine otursun da mevâlî üstüne çıkıp bunlara hutbe okusun ha (olacak şey değil)!
- Ey mü'minlerin emiri, bu, Allah'ın takdiridir. O'nun dinini kim tatbik eder, korursa efendi olur, kim de tatbik etmez elden kaçırırsa zelil olur."

İnananlar Kardeş Olun: Bu bahsi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şu hadisiyle kapayalım: "(Ey inananlar!) birbirinize hased etmeyin, birbirinize buğzetmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, birbirinizin satışını bozmayın. Ey Allah'ın kulları kardeş olun!

Müslüman kişi, diğer Müslüman kişinin (rengi, dili, doğum yeri, içtimâî durumu, cinsiyyeti ne olursa olsun) kardeşidir. Öyle ise ona zulmedemez, ihânet edemez, aldatamaz, yardım isteğini cevapsız bırakamaz, tahkîr de edemez. Allah sizlerin cesedlerine, mallarına bakmaz, fakat kalblerinize ve amellerinize bakar, -kalbini göstererek- takvâ şuradadır, takvâ şuradadır, takvâ şuradadır. Kişinin kötü sayılması için Müslüman kardeşini tahkir edip horlaması kâfidir. Bir Müslümanın kanı, malı ve ırzı diğer bir Müslümana haramdır." [(Müslim, Birr, 32-34; Tirmizî, Birr 18, 1928 H.)][283]

KÂF SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قولهِ تعالى:]وَأَدْبَارَ السُّجُودِ. قَالَ: أمَرَهُ أنْ يُسَبِّحَ في أدْبَارِ الصَّلَوَاتِ كُلِّهَا[. أخرجه البخارى.

1. (795)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), "Gecenin bir cüz'ünde ve secdelerin arkalarında da onu tesbih et" meâlindeki ayette geçen "secdelerin arkalarında" tabiriyle ilgili olarak: "Cenab-ı Hakk, tesbihi, bütün namazların ardından yapmayı emretmektedir" demiştir. [Buhârî, Tefsir, Kâf 2.][284]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) ayette geçen, اَدْبارَ السُّجود ibaresi ile Cenâb-ı Hakk'ın, Resûlü (aleyhissalâtu vesselâm)'ne her namazın arkasından tesbihte bulunmayı emrettiğini belirtmektedir.
Taberî'nin kaydettiği bir başka tarikte İbnu Abbâs: "Bu, namazdan sonra yapılan tesbihtir" demiştir.
Bir başka rivayette de, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana: "Ey İbnu Abbâs, akşam namazından sonra kılınan iki rek'at, âyette geçen edbâru'ssücud'dür" dedi" der. Bâzı sahabeler de bu iki rek'ata edbâru'ssücûd demiştir.[285]

ZÂRİYÂT SURESİ

ـ1ـ عن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ في قوله تعالى:]كانُوا قَلِيً مِنَ
الَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ، قال: كانُوا يُصَلُّونَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ[. أخرجه أبو داود.وزاد في رواية: وَكذلِكَ تَتَجافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ.

1. (796)- Hz. Enes (radıyallahu anh), "Onlar gecenin (ancak) az bir kısmında uyurlardı" (Zariyat, 17) meâlindeki âyet hakkında şu açıklamayı yaptı: "Onlar akşamla yatsı arasında namaz kılarlardı."
Bir rivayette şu ziyâde var: "Böylece yanları yataklarından uzaklaşır" (Secde, 16). [Ebû Davud,Salât 312, (1322).][286]

AÇIKLAMA:

Enes hazretleri (radıyallahu anh), sadedinde olduğumuz âyetin akşamla yatsı arasında namaz kılanlarla ilgili olarak indiğini söylüyor. Âyet-i kerime cennete gidenleri tasvir etmekte, bir önceki âyette zikri geçen cennetliğin burda bir vasfı belirtilmiş olmaktadır. Bu nokta-i nazardan ahirette kurtuluşa ereceklerin mühim bir vasfı "geceleyin az uyumak" olarak bildirilmiş olmaktadır.
Sadedinde olduğumuz Enes (radıyallahu anh) rivayeti ise, âyetin akşamla yatsı arasında namaz kılanlar hakkında geldiğini söyleyerek bu esnada kılınan ve umumiyetle evvâbin namazı diye bilinen nâfile namazın ehemmiyetine parmak basmış olmaktadır. Rivayetler Abdullah İbnu Mes'ud, Abdullah İbnu Ömer, Selmân-ı Farisî, İbnu Ömer ve Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anhüm ecmâin) gibi bir kısım sahabinin akşamyatsı arası namaz kıldıklarını belirtir.
Sadedinde olduğumuz rivayetin sonunda dikkat çekilen, "Böylece yanları yataklarından uzaklaşır" ziyadesi ile şu ifade ediliyor: "Secde suresinde "yanları yataklarından uzaklaşır" mealindeki âyetle teşvik edilen gece namazı, akşamla yatsı arasında kılınan namazla eda edilmiş, Cenab-ı Hakk'ın bu irşadına, nafile sınıfına giren bu teşvikine uyulmuş, mü'mine tavsiye edilen bu namaz yerine getirilmiş olur."[287]

TÛR SÛRESİ

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ]عَنِ النَّبىِّ # أنَّهُ رَأى الْبَيْتَ الْمَعْمُورَ يَدْخُلُهُ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعُونَ ألْفَ مَلَكٍ.[أخرجه البخارى.

ـ

1. (797)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'nin, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den naklettiğine göre, Resûlullah Beytu'l-Ma'mur'a her gün yetmiş bin melâikenin girdiğini görmüştür." [Buhârî, Bed'ül-Halk 6.][288]

AÇIKLAMA:

Beyt-i Ma'mur eserde varid olduğu üzere, yedinci semada, Arş-ı Rahman'ın hizasında ve Kâbe-i Muazzama'nın üst hizasında yer alan beyttir. Ka'be arz ahalisinin metafı (tavaf ettiği mekan) olduğu gibi, Beyt-i Ma'mur da sema ehlinin, melâikenin tavaf ettiği mükerrem bir yerdir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mirac esnasında burasını görmüştür. Cebrail: "Bunun içinde hergün yetmiş bin melâike namaz kılar ve bir kere çıkan bir daha dönmez" açıklamasında bulunmuştur.
Bu Beyt-i Şerif'in bir ismi de Durâh'tır. Hz. Ali (radıyallahu anh)'den gelen bir rivayete göre, her semâda, Kâ'be-i Muazzama'nın hizasında bir Beyt-i Mâmur mevcuttur.
Yine rivayetlerde gelmiştir ki, Beyt-i Ma'mur Kâ'be'nin tam üst karşısındadır. Öyle ki Beyt-i Mâmur'dan bir taş bırakılacak olsa Kâbe' nin üzerine düşecektir.[289]

ـ2ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما عن النبى # قال:]إدْبارُ النَّجُومِ الرَّكْعَتَانِ قَبْلَ الْفَجْرِ، وَإدْبَارُ السُّجُودِ الرَّكْعَتَانِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ.[أخرجه الترمذى .

2. (798)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın rivayetine göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışından sonra dahi tesbih et" (Tur, 49) âyetinde geçen "yıldızların batışından sonra" kılınacak namazın (idbâre'ssücud), sabahın farzından önce kılınan iki rekat; (Kâf suresinde geçen) edbâre'ssücud ile

de akşamın farzından sonra kılınan iki rek'at olduğunu söylemiştir." [Tirmizî, Tefsir, Tûr, (3271).][290]

AÇIKLAMA:

Kâf suresinde geçen edbâre'ssü'cud ibaresiyle ilgili açıklamayı 795 numaralı hadiste yaptık.[291]

NECM SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ]في قَوْلِهِ تعالى: فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أوْ أدْنَى؛
وفي قَوْلِهِ: مَاكَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأى؛ وفي قَوْلِهِ: لَقَدْ رَأى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى قَالَ فِيهَا كُلِّهَا: رَأى جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّمُ لَهُ سِتُّمائَةِ جَنَاحٍ[. أخرجه الشيخان والترمذى.

1. (799)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh), Necm suresinde geçen, "İki yay kadar, yahud daha yakın oldu"; keza, "Onun gördüğünü kalb yalan çıkarmadı"; keza, "Andolsun ki, O, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını görmüştür" (Necm, 9, 11, 18) âyetlerinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Cibril (aleyhisselam)'i altı yüz kanadıyla gördüğüne işaret bulunduğunu söylemiştir. [Buharî, Tefsir, Necm 1, Bed'ü'l-Halk 6; Müslim, İman 280-282 (174); Tirmizî, Tefsir, Necm (3279).][292]

ـ2ـ وفي رواية مسلم رحمه اللّه:]رَأى جِبْرِيلَ في صُورَتِهِ[.

2. (800)- Müslim merhum bir rivayetinde: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Cebrâil'i aslî sûretinde gördü" demiştir.[293]

AÇIKLAMA:

Necm suresi, Fahr-i Kâinat efendimizin, ruh maal cesed (yani cesed ve ruhuyla birlikte) semâvata uruçla akrebiyet-i İlâhiye'ye mazhar oluşu demek olan, mirac vak'asını tasvir eder.
Mirac, sadece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın değil, insanlığın mazhar olduğu en büyük mucizedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan önceki peygamberler de (aleyhimüsselam) mucizelere ve hatta mirac nevinden mucizelere mazhar olmuşlardır. Ancak 5568 numaralı hadiste görüleceği üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in mazhar olduğu mahiyet ve muhtevada bir miraca hiçbirisi mazhar olmamış. Resûlullah'ın erdiği kurbiyyete hiçbiri erememiştir.
Mirac hadisesinin, safahat ve mahiyetini yukarıda numarasını verdiğimiz hadise bırakarak burada, sadedinde olduğumuz hadisin anlaşılmasını sağlayacak açıklama ile yetineceğiz.
Hadis, Necm suresinin baş kısmında, Mi'rac hadisesiyle ilgili bâzı tabirleri açıklamaktadır. Tâbirler, şehâdet âleminin haricinde, gayb âleminde cereyan ettiği ve o âlemin hakikatleri, bilmecburiye şehadet âlemine ait tâbirler ve maddî vasıtalarla iade edildiği için anlaşılması oldukça zor bir tasvir ortaya çıkmaktadır. Bilhassa zamirlerin mercii farklı tevcihlere müsaittir ve bidayetten beri âlimler ihtilâf etmişlerdir. Sözkonusu bahis, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le ilgili ayetlerden Cebrail'e, ondan sonra Mirac'a müteallik bazı tavsiflere geçer, ifade, dediğimiz gibi:
1- Gaybe müteallik,
2- Son derece veciz,
3- Âyetlerin mâkabli ve kelimelerin ifade ettiği mânâlar, zamirleri farklı tevcihlere müsaid olduğu için, bazı zamirler Allah'a mı, Cebrail'e mi veya yerine göre Zât-ı Risâletpenâhî'ye mi ait, ihtilâf edilmiştir. Sûre ile alâkalı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den meseleler üzerine çok kesin açıklamalar vârid olmayınca, ulemâ, Ashab'dan intikal eden bazı farklı rivayetlere müsteniden, ihtilâflı manalar üzerinde durmuşlardır. Necm suresinin baş kısmındaki Mirac tasviri şöyledir:

"Battığı dem yıldıza andolsun ki, sâhibiniz (Muhammed doğru yoldan) sapmadı. Bâtıla da inanmadı. O, kendi (fikir ve) hevâsına göre konuşmaz. O(nun söyleyip getirdikleri) kendisine (Allah tarafından yapılan) vahiyden başka bir şey değildir. O'nu müthiş kuvvetlere mâlik olan (Cebrail) öğretti. (Ki o), akıl ve re'yinde kâmil (bir melek)dir. Hemen (kendi suretine girip doğruldu. O (Cebrail) en yüksek ufukta idi. Sonra (Cebrail, Muhammed'e) yaklaştı. Derken sarktı. (Bu suretle o, Muhammed'e) iki yay kadar, yahud daha yakın oldu da, (Allah'ın) kuluna vahyettiğini etti. O'nun gördüğünü kalb(i) yalanlamadı. Şimdi siz onun (peygamberin) bu görüşüne karşı da kendisiyle mücadele mi edeceksiniz? Andolsun ki onu (Cebrai'i aslî suretinde) diğer bir defa da Sidretü'l-Münteha'nın yanında gördü ki, Cennetü'l-Me'vâ onun yanındadır. O (gördüğü) zaman Sidre'yi bürüyordu onu bürümekte olan (Peygamberin) göz(ü, gördüğünden) ne şaştı, ne aştı. Andolsun ki O, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını görmüştür." (Necm, 1-18).
Hadiste, İbnu Mes'ud (radıyallahu anhümâ)'un açıklamasına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın iki yay miktarı ulaştığı yakınlık Hz. Cibril'e olan yakınlıktır.
Halbuki, başta bir kısım âlimlere göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın teşrif edildiği bu yakınlık Rabbü'l-âlemin'e olan yakınlıktır. Yani Resûl-i Ekrem Mirac sırasında iki arşına tekabül eden Kâb-ı Kavseyn'den daha da ileri bir yakınlıkla Cenab-ı Hakk'ın mekândan münezzeh zâtına takarrüb etmiş bulunuyor.
Diğer bazı izahlara göre, Kâb-ı Kavseyn'den murad üst üste konan iki yaydır. Değerli müfessirimiz Elmalılı'nın "daha güzel" bulduğu bu yoruma göre, âyet, üst üste konan iki yay mesâfesinden daha da ileri bir yakınlığa işaret etmektedir ki müfessirler bu teşbihe, meleke-i ittisali temsil ve bu'd-ı mülebbisi nefyile Peygamberin vahyi istimâını tahkik maksadıyla yer verildiğini belirtmişlerdir. Bu mânaya göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisinden önce hiç kimseye nasib olmamış, kendisinden sonra da hiç kimseye nasib olmayacak âzamî bir İlahî yakınlığa ererek Cenab-ı Hakk'tan vasıtasız vahye mazhar olmuştur. Yakınlıktan sonra vahye temas eden âyet bunu ifade etmektedir.
"Onun gördüğünü kalb yalan çıkarmadı."

"Andolsun ki O, Rabbinin ayetlerinden bir kısmını görmüştür" meâlindeki âyetlerde, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in gördüğü şey ne idi? Allah'ı mı görmüştü, Cebrail'i mi, başka bir şeyi mi? Bu hususlar, âlimler arasında münakaşalıdır.
Sadedinde olduğumuz rivayette İbnu Mes'ud hazretleri (radıyallahu anh): "Bu ayetlerde, diyor, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hz. Cebrâil (aleyhissalâtu vesselâm)'i hüviyet-i aslîsi, şekl-i fıtrîsi ile gördüğünü haber verilmektedir."
Âyette geçen muhtelif meseleler var, çoğunlukla âlimler ihtilâflı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunların hepsine burada yer vermek mevzuyu uzatır. Ancak rü'yet meselesinde İbnu Abbâs (radıyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Miraç'ta Cenab-ı Hakk'ı gözleriyle gördüğünü kesin bir dille ifade ederken, Hz. Aişe bunu reddeder ve "Her kim, "Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem Rabbini gördü" diye zu'mederse Allah'a karşı büyük iftira etmiş olur" der. Hz. Aişe ve onun görüşünü benimseyenler, Necm suresinde geçen rü'yetin, Cebrail (aleyhisselam)'i hey'et-i aslîsi ile görmek diye te'vil eder ve Allah'ı hiçbir beşerin göremiyeceği hususunda şu âyetleri delil gösterirler:
تُدْرِكُهُ اَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ اَبْصَار (meâlen): "Gözler O'nu idrak edemez, O gözleri idrak eder" (Enâm 103) âyeti ile وَمَا كَانَ لبشر ان يكلّمَهُ اللّه ا وَحْياً اَوْ مِنْ وَرَآئى حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُوً (meâlen): "Yâ bir vahiy ile, ya bir perde arkasından, yahud bir elçi gönderip de kendi izniyle dileyeceğini vahyetmesi olmadıkça Allah'ın hiçbir beşere kelam söylemesi vâki olmamıştır" (Şurâ, 51).

Müteakip rivayet de bu mevzuyu açıklayacaktır.[294]

ـ3ـ وفي رواية الترمذى عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]رَأى مُحمّدٌ # رَبَّهُ، قَالَ عِكْرِمَةُ: قُلْتُ ألَيْسَ يَقُولُ اللّهُ تَعَالىَ تُدْرِكُهُ اْبْصَارُ. قَالَ: وَيْحَكَ، ذلِكَ إذَا تَجَلَّى بِنُورِهِ الَّذِي هُوَ نُورُهُ، وَقَدْ رَأى رَبَّهُ تَعَالى مَرَّتَيْن[.

-

3. (801) Tirmizî'nin İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'tan kaydettiği bir rivayette, İbnu Abbas: "Muhammed Rabbini gördü" der. İkrime (kendisine): "Allah, Kur'ân-ı Kerim'de (mealen): "Gözler onu idrak edemez" (En'am, 103) demiyor mu?" diye sorunca: "Amma da yaptın, bu görme işi, Cenâb-ı Hakk kendi nuru ile tecelli ettiği zaman bunu göremez demektir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ise Rabbini iki sefer görmüştür" açıklamasını yapar." [Müslim, İman 284, (176); Tirmizî, Tefsir, Necm (3275, 3276, 3277).][295]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas, "Gözler onu idrak edemez" (En'am 103) mealindeki âyette, Cenab-ı Hakk'ı göz ihata edemez, künhüne vakıf olamaz diye anlamıştır. O'na göre, âyette, gözün Allah'ı görmesi nefyedilmemiştir. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın bu kanaate bir başka âyetle ulaştığı söylenmiştir. O ayet, Hz. Musa (aleyhisselam) ile alâkalıdır: Mûsa'nın görme talebi üzerine Cenab-ı Hakk dağa tecelli edince dağ parça parça olup dağılır ve Hz. Musa baygın düşer.

فَلَمَّا تَجَلّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَله دَكّاً وَخَرَّ مُوسى صَعِقاً فَلَمّا اَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمؤمِنِينَ

"...Rabbı dağa tecelli edince onu yerle bir etti ve Musa da baygın düştü; ayılınca: "Ya Rabbi, münezzehsin. Sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi." (A'raf, 143).

Bu ayette Hz. Musa'nın, dağa tecelli eden İlahî nuru müşâhedeye tahammül edemeyerek düşüp bayıldığı ifade edilmektedir.

Sadedinde olduğumuz hadisin Müslim'deki vechinde İbnu Abbas: "Muhammed Rabbini kalbiyle iki sefer gördü" demiştir. Ancak, ondan meşhur olan görüş Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Rabbini "gözle" görmüş olmasıdır. Hatta bazı rivayetlerde şöyle dediği de kaydedilir: "Allahu Teala Hz.Musa (aleyhisselam)'yı kelâm, Hz. İbrahim (aleyhisselam)'i hıllet, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'i de rü'yet ile mümtaz kılmıştır."[296]

ـ4ـ وعن الشعبي قال:]لقِىَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما كَعْباً رَضِىَ اللّهُ عَنْه بِعَرَفَةَ فَسألَهُ عَنْ شئٍ فَكَبَّرَ حَتَّى جَاوَبَتْهُ الْجِبَالُ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما: إنَّا بَنُو هَاشِمٍ. فقَالَ كَعْبٌ: إنَّ اللّهَ قَسَمَ رؤْيَتَهُ وَكَمَهُ بَيْنَ مَحمدٍ وَمُوسى صَلَّى اللّهُ عَلَيْهمَا وَسَلَّمَ، فَكَلَّمَ مُوسى مَرَّتَيْنِ، وَرآهُ مُحَمَّدٌ # مَرَّتَيْنِ. قالَ مسروق رحمه اللّهُ: فَدَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْها فقُلْتُ: هَلْ رأى مُحمّدٌ رَبَّهُ؟ فقَالَتْ: لَقَدْ تَكَلَّمْتَ بِشَئٍ قَفَّ لَهُ شَعْرِى. قُلْتُ رُوَيْداً، ثُمَّ قَرَأتُ: لَقَدْ رأى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرى. فقَالَتْ: أيْنَ يُذْهَبُ بِكَ؟ إنَّمَا هُوَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّمُ. مَنْ أخْبَرَكَ أنَّ مُحمداً رَأى ربَّهُ، أوْ كَتَمَ شَيْئاً مِمَّا أُمِرَ بِهِ، أوْ يَعْلَمُ الخَمْسَ الّتِى قَالَ اللّهُ تَعَالى: إنَّ اللّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ. فقَدْ أعْظَمَ عَلَى اللّهِ تَعالى الْفِرْيَةَ. وَلكِنَّهُ رَأى جِبْرِيلَ لَمْ يَرَهُ في صُورَتِهِ إ ّ مَرَّتَيْنِ: مَرَّةً عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهى، وَمَرَّةً في جِيَادٍ لَهُ سِتُّمِائَةِ جَنَاحٍ قَدْ سَدَّ ا ُفُقَ[. أخرجه الترمذى.)قفّ شعرى(: أى قام شعر رأسى وبدنى فزَعاً.)والفرية(الكذب .

4. (802)- Şa'bî anlatıyor: İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), Arafat'ta Ka'b'la karşılaştı. Ka'b'a birşeyle sordu. Bunun üzerine Ka'b öyle bir tekbir getirdi ki, dağlarda yankılar yaptı. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) dedi ki:

"- Biz Benî Haşim'deniz!"

Ka'b da:

"- Allah rü'yeti ile kelâmını Muhammed ile Musa (aleyhimasselat vesselam) arasında taksim etti. Musa'ya Allah iki kere konuştu. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) de Mirac'ta Allah'ı iki kere gördü."

Mesrûk der ki: "Hz. Aişe (radıyallahu anh)'nin yanına girdim ve "Muhammed Rabbini gördü mü?" diye sordum. Bana:
"- Öyle bir şey söyledin ki, (korkudan) tüylerim diken diken oldu" dedi.
"- Ağır olun, (hemen reddetmeyin) deyip şu meâldeki âyeti okudum: "Andolsun ki O, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını görmüştür" (Necm, 18).
Buna şu cevabı verdi:
"-Bu âyet seni nereye götürmüş? (Âyeti anlamakta hata etmişsin, âyette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gördüğü belirtilen şey) Cibril (aleyhisselam)'dir. Sana kim: "Muhammed Rabbini görmüştür" derse veya "Emredildiği tebligattan bir şey gizlemiştir" derse veya "Allah'ın gayb ilan ettiği şu beş şeyi bildiğini söylerse: "Kıyametin ilmi şüphesiz ki Allah'ın nezdindedir. Yağmuru O indirir. Rahimlerde olanı O bilir. Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiçbir kimse hangi yerde öleceğini bilmez..." (Lokman, 34) bilki en büyük iftira ve yalanda bulunmuştur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, âyette bahsedilen rü'yeti Cebrail'le ilgilidir. Efendimiz'in gördüğü şey, Cebrail'dir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Cebrâil (aleyhisselam)'i altı yüz kanadıyla fıtrî suretinde ancak iki defa görmüştür: Bir defasında Sidretü'l-Müntehâ'da, bir defesında da (Mekke'nin aşağısında) Ciyâd denilen yerde, ufku (her cihetiyle semayı) kaplamış vaziyette." [Tirmizî, Tefsir, Necm (3274); Buharî, Tefsir, Mâide 7, Bed'ül-Halk 6, Tevhid 4; Müslim, İman 287, (177).][297]

AÇIKLAMA:

Rivayette İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın sual sorduğu kimse, Muhadramun'dan Ka'bu'l-Ahbâr diye meşhur Ka'b İbnu Mâti' el-Hımyerî'dir. Yemen asıllı bir Yahudidir. Hz. Ömer devrinde Müslüman olmuştur. Daha önce Hz. Ebu Bekir ve Hatta Hz. Peygamber zamanında Müslüman olduğu da söylenmiştir. Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evsafını duyuncu Müslüman olanlardandır. Ka'b, âlim bir kişidir. Müslüman olduktan sonra Suriye'ye gitmiş, Humus'ta yerleşmiştir. Rivayette, İbnu Abbas'ın suâlini cevaplanamıyacak kadar

büyütmüş olduğu için yüksek sesle tekbir getirmiş olmalıdır. Hatta sualin Allah'ın görülmesiyle ilgili olduğu tahmin edilmiştir. Nitekim Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye de aynı şey sorulunca, sualin tüylerini kabarttığını söylemiştir. Tîbî, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın: "Biz Benî Hâşim'deniz" demesini, Ka'b'ı öfkesinden teskin maksadıyla bir uyarı, cevabı düşünerek vermesi için bir ikaz olarak değerlendirir. Yani, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): "Biz, demek istemiştir, ilim ve marifet ehli kimseleriz, sizin cevap verilmez bulduğunuz kadar cevaptan uzak şey sormayız." İşte bu ikaz üzerine Ka'bu'l-Ahbar düşünüp: "Allah rü'yeti ile kelâmını Muhammed ile Mûsa (aleyhissalâtu vesselâm) arasında taksim etti." şeklinde başlayan cevabını vermiştir.
Ka'b'ın bu cevabından anlıyoruz ki, Ka'b, Necm suresinde geçen rü'yet meselesinde Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) gibi düşünmüyor. Hz. Aişe, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Cebrâil'i suret-i asliyesi ile iki kere gördüğü kanaatinde olmasına rağmen Ka'b, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Cenab-ı Hakk'ı iki kere gördüğü kanaatindedir.
Hz. Aişe'nin tüylerinin kabarması, onun Allah'ın büyüklüğü karşısında duyduğu heybet hissinden, O'nu görülebilir olmaktan münezzeh tutmasındandır. Allah'ın görüldüğüne inanmak ona göre teşbihtir, tenkistir, tenzihe aykırıdır, böyle demek muhaldir. Böyle bir inanca düşmekten korkmuştur ve tüyleri diken diken olmuştur.
Tirmizî'nin yer verdiği bir başka rivayette İbnu Abbas, Hz. Aişe (radıyallahu anhümâ)'ye şöyle mukabele etmiştir:
يا اُمُّ المؤمِنِينَ اُنْظُرِينِى وَ تُعْجِلِينِى اَلَيْسَ اللّٰه تَعالى يَقُولُ وَلَقَدْ رَآه نَزْلَةً اُخرَى وَلَقَدْ رَآهُ بِالْاُفُقِ الْمُبِينَ
Yani: "Ey mü'minlerin annesi, hele beni bir dinleyin, reddetmede acele etmeyin. Cenâb-ı Hakk âyet-i kerime'de وَلَقَدْ رَآهُ نزْلَةً اُخْرى "Andolsun ki O'nu diğer bir defa da Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında gördü" (Necm, 13-14); وَلَقَدْ رَآهُ بِاُفُقِ الْمُبِينَ "Andolsun ki O (sahibiniz) onu apaçık ufukta görmüştür." (Tekvir, 23) buyurmuyor mu?"
Hadiste geçen Ciyâd bir yer adıdır. "Mekke'nin aşağısından bir mevki" diye târif edilir. Bazı rivayetlerde اَجْيَاد ecyâd şeklinde gelir.

Buradaki görüşünde, Cibril gökyüzünü tamâmen bürümüş vaziyette idi. Her nereye baksa onu görüyor başka bir şey görmüyordu.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, Cebrail'i iki sefer görüşünden maksat, yaratıldığı aslî suretiyle görülüşüdür. Altı yüz kanatlı, ufuğu tamamen kaplamış olarak görülüşler kastedilir. İşte bu tarzda görülüş iki defa olmuştur. Cebrail (aleyhisselam)'in, insan suretinde Resûlullah'a görünmesi pek çok defa vukua gelmiş ve hatta bu şekilde, onu ashabtan bazıları da zaman zaman görmüştür.Sadedinde olduğumuz hadis bir kısım ziyade ve noksanlarla farklı şekillerde rivayet edilmiştir. Sahiheyn'de gelen bir vechi şöyledir: "Aişe'ye dedim ki: Pekâla Cenab-ı Hakk'ın, دَنَا فَتَدَلّٰى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أوْ اَدْنى sözü nerde? Aişe: "Bu Cibril (aleyhisselam)'dir, normalde bir insan suretinde gelirdi. Ayette temas edilen gelişte yaratıldığı surette geldi" dedi."[298]

ـ5ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما. في قولِهِ تعالى:]أَفَرَأيتُمُ الَّتَ وَالْعُزَّى. قالَ كانَ الَّتُ رَجُ يَلُتُّ سَوِيقَ الحَاجِّ]. أخرجه البخارى .

5. (803)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), "Allah'ı bırakıp taptığınız Lât'ın, Uzza'nın ve (bunların) üçüncüsü olan diğer Menât'ın (herhangi bir şey hakkında zerrece kudretleri var mı? Bize haber verin" (Necm, 19-20) meâlindeki âyet hakkında şu açıklamayı yaptı: "Lât (Ka'be'yi ziyarete gelen) hacılara (yağ ile) sevik[299] (denen yiyeceği) karıp hazırlayan bir adamdı." [Buharî, Tefsir, Necm 2.][300]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, âyette zikredilen bir kaç put isminden Lât hakkında bilgi vermektedir. Lât putunun menşei hakkında kaynaklarda farklı izahlar rivayet edilmiştir. Rivayette, İbnu Abbas'ın yaptığı açıklama mezkur izahlardan birini aksettirir: Buna göre, Lât ismi, döğüp ezmek ve bulayıp karmak manalarına gelen, لَتَّ (Lette) kökünden ismi fâildir.

Rivayete göre, vaktiyle bir adam yağ ile sevik karıp hacılara yiyecek hazırladı. Sonradan onun hâtırasına bir put yapılarak ma'bud ittihaz edildi ve kavud karan manasına Lât denildi. Bu İbnu Abbas'ın açıklaması.

Bir başka açıklamaya (Taberî'ye) göre, Ellât Allah lâfzındandır. A-raplar tanrıları dişi telakki ettikleri için, Allah lâfzının sonuna dişilik te'si (tâ-i te'nis) ilâve edilmiştir, erkeğe Amr, kadına Amre; erkeğe Abbas, kadına Abbâse dendiği gibi, müşrikler, putlarına Allah'ın isimlerinden isimler vermişler, böylece Allah isminden el-Lat; el-Aziz isminden el'Uzzâ isimlerini elde etmişlerdir.[301]

ـ6ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]مَا رَأيْتُ شَيْئاً أشْبَهَ بِاللَّمَمِ مِمَّا قَالَ أبُو هريرة: إنَّ النَّبىّ # قالَ: إنَّ اللّهَ كَتَبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ حَظَّهُ مِنَ الزِّنَا أدْرَكَ ذلِكَ مَحَالَةَ. فَزِنَا العَيْنَيْنِ النَّظَرُ، وَزِنَا اللِّسَانِ النُّطْقُ، وَالنَّفْسُ تَمَنَّي وَتَشْتَهى. وَالْفَرْجُ يُصَدِّقُ ذلِكَ أوْ يُكَذِّبُهُ[. أخرجه الشيخان وأبو داود.

6. (804)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'nin şu rivayete temas ettiği şeyden Lemem'e daha ziyade benziyenini görmedim: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Allah âdemoğluna zinâdan nasibini yazmıştır. Bu mutlaka ona ulaşacaktır: "Gözlerin zinâsı nazardır, dilin zinâsı konuşmaktır. Nefis de temenni eder ve iştah duyar. Ferc de bunu tasdik veya tekzib eder." [Buharî, isti'zân 12, Kader 9; Müslim, Kader 20, (2657); Ebû Davud, Nikâh 44, (2152).][302]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Necm suresinde geçen الّذين يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ اِثْمِ وَالْفَوَاحِشِ اِّ اللَّمَمَ "(O güzel hareket edenler), Lemem

(ufaktefek günahlar) hâriç olmak üzere, günahın büyüklerinden ve fuhuşlardan kaçınanlardır..." (Necm, 32) meâlindeki âyeti açıklamak sadedinde vârid olmuştur.
Ayet-i kerimede Cenâb-ı Hakk, Lemem kelimesiyle ifade ettiği ufak tefek günahlar dışında kalan büyük günahlardan ve bilhassa fuhşiyattan kaçınanları cennetle mükâfaatlandıracağı güzel hareket edenler sınıfına dahil etmektedir.
Öyle ise, güzel hareket edenlerden olmaya mani olmayan küçük günahlar, yani lemem'den maksad nedir? Hangi davranışlar, günahlar buna girer?
İşte İbnu Abbas (radıyallahu anh) bu soruyu cevaplandırmakta ve: "Burada zikri geçen Lemem'e en uygun günahlar, Ebu Hüreyre tarafından rivayet edilmiş bulunan şu hadiste dikkat çekilen günahlardır" demektedir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hadiste kişinin zinâ manasına giren bir kısım günahlardan kaçınamayacağını belirtmektedir: Zinâya sevkedici müheyyic, haram şeylere bakmak, bu çeşitten müheyyic, gıcıklayıcı sözler söylemek ve bûse gibi fiilî davranışlar.
Aliyyu'l-Kârî: "Hadiste zikredilen nasibten murad, zinanın mukaddemâtıdır, (yâni zinaya götüren ön sebepler)" der ve bunlardan mühimlerini sayar: Temenni etmek, bu maksadla harekete geçmek, konuşmak, bakmak, elle temas etmek ve başabaş yalnız kalmak...
Ancak hadis-i şerifte zinânın sebebine dikkat çekildiği de söylenmiştir: Buna göre, asıl sebep, şehvet duygusu ve kadınlara duyulan meyildir. İki göz, kalb ve ferc bu maksadla yaratılmıştır, zina lezzetini de bunlar tadarlar.
Keza: "Hadis, zinânın, esâs itibariyle bu şekilde cereyan edeceğinin ezelde takdir edildiğini bildirmektedir" de denmiştir.
Âlimlerden bazıları şu hususa da dikkat çekmiştir: "Zinânın ezelde yazılmış olması" herkes behemahal bu söylenen zinalardan birine mecburi şekilde düşecek mânasına gelmez. Bilâkis, fıtratına hubbu'şşehvet (şehvet sevgisi) konmuştur, demektir. Zira Cenab-ı Hakk, dilediğini rahmetiyle ve fazlıyla korur."

Özetlemek gerekirse hadis gerçek manada zinânın vukua geliş vetiresini anlatmaktadır:

1- Herkesin fıtratında şehvet duygusu vardır.

2- Bu duygu icabı nefiste (kalbte) zina arzusu doğabilir.

3- Göz bakar, dil, el, ayak harekete geçer.

4- Ferc bunu tasdik eder veya reddeder.

İşte ferc reddettiği takdirde, zina kelimesiyle ifade edilen mukaddemât, ayet-i kerimede lemem denen ve affedileceği belirtilen ufaktefek günahlar çerçevesinde kalmaktadır. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın yorumu budur.

Büyük günahın tarifi için müteakip açıklamaya bakın. [303]

ـ7ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْه في قولِهِ تعالى:]الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَآئِرَ ا“ثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِّ اللّمَمَ. قالَ: قَالَ رسولُ اللّه #: إنْ تَغْفِرِ اللَّهُمَّ تَغْفِرْ جَمَّا. وَأىُّ عَبْدٍ لَكَ َ ألَمَّا]. أخرجه الترمذى وصححه.

7. (805)- Yine İbnu Abbâs (radıyallahu anh), "(O güzel hareket edenler), lemem hâric olmak üzere günahın büyüklerinden ve fuhuşlardan kaçınanlardır" (Necm, 32) meâlindeki aynı âyet hakkında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Ey Rabbim, sen affedicisin, hepsini affet, küçük günah işlemeyen kulun yoktur." [Tirmizî, Tefsir, Necm, (3280).][304]

AÇIKLAMA:

Hadis, sanki şart cümlesidir: "Eğer affedersen, ey Allah'ım çok affet..." gibi. Ancak, Gaffar olan Cenâb-ı Hakk'ın kapısına böyle bir üslubla müracaat kulluk edebine münâsib düşmez. Bu sebeple âlimler: "Ya Rab, mâdem senin şe'nin affetmektir, öyleyse toptan affet" şeklinde anlaşılması gereğine dikkat çekerler.

Esâsen, rivayette Hz. Resûl (aleyhissalâtu vesselâm)'ün sözü olarak gözüken kısım, bir beyttir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) muasırı olan bir Arab şâirinin, Ümeyye İbnu Ebi's-Salt'ın bir şiirinden inşâd buyurmuştur.

Ümeyye İbnu Ebî's-Salt Sakîfli bir şâirdir. Şiirleri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hoşuna giderdi. Zaman zaman bazı beytlerini inşâd ettiği ve hatta: "Ümeyye Müslüman olayazdı" dediği rivayet edilir. Bâzı rivayetler onun Müslüman olmaya azmettiğini bile kaydeder. İbnu's-Seken, onu es-Sahâbe'de zikreder, İslâm ona ulaşmadı der. Ancak Müslüman olup hicret etmek üzere yola çıktığı, Bedir'e kadar geldiği, orada Müslümanların müşrikleri öldürüp Bedir Kuyusu'na attıklarını duyunca , müşrikler için mersiye yazdığı ve kâfir olarak dokuzuncu hicri senede Tâif'te öldüğü ittifakla kabul edilir.

Lemem'in ne olduğu hususunda farklı fikirler ileri sürülmüş ise de Cumhur "küçük günahlar" diye açıklamıştır. "Bu, zinâdan küçük olan öpme, gamze, nazar" demiş ve hakkında had cezası vârid olmayan yalana benzetmiştir.

Büyük Günah'ı da: "Allah'ın ateşle korkuttuğu her günah" veya "Hakkında had cezası konmuş olan suçlar: Katl, zina, kazf, hırsızlık... gibi" veya "fâilini şiddetle zemmettiği fiiller..." diye târif etmişlerdir.

Fevâhiş (fahişe'nin cem'idir) de, hakkında vaid (cehennemle korkutma) gelen her günah" veya "hassaten zinâ" diye açıklanmıştır.[305]

KAMER SÛRESİ

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]جَاءَ مُشْرِكُو قرَيْشٍ يُخَاصِمُونَ رسولَ اللّه # في الْقَدَرَ. فَأنْزَلَ اللّهَ تَعَالى: يَوْمَ يُسْحَبُونَ في النَّارِ عَلَي وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ إنَّا كُلَّ شَئٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ[. أخرجه مسلم والترمذى.

1. (806)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kureyş müşrikleri, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le kader mevzuunda tartışmak için geldiler. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu (meâlen): "O gün onlar yüzleri üstünde sürüklenirler. (Onlara) tadın cehennemin dokunuşunu" (denilir). Şüphesiz ki biz, herşeyi bir takdir ile yarattık" (Kamer, 48-49). [Müslim, Kader 19, (2656); Tirmizî, Kader 19, (2158), Tefsir, Kamer, (3286); İbnu Mâce, Mukaddime 10, (83).][306]

AÇIKLAMA:

Nevevî, burada kaderin imanın bir rüknü olan mâruf kader manasında kullanıldığını belirtir. Bu Cenâb-ı Hakk'ın önceden takdir edip, takdirinin değişmiyeceği hususunda hükmetmiş olması, ilim ve irâdesinin olacak şeye sebkat etmesi (yâni önceden ilmiyle bilmesi ve bu bilgisine irâdesiyle hükmetmiş olması) demektir. Ebu'l-Velid el-Bâci başka manaya da hükmetmişse de Nevevî onun görüşüne katılmaz.
Sadedinde olduğumuz âyet-i kerime ve hadis-i şerif, kaderin sübûtu hususunda kesin nassdırlar. Ayrıca kader deyince muayyen bir şey kastedilmediğini, her şeye şâmil bir kader sözkonusu olduğunu ifade ederler. Yani her şey ezelde Allah tarafından takdir edilmiştir ve Cenab-ı Hakk her şeyi ilmiyle ezelden beri bilmektir.[307]

RAHMAN SÛRESİ

ـ1ـ عن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]خَرَجَ رسول اللّه # عَلى أصْحَابِهِ فِقَرَأ عَلَيْهِمْ سُورةَ الرَّحْمنِ إلى آخرِهَا فَسَكَتُوا. فقَالَ: لَقَدْ قَرَأتُهَا عَلى الْجِنِّ فَكَانُوا أحْسَنَ مَرْدُودَا مِنْكُمْ كُنْتُ كُلَّمَا أتَيْتُ عَلَى ءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ. قالوا: بِشَىءٍŒقَوْلِهِ تَعَالى فَبِأىِّ آ مِنْ نِعَمِكَ رَبَّنَا نُكذِّبُ فَلَكَ الْحَمْدُ]. أخرجه الترمذى.

1. (807)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün, Ashâbının huzuruna çıktı ve Rahmân suresini baştan sona okudu. Hepsi de sükût ettiler. Bunun üzerine:
"Ben bu sureyi cinlere de okudum, onlar sizden daha güzel karşılık verdiler. Şöyle ki: "Cenâb-ı Hakk'ın: "Rabbinizin hangi ni'metini tekzib edersiniz?" kavl-i şeriflerini her okuyuşumda şöyle diyorlardı: "Ey Rabbimiz, biz ni'metlerinden hiçbir şeyi tekzib edemeyiz, bütün hamdler sanadır." [Tirmizî, Tefsir, Rahmân, (3287).][308]

AÇIKLAMA:

Hadisin, Tirmizî'deki aslında "Cin Gecesi" tâbiri de yer alır, yani: "Ben cinlere Cin Gecesi (cinlerle karşılaştığım gece) okudum" demektir.
Cinlerin karşılık vermesi, "Allah'ın hangi nimetlerini tekzib edersiniz?" şeklinde istifham-ı takrirî tarzındaki âyetleri sükûtla karşılamadıklarını, metinde kaydedildiği şekilde cevap verdiklerini ifade etmektedir.
Ashab'ın sükûtla dinlemelerinin de takdir edilip, hasen yani "iyi" bulunduğuna, ancak cinlerin cevap vermesinin ahsen yani "daha iyi" bulunduğuna âlimler dikkat çekmiştir.[309]

VÂKIA SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن مسعود رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أن رسولَ اللّٰه # قال:]مَنْ قَرَأ سُورَةَ الْوَاقِعَةِ كُلَّ لَيْلَةٍ لَمْ تُصِبْهُ فَاقَةٌ، وَفي المُسَبِّحَاتِ آيةٌ كألْفِ آيةٍ.[أخرجه رزين.

1. (808)- İbnu Mes'ûd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle söyledi: "Kim her gece Vâkıa suresini okursa ona fakirlik gelmez. Müsebbihat'da, (Sebbeha veya Yüsebbihu ile başlıyan surelerde) bir âyet vardır, (sevabca) bin âyete bedeldir." Rezîn'in ilavesidir.[310]

AÇIKLAMA:

Rezîn tarafından ilâve edilen bu rivayetin birinci kısmı, ed-Dürrü'l-Mensûr'da görüldüğü üzere, bir çok kaynakta yer almıştır. Ancak ikinci kısmı hiçbirinde zikredilmez. Bâzı rivayetler şöyledir: "Vâkıa suresi zenginlik suresidir, onu okuyun ve evlâdlarınıza da öğretin." "Vakıa suresini kadınlarınıza öğretin, çünkü o, zenginlik suresidir." Hz. Aişe kadınlara şöyle demiştir: "Sizden kimse Vâkıa suresini okumaktan aciz olmasın." Câbir İbnu Semüre diyor ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazında Vâkıa ve ona benzeyen surelerden birini okurdu."[311]

ـ2ـ وعن أبى سعيد الخدرى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ في قوله تعالى:]وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ. أنَّ رسول اللّه # قالَ: ارْتِفَاعُهَا كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَا‘رْض، وَمَسِيرَةُ مَا بَيْنَهُمَا خَمْسُمائةِ عَامٍ[. أخرجه الترمذى .

2. (809)- Ebû Saîd el-Hudrî (radıyallahu anh), "(Sağcılar)... ve kadri yükseltilmiş döşeklerdedirler" (Vâkıa, 34) meâlindeki âyet hakkında, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şunu söylediğini nakleder: "Bunların yüksekliği sema ile arz arasındaki mesâfe kadardır. İkisi arasındaki uzaklık ise beş yüz yıllık yürüme mesafesidir." [Tirmizî, Sıfatu'l-Cenne 8, (2543).][312]

AÇIKLAMA:

Hadisin manası açık olmakla beraber hadise, Tirmizî tarafından kaydedilen bir açıklamayı belirtmek isteriz. Der ki: "Ehl-i ilimden bir kısmı bu hadisi tefsir sadedinde demiştir ki: "Bunun manası şudur: Döşekler, basamaklardır, basamaklar arasındaki mesâfe ise yer ile sema arasındaki mesâfe kadardır."

Böylece hadisten, bâzı şârihler şu mânaya ulaşmışlardır: "Yüksek döşeklerin döşendiği basamaklardan bir tanesinin yüksekliği, yerle sema arasındaki mesafe kadardır." Türbüştî bu manayı daha sahih bulmuş ve şu hadisle de takviye etmiştir:

اَنَّ لِلْجَنَّةِ مِائَةَ درجةٍ مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَاَرْضِ

Yâni: "Cennette yüz basamak vardır. Her iki basamak arasında sema ile arz arasındaki uzaklık kadar mesafe vardır."

Bu çeşit ifadelerin cennet hayatının herkese eşit bir mertebe kazandırmayacağını, burada yapılan amele, kazanılan hayra, sevaba göre sonsuzca farklı derecelerde olacağını ifade eder ve daha yüksek bir derecede kazanmak için daha çok hayırlı amelde bulunmaya mü'mini teşvik eder.

Kezâ cehennemin de, kâfir ve fâsığın küfür ve fıskdaki derecelerine göre, sonsuzca farklı derekeleri, mertebeleri mevcuttur.[313]

ـ3ـ وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ في قَوْلِهِ تعالى:]إنَّا أنْشَأنَاهُنَّ إنْشَاءً. إنَّ مِنَ المُنْشَآتِ الَّتِى كُنَّ في الدُّنْيَا عَجَائزَ عُمْشاً رُمْصاً[. أخرجه الترمذى.

3. (810)- Hz.Enes (radıyallahu anh), "Biz ceylan gözlüleri, defterleri sağından verilenler için yeniden yaratmışızdır. Onları bâkire, eşlerine düşkün ve hepsini bir yaşta kılmışızdır" (Vâkıa, 35-38) meâlindeki âyet hakkında şu açıklamayı yaptı: "Âyette mevzubahis olan yeniden diriltilenler arasında dünyada iken ihtiyarlayıp, gözlerinin feri kaçıp çapaklanmış pek yaşlı kadınlar da var."[314]

ـ4ـ وعن عبد اللّه بن أبى بكر بن عمرِو بن حزم رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ:]إنَّ في الكِتَابِ الَّذِى كَتَبَهُ رَسولُ اللّه # لِعَمْرِو بنِ حَزْمٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أنْ َ يَمَسَّ الْقرآنَ إَّ طَاهِرٌ[. أخرجه مالك.

4. (811)- Abdullah İbnu Ebî Bekr İbni Amr İbni Hazm (radıyallahu anh), "Hz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Amr İbnu Hazm (radıyallahu anh)'a yazdığı mektupta: "Kur'ân'a sâdece temiz olanlar dokunsun" emri de vardı." [Muvatta, Kur'ân 1, (1, 199).][315]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Vâkıa suresinde yer alan: "Ona tam bir surette temizlenmiş olanlardan başkası el süremez" (79. ayet) meâlindeki âyetle ilgili olarak burada kaydedilmiştir.
Hammad, Ebu'l-Âliye, Said İbnu Cübeyr, İbnu Abbas gibi bazıları bu âyet-i kerimede zikri geçen mutahharun'dan maksadın melâike olduğunu ve dokunulması yasaklanmış olan Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'daki Kur'an olduğunu söylemiştir.
Katâde, "O'na Allah indinde temizler dışında kimse dokunamaz, dünyada iken Kur'ân'a mecusi olan da, kirli olan da, münâfık olan da dokunmaktadır" der.
Selman-ı Fârisî, Enes İbnu Mâlik gibi bir kısım sahâbeden gelen rivayetler bu âyetle mü'minlerin Kur'ân'a abdestsiz olarak dokunamayacağını ifade ederler. Nitekim Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in Müslüman oluşuyla ilgili rivayet de bunu te'yid eder. Orada, Hz. Ömer kız kardeşine: "Şu okumakta olduğunuz yazıyı bana verin" dediği zaman kız kardeşi: "Sen kirlisin, ona sadece temizler dokunur, kalk yıkan" der. O da kalkar, yıkanır ve sonra da Kur'ân parçasını alır. Keza, sadedinde olduğumuz rivayet de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yazdığı mektupta bile, Kur'ân-ı Kerim'e temiz olmayanların dokunmayacağını ta'lim buyurmaktadır. Sa'd, İbnu Ömer, Hasan Basrî, Nehâî gibi seleften pek çoğu hep buna kani olmuşlardır.
Yukarıda da belirttiğimiz gibi, âyet-i kerimedeki nefyi, Levh-i Mahfuz'daki Kur'ân'a hamleden bazı alimler olmuş ise de, evlâ görüş Müslümanlara hamlidir ve kitaplarını temiz halde olmadan tutmamalarıdır.[316]

ـ5ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال:]مُطِرَ النَّاسُ على عَهْدِ رسولِ اللّه # فقَالَ رسولُ اللّه #: أصْبَح مِنَ النَّاسِ شَاكِرٌ وَمِنْهُمْ كَافِرٌ. قَالُوا هذِهِ رَحْمَةُ اللّهِ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: لَقَدْ صَدَقَ نَوْءُ كَذَا وَكَذَا، فَأنْزَلَ اللّهُ تَعَالى: فَ أقْسِمُ بِمَواقِعِ النَّجُومِ حَتّى بَلَغَ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أنَّكُمْ تُكذِّبُونَ[. أخرجه مسلم .

5. (812)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında halk yağmura kavuştu. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "İnsanlar bugün iki grup hâlinde sabaha erdiler, bir grubu kâfir, bir grubu mü'mindir" dedi. Ve şöyle açıkladı: "Bazıları: "Bu yağmur Allah'ın bir rahmetidir" derken, diğer bazısı: "Falan falan yıldızın uğuru doğru çıktı" dedi. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu:
"Hayır (hakikatler kâfirlerin dedikleri gibi değildir). İşte yıldızların düştüğü yerlere and ediyorum ki, hakikaten bu, eğer bilirseniz büyük bir anddır. Muhakkak o, elbette çok şerefli bir Kur'ân'dır ki siyânet edilmiş bir kitapta (yazılı)dır. Ona tam bir surette temizlenmiş olanlardan başkası el süremez.
O âlemlerin Rabbinden indirilmedir. Şimdi siz bu kelâmı mı hor görücülersiniz? Rızkınıza (şükür edeceğinize) siz behemahal tekzibe mi kalkışırsınız?" (Vakıa, 75-82). [Müslim, İman 127, (73).][317]

AÇIKLAMA:

Rivayetler, yukarıdaki vahyin yağmur hadisesi ile alakalı olarak nazil olduğunu kaydederler. Ancak, İbnu Salâh'ın da belirttiği üzere, muhtemelen sâdece son ayet vak'a ile ilgilidir.
Hadiste, açıkça görüldüğü üzere, câhiliye devrinin yıldız inancı reddedilmektedir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu meseleyi

uygun bir fırsatta ele almış, dikkatlerin yağmura çekildiği bir yağış sonrası tebliğini yapmıştır.
Cahiliye Arapları birçok şeyleri yıldızların tesirine bağlar, onların uğur veya şerrinin tesiriyle vukua geldiğine inanırdı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yağmuru yıldızın tesirinden bilmeyi küfür olarak tavsif buyurmuştur. Âlimler bununla küfrân-ı nimet mi kastedildiği, yoksa gerçek mânada Allah'ı inkâr mı kastedildiği hususunda ihtilâf etmişlerdir. Allah'ı inkâr kastedildiği takdirde, kişiyi imandan çıkarıp İslâm dininin dışına atan ciddi bir durum ortaya çıkmaktadır. Âlimler şöyle demekte müttefiktirler: "Eğer bir kimse, yağmurun yağmasında, tıpkı bazı câhiliye devri insanlarının inandığı gibi yıldızı fâil, müdebbir ve münşi (icad ve varedici) bilir, hakiki te'sirin yıldızdan olduğuna itikad ederse, bunun küfre düşmüş olacağı kesin ve muhakkaktır. Hadisin zâhiri de bunu ifade etmektedir.
Ancak Allah'ın lütfu ve rahmetiyle yağmurun yağdığına itikad ederek, şu veya bu yıldızın doğmasına yağmurun yağma zamanı veya yağacağına alâmet bilerek "falanca yıldız sebebiyle yağmura kavuştuk" diyecek olursa bunun küfür olmayacağı, mekruh bir söz olacağı belirtilmiştir. Kerâhetin tenzihî olduğu, günâh sayılmayacağı söylenmiş ise de ağzımızdan çıkan kelimelerin veya ifade tarzımızın itikadımıza uygunluğuna, bizim dışımızdaki insanların bâtıl inançlarına benzerlik arzetmeyecek şekilde olmasına dikkat etmemiz gerekir.
Hadisteki "küfür"den muradın küfran-ı nimet olduğu görüşünde olanlar derler ki: "Yıldız sâyesinde yağmura kavuştuk" diyen, yağmur işinde yıldızın müdebbir ve var edici olduğuna inanarak söylemiyor. Yağmuru yıldıza izâfe etmekle yetiniyor. Nitekim hadiste bu sözü söyleyene "kafir" (örten, nimeti sahibinden bilmeyerek nankörlük eden), yağmuru Allah'ın rahmetinden bilene de "şâkir" (şükredici, nimeti gerçek sahibinden bilici) denmiştir."
Böyle düşünenler, aynı hadisin bir başka vechinde şöyle söylendiğini hatırlatırlar: "Ben kullarım üzerine bir nimet gönderdim. Ancak onlardan bir bölük onu inkâr üzere sabahladılar." Bir başka rivayette de şöyle buyrulmuştur: "Allah gökten bir bereket indirmeye görmesin, insanlardan bir bölüğü ona inkâr üzere sabahlar."

Hadiste geçen كافرين بها "onu inkâr" tabiri behemahal yağmura racidir. Şu halde, hadiste kastedilen küfür küfrân-ı nimet'tir. Allah'ı inkârla düşülen küfür değildir. (Bu açıklamayı Nevevî kaydetmektedir).
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu beyânatında, günümüzde yıldız falıyla uğraşan mü'minlerin alacağı dersler olsa gerektir.[318]

ـ6ـ وعن علي رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ في قوله تعالى:]وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ قَالَ #: شِرْكُكُمْ، تَقُولونَ مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا وَكَذَا، وَبِنَجْمِ كَذَا وَكَذَا[. أخرجه الترمذى .

6. (813)- Hz. Ali (radıyallahu anh), "Rızkınıza (şükredeceğinize) siz behemahal tekzibe mi kalkışırsınız?" (Vâkıa, 82) meâlindeki âyetle ilgili olarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Siz Cenâb-ı Hakk'ın size verdiği şükür makamında, "falanca falanca yıldızın batışı veya falanca falanca yıldızın doğuşu sayesinde yağmura kavuştuk" diyorsunuz." [Tirmizî, Tefsir, Vâkı'a, (3291).][319]

AÇIKLAMA:

Hadis metninde geçen nev', doğma, çıkma, kalkma gibi manalara gelir. (Doğan) yıldız manasında da kullanılmıştır. Bu metinde yıldız demek olan necm ve nev' aynı cümle içerisinde kullanıldığı için nev'i yıldızın doğması olarak tercümeyi uygun bulduk. Câhiliye devri müneccimlik bilgisine göre bir yıl içerisinde doğduğu yer ve zamanı bilinen yirmi sekiz adet yıldız mevcuttur. Bunlardan her biri ayın yirmi sekiz aded menzilini teşkil eder ve Menâzilü'l-Kamer denilir. Her on üç gecede bunlardan bir yıldız, fecrin doğmasıyla batar, yerine aynı anda meşrik cihetinden bir başkası doğar. İşte câhiliye devri insanları bu esnada yağmur yağacak olsa bunlardan batana nisbet ederlerdi; ondan bilirlerdi. Bazı rivayetlerde batan değil doğan yıldıza nisbet ettikleri belirtilmiştir. [320]

HADİD SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]مَا كَانَ بَيْنَ إسْمِنَا وَبَيْنَ أنْ عَاتَبَنَا اللّهُ تَعالى بِقَوْلِهِ ألَمْ يَأنِ لِلذِينَ آمَنُوا أنْ تخْشَعَ قلُوبُهُمْ لِذكْرِ اللّهِ إ ّ أرْبَعُ سنين[. أخرجه مسلم .

1. (814)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Müslüman olmamızla Cenâb-ı Hakk'ın bizi, "İman edenlerin gönüllerinin Allah'ı zikretmek üzere yumuşaması ve ondan gelen hakikate bağlanması zamanı daha gelmedi mi? Onlar, daha evvel kendilerine kitap verilip de üzerlerinden uzun zaman geçmiş, artık kalbleri kararmış bulunanlar gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu fasıklardı" (Hadid, 16) meâlindeki âyetle azarlaması arasında dört yıllık zaman mevcuttur." [Müslim, Tefsir 24, (3027).][321]

AÇIKLAMA:

Bu âyetlerin nüzûlüyle ilgili oldukça farklı rivayetler vardır. Yukarıda kaydedilen İbnu Mes'ud'un rivayetine göre, ayet Mekke'de nâzil olmuştur. Vahyin başlangıcının dördüncü senesinde mü'minler ikaz edilmiştir.

İbnu Abbas'tan gelen bir rivayette nübüvvetin on üçüncü senesinde nâzil olmuştur. İniş sebebi olarak, mizah ve şakaya fazla yer veren Ashabtan bazıları gösterildiği gibi, Ashâba umumiyetle ârız olan bir rehâvet de gösterilmektedir. Şöyle ki: Mekke'de sıkıntı içinde olan mü'minler Medine'ye hicret edince, orada maddî ihtiyaçlarında bolluk ve rahata kavuşurlar. Bu durum onların bir kısmında bir ağırlık, bir uyuşukluk meydana getirir, eskiye nazaran gayretleri azalır. Dolayısiyle, "onları itab edip uyarmak üzere bu âyet indi" denilmiştir.

Bu açıklamaları âyetin siyakına tamamen mutabık bulmayan Elmalılı Hamdi Efendi, insan ruhunda meknuz olan bir kanuna dikkat çekildiğini belirtir. Ona göre, cemiyetler de insanlar gibi çocukluk, gençlik,

ihtiyarlık gibi safhalar geçirirler. İmanın ferdde meydana getirdiği uyanıklık ve canlılık zamanla zayıflayıp, sönebilir, cemiyetler de öyle. O halde bu sönme ve zayıflama durumlarında yeniden canlılık vermek mümkündür, bu da imanla olur. Nitekim bir başka âyette Cenâb-ı Hakk mü'minleri şöyle tarif etmektedir:

اِنَّمَا الْمُؤمِنونَ الَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّهِ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ ايَاته زَادَتْهُمْ اِيمَاناً وَعلى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

"İman edenler o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer, âyetleri okunduğu zaman bu onların imanlarını artırır ve Rablerine güvenirler" (Enfâl, 2-3).

Hamdi Efendi merhumun açıklamasına göre, sâdece âtıl hâle geçen gönüllerin veya cemiyetlerin yeniden uyandırılması için değil, tekâmül kanununa tâbi olan beşerî fıtratın, terakkide daha üst safhalara geçebilmesi için de imanın hareket vermesi, kımıldatması gerekmektedir. Yukarıdaki âyet daha ziyade böyle bir maksadla nâzil olmuştur. Rivayette, gelenlerle mutmain olamayarak, cesâretle dirâyete geçerek orijinal ve orijinal olduğu kadar da nefis olan bu yorumunu, -kendi ifadesiyle- şöyle sonuçlandırır: "İşte bu âyet, bu ruh kanunlarıyla İslâm ma'şerinin, iman hasailinde ve amelî melekâtta zikrullaha ve ahkâm-ı hakka tam bir huşû ve inkiyad melekesi edinerek faaliyet çağına geçmeleri zamanının hulul ettiğini ihtâr eylemektedir."[322]

ـ2ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قوله تعالى:]إعْلَمُوا أنَّ اللّهَ يُحْيِى ا‘رْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا. قَالَ: يُلِينُ الْقُلُوبَ بَعْدَ قَسْوَتِهَا فَيَجْعَلُهَا مُخْبَتَةً مُنِيبَةً يُحْيِى الْقُلُوبَ الْمَيِّتَةَ بِالْعِلْمِ وَالْحِكْمَةِ. وَإِّ فقَدْ عُلِمَ إحْيَاءُ ا‘رْضِ بِالْمَطَرِ مُشَاهَدَةً[. أخرجه رزين.

2. (815)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), "Yeryüzünü, öldükten sonra Allah'ın tekrar dirilttiğini bilin, akledersiniz diye size delillerimizi açıkladık" (Hadid, 17) meâlindeki âyetle ilgili olarak şöyle buyurdu: "Allah kalbleri kasavet ve katılıktan sonra yumuşatır, (tevhid hususunda)

mutmain ve (Rabbine) yönelmiş kılar. Ölmüş kalpleri ilimle, hikmetle diriltir (Âyet bu mânayı ders vermektedir). Arzın yağmurla diriltilmesi zaten gözle görülen bir durumdur."
Rezîn'in ilâvesidir. ed-Dürrü'l-Mensûr İbnu'l-Mübârek'in rivayeti olarak kaydetmektedir (6, 175). [323]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) bu ayetten, öncelikle, ölmüş kalpleri de Cenab-ı Mevlâ'nın iman ve ihlâs vererek diriltebileceğini anlamak gerektiğini ifade ediyor. "Aksi halde, demek istiyor, arza hayat verdiğinden bahsetmesi, mâlumu îlam kabilinden olur, bu da bize yeni bir bilgi kazandırmaz."
Şüphesiz arzın yağmurla diriltilmesini herkes görür, ancak, birçoğu bunun gerçek fâilinin Allah (celle şânuhu) olduğunun idrakinde değildir. Ayrıca Cenab-ı Hakk, çoğu kere gözlerimizin gördüğü hâdiseleri misal vererek, imana giren ve göremediğimiz hâdiselerin vukuuna bizi iknâ etmek ister. Baharda arzın ihyası, başka âyette kıyametten sonra yeniden diriliş ve haşir meydanında toplanma, amel defterlerinin neşri gibi istikbale matuf gaybî ve imanî meselelere delil kılınır: "Bunu yapan onu da yapacaktır, bunu yapabilen onu da yapabilecektir" mânasında: "Rüzgârları gönderip de bulutları yürüten Allah'tır. Biz bulutları ölü bir yere sürüp, onunla toprağı ölümünden sonra diriltiriz. İnsanları diriltmek de böyledir" (Fâtır, 9) ayetinde olduğu gibi. [324]

ـ3ـ وعنه رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]كَانَتْ مُلوكٌ بَعْدَ عِيسى عَلَيْهِ السَّمُ بَدَّلُوا التَّوْرَاةَ وَا“نْجِيلَ، وَكَانَ بَيْنَهُمْ مُؤْمِنُونَ يَقْرَءُونَ التَّوْرَاةَ وَا“نْجِيلَ. فَقِيلَ لِمُلوكِهِمْ مَا نَجِدُ شَتْماً أشَدَّ مِنْ شَتْمٍ يَشْتِمُنَاهُ هؤُءِ، إنَّهُمْ يَقْرَءُونَ؛ وَمَنْ لَم يَحْكُمْ بِمَا أنْزَلَ اللّٰهُ فَأولئِكَ هُم الْكَافِرُونَ؛ مَعَ مَا يَعِيبُونَنَا بِهِ في أعْمَالِنَا في قِرَاءَتِهِمْ، فَادْعُهُمْ فَلْيَقْرَءُوا كَمَا نَقْرأُ وَلْيُؤْمِنُوا كَمَا

نُؤْمِنُ َ فَدَعَاهُمْ: فَعَرَضَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلَ أَوْ يَتْرُكَوا قِرَاءَةَ التَّوْرَاةِ وَا“نْجِيلِ إِ ّ مَا بَدَّلُوا مِنْهَا. فَقَالُوا مَا تُرِيدُونَ إلى ذلِكَ؟ دَعُونَا، فَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ: ابْنُوا لَنَا أُسْطُواناً ثُمَّ ارْفَعُونَا إلَيْهَا ثُمَّ أعْطُونَا شَيْئاً نَرْفَعُ بِهِ طَعَامَنَا وَشَرابَنَا وَ نَرُدُّ عَلَيْكُمْ. وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ: دَعُونَا نَسِيحُ في ا‘رْضِ وَنَهيمُ وَنشْرَبُ كمَا تَشْرَبُ الْوَحْشُ، فإنْ قَدَرْتُمْ عَلَيْنَا في أرْضِكُمْ فَاقْتُلُونَا؛ وَقَالَتْ طَائِفَةٌ: ابْنُوا لَنَا دُوراً في الْفَيَافي، وَنَحْتَفِرُ ا Œبَارَ، وَنَحْتَرِثُ الْبُقُولَ وَ نَرُدُّ عَلَيْكُمْ وَ وَ نَمُرُّ بِكُمْ، وَلَيْسَ أحَدٌ مِنَ الْقَبَائِلَ إِ ّ وَلَهُ فِيهِمْ حَميمٌ فَفَعَلُوا ذلِكَ. فَأنْزَلَ اللّهُ
تعَالى: رَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِ ّ ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا؛ وَا Œخَرُونَ قَالُوا: نَتَعَبَّدُ كَمَا تَعَبَّدَ فُنٌ، وَنَسِيحُ كَمَا سَاحَ فُنٌ، وَنَتَّخِذُوا دُوراً كَمَا اتَّخذَ فُنٌ، وَهُمْ عَلَى شِرْكِهِمْ َ عِلْمَ لَهُمْ بِإيمَانِ الّذِينَ اقْتَدَوْا بِهِمْ، فلمّا بُعِثَ رسولُ اللّه # لَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ إِ ّ قَلِيلٌ، انْحَطَّ رَجُلٌ مِنْ صَوْمَعَتِهِ وَجَاءَ سَائِحٌ مِنْ سِيَاحَتِهِ وَصَاحِبُ الدَّيْرِ مِنْ دَيْرِهِ فَآمَنُوا بِهِ وَصَدَّقُوهُ. فَقَالَ اللّهُ تعَالى: يَا أيُّهَا الّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ؛ يَعْنِى أجْرَيْنِ بِإيمَانِهِمْ بِعِيسى، وَبِالتَّوْرَاةِ وَا“نْجيلِ، وَبإيمانِهِمْ بِمُحَمَّدٍ # وَتَصديقِهِمْ بِهِ، وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِهِ. الْقُرآنَ وَاتّبَاعَهُمُ النَّبىَّ #، وَقَالَ: لِئَ يَعْلَمَ أهْلُ الْكِتَابِ. الَّذِينَ يَتَشَبَّهُونَ بِكُمْ: أنْ َ يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللّهِ ا Œية[. أخرجه النسائى .

3. (816)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) buyurdu ki: "Hz. İsa (aleyhisselam)'dan sonra bir kısım melikler Tevrat ve İncil'i tahrif ettiler. Aralarında mü'min olanlar da vardı, bunlar Tevrat ve İncil'i okuyorlardı. (Müminlerin okuduklarından rahatsız olan) bazıları, meliklerine şöyle dediler: "Bunların bize yaptığı hakâretten daha ağır hakâret, savurdukları küfürden daha galiz küfür görmedik. Kitapta, "Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendisidirler" (Mâide, 44) diye okuyup, kitaptan gösterdikleri âyetlerle bizi yaptığımız işlerden dolayı kınıyorlar (kâfir, fasık oldunuz diyorlar.) Onları çağırıp uyarın, bizim okuduğumuz gibi okusunlar, bizim inandığımız gibi inansınlar."
Melik onları çağırıp topladı, ya ölümü ya da tahrif edilmiş haliyle Tevrat ve İncil'i okumaktan birini tercih etmelerini teklif etti: Onlar:
"- İstediğiniz bu mu? bizi bırakın (bir düşünelim)!" dediler. Sonra bunlardan bir kısmı:
"- Bize bir kule inşa edin, bizi içine tıkın, yiyecek ve içeceğimizi çekebileceğimiz (ip gibi) bir şeyler de verin, böylece bizden size hakaret sayılacak bir şey ulaşmamış olur" dedi. Diğer bir kısmı da:
"- Bırakın bizi başımızı alıp gidelim. Yeryüzünde dolaşır, vahşi hayvanlar gibi yer içeriz. Bizi kendi memleketinizde (faaliyet yapar) bulursanız öldürürsünüz" dedi. Bir grup da:
"- Bize ıssız bir arazinin ortasında evler inşa ediverin. Biz orada kendi başımıza kuyular açıp ziraat yapalım, sizinle hiç konuşmayalım, sizlere uğramıyalım da!" dedi. Bunların her kabilede samimi yakınları vardı. İsteklerini kabul ettiler (ve öldürmediler). Cenab-ı Hakk (onların kalbine, şu ayette temas buyurduğu) ruhbaniyeti inzal buyurdu: "...Ü-zerlerine bizim gerekli kılmadığımız fakat kendilerinin güya Allah'ın rızasını kazanmak için ortaya attıkları rahbaniyete bile gereği gibi riâyet etmediler. İçlerinde inanmış olan kimselere ecirlerini verdik. Ama çoğu yoldan çıkmışlardır" (Hadid, 27).
Geri kalanlar da şöyle dediler:
"- Falancaların ibadet ettiği gibi biz de ibadet edelim. Falancaların yeryüzünde dolaştığı gibi biz de dolaşalım, falancaların edindiği gibi biz de evler edinelim."

Bunlar şirkleri üzerine devam eden kimselerdi. Bunlar kendilerine uydukları (diğer) kimselerin imanlarını da bilmiyorlardı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e nübüvvet geldiği zaman, bu ruhbanlardan pek az kimse kalmıştı. Bu kişi, mâbedinden indi, seyyah olup dolaşan bir kişi seyahatinden döndü, bir kişi de manastırından çıktı. Bunlar gelip iman ettiler ve tasdikte bulundular. (Bütün Ehl-i Kitap hakkında) Cenab-ı Hakk şöyle buyurdu: "Ey iman edenler, Allah'tan korkun. Onun peygamberine de iman edin ki, (Allah) size rahmetinden iki kat nasib versin" (Hadid, 28).
Burada zikri geçen iki kat nasibden biri: Hz. İsa (aleyhisselam)'ya İncil'e ve Tevrat'a olan imanları sebebiyledir, diğeri de Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'e olan imanları ve onu tasdikleri sebebiyledir.
(Âyet şöyle devam ediyor): "Sizin için yardımıyla yürüyeceğiniz bir nur lutfetsin..." (Hadid, 28). Bu nurdan maksad Kur'ân ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ittiba etmeleridir.
Vahiy şöyle devam ediyor: "...Ehl-i Kitap, hakikaten Allah'ın fazl(u kerem)inden hiçbir şeye nâil olamayacaklarını, muhakkak bütün inâyetin Allah'ın elinde bulunduğunu, onu (ancak) dileyeceği kimselere vereceğini bilmedikleri için mi (küfürde inad ediyorlar? Halbuki bunu pekâla biliyorlar da). Allah büyük fazl u kerem sâhibidir" (Hadid, 29). [Nesâî, Kadâ 12, (8, 231).][325]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, Hıristiyanlar arasında ruhban sınıfının nasıl çıktığı açıklanmaktadır. Hıristiyanlık açısından mühim bir sınıf olan ruhbanlık meselesine, ruhbanlara Kur'ân-ı Kerim muhtelif âyetlerde yer verir. Hadid suresinin son birkaç âyeti de bunlardan biridir.
Ayette geçen ruhbaniyyet, büyük bir korku hissiyle çekilip, dünya lezzetlerini terkederek zühd ve riyâzat ile ibâdette mübâlağa etmektir. Rahbân da, "çok korkan" demektir. Dilimizde daha çok ruhban ve ruhbaniyet, ruhbanlık tabirleri kullanılır, mâna aynıdır.
Âyet-i kerime, ruhbanlığı Cenab-ı Hakk'ın emretmediğini, insanlar tarafından ihdas edildiğini ifade etmektedir. Sadedinde olduğumuz

rivayet bu çıkışın sebebini ve gelişme vetiresini tesbit etmektedir. Bu vetireyi şöyle şematize edebiliriz:

1- Zâlim kralların Tevrat ve İncil'i keyiflerine göre tahrif etmeleri,

2- Tahrife iştirak etmeyen bir zümrenin, aslî hüviyeti ile okuyup, irşâda devam etmeleri,

3- Bu irşad sırasında, "Allah'ın indirdiğiyle amel etmiyorsunuz, bu küfürdür" gibi ikazların, fâsıklar zümresince çok ağır hakaretler olarak karşılanması,

4- Hak üzere va'z u nasihat eden bu mürşidlerin, krallara şikâyet edilmesi,

5- Bunların muâheze ve muhâkeme edilerek ölüm veya tahrif edilmiş hâliyle İncil ve Tevrat'ı okuma şıklarından birini tercihe mahkum edilmeleri,

6- Mü'minler manastırlara çekilip, kimseyle temas etmemek; o diyarları terketmek; ıssız, insalardan uzak yerlerde ibadet üzere yaşayarak içtimâî hayatlarına karışmamak şartıyla hayatta kalmalarına göz yumulması teklifinde bulunurlar.

7- Bu teklif kabul edilir, böylece üç çeşit ruhban ortaya çıkar:

a) Şehre yakın sarp manastırlar kuranlar,

b) Terk-i diyar edip seyahatle vakit geçirenler,

c) Issız yerlere çekilip kendi hâlinde ekip, kaldırıp yaşayanlar.

Hepsi de ibadet üzere yaşamaya, dini aslî şekliyle yaşamaya azmetmiş, böyle bir hayatı (ruhbanlığı) nefsine nezretmiş, vâcib kılmış kimselerdi.

8- Ancak âyet-i kerime, bunların sonradan, -kendi kendilerine vâcib kıldıkları- prensiplere uymadıklarını belirtmektedir.

İslâmî kaynaklarda, bu meseleye temâs eden başka rivayetler de var. Onlar daha vâzıh, daha teferruatlıdırlar. Bunlardan bazıları, -sadedinde olduğumuz rivayette sözkonusu olmayan- savaşlardan bahseder. Yani Kitab'ın tahrifine taraftar olmayan gerçek mü'minlerle tahrifci fâsıklar birkaç sefer savaş yaparlar ve hep kaybederler. Savaşla karşı koyamayacaklarını anlayarak, Ashab-ı Kehf kıssasında görülen örnek üzere Allah'ın rızasını aramak maksadıyla mağaralara, ıssız ormanlara, dağlara, uzak diyarlara vs. çekilirler.

Taberî'nin, İbnu Mes'ud tarikiyle kaydettiği bir rivayette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur:
"Bizden evvelkiler yetmiş bir fırkaya ayrıldılar. İçlerinden sadece üçü kurtuluşa erdi. Diğerleri helâk olup gittiler. Üç fırkadan biri krallarla karşılaştı. Allah'ın dini ve İsa İbn-i Meryem (aleyhisselam)'in dini üzerine onlarla savaştılar. Kralları onları katletti. Bir fırkanın da krallarla çarpışmaya gücü yoktu, bunlar halk arasında kalıp, halkı Hz. İsa'nın dinine davat etme yolunu tercih ettiler. Ancak krallar bunları da ele geçirdikçe öldürttü ve testerelerle biçtirdi. Üçüncü bir fırkanın ise ne savaşa ne de irşadda bulunmaya dermanı yoktu. Bunlar da çöllere ve dağlara çekilerek oralarda ruhban hayatı yaşamayı tercih ettiler."
Ruhbanlığın çıkışını diğer bir rivayet şöyle özetler: "Hz.İsa'dan sonra zorba melikler mü'minleri ortadan kaldırmak istemişler. Mü'minler onlarla üç ayrı savaş yapmış, her defasında mühim telefat vermelerine rağmen netice alamamışlar. Sağ kalan az sayıdaki mü'minler demişler ki: "Artık bir kere daha muhârebe edemeyiz. Edersek biz de ölüp tamamen tükeneceğiz. Hak yola çağıracak tek kişi kalmayacak. İyisi mi yeryüzüne dağılalım, kendimizi sadece ibadete verelim."
Böylece, bunlar fitneden kaçarak ve dinlerinde ihlâs ve samimiyet göstererek nefislerini ibadete hasrettiler. Dünyanın her çeşit zevklerinden, lezzetlerinden vazgeçtiler. En meşrû hak olan yeme ve içmeyi bile nefislerine kısıtladılar, evlenmeyi terkettiler. Dağlarda, mağaralarda, oyuklarda, hücrelerde ibadetle meşgul olmak gibi meşakkatli bir hayatı nefislerine yüklediler.
Ne var ki, böylece en hâlis düşüncelerle başlamış olan ruhbanlık, zamanla çığırından çıkmış, pekçok istismar ve ahlâksızlıkların kaynağı olmuş, istikameti, ihlâsı koruyabilenlerin sayısı son derece az olmuştur. Yine Kur'ân'da yer alan şu âyet bu duruma parmak basar:
"Ey iman edenler, şu muhakkak ki, (Yahudi) bilginlerinin ve Hıristiyan râhiplerinin birçoğu bâtıl sebeplerle insanların mallarını yerler, onları Allah'ın yolundan menederler. Altını ve gümüşü yığıp ve biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu? İşte bunlara pek acıklı bir azabı muştula!" (Tevbe, 34).

Mevzuun bütünlüğü için, ruhbanların ihlâsı kısmıyla ilgili olan şu âyet meâlini de kaydetmek isteriz:
"İnsanların, iman edenlere düşmanlık bakımından en şiddetlisi, andolsun ki, Yahudilerle Allah'a eş koşanları bulacaksın. Onların, iman edenlere sevgisi bakımından, daha yakınını da, andolsun, "Biz nasranîleriz" diyenleri bulacaksın. Bunun sebebi şudur: "Çünkü onların içinde keşişler, rahipler vardır. Şüphe yok ki onlar (hakkı itiraf hususunda o derecede) büyüklenmek istemezler. Peygambere indirilen (Kur'an-ı Kerim)'i dinledikleri vakit de hakkı tanıdıklarından dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün onların. (Şöyle) derler: "Ey Rabbimiz, iman ettik. Artık bizi (hakka) şâhid olanlarla beraber yaz" (Maide, 82-83).[326]

MÜCÂDELE SÛRESİ

ـ1ـ عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]الْحَمْدُللّهِ الَّذِى وَسِعَ سَمْعُهُ ا‘صْوَاتَ. َلَقَدْ جَاءَتِ الْمُجَادِلَةُ خَوْلَةُ إلى رسولِ اللّهِ # في جَانِبِ الْبَيْتِ، مَا أسْمَعُ مَا تَقُولُ. فأنْزَلَ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ: قَدْ سَمِعَ اللّهُ قَوْلَ الَّتِى تُجَادِلُكَ في زَوْجِهَا وَتَشْتَكِى إلى اللّهِ ا يةَ[. أخرجه البخارى والنسائىŒ.

1. (817)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) buyurdu ki: "Hamd o Allah'adır ki, bütün sesleri işitir. Israrcı (mücâdeleci) kadın Havle, Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i evinin yanında buldu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a birşeyler söylüyordu. Ama ne söylediğini işitmiyordum. Cenab-ı Hakk şu âyeti indirdi:
"(Habibim) Zevci hakkında seninle direşip duran (nihayet hâlinden) Allah'a şikâyet etmekte olan (kadın)ın sözünü umulduğu veçhile Allah dinlemiştir. Allah sizin konuşmanızı zâten işitiyordu. Çünkü Allah hakkıyla işitici, kemâliyle görücüdür" (Mücâdele 1). [Buharî, Tevhid 9; Nesâî, Talâk 33, (6, 168); İbnu Mâce, Talâk 25, (2063).][327]

AÇIKLAMA:

Burada zikri geçen kadın Ensâr'dan Evs İbnu Sâmit (radıyallahu anh)'in zevcesi Havle Bintu Sa'lebe (radıyallahu anhâ)'dir. Evs, yaşlanmış ve bu sebeple de müşkülpesent bir hâl almıştı. Bir gün kadın kendisinden bir şey istemiş, o da birden parlayıp اَنْتِ عَلَىَّ كَظَهْرِ اُمِّى yani, "Sen bana annemin sırtı gibisin, (haramsın)" demişti. Buna zıhâr denir. Cahiliye devrinde rastlanan bir boşama çeşididir. Bunu söyleyen kocaya hanımı haram olur, onunla temasta bulunamazdı.
Bu, İslâm'da ilk vâki olan zıhar idi. Evs söylediğine çabuk pişman olmuş, kadını kendine çağırmış, ancak kadın imtina ederek: "Ruhumu kudret elinde tutan Rabbime kasem olsun, sen o sözü ettikten sonra Allah ve Resûlü (aleyhissalâtu vesselâm) hükmünü verinceye kadar sen benim yanıma gelemezsin. Git, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a danış" demişti. Evs:
"- Ben utanırım, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bunu soramam" deyince, kadın:
"- Öyleyse ben sorarım" deyip huzur-u Risaletpenâhi'ye (aleyhissalâtu vesselâm) gidip şöyle konuştu:
"- Ey Allah'ın Resûlü, Evs'le evlendiğimizde gençtim, câzibtim, vaktaki yaşım ilerledi, birçok evlatları oldu, şimdi beni anası gibi kıldı, kimsesiz bırakıverdi, eğer bana bir ruhsat bulur da beni yine onunla birleştirirsen söyle onu ey Allah'ın Resûlü!"
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"- Ben bu hususta şimdiye kadar Allah'tan vahiy almadım, benim kanaatime göre boşsun!" şeklinde cevap verdi. Kadın:
"- Vallahi talak zikretmedi!"
dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tekrar:
"- Haram olmuşsun!"
buyurdu. Kadın tekrar tekrar müracaat ederek:
"- Kurbanın olayım, nazar buyur ey Allah'ın Resûlü!" diye ısrar etti. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in cevabı değişmeyince kadın Allah'a yönelerek:

"- Allahım yalnızlığımın şiddetinden ve bana zor gelecek olan ayrılmanın acısından sana şikâyet ederim. Küçük çocuklarım var, onları ona bıraksam zâyi olacaklar, kendime alsam aç kalacaklar!" diye ağlıyor başını göğe kaldırıyor:

"- Allah'ım, sana şikâyet ederim, Allah'ım Peygamberinin lisanına bir vahiy indir!" diyordu. Oradan ayrılmadan, yukarıda kaydettiğimiz âyet ve devamı nâzil oldu. Bu âyetlerde Cenâb-ı Hakk cahiliye devrindeki zıhâr diye bilinen boşama çeşidinin İslâm'daki yerini, müeyyidesini tesbit ediyordu. Âyetin devamı şöyle:

"İçinizden "zıhâr" yapagelenlerin karıları onların anaları değildir. Anaları kendilerini doğuranlardan başkası değildir. Şüphe yok ki onlar herhalde çirkin ve yalan bir lâf söylüyorlar. Muhakkak Allah çok bağışlayıcı, çok affedicidir. Kadınlarından zıhar ile ayrılmak isteyip de sonra dediklerini geri alacaklar için, birbiriyle temas etmezden evvel bir köle âzâd etmek lâzımdır. İşte size bununla öğüt veriliyor. Allah, ne yaparsanız, hakkıyla haberdardır. Fakat kim bunu bulamazsa, yine birbiriyle temas etmezden evvel, fasılasız iki ay oruç tutsun. Buna da güç yetiremezse altmış yoksul doyursun. Keffâretteki bu hafifletme Allah'a ve Peygamberine imanda sebat etmekte olduğunuz içindir. Bu hükümler Allah'ın tayin ettiği hadlerdir. Bunları kabul etmeyen kâfirler için ise elem verici bir azab vardır" (Mücâdele, 2-4).[328]

ـ2ـ وعن خولة بنت مالك بن ثعلبة قالت:]ظَاهَرَ مِنِّى زَوْجِى أوْسُ بنُ الصَّامِتِ فَجِئْتُ رسولَ اللّهِ # أشْكُو إلَيْهِ، ورسُولُ اللّهِ # يُجَادِلُنِى فِيهِ وَيَقُولُ: اتّقِ اللّهَ
فإنَّهُ ابْنُ عَمِّكَ، فَمَا بَرِحْتُ حَتَّى نَزَلَ الْقُرآنُ: قَدْ سَمِعَ اللّهُ قَوْلَ الّتِى تُجَادِلُكَ في زَوْجِهَا إلى الْفَرْض. قَالَ: يَعْتِقُ رَقَبَةً. قُلْتُ: َ يَجِدُ. قَالَ: فَيَصُومُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ. قُلْتُ: يَا رسولَ اللّه إنَّهُ شَيْخٌ كَبِيرٌ مَا بِهِ مِنْ صِيَامٍ. قَالَ: فَلْيُطْعِمْ سِتِّينَ مِسْكِيناً. قُلْتُ: مَا

عِنْدَهُ شَئٌ يَتَصَدَّقُ بِهِ. قَالَ: فَإنِّى سَأعِينُهُ بِعَرَقٍ مِنْ تَمْرٍ. قُلْتُ يَارسولَ اللّه: وَأنَا أعِينُهُ بِعَرَقٍ آخَرَ. قَالَ: قَدْ أحْسَنْتِ. اذْهَبِى فَأطْعِمِى بِهَا عَنْهُ سِتِّنَ مِسْكِيناً وَارْجِعِى إلى ابْنِ عَمِّكِ. قَالَ: وَالْعَرَقُ ستُونَ صَاعاً]. أخرجه أبو داود .

2. (818)- Havle bintu Mâlik İbni Sa'lebe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Kocam Evs İbnu's-Sâmit bana zıhârda bulunmuştu. Derhal Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e şikayete geldim.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a durumu arzedince bana: "Allah'tan kork, o senin amcaoğlundur" diye onun hakkında beni iknâya çalışıyordu. Ben ısrarıma devam ettim. Derken âyet nazil oldu. " (Habibim) zevci hakkında seninle direşip duran (nihayet hâlinden) Allah'a şikayet etmekte olan kadının sözünü umduğu veçhile Allah dinlemiştir..." (Mücadele, 1).

Vahiy üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):"- Kocan bir köle âzâd eder" buyurdu. Ben:"- Onun kölesi yok!" dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Öyleyse ard arda iki ay oruç tutar" dedi. Ben tekrar:

"- Ey Allah'ın Resûlü, kocam çok yaşlıdır, oruca tahammül edemez!" dedim.

"- Öyleyse ,dedi, altmış fakir doyursun!"

"- Onun elinde, dedim, sadaka olarak verecek hiçbir şeyi yok, (nasıl altmış fakir doyuracak?)"

"- Öyleyse, dedi, ona ben yardım edeyim. Şu bir arak hurmayı al götür!"

"- Ey Allah'ın Resûlü, dedim, diğer bir arak'ı da ben verip ona yardım edeyim."

"- Güzel söyledin, dedi, git bunlarla ona bedel altmış fakiri doyur. Sonra da (eski nikâhınla) amcaoğluna dön!"

Râvi bir arakın altmış sa' miktarında bir ölçek olduğunu belirtti. [Ebû Dâvud, Talâk 17, (2214).][329]

AÇIKLAMA'sını önceki rivayette yeterince sunduğumuz hâdise ile alakalı bir rivayet. Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ümmetine karşı şefkatine güzel bir örnek görmekteyiz.[330]

ـ3ـ وعن عليّ بن أبى طالب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]لَمَّا نَزَلَ قَوْلُهُ تَعَالى:]يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَىْ نَجْواكُمْ صَدَقَةً. قَالَ لِى رسول اللّه # مَا تَرَى دِينَاراً؟ قلتُ: مَا يُطِيقُونَهُ. قَالَ: فَنِصْفُ دِينَارٍ؟ قلتُ: َ يُطِيقُونَهُ. قَالَ: فَكَمْ؟ قُلْتُ: شَعِيرَةً. قَالَ: إنَّكَ لَزَهِيدٌ. فَنَزَلَ: أأَشْفَقْتُمْ أنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَىْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ ا يةِ. قَالَ: فَبِىŒ خَفَّفَ اللّهُ تَعَالى عَنْ هذِهِ ا‘مَّةِ]. أخرجه الترمذى.وقال: يَعْنِى شَعِيرَةً مِنْ ذَهَبٍ .

3. (819)- Ali İbnu Ebî Talib (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey iman edenler, siz Peygambere mahrem bir şey arzetmek istediğiniz vakit bu mahrem konuşmanızdan evvel sadaka verin. Bu sizin için daha hayırlı, daha temizdir. Fakat bulamazsanız şüphe yok ki Allah çok mağfiret edici, çok esirgeyicidir" (Mücâdele, 12) meâlindeki ayet nazil olduğu zaman Hz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:

"- (Bu sadakanın) bir dinar olmasına ne dersin?" diye sordu. Ben:

"- Bu miktar çoktur, tâkat getiremezler" dedim.

"- Yarım dinara ne dersin?" dedi.

"- Ona da takat getiremezler" dedim.

"- Öyleyse ne kadar olsun?" dedi.

"- Bir kıl (ağırlığında altın) miktarı" dedim.

"- Sen de pek parasızsın!" dedi.

Bunun üzerine şu âyet indi:

"Mahrem konuşmanızdan evvel sadakalar vereceğinizden korktunuz mu? Çünkü işte yapmadınız. (Bununla beraber) Allah sizin tevbelerinizi kabul etti. O halde namazı kılın. Zekatı verin. Allah ve Peygamberine (diğer emirlerinde de) itaat edin. Allah ne yaparsanız hakkıyla haberdârdır" (Mücâdele, 13).

Hz. Ali (radıyallahu anh) der ki: "Allah, benim sebebimle bu ümmetin mükellefiyetini hafifletti." [Tirmizî, Tefsir, Mücâdele, (3297).][331]

AÇIKLAMA:

Âyet-i kerime, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e hususi şekilde müracaatla bir meselesini arzetmek, duasını taleb etmek, soru sormak isteyeceklere önceden sadaka vermelerini emretmektedir.
Şârihler bu emirde, başlıca iki gaye görürler.
1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le hususi görüşmenin ehemmiyetini büyütmek, kıymet ve hürmetini artırmak. Çünkü, derler, kişi, bir şeyi meşakkatle, zorlukla elde ederse onu mühim ve kıymetli bilir, kolayca elde ederse değersiz görür.
Bu emirle pek çok fakir mü'minin faidelenmiş olacağı da tabiidir.
2- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e müracaatı azaltmak. Bu önceki kadar mühim bir husustur.
Bunu anlamak için İbnu Abbas'ı dinleyelim: "Halk, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a birşeyler sormak için müracaatta çok ileri gittiler. Öyle ki, bu durum Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'e meşakkat vermeye başladı. Cenab-ı Hakk, Resûlünün zahmetini hafifletmeyi ve halkı da bu davranıştan uzaklaştırmayı irâde buyurdu. Bu maksadla, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a müracaattan önce sadaka vermelerini emretti."
Âyetin nüzul sebebiyle ilgili olarak Katâde şunu rivayet eder:
"Bu âyet zenginler hakkında indi, çünkü onlar sıkça uğruyor ve cemaatlerde fukaralara galebe çalıyorlardı, öyle ki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onların oturmalarının ve hususi görüşmelerinin uzamasından rahatsız olmaya başlamıştı. Sadaka ile emredildikleri vakit hususi müracaattan vazgeçtiler. Çünkü fakirler ve darlık sahipleri sadaka verecek bir şey bulamadılar, zenginler ve varlık sahileri de cimrileştiler."
Bu durum Ashab-ı Kiram üzerine epeyce bir sıkıntı ve darlanma getirmişti ki ruhsat ifade eden âyet nazil oldu: ذلك خير لكم واطهر Yani: "Hususi görüşmezden önce sadaka vermeniz sizin için

daha hayırlı, (günâhlarınızı daha ziyâde) temizleyicidir. Fakat (verecek bir şey) bulamazsanız, şüphesiz Allah mağfiret edicidir..."

Böylece, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e hususi müracaat ihtiyacı duyan fakirlere de tekrar yol açılmış oldu.

Hz. Ali'nin bu maksadla verilecek sadakayı bir kıl ağırlığı (altın) ile miktara bağlaması, çok az bir miktarın da makbul addedilmesi kanaatini ifade eder. Bu sözü üzerine Hz. Peygamber ona: "sen zehidsin" der. Zehid; "malı az olan" demektir. Yani: "Sen malı az olan bir kimsesin, kendine uygun şekilde miktar tayin ettin" demektir.

İbnu Abbas (radıyallahu anh)'tan ve Katâde'den gelen iki rivâyetin birbirini tamamladığı söylenebilir.

Burada şu hususu belirtmede fayda var: Verilecek bu sadaka Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şahsına değil, fukarayadır. Çünkü Hz. Peygamber hediye alır idiyse de sadaka ve zekât almazdı. Dahası, sadaka ve zekâtı sâdece şahsına değil Âl-i Beyt-i Nebevi'ye de haram etmişti, onlar da almazlardı.

Tefsirlerde Hz. Ali'nin şu menkıbesi kaydedilir: Kur'ân-ı Kerim'de bir âyet vardır, onunla benden evvel kimse amel etmedi, benden sonra da kimse amel etmeyecektir: Necvâ (hususi müracaat) ayeti: يا ايها الذين آمنوا اذا ناجيتم الرسول. .. (Mücadele, 12). Bu ayet nazil olduğu zaman yanımda bir dinar vardı. Onu on dirheme bozdurdum. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a her uğrayışımda önceden bir dirhem tasadduk ettim. Sonra da o âyet nesholundu. Kimse onunla amel etmedi."[332]

ـ4ـ وفي رواية لرزين. قال عليٌّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: مَا عَمِلَ بِهذِهِ اŒغَيْرِى يةِ .

4. (820)- Hz. Ali (radıyallahu anh) der ki: "Bu âyet ile benden başkası amel etmedi."

[Rezîn'in ilavesidir. İbnu Kesir kaydetmiştir (4, 326).] [333]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetin muhtevasının, yukarda yapılan açıklamalardan başka, neshedici âyete de muhâlefet arzettiği açıktır. Belki şöyle te'vil etmek uygundur: "Bu âyetle ilk âmel eden benim, son defa amel eden yine benim" demek istemiştir. Zira kendisi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e yakınlığı sebebiyle, onunla en ziyade görüşme ihtiyacı içinde bulunduğundan, yukarıda da belirttiği üzere, derhal dinarını bozdurmuştur. Birçokları lüzumsuz müracaatları kestikleri için tasaddukda da bulunmadılar, müracaatta da. Ama Ali Efendimiz (radıyallahu anh) vahiy gelmesinin son anına kadar, zaruri olan görüşmeleri için, tasadduka devam etmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), cemaatin içinde bulunduğu durumu hissetmesi sebebiyle, sadaka olarak verilecek miktar meselesini Hz. Ali'ye sormuş, o da "bir kıl kadar" diyerek sıkıntısını ima etmiş, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da "(anlaşılan) sen çok parasızsın" buyurarak "pek az sadaka"ya ruhsat vermiştir.[334]

HAŞR SÛRESİ

ـ1ـ عن معقل بن يسار رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّه #: مَنْ قَالَ حِينَ يُصْبِحُ ثَثَ مَرَّاتٍ: أعُوذُ بِاللّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ؛ وَقَرَأ ثَثَ آيَاتٍ مِنْ سُورةِ الْحَشْرِ وَكَّلَ اللّهُ تعالى بِهِ سَبْعِينَ ألْفَ مَلَكٍ يُصَلُّونَ عَلَيْهِ حَتّى يُمْسِىَ وَإنْ مَاتَ في يَوْمِهِ مَاتَ شَهِيداً، وَمَنْ قَرَأهَا حِينَ يُمْسِى فَكَذلكَ[. أخرجه الترمذى.

1. (821)- Ma'kıl İbnu Yesâr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim sabaha erdiği zaman üç kere "Euzubillahi'ssemi'il-alim mine'şşeytâni'rracim" der ve Haşr suresinden üç âyet okursa, Allah onun için yetmiş bin meleği vekil tayin

eder de onlar, akşam oluncaya kadar kendisine rahmet okurlar. Şâyet o gün ölecek olsa şehid olarak ölür. Akşam vaktinde aynı şekilde okuyacak olsa, (keza sabaha kadar aynı şeyler sözkonusudur). [Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân 22, (2923).] [335]

AÇIKLAMA:

Burada sabah ve akşamları okunması teşvik edilen Haşr suresinin üç âyeti, surenin sonunda yer alan ve, هُوَ اللّهُ الذى diye başlayan üç ayettir. Umumiyetle sabah ve akşam namazlarından sonra camilerimizde aşır olarak okunması yurdumuzda âdet olmuştur. Meâl-i âlîsi şöyledir:
"O öyle Allah'dır ki, kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. O, gizliyi de bilendir, âşikarı da. O çok esirgeyen, çok bağışlayandır. O öyle Allah'dır ki, kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. O mülk ve melekûtun yegâne sâhibidir. Noksanı mucib herşeyden pâk ve münezzehtir. Selâm ve selâmetin tâ kendisidir. Emn ve emân verendir. Görüp gözetleyendir. Mutlak galibtir. Halkın halini salâha götürendir. Büyüklükte eşi olmayandır. Allah müşriklerin kendisine katmakta oldukları her ortaktan münezzehtir. O öyle Allah'tır ki vücuda getireceği herşeyi hikmeti muktezasınca takdir edendir. Onları var edendir. Varlıklara suret verendir. En güzel isimler O'nun. Göklerde ve yerde ne varsa (hepsi O'nu tesbih ve tenzih) eder. O, mutlak gâlibtir. Yegâne hüküm ve hikmet sahibidir." (Haşr, 22-24).[336]

ـ2ـ وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]حَرَّقَ رَسولُ اللّه #: نَخْلَ بَنِى النَّضِيرِ وَقَطَّعَ، وَهِىَ الْبُوَيْرَةُ فَأنْزَلَ اللّهُ تعالى: مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ اΠية[. أخرجه الخمسة إ النسائى.»اللِّينَةُ« مادون العجوة من النخل .

2. (822)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Benî Nadir'in hurmalığını yaktırdı ve kestirdi.

Burası (Medine'de Yahudilerin ikamet ettikleri yer olan) Büveyra (denen mevki) idi. Vak'a üzerine şu âyet indi: "Herhangi bir hurma ağacını kestiniz, yahud kökleri üstünde dikili bıraktınızsa (hep) Allah'ın izniyledir. (Bu izin de) fâsıkları rüsvay edeceği için (verilmiş)tir" (Haşr, 5). [Buharî, Tefsir, Haşr 2, Hars ve Müzâra'a 6, Cihâd 154; Megâzi 14; Müslim, Cihad 139, (746), Tirmizî, Tefsir, Haşr (3298); Ebû Dâvud, Cihâd 91, (2615).][337]

AÇIKLAMA:

Hâdise, Uhud Harbi'nden altı ay kadar sonra Benî Nadir Yahudilerine karşı yapılan gazve sırasında cereyan eder. Onlar kalelerine hapsedilip kuşatılınca, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Yahudilerin iyice moralini bozarak, bir an önce sulh şartlarını kabule zorlamak maksadıyla Büveyra nâm mevkîdeki hurmalıkların yıkılmasını ve ekinlerinin tahrip edilmesini emretmiştir.

Kâfirler: "Ey Muhammed, dediler, sen bizi yeryüzünde fesaddan nehyediyorsun. Fakat kendin bunu yapıyorsun, bu hurmalığı kesip yakmanın mânâsı nedir?" dediler. Bu çeşit dedikodular mü'minler üzerinde de bazı tereddütler meydana getirdi. Bazıları emri tam yerine getirirken, bazıları değersiz ağaçları kesiyordu. İşte âyet-i kerime bu durum üzerine nâzil oldu.

Böylece mü'minlere, bu işin, Allah'ın bilgisi tahtında cereyân ettiği, fesad için değil, fâsıkların mağlubiyeti(ni tâcil) için yapılmakta olduğu bildirilmiş oluyordu.

Âyette "hurma" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı Lîne'dir. Umumiyetle, acve denen kaliteli hurma dışında kalan hurma cinslerinin kastedildiği kabul edilmiştir. Kelimenin inşikak ettiği asıl'la ilgili olarak müfessir ve dilcilerin muhtelif yorumları vardır.[338]

ـ3ـ وعن كعب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قالَ:]نَزَلَ قَوْلُهُ تعالى: يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأيْدِيهِمْ في الْيَهُودِ حِينَ أجْهُمْ

رسولُ اللّه # عَلَى أنَّ لَهُمْ مَا أَقَلّتْ إبِلَهُمْ مِنْ أمْتِعَتِهِمْ وَكانُوا يُخْرِبُونَ الْبَيْتَ عَنْ عَتَبَتِهِ وَبَابِهِ وَخَشَبِهِ، وَكانَتْ نَخيلُ بَنِي النَّضِيرِ لِرَسُولِ اللّهِ # خَاصَّةً خصَّهُ اللّهُ تعالى بِهَا]. أخرجه رزين.

3. (823)- Ka'b (radıyallahu anh) anlatıyor: "...O, bunların yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle hem mü'minlerin elleriyle harap ediyorlardı. İşte ey akıl ve basiret sahipleri bundan ibret alın" (Haşr, 2) meâlindeki âyet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından Medine'den sürülen Yahudiler hakkında nâzil oldu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) mallarından (silah hariç), sadece develerinin taşıyabileceği kadarını götürmelerine izin vermişti. Onlar, evlerinin eşiklerinden, kapılarından ve diğer ahşap kısımlarından tutup yıkıyorlardı. Benî Nadir'in hurmalığı hassaten Resul-i Ekrem'in idi, O'na bunu Cenâb-ı Hakk tahsis etmişti."

Rezîn'in ilâvesidir. Bu rivâyetin manasında uzunca bir rivâyeti, Ebu Dâvud tahric etmiştir. [(Harâc, 23, (3004).] [339]

ـ4ـ وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ في قوله تعالى:]فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَ رِكَابٍ. قَالَ صالح النبىُّ # أهْلَ فَدَكَ وَقُرىً قَدْ سَمَّاها أحْفَظُهَا وَهُوَ مُحَاصِرٌ قَوْماً آخَرِينَ. فأرْسَلُوا إلَيْهِ لِلصُّلْحِ قَالَ: فَمَا أوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَ رِكَابٍ، وَكانَ يَقُولُ بِغَيْرِ قتَالٍ، قال الزهرى رحمه اللّه: وَكانَتْ بَنُو النَّضِيرِ لِلنَّبِىِّ # خَالِصاً لَمْ يَفْتَحُوهَا عَنْوَةً فَفَتَحُوهَا عَلى صُلْحٍ فَقَسَّمَهَا النَّبىُّ # بيْنَ المُهَاجِرِينَ لَمْ يُعْطِ ا‘نْصَارَ مِنْهَا شَيْئاً إ َّ رَجُلَيْنِ كَانَتْ بِهِمَا حَاجَةٌ].

4. (824)- İbnu Ömer (radıyallahu anh): "Allah'ın onların mallarından Peygamberine verdiği fey'e gelince, siz bunun üzerine ne ata ne deveye binip koşmadınız..." âyeti hakkında şunu söyledi: "Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) Fedek ahâlisi ve ismen belirttiği ancak şu anda hatırlayamadığım köylerle sulh yaptı. Bu esnada (Hayber'in geri kalan köylerinde yaşayan) ahaliyi muhâsara etmişti. Bu (muhasara altındaki)ler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e sulh için hey'et gönderdiler. Ayette geçen"Siz bunun üzerine ne ata ne de deveye binip koşmadınız" demek, "Siz savaşmadınız" demektir.
Zührî der ki: Benu'n Nadir münhasıran Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ait idi. Çünkü orayı zorla fethetmediler, anlaşarak fethettiler. Bu sebeple Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buradan elde edilen ganimeti sadece Muhâcirler arasında taksim etti. Ondan, Ensâr'dan olanlara, ihtiyaç sâhibi iki kişi hâriç, kimseye bir şey vermedi." [Ebû Dâvud, Harâc 19, (2971).][340]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi, sâdece Ebu Davud rivayet eder. Teysiru'l-Vüsûl'de İbnu Ömer rivayeti olarak sunulduğu halde, Câmi'ul-Usul'de ve Ebû Dâvud'da Zührî hadisi olarak kaydedilir.
Zührî, Tabiin'den olduğuna göre, hadisi bir sahabiden dinlemiş olmalıdır. Ancak bu kimdir rivayette belli değildir.
2- FEY': İslâm devletinin gelirlerinden biridir. Daha ziyade gayr-ı müslimlerden elde edilen bir gelirdir. Savaş sırasında meşakkatle elde edilene ganimet denir. Sulh yoluyla, vergi yoluyla, gümrük vergisi vs. şekillerde meşakkatsiz olarak elde edilen ganimete fey' denmiştir.
Fey' kelime olarak dönmek, rücu etmek manasına gelir. Gölge döndüğü zaman ona da fey' denmiştir.
3- İslâm harp hukukuna göre, savaşarak düşmandan elde edilen mal ganimettir. Bunun beşte biri devlete ayrılır, geri kalan, savaşa iştirak edenler arasında pay edilir. Düşman savaşmadan sulh yoluyla teslim olursa bu yoldan elde edilen menfaatlere umumiyetle fey' denmiştir.
Fey' devletin tasarrufuna geçer, bütün mü'minler için harcanır. Yukarıdaki rivayette görüldüğü üzere Benîi Nadir Yahudileri sulhla teslim oldukları için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), onlardan kalan fey'i taksimde serbest davranmış, iktisadî yönden Ensâr'a bağımlı

durumda olan Muhâcirler'e vermiş onların iktisadî durumlarını düzeltmiştir.
Şârihler, yardıma muhtaç üç ensâra bu maldan pay verildiğini kaydeder: Ebu Dücâne Simâh İbnu Harise, Seyl İbnu Huneyf, el-Hâris İbnu's-Simme (radıyallahu anhüm ecmain).
4- Hz. Peygamber'in Medine'deki Şahsî Mülkü: Bu vesile ile, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Medine'de edindiği şahsî mülkü ile ilgili olarak Nevevî'den naklen Avnu'l-Ma'bud'da kaydedilen bir açıklamayı aynen iktibas etmek istiyoruz:
"Hadislerde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ait olduğu belirtilen emval (sadakat) üç kısımdır:
A) Hz. Peygamber'e hibe edilenler: Bu Muhayrik isminde bir Yahudinin Uhud günü, Müslüman olduğu zaman yaptığı vasiyetle intikal etmiştir. "Ölürsem emvalim Resûlullah'ındır" demişti ve Uhud'da öldürüldü. Bu Benî Nâdir arazisi içinde yedi ayrı bahçe idi.
Ensâr'dan da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e arazi bağışlayanlar olmuştu. Bunlara su ulaşmazdı. Bunlar Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şahsî mülkü idi.
B) Benî Nadir'in sürülmesi sonucu elde edilen arazi: Bu silah kullanılmadan, sulh yoluyla alındığı için, sâdece Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e aitti. Bunlar menkul mallarından silah hariç -develerinin taşıyabileceği kadarını- götürmüşlerdi. Kalanları, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Müslümanlara taksim etti. Kendisine ait olan Beni'n-Nadir arazisini, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Müslümanların maruz kaldığı darlıklar için kullandı.
Fedek Arazisi'nin yarısı da böyle idi. Hayber'in fethinden sonra, ora ahalisi, yarısı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın olmak şartıyla sulh yapmış, dolayısı ile burası da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zâtî mülkleri arasında idi.
Vadi’l-Kura’nın üçte bir arazisi de böyle idi: Vatih ve Sülalim kaleleri. Resulullah (aleyhissalatu vesselam) bunları da sulhla almıştı.
Hayber kalelerinden iki tanesi de böyle idi: Vatih ve Sülâlim kaleleri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunları da sulhla almıştı.

C) Hayber'den alınanın humsu (beştebiri) ve Hayber'den savaşla fethettiği yerlerden (elde edilen ganimetin) humsu: Bunlar da, başkasının hiçbir hakkı bulunmayan, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ait mallardı. Ancak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bunları kendisi için tasarruf etmemiş, ehline, Müslümanlara ve ammenin maslahatlarına harcamıştır. Bütün bu malların (sadakât) kendisinden sonra temellük edilmesi haramdır."[341]

ـ5ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ]أنَّ أمْوَالَ بَنِى النَّضِيرِ كَانَتْ مِمَّا أفَاءَ اللّهُ عَلى رسوله # مِمَّا لَمْ يُوجِفِ الْمُسْلِمُونَ عَلَيْهِ بِخَيْلٍ وَ ركابٍ، فَكَانَتْ لرسولِ اللّهِ # خَاصَّةً قُرَى عُرَيْنَةَ وَفَدَكَ وَكذَا وَكذا يُنْفِقُ عَلَى أهْلِهِ مِنْهَا نَفَقَةَ سَنَتِهِمْ ثُمَّ يَجعَلُ مَا بَقِى في السَّحِ وَالْكُرَاعِ عُدَّةً في سَبيلِ اللّهِ تعالى. وَتَ: مَا أفَاءَ اللّهُ يةٌ؛Œعلَى رَسُولِهِ مِنْ أهْلِ الْقُرى فَلِلّهِ وَلِلرَّسُولِ ا يةُ هؤُءِ: وَلِلْفُقَرَاءِ المُهَاجِرِينَŒوَقَالَ اسْتَوْعَبَتْ هذِهِ ا الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأمْوَالِهِمْ؛ وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَا“يمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ؛
وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ فَاسْتَوْعَبَتْ هذِهِ النَّاسَ فَلَمْ يَبْقَ أحَدٌ مِنَ المُسْلِمِينَ إِّ لَهُ فِيهَا حَظٌّ وَحَقٌّ إِّ بَعْضَ مَنْ يَمْلِكُونَ مِنْ أرَقَّائِهِمْ[. أخرجهما أبو داود.

5. (825)- Hz. Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Benî Nadir'in emvali, Cenab-ı Hakk'ın Resulüne (aleyhissalâtu vesselâm) fey' kıldığı, üzerine at ve deve koşulmayan (yani savaşsız elde edilen) mallardandı. Ureyne köyleri, Fedek, tıpkı (Kureyza ve Nadir'in emvali gibi) sırf Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ait yerlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buralardan elde edilen gelirlerden ailesinin bir yıllık nafakasını ayırırdı. Geri kalanı da Allah yolunda hazırlık olmak üzere silah ve binek için sarfederdi. (Nitekim ayette şöyle buyrulmuştur): "Allah'ın (fethedilen diğer küffâr) memleketleri ahalisinden

Peygamberine verdiği fey'i, Allah'a, Peygamberine, hısımlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalanlara aittir. Tâ ki bu mallar içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın..." (Haşr, 7). (Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e intikal eden) bu pay, bu sayılanlara ve ayrıca "evlerinden ve mallarından çıkarılmış olan fakirlere, onlardan önce (Medine'yi) yurt ve iman evi edinmiş olan kimselere, kendilerinden sonra gelenlere aittir." Bu âyet, (kıyamete kadar gelecek) mü'minlerin tamamına şâmildir. Tek istisnayı köle olarak sahib olduklarınız teşkil ediyor. Köleleriniz dışındaki her Müslüman bu payda hisse ve hak sahibidir." [Ebu Dâvud, Harâc 19, (2965, 2966).][342]

AÇIKLAMA:

Teysir müellifi, aslında (Ebu Dâvud'da) iki ayrı rivayet halinde gelmiş olan Hz. Ömer hadisini birleştirerek tek bir rivayet gibi sunmuştur.
Önceki rivayette belirtildiği üzere, Benî Nadir savaşsız fethedilmişti. Bunlar Medine'den sürülünce Müslümanlar, onlardan kalan mal ve arazinin, Hayber'den elde edilen ganimet gibi taksim edilmesini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den taleb ettiler.
Bu taleb üzerine gelen vahiy, sulh yoluyla gayr-ı müslimlerden elde edilen ganimetin -ki buna umumiyetle alimler fey' demişlerdir- tasarrufunda farklı bir metod getirdi: Bu çeşit mallar, münhasıran Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ait (yani devlete ait) olacaktı, dilediği gibi tasarruf edecekti.
Ayette, Allah tarafından Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e fey' olarak verildiği belirtilen yerler hususunda bazı farklı yorumlar olmuştur. Onu Nevevî'den naklen önceki rivayette açıkladık. İbnu Abbas'tan gelen bir beyana göre bunlar: Kureyza, Nadir, Fedek, Hayber ve Ureyne köyleridir.
Âyette geçen hısımlar (zi'lkurbâ)'dan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yakınları, yani "Benî Hâşim" ve "Benî Abdilmuttalib" anlaşılmıştır.
Âyet, bu fey'in diğer sarf yerlerini (yetimler, yoksullar, yolda kalanlar) saydıktan sonra, "Ta ki bu mallar içinizden yalnız zenginler arasında

dolaşan bir devlet olmasın" buyurur. Bununla bir câhiliye geleneğinin kaldırıldığı belirtilmiştir. Zira, cahiliye Arapları, ganimet elde edince, reis dörtte birini kendisi alır, sonra da bunu dilediği gibi kullanırdı. Âyet-i kerime Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'e harcama yerlerini gösteriyor.
Rivayette geçen, "Evlerinden ve mallarından çıkarılmış olan fakirlere" diye başlayıp devam eden ifade yine aynı Haşir suresindeki şu âyetten iktibas edilmiştir: "(O fey', bilhassa), hicret eden fakirlere aiddir ki onlar, Allah'tan fazl (ve inâyet) ve hoşnudluk ararlar ve Allah'a ve Peygamberine (mallarıyla, canlarıyla) yardım ederlerken yurtlarından ve mallarından (mahrum edilerek) çıkarılmışlardır. İşte bunlar sâdıkların tâ kendileridir" (Haşr, 8).
Böylece Benû Nadir'den elde edilen fey'de öncelikle Medine'ye hicretle gelmiş Müslümanların hak sahibi oldukları belirtildikten sonra, âyet-i kerimede diğer hak sahipleri sayılır:
* Mezkur Muhacirlerden önce Medine'yi iman yurdu haline çeviren Ensar.
* Onlardan sonra gelenler. [343]
ÖMER'İN GÖRÜŞÜ: Bu âyet, bilahare Ashab arasında çıkacak bazı ihtilaflarda Hz. Ömer'in azimli bir karar almasında delil olacaktır. Yukarıdaki rivayette mezkur kararı gözükmektedir.
Ebu Yusuf'un Kitabu'l-Harac'ında genişçe açıklandığı üzere, Irak fethedildiği zaman ganimet ve arazinin taksimini taleb eden Hz. Zübeyr, Bilâl, Selmân-ı Farisî gibi (radıyallahu anhüm) bazı Sahâbe'yi bu meselede ikna eder.
Hz. Ömer âyet-i kerimeye dayanarak: "Bu arazilerden elde edilecek fey'de (yani gelirlerde) kıyamete kadar gelecek her Müslümanın hakkı vardır" hükmünü çıkarmıştır.
Hz. Ömer'e göre, fey', beşe bölünerek taksime tâbi tutulmaz. Fey'in tamamı"bütün Müslümanlar"a aittir. Fey'de bütün Müslümanların hakkı vardır. Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu hükmü verirken -rivayette görüldüğü üzere- ما إفاء اللّه على رسوله diye başlayan âyet-i kerimeyi, والّذين جاءُوا من بعدهم kısmına kadar

(Haşr suresinin altıncı ayeti) okur ve: هذه اسْتَوْ عَبَتْ الْمُسْلِمِينَ عَامةً yani "Bu âyet bütün Müslümanlara şâmildir, hepsini içine alır" der ve ilave eder: "Yeryüzünde mevcut her Müslümanın bu fey'de mutlaka hakkı var. Bu hakka sadece sağ ellerinizin sâhip oldukları (köleleriniz) sahip değiller."

Unutmamak lâzımdır ki, Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu hükme vardığı zaman pekçok sahâbe hayatta idi ve onların huzurunda bu yorumu ve buna göre tatbikatı yaptı, kimse de kendisine itiraz etmedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in etrafındakileri bu telakkide birleştirmiş, onları ikna etmiş olması Müslümanlar tarafından fethedilen arazilere uygulanacak statüyü tesbit etmiş oldu.

Buna göre, kıyamete kadar gelecek mü'minler de dahil, bütün mü' minlerin menfaatları adına, fethedilen yerlerin ahalisi:

* Hür olacaklardı.
* Arazileri de arazi-i haraciye, yani beytü'lmâl hesabına vergi alınacak arazi olarak ellerinde kalacaktı.

Şunu da kaydedelim ki: Fey'in sarfında fukaha bazı farklı görüşlere zâhip olmuştur. Şöyle ki: İmam Malik'e göre fey' ve hums müştereken beytü'lmal'a konur. İmam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın akrabalarına, dilediği şekilde verir.

Cumhur'a göre, ganimetin beşte biri ile fey' ayrıdır, karıştırılmaz. Hums, Enfâl suresinde geçen humusla ilgili âyette Cenab-ı Hakk'ın belirlediği mü'min sınıflar içindir. Söz konusu âyette humus için: "Allah'ın, Resulünün, hısımların, yetimlerin, yoksulların, yolcuların" denir (Enfâl, 41). Bu sayılan sınıfların dışında kalanlara humus'tan verilemez. Fey'in tasarrufu, imamın re'yine kalmıştır, maslahata göre harcar.

İmam Şâfiî hazretleri bu görüşe katılmaz. Ona göre fey' de beşe bölünür, beşte dördü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a aittir. Ayrıca humsun da humsu ona aittir, humsun geri kalan dört hissesini de muhtaç ve müstehak olanlara harcar, ganimette olduğu gibi. Şâfii hazretleri Hz. Ömer'in sözünü te'vil ederek: "O humsun, geri kalan dört hissesini kasdetmiş olmalı" der.

Bu mevzu, devlet bütçesinin kaynakları, harcanması, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hısımlarından maksat gibi teknik teferruata şâmildir. Biz bu kadar bilgiyi yeterli buluyoruz. Mevzuya ilgi duyanlar Elmalılı Tefsiri'ne müracat etmelidir (7, 4820-4838).[344]

ـ6ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ في قولهِ تعالى:]وَيُؤْثِرُونَ عَلى أنْفُسِهِمْ وَلَوْ كانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ[.Œية إنَّ رَجُ مِنَ ا‘نْصَارِ بَاتَ بِهِ ضَيْفٌ وَلَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ إّ قُوتُهُ وَقُوتُ صِبْيَانِهِ. فقَالَ ْمْرَأتِهِ: نَوِّمِى الصِّبْيَةَ وَأطْفِئِى السِّرَاجَ وَقَرِّبِى لِلضَّيْفِ مَا عِنْدَكِ فنزَلتْ اŒية .[أخرجه الترمذى.

6. (826)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh), "Kendilerinde fakirlik ve ihtiyaç olsa bile (onları, Muhacirleri) öz canlarından daha üstün tutarlar.." (Haşr, 9) meâlindeki âyetle ilgili olarak şu açıklamayı yaptı: "Ensar'dan birinin evine misafir geldi ve geceyi yanında geçirdi. Ev sâhibinin evinde kendisinin ve çocuklarının yiyeceğinden başka yiyecek bir şey yoktu. Hanımına: "Çocukları uyut, ışığı söndür ve mevcut yiyeceği misafire yaklaştır" diye emretti. Bunun üzerine âyet indi. [Tirmizî, Tefsir, Haşr, (3301).][345]

AÇIKLAMA:

Burada "bir kimse" diye zikredilip ismi müphem bırakılan ensârî'nin Müslim'in rivayetinde adı geçer: Ebu Talha'dır. Mevcut yiyecekleri sofraya koyup, odayı da karattıktan sonra misafire buyur ederler. Yemeğe kendisi de iştirak ediyormuş gibi davranır, fakat yiyecekten almaz, ışığı da, bu davranışının gözükmemesi için karartmıştır.

Bu davranışta, misafire ikrâm ederek sevab kazanma düşüncesi olduğu gibi, kendisi muhtaç olduğu halde kardeşini kendine tercih etme fazileti de mevcuttur. Cenab-ı Hakk, bu davranıştan razı olarak, Ashab'ın ve

hususen Ensârî olanların mühim bir faziletini kıyamete kadar gelecek mü'minlere taklide şâyân ideal bir örnek olarak kılıyor.[346]

ـ7ـ وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ في قولهِ تعالى:]ألَمْ تَرَ
إلى الَّذِينَ نَافَقُوا يقُولُونَ “خْوَانِهِمْ. هُوَ ابنُ أُبَىٍّ قالهُ لِيَهُودِ بَنِى النَّضِيرِ إذْ أرَادَ النَّبىَّ # إجْءَهُمْ فنزلت[.
أخرجه رزين .

7. (827)- Hz. Enes (radıyallahu anh), "Ehl-i Kitap'tan o kafir kardeşlerine: "Andolsun, eğer siz yurtlarınızdan çıkarılırsanız biz de muhakkak sizinle beraber çıkarız, sizin aleyhinizde hiçbir kimseye ebedî taat etmeyiniz. Eğer sizinle harp ederlerse muhakkak ve muhakkak biz, size yardım ederiz" diyen o münafıkları görmedin mi? Halbuki Allah şâhidlik eder ki, onlar hakikaten ve katiyyen yalancıdırlar" (Haşr, 11), meâlindeki âyette zikri geçen kimsenin münâfıkların başı Abdullah İbnu Übey olduğunu, bu sözü Benî Nadir Yahudilerini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Medine'den çıkarmak istediği zaman, onları Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e karşı tahrik etmek için söylediğini belirtir."Rezîn'in ilavesidir.[347]

AÇIKLAMA:

823 numaralı rivayette temas edilen, Beni'n-Nadir Yahudilerinin Medine'den sürülme hâdisesinin gelişme vetiresinde mühim bir safha, bu rivayette aydınlatılmaktadır. Meseleyi mühim görüyoruz, zira Kur'an-ı Kerim'e aksedebilmiştir. Hâdisenin iç yüzü şudur:
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Bi'r-i Maûna felâketinden canını kurtarabilen Amr İbnu Ümeyye'nin dönüşte, yanlışlıkla öldürdüğü Benî Amr'e mensup iki kişinin diyetine iştirak etmeleri için Beni'n-Nadir'e uğradı. Çünkü, onlarla yapılan bir antlaşmaya göre bu çeşit durumlarda yardımlaşacak idiler. Bunlar ise, Hz. Peygamber

(aleyhissalâtu vesselâm)'in, kendi yurtlarına gelmiş olmasını iyi bir fırsat bilerek, öldürmeye ve ortadan kaldırmaya azmedip derhal bir plân hazırlarlar: Önünde oturduğu evin damından üzerine bir değirmen taşı atmak. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e: "Hay hay bizden istediğin bu hususta sana yardım edelim" dedikten sonra bu planın tatbiki için harekete geçince, Cenab-ı Hakk durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a vahyen bildirir.

Ve planları akim kalır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları cezalandırmak üzere emir verir. Hazırlık yapılır ve kuşatılırlar. Medine'yi terk veya savaş teklif edilir.

İbnu Hişâm'da açıklandığı üzere, bu sırada Benî Nadir'in müttefiki durumunda olan -ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e düşmanlıkta ve şirkte kardeşleri olan- Medine'nin münâfık takımı (başta Abdullah İbnu Übey İbnu Selül olmak üzere Vedia, Mâlik İbnu Ebî Kavkal, Süveyd Dâis) elçi göndererek, Benî Nadir'e: "Sebat edin, kendinizi müdâfaa edin, biz asla sizi yalnız bırakıp, Muhammed'e teslim etmeyiz. Şâyet savaşırsanız sizin yanınızda yer alır, biz de savaşırız, siz çıkarılacak olursanız, biz de çıkarız..." gibi sözlerle bunları direnmeye ve savaşmaya teşvik ederler.

Ancak iş ciddiye binince bu vaadlerinden hiçbirini yerine getirmezler. Sonunda, tek başlarına netice alamayacaklarını anlayınca silah hâriç, develeriyle taşıyabilecekleri eşyalarını alıp gitmeleri şartıyla sulh yapılır.

İşte sadedinde olduğumuz rivayet, bu vak'a ile ilgili olarak gelen vahiyde kastedilen şahsın, Medine'deki münafıkların lideri olan Abdullah İbnu Übey İbnu Selül olduğunu belirtiyor.[348]

MÜMTAHİNE SÛRESİ

ـ1ـ عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]كانَ رسولُ اللّهِ # يُبَايِعُ النِّسَاءَ بِالْكَمِ بِهذِهِ ا ية: أنْ َ يُشْرِكْنَŒ بِاللّهِ شَيْئاً، وَمَا مَسَّتْ يَدُ رسولِ اللّه # يَدَ امْرَأةٍ قَطّ َ يَمْلِكُهَا، وَكانَ رسولُ اللّه # إذَا أقْرَرْنَ بذلِكَ

مِنْ قَوْلِهِنَّ يَقُولُ: انْطَلِقْنَ فَقَد بَايَعْتُكُنَّ، َ وَاللّهِ مَا مسَّتْ يَدُهُ يَدَ امْرَأةٍ قَطّ، غَيْرَ أنَّهُ بَايعَهُنَّ بِالْكَمِ].
أخرجه الشيخان والترمذى .

1. (828)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadınlarla biatı (elle musafaha etmeden) sözle yapıyor ve şu âyette belirtilen şartları koşuyordu: "Allah'a hiçbir şeyi eş tutmamaları, hırsızlık yapmamaları, zinâ etmemeleri, evlâtlarını öldürmemeleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmeleri, (emredilecek) herhangi bir iyilik hususunda sana âsi olmamaları.." (Mümtahine, 12). Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in eli, mâlik olmadığı hiçbir kadının eline asla değmedi. Kadınlar, bu şartları kendi sözleri ile ikrar edince, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "Artık gidin, sizinle biat ettik" derdi (ve musafahada bulunmadan onlarla biatını tamamlardı). Hayır, Allah'a yemin olsun, asla onun eli hiçbir kadının eline değmedi. Fakat kadınlarla sözle biat akdi yaptı." [Buhari, Tefsir, Mümtahine 2, Talâk 20, Ahkâm 49; Müslim, İmârât 88 (1866); Tirmizî, Tefsir, Mümtahine, (3303).][349]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kadınlarla da biat (Arapça aslı bey'attır) akdi yaptığını te'yid etmekle kalmıyor, nasıl yaptığını da belirtiyor. Erkeklerle biat hem söz ve hem de ellerle musâfaha ile yapılırken kadınlarla sadece sözle olmuştur. Yani, âyet-i kerimede, vahyen gelmiş bulunan şartları kadınlar teker teker sayıp, bunlara uyacağını ikrar edince bir de musâfahaya hacet kalmadan akit tamamlanıyor.

Dinimiz kadın-erkek münâsebetlerinde bazı kayıtlar getirmiştir. Nikâhı helâl olan kadın ve erkeğin başbaşa kalmamaları, zaruret olmadıkça birinin diğerine değmemesi gibi. Tedâvi gibi zarurî durumlarda bakmak, dokunmak caizdir.

Hadiste ihtiyaç hasıl olunca, yabancı kadınla konuşmada bir mahsur olmadığı da görülmektedir.
Kadınlarla İslâm üzere yapılan biatta onlara koşulan şartların Kur'ân-ı Kerim'de yer alması düşündürücüdür. Erkeklerle biatın, bunda olduğu gibi sâbit bir metni, sınırlanış maddeleri yoktur. Rivayetler incelenince ferdden ferde değişen bazı şartların biat akidlerine dahil edildiği görülür.
Meseleye madde madde Kur'an'da yer verilmesi, o meselenin kıyamete kadar muteber kalacağını, her asırda aynı maddelerin kadınlar canibinde aktüalitesini, tazeliğini koruyacağını ifade eder:
Âyette geçen "çocuk öldürme" meselesi câhiliye devrinin bir âdeti idi. Ar ve fakirlik korkusu ile diri diri çocuk gömme hadiseleri oluyordu. Zamanımızda fakirlik olmasın, zindelik, gençlik korunsun, terbiye meşakkati çekilmesin, gayr-ı meşru çocuğun arı olmasın gibi çeşitli mülâhazalar, kadınları "çocuk öldürme" âfetine itebilmektedir.
Şu halde bu âyet, hangi maksatla olursa olsun, çocuk öldürmenin İslâmî biata aykırı olduğunu, kıyamete kadar kadın mü'minlere hatırlatacaktır.
Âyette geçen "elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmemeleri" şartı mübhemdir. Şârih ve müfessirler bu ifadeyi "Kocalarından olmayan çocuk bulup, bunu kocasındanmış gibi göstermek" şeklinde anlarlar. el-Ferra, câhiliye devrinde, böyle çocuk bulup kocasına: "Bu çocuk senden olan evlâdımdır" diyen kadınlar olduğunu belirtir ve bu davranışı "elleri-ayakları arasında düzülmüş bir bühtan" olarak tavsif eder ve: "Çünkü, der, bir kadın çocuğu bırakınca çocuk, elleri ayakları arasına düşer. Buradaki yasak zinâ yoluyla elde edilen çocukla ilgili değildir, zinâ, zinâdan elde edilen çocuğun kocaya nisbeti, zinâ ile ilgili yasağa girer." [350]

ـ2ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قولهِ تعالى:]وَ يَعْصِينَكَ في مَعْرُوفٍ قالَ: إنَّمَا هُوَ شَرْطٌ شَرَطَهُ اللّهُ تعالى لِلنِّسَاءِ[. أخرجه البخارى.

2. (829)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), (kadınlar biatıyla ilgili âyette geçen), "Herhangi bir iyilik hususunda sana âsi olmasınlar" şartı

hakkında şunu söylemiştir: "Bu, Allah'ın kadınlara koşmuş bulunduğu bir şarttır." [Buharî, Tefsir, Mümtahine 3.][351]

SAFF SÛRESİ

ـ1ـ عن عبداللّه بن سم رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قالَ:]كُنْتُ جَالِساً في نَفَرٍ مِنْ أصْحَابِ رسولِ اللّهِ # يَتَذَاكَرُونَ. يَقُولُونَ: لَوْ نَعْلَمُ أىُّ ا‘عْمَالِ أحَبُّ إلى اللّهِ تعالى لَعَمِلْنَاهُ؟ فَأنْزَلَ اللّهُ تعالى: يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا َ تَفْعَلُونَ؟ ا ية فَخَرَجَ رسولُ اللّه #Œ فَقَرَأهَا عَلَيْنَا[. أخرجه الترمذى.

1. (830)- Abdullah İbnu Selâm (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kendi aralarında müzâkere eden bir grup Ashâbın arasında oturuyordum. "Keşke, diyorlardı Allah nazarında hangi amelin daha muteber olduğunu bilsek de onu yapsak." Bunun üzerine şu meâldeki ayet nazil oldu: "Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbih ve tenzih etmektedir. O, gâlib-i mutlaktır, yegane hüküm ve hikmet sahibidir. Ey imân edenler, yapamayacağınız şeyi niçin söylersiniz? Yapamayacağınızı söylemeniz, en şiddetli bir buğzu (davet etmiş olmak) bakımından Allah indinde büyüdü" (Saff, 1-3). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanımıza gelerek vahyi okudu." [Tirmizî, Tefsir, (3306).][352]

AÇIKLAMA:

Âyet-i kerime yapamayacağını söyleyen, vâdedip de sonradan vazgeçip yerine getirmeyen kimseleri bu davranışlarından dolayı zecretmektedir. Selef büyükleri, bu âyetle istidlâl ederek, ahde vefanın mutlak bir vâcib olduğu hükmüne varmışlardır. Mev'ûd'e (yani vâdedilen şeye) azim terettüp etse de etmese de hüküm böyledir.
İmam Mâlik, vaadedildiği zaman mev'ude azmedilmiş ise, buna vefanın vâcib olduğunu söylemiştir.

Cumhur ise mutlak olarak vâcib olmadığına hükmetmiştir. Bunlar, âyet-i kerimenin, cihadın farz kılınmasını temenni ettikleri halde farz kılınınca bazılarının cihada katılmaktan kaçınmaları üzerine indiğine hamletmişlerdir.

İbnu Abbâs (radıyallahu anh) der ki: "Mü'minlerden birçoğu, cihad farz olmazdan önce, "Allah, kendisine en sevgili amelin ne olduğunu bize bildirse de onu yapsak ne kadar sevineceğiz" demişlerdi. Allah da Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ine en sevgili amelin kendisine şeksiz şüphesiz iman etmek, sonra da imana muhalefet eden isyan ehliyle cihad etmek olduğunu bildirdi. Ancak bunu mü'minlerden bir kısmı hoş bulmadı ve nefislerine ağır geldi. İşte bunun üzerine, "Ey iman edenler, yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?" diye gelen vahiyle ayıplandılar. Âyetin iniş sebebiyle ilgili başka açıklamalar da yapılmıştır.[353]

CUM'A SÛRESİ

ـ1ـ عن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]بَيْنَا نَحْنُ نُصَلِّى مَعَ النَّبىِّ # إذْ أقْبَلَتْ عِيرٌ تَحْمِلُ طَعَاماً فَالْتَفَتُوا إلَيْهَا حَتّى مَابَقِىَ مَعَ النَّبِىِّ # إّّ اثْنَا عَشَرَ رَجُ، مِنْهُمْ أبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. فَنَزلَتْ: وَإذَا رَأوْا تِجَارَةً أوْ لَهْواً انْفَضُّوا إلَيْهَا وتَرَكُوكَ قَائِماً اِيةِ[. أخرجهŒ الشيخان والترمذى.وفي رواية: أنَّهُ كانَ قَائماً يَخْطُبُ وَذَكَرَ نَحْوَهُ.

1.(831)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte namaz kılarken yiyecek maddesi taşıyan bir kervan geldi. Cemaatte bulunanlar, (camiyi bırakıp) kervanı karşılamaya koştular. Câmide on iki kişi kaldı. Hz. Ebu Bekir ve Ömer (radıyallahu anhümâ) kalanlar arasındaydı. Bu durum üzerine şu âyet nâzil oldu. (meâlen): "Onlar bir ticâret, yahud bir oyun, bir eğlence gördükleri zaman ona yönelip dağıldılar. Seni ayakta bıraktılar. De ki: Allah nezdindeki (sevab, mü'minler için) eğlenceden de, ticâretten de

hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır" (Cum'a, 11). [Buharî, Tefsir, Cum'a 2, Büyû 6, Cum'a 38; Müslim, Cum'a 36, (863); Tirmizî, Tefsir, Cum'a, (3308).][354]

AÇIKLAMA:

Hadisin buradaki vechi, vak'anın namaz sırasında olduğunu ifade ediyor. Ancak başka vecihlerinde hutbe arasında olduğu belirtilir. Yâni, bir cum'a günü, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) cum'a namazının hutbesini okumak üzere minbere çıktığı vakit, hitabet esnasında Medine'ye kervan geliyor. Tabii ki kervanın gelişi mutad olarak belli bir alayiş ve gürültü, neş'e çığlıklarıyla karşılanmaktadır.

Âyet-i kerimenin belirttiği üzere, hutbe dinleyen cemaatten pekçoğu, eski alışkanlıklarının sevkiyle, hutbeyi bırakıp kervanı karşılamaya koşarlar. Cenab-ı Hakk, vahiyde görüldüğü üzere, bu davranışları sebebiyle Ashab'ı itab etmiştir.

Bir rivayette, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in de: "Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a yemin olsun, şâyet herkes gitmiş ve (hutbeyi) dinleyen kimse kalmamış olsaydı vâdiden üzerinize ateşten bir sel gelecekti" diyerek bu davranışın fenalığını dile getirmiştir.

Mukâtil İbnu Hayyan'ın ifadesine göre, bu kervan henüz Müslüman olmamış bulunan Dıhye İbnu Halîfe'ye aittir ve Medine'ye girerken davul çalınmıştır.

Âlimlerimiz, hutbenin ayakta okunacağı hakkında âyetten delil çıkarmışlardır. Ancak, rivayetler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, namazdan önce okuduğu hutbeyi, iki kısma ayırdığını, iki hutbe arasında bir miktar oturduğunu tasrih ederler.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ve sünnetine saygı ve bağlılıkta zirveyi tutan Ashab'tan bu davranışın sâdırı, onların yüceliğine gölge düşürmez. Zira, kaydettiğimiz üzere, vak'a Ashâb'ın İslâmî âdâb üzere terbiye dönemine aittir. Bunun başka örneklerine gerek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şahsı ve gerekse Ashab hakkında Kur'ân-ı Kerim'de rastlamaktayız.

Kur'ân-ı Kerim'in bu vak'aya âyetlerinde yer vermesinden, alışkanlıkların, maddî temayül ve mülâhazaların uyanık bir şuur halinde değerlendirilmemeleri hâlinde, insan üzerinde ne derece hâkim olduğuna, bu fıtrî zaafın iman ve İslâm'a bağlılıkta zirveyi tutan Ashâb'ta bile cârî olduğuna, binâenaleyh bu beşerî zaafın her zaman nazardan uzak tutulmaması gerektiğine dair bir ders ve bir uyarı görmekteyiz. [355]

MÜNAFIKÛN SÛRESİ

ـ1ـ عن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. في قولهِ تعالى:]لَئِنْ رَجَعْنَا إلى المَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ ا‘عَزُّ مِنْهَا ا‘ذَلَّ. قالَهُ عَبْدُاللّهِ بنُ أُبَىٍّ ابنُ سَلُولَ[. أخرجه الشيخان والترمذى .

1. (832)- Hz. Câbir (radıyallahu anh): "...Medine'ye dönersek, şerefli kimseler alçakları and olsun ki, oradan çıkaracaktır" (Münafıkûn, 8) meâlindeki âyet hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "Bunu söyleyen (meşhur münafık) Abdullah İbnu Übey İbni Selül'dür." [Buharî, Tefsir, Münâfikun 5, 7; Müslim, Birr 62, (2584); Tirmizî, Tefsir, Münâfıkûn, (2312).][356]

ـ2ـ وعن زيد بن أرقم رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]خَرَجْنَا مَعَ النّبىِّ # في سَفَرٍ أصَابَ النَّاسَ فِيهِ شِدَّةٌ. فقالَ ابنُ أُبَىٍّ ابنُ سَلُولَ: † تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رسولِ اللّهِ حَتّى يَنْفَضُّوا مِنْ حَوْلِهِ. وَقَالَ: لَئِنْ رَجَعْنَا إلى الْمَدينَةِ لَيُخْرِجَنَّ ا‘عَزُّ مِنْهَا ا‘ذَلَّ. فَأتَيْتُ النَّبىَّ # فَأخْبَرْتُهُ بذَلِكَ. فَأرْسَلَ إلى ابن أُبَىٍّ فَسَأَلَهُ: فَاجْتَهَدَ يَمِينَهُ مَا فَعَلَ. فَقَالُوا: كَذَبَ زَيْدٌ رسولَ اللّه #، فَوَقَعَ في نَفْسِى مِمَّا قَالُوا شِدَّةٌ. حَتّى أنْزَلَ اللّهُ

تعالى تَصْدِيقِى: إذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ. قَالَ ثُمَّ دَعَاهُمْ النَّبىُّ # لِيَسْتَغْفِرَ لَهُمْ فَلَوَّوْا رُؤُسَهُمْ. وَقوْلُهُ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ.قَالَ: كَانُوا رِجَاً أجْمَلَ شَئٍ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

2. (833)- Zeyd İbnu Erkam (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir sefer esnasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le beraber çıkmıştık. Bir ara bütün askerler sıkıntıya düştü. Übey İbnu Selûl (fırsattan istifade) şöyle dedi: "Resûlullah'ın yanındakilere infak etmeyin de etrafından dağılsınlar." Ayrıca şunu da ilâve etti: "Hele Medine'ye bir dönelim, aziz olanlar, zelil olanları oradan sürüp çıkaracaktır." Ben hemen gelip bu sözleri Hz. Peygamber'e haber verdim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Übey İbnu Selûl'e adam göndererek yanına çağırdı ve "Böyle mi söyledin?" diye sordu. İbnu Selûl, böyle bir davranışa yer vermediğine dâir yemin etti. (Orada bulunanlar bu söze inanarak): "Zeyd, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yalan söyledi" dediler. Bu sözlerine çok üzüldüm. Öyle ki, Cenab-ı Hakk beni tasdiken şu vahyi indirdi: "(Ey Muhammed) münafıklar sana gelince, "Senin, şüphesiz Allah'ın peygamberi olduğuna şehâdet ederiz" derler. Allah, senin kendisinin peygamberi olduğunu bilir, bunun yanında münafıkların yalancı olduklarını da bilir..." (Münâfıkûn, 1).
(Zeyd) der ki: "Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), (onlara: "Özür dileyin de) sizin için Allah'tan mağfiret taleb edeyim" dedi ise de başlarını çevirip gittiler."
Zeyd İbnu Erkam (radıyallahu anh), "..Onlar tıpkı sıralanmış kof kütük gibidirler..." (Münâfıkûn 4) meâlindeki âyetle ilgili olarak da şu açıklamayı yaptı: "Münafıklar yakışıklı kimselerdi." [Buharî, Tefsir, Münafikûn 1, 2; Müslim, Sıfâtu'l-Münâfikûn 1, (2772); Tirmizî, Tefsir, Münâfikûn, (3309, 3310).][357]

AÇIKLAMA:

641. hadiste münafıklarla ilgili geniş bilgi sunulmuştur. Burada hadisin anlaşılmasına yetecek kadar kısa mâlumat sunacağız. Hadiste mevzubahis olan vak'anın hangi sefer sırasında cereyan ettiği hususunda bazı ihtilâflar var. Tebuk Seferi sırasında cereyan ettiği de söylenmiştir. Umumiyetle Müreysi Gazvesi'nde geçtiği belirtilir. Râvileri iltibasa sevkeden husus, kanaatimizce münafıkların bu çeşit hadiselere sıkca yer vermiş olmalarıdır. Esâsen, burada önemli olan hâdisenin cereyan ettiği yer değil, hâdisenin mâhiyetidir.

Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in bir rivayetinde, bir sefer sırasında Muhacirlerden çok şakacı (La'âb) birisi, Ensar'dan birinin kabasına eli veya ayağı ile vurarak şaka yapar. Buna çok öfkelenen ensârî meseleyi büyütür, münâkaşaya ve kavgaya döker. Her iki taraf da câhiliye usulünce "Yâ Le'l-Ensâr!" "Yâ Le'l-Muhâcirîn!" diyerek yardım isterler.

Bir diğer rivayette, ihtilâf, sefere katılan bedevîlerle Ensâr arasında havuzdan su alma sırasında patlak verir: Havuzu su ile dolduran bir bedevî su almada kendi arkadaşlarına öncelik tanıyıp diğerlerine mâni olmak ister. Bir ensârî devesini sulamada azimkâr davranınca, bedevî kaptığı bir taşı atarak ensârîyi başından yaralar. Ensârî, münâfıkların reisi olan Abdullah İbnu Übey'e gelip şikâyet eder. Ensârînin Abdullah'ın adamlarından biri olduğu da belirtilir. Duruma öfkelenen Abdullah İbnu Übey: "Resûlullah'ın yanındakilere -yani bedevîlere- infak etmeyin de etrafından dağılsınlar" der. Böyle söylemesi, onların yemek sırasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in etrafında toplanmaları sebebiyledir. Abdullah sonra adamlarına şunu söyler: "Medine'ye döndüğümüz zaman, aziz olanlar zelil olanları (Medine'den) sürüp çıkaracaktır."

Bu sözleri işiten Zeyd, -bir rivayete göre- amcasına haber verir, o da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ulaştırır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Abdullah'ı çağırtıp, sorduğu zaman yemin ederek inkâr edince, münafığa inanıp tasdik eder ve Zeyd'in amcasını te'dib eder. Amca da Zeyd'i paylar: "Niye Resûlullah ve Müslümanların öfkesini üzerine çekiyorsun?" der. Zeyd der ki: "Bu haksız azar üzerine öyle üzüldüm, öyle üzüldüm ki, bir başkasının böyle bir üzüntüye düşmüş olacağını tahmin edemem."

Ertesi gün Münâfıkûn nazil olur ve meselenin içyüzünü ortaya koyarak Zeyd İbnu Erkâm'ın yalancı olmadığını beyân eder.[358]

ـ3ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قالَ:]مَنْ كانَ لَه مَالٌ يُبَلغُهُ بَيْتَ رَبِّهِ أوْتَجبُ فِيهِ زَكَاةٌ فَلَمْ يَفْعَلْ سَألَ الرَّجْعَةَ عِنْدَ الْمَوْتِ، فقَالَ لَهُ رَجُلٌ: اتَّقِ اللّهَ يَاابِنَ عَبَّاسٍ؟ فإنَّمَا يَسْألُ الرَّجْعَةَ الْكُفَّارُ. فقَالَ: سَأتْلُوا عَلَيْكُمْ بِذلِكَ قُرآناً: يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا َ تُلْهِكُمْ أمْوَالُكُمْ وَ أوْدُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّهِ، وَمَنْ يَفْعَلْ ذلِكَ فَاولئِكَ هُمُ الخَاسِرُونَ وَأنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ إلى آخِرهَا. فقالَ الرَّجُلُ: فَمَا يُوجِبُ الزَّكَاةَ؟ فقَالَ: إذَا بَلَغَ المَالُ مِائَتَيْن فَصَاعِداً. قَالَ: فَمَا يُوجِبُ الحَجَّ؟ قَالَ: الزَّادُ وَالْبَعِيرُ[. أخرجه الترمذى .

3. (834)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bir keresinde: "Kimin haccedecek kadar veya zekât farz olacak kadar malı olur da bu farzları ifâ etmezse, ölüm sırasında geri dönüş (rec'a) taleb eder" buyurmuştu. Bir adam kendisine: "Ey İbnu Abbâs, Allah'tan kork, geri dönüşü küffâr taleb edecektir" dedi. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): "Ben size bu hususta âyet okuyayım" dedi ve şu âyeti okudu: "Ey iman edenler, sizi ne mallarınız, ne evlâtlarınız Allah'ın zikrinden alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar hüsrâna uğrayanların tâ kendileridir. Herhangi birinize ölüm gelip de: "Ey Rabbim, beni yakın bir müddete kadar geciktirseydin de sadaka verip dursaydım, iyi adamlardan olsaydım" diyeceğinden evvel size rızık olarak verdiğimizden (Allah yolunda) harcayın. Halbuki Allah hiçbir kimseyi eceli gelince, asla geri bırakmaz. Allah ne yaparsanız, hakkıyla haberdardır" (Münâfıkûn 9-11)
Adam tekrar: "Zekât vermeyi gerekli kılan miktar nedir?" diye sordu. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Mal iki yüz (dirheme) ulaşır ve geçerse." Adam: "Pekâlâ, haccı gerekli kılan şey nedir?" diye sordu. İbnu Abbas:

"- Azık ve binek!" cevabını verdi. [Tirmizî, Tefsir, Münâfikûn, (3313).] [359]

TEGÂBÜN SÛRESİ

ـ1ـ عن عَلْقَمَة عن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. في قولهِ تعالى:]وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّهِ يَهْدِ قَلْبَهُ قَالَ: هِيَ المَصَائِبُ تُصِيبُ الرَّجُلَ. فَيَعْلَمُ أنَّهَا مِنْ عِنْدِ اللّهِ تعالى فَيُسَلِّمُ وَيَرْضى[. أخرجه البخارى.

1. (835)- Alkame hazretlerinin İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'dan naklettiğine göre, İbnu Mes'ud, "...Kim Allah'a iman ederse (Allah) onun kalbini doğruya götürür.." (Teğâbün,11) meâlindeki âyetle ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: "Bunlar kişinin mâruz kaldığı musibetlerdir. İnanan kişi, (Allah'ın lütfu ve keremi ile) bu musibetlerin Allah'tan olduğunu bilir, Allah'ın takdirine teslimiyet gösterip, razı olur (ve sabreder)." [Buharî, Tefsir, Tegabün 1.][360]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Buharî'de muallâk ise de Abdurrezzâk mevsul olarak kaydetmiştir. İbnu Hacer hadisi tahric eden muhtelif kaynakları zikreder.
Âyet-i kerimede inanan kimselerin kalbine, Allah tarafından hidâyet verileceği müjdeleniyor. İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) bu hidâyetin mâhiyetini açıklamaktadır. O'na göre âyette kastedilen hidâyet "musibetlerin Allah'tan geldiği inancı"dır. Böylece mü'min kişi, musibetler geldikçe imtihan edildiğine inanacak, bu imtihanı kazanmanın sabırla mümkün olacağını bilecektir. Çünkü onun iman kulağında şu âyetin hakikatları konuşacaktır. (meâlen): "Andolsun, sizi biraz korku, biraz açlık, biraz da mallardan, canlardan ve mahsullerden yana eksiltme ile imtihan edeceğiz. Sabredenlere (lütuf ve keremimi) müjdele!" (Bakara, 155).

Bu âyete inanan kişi her çeşit musibete sabır ve teslimiyetle karşı çıkarak mukâvemet gösterir, böylece musibet karşısında paniğe kapılmaktan, çaresizlik ve me'yusiyet hissine düşmekten kendini korur, mânevî ezikliğe, ruhî çöküntüye düşmez.[361]

ـ2ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. في قوله تعالى:]إنَّ مِنْ أزْوَاجِكُمْ وَأوْلاَدِكُمْ عَدُوّاً لَكُمْ ا يةŒ. قَالَ هَؤُءِ رِجَالٌ مِنْ أهْلِ مَكَّةَ أسْلَمُوا وَأرَادُوا أنْ يَأتُوا النّبِىَّ # فَأبَى أزْوَاجُهُمْ وَأوْدُهُمْ أنْ يَدَعُوهُمْ فَلَمَّا أتَوا النّبىَّ # رَأوُا النَّاسَ قَدْ فَقِهُوا فِي الدِّينِ فَهَمُّوا أنْ يُعَاقِبُوهُمْ فَنَزَلَتْ[. أخرجه الترمذي.

2. (836)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), "Ey iman edenler, eşlerinizin evlatlarınızın içinde hakikaten size düşman olanlar da vardır. O halde onlardan sakının.." (Teğâbün 14) meâlindeki ayet hakkında şu açıklamayı yaptı: "Bu hitaba maruz kalan kimseler bir kısım Mekkeli erkeklerdir. Bunlar, hicret ederek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelmek isterler, fakat kadın ve çocukları kendilerini terketmelerini istemeyerek hicretlerine mümânaat etmişlerdir. Bu kimseler bilâhare hicret edip gelince, halkın, din hususunda çok şey öğrenmiş olduğunu görürler. Bunun üzerine (kendilerinin önceden hicret etmelerine mâni olan) zevce ve evlâtlarını cezalandırmak istediler. Bu hâl karşısında Cenab-ı Hakk mezkur âyeti inzâl buyurdu." [Tirmizî, Tefsir, Teğâbün, 3314).][362]

AÇIKLAMA:

1- Âyet-i kerime muayyen bir vak'a için nâzil oldu ise de hükmü umumidir ve her devre hitap etmektedir. Binaenaleyh her mü'mine şöyle demektedir: "Zevcelerinizden bâzıları ve keza evlâtlarınızdan bazıları vardır ki, size düşmanlık ederler. Onlar sizin hayırlarda bulunmanıza, Allah'a ibadet etmenize mâni olurlar veya din ve dünya işlerinizde

sizinle husûmete, iddialaşmaya girişerler. Öyle ise, onların müdâhalesi sebebiyle hayırlar işlemekten geri kalmayın, onlara uymaktan sakının..."
Âyet-i kerimenin devamı, bu çeşit durumlarda, sebep oldukları sâbit gerilemeler, çıkarmış bulundukları engellemeler sebebiyle zevce ve evlâtların cezalandırılmayıp affedilmelerini emretmektedir. (meâlen): "... (Bunlarla beraber) affeder, kusurlarını başlarına kakmaz, örterseniz, şüphesiz Allah çok mağfiret edici, çok esirgeyicidir" (Teğabün 14).[363]

TALAK SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما.]أنَّهُ قَرَأ فَطَلِّقُوهُنَّ لِقُبُلِ عِدَّتِهِنَّ[. أخرجه مالك.وقال: يَعْنِى بِذلِكَ: أنْ يُطَلِّقَ في كُلِّ طُهْرٍ مَرَّةً. وللنسائي عن عباس مثلُهُ .

1. (837)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'tan rivayet edildiğine göre, "Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları, iddetlerini gözeterek boşayın.." (Talâk 1) meâlindeki âyeti, "...iddetlerinin önünde boşayın" diyerek kıraat etmiştir (okumuştur)" [Muvatta, Talâk 79, (2, 587); Müslim, Talak 14, (1471).]
İmam Mâlik der ki: "Bununla, her temizlik devresinde bir kere boşaması gerektiğini kastedmiştir."[364]

AÇIKLAMA:

Teysiru'l-Vüsul'de İbnu Abbas rivayeti olarak Muvatta'dan nakledilen bu rivayet, Muvatta'da İbnu Ömer rivayeti olarak kaydedilmektedir. Demek ki, Teysir'de rastlanan hatalardan biriyle daha karşılaşmış olmaktayız.
2- Zürkanî'ye göre buradaki kıraatten maksad tefsir olup tilâvet değildir.Yani, âyet-i kerimeyi açıklayıcı mahiyette olmak üzere, لِقُبُلِ (evvelinde) kelimesini İbnu Ömer dahil etmiştir.

Nevevî'ye göre ise şâz kıraattır, usulcüler nezdinde sıhhat yönünden haber-i vâhit kıymetinde bile değildir. Kur'ân'ın okunuşuna dâhil edilemez, bu husus icmâ ile sabittir.

3- Yukarıdaki rivayet Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in hanımını boşaması vak'asında vârid olmuştur. İbnu Ömer bazı rivayetlerde Âmine Bintu Gıfar, -bazılarında da Nevâr- diye zikri geçen hanımını[365] hayız halinde boşar. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelip: "Abdullah İbnu Ömer karısını hayızlı iken boşadı" diye haber verir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Oğlun karısına dönsün, kadın temizlendiği zaman onu boşasın veya nikâhında tutsun!" diye emreder.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hükmüne delil zımnında Talâk suresinin ilk ayetini, sadedinde olduğumuz rivayette olduğu üzere لِقُبُل kelimesini açıklayıcı mahiyette ilâvesiyle tilâvet buyurur: "...Onları boşayacağınızda iddetlerinin önünde boşayın."

Bilindiği üzere, evlilikte kadın üç bağla erkeğe bağlıdır. Sünnete uygun boşamada (talâku'ssünne), kadın üç temizlik esnasında boşanır. Yani, bir çırpıda "boş olsun" veya "boşadım" demekle boşanmaz. Her boşamada, tâbir caizse, bir bağ koparılarak üç temizlik müddeti içerisinde her seferinde bir bağ koparılmak suretiyle boşama işi tamamlanılır.

Yukarıdaki rivayet bu boşama fiilinin hayızlı halde olmayıp, kadın hayızdan kurtulup temizlik hâline girdiği zamanda olacağını açıklığa kavuşturmaktadır.

Mevzu üzerine geniş açıklama Talâk'la ilgili bölümde gelecektir (4045-4088 numaralı hadisler.)[366]

TAHRİM SÛRESİ

ـ1ـ عن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت:]كانَ رسولُ اللّٰه # يُحِبُّ الْعَسَلَ وَالْحُلْوَ، وَكانَ إذَا انْصَرَفَ مِنْ صَةِ الْعَصْرِ دَخَلَ عَلَى نِسَائِهِ فَيَدْنُو مِنْ إحْدَاهُنَّ فَدَخلَ على حَفْصَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها فَاحْتَبَسَ أكْثَرَ

مِمَّا كانَ يَحْتَبِسُ. فَغِرْتُ فَسَألْتُ عَنْ ذَلِكَ، فقِيلَ لِى أهْدَتْ لَهَا امْرَأةٌ مِنْ قَوْمِهَا عُكَّةً مِنْ عَسَلٍ، فَسَقَتِ النَّبىَّ # مِنْهُ شَرْبَةً. فقُلْتُ: أمَا وَاللّهِ لَنَحْتَالَنَّ لَهُ. فقُلتُ لِسَوْدَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْها إنَّهُ سَيَدْنُو مِنْكِ فإذَا دَنَا مِنْك فقُولِى لَهُ يَا رسُولَ اللّهِ؟ أكَلْتَ مَغَافِيرَ! فَإنَّهُ سَيَقُولُ لَكِ َ. فقُولِى لَهُ مَا هذِهِ الرِّيحُ الَّتِى أجِدُ مِنْكَ؟ وكَانَ يَشْتَدُّ عَلَيْهِ أنْ يُوجَدَ مِنْهُ الرِّيحُ. فإنَّهُ سَيَقُولُ سَقْتِنِي حَفْصَةُ شَرْبَةَ عَسَلٍ: فقُولِى لَهُ جَرَسَتْ نَحْلُهُ الْعُرْفُطَ، وَسَأقُولُ ذلِكَ. وَقولِى أنْتِ يَا صَفيَّةُ ذلِكِ. قالت: تقُولُ سوْدَةُ. فَواللّهِ الَّذِى َ إلهَ إَّ هُوَ مَا هُوَ إَّ أنْ قَامَ عَلى البَابِ، فَأرَدْتُ أنْ أبَادِيَهُ بِمَا أمَرْتِنِى فَرَقاً مِنْكِ، فَلَمَّا دَنَا مِنْهَا قَالَتْ لَهُ سَوْدَةُ: يَارَسُولَ اللّهِ أكَلْتَ مَغَافِيرَ؟ قَالَ َ. قَالَتْ: فَمَا هذِهِ الرِّيحُ الَّتِى أجِدُ مِنْكَ؟ قَالَ سَقَتْنِى حَفْصَةُ شَرْبَةَ عَسَلٍ. قَالَتْ: لَعَلَّ نَحْلَهُ جرَسَتِ الْعُرْفُطَ. قَالَتْ عائشَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا: فَلَمَّا دَارَ إلىَّ قُلْتُ لَهُ مِثْلَ ذلِكَ. فَلَمَّا دَارَ إلى صَفِيَّةَ قَالَتْ لَهُ مِثْلَ ذلِكَ. فَلَمَّا دَارَ إلى حَفْصَةَ قَالَتْ يَارَسُولَ اللّهِ: أَ أسْقِيكَ مِنْهُ؟ قَالَ َ حَاجَةَ لِى فِيهِ، قَالَتْ سَوْدَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْها: وَاللّهِ لَقَدْ حَرَّمْنَاهُ. فَقُلْتُ لَهَا: اسْكُتِى[. أخرجه الخسمة إَّ الترمذى .

1. (838)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) balı ve tatlı şeyleri severdi. Ayrıca, ikindi namazlarını kıldıktan sonra (hergün) kadınlarını teker teker ziyaret eder, herbirine yaklaşır (sohbette bulunurdu.) Bu ziyaretlerinin birinde Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ)'nın yanına girmişti. Bu defa onun yanında, her zamanki kaldığı mutad müddetten fazla kaldı. Ben bunu kıskanarak sebebini (Resûlullah'ın diğer hanımlarından) sordum. Bana:

"Yakınlarından bir kadın Hafsa'ya bir okka (Tâif) balı hediye etti, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ondan şerbet yapıp ikram etmiş olmalı, (o da şerbet hatırına sohbetini biraz uzatmıştır)" dediler. Ben:
"- Öyleyse, kasem olsun biz de ona mutlaka bir hile kurmalıyız!" dedim. Sevde (radıyallahu anhâ)'ye:
"- (Hafsa'dan sonra sıra senin) O girince sana yaklaşacak. Sana yaklaşınca O'na: "Ey Allah'ın Resûlü! Sen megâfih[367] mi yedin?" diyeceksin. (Ben biliyorum ki, o sana:) "Hayır!"diyecek. O zaman sen de: "Öyleyse senden burnuma gelen bu koku da ne?" diyeceksin." Bir rivayette Hz. Aişe şu açıklamayı yapar: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisinde kötü bir koku hissedilmesine tahammül edemez, buna çok üzülürdü (Bu sebeple gerçeği itiraf ederek) muhakkak "Hafsa bana bal şerbeti ikram etti" diyecek. O zaman sen kendisine "Demek ki arı, balını urfut ağacından almış" diyeceksin. (Senden sonra bana uğradığı zaman) ben de böyle hareket edip aynı şeyleri söyleyeceğim. Ey Safiyye, sana uğradığı zaman sen de aynı şeyleri söyle! dedim."
Hz. Aişe anlatmaya devam etti:
"Sevde (bilâhere bana) dedi ki: "Kendinden başka ilâh bulunmayan Allah'a kasem olsun, bana tenbih ettiğin şeyleri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kapıdan görünür görünmez, senden korktuğum için (unutmadan) hemen söylemek istedim." Ne ise, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine yaklaşınca Sevde: "Ey Allah'ın Resûlü meğâfir mi yediniz?" der: "Hayır!" cevabını alır. Bunun üzerine aralarında şu konuşma geçer:
"- Öyleyse bu koku da ne?"
"- Hafsa bana bal şerbeti ikram etti."
"- Demek ki arı urfut yemiş."
Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatmaya devam ediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana uğrayınca ben de aynı şeyleri söyledim. Keza, Safiyye (radıyallahu anhâ)'ye uğrayınca o da aynı şeyleri söyledi.
Müteâkiben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hafsa (radıyallahu anhâ)'nın yanına girince:
"- Ey Allah'ın Resûlü sana o şerbetten ikram edeyim mi?" diye sorar. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Hayır, ihtiyacım yok!" cevabını verir. (Bu durumu işittiği zaman) Sevde (radıyallahu anhâ):
"- Allah'a kasem olsun balı ona haram ettik!" dedi. Ben kendisine:
"- Sus, (sesini çıkarma)" dedim." [Buhârî, Talâk 8, Nikâh 103, Et'ime 32, Eşribe 10, 15, Tıb 4, Hiyel 5; Müslim, Talâk 20, (1474); Ebû Davud, Eşribe 11, (3715); Nesâî, Talâk 16, (6, 151, 152).][368]

ـ2ـ وفي رواية:]شَرِبْتُ عَسىً عِنْدَ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ وَلَنْ أعُودَ إلَيْهِ. فَنَزلَتْ: لِمَ تُحَرِّمُ مَا أحَلَّ اللّهُ لَكَ. إنْ تتُوبَا إلى اللّهِ. لِحَفْصَةَ وَعَائِشَةَ؛ وَإذ أسَرَّ النَّبىُّ إلى بَعْضِ أزْوَاجِهِ حَدِيثاً. هُوَ قَوْلُهُ: بَلْ شَرِبْتُ عَسىً وَلَنْ أعُودَ لَهُ، وقَدْ حَلَفْتُ فَ تُخْبِرِى بِذَلِك أحَداً[. »المَغَافيرُ« بغين معجمة وفاء وياء مثناة من تحت: شئ يَنْضُحُهُ العُرْفط حُلْوٌ كالنَّاطِفِ له ريح كريهة. ومعنى »جَرَسَتْ« أكلت. »والْعُرْفُطُ« شجر من العضاه زهرته مدَحْرَجَةٌ. »وَالْعِضَاهُ« كل شجرة تعظم ولها شوك كالطَّلحِ وَالسَّمُرِ والسلم ونحو ذلك. »وَالْفَرَقُ« بفتح الراء: الخوف والفزع.

2. (839)- Bir başka rivayette (Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Zeyneb Bintu Cahş'ın yanında bal şerbeti içtim, artık bir daha onu içmeyeceğim" der ve şu âyet nâzil olur:
"Ey Peygamber , sen zevcelerinin hoşnudluğunu arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? (Bununla beraber üzülme) Allah çok mağfiret edici, çok esirgeyicidir. Allah, yeminlerinizin (keffâretle) çözülmesini size farz kılmıştır. Allah sizin yardımcınızdır. Ve O, hakkiyle bilendir, tam hüküm ve hikmet sâhibidir.
Hani Peygamber, zevcelerinden birine gizli bir söz söylemişti. Bunun üzerine o (zevce) bunu haber verip de Allah da ona bunu açıklayınca (peygamber) bunun ancak bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Artık bunu kendisine söyleyince o (zevce) "Bunu sana kim

haber verdi?"dedi. (Peygamber de), "Bana her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan (Allah) haber verdi" dedi.
Eğer her ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz (ne âlâ, çünkü) hakikaten sizin kalpleriniz kaymıştır, (yok) onun aleyhinde birbirinize arka verirseniz, hiç şüphesiz Allah bizzat onun yardımcısıdır, Cebrail de mü'minlerin sâlih olanları da. Bunların ardından bütün melekler de (ona) yardımcıdır..." (Tahrim 1-4).
(Âyet-i kerimede geçen:) "Eğer her ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz" ibaresinde kastedilen iki şahıs Hz. Hafsa ve Hz. Aişe (radıyallahu anhümâ)'dir. (Yine âyet-i kerimede geçen:) "Hani Peygamber, zevcelerinen birine gizli bir söz söylemişti..." ibaresinde zikri geçen gizli söz, Resûlullah'ın: "Bal şerbeti içitim, artık bir daha içmeyeceğim, bu hususta yemin de ettim, ancak bunu bir başkasına açma" şeklindeki sözleridir."[369]

ـ3ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ رسولَ اللّه # كَانَ لَهُ أمَةٌ يَطَؤهَا فَلَمْ تَزَلْ بِهِ عَائِشَةُ وَحَفْصَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا حَتَّى حَرَّمَهَا عَلى نَفْسِهِ، فَنَزلَ: لِمَ تُحَرِّمُ مَا أحلَّ اللّهُ لَكَ[. أخرجه النسائى.

3. (840)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zaman zaman birleştiği bir câriyesi vardı. Hz. Aişe ve Hz. Hafsa (radıyallahu anhümâ) (cariyeye temasını önlemek için) peşini bırakmadılar. Sonunda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu cariyeyi nefsine haram etti. Bunun üzerine: "Ey Peygamber, sen zevcelerinin hoşnudluğunu arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?..." diye başlayan Tahrim sûresi nazil oldu." [Nesâî, Işretu'n-Nisâ, 4, (7, 71).][370]

AÇIKLAMA:

Tahrim suresinin sebeb-i nüzûlü üzerine üç rivayet gördük. İlk ikisi aynı hâdise ile alakalı ise de üçüncü rivayet bir başka hâdiseye temas etmektedir. Tefsir kitaplarında başka hâdiselere de yer verilir. Meseleyi tahkik eden âlimler, bu surenin nüzûlüne bir değil birkaç sebebin inzimâm etmiş olduğuna hükmederler. Binâenaleyh, birçok âyet ve sûreler hakkında olduğu üzere, burada da sebeb-i nüzûlden değil, esbâb-ı nüzûlden bahsetmek daha doğru olacaktır. Teferruata girmeden meseleyi biraz açmak istiyoruz.

1- Bal Şerbeti Meselesi: İlk iki rivayet bu hâdise ile alâkalıdır. Hâdiseye sathi bir nazarla bakıldığı zaman ilerigeri söz edilip, muhterem validelerimiz olan Zevcât-ı Tâhirât hakkında mü'minlik edebine hiç uygun düşmeyecek değerlendirmelere bile düşülmesi mümkün olduğu halde, hâdise yakından tahlil edilince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın örnek hayatını aydınlattığı, mü'minlerin ders alması gereken pekçok incelikleri ihtiva ettiği görülür. Ayrıca bize birçok bilgi ve prensiplerin sunulmasına vesile olan bu hâdiseye zemin hazırlamış bulunan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çok evliliğinin sırrı, hikmeti ve gerekliliği bir kere daha anlaşılmış olur. Hatta biz diyeceğiz ki, başka hiçbir faidesi ve gayesi olmasa bile, sırf Tahrim suresinin inmesine vesile olan hadiselerin vukuunu hazırlamış bulunması, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın çok evliliği için yeterli bir gerekçedir. Muhammed ümmeti ve bilhassa kadınlar taifesi bu vesile ile büyük rahmetlere mazhar olmuştur. Bu sözde mübâlağa yoktur. Îlâ hâdisesinin sebepleri ile, Tahrîm sûresinin nüzul sebeplerini belirten rivayetleri tahlil edenler aynı kanaate varacaklardır.

Îlâ'nın sebepleri ile Tahrim suresinin nüzul sebepleri bazı rivayetlerde aynıdır. Bu rivayetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın günlük hayatını, hanımlarına karşı tavrını, ailevî sohbetlerini, bu sohbetlerin muhteva ve mâhiyetini, kadınlarda fıtrî olan kıskançlık ve bu kıskançlığın sebep olduğu tezâhürat ve eylemler karşısında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in gösterdiği aksülameli, takip ettiği siyaseti aydınlatır.

Mühimlerinden birkaçını kaydedelim:

a)- Îlâ ile ilgili açıklamalar tedkik edilince (109-112'inci hadislere bakınız) görülür ki, Hz. Peygamber hergün sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar mescidde kalarak ashâbıyla sohbet etmektedir. Bu, değişmez bir prensiptir. Sadece îla'ya karar verdiği gün prensibini terketmiş, bu "sohbeti terk vak'ası", Ashab arasında "Gassânîlerin saldırması"ndan daha mühim sayılacak bir vükuatın meydana geldiğini zannettirecek kadar şok meydana getirmiştir.
b) Sadedinde olduğumuz 838 numaralı hadis Resûlullah'ın hergün ikindi namazından sonra hanımlarını ziyaret ettiğini belirtir. Bazı yorumcular, sabah namazından sonraki ziyareti haber veren rivayetle bu rivayet arasında bir teâruz aramış ise de, mûteber ve asıl olan görüşe göre teâruz sözkonusu değildir. Sabahleyin belki de daha kısa, bir selamlaşma nevinden de olsa birinci ziyaret, ikindiden sonra da sohbete yer veren daha uzun müddeti içine alan ikinci bir ziyâret cereyan etmektedir.
c) Bu rivayetten şunu da anlıyoruz ki: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ziyaretlerini belli bir müddete tâbi tutmuştur. Her seferinde o müddete riâyet etmekte, ne azaltmakta ne de artırmaktadır. Nitekim bir keresinde ikram edilen "bal şerbeti hatırı" için bir miktar uzayınca, diğer hanımlar arasında "Niçin geç kaldı?" diye merak ve sipekülasyon sebebi olmuş, teselsül eden hâdislerle Tahrim suresinin nüzûlüne zemin hazırlamıştır.
Bu iki vak'ayı esas alıp, zaman kullanımını aydınlatan başka rivayetlerle tamamlayınca şu neticeye ulaşmaktayız: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) günlük hayatını belli bir programa bağlamıştır: Muayyen vakitlerde muayyen işler yapmaktadır, her işi de belli bir müddet içerisinde tamamlamakta, önceden bilinen bu müddeti tecâvüz etmemektedir.
d) Yine bu hâdiselerle ilgili rivayetlerden anlıyoruz ki, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e hanımları, diğer hanımların mevcudiyeti sebebiyle duyulan kıskançlık ve tahrik olan başkaca hislerin sevkiyle pekçok tatsızlıklar çıkarmaktadır; dikkafalılık etmekte, karşı gelmekte, homurdanıp mırıldanmakta, isyankâr tavırlar takınmakta ve hatta küsüp, kelâmı kesmektedir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), kadın mizacının tabii tezâhürü olan bu davranışları, Allah'ın o fıtrata koyduğu

âyetleri seyredercesine tebessümle karşılamakta ve sabırla temâşa etmektedir. Bu hususun ehemmiyetine binâen, Îlâ hâdisesiyle ilgili olarak Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in pekçok hikmetler ve faydalarla dolu uzun bir rivayetinden bazı özetlemeler sunuyoruz:

"Ensardan bir komşum vardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a nöbetleşe giderdik. Bir gün o gider, vahiy vs. haberlerini bana getirirdi. Ertesi gün ben gider, günlük haberleri ona ben getirirdim... Derken birgün o komşum bana gelip, hızlı hızlı kapıyı vurdu. Hemen çıktım. Telaşla: "Mühim bir hâdise var" dedi. "Gassâniler mi saldırdı?" dedim. "Daha büyük, Resûlullah kadınlarını boşamış" dedi. Ben içimden: "Eyvah, Hafsa hüsrâna düştü! Zâten bunu bekliyordum" dedim. Kalkıp Hafsa'nın yanına gittim. Ağlıyordu."

Hz. Ömer, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın diğer zevcelerinde ve mesciddeki cemâatte umumî bir üzüntü ve keder havası görür. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in hanımlarını boşamadığını anlayınca, Resûlullah'a yakınmada bulunur: "Ey Allah'ın Resûlü, bizi bilirsin, biz Kureyşliler, kadınlara hâkim kimselerdik. Sonra Medine'ye geldiğimizde, burada kadınların erkeklere hâkim olduklarını gördük. Bizim kadınlar da onlardan huy kaptı. Bir gün hanımıma öfkelenmiştim, bana mırıldanıp karşılık vermez mi! Bunu doğru bulmayıp azarladım. Bu sefer, "Beni niye azarlıyorsun? Vallahi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri bile O'na karşılık veriyorlar, mırıldanıyorlar. Hem onlar icabında küsüp gün boyu, geceye kadar Resûlullah'ı terkediyorlar" dedi. Hafsâ' ya: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sen de mi karşılık veriyor, mırıldanıyorsun?" dedim. "Evet, hiçbirimiz, o gün geceye kadar yanına uğramayız" dedi. "Sizden kim böyle yaparsa büyük zarar eder, hüsrâna uğrar. Hanginiz, Resûlü'nün öfkesi sebebiyle, Allah'ın gazabına uğramayacağından emin bulunuyor? Alimallah bir anda helâk olursunuz" dedim.

Hz. Ömer der ki: "Ben böyle deyince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tebessüm ettiler." Hz. Ömer devam ediyor: "Hafsa'ya dedim ki: Sakın Resûlullah'a karşılık verip, mırıldanma ve ondan bir kısım taleblerde bulunma. Birşey gerekirse bana söyle. Sakın bâzı arkadaşlarının Resûlullah'a senden daha sevgili ve daha gönül alıcı

olması seni aldatıp, yanlış davranışa sevketmesin."Hz. Ömer Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın burada da tebessüm ettiğini belirtir.
Îlâ hâdisesini tahkik safhasında Hz. Ömer sadece kızı Hafsa'yı değil, Hz. Aişe, Ümmü Seleme gibi diğer bazılarını da görüp, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a karşılık verip üzdükleri için biraz paylamak ister. Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) ile olan şu muhâvere de mevzumuz açısından ilgi çekicidir:
....Ömer sonra Ümmü Seleme'nin yanına girdi ve: "Ey Ümmü Seleme, siz Peygambere bir hususta konuşup, arkadan da karşılık mı veriyorsunuz?" dedi. Ümmü Seleme de: "Bak hele! Hayret doğrusu! Sana ne oluyor da Resûlullah'la hanımlarının meselesine karışıyorsun?.." karşılığını verdi.
e-) Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in îlâ hadisesi vesilesiyle anlattıklarında -bazılarını gördüğümüz üzere- öyle kıymetli teferruat var ki, onlara başka rivayetlerde rastlayamayız.
Bunlardan biri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir ay boyu kaldığı meşrübe denen odanın sadeliğidir: Duvarda (Zeyneb Bintu Cahş (radıyallahu anhâ) tarafından işlenen) ve pis koku neşreden birkaç deri, deri işlemede kullanılan selem ağacının karaz denen meyvesinden bir miktar, vücudunda yol yol iz yapmış olan hasır yaygı ve içerisine hurma lifi basılmış deriden bir yastık.
Hz. Ömer, bu manzara karşısında kendisini tutamayıp ağlar ve şöyle hitabeder:
"- Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ın iki düşmanı olan Kisra ve Kayser (İran ve Bizans kralları) atlas ve ipekler üzerinde yatarken, Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın, Resûlü ve sevgilisi sen, hasır ve dolgusu hurma lifi olan yastık üzerinde yat, (bu olacak şey değil!)"
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"- Onların nimeti dünyada peşin verilmiştir, (öbür dünyada mahrum kalacaklardır, bu ise gıbtaya değmez)" diye cevap verir.
f-) Meşrübede görülen pis kokulu deriler ve deri işlemede kullanılan karaz'la [bir nevi meşe olan selem ağacının mazısı (meyvesi)] ilgili bilgiler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zevce-i pâklerinden olan Zeyneb Bintu Cahş validemizin (radıyallahu anhâ) deri işçiliğinde

mâhir olduğuna, eliyle işlediklerini satıp kazandığı parayı Allah yolunda tasadduk ettiğine dâir rivâyetler birleştirilince, meşrübe denen bu odanın bir nevi iş atelyesi olduğu anlaşılır.

Şu halde Tahrim suresinin inmesine vesile olan hâdisatın nakli bize, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'in hâne-i saadetlerinde bir nevi iş atelyesi bulunduğunu da öğrenmemize imkân tanımaktadır. Böyle bir sünnetin bilinmesi, Müslüman âilelerde bu sünnete uyulma cihetine gidilmesi, iktisadî hayatımızda inkılâplar hâsıl edecek vüs'at ve şümulde fevkalâde bir nimettir. Hele günümüzde!

Tahrim suresinin nüzûlüne zemin hazırlayan müteselsil hâdiselerin ve bu hâdiselere zenberek olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın çok evliliğinin bu ümmete kazandırmış olduğu birkaç hayrı hatırlatmış olduk. Rivayetler daha yakından incelenince, başka pekçok hayırlar görülecektir. هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّنَا الكريم [371]

MÜLK SÛRESİ

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. قال:]قال رسولُ اللّهِ #: مِنَ القُرآنِ سُورَة ثَلُونَ آيَةً شَفَعَتْ لِرَجُلٍ حَتَّى غَفَرَ اللّهُ لَهُ، وَهِىَ: تَبَارَكَ الَّذِى بِيَدِهِ الْمُلْكُ[. أخرجه أبو داود والترمذى.وعند أبى داود: تَشْفَعُ لِصَاحِبِهَا .

1. (841)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kur'ân-ı Kerim'de otuz âyetlik (şanı yüce) bir sûre vardır. Bu sûre (kendisini okuyan) kimseye (kıyamet günü) şefaat eder ve Allah'ın onu affetmesini sağlar. Bu sûre Tebârekellezî bi-Yedihi'l-Mülk'dür." [Ebû Dâvud, Salat 327, (1400) (veya Ramazan 10); Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 9, (2893).]

Ebû Dâvud'daki rivayette: "(Okumak suretiyle) arkadaşlığını kazanan kimseye sûre şefaat eder" denilmiştir.[372]

ـ2ـ وللترمذى في أخرى عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما. قال:]قال رسولُ اللّه #: هِىَ المَانِعَةُ هِىَ المُنْجِيَةُ تُنْجِيهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ[.زاد رزين. فقالَ ابنُ شِهَابٍ أخْبَرَنِى حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمنِ عَنْ رسولِ اللّه # أنَّهَا تُجَادِلُ عَنْ صَاحِبِهَا في قَبْرِهِ.

2. (842)- Tirmizî'de, İbnu Abbâs'tan gelen bir diğer rivayette, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dediğini belirtir: "Bu sûre (kabir azabına, veya kabir azabına sebep olan günahlara karşı) engeldir, bu sûre kurtuluş sebebidir, kişiyi kabir azabından kurtarır." [Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 9, (2892).][373]

Rezîn şunu ilâve etmiştir: "İbni Şihab demiştir ki: "Humeyd İbnu Abdirrahmân'ın bana haber verdiğine göre, Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Mülk suresi, kabirde, arkadaşı yerine mücadele eder (ve onu azabtan korur)."[374]

NUN (KALEM) SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قوله تعالى:]عُتُلٍّ بَعْدَ ذلِكَ زَنِيمٍ. قالَ: رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ كَانَتْ لَهُ زَنَمةٌ مِثْلُ زَنَمَةِ الشَّاةِ[.

1. (843)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), "Pek kaba, bir de kulağı kesik" (Kalem 13) meâlindeki âyet hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "Burada zikredilen kimse Kureyş'ten bir adamdır, onun kulağında, koyun kulağındaki kesiklik gibi bir kesiklik vardı." [Buharî, Tefsir, Nun ve'l-Kalem 1.][375]

AÇIKLAMA:

Âyette geçen Utull kelmisine âlimler farklı mânâlar vermişlerdir: "Aşırı husumet eden", "söz dinlemeyen", "kaba", "çirkin günâhlar işleyen", "sertkaba", "boyun ve karnı iri, şişko" gibi..

Zenîm de, zeneme'den gelir. Zeneme koyun veya devenin kulağından -tamâmen olmaksızın- büyük ekseriyetiyle kesilip asılı, sallanır veziyette bırakılan parçaya denir. Kulağı böylece kesilmiş olan hayvana da zenîm denmiştir. Ancak, buradan hareketle bir kavme sonradan gelmiş, o kavim içinde aslı, akrabası olmayan kimselere de zenîm denmiştir.

Âlimler, âyette bu kelime ile Velid İbnu Muğire'nin kastedildiğini belirtirler. Çünkü, Kureyşliler onu zenîm diye çağırıyorlardı. Zira babası onu 18 yaşında iken evlât tanımıştı. Annesinin Velid'e gayr-ı meşrû olarak hâmile kaldığı da söylenmiştir. Zenîm'den maksadın Velîd olduğuna cezmeden İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): "Cenab-ı Hakk'ın, bu adamdaki ayıpları teşhir ettiği kadar hiçbir kimseyi vasıflandırdığını bilmiyoruz..." der.

Ancak hemen belirtelim ki "zenîm" ile kastedilen kimse ihtilâflıdır. Âlimler, başka isimler de ileri sürmüşlerdir.

Âyet-i kerime her devre hitab ettiğine göre, günümüzde de sıkca karşımıza çıkabilecek bir tipin nazar-ı dikkate arzedildiğini söyleyebiliriz. Bu zenîm tipin tasviri 10-14. âyetlerde şöyle yapılır:

"(Doğruya da, eğriye de) alabildiğine yemin eden, izzet-i nefsi bulunmayan (ötekini berikini) daima ayıplayan, (gammazlıkla) lâf getirip götürmeye koşan, (insanları) hayırdan durmayıp men eyleyen aşırı zâlim, çok günahkâr, kaba, haşin, bütün bunlardan başka da kulağı kesik (damgalı soysuz) olan hiçbir kişiyi tanıma (onlara boyun eğme)! mal ve oğullar sahibi olmuş diye..." (Kalem 10-14)[376]

ـ2ـ وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [سمعتُ النَّبىَّ # يقولُ يكْشِفُ رَبُّنَا عَنْ سَاقِهِ فَيَسْجُدُ لَهُ كُلُّ مُؤْمِنٍ وَمُؤمِنَةٍ وَيَبْقى مَنْ كانَ يَسْجُدُ في الدُّنْيَا رِيَاءً وَسُمْعَةً فَيَذْهَبُ يسْجُدُ فَيَعُودُ ظَهْرُهُ طَبقاً وَاحداً].

أخرجهما البخارى.»وكَشفُ السَّاقِ« هنا عبارة عن شدة ا‘مر .

2. (844)- Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim, ["Baldırların açılacağı, kendilerinin secdeye dâvet edileceği gün..." (Kalem 42) meâlindeki âyetle ilgili olarak] şöyle diyordu: "Rabbimiz baldırını açar, her mü'min erkek ve her mü'mine kadın O'na secde eder. Dünyada iken kendisine riya ve gösteriş olarak secde edenler geri kalırlar. Onlar da secde etmeye kalkarlar, ancak sırtları bükülmeyen yekpâre bir tabakaya dönüşür (ve secde edemezler)." [Buharî, Tefsir, Nun ve'l-Kalem 2, Tefsir, Nisa 8, Tevhid 24; Müslim, İmân 302, (183).][377]

AÇIKLAMA:

Kalem suresinin 42. âyetinde "keşfu'ssâk" tâbiri geçmektedir. Lügat olarak baldırın açılması mânâsına gelir. Görüldüğü üzere, âyet-i kerimeden asıl maksad lügat manası değildir, belki bir mecâz söz konusudur.

Hadis, yukarıdaki rivayette baldır kelimesini, ساقه şeklinde zamirli olarak kaydeder.

İbnu Hacer bir başka tarikde zamirsiz olara ساق şeklinde geldiğini ve bu şeklin, -âyet-i kerimeye uygunluk arzetmesi sebebiyle- daha doğru olduğunu söyler. Aksi takdirde yukarıki tercümede aslına muvafık olarak kaydettiğimiz üzere Cenab-ı Hakk'a baldır izâfe ederek, insana teşbih etmek gibi te'vili tekellüflü bir durum ortaya çıkacağını belirtir.

Öyle ise, "baldır açmak"dan murad edir? Âlimler bunu, "bütün hakikatlerin çırıl çıplak ortaya çıkması (sebebiyle) hesap ve cezanın bütün şiddet ve dehşetiyle hüküm sürmesi" şeklinde anlamışlardır. Nitekim hadiste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Cenab-ı Hakk'ın bütün gerçekleri ortaya koyarak hesap verme hâdisesinin dehşetini yaşattığı hengâmda, dünyada iken kulluğunu samimiyetle yapanlarla,

riyâkâr hareket edenleri tefrik edip mü'minleri dehşetten kurtaracağını, riyâkarları da sırtları eğilemez bir hale sokarak cürümlerini yüzlerine vurmak suretiyle, dehşetlerine dehşet katacağını belirtmektedir.
Meseleyi tasvir eden âyet-i kerimenin tam meâli şöyledir:
"(Hatırla ki o gün) baldır(lar)ın açılacağı, kendilerinin secdeye davet edilecekleri bir gündür. Fakat (buna) güç yetiremiyeceklerdir. (Evet, secdeye davet edilecekler) gözleri düşük, kendilerini bir zillet sarmış olarak. Halbuki onlar bu secdeye (dünyada) herşeyden sâlim ve sapasağlam iken dâvet ediliyorlardı." (Kalem 42-43).[378]

NUH SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. قال:]صَارَتِ ا‘وْثَانُ الَّتِى كَانَتْ في قَوْمِ نُوحٍ في الْعَرَبِ، أمَّا وَدٌّ فكَانَتْ لِكَلْبٍ بِدَوْمةِ الْجَنْدَلِ. وَسُوَاعٌ لِهُذَيْلٍ. وَيَغُوثُ لِمُرَادٍ، ثُمَّ صَارَتْ لِبَنِى غُطَيْفٍ بِالْجرْفِ عِنْدَ سَبإٍ، وَأمَّا يَعُوقُ: فَكَانَتْ لِهَمَدَانَ، وَأمَّا نَسْرٌ: فلِحِمْيَرَ لِŒ ذِى الكَعِ. قال: وَكُلّهَا أسْمَاءُ رِجَالٍ صَالِحِينَ مِنْ قَوْمِ نُوحٍ. فَلَمَّا هَلَكُوا أوْحَى الشَّيْطَانُ إلى قَوْمِهِمْ أنِ انْصُبُوا إلى مَجَالِسِهِمُ الَّتِى كَانُوا يَجْلِسُونَ فِيهَا أنْصَاباً وَسَمُّوها بِأسْمَائِهِمْ. فَفَعَلُوا فَلَمْ تُعْبَده، حَتَّى إذَا هَلَكَ أولئكَ وَتَنَسَّخَ الْعِلْمُ عُبِدَتْ[. أخرجه البخارى .

1. (845)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Nuh (aleyhisselam) kavminde mevcut olan putlar sonradan Araplara intikal etmiştir. Şöyle ki: Vedd adındaki put Devmetu'l-Cendel'de idi ve Kelb kabilesine aitti. Süvâ' adındaki put Hüzeyl'in idi. Yeğûs adındaki put Murâd kabilesine aitti. Sonra Benu Gutayf'ın oldu, Sebe'ye yakın Curf nâm mevkideydi. Yeuk, Hamedân'a aitti. Nesr, Himyer'in, Âl-i Zi'l-Kelâ'ın idi. Bu put isimleri aslında Nuh kavmindeki sâlih kimselere aitti.

Şeytan bu sâlihler ölünce kavimlerine şu telkini yaptı: "Sâlih kişilerinizin oturmuş oldukları yerlere (onların hâtırasına dikitler dikin ve bunlara onların isimlerini verin". Halk bu telkine uyup, söyleneni yaptı. Bidayette tapınma yoktu. Ancak ne zaman ki bunlar helâk olup gittiler ve haklarındaki bilgi de unutuldu, bu putlara tapınmaya başladılar." [Buharî, Tefsir, Nuh 1.][379]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Nuh suresinin 23. ayetinde zikri geçen putlarla ilgili açıklama sunmaktadır. Âyet-i kerime şöyle:

وقالوا َ تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَتَذَرُنَّ وَدًّا وَ سُوَا عًا وَ يَغُوثَ وَيَعُوق وَنَسْرًا

Meâli: "(Nuh kavminin ileri gelenleri, halk tabakasına:) "Sakın taptıklarınızı bırakmayın. Hele Vedd'den, Süva'dan, Yeğus'dan, Yeuk'dan ve Nesr'den zinhar vazgeçmeyin" dediler" (Nuh 23).

Bu âyet-i kerime Nuh kavminin tapmakta olduğu putlardan beş tânesinin ismini vermektedir. Yukarıda kaydedilen Buharî rivayetinde, bu beş putun, Nuh kavminden sonra Araplara geçtiğini, hangi putun hangi kabilede mâbud yapıldığını belirtmektedir. Bu açıklamayı İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) yapmıştır.

Tefsirlerde ve şerh kitaplarında bu putların evveliyatı hakkında da geniş ve birbirinden farklı rivayetler yer almaktaır. Rivayetlerde bu beş puttan Vedd ve Süva'ın daha üstün addedildiği, hatta kendisine ibadet edilen ilk putun Vedd olduğu belirtilir.

İbnu Hacer bu putların mecûsi asıllı olduğuna dair iddiaları reddeder ve gerekçe olarak Mecûsiliğin Hz. Nuh'tan çok sonra çıktığını söyler. Ona göre bu put isimleri Hindistan'dan geçmiş olmalıdır.

Elmalılı Hamdi Efendi, bu putlarla ilgili rivayetlerden bazılarını seçerek sunar, aynen kaydediyoruz:

"İbnu Ebi Hatim'in Urve İbnu Zübeyr'den tahricine göre Vedd, en büyükleri ve en iyileri idi. Ve hepsi Hz. Âdem'in oğullarından idi.[380]

Bir de rivayet olunmuştur ki, Vedd, Allah Teâlâ'dan başka ma'bud ittihaz edilenlerin ilkidir. Abd İbnu Humeyd'in Ebu Mutahher'den tahricine göre Ebu Ca'fer Muhammed İbnu Bâkır Hazretleri demiştir ki: Vedd, kavmi içinde sevgili müslim bir er idi, vefat edince Babil arzında kabrinin etrafında ordu kurdular, matem tuttular, iblis bunların bu feryadını görünce bir insan suretinde onlara: "Sizin feryad ve eleminizi görüyorum, size onun bir suretini yapsam, toplandığınız yere koysanız da onu ansanız!" dedi. "Peki" dediler. Onun gibi bir tasvir put yaptı, mecma'larına (toplandıkları yere) koydular onu anarlardı, bunu görünce: "Nasıl, evlerinize de yapsam herkes evinde de ansa olur mu?" dedi, onu da yaptı, o suretle onu anarlardı. Sonra evlâtları yetişti, ona yaptıklarını görüyorlardı, nesil uzadıkça onu niye andıkları unutuldu. Tuttular ona mabud diye ibadet etmeye başladılar. İşte arzda Allah'tan gayri ilk ibadet edilen, Vedd oldu."

İbnu Münzir ve gayrisi Ebu Osman-i Nehdî'den rivayet etmişlerdir: O demiştir ki: Yeğûs'ü gördüm kurşundan idi, çıplak bir deveye yükletilir, beraberinde giderler, bir yere varıp kendi kendine çökene kadar onu hiç tehyic etmezlerdi, o çökünce de: "Haydin konacağınız menzili beğendi" derler ve etrafına konarlar ve onun üzerine bir bina yaparlardı.

Keşşaf'ta mezkur olduğu üzere, bir de denilmiştir ki:

"Vedd, bir erkek suretinde; Süva', bir kadın suretinde, Yeğûs bir arslan suretinde, Yeuk bir feres (at) suretinde; Nesir bir nesir (kartal veya akbaba) suretinde idi."

Yine denilmiştir ki: "Helâk olmuş olan kavm-i Nuh'un esnâmı ayniyle Arapa intikal etmiş olması baiddir, anlaşılmaz. Zâhir olan budur ki, ancak isimleri kalmış. Arap bir takım esnam edinerek onlara o isimleri vermişler ve Abdu Yeğûs, Abdü Yeûk tesmiyelerinde de o sanemlerinin isimlerine izâfeti kastetmişlerdir. Ebu Osman'ın gördüğü de aynen Nuh zamanından kalma değil ancak o isim ile müsemmâ bir şey olmak lâzım gelir."

Âlûsî, evvelce nakledildiği üzere onların hepsi de insan suretinde idikleri esahh olduğunu da kaydeylemiştir. Bu isimler esasen Arabî olmayıp ucme olduklarına göre Vedd ve Yeğûs isimleri Hindlilerin Veda, Vüyasa isimlerine benzer gibi oldukları da hatırlara gelmez değildir.[381]

CİN SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. قال:]مَا قَرَأ رَسُولُ اللّه # على الْجِنِّ وَ رَآهُمْ، انْطَلَقَ رسولُ اللّه # في طَائِفَةٍ مِنْ أصْحَابِهِ عَامِدِينَ إلى سُوقِ عُكاظَ، وَقَدْ حِيلَ بَيْنَ الشَّياطِينِ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ. وَأُرْسِلَ عَلَيْهِمْ الشُّهُبُ فَرَجَعَتِ الشَّيَاطِينُ إلى قَوْمِهِمْ. فَقَالُوا: مَا لَكُمْ؟ قَالُوا حِيلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ خَبرِ السَّمَاءِ وَأُرْسِلَتْ عَلَيْنَا الشُّهُبُ. قَالُوا: مَاذَاكَ إّ مِنْ شَئٍ حَدَثَ، فَاضْرِبُوا مَشَارِقَ ا‘رْض وَمَغَارِبَهَا. فَمَرَّ النَّفَرُ الَّذِينَ أخَذُوا نَحْوَ تِهَامَةَ بِالنَّبِىِّ # وَهُوَ يُصَلِّى بِأصْحَابِهِ صَةَ الْفَجْرِ فَلَمَّا سَمِعُوا الْقُرآنَ اسْتَمَعُوا لَهُ وَقَالُوا هذَا الَّذِى حَالَ بَيْنَنَا وبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ فَرَجَعُوا إلى قَوْمِهِمْ. وَقَالُوا: إنَّا سَمِعْنَا قُرْآناً عَجَباً يَهْدِى إلى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أحَداً. فَأنْزَلَ اللّهُ تَعَالى عَلى نَبِيِّهِ #: قُلْ أوحِىَ إلىّ أنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ[. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (846)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), cinlere Kur'ân okumadığı gibi, onları görmedi de. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir grup ashâbıyla Ukâz panayırına gitmek niyetiyle yola çıktı. Bu esnada, şeytanlarla, semâdan gelen haber arasına engel konmuş idi. (Bundan dolayı, mutad olarak semâdan haber getiren) şeytanlar üzerine şahâblar[382] gönderildi. Böylece şeytanlar kavimlerine (eli boş ve habersiz) döndüler. Kavmi:

"- Ne var, niye (boş) döndünüz?" diye sordular. Onlar:

"- Bizimle semâvî haber arasına mânia kondu, üzerimize şahablar gönderildi. (Biz de kaçıp geri geldik)" dediler.

"- Bu, dediler, yeni zuhur eden bir şey sebebiyle olmalı, arzın doğusunu ve batısını dolaşın, (bu engel hakkında bir haber getirin)."
(Yeryüzünü taramak üzere gruplar halinde yola çıktılar. Bunlardan) Tihâme tarafına giden bir grup, (Ukâz panayırına giderken yolda ashabıyla sabah namazı kılmakta olan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e (Nehle denen yerde) rastladı. Kur'ân-ı Kerim'in tilâvetini duyunca durup kulak kabarttılar.
"- Bizimle semavî haber arasına engel olan şey işte bu!" deyip kavimlerine döndüler. Onlara şöyle dediler:
"- Biz hakiki hayranlık veren bir Kur'ân dinledik ki o, Hakk'a ve doğruya götürüyor. Bundan dolayı biz de ona imân ettik. Rabbimize (bundan sonra) hiçbir şeyi asla ortak tutmayacağız.." (Cin 1-2)
Bunun üzerine Cenab-ı Hakk Peygamberine (aleyhissalâtu vesselâm) vahyederek durumu bildirdi: "(Habibim) de ki: Bana şu hakikatler vahyolunmuştur: "Cinden bir zümre (benim Kur'ân okuyuşumu) dinlemiş de (şöyle) söylemişler: "Bize, hakiki hayranlık veren bir Kur'ân dinledik ki o, Hakk'a ve doğruya götürüyor..." (Cin 1-.. Cin'in sözü 15. ayette biter). [Buharî, Tesfir, Cinn 1, Ezan 105; Müslim, Salat 149, (449); Tirmizî, Tefsir, Cinn, (3320).][383]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) cinlerle görüştü mü, görüşmedi mi? Bu mevzuda iki farklı rivayet var.
Sadedinde olduğumuz İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) rivayetine göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) cinlerle karşılaşmamış, onlara Kur'ân tâlim etmemiştir. Ancak cinler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i kendiliklerinden dinleyerek Kur'ân'ı öğrenmişlerdir.
Halbuki İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) cinleri görmüş ve onlara Kur'ân-ı Kerim okumuştur. (786 numaralı hadise bakın).
İki rivayet arasında teâruz gözükmektedir. Ancak âlimler, rivayetleri te'lif ederek, her bir rivayetin bir başka hâdiseye parmak bastığını belirtmişlerdir. Nevevî'nin ulemâdan nakline göre, İbnu Abbas hadisi

bidâyetteki durumu anlatmaktadır. Zira nübüvvetin bidâyetinde, cinler Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelmişler ve onun قل اُحِىَ اِلَىَّ اَنه استمع kıraatini dinlemişlerdir. Ulemâ burada şu meselede ihtilaf eder:

Acaba bu kıraatı cinler dinlerken Resûlullah, onların kendisini dinlemekte olduklarını biliyor muydu, yoksa sonra mı öğrendi?

İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un rivâyeti ise, başka bir vak'ayı haber vermektedir. Bu ikinci hâdise muahhardır ve İslâm'ın iyice iştiharından sonraya aittir.

İbnu Hacer, cinlerin birinci gelişlerinin sebebi "şahâb hâdisesidir", ikinci gelişlerinin sebebi ise, "Müslüman olmak, Kur'ân dinlemek, din ahkâmından sual sormak arzusudur" dedikten sonra, birinci hâdisenin peygamberliğin başlarında, ikinci hâdisenin ise hicretten sonra vukua geldiğine kesinlikle hükmeder.

İbnu Sa'd ve İbnu İshâk sadedinde olduğumuz hadiste geçen birinci gelişin, nübüvvetin onuncu yılında Zilkade ayında cereyan ettiğini belirtirler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) amcası Ebu Talib'in ölümünden sonra Taif'e giderek bir himaye aramış idi. Hâdise o sıralara rastlar. Bu durumda, bir müşkil ortaya çıkmaktadır: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Tâif yolculuğunda Zeyd İbnu Hârise (radıyallahu anh)'den başka kimse refâkat etmemiş idi. Halbuki İbnu Abbâs'ın rivayetinde "bir grup ashab"tan söz edilmektedir. Âlimler bu müşkili Tâif dönüşü, yolda, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbından bazılarıyla karşılaşmış ve onların kendisine refakat etmiş olabileceği ihtimalini ileri sürerek te'lif etmişlerdir.

İbnu Hacer'e göre bu rivayet, şeytanlara karşı semadan haber alma engeli ve üzerlerinde şahap atılma işi, peygamberliğin ilk zamanlarında başlamış olmalıdır.

Cinlerin Kur'ân dinlemek üzere gelişleri ise Tâif'e çıkışlarından iki sene önceye aittir.

Şârihlerimiz bu vesile ile yıldız kayması hadisesi üzerinde genişçe dururlar, çeşitli görüşler kaydederler. Zira İbnu Abbas (radıyallahu anh) rivayetinden, Kur'ân vahyinden önce yıldız kayması yoktu mânası çıkarılabilir. Bu iddiada bulunan olmuş ise de Süheylî cahiliye devri

şairlerinden yıldız kaymasına temas eden örnekler göstererek reddetmiştir. Zührî'ye bu husus sorulunca şu cevâbı verir: "Cahiliye devrinde de yıldız kayması vardı, ancak İslâm'ın gelmesiyle şiddet peyda etti." İbnu Hacer bunu "güzel bir te'lif" olarak değerlendirdikten sonra haberlerdeki ihtilâfı cem'edici bir rivayeti Vehb İbnu Münebbih'ten kaydeder:

"İblis, bütün sema katlarına çıkar, dilediği gibi her katta seyeran ederdi. Hz. Adem'in çıkışından Hz. İsa'nın gelişine kadar bu cevelânda serbest idi. Hz. İsa semaya yükseldikten sonra dört kat ona yasaklandı. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) gönderilince diğer üç sema da yasaklandı. İblis ve askerleri kulak hırsızlığı yaparlar, ancak onlara yıldızlar atılır."

Bu mânâyı te'yid eden başka rivâyetler de mevcuttur. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in vefatından yani vahyin kesilmesinden sonra şeytanlara gizlenecek ne var ki, hâlâ şahabların atıldığına şahid oluyoruz? şeklinde hatıra gelebilecek bir soruya da Müslim'de gelen Zührî'nin şu rivayeti ile cevap verilmiştir:

"Dediler ki, biz (yıldız kaymalarına dayanarak); "bugün büyük bir adam doğdu, bugün büyük bir adam öldü" derdik. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şu açıklamayı yaptı: "Yıldızlar hiç kimsenin hayatı veya ölümü için atılmazlar. Ancak Rabbimiz, bir işe hükmetti mi, semâvat ehli birbirine haber verir. Böylece haber dünya semasına kadar gelir. Burada cinler haberi kapmak için kulak kabartırlar ve onu dostlarına ulaştırırlar." İbnu Hacer ilave eder: "Bu rivayetten anlaşılıyor ki, (semanın) muhafaza ve cinlere karşı şiddetin arttırılma sebebi, Kur'ân vahyinin kesilmesiyle ortadan kalkmamıştır. Zîra Cenab-ı Hakk'ın emriyle meleklere ulaştırılan daima yeni emirler olmaktadır. Şeytanlar Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in gönderilmesinden sonra kendilerine şiddet artırılmış olmasına rağmen, Hz. Peygamber zamanında kulak hırsızlığı yapma hevesinden geri kalmayınca, vefatından sonra da vazgeçici değillerdir."

İbnu Hacer şeytanların, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vefatından sonra da haber çalma işine devam ettiklerini gösteren bâzı vak'alar kaydeder.

Muhtelif rivayetlerde, Hz. Peygamber'le karşılaşan cinlerin sayıları ve hatta isimleriyle ilgili teferruat bile gelmiştir. Ancak bu rakamlar farklıdır: 4, 7, 9, 12 bin gibi; bu hususta teferruatı gereksiz görüyoruz. [384]

ŞEYTAN İLE CİN HAKKINDA SÖYLENENLER

Zaman zaman şeytan ve cin hususlarında çeşitli sorular sorulup, münâkaşalar yapıldığına şahid oluruz. Cin ve şeytanı mikrop, bakteri gibi gözle görülmeyen maddî küçük mahlûkatla te'vil etmeye çalışan imânı nâkıs dar anlayışlar olduğu gibi, külliyen reddetme cihetine giden münkir imansızlar da vardır. Hemen belirtelim ki, cin ve şeytanı mikrop, bakteri, virüs gibi maddî varlıklarla karşılaştırmak, onlarla izah etmek büyük hatadır, şahsî, beşerî, arzî bir te'vildir, dinî dayanaktan mahrumdur. Yapılan açıklamaların semâvî ve mûteber olabilmesi için Kur'ân veya sünnetten bir dayanağa sahip olması gerekir.

Cin ve şeytanın varlığını inkâr etmek küfürdür. İmanla bağdaşamaz. Mahiyetleri ile alâkalı açıklamalara gelince, bazı hususlarda nas mevcut ise de, bazı hususlar kapalıdır ve âlimler de farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir kısım merakı izâle edecek kadar bazı açıklamaları kaydediyoruz:

Şeytan kelimesi, "salâh ve hayırdan uzak oldu" manasına gelen şatane fiilinden müştak olduğu kabul edilir. Arap dilinde şer ve kötülükte ileri giderek mensub olduğu sınıfta temayüz eden, benzerlerinin dışına çıkan herşey için kullanılmıştır. Bu sebeple, insan, hayvan vb. görünen mahlûkatın şerirlerine şeytan dendiği gibi, görünmeyen mahlûkatın şerirlerine de şeytan denmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de insanî ve cinnî şeytanlardan muhtelif âyetlerde söz edilmiştir. Hadislerde bir kısım kötülükler de şeytana teşbih edilmiştir. Hz. Ömer (radıyallahu anh) Şam'a geldiklerinde bindirildiği bir at, altında çalım yapmaya başlayınca, hemen inmiş ve: "Beni bir şeytana bindirdiniz" buyurmuştur.

Görünmeyen ve insanlara kötü telkînatlarda bulunarak onları azıtan mahluk manasındaki şeytan, cin sınıfındandır. Bir başka ifâdeyle bu

mânâda şeytan cinlerin asi takımına denir. Ataları, "Ben ateşten yaratıldım. Âdem ise topraktan yaratıldı, ateş topraktan üstündür, dolayısiyle ben Âdem'den üstünüm" kuruntusuna düşerek Cenâb-ı Hakk'ın "Âdem'e secde et!" emrine isyan eden iblistir. Âlimler çoğunlukla "Şeytanlar cinlerin asi ve şer olanlarıdır" demekte müttefiktirler.

Bazılarına göre cinlerin birçok sınıfı vardır: Mutlak zikredilince cins sınıfı kastedilir, insanlarla beraber yaşayan cinnî'ye âmir, çocuklara musallat olan cinnîlere ervâh, bunların habis olanlarına şeytan denilir. Kötülüğü bir derece artarsa mârid, daha da artarsa ifrit denir.

Hadislerde, cin ve şeytan iki ayrı sınıfmış gibi ifâde edilmiştir. Ancak meseleyi yakından tahlil eden muhakkik ulemâ, her ikisinin de esâs itibâriyle bir nev' olduğunu, biri kâfir kalarak şeytan, diğeri iman ederek cin adını aldığını söylemiştir.

İblis'in lügat olarak iblâs kelimesinden geldiği kabul edilmiştir. İblâs hayırdan me'yusiyet, pişmanlık ve mahzuniyet mânâsına gelir.

İblis de hayırdan son derece me'yus demektir. Çünkü Cenab-ı Hakk, masiyeti sebebiyle bütün hayırdan mey'us, kovulmuş bir şeytan kılmıştır. Şu halde iblisi de cinnîlerin bir sınıfı kabul etmek gerekmektedir.

Ancak, cinlerin asılları hususunda da ihtilâf edildiğini belirtmemiz gerekir. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'tan yapılan bir rivayete göre, cinlerle şeytanlar başka başka mahluklardır. Cinlerin babası Cânn'dır. İçlerinde mü'min ve kâfirleri vardır. Cinler ölürler. Şeytanların atası ise İblis'tir, onlar ölmezler. Zamanı gelince ataları olan İblis'le öleceklerdir.

Cinlerin asıllarıyla ilgili bir ihtilâf, âhirette hallerinin ne olacağı hususuna da sirayet etmiştir. "Cinler Cânn'ın neslidir" diyenlere göre, onların mü'minleri cennete; kâfirleri cehenneme gidecektir.

"Cinler İblis'in zürriyetidir" diyenlerden Hasan Basrî'ye göre mü' minleri cennete gidecektir; Mücâhid'e göre mü'minleri de cennete gidemiyecektir. Ahirette onlara tıpkı hayvanlara denildiği gibi, "Toprak olun" denecektir. İmam Âzam'ın da bu görüşte olduğu söylenmiştir, ancak onun hiçbir beyanda bulunmadığı da söylenmiştir.

Şâfiî, Malik, İbnu Ebi Leylâ gibi sâir ulemâ ise iyilerinin mükâfaat, kötülerinin de azab göreceklerini söylemişlerdir.Cinlerin mahiyetini açıklama sadedinde yukarıda kaydettiğimiz, çeşitlerine dikkat çekildikten sonra: "Nevilerin sayısını Allah Teâla'dan başkası bilmez" de denmiştir. Bazıları: "Mahiyetleri muhtelif cisimlerdir, ancak onları müşterek bir sıfat birleştirir, o da mekânda hasıl olmaları, uzunluk, genişlik, derinlik gibi üç buuda sahip bulunmaları, lâtif, kesif, ulvî, süflî kısımlarına inkisam etmeleridir" demiştir.
Cinler hakkında ileri sürülen ilâve bir açıklama da şöyledir: "Latif ve hevâî bâzı cisimlerin mâhiyet itibariyle diğer cisim nevilerine muhâlif olmaları, onların, insanların mislini yapmaktan âciz olacakları bazı acîb, yahud meşakkatli işler için hususi bir ilme ve kudrete mâlik bulunmaları imkânsız değildir. Onlar muhtelif şekillere bürünebilirler. Bütün bunlar, bu hususta Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine verdiği kudret sayesindedir."
Cinlerin bu insanüstü gücünden insanların istifâde edebileceğine Kur'ân-ı Kerim'de işaret vardır. Nitekim Hz. Süleyman (aleyhisselam) cinlerden istifade etmiş, emrinde istihdâm etmiş, onları asker olarak (Neml 17) müşavir olarak, (Neml 38-39) kullanmıştır.[385]

RUH ÇAGIRMA ÜZERİNE BİR İKTİBAS

Cinden bahsederken, okuyucularımızın hemen hepsi cinle ilgili işittikleri çeşitli meseleleri hatırlayıp sorular sormak isteyeceklerdir: Cinler görülür mü, onlardan istifade edelir mi? Cine bakanlar, ruh çağıranlar var, bunların mâhiyeti nedir? gibi...
Biz bu sorulara cevap vermeye kalkacak değiliz, çünkü ihtisasımızın dışında kalırlar. Okuyucularımıza da bu mevzularla ilgilenmenin bir fayda sağlamıyacağına dair olan inancımızı ve meşgul olunmaması tavsiyemizi kaydetmek isteriz. Bu meseleler günümüzde istismar konusu ve hatta, dinden, İslâm'dan uzaklaştırma vasıtasıdır. Bu meselelerin içine fazla girenlerin maddîmanevî zarara uğrama ihtimalleri çok fazladır. İslâm, kulluk emretmekte, Allah'a karşı kulluk vazifelerimiz nelerdir, bunları en iyi şekilde nasıl yerine getirebiliriz? Bunları kendimize baş

mesele yapmamızı ders vermekte ve bunların peşinde koşmamızı emretmektedir.
Biz yine de, efkâr-ı umûmiyenin günümüzde ruh çağırma ve cine bakma konularına gösterdiği fazla alâka sebebiyle meseleye İslâmî bir espri ile yaklaşmış bulunan Alâeddin Arpacı'nın SUR dergisinde (1987 Mart ve Nisan ayları, 131, 132 sayılı nüshaları) çıkan bir yazı ile buna bağlı bir röportajını aynen koyacağız. Mevzu hakkında kısa da olsa bir fikir vereceği kanaatindeyiz.[386]

Yaşanan Olaylarla RUH ÇAGIRMA ve Doğru Bilinen Yanlışlar

"Yıllar önceydi. Doktor, mühendis ve hukukçu bir grup arkadaş, mumların aydınlattığı yarı karanlık bir odada, yuvarlak masanın etrafına dizilmiş, seansımıza katılacak ruhu büyük bir merak, heyecan ve hatta korku ile bekliyorduk. Parmaklarımız, daire teşkil edecek şekilde dizilmiş harfler arasında gidip gelecek fincanın üzerinde titreşip duruyordu. Çevremizdeki ruhlardan birinin davetimize katılmasını rica ettik boşluğa bakarak..
Biraz sonra fincanın hareket ederek daireler çizmeye başladığını hayretle gördük. Aramızda muzip birisi mi var diye birbirimize baktıksa da, benizlerimizin rengi herşeyi açıklıyordu.
Seansımıza gelen, yıllar önce yaşamış bir doktorun ruhuydu. Üstelik bizleri de tanıyordu. Emin olmak için arkadaşlardan birini göstererek ismini sorduk. Göbek adıyla birlikte cevapladı. Sonra hepimizin doğum tarihlerini, medenî durumlarımızı, hatta içimizden birinin eski nişanlısının ismini bile yazıverdi. Şaşırmıştık. Çünkü bunların hepsini biz bile bilmiyorduk. Bu ruh, yoksa içimizdeki bilgileri mi çalıyordu?
Doktor arkadaşları seanstan uzaklaştırdık ve başladık tıpla ilgili suallere... Cevapların içinde hiç bilmediğimiz bir yığın lâtince kelime vardı içlerinde. Sonra doktorları çağırıp soru ve cevapları gösterdik. Hepsinin doğru olduğunu hayretle söylediler. İçimize, bugünkü tıbbın bilmediği birtakım tedavi usullerini sorup öğrenmek ve böylece kısa yoldan meşhur olmak arzusu geldi. Birçok şey sorduksa da detay

verilmedi. Yalnız, kanın pıhtılaşmasına bugünkü tıbbın bilmediği beş faktör daha saydığını hatırlıyorum.

Kendisine, sorularımıza cevap verebilecek başka ruhları çağırıp çağıramayacağını sorduğumuzda cevap müsbetti. Artık çeşitli ihtisas dallarında geçmiş üstadların ruhlarından yararlanabiliyor ve bir yığın orijinal bilgi öğreniyorduk.Ruh çağırma giderek bizde tam bir tutkuya dönüşmüştü. Artık onlarsız yapamıyorduk. Fakat sohbetlerimizin yavaş yavaş konu değiştirdiğini ve zaman geçtikçe itikad ve inanca yöneldiğini epeyce geç farkettik.

Esrarengiz dostlarımız, kendilerini adeta hakikatı tebliğe memur melekler gibi takdim ediyorlardı. Öyle ya, onlar ruhtu. Bizim göremediğimizi görüyor, duyamadığımızı duyuyor, hiçbir engel onları durduramıyordu. Ölüm ötesi hakkında en iyi bilgi, konuşan bir ölüden alınmaz mıydı? Materyalistlerin ahirete inananlara sordukları klasik bir soru vardır: Gidip gördünüz mü? Evet, gidip görenler işte karşımızdaydı. Bu dünyada herhangi bir uzmandan da öğrenebileceğimiz dünyevî bilgileri sorarak vakit kaybediyor, fırsatı iyi değerlendiremiyorduk. Kabirde neler oluyordu; münkernekir sualleri neydi? Sıratın, mizanın, cennet ve cehennemin hakikati nelerdi? Din kitaplarının öğütlediği gibi yaşayanlar gerçekten orada rahat, diğerleri azapta mıydı? Ruhlar aleminde, mükâfaat ve azabın keyfiyeti neydi? Bunları birer nas olarak öğreneceğimize, bizzat ruhların kendilerinden öğrenmek kabildi. Nasıl olsa her din, itikat ve mezhepten insanın ruhu çağırılıp sorulabiliyordu. Biz de büyük bir merak, hırs ve hevesle daldık mevzunun içine. Sorduk, sorduk... Seanslarımıza katılanlar çoğalmış, birçok yerde ismimizden bahsedilir olmuştu. Bu arada bize bir de medyum[387] bulundu. Artık fincanla zaman da kaybetmiyorduk.

Ruhların söylediği, bizim daha önceki dinî bilgilerimize pek uymuyordu. Bedenden çıkan ruhun kabirle bir ilgisi yoktu. Münkernekir gibi meleklerden, kabir azabından vs. bahsedilmiyordu. Ruhlar semaya yükseliyor, oradaki huzur ve rahatları dünyada iken tâbi oldukları inanç sistemine değil, hümanist davranışlarındaki olgunluğa bağlı oluyordu. Müslümanlık, Hıristiyanlık, Zerdüştlük ve hatta putperestliğin bir önemi yoktu. Çağrılan ruh hangi din ve mezhepten insana ait olursa olsun,

hayatını sevgi, barış ve iyilikle geçirmişse, orada mes'ud ve huzurlu olduğunu söylüyordu. Namaz kılmakla istavroz çıkarmak arasında bir fark gözükmüyordu. Ama cinayet gibi, intihar gibi, hırsızlık gibi bütün din ve inanç sistemlerinin suç kabul ettiği fiilleri işleyenler rahat ve huzurlu değildi.

Olgunluğun en üst basamağına çıkana kadar, ruhlar bu "dünya okuluna" tekrar tekrar dönüp, yeni tecrübelerden geçmek zorunda idiler. Her seferinde başka bir bedende, başka bir kimlikte yaşıyorlardı. Bu devr-i dâim sürüp gidecekti.

Bizler bu bilgileri lütfeden ruhlara teşekkür ederken, kafamı kurcalayan başka bir soru vardı: Bizim yaptığımız bu deneyle, tarihin en eski devirlerden beri cinci hocaların yaptıkları arasındaki fark neydi? Onlar da göze gözükmeyen, ancak bir medyumun görüp konuşabileceği lâtif varlıklarla uğraşmıyorlar mıydı? Geçmişin, bütün detaylarını, suya bakarak, kristal kürelere bakarak veya uyutulmuş medyumlar vasıtasıyla öğrenmiyorlar mıydı? Ancak bunlardan hiçbirisi, kendilerine daha önce yaşayıp ölmüş bir insanın ruhunun geldiğini iddia etmemişti. Meselenin aydınlanması için, spiritizm[388] celselerinden sonra, cinci hocalara da gitmek, iki taraftan elde edilen bilgileri birleştirmek gerekiyordu.

Bu işin üstadlarından birini aradık ve İstanbul'un Çemberlitaş mevkiinde aradığımız evsafta birini bulduk. Kendisi bu işi basit seviyede yürüten bir hoca olmayıp, sosyoloji mezunu ve müsbet ilimlerle "paramedikal" (tıp dışı) tedaviyi birleştirmeye çalışıyordu. Şimdi rahmetli olan bu zatın yanında dört seneden fazla bulundum. Hastalarının arasında çok ilginçleri vardı: Bazı hastalar, içlerine giren ruhlardan (!) bahsediyorlardı. Bu ruhlar, nedense hocayı hiç sevmiyorlar, hastayı hocanın yanına iki kişi zor getirebiliyordu. Ruhlar konuştuğu zaman, hastanın sesi değişiyor, hocaya küfreden ruhlara (!) rastlıyorduk. Okumalar sürdükçe, hasta halden hale giriyor, ruhlar cin olduklarını itiraf ederek hastayı terkedeceklerini vaadediyorlardı. Bu durumda hoca bazen okumayı kesiyor, bazan da devam ederek ruhun (!) yanmasına (ölmesine) sebep oluyordu. Tabii biz bütün bilgiyi hastanın ağzından alıyorduk. Ancak iyileşme belirtileri tesadüfe yer vermeyecek kadar açıktı.

Bir taraftan hocanın çalışmalarını incelerken öte yandan onu tavsiye ettiği "bakıcı"[389](13) lara gittim. Hepsinin ortak özelliği, geçmişi çok iyi tarif etmeleriydi. Bundan yıllarca önce yaşamış kimselerin hayatlarını görmüş gibi anlatabiliyorlardı. Bunu ne ile başarabildiklerini sordum. Peri adını verdikleri yardımcıları (hüddamları) vasıtasıyla olduğunu söylediler. Hiçbirisi kendilerine eskiden yaşamış bir insan ruhunun geldiğinden söz etmedi.

Başka bir hoca da, istidadlı müşterilerinin gözünü kapatıp onları istedikleri dünyalarında gezdiriyordu. O da bu işi üç tane cin vasıtasıyla yaptığını çekinmeden söylemişti.

Bu araştırmalar sürerken, bir taraftan da İslâmî kaynakları karıştırıyordum. İmam Şiblî'nin "CİNLERİN ESRARI" isimli eseri çok aydınlatıcı olmuştu. Çünkü bu kitapta, cinlerin insan bedenine girerek onun ağzından konuştuğu, dinî belgelere dayanılarak anlatılıyordu. Tecrübe ve İslâmî kaynaklar beni şu sonuca götürmüştü:

Spiritizm celselerinde medyumun ağzından konuşan ruhla, yüzyıllardır falcı ve cinci hocaların irtibat kurduğu görünmez varlık aynıydı. Ancak, hangi dine tabi olurlarsa olsunlar falcı ve cinciler, yüzyılların verdiği tecrübe ile bu varlıkların bütün kutsal kitapların haber verdiği cin olduğunu bilmişler, spiritistler ise geçmiş tecrübelerin verilerinden yararlanmadan işe sıfırdan başlamışlardı. Bu bakımdan spritizm, henüz emekleme devresinde bile değildir.

Vardığım sonuçları, ruhlardan edindiğim dostlarla tartışmak istedim. Yine seans tertipledik. Ben bu sefer onlardan cinler hakkında bilgi istedim. Hayret, cevaplar kaçamak, ifadeler anlaşılır olmaktan uzaktı. Nedense bu konudan bahsetmek istemiyorlardı. Bütün cesaretimi toplayarak, kendilerinin de cin olup olmadıklarını sorduğumda, doğrusu bu işin sonuna geldiğimizi tahmin etmiyordum. Seanslarımızı boykota başlamışlardı. Uzun çabalardan sonra, bahsettiğim hoca ile bu görünmez dostlarımızı bir seansta biraraya getirmeyi başardık. Biz söyletememiştik ama, hocanın yanında cin olduklarını itiraf ettiler. Artık seans tertipleyemiyorduk. Son bir kere daha yapmak istediğimizde, fincanımızın harfler yerine masadan dışarı fırladığına şahit olduk. Medyum arkadaşa rica ettik. Temasa geçer geçmez sar'a nöbeti gibi

haller geçirmeye başladı. Derken üzerimize saldırdı. Yarım saat kadar birkaç kişi zor zaptedebildik. Kendine geldiğinde hiçbir şey hatırlamıyordu.
Şüphe yok ki, cin taifesinin şeytanları insanoğlunu kendi kaydı altına almak ve ona küfrü müstelzim itikat aşılamak istiyorlardı. Bunu bazan kalbe vesvese vererek, bazan rüya yoluyla, bazan da böyle ruh kılığında başarıyorlardı. Nitekim cin taifesinin bu hareketi Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılır:
"Allah, insan ve cinlerin hepsini bir araya topladığı günde, şöyle denilecek: Ey cinler topluluğu, insanlardan birçoğunu aldatarak kendinize bağladınız..." (En'âm, 128).
Cin taifesinden kâfir olanların (şeytanların) kişiyi küfre sürüklemek için en çok kullandıkları taktik, "reankarnasyon" (tenasuh) yani, ruhun defalarca dünyaya gelip her seferinde ayrı bir bedende yaşaması itikadını empoze etmeleridir. Bu iş nasıl başarılmaktadır?
Herşeyden önce bilinmelidir ki, cinlerin ömrü bin ile bin beş yüz sene arasıdır. Hatta bu ilmin erbabı bilir ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın önünde Müslüman olan cinnî halâ yaşamaktadır. Ayrıca bu yaratıkların mesâmat'a nüfûz edici, yani kapalı yerlerden geçici bir yapıda oldukları ve çok yüksek bir hızla hareket edebildikleri de bir gerçektir. Nitekim Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde bu hususta malumat vardır. İşte bu sayede, bunlar bin küsur sene önceki hadiseleri bütün detaylarıyla bilebilir ve anlatabilirler. Çünkü gözleri önünde cereyan etmiştir. İşte uyutulan medyum maziye götürüldüğünde, onda konuşan cinnî, meselâ yüz yıl önce hayat detaylarını bildiği birini anlatır. Daha da geriye gitmesi istendiğinde, yine arşivindeki başka bir insanı anlatacaktır. Bu gidiş, o cinnînin çocukluk dönemine kadar uzanabilir. Nitekim ruhun defalarca dünyaya geldiğine dair isbat mahiyetindeki olaylara bakıldığında, bunların hiçbirinin 1500 yıldan öncesine gidemediği hayretle görülecektir.
Tenasuh, yani ölen insandan çıkan ruhun bir daha yaşamak üzere dünyaya gelmesi akidesini şu âyet-i kerime kesin bir şekilde reddeder:
"Nihayet onlardan herbirine ölüm geldiği vakit şöyle diyecekler: "Rabbim, beni dünyaya geri gönder. Ta ki, ben terkettiğim imanı yerine

getirip salih bir amelde bulunayım." Hayır, onların söylediği bu söz boş laftan ibarettir. Önlerinde bir berzah vardır, tekrar dirilme gününe kadar oradadırlar" (Mü'minûn 99-100).
Ayrıca, bu itikad, kıyamet, haşir, neşir ve cennetle cehennemin de inkârına müncer olacağından, bu konulardaki bütün ayet ve hadisler de tenasuhu reddeder.
Bir an düşünelim, bütün ruhlar olgunlaşana kadar dünyaya tekrar tekrar gelip nihayet zirveye ulaşacaklarsa, cehennem kimler için yaratılmıştır? Halbuki Cenab-ı Hakk, "Andolsun ki, ben cehennemi bütün insan ve cinlerden (müstahak olanlarla) dolduracağım..." (Hud, 119) buyurmaktadır.
Ruh kılığındaki şeytanların başka bir aldatmacası da yazımızın başında da belirttiğimiz gibi kâfir olsun, mü'min olsun, öbür dünyada rahat etmenin sadece hümanist kurallara bağlılıkla olduğu, itikadın bunda rolü olmadığıdır. Halbuki Kur'an-ı Kerim İslâm'dan başka her yolu reddeder. Nitekim, "Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, o istediği din asla kendisinden kabul olunmaz ve ahirette de ebedî zarar çekenlerdendir" (Âl-i İmrân 85) buyurulmaktadır.
Spiritizm celselerinde hazır bulunanları küfre sürüklemeye çalışan daha pek çok iğva varsa da esas olarak bunların yukarıdaki maddelere ircaları mümkündür. Cinler, ilkel insanları putların içinde konuşarak saptırır, puta tapmalarını sağlarlardı. Bugünkü insanı da, modern maskeler arkasında saptırmaktadırlar.
Esasen bu olay, insanın dinsiz yaşayamayacağını, eğer kalpler hak dinden boşaltılırsa mutlaka yerinin sun'î ve bâtıl başka dinlerle doldurulacağını gösteren çok ibretli vak'adır. Nitekim bu akımın daha çok sosyete kesiminde revaç bulması da bunun bir delilidir. Cenab-ı Hakk'dan cin ve ins şeytanlarının şerlerinden bizi korumasını niyaz ederiz."
"SUR: Ruh çağırmada (spiritizmde) gelen varlıklar hep cinler midir?
ARPACI: Eğer ortada bir şarlatanlık yoksa gelen varlıklar, bütün kutsal kitapların haber verdiği ve insanoğlunun, tarihin en eski devirlerinden beri varlığına inandığı cinlerden başkası olamaz.
SUR: Peki efendim, hakiki ruhlarla ilişki kurulamaz mı?

ARPACI: Ruhlar, insan öldükten sonra Berzah âlemindeki yerlerine dönerler. Bunlardan kâfirlere ait olanları kesinlikle mahpustur; yani hiçbir yere bırakılmazlar. Mü'minlerin ruhları ise derecelerine göre cuma geceleri veya daha sık serbest olabilir; yakınlarını ziyaret edebilirler. Normal olarak yaşayan insanların bunların geldiğinden haberleri olmaz. Ancak kişi Cenab-ı Hakk'ın lutfederek kalb gözünü açtığı kimselerden ise, derecesine göre bu ruhları rüyâda, uyku-uyanıklık arasında veya yakaza (uyanıklık) halinde görebilir. Bu da mü'minin ferasetinden bir cüzdür.

Şu halde hakiki ruhlarla da irtibat kurulabilir ama, bu hiçbir zaman spiritizm celselerinde gerçekleşmez.

SUR: Spiritizm celselerinde masanın, sandalyenin müdahalesiz oynadıklarını, hatta havaya kalktığını işitiyoruz. Bu nasıl oluyor?

ARPACI: Bu işi yapanların iddiaları yerçekimini yenmek veyahut hava basıncını yok etmek olsa da biz bu işe de daha önce bahsettiğimiz varlıkların karıştığı kanaatindeyiz.

SUR: Efendim, "Bilinmeyen Dergisi"nde yerden yükselen bir medyum "beni kaldırın ruhlar" diyor.

ARPACI: O, bu sözü ile, söylediklerimizi isbat etmiş oluyor. Tabii, onun ruh dediği cinlerden başka şey değildir.

SUR: Size yine aynı mecmuadan pasaj okuyalım: "Doğuştan kör olan insanlar hipnoz altındayken daha önceki yaşantılarında neler gördüklerini anlatıyorlar. Bazıları da hiç duymadıkları veya okumadıkları yabancı dillerde konuşuyorlar. Acaba bütün bunlar insanların dünyaya tekrar tekrar geliyor olmasının kanıtı olabilir mi?" şeklinde soruluyor. Bir de yine bazı insanların hipnoz altında değişik kimliğe büründükleri, seslerinin değiştiği zikrediliyor. Bu olayların içyüzü nedir acaba?

ARPACI: Önceki yazımızda da temas ettiğimiz gibi, bu kabil hâdiseler ruhun tekrar tekrar bedenlendiğini göstermez. Spiritizmacıların da varlığını kabul ve hatta itiraf ettikleri cin taifesi, lâtif yaratılışları sebebiyle çok yüksek bir hıza sahiptirler. Bu hız, izâfiyet teorisiyle de açıklanabileceği gibi, onların kendi âlemlerindeki 70-80 yıllık ömrü, bizim dünyamızda bin küsur yıl yapmaktadır. Dolayısıyla, cin taifesinden her bir fert bin küsur yıllık bir arşive sahiptir. İşte bunlar, bedenine

girdikleri medyuma, bu arşivdeki çeşitli sahneleri oynatırlar. Aslında herbir sahne değişik bir şahsa aittir. Fakat bunları aynı ağızdan duyan kimseler, tek bir ruhun çeşitli hayat safhaları olduğu zehabına kapılmaktadırlar. Halbuki bir hoparlöre çeşitli mikrofonlar bağlamak mümkündür.

Zaten olaya bilimsel açıdan bakıldığında spiritizmacıların deneylerinden evsensel bir kanuna ulaşmak kabil değildir. Çünkü hipnoz altındaki herkes, bu tür iddialarda bulunmamakta, yani zihnen geriye götürüldüğünde başka bir kimlikle ortaya çıkmamaktadır. Esasen bu olay medyum adı verilen ve ruhen dengede oldukları şüpheli bazı kimselere hastır.

SUR: Peki cinler bu aldatmacalarla neyi amaçlamaktadırlar? Kazançları nedir?

ARPACI: Her şeyden önce şunu belirtelim ki bu cinler, iblisin emrinde olanlardır. İblis ise insanoğlunu öncelikle küfre, bunu başaramazsa büyük günahlara sürüklemek ister. Süflî cinler reenkarnasyon itikadını aşılamakla kişiyi İslâm'ın temel akidelerinden kıyamet, haşir, neşir ve cennetle cehennemi inkâra götürürler.

Ayrıca ahirette mutluluğa, hak din olan İslâm'a bağlılık yerine sevgi, barış, kardeşlik gibi istismara müsait olan bir takım kavramlara sarılmakla ulaşılabileceğini empoze ederler. Bunların ikisi de kişiyi sırat-ı müstakimden çıkaracaktır.

SUR: Biraz da cinlerin özelliklerinden bahsetseniz. Neden yaratılmışlardır? Ne gibi özellikleri vardır? İnsanlardan farkı nelerdir? Kaç yıl yaşarlar?

ARPACI: Kur'an-ı Kerim'de cinlerin dumansız ateşten yaratıldıkları açıklanmaktadır. Dumansız ateşin gerçek manasını ancak Allah (c.c.) bilir. Maamafih, mesele çağdaş fiziğin verileriyle düşünüldüğünde, bugün için bu kelimenin "enerji" benzeri bir kavramı ifade ettiğini söyleyebiliriz. Nitekim cinlerin istedikleri şekle bürünebilme ve çok yüksek bir hızla hareket edebilme özellikleri de enerji kavramını akla getirmektedir.

Cinlerde de erkeklik ve dişilik mevcuttur. Yiyip içerler. Çeşitli fırka ve kabileler halinde yaşarlar. Ulvî olanları da vardır; süflî olanları da.

İnsanlar arasında geçerli olan din ve mezhepler onlar için de geçerlidir. Nüfusları çok fazladır. Ancak ekseriyet Allah'a (c.c.) isyan halindedir ve bilhassa çok yalancıdırlar.
Cinlerin ilim ve zekâlarına gelince; sanıldığının aksine insandan geridedirler. İlmi genellikle insandan öğrenirler.
SUR: Ruh çağıran bazı kimseler, geleceğe ait bilgiler edindiklerini söylüyorlar. Spiritizmacılar gaybı bu yoldan öğrenebilirler mi?
ARPACI: Cenab-ı Hakk, Kur'an-ı Kerim'in pek çok yerinde gaybı ancak kendisinin bileceğini kati olarak açıklamıştır. O'nun gayba ait bilgiden istediği miktarını peygamberlerine bildirdiği de bir gerçektir.
Ayrıca bu bilgilerin bir kısmını peygamberlerin dışında da dilediği kullarına -hiçbir zaman vahiy seviyesine ulaşmasa da- rabbanî ilham ve işaretlerle bildirebilir. Ancak peygamberlerin verdiği haberlere kesin olarak inanmak gerekir. Evliyanın keşfine ise hüsn-i zan edilir. Bunların dışındakilerden gelen iddialar tamamiyle bâtıldır. Reddolunmaları gerekir. Hele süflî cinlerden geliyorsa.
SUR: Efendim, yine "Bilinmeyen Dergisi"nde Dr. Ferhan Erkey'in şöyle çocukluk hatıraları var: "Sonra, o evde bazı varlıklar vardı. Her çocuğun aksine ben, gece olsun da bir an önce yatayım isterdim. Çünkü Ôonlar' gelirler ve beni gezmeye götürürlerdi. Çok küçük insanlardı. Cüceler gibi, külâhlıydılar. El sallarlar ve cama vururlardı. Özel bir konuşmamız vardı. Öyle yerler gördüm ki, bu yaşıma kadar böyle yerler ne gördüm, ne de duydum. Öyle saraylar, öyle güzellikler ki anlatılmaz.
Sonra ailem bendeki bu değişiklikleri farketti. Eyvah, oğlan cinlere karıştı dediler. Tabii ki, o zamanlar ruhlar bilinmiyordu."
ARPACI: Sözkonusu kimseye ailesinin koyduğu teşhis yerindedir. Hâdise cinler âlemini çok tipik ve bariz şekilde anlatmaktadır. Cinlere karışmış olanların hemen hepsinin tarif ettikleri tipe burada da rastlıyoruz. İnsan bedeninden ayrılan ruhun, başka bir bedene girmeden (!) cüce kılığında külâh takarak dolaşmasını anlamak da mümkün değildir.
SUR: Müslümanlara mürteci diyen bazı kimselerin ruh çağırma seanslarına katıldıklarını veya ruhlardan(!) haber aldıklarını duyuyoruz. Bu

olayların İslâm'dan uzak ve sosyete kesimde yaygın olmasına ne diyeceksiniz?

ARPACI: Geçen sayıdaki yazımda da belirttiğim gibi insanlar inanmaya muhtaçtırlar. Dinsiz yaşayamazlar. Eğer kalbler hak dinden boşaltılırsa, mutlaka yeri sun'i ve bâtıl başka dinlerle doldurulur. Bu dediğiniz hakikat, çok ibretli bir vakâdır.

SUR: Efendim sizi epey yorduk. Son defa şunu sormak istiyorum. Bazı genç kardeşlerimizin yaygın olarak cin çağırmakta olduğunu duyuyoruz. Onlara ne tavsiye edersiniz?

ARPACI: Cin çağırmanın genel olarak kişiye hiç bir faydası olmadığı gibi, pekçok zarar ihtimali de vardır. Muhyiddin-i Arabî (K.S.), cinlerle ülfeti kötü arkadaş edinmeye benzetmiştir.

Bu konu, ancak ilim ehlince inceleme mevzuu olabilir. Genç ve ehliyetsiz arkadaşların bu boş ve zararlı olabilecek meşgale yerine, faydalı ilim tahsil etmelerini ve kendilerini yetiştirmelerini tavsiye ederim."[390]

MÜZZEMMİL SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما. في قوله تعالى:]قُمِ اللَّيْلَ إِّ قَلِيً نِصْفَهُ ا يةَ قال: نَسَخَتْهَاŒيةُ الَّتِى فِيهَا عَلِمَ أنْ لنْ تُحْصُوهُ اŒl يه. قال: وَنَاشِئَةَ اللَّيْلِ أوَّلهُ، يَقُولُ: هَذَا هُوَ أجْدَرُ أنْ تُحْصُوا مَا فَرضَ اللّهُ
عَلَيْكُمْ مِنْ قِيَامِ اللَّيْلِ. وذلِكَ أنَّ ا“نْسَانَ إِذَا نَامَ لَمْ يَدْرِ مَتَى يَسْتَيْقِظُ. وَقولُهُ: أقْوَمُ قِيً. يَقُولُ هُوَ أجْدَرُ أنْ يَفْقَهَ في الْقُرآنِ. وقولُهُ: إنَّ لَكَ في النَّهَارِ سَبْحاً طَوِيً. يَقُولُ فَرَاغاً طَوِيً[. أخرجه أبو داود .

1. (847)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) Müzzemmil suresinde geçen: "Ey (esvâbına) bürünen (habibim), gecenin birazı hâriç olmak üzere kalk, yarısı miktarınca, yahud ondan birazını eksilt. Yahut (o yarının)

üzerine (ilâve edip) artır. Kur'ân'ı da açık açık tâne tâne oku..." (Müzzemmil 1-4) âyetleri hakkında şu açıklamayı yaptı: Bu âyeti, aynı surede yer alan: "...O, buna sizin tâkat getiremiyeceğinizi bildiği için size karşı (ruhsat cânibine) döndü. Artık Kur'ân'dan kolay geleni okuyun..." (Müzzemmil 20) müteâkip bir âyet neshetti."

İbnu Abbâs (radıyallahu anh) devamla, surede geçen: "Şüphesiz gece kalkışı daha te'sirli ve o zaman okumak daha elverişlidir" (6. ayet) meâlindeki âyette geçen, وَنَاشِئَةُ اللَّيْلِ "gece kalkışı"ndan murad, gecenin evvelidir. Böylece mâna şu oluyor: "Gecenin evvelinde kalkmak, gece namazı olarak Allah'ın size farz kıldığı ibâdeti yerine getirmenize daha elverişlidir." Bunun sebebi şudur: İnsan bir kere uyudu mu, ne zaman uyanacağını bilemez.

"Şüphesiz gece kalkışı daha tesirli ve o zaman okumak daha elverişlidir" ayetinde geçen اَقْوَمُ قِيًَ "okumak daha elverişlidir"den maksada gelince "Kur'ân'ı anlamak, Kur'ân'da fıkıh sâhibi olmak" demektir. İbnu Abbâs, "Gündüzleyin seni uzun uzun alıkoyacak işler var" (7. âyet) meâlindeki âyeti de, "Kur'ân okumaktan çokca uzak kalmak" şeklinde anlamıştır. [Ebu Dâvud, Salât 306, (1304).][391]

ـ2ـ وفِي رواية:]لَمّا نَزَلَ أوّلُ الْمُزَّمّلِ كانُوا يَقُومُونَ نَحْواً مِنْ قِيَامِهِمْ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ حَتَّى نَزَلَ آخِرُهَا، وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ سَنَةٌ[

2. (848)- Bir başka rivayette şöyle denir: Müzzemmil suresinin baş tarafı indiği zaman mü'minler, Ramazan ayındaki kalkışları gibi geceleri kalkarlardı. Bu hâl surenin (ruhsat getiren) son kısmı nâzil oluncaya kadar devam etti." [Ebu Davud, Salat 206, (1305); (Ebu Dâvud'un bâzı tanzimlerinde bu hadisler Kıyâmu'l-Leyl başlığı altında kaydedilmiştir.)] [392]

AÇIKLAMA:

Müzzemmil suresi, ilk nâzil olan surelerdendir. Bazı rivayetlere göre nüzûl sırasında üçüncüdür. İlk âyetler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gece kalkışını emretmekte ve kalkılacak miktarlar üzerinde durmaktadır. Bidâyette bütün mü'minler, gece kalkışını umumi bir emir telâkki ederek, hepsi kalkmıştır. Âyette zikredilen miktarlara uygun şekilde kalkamama korkusu ile, bütün geceleri uyanık kalıp namaz kılanlar olmuş, birçoklarının ayakları şişmiştir.
Daha sonra aynı surenin 20. âyeti nazil olmuştur. Uzunca olan bu âyet gece kalkışının farz olmayıp, nâfile olduğunu belirtmiştir. Böylece Müslümanlara büyük bir kolaylık gelmiştir.
Gece kalkışını emreden -ve bunun farz telakkî edilmesine sebep olan- ilk âyetlerin vahyi ile bunun farz değil nâfile olduğunu tasrih eden sonuncu vahiy arasında geçen müddet, rivayetlerde farklıdır: Sekiz ayla on yıl arasında değişir. Yukarıda kaydedilen ikinci rivâyette bunun bir yıl olduğu belirtilmektedir.
İbnu Abbâs (radıyallahu anh) ayette geçen birkaç tabiri açıklamaktadır: Nâşietü'l-Leyl; (وَنَاشِئَةُ اللَّيْل bunu "gecenin evvelinde kalkmak" diye anlamıştır. Onun açıklamasına göre, evvelinde uyanık kalmak, gece vaktinde ifâsı gereken farzın edâsını garantilemektedir. Evvelinde uyanık kalınmazsa -en azından çalar saat gibi imkânların bulunmadığı o zamanın şartlarında- daha sonra kalkmak tehlikeye düşmektedir.
İbnu Abbâs, âyet-i kerîmede, gece kalkışının ehemmiyetini belirtme sadedinde gelmiş olan, اقْومُ قِيً tâbirine dayanarak, bu kalkışın, -gecenin tanıdığı sükûnet ve huşû sebebiyle- Kur'ân-ı Kerîm'in daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı hükmüne ulaşır.
İbnu Abbâs, âyette geçen سَبْحًا طويً tabirini de "uzun boşluk", yani Kur'ân'la meşgul olmaktan uzun müddet ayrı kalmak diye anlar. Böylece âyet: "Gündüzleyin hayatın çeşitli, kaçınılmaz meşguliyetleri sebebiyle uzun müddet Kur'ân'dan ayrı kalmak var, öyle ise gece alkışı Kur'ân'ı anlamaya, öğrenmeye daha uygundur" mânâsını ifâde eder.
Gece kalkışıyla ilgili bâzı teferruatı ilgili bahiste vereceğiz (3002-3015. hadislere bakınız).[393]

MÜDDESSİR SÛRESİ

ـ1ـ عن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّه #: الصَّعُودُ عَقَبَةٌ في النَّارِ يَتَصَعَّدُهَا الْكَافِرُ سَبْعِينَ خَرِيفاً ثُمَّ يَهْوِى فيِ النَّارِ سَبْعِينَ خَرِيفاً فَهُوَ فِيهَا كذلِكَ أبداً[. أخرجه الترمذى .1. (849)- Ebu Said (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (Müddessir suresinin, "Onu sarp bir yokuşa sardıracağım" mealindeki 17. âyetinde geçen صعودا (sarp yokuş) kelimesini "Ateşten bir dağdır, kâfir ona yetmiş yılda çıkar, çıktıktan sonra tekrar yetmiş yılda cehenneme geri iner. Böylece cehennemde ebediyyen azab çeker" diye açıklamıştır."[394]

ـ2ـ وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال نَاسٌ مِنَ الْيهُودِ ‘نَاسٍ مِنْ أصْحَابِ النّبىِّ #: هَلْ يَعْلَمُ نَبِيُّكُمْ عَدَدَ خَزَنَةِ جَنَهَّمَ؟ قالُوا َ نَدْرِى حَتَّى نَسْألَهُ. فَجَاءَ رَجُلٌ إلى النَّبىِّ # فقَالَ يَامُحَمَّدُ غُلِبَ أصْحَابُكَ الْيَوْمَ. قَالَ: وَبِمَ غُلِبُوا؟ قَالَ: سَألَهُمْ يَهُودٌ هَلْ يَعْلَمُ نَبِيُّكُمْ عَدَدَ خَزَنَةِ جَهَنَّمَ؟ قَالَ: فَمَا قالُوا؟ قَالَ: قَالُوا َ نَدْرِى حَتَّى نَسألَ نَبِيَّنَا. قَالَ: أفَغُلِبَ قَوْمٌ سُئِلُوا عَمَّا َ يَعْلَمُونَ. فقَالُوا َ نَعْلَمُ؟ لَكِنَّهُمْ قَدْ سَألُوا نَبِيَّهُمْ فقَالُوا أرِنَا اللّهَ جَهْرَةً، عَلَىَّ بِأعْدَاءِ اللّهِ إنِّى سَائِلُهُمْ عَنْ تُرْبَةِ الْجَنَّةِ وَهِىَ الدَّرْمَكُ. فَلَمَّا جَاءُوا قالُوا: يَا أبَا الْقَاسِمِ: كَمْ عَدَدُ خَزَنَةِ جَهَنَّمَ؟ قَالَ: هكذَا وَهكذَا في مَرَّةٍ عَشْرَةً وفي مَرَّةٍ تِسْعَةً. قَالُوا نَعَمْ؟ قَالَ لَهُمْ رسولُ اللّه # مَا تُرْبَةُ الْجَنَّةِ؟ فَسَكَتُوا هُنَيْئَةً؛ ثُمَّ قَالُوا: أخْبِرْنَا يَا أبَا الْقَاسِمِ. فقَالَ: الخُبْزُ مِنَ الدَّرْمَكِ[. أخرجه الترمذى.

2. (850)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yahudilerden bir kısmı, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bazı ashâbına: "Peygamberiniz, cehennem bekçilerinin sayısını biliyor mu?" diye sordular. Onlar:

"- Şimdilik bilmiyoruz, kendisinden soralım!" diye cevap verdiler. İçlerinden biri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek:

"- Ey Muhammed! Bugün ashâbına galebe çalındı" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Ne ile, nasıl galebe çaldılar?" diye sordu.

"- Yahudiler, dedi, onlara: "Peygamberiniz cehennem bekçilerinin sayısını biliyor mu?" diye sordu.

"- Peki ne cevap verdiler?"

"- Şimdilik bilmiyoruz, peygamberimizden soralım" dediler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Bir kavme bilmediği şey sorulursa, onlar da: "Bilmiyoruz, peygamberimize soralım deseler bu onlara galebe çalmak mı sayılır hiç? Fakat Yahudiler peygamberlerine (olmayacak şey sormuşlar): "Bize açıktan açığa Allah'ı göster!" demişlerdi. O Allah düşmanlarını bana getirin. Ben de onlara cennetin beyaz toprağından sorayım." dedi.

Yahudiler geldiler ve:

"- Ey Ebu'l-Kasım, cehennemin bekçileri kaç tanedir?" dediler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) parmaklarıyla bir on, bir de dokuz göstererek "19" dedi.

"- Evet!" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da onlara:

"- Pekala cennetin toprağı nasıldır?" diye sordu. Bir ara sustular. Sonra:

"- Ey Ebu'l-Kasım, bize sen söyle!" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Beyaz undan yapılmış ekmektir." [Tirmizî, Tefsîr, Müddessir, (3324).] [395]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Tirmizî'nin tahricte yalnız kaldığı rivayetlerdendir. Hadis hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Bu hadis garibtir. Bunu sadece

bu senetle Mücâlid rivâyet etmiştir."
Mücâlid zayıf bir râvidir. Hayatının sonunda hafızası bozulmuştur. Ancak hadisin bazı kısımlarına, Suyûtî'nin ed-Dürrü'l-Mensûr'da İbnu Ebî Hâtim, İbnu Merdûye ve Beyhakî'den -ki Bezzar menşe'lidir- naklen kaydettiği bir rivayet şehâdet eder: "Bir grup Yahudi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ashabından birine, cehennemin bekçileri hususunda sormuştu. Sahabî: "Allah ve Resûlü bilir" cevabını verdi. Sonra gelip durumu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e arz etti. Bunun üzerine: "(Cehennem) üzerinde on dokuz (melek) vardır" (Müddessir 30) âyeti nâzil oldu.
Metinde zâhir olmasa da, böylece bu hadisin Müddessir suresinin nüzul sebebini açıklamak için kaydedildiğini anlamış olmaktayız.[396]

ـ3ـ وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ]في قوْلِهِ تَعَالى: هُوَ أهْلُ التَّقْوَى وَأهْلُ الْمَغْفِرَةِ. قالَ رسولُ اللّه #. قالَ اللّهُ تعالى: أنَا أهْلٌ أنْ أُتَّقَى، فَمَنِ اتَّقَانِى فَلَمْ يَجْعَلْ مَعِى إلهاً فَأنَا أهْلٌ أنْ أغْفِرَ لَهُ[. أخرجه الترمذى .3.

(851)- Hz. Enes (radıyallahu anh), Müddessir suresinin 56. âyetinde geçen, هُوَ اَهْلُ التَّقْوى واَهْلُ الْمَغْفِرَة "O, kendisinden korkulmaya daha lâyık, bağışlamaya daha ehildir" ifâdesini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle tefsir ettiğini belirtir: "Cenâb-ı Hakk (burada) buyuruyor ki: "Ben korkulmaya lâyığım, kim benden korkarsa, kendine bir başka ilâh edinmesin, onu affetmeye de ben ehilim, (bir başkası affedemez)". [Tirmizî, Tefsîr, Müddessir, (3325); İbnu Mace, Zühd 35, (4299).][397]

KIYAMET SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما]في قَوْلِهِ تَعالىَ تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ. قَالَ كانَ النَّبيُّ #

يُعَالِجُ مِنَ التَّنْزِيلِ شِدَّةً. فَكانَ يُحَرِّكُ بِهِ شَفَتَيْهِ فَنَزَلَ: َ تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ إنَّ علَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرآنَهُ. قَالَ: جَمْعَهُ في صَدْرِكَ ثُمَّ تَقْرَؤُهُ. فَإذَا قَرَأنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرآنَهُ.
قالَ: فَاسْتَمِعْ وَانْصِتْ: ثُمَّ إنَّ عَلَيْنَا أنْ تَقْرَأهُ فَكَانَ # إذَا أتَاهُ جِبْرِيلُ بَعْدَ ذلِكَ استَمَعَ: فَإذَا انْطَلَقَ جِبْرِيلُ قَرَأ النَّبِىُّ # كَمَا أقْرَأهُ]. أخرجه الخمسة إ أبا داود .

1. (852)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), "Ey Muhammed! Cebrail sana Kur'ân okurken, unutmamak için acele edip onunla berâber söyleme (sadece dinle)" (Kıyâmet 16) meâlindeki âyet hakkında şu açıklamayı yaptı: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) vahiy geldiği zaman büyük bir şiddet (ve ağırlık) hissederdi. Bunun tesiriyle dudaklarını kımıldatırdı. Bunun üzerine şu âyet indi. (meâlen): "(Ey Muhammed, Cebrail sana Kur'an okurken acele edip onunla berâber söyleme (sâdece dinle). Onu toplamak ve okutmak bize âittir" (Kıyamet 16).

İbnu Abbâs devamla der ki: "Ayette geçen جمعه "onun toplanması" tâbirinden murad "(yeni nâzil olan) âyetin Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kalbinde toplanması, yerleşmesi, sonra da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından okunmasıdır." "Biz vahyi okuduğumuz zaman, sen onun kıraatine uy" (18. ayet) âyetinde de, "Dinle ve sus, sonra onu sana biz okuturuz" denmektedir.
Bu vahiyden sonra, Cibrîl (aleyhisselam) vahiyle gelince, sadece dinlerdi. Cibril gidince yeni gelen vahyi, kendisine nasıl okunmuş ise, öylece okurdu." [Buharî, Tefsîr, Kıyâmet 1, 2, Bed'ü'l-Vahy 4, Fedailu'l-Kur'an 28, Tevhid 43; Müslim, Salât 147, (448); Tirmizî, Tefsir, Kıyamet, (3326); Nesâî, Salât 37, (2, 149, 159).][398]

AÇIKLAMA:

1. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) peygamberlik kariyerinin bidâyetinde, risâlet vazifesini ilgilendiren mesâili bilmiyordu. Bizzat Kur'ân-ı Kerim, (meâlen): "(Ey Muhammed)... Sen Kitab nedir, iman nedir önceleri bilmezdin..." (Zuhruf 53) buyurmaktadır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu eksiklikleri çeşitli vahiylerle zaman içinde telâfi edilecektir. İşte, sadedinde olduğumuz âyet-i kerime böyle bir durumu ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bidâyette, vahyin mekanizmasını bilmemektedir. Bu sebeple bazı aceleci davranışlara tevessül etmektedir.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın sadedinde olduğumuz açıklamasına göre, âyet-i kerimede Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e yasaklanmış olan "dil oynatma" hâdisesinin sebebi, vahiyden duyulan şiddettir. Yani, vahiy esnasında duymuş olduğu şiddet hâlinden bir an önce kurtulmak için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) -İbnu Hacer'in yorumuyla- vahyi yakalamada acele ediyordu, ne kadar çabuk yakalarsa, o hal o kadar çabuk zâil olacak ve böylece vahiy hâlinin verdiği meşakkatten bir an önce kurtulacaktı.

Sadedinde olduğumuz İbnu Abbas rivayeti, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dil ve dudaklarını kımıldatmak suretiyle izhar ettiği isti'câlin sebebini, duyduğu meşakkatten bir an önce kurtulma arzusu ile izah ederse de, meseleyi başka sebeplerle izah eden rivayetler de mevcuttur.

Bunlardan bir diğerine göre isti'câlin sebebi, gelen vahyi unutma korkusudur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), iyice bellemek, öğrenmek için acele edip, tekrar etmekte, dil ve dudaklarını kımıldatmaktadır. İşte bu duruma âyet-i kerime müdâhele ederek: "(Ey Muhammed! Cebrail sana Kur'ân okurken, unutmamak için) acele edip beraber söyleme, (yalnız dinle)" diye emretmektedir.

Âyet-i kerimenin bu tefsiri umumiyetle benimsenmiştir. Türkçe meallere bakıldığı zaman mana böyle tesbit edilir. Maalesef, bir kısım meallerde tefsirî mahiyette ilave edilen kelimeler parantez içerisinde alınmadığı için, Arapça bilmeyen okuyucular tarafından, sebebe müteallik açıklamalar vahyin aslından zannedilmektedir.

Rivayetlerde gelen üçüncü bir sebebe göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) vahye duyduğu muhabbet ve sevgiden dolayı bir an önce kıraat arzu etmekte, vahiy sırasında gelenleri peyder pey tilâvete geçip dil ve dudaklarını kımıldatmaktadır. Bu mânâda, sadedinde olduğumuz âyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a vahyin kesilmesine kadar teenni emretmiş olmaktadır.
Bu farklı yorumlar birbirini nakzeder mahiyette olmadığı için şârihlerimiz: "Nüzûl sebebinin müteaddit olması ihtimalden uzak değildir" demekle yetinirler.
Âyette "dilin kımıldatılması" mevzubahis olduğu halde, hadiste "dudakların kımıldatılması"nın söz konusu olması mühim bir farklılık sayılmamalı, zira konuşma kastedilince dil ve dudaklar beraber kımıldarlar. Âyet-i kerime, dudakların da kımıldamasını tazammun eden "dil"i mevzubahis ederken İbnu Abbas, hâricen görünen "dudakları" zikrederek aynı şeyi ifade etmiş olmaktadırlar. Hattâ bazı rivayetlerde İbnu Abbas: "Ben Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kıpırdattığı gibi dudaklarımı kıpırdatıyorum" demiş, fiilen göstermiştir. Ondan rivayet eden Said İbnu'l-Müseyyeb de: "Dudaklarımı, İbnu Abbas'ta gördüğüm gibi ben de kımıldatıyorum" diyerek kımıldatmış ve hadisi müselsel olarak rivayet etmiştir.
Bu ayet, vahiy sırasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ârız olan değişik halin mahiyetini aydınlatmaktadır. Rivayetlerde tasrih edildiği üzere, vahiy geleceği an Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) çok farklı bir hâle girmektedir: Dayanılması zor bir şiddet ve sıklek hissetmekte, en soğuk günlerde bile terlemekte, üstünü örttürmekte, bayılmaya benzeyen farklı bir hâl izhâr etmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, âyetlerle de te'yid edilen bu hâlini, sara hastalığı ile yorumlayan müsteşrik ve ilimden ziyade İslâm'a duyulan gayz ve kinin ifadesi olan bu saçmalıklara inanan yerli zındıklara bu âyet demektedir ki: Vahiy sırasında gelen o hâlin, insanlara şu veya bu sebeple gelen baygınlıkların hiçbirisiyle ilgisi yoktur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) o halde iken, tam bir şuur ve idrak hâlindedir. Vahyedilmekte olan kelimât-ı âyetiyeyi kelime bekelime anında idrak etmekte, anlamakta ve dilediği takdirde tekrâren telaffuz edebilmektedir,

hem de -şuur hâlinin daha müessir, daha kesâfetli ifâdesi olan- acelecilikle.
Keza âyetten şu husus da anlaşılmaktadır: Vahiy ruhta toptan bir doğuş şeklinde gelmemekte, kelime bekelime, cümle becümle belli bir tertible sırayla gelmekte, her bir âyet ruhuna okunmakta ve okunanlar nakşedilmektedir.
Âyet, keza, Cenab-ı Hakk'ın, vahiyde unutma, iltibâs gibi menfi durumların olmayacağına dair ilahî garantisini göstermektedir.
Âlimler, sadedinde olduğumuz âyet ve hadisten bazı âdablar da istihraç etmişlerdir:
1- Muallim, anlattığı bir şeyi fiilen gösterecek olsa bu müstehabtır.
2- Beyan, hitap vaktinden sonraya bırakılabilir. Yani mesele mücmel olarak vazedildikten sonra açıklaması yapılır. Hitap anında beyân, bazı zorluklara sebep olabilir.
Beyanın te'hiri meselesi âlimler arasında faydalı münâkaşalara sebep olmuştur. Bazı hallerde beyanın te'hiri mahzurlu olabilir. Bu durumda hemen açıklama yapılmalıdır. Hangi mesele te'hire mütehammil, hangisi değil, bunun tayini şartlara bağlıdır. Kerhi, mücmel ve müşterek olan delillerde beyânın gecikebileceğine kail olmuş tahsis, takyid ve nesih gibi hususlara giren beyânın hitab vaktinde yapılması gerektiğini söylemiştir.[399]

MÜRSELAT SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما.]في قَوْلِهِ تَعالى إنَّها تَرْمِى بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ. قَالَ: كُنَّا نَرْفَعُ الْخَشَبَ لِلشِّتَاءِ ثَلَثَةَ أذْرُعٍ أوْ أقَلَّ وَنُسَمِّيهِ القَصْرَ: كَأنَّهُ جِمَاَتٌ صُفْرٌ: حِبَالُ السُّفُنِ تُجْمَعُ حَتَّى تَكُونَ كَأوْسَاطِ الرِّجَالِ[. أخرجه البخارى.

1. (853)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Mürselât suresinde geçen: "O (ateş), her biri sanki bir kasr (büyüklüğünde) kıvılcım atar" (32. âyet)

meâlindeki âyet hakkında şunu söyledi: "Biz kış için üç zira' boyunda veya daha küçük odun toplar, bunlara: "kasr" derdik.
İbnu Abbâs: Müteakiben gelen جِمَاَتٌ صُفْر âyetinde geçen جِمَاَت kelimesini de "Gemi hâlatlarıdır, (kuvvetli olmaları için) insanların belleri kalınlığına ulaşacak kadar kat kat edilmiş kalın halatlar" diye açıklamıştır. [Buhârî, Tefsir, Mürselât 2.][400]

AÇIKLAMA:

Bu âyet-i kerime, cehennemin fırlatacağı kıvılcımları tasvir etmektedir. Fırlatılan kıvılcımları tasvir için 32. âyette kasr kelimesi, 33. âyette cimâlât kelimesi kullanılmıştır. Bu kelimelerden kasr, dilimize de girdiği üzere saray mânâsına geldiği gibi, yakmaya mahsus, odun parçası, -daha hususi manasıyla- hurma kökü manasına gelmektedir. İbnu Abbâs (radıyallahu anh) yaptığı açıklama ile, cehennemin fırlatacağı kıvılcımların, âyet-i kerimede, ortalama üç zira' büyüklüğündeki odun parçalarına benzetildiğini ifade etmektedir.
Keza müteâkip âyette gelen cimâlât "cemel" kelimesinin cem'idir. Bu kelime de iki farklı mânaya gelmektedir: Biri umumiyetle bilindiği gibi erkek deve; diğeri de daha az bilinen halat manasındadır. İbnu Abbâs, bu kelime ile ilgili olarak, insan beli kadar kalın, gemi halatları açıklamasını getirmiştir.
Türkçe Kur'ân meâllerinde her nedense İbnu Abbâs'ın verdiği manalara yer verilmez. Hasan Basrî Çantay merhumun meâli şöyle: "...Çünkü o (ateş), öyle kıvılcım atar ki herbiri sanki bir saraydır. Herbiri sanki sarı sarı erkek develerdir" (Mürselât 32-33).
İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın bu te'vilinin kendi kıraatına da uygun olduğu belirtilmiştir. Çünkü O, âyet-i kerimeyi كَاَلْقَصَرِ (kaf'ı sükûnla değil fetha ile) okumuştur. Bu durumda kasar kelimesi, قَصَرَة kelimesinin cem'idir. Kasare ise boyun manasına gelir, ağaç köküne de kasare dendiği belirtilir. Böylece kıvılcım "deve boynuna" benzetilmiş olmaktadır.

İbnu Kuteybe: "Kasr evdir, kasar okuyan, insan boynuna benzeyen hurma kütüğünü kasteder" der.

İbnu Mes'ud'dan, sadedinde olduğumuz âyetlerle ilgili olarak rivayet edilen bir açıklamada şöyle buyurmuştur: "Burada atılan kıvılcım ne ağaç ne de halatlar gibidir, aksine, şehirler ve kaleler gibidir."[401]

AMME SÛRESİ

ـ1ـ عن عكرمة.]في قَوْلِهِ تعالى: وَكَأساً دِهَاقاً. قالَ: مَ‘ى مُتَتَابِعَةً[. أخرجه البخارى.

1. (854)- İkrime (merhum), Amme suresinde geçen "(Müttakiler için)... dolu kadehler (vardır)" (34. âyet) âyetini "mütemâdiyen dolu kalan" diye açıklamıştır. [Buharî, Menâkıbu'l-Ensar, 26.][402]

ABESE SÛRESİ

ـ1ـ عن عروة أنّ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْها قَالَتْ:]أُنْزِلَتْ عَبَسَ وَتَوَلّى في ابْنِ أمِّ مَكْتُومٍ ا‘عْمى أتَى رسولَ اللّه #. فَجَعَلَ يَقُولُ: يَا رسُولَ اللّهِ أرْشِدْنِى، وَعِنْدَ رسولِ اللّهِ # رَجُلٌ مِنْ عُظَمَاءِ الْمُشْرِكِينَ، فَجَعَلَ رسول اللّه # يُعْرِضُ عَنْهُ وَيُقْبِلُ عَلَى اŒخَرِ وَيَقُولُ: أتَرَى بِمَا أقُولُ بَأساً؟ فَيَقُولُ َ. فَفى هذَا أُنْزِلَتْ[. أخرجه مالك والترمذى.

1. (855)- Urve anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) buyurdu ki: Abese ve Tevellâ suresi âmâ olan İbnu Ümm-i Mektum hakkında nâzil oldu. Şöyle ki: Bir gün Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanına geldi ve: "Ey Allah'ın Resûlü beni irşad et" diye talebde bulunmaya başladı. O sıra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında müşriklerin büyüklerinden biri vardı. İbnu Ümm-i Mektum'a cevap vermedi, o ısrar edince ondan yüzünü çeviriyor, öbürüne yöneliyor ve: "

(Tevhid üzerine) söylediklerimde bir beis görüyor musun?" diye soruyordu. Müşrik: "Hayır!" diye cevap vermişti. İşte sure bunun üzerine indi." [Tirmizî, Tefsir, Abese, (3328); Muvatta, Kur'ân 4, (1, 203).][403]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vahiyle te'dibine sebep olan yüz buruşturma hadisesi, İbnu Ümmi Mektum'u istiskal etmesinden ileri gelmiyordu. Müşrik muhatabıyla başlayan hususi konuşmanın kesilmesini arzu etmemişti. İslâm hususunda onu iknâ edip imana getireceğini ümid ediyordu. Âma olan İbnu Ümm-i Mektum talebinde ısrarlı davranmıştı. Âma olmasa, durumu görecek, belki de bu kadar ısrar etmeyecekti.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun bu ısrarından memnun olmayarak yüzünü buruşturup öbürüne yönelmiş idi. Öbürü ise, yumuşayacak bir halde değildi, Muvatta'nın rivayetinde, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tevhid üzerine yaptığı açıklamalardan sonra: "Bu sözlerimde bir zarar, bir zorluk görüyor musun?" şeklindeki sorusuna, istihzalı bir şekilde:

"- Suretlere (putlara) kasem olsun söylediklerinde bir beis (zarar, zorluk) görmüyorum!" diye cevap verir:

İbnu Abbâs'dan gelen bir rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in muhatabı bir kişi değil, bir gruptur. Kureyş'in ileri gelenlerinden bir grup: Utbe İbnu Rebia, Ebu Cehl İbnu Hişam, Abbâs İbnu Abdi'l-Muttalib gibi... Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bunları iman ve İslâm'a ikna etmek için büyük bir şevk ve arzu ile konuşurken gelen İbnu Ümm-i Mektum: "Ey Allah'ın Resûlü, Allah'ın sana öğrettiğinden bana da öğret" der ve talebinde ısrarlı davranır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), başlanan mevzuun kesilmesini istemez, ondan yüz çevirir, surat eder..."

Cenâb-ı Hakk'ın rızasına uymayan bu davranış sebebiyle gelen vahiy şöyle:

"Yüzünü ekşitip çevirdi, kendisine o âmâ geldi diye. (Onun halini) sana ne bildirdi? Belki o, (senden öğrenecekleriyle) temizlenecekti. Yahud

öğüt alacaktı da senin bu öğüdün kendisine faide verecekti. Amma (zengin olduğu için) kendisini müstağni gören adam yok mu, işte sen onu karşına alıyor, ona yöneliyorsun. Halbuki onun temizlenmemesinden sana ne? Amma sana koşarak gelen kimse, o (Allah'tan) korkar bir adam olduğu halde, sen kendisini bırakıp da oyalanırsın. Sakın (bir daha böyle yapma Habibim). Çünkü o Kur'ân bir öğüttür. Binaenaleyh dinleyen onu beller" (Abese 1-12).

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu vahiyden sonra Abdullah (veya Amr) İbnu Ümm-i Mektum'a ziyade iltifat etmiştir. Medine'ye hicret ettikten sonra, gazveye çıktığı zamanlarda yerine hep bu zâtı vekil bırakmıştır. Ne zaman onunla karşılaşsa: "Ey hakkında Rabbimin beni itab ettiği zat, merhaba!" diye hitab eder, bir arzusu olup olmadığını sorar, ridâsını altına serer, üzerine oturturdu. Bir kısım rivayetler bu zâtın, Bilâl Habeşî (radıyallahu anhümâ) ile birlikte Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e müezzinlik yaptığını da belirtir.[404]

ـ2ـ وعن ابن عباسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رسولُ اللّه #: إنَّكُمْ تُحْشَرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حُفَاةً عُرَاةً غُرَّ. فَقَالَتِ امْرأةٌ: يُبْصِرُ أوْ يَرَى بَعْضُنَا عَوْرَةَ بَعْضٍ؟ قَالَ يَا فُنَةُ: لِكُلِّ امْرئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شأنٌ يُغْنِيهِ[. أخرجه الترمذى.»غُرٌ« جمع أغرل، وهو ا‘قلف الذى لم يختتن.

2. (856)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizler kıyâmet günü ayakkabısız, çıplak ve sünnetsiz olarak haşir meydanında toplanacaksınız."

Bu açıklama üzerine bir kadın sordu:

"- (Bu durumda) birbirimizin avret yerlerini görmez miyiz?"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Abese suresinde geçen bir âyetle cevap verdi):

"- Ey kadın! "O gün herkesin kendine yeter derdi vardır" (37. âyet). [Tirmizî, Tefsir, Abese, (3329).][405]

KÜVVİRET (TEKVİR) SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما]أنَّ رسول اللّه # قالَ: مَنْ سَرَّهُ أنْ يَنْظُرَ إلى الْقِيَامَةِ كَأنَّهُ رَأىُ عَيْنٍ فَلْيَقْرأ: إذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ، وَإذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ، وَإذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ[. أخرجه الترمذى.

1. (857)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kıyâmeti gözüyle görür gibi olmaktan hoşlanan kimse (şu sureleri okusun): "İze'ş-Şemsü Küvviret", "İze's-Semau'nfetarat", "İze's-Semâu'n-Şakkat." [Tirmizî, Tefsir, Tekvir, (859).][406]

AÇIKLAMA:

Bu sureler, kıyametin ruhlara ürperti veren dehşetli ahvalini tasvir ederler. Bunları okumak insana ölümü, ölümden sonra karşılaşacağı durumları hatırlatacaktır. Okuyan kimse mü'min olunca Rabbinin dilinden, vukuu kesin olan istikbâl hâdiselerini dinleyince elbette intibâha gelecek, imanını tazeleyecek, kendisine çekidüzen verecektir. Sağlığının, gençliğinin, zenginliğinin, dünyevî iktidar ve mevkilerinin -ne kadar da yüce olsalar- fâni olduğunu anlamaya, kıyâmeti düşünmek yeterli bir derstir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) pekçok günahların, gafletlerin menşei olan tûl-i emeli (yani hiç ölmeyecekmiş düşüncesiyle dünyaya dalma gafletini) ölümü sıkca hatırlayarak yırtmaya çağırır. Sadedinde olduğumuz hadis de bu manadadır. Zira kıyametin dehşetli ahvalini hatırlatacak olan mezkur sureler tûl-i emeli kıracak, gafleti dağıtacak, dinî nasihatların tesir hasıl etmesine ruhta zemin hazırlayacaktır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sureleri ilk âyetleriyle hatırlatmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'deki isimleri sırayla şöyledir: "Tekvir: 81. sûre, İnfitâr: 82. sûre, İnşikâk: 84. sure.

Bunlardan Tekvir, daha ziyade kıyametin kopma hâlini tasvir eder:

"Güneş dürülüp söndürüldüğü zaman,

Yıldızlar kararıp düştüğü zaman,

Dağlar yeryüzünden koparılıp yürütüldüğü zaman,

...Vahşi hayvanlar biraraya toplandığı zaman,

Denizler ateşlendiği zaman,

...Gök yerinden koparıldığı zaman,

O alevli ateş (cehennem) daha ziyade kızıştırıldığı zaman,

Cennet mü'minlere yaklaştırıldığı zaman, herkes ne hazırlamışsa artık hepsini görüp bilecektir..." (1-14. âyetler).

İnfitar suresi, aynen Tekvir'de olduğu gibi kıyametin kopuş hâlini tasvirden başka, kulun Rabbine karşı sorumluluğunu hatırlatır, meleklerce kişinin her ahvâlinin yazıldığını, bu yazılanlara göre hesaba çekileceğini, din gününde iyilerin cennete, kötülerin cehenneme gideceğini dile getirir. Sure, din gününü tavsifle sona erer:

"O din günü nedir? Bunu sana ne öğretti?

O din günü nedir? Tekrar bunu sana ne öğretti?

O öyle bir gündür ki, hiçbir kimse kimseye, hiçbir şeyle fayda vermeye muktedir olamayacaktır. O gün emir yalnız Allah'ındır." (17-19. âyetler).

İnşikâk suresi de önce kıyametin kopuş halini tasvir eder, sonra kitabı sağ eline verilenlerle, arkasından verilenleri tasvir eder. Son kısımda da kitâbını arkadan alacakların dünyadaki gâfil durumlarını dile getirir:

"O vakit kitabı sağ eline verilen kimseye gelince,

O, kolayca bir hesab ile muhasebe edilecek. Ehline de sevinçli dönecek. Amma kitabı arkasından verilen kimse, derhal (yetiş ölüm diye feryad ederek) helâkini temenni edecek, o şiddetli ateşe girecek. Çünkü o, ehli içinde bir şımarıktı, çünkü o, hakikaten ve kat'iyyen (Rabbine) dönmeyeceğini sanmıştı.." (7-14. âyetler)

Kur'ân-ı Kerim'de kıyâmet ahvâlini tasvir eden sureler bu üçünden ibaret değildir. Başka surelerde de insanlığın bu büyük hadisesine temas edilir. Zilzâl suresinde de canlı bir tasvir yer alır.[407]

ـ2ـ وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسول اللّه #: الْوَائدَةُ وَالْمَوْءُودَةُ في النَّارِ[. أخرجه أبو داود.»وَالْمَوْءُودَةُ« البنت الصغيرة تدفن وهى حية، وكانوا في الجاهلية يفعلون ذلك »وَالْوَائِدَةُ« التى تفعل ذلك، فحر م ذلك ا“سم .

2. (858)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Çocukları diri olarak toprağa gömen de gömülen de ateştedir." [Ebu Dâvud; Sünnet, 18, (4717).][408]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Tekvir suresinin 8-9. âyetleriyle ilgilidir. Orada: "Diri diri gömülen kızın hangi suçlarından dolayı öldürüldüğü sorulduğu zaman" deniliyor.

Câhiliye devri Araplarında kızları, ar veya fakirlik korkusuyla diri diri toprağa gömmek çok yaygın bir âdetti. Sırf bu fiili ifade eden müstakil bir masdarın dilde varlığı bile, adetin yaygınlığını ifade etmede yeterlidir. Bu fiil "ve'd"dir. Hadiste geçen vâide ism-i fâildir, gömen, mev'ude ise ism-i mef'ul olup, gömülen kız çocuğu demektir.

Kızını gömen, kimsenin hem küfrü ve hem de yaptığı bu kötü ameli sebebiyle cehenneme gitmesi açık ise de gömülen çocuğun ateşe gitmesi, üzerinde durulması gereken bir husustur. Kadı İyaz, gömülen kız çocuğunun da küfrü sebebiyle ateşe gideceğini belirttikten sonra: "Bu hadis, müşrik çocuklarının da azab göreceklerine bir delildir" der. Ayrıca şu açıklamayı sunar: "Şu te'vil de yapılmıştır: Vâideden maksad "ebe"dir, çünkü buna râzı olmuştur, mev'ûdeden maksad da "gömülene sâhip olan" yâni annedir. Anne bu davranışıyla (evlâda karşı mevcut olan fıtrî) bağı yok etmiş olmaktadır. Çünkü, câhiliye âdetine göre, hamile kadın doğum sancısı hissetmeye başlayınca, kendisi için derince bir çukur hazırlanırdı. Kadın bunun başında otururdu. Ebe de arkasında durur çocuğu beklerdi.

Kadın erkek doğurursa onu alır, kız doğurursa çukura atar, üzerini toprakla doldururdu."

Çocuk gömme hadisesi, Fahreddin-i Râzî'nin kaydına göre başka şekillerde cereyan etmektedir: "Kişi, kızı doğduğu zaman yaşamasını dilerse, çocuğa yün veya kıldan bir hırka giydirir, kırlarda davar ve deve çobanlığı yaptırırdı. Öldürmek isteyince, kıra yollamaz, boyu altı karış oluncaya kadar evde bırakırdı. Bu kadar büyüyünce annesine: "Çocuğu giydir ve süsle, akrabalarına götüreceğim" derdi. Çocuğu, böylece alır, kırda hazırladığı çukura kadar götürüp içine atar, üzerini toprakla örterdi."

Sadedinde olduğumuz hadis, sarih bir şekilde kâfir çocuklarının cehennemlik olduklarını ifâde eder. Halbuki, İslâm dini bülüğdan evvel sorumluluk tanımaz. Hadisle bu prensip arasında ortaya çıkan teâruzu bertaraf atmek için âlimler muhtelif te'viller yapmışlardır:

1- Bu hadis, hususi bir şahısla ilgilidir, hükmü teşmil edilemez. Bu fiili işleyen annelerini şikâyet eden iki kardeşin kıssası anlatılır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onlara cevaben: "Gömen de gömülen de ateştedir" buyurmuştur.

2- Bu hususi hadisede mevzubahis olan çocuk büluğa ermiş birisi olabilir. Büluğa ermemiş olsa bile Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e, Cenab-ı Hakk, mucize yoluyla o çocuğun cehennemlik olacağını bildirmiş olabilir.

3- Bu hadis, zinadan peydahladığı cenini düşüren ve ölen bir kadın hakkında varid olmuştur. Öyle ise bu rivâyet, müşrik çocuklarının azab görecekleri hususunda kesin hükme götürmez. İhtimal var olduğu müddetçe umumi hükme gidilemez.

Bu mütâlaaya şu cevap verilmiştir:

Bu çeşit rivayetlerde, hüküm, sebebin hususiliğine göre değil, lâfzın ifade ettiği umumi manaya göre verilir... İbnu Hacer, Dârimî'nin Câmiu's-Sahih'inde kaydettiği bir rivayete dayanarak, cahiliye devrinde bu çeşit cinayeti işleyen bir kimse Müslüman olduktan sonra diğer günahlarıyla birlikte affa mazhar olacağı neticesine ulaşır.

İbnu Abdilberr, söz konusu teâruzu bir başka yaklaşımla halletmeyi dener. Der ki: "Bu hadisi, Zührî'den sadece bir kişi rivâyet etmişti, bir

başkasını görmedim. O da Ebû Muâz'dır. Bu zat, nâsi'lhadis'tir (hadisi unutan), onun rivayet ettiği hadisle amel edilmez."
Bu meselenin ihtilâflı olduğunu belirtmek için, hadisi te'vil edenlere karşı "Ebû Dâvud bu hadisi ve bundan önceki hadisi, kaderi isbat ve kâfir çocuklarının cehennemlik olduğuna delil olarak zikretmiştir" dendiğini de hatırdan çıkarmayalım.[409]

MUTAFFİFÎN SÛRESİ

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أن رسولَ اللّه # قال: إنَّ الْعَبْدَ إذَا أَخْطَأَ خَطِيئَةً نُكِتَتْ في قَلْبِهِ نَكْتَةٌ. فَإذَا هُوَ نَزَعَ وَاسْتَغْفَرَ وَتَابَ صُقِلَ قَلْبُهُ، وَإنْ عَادَ زِيدَ فيهَا حَتَّى تَعْلُوَ قَلْبَهُ. وَهُوَ الرَّانُ الذِى ذَكَرَ اللّهُ تَعَالى[أخرجه الترمذى وصححه.»النَّكْتُ« ا'ثر في الشئ، »وَرَانَ عَلى قَلْبِهِ« أى غطى .

1. (859)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Kul bir hata yaptığı zaman kalbinde siyah bir iz meydana gelir. Eğer kişi, o hatadan nefsini uzaklaştırır, af taleb eder ve tevbede bulunursa kalbi cilalanarak (leke silinir). Bilâkis, aynı günahı işlemeye devam ederse, kalpteki leke artırılır. Hatta bir zaman gelir, kalbi tamamen kaplar. İşte bu durum Cenab-ı Hakk'ın: "Bilakis, onların irtikab edegeldikleri, kalplerini paslandırmıştır" (Mutaffifin 14) meâlindeki âyette zikrettiği pasdır." [Tirmizî, Tefsir, Mutaffifin (3331); İbnu Mace, Zühd 29, (4244).][410]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadiste tevbe ve istiğfarın ehemmiyetini çok güzel bir teşbihle anlatmaktadır. Kasdî veya gayr-ı kasdî olarak işlenen bir hata -ki Ahmed İbnu Hanbel'in rivayetinde "her bir günah" denmektedir- ruhta siyah bir leke meydana getirmektedir.

Günahlar arttıkça lekeler çoğalmakta ve temiz yerler azalmaktadır. Günahlardan uzaklaşmak, lekenin artmasını önler ise de tevbe ederek, mevcutların da silinmesi, o pasların yeniden cilalanması gerekmektedir.
Şârihler, günahla ruhta hasıl olan lekeyi, bir teşbih olarak kabul etmek istemezler, ifadeyi hakikata hamletmenin evlâ olduğunu belirtirler. Onlara göre günahın lekesi tıpkı ayna veya kılıç üzerindeki bir kir, veya kâğıt üzerine düşen bir mürekkep damlası gibi bârizdir. Bu leke işlenen günahın cinsine ve miktarına göre muhtelif büyüklüktedir. Aliyyü'l-Kârî'ye göre, "Kalp tıpkı, bembeyaz ve tertemiz bir elbise, günah da bu beyaz elbiseye isâbet eden siyah bir leke gibidir. İster istemez bu leke elbiseyi çirkinleştirecektir. Günah karşısında insan bundan farksızdır."
Günahtan hâsıl olan bu lekenin kalbi kaplaması, kalbteki nurun sönmesi, basiretin kapanması demektir. Kalpteki bu fıtrî nur sönüp basiret körleşince, kişi, artık günahı günah olarak göremez, hayrı da hayır bilemez.
Tîbî "hadiste açıklanan âyetin aslında kâfirlerle ilgili olduğunu, ancak, mü'min günâh işlediği takdirde, kalp karalığında onlara benzeyeceğini, günah arttıkça da bu benzerliğin artacağını" belirtir.
İbnu Melek de şunu söyler: "Bu âyet, kâfirler hakkında söylenmiştir. Ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bunu mü'minleri korkutmak gâyesiyle zikretmiştir, tâki, fazla günah işlemekten kaçındırıp, kalplerinin kâfirlerinki gibi kararmasını önlemiş olsun. Bu sebeple: "Günâhlar küfrün postacısıdır" denmiştir."[411]

İNŞİKAK SÛRESİ

ـ1ـ عن ابنِ عباسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما.]في قَوْلِهِ تَعالى: لَتَرْكَبُنّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ. قَالَ: حَاً بَعْدَ حَالٍ، قَالَ هَذَا نَبِيُّكُمْ #[. أخرجه البخارى.

1. (860)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), İnşikak suresinin 19. âyetinde geçen, "Bir tabakadan diğer tabakaya bineceksiniz" meâlindeki, لَتَرْ كَبُنَّ طَبقَاً عَنْ طَبَقٍ (ayetini biraz farklı

okuyup): "Burada muhatap Peygamberiniz (aleyhissalâtu vesselâm)'dir, O'nun bir hâlden bir başka hâle geçeceğini belirtmektedir" demiştir. [Buhârî, Tefsir, İzâ's-Semâu'n-Şakkat (İnşikâk) 2.] [412]

AÇIKLAMA:

İnşikak suresinin 19. âyetinin, لَتَرْكَبُنَّ kelimesinde "b" harfinin iki farklı kıraati söz konusudur. Meşhur kıraate göre zamme ile leterkebünne diye okunur. Bu durumda fiil cemidir ve mânâ "siz" şeklinde verilir. İkinci çeşit kıraatte "b" fetha iledir ve leterkebenne diye okunur. Böyle okuyunca mâna "sen" olur.
İşte İbnu Abbas (radıyallahu anh) bu ikinci kıraatı tercih eder ve "sen" zamiriyle kastedilen muhatabın Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) olduğu belirtilir. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın bu kıraatine göre âyetin manası şöyledir: "(Habibim) sen muhakkak ve muhakkak (Mi'rac'ta) göklerin o tabakasından bu tabakasına çıkacaksın."
Ancak, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) tabaka kelimesini de "hâl" olarak anlar. Bu durumda mâna şöyle olur: "(Ey habibim) sen o halden bu hâle, (müşriklere karşı o zaferden bu zafere) nâil olacaksın. (Âkibetin çok güzel olacaktır.) O halde habibim, kâfirlerin tekzibi ve küfürde inadları seni asla mahzun etmesin."
Ancak, âyet-i kerimeyi, umumiyet itibariyle müfessirler, önceki şekilde yani "b"yi zamme okuyup cemi sigasına göre anlamayı daha uygun bulmuşlar ve şu mânayı vermişlerdir:
"Siz (ey insanlar), hiç şüphesiz, o halden bu hâle (yani; şiddette ve dehşette birbirine uygun nice vartalara, ölüme, sonra kıyâmetin tabaka tabaka, safha safha korkunç duraklarına) bineceksiniz."
Şunu da belirtelim ki, "b"yi zamme okumada İbnu Abbâs yalnız değildir. İbnu Mes'ud, Kûfe ve Mekke kurrâları da öyle okurlar.
Tabaka kelimesi, sâdece İbnu Abbâs'ın anladığı şekilde "hâl" olarak anlaşılmamıştır. Semâ dahi diyenler olmuştur.
Taberî'nin kaydına göre İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) şöyle açıklamıştır: "Bu âyetten maksad şudur: Sema bâzan kırmızı bir deri

gibidir, bazan yarılır, sonra kızarır, sonra tekrar yarılır.[413]

Tabak, esas itibariyle şiddet demektir. Ayette ise, kıyamet günü husûle gelecek şiddetli hâller kastedilir. Tabak "mertebe" mânasında olan "tabaka" kelimesinin cem'i olarak da anlaşılmıştır. Böylece biri diğerinden şidetli olan mertebeler, safhalar kastedilmiş olur.

Âyette, çocuğun cenin olduğu ilk andan, doğum, bebeklik, sütten kesilme, yedi yaşına basarak yâfi olma, on yaşında hazver, on beş yaşında bâliğ, yirmi beş yaşında delikanlı... olgun, yaşlı, ihtiyar, pir-i fâni gibi bir insanın ömründe karşılaştığı haller kastediliyor da denmiştir. [414]

BÜRÛC SÛRESİ

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ، قال: [قال رسول اللّه #: الْيَوْمُ الموْعُودُ: يَوْمُ الْقِيَامَةِ، وَالْيَوْمُ الْمشْهُودُ: يَوْمُ عَرَفَةَ، وَالشَّاهِدُ: يَوْمُ الجُمُعَةِ. قَالَ: وَمَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ وَ غَرَبَتْ عَلى يَوْمٍ أفْضَلَ مِنْهُ، فِيهِ سَاعةٌ َ يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُؤمِنٌ يَدْعُو اللّهَ تَعالى فِيهَا بِخَيْرٍ إَّ استَجَابَ لَهُ، وَ يَسْتَعِيذُ مِنْ شَرٍّ إَّ أعَاذَهُ اللّهُ مِنْهُ]. أخرجه الترمذى .

1. (861)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: (Bürûc sûresinin), "İçlerinde burçları bulunan semaya, vaadedilen güne, şâhidlik edene ve şâhidlik edilene andolsun.." âyetlerinde (1-3) geçen "vaadedilen gün" den maksad kıyamet günüdür; "şâhidlik edilen gün"den maksad arefe günüdür; "şâhidlik eden"den maksad da cuma günüdür." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devamla buyurdular ki: "Güneş, cumadan daha hayırlı bir gün üzerine ne doğdu ne de battı. Onda bir an vardır ki, hayır duası o ana rastlayan bir kulun duası, mutlaka kabul edilir, bir şerden

sakınma (istiâze) talebinde bulunan kimse de mutlaka ondan sakındırılır." [Tirmizî, Tefsir, Bürûc,(3336).][415]

AÇIKLAMA:

Kıyamet günü, bu surede yevmü'lmev'ud, yani vaadedilen gün olarak zikredilmiş olmaktadır. Çünkü Rabbülâlemin o günün geleceğini vaadetmiş ve tâ Hz. Adem'den itibaren bütün peygamberlere bu vaadini duyurmuştur. Bu sebeple kıyamet inancı olmayan din yoktur. Hz. Musâ'nın şeriatını reddeden firavunlar bile, tekrar dirilme, ebediyete erme inancından uzak kalamamış bu inancın gereği olarak cesetlerini mumyalatmış, hin-i hâcette kullanmak üzere eşyalarını mezarlarına koydurmuş, mezarlarını âbidevî bir ihtişamla inşa ettirip, içerisini inancın gereğine uygun olarak tezyin ve tefriş ettirmişlerdir.
Hz.İsa ve Hz.Muhammed'in şeriatlarını inkâr ederek aynı yolda giden yirminci asır firavunları da ebediyet inancından kendilerini kurtaramayarak cesetlerini mumyalatmaktan âbidevi kabirler inşasına kadar Mısır firavunlarının yolundan gitmişlerdir. Bunun en güzel örneği Rusya'dır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "şâhidlik edilen (meşhud)" günün ise arefe günü olduğunu söylemiştir, çünkü o gün çok sayıda insan Arafat'ta o güne şâhid olmakta, yani o gün hazır olmakta, biraraya gelmektedir. Cuma gününün "şahid" olarak isimlenmesine gelince, o gün, namaza katılanlara şâhidlik etmektedir.
Yukarıdaki rivayet cuma gününün faziletini belirtmek üzere vârid olmuştur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "mü'minin bayramı" diye tavsif ettiği cuma gününü, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud gibi sahih kitaplarda gelen, başka hadisleriyle de tebcil etmiştir. Cenab-ı Hakk'ın semâvat ve arzı yarattığı senede, mahlukatın yaratılışının ikmal edildiği altıncı gün cuma idi. Hz. Âdem o gün yaratıldı, o gün cennete sokuldu, o gün cennetten çıkarıldı, o gün öldü, kıyamet o gün kopacaktır. Selmân-ı Farisî'nin bir rivâyetine göre de yeryüzüne inen Hz.Adem ve Havva o gün buluşmuşlardır... vs.

Câhiliye dilinde cum'a değil arûbe denmekte idi. Hz. Peygamber'den sonra değiştirilerek cum'a denmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), haftanın bu gününü tebcil hususunda önceki kavimlerin de ilâhî emre muhatab olduklarını ancak hiçbirinin cumaya isabet edemediğini, Cenab-ı Hakk'ın bir lütfu, bir irşadı olarak bugünü tebcilde Müslümanların isabet ettiğini belirtir. Bir Buharî rivâyetinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyuruyor: "Bizler (Yahudi ve Hıristiyanlara nazaran) en sonra gelmişler olduğumuz halde, kıyamet gününde (faziletce) en başta gelecek olanlarız. Şu sebepledir ki: Onlara bizden evvel kitap verildi de Allah'ın onlara (tebcil etmeleri için) farz kıldığı gün bu (cuma günü) olduğu halde onlar (isabet edemeyip) ihtilâfa düştüler (ve başka günleri zannettiler). Biz ise o güne isâbet hususunda Cenab-ı Hakk'ın irşâdına mazhar olduk. Bu meselede diğer insanlar bizden geri kaldılar. Yahudilerin ibâdet günü yarın, Hıristiyanlarınki de öbür gündür."

Cuma namazının faziletiyle ilgili hadisler (2848-2862) ayrıca geleceği için o hususa girmiyoruz. Ancak burada, metinde geçen hadisle ilgili mühim bir hususa dikkat çekeceğiz:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "cuma gününde duaların kabul olduğu bir saatten" bahsetmektedir. Fakat hangi saat olduğunu açıklamamaktadır. Allah'ın rızasını aramayı kendine hedef edinen mü'min o saati yakalayabilmek için gayret gösterecek, yirmi dört saat imkân nisbetinde müteyakkız ve uyanıklık içinde olacaktır, âzamî nisbette dua, ibadet ve istiğfarla meşgul olacaktır. Bu saati haftanın birinde gece vaktinde, bir diğerinde seher vaktinde, bir diğerinde kuşluk, öğle, öğle-ikindi arası, ikindi-akşam, akşamyatsı arasında vs. arayacaktır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hadisini, "cuma gününü mü'minin bayramı ilân eden" hadis-i şerifleriyle birleştirecek olursak şöyle bir neticeye ulaşırız: Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm) bize bayram âdâbı vermektedir. Yani "yeme, içme, birleşme" günleri olarak da tarif edilmiş olan bayram ve tatil günlerimiz -bugün olduğu gibi- gâfilâne geçirilmemelidir.. İbâdet, ağırlıkla bu günlerde yer almalıdır.

Şimdilerde Batı tarzının hâkim olduğu anlayışla haftanın iki gününü -bilhassa uygun mevsimler boyunca- piknik adı altında ve yılın en az bir ayını yaz tatili adı altında heba edişimiz İslâm'a ne kadar uzak bir

tatbikat olmakta! Ebedî hayatın kazanılması için verilmiş bir sermaye durumunda olan ömrümüzün nasıl içler acısı bir isrâfı olmaktadır!

Ey akıl, iz'an ve iman sahipleri düşünün![416]

SEBBAHA (A'LÂ) SÛRESİ

ـ1ـ عن أبى ذر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. قال:]دَخَلْتُ عَلى رسول اللّه # الْمَسْجِدَ فقَالَ يَا أبَا ذَرٍّ إنَّ لِلْمَسْجِدِ تَحِيَّةً، قُلْتُ: وَمَا تَحِيَّتُهُ؟ قَالَ: رَكْعَتَانِ تَركَعُهُمَا. قُلْتُ: يَارسولَ اللّهِ:
هَلْ أُنزِلَ عَلَيْكَ شَئٌ مِمّا كانَ في صُحُفِ إبْرَاهِيمَ وَمُوسَى؟ قَالَ: يا أبَا ذَرٍّ قَدْ أفْلَحَ مَنْ تَزَكّى حَتَّى بَلَغَ إنَّ هذا لَفِى الصُّحُفِ ا‘ولى صُحُفِ إبْرَاهِيمَ وَمُوسى. قُلْتُ: يَا رسوُلَ اللّه وَمَا كَانَتْ صُحُفُ إبْرَاهِيمَ وَمُوسَى؟ قَالَ: كَانتْ عِبَراً كُلُّهَا: عَجِبْتُ لِمنْ أيْقَنَ بِالْمَوتِ ثُمَّ يَفْرَحُ! عَجِبْتُ لِمَنْ أيْقَنَ بِالنَّارِ كَيْفَ يَضْحَكُ! عَجِبْتُ لِمَنْ رَأى الدَّنْيَا وَتَقَلُّبَهَا بَأهْلِهَا ثُمَّ يَطْمَئنُّ إلَيْهَا! عَجِبْتُ لِمَنْ أيْقَنَ بِالْقَدَرِ ثُمَّ يَنْصَبُ! عَجِبْتُ لِمَنْ أيْقَنَ بِالْحِسَابِ ثُمَّ يَعْمَلُ[. أخرجه رزين
.

1. (862)- Ebû Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mescidde iken huzuruna girdim. Bana:

"- Ey Ebu Zerr mescide tahiyye (selam vermek) gerekir" buyurdu. Ben:

"- Mescide verilecek selâm nedir?" diye sorunca:

"- (Girince) kılacağın iki rek'at namazdır" dedi. Ben:

"- Ey Allah'ın Resûlü, Hz. İbrahim ve Hz. Musâ'nın suhuflarında olanlardan herhangi bir şey size indirildi mi?" diye sordum, şu cevabı verdi:

"- Ey Ebu Zerr! (Evet, şu mealdeki ayetler indi deyip okudu:) "Şüphesiz iyi temizlenen ve Rabbinin adını zikredip de namaz kılan kimse

umduğuna erişmiştir. Belki siz dünya hayatını (ahiretten) üstün tutarsınız. Halbuki âhiret daha hayırlı, daha süreklidir. Şüphesiz ki bunlar evvelki sâhifelerde, İbrahim ile Mûsa'nın sahifelerinde de vardır" (A'lâ, 14-19).
Ben tekrar sordum:
"- Ey Allah'ın Resûlü, Hz. İbrahim ve Hz. Musa (aleyhimâsselam)' nın suhuflarında ne vardı?"
"- Bunlarda, dedi, hep ibretli şeyler vardı. (meselâ şöyle denmişti): "Ölümü görüp bildiği halde gamsızkedersiz yaşayana şaşarım. Cehenneme kesinlikle inandığı halde gülene şaşarım. İçinde yaşayanlarla birlikte dünyanın devamlı değiştiğini görüp de ondan tatmin bulana şaşarım. Kadere inanıp da (haramhelal ayırımı yapmadan hırsla mal peşinde) yorulana şaşarım. Âhiret hesabına inanıp da o maksadla çalışmayana şaşarım." [Rezîn ilâvesidir, ed-Dürrü'l-Mensûr'da (6, 341) daha uzun olarak kaydedilmiştir.][417]

AÇIKLAMA:

1- Dinimiz, herhangi bir mescide girildiği vakit iki rek'at namaz kılmayı mescide giriş âdabı olarak teşri etmiştir. Bu namaza tahiyyetü'lmescid denir. Bu müstehab bir namazdır. Ziyaret, talim veya taallüm gibi bir maksadla girişlerde, mescidin sâhibi olan Cenab-ı Hakk'a tâzim ifade etmek için kılınır. Farz namazlardan birini veya herhangi bir başka namazı kılmak için girişlerde ayrıca tahiyyetü'lmescide gerek yoktur, mescidde kılınan namaz, tahiyyetü'lmescidin yerine geçer.
Bu namaz mekruh vakitlerde kılınmaz. Herhangi bir sebeple kılınmaması hâlinde سبحان اللّه والحمدللّه و اِلَهَ ا اللّه واللّه اكبر demek de müstehabtır.
2- Suhuf, kelime olarak sahife'nin cem'idir. Kitap demektir. Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'ân dışındaki semavî kitaplara suhuf denmektedir. Mamafih, burada geçen Suhuf-u Mûsa ile Tevrat'ın kastedildiğini söyleyen de olmuştur. Ebu Zerr'den gelen bir rivayette, Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm), "Allah kaç kitap indirdi?" sorusuna şöyle cevap vermiştir:
"- Yüz dört kitap: Elli sahife Şit'e, otuz sahife İdris'e, on sahife İbrahim'e, on sahife de Tevrat'tan evvel Musa'ya indirdi. Tevrat'ı, İncil'i, Zebur'u, Furkan'ı da indirdi..." Bu rivayete göre Suhuf-u Musâ, Tevrat'tan ayrıdır.
Ebu Zerr'in suhufla ilgili rivayeti daha başka teferruata şâmildir. Elmalılı Tefsiri'nde daha fazlasına yer verilmiştir.[418]

FECR SÛRESİ

ـ1ـ عن عمران بن الحصين رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. قال:]سُئِلَ رسولُ اللّهِ # عَنِ الشَّفْعِ وَالْوَتْرِ. فقَالَ: هِىَ الصَّةُ بَعْضُهَا شَفْعٌ، وَبَعْضُهَا وَتْرٌ[. أخرجه الترمذى.

1. (863)- İmrân İbnu'l-Husayn (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a (Fecr suresinin baş tarafında geçen) "tek" ve "çift" tabiriyle ne kastedildiği sorulmuştu, şu cevabı verdi:
"Bunlar namazlardır. (Bildiğiniz gibi) bazısı çifttir, bazısı da tektir." [Tirmizî, Tefsir, Fecr, (3339).][419]

AÇIKLAMA:

Fecr suresine Cenab-ı Hakk bazı şeylere kasemle başlar. Bunlar arasında "tek" ve "çif" de vardır. Ancak bunların ne olduğu hususunda açıklama yoktur. Şöyle ki:
"Andolsun fecre (sabah vaktine), on geceye, hem çifte, hem teke, gelip geçtiği dem geceye..." (1-4. âyetler).
Âyette geçen "tek" ve "çift" tâbirlerini, sadedinde olduğumuz rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) namazla tevil etmektedir. Dört veya iki rekatli namazlar çift grubuna girerler: Sabah, öğle, ikinci ve yatsı gibi... Üç rekatli namazlar da tek grubuna girerler: Akşam ve vitir namazları gibi. Hadisin sahih olması halinde Cenab-ı Hakk namazları

kaseme mevzu yapmakla onların şânlarını yüceltmiş olmaktadır. Zira, İslâm ulemâsının ittifakla kabul ettikleri üzere, Kur'ân'daki kasemler, şânı yüce, ehemmiyeti fazla, dikkatlerin çekilmesi gereken mühim şeyler üzerine yapılmıştır. Hadisteki zayıflık, âlimlerin başka te'vil ihtimalleri üzerinde durmalarına da imkân tanımıştır. Bu sebeple şöyle te'vil yapanlar da olmuştur: "Bu tek ve çiftten murad çift ve tek bütün eşyadır: İmanküfür, hidâyetdalâlet, saâdetşekâvet, gecegündüz, sema-arz, karadeniz, güneş-ay, cinler-insanlar..." keza şöyle de denmiştir: "Gecelerin tekleri ve çiftleridir." Şöyle de denmiştir: "Çift: arefe günüdür, kurban günüdür; tek kurban gününün gecesidir." Şöyle de denmiştir: "Çift Zilhicce'nin onu, tek üç gün süren Minâ günleridir." Şöyle de denmiştir: "Tek ve çiftle bütün sayılar kastedilmiştir, çünkü sayılar ya tektir ya da çift." Şu da denmiştir: "Çift hayvanlardır, çünkü erkekli dişilidirler; tek ise cansızlardır."

Başka teviller de mevcuttur. Hepsi de rivayete dayanmayan beşerî düşüncelerdir, doğruyu Allah bilir.[420]

ŞEMS SÛRESİ

ـ1ـ عن عبداللّه بن زَمْعَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ النَّبِىَّ # يَخْطُبُ وَذَكَرَ النَّاقَةَ وَالَّذِى عَقَرَهَا. فقَالَ #: انْبَعَثَ أشْقَاهَا. انْبَعَثَ لَهَا رَجُلٌ عَزِيزٌ عَارِمٌ مَنِيعٌ في رَهْطِهِ مِثْلُ أبِى زَمْعَةَ. وَذَكَرَ النِّسَاءَ فَوَعَظَ فِيهِنَّ فَقَالَ: يَعْمِدُ أحدُكُمْ فَيَجْلِدُ امْرَأتَهُ جَلْدَ الْعَبْدِ فَلَعَلَّهُ يُضَاجِعُهَا مِنْ آخِرِ يَوْمِهِ، ثُمَّ وَعَظَهُمْ في ضَحِكِهِمْ مِنَ الضَّرْطَةِ. فقَالَ: لِمَ يَضْحَكُ أحَدُكُمْ مِمَّا يَفْعَلُ؟]. أخرجه الشيخان والترمذى.»الْعَارِمُ« الشديد الممتنع .

1. (864)- Abdullah İbnu Zem'a (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben birgün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bir hutbe sırasında dinledim. (Şems suresinde zikri geçen) deveden ve onu boğazlayandan bahsediyordu.

Aleyhissalatu vesselam Efendimiz şöyle demişlerdir: "(Âyette geçen) "En azgını ileri atıldı" yâni: "Deveyi öldürmek üzere kaba, güçlü ve kavmi içinde Ebu Zem'a gibi desteği olan bir adam fırlayıp (deveyi öldürdü)."

Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in (bu meseleyi bırakarak) kadınlarla ilgili şeylerden bahsetmeye başladığını işitim. Buyurdular ki: "Sizden biri hangi düşünceyle hanımını köle dövercesine dövmeye tevessül eder? Akşam olunca aynı yatakta berâber yatmayacaklar mı?"

Râvî devamla der ki: "Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cemaate yönelerek seslice yellenen kimseye gülenlere nasihatte bulundu ve: "Onun bu yaptığına niye gülüyorsunuz!" diyerek (gülmeyi yasakladı). [Buhârî, Tefsir, Şems 1, Enbiyâ 17, Nikâh 93, Edeb 43; Müslim, Cennet, (2855); Tirmizî, Tefsir, (3340).][421]

AÇIKLAMA:

1. Hz. Sâlih'in peygamber olduğu Semud kavmi deve ile imtihan edilmişti. Şöyle ki: Sâlih (aleyhisselam) peygamber olduğunu söyleyince kavmi mucize istemiş, isteklerine uygun olarak, söyledikleri evsafta bir dişi deveyi Cenâb-ı Hakk mucizevî şekilde kayadan çıkarmış ve: "Allah'ın bu dişi devesi size (istediğiniz) âyettir. Onu Allah'ın arzında serbest bırakın, dilediği gibi yesin, sakın bir fenalık yapmayın, aksi takdirde elim bir azab sizi yakalar" (A'raf 73) demişti. Şems suresinde belirtildiği üzere, bu devenin suvarılması için de bir gün belirlenmişti. Deve gün aşırı kuyuya geliyor, içtiği zaman suyu tüketiyordu. Halk ertesi günkü ihtiyaçlarını bir gün önceden görüyordu. Bu iş zor gelmeye başlayınca, dokuz kişi ileri atıldı. Bunlardan Kudar İbnu Silâf adında bir azgın baş çekti, devenin bacaklarını keserek yıktı. Hep beraber deveyi öldürdüler. Semud kavminden kimse Kudar ve arkadaşlarını bu tuğyanından engellememiş, böylece onun isyanına ortak olmuş ve toptan cezayı haketmiştir. Hakettikleri ceza üç gün sonra gelecekti. Bu arada Semud kavmi: "Ey Sâlih, eğer sen peygambersen bizi tehdid ettiğin azaba uğrat bakalım" diye alay da ederler (A'raf 77). Âyet-i kerime

sonlarını şöyle tasvir eder: "Bu yüzden onları bir sarsıntı tuttu ve oldukları yerde dizüstü çöküverdiler (A'raf 78).
Şems suresinde cezanın umumî geldiği, yani, inanmayanların bütününü, çolukçocuk, kadın-erkek, deveyi öldürmeye katılankatılmayan hepsini çarpıp yerle bir ettiği belirtilir.
2- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) deveyi öldüren Kudar İbnu Silâf'ı tasvir ederken, "Ebu Zem'a gibi" diyerek bir benzetmede bulunmuştur.
İbnu Hacer bu konuda şu açıklamayı yapar: Ebu Zem'a: el-Esved İbnu'l-Muttalib İbni Esed İbni Abdi'l-Uzzâ'dır.
Buhârî'nin bir başka rivayetinde: "(Kudar), Zübeyr İbnu'l-Avvâm'ın amcası Ebu Zem'a gibidir" denmiştir. "Ebû Zem'a'nın Zübeyr'in amcası olması hakiki değil, mecazidir. Çünkü, el-Esved İbnu'l-Muttalib İbni Esed'dir. "el-Evvâm" da İbnu Huveylid İbni Esed'dir. Amcaoğlu kardeş yerine konmuş, bu itibarla amca ıtlak olunmuştur."
Ebu Zem'a, Abdullah İbnu Zem'a'nın dedesidir. Ebi Zem'a yani el-Esved İbnu'l-Muttalib, Müslümanlarla alay eden kâfirlerden biri idi. Mekke'de küfür üzerine ölmüştür. Oğlu Zem'a da Bedir Savaşı'nda kâfir olarak öldürülmüştür.
3- Rivâyetin bir bölümünde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadınları dövmemeyi tavsiye etmektedir. Köleleri dövercesine dövmekten yasaklamak söz konusudur. Çünkü, Kur'an-ı Kerim, nüşûz (itaatsizlik, dik başlılık hâlinde) dövülmelerine izin vermektedir.[422]
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın meseleyle ilgili muhtelif hadisleri gözönüne alınınca mutlak bir dövme yasağından söz edilemez. Kur'ân-ı Kerim'in tecviz ettiği meşru sebep halinde, başa vurmamak, yaralayıcı olmamak kaydıyla dövme izni vardır. Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in, Allah yolunda olmaksızın, ne kadınlarına, ne terbiyesindeki çocuk ve köle hiç kimseye eliyle vurmadığını, dövmediğini rivâyetler kesin bir dille ifade ederler.
Sadedinde olduğumuz rivayet "köleyi dövercesine" dövmeyi yasaklamaktadır. Buharî yukarıdaki hadisin kadınları dövmekle ilgili kısmını kaydettiği Kitabu'n-Nikâh'ın bir babına şu meâlde bir başlık koymuştur: "Kadını Dövmede Mekruh Olanı..." İbnu Hacer hadisi bu

babta şerhederken, hadisin muhtelif vecihlerini kaydeder. Hadis bazılarında nehy sigasıyla, bâzılarında haber sigasıyla gelir. Bir kısmında "köle... gibi", "cariye... gibi" denirken bazısında "deve ve köle döver gibi" denmektedir. Rivâyetler de, dövmemenin gerekçesi olarak da: "Günün sonunda berâber yatacaksınız, kucaklaşacaksınız, cima edeceksiniz" gibi farklı tabirler gelmiştir.

İbnu Hacer, hadisin çeşitli vecihlerini böylece belirttikten sonra şu neticeyi çıkarır: "Bu hadis, kölelerin te'dibinde şiddetli darba cevaz ifade ettiği gibi, kadınların tedibinde şiddete başvurmadan dövmenin cevâzına imâ var. Ayrıca hadis, akıllı kişiden iki fiilin sâdır olmayacağını belirtmektedir: Hanımını darbta mübâlağa ve akşam olunca da berâber yatma (veya kucaklaşma veya mücâmaa da bulunma)". İbnu Hacer, devamla, "fıtraten dövülen dövenden nefret edeceği için, akşam olunca beraber yatacağı hanımını, illâ da te'dib gerekiyorsa mübâlağaya kaçmadan ve nefret uyandıracak şiddete yer vermeden hafifçe te'dib etmesi gerektiğini, hadis-i şerifin buna işâret etmekte olduğunu" belirtir.

İbnu Hacer, kadınları dövmeyi mutlak şekilde yasaklayan hadisleri de kaydeder. Ancak bu hadislerdeki nehiy hakkında ulemanın: "Darba izin veren âyetin nüzûlünden önceye ait olabileceği" veya "-isteyen dövmesin manasında- ihtiyarî olabileceği" şeklinde yorum getirdiğini kaydeder, izinle ilgili rivâyetlerin de "emr"e değil "ibâhe"ye delâlet ettiğini belirtir.

4- Sadedinde olduğumuz rivayetin son kısmında yellenene karşı gülme yasağı mevcuttur. Şarihler, cahiliye devrinde, birinden böyle bir hal vaki olsa yanında bulunanların hep berâber güldüğünü, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunu yasakladığını belirtirler. Şüphesiz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu yasaklamadan maksadı, cemaat içerisinde farkında olmadan böyle bir kazaya dûçar olan kimsenin mahçup edilmesini önlemektir.

Bu hadiste, kasden yapılması mümkün olmayan bu gibi hallerde mü'mine terettüp eden edebin teşrîi görülmektedir: Hiç duymamış, veya görmemiş veya sanki hiç farkında olmamış gibi bir tavır izhâr ederek mü'min kardeşini mahçup etmemek.

Bu gibi durumlarda gülmenin Lût kavminin âdeti olduğu da ayrıca belirtilmiştir.[423]

DUHA SÛRESİ

ـ1ـ عن جندب بن سفيان قال:]اشْتَكَى رسول اللّه # فَلَمْ يَقُمْ لَيْلَةً أوْ لَيْلَتَيْنِ فَجَاءَتْهُ امْرَأةٌ فَقَالَتْ: يَامُحَمَّدُ إنّى ‘رْجُو أنْ يَكُونَ شَيْطَانُكَ قَدْ تَرَكَكَ لَمْ أرَهُ قَرَبَكَ مُنْذُ لَيْلَتَيْنِ أوْ ثَثٍ. فَنَزلَ: وَالضُّحى وَاللَّيْلِ إذَا سَجى مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلى[. أخرجه الشيخان والترمذى .

1. (865)- Cündeb İbnu Süfyân el-Becelî (radıyallahu anh) anlatıyor:Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hastalanmıştı, bir veya iki gece kalkamadı. Bir kadın gelerek:

"- Ey Muhammed, ümid ederim ki, şeytanın seni terketmiştir, zira iki veya üç gecedir sana geldiğini görmedim" dedi. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu. (meâlen): "Andolsun kuşluk vaktine, (insanların) sükûna vardığı dem geceye ki, (Habibim) Rabbin seni terketmedi, sana darılmadı da" (Duha 1-3).[424]

ـ2ـ وفي رواية:]أبْطأَ جِبْرِيلُ عَلى النَّبىِّ #: فقَالَ المُشْرِكُونَ قَدْ وُدِّعَ محمدٌ فنَزلتْ[فَه: إذَا هجره .

2. (866)- Bir rivayette şöyle gelmiştir: "Cibril (aleyhisselam) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a vahiy getirmede gecikmişti. Müşrikler: "Muhammed'e artık veda edildi (ebediyyen terkedildi)" dediler. Bunun üzerine (Duha suresi) nâzil oldu." [Buharî, Tefsir, Duha 2, Teheccüd 4, Fedâilu'l-Kur'ân 1; Müslim, Cihâd 114, (1797); Tirmizî, Tefsir, Duha, (3342).][425]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Duha suresinin nüzûl sebebiyle ilgili rivayetlerden biridir. Buna göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, pek muntazam olan gece namazlarına, hastalık sebebiyle birkaç gün kalkamaması, bazılarının dikkatini çekmiş ve derhal istihza konusu yapmalarına sebep olmuştur: "Rabbin seni terketti" "şeytanın seni terketti" gibi. Bu sözü söyleyen kadın Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemil'dir. Azılı İslâm düşmanlarından biridir. Leheb suresinde Hammâletu'lhatab yani cehenneme odun taşıyan hamal olarak tavsif edilir. Ebû Bekr İbnu'l-Arabî onu Ümmü Kabih diye tesmiye eder.
Bu surenin nüzûl sebebi ile alâkalı başka rivayetler de vardır. İbnu Hacer, bunların biçoğunu rivayetin şerhinde topluca kaydeder. Bunlardan birine göre, sûrenin nüzûl sebebi peygamberliğin bidâyetinde vukua gelen (ve müddetçe üç yıla kadar vardığı hususunda tahminler yürütülen), fetretü'lvahy'dir. İbnu Hacer: "Fetretü'lvahyin müddeti uzundur; bu surenin inişiyle ilgili fetret ise birkaç gecedir" diyerek bu görüşü reddeder.
Nitekim Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in üzülmesine, müşriklerin de sevinip alay vesilesi yapmasına sebep olan vahiy gecikmesi ile ilgili olarak rivayetlerde farklı rakamlar gelir: 3, 4, 12, 15, 10 küsur, 25, 40 gün gibi. Bu rakamlar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın açıklamasına (yani merfu rivayete) dayanmaz, râvilerin tahminleri olmaktadır.
Vahiy gecikmesiyle ilgili zikredilen çeşitli sebepleri kaydeden müfessirler, bunlardan birini tercih cihetine gitmeyip, "hepsi birbirine inzimam etmiş" veya "mezkûr vak'alar zaman itibariyle birbirine yakın olduğu için râviler tarafından karıştırılmış olabilir" diye yorumlanır.
Bu zikredilenlerden sâdece bir tanesini burada kaydedeceğiz: Müşrikler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Zülkarneyn, ruh vs. hakkında sorarlar. Efendimiz "inşâallah" kaydını söylemeden: "Size yarın cevap vereceğim" der. Cenab-ı Hakk "inşâallah" demediği için te'diben vahyi on iki gün veya daha fazla geciktirir. Bu durum Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ziyâdesiyle mükedder eder. Müşrikler de fırsatı ganimet bilerek, "Rabbi Muhammed'i bıraktı, terketti" diye üzücü konuşmalar yaparlar. Bunun üzerine, Cebrâil, Kehf suresinin, 23-24.

âyetleri ile sorulan soruların cevabını getirir. Mezkur âyetler şöyle emreder: "Bir şey hakkında "inşaallah" demeden "şunu yarın yapacağım" demeyin."[426]

İKRA' (ALAK) SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]كانَ النَّبىُّ # يُصَلِّى فَجَاءَهُ أبُو جَهْلٍ فَقَالَ ألَمْ أنْهَكَ عَنْ هَذَا؟ ألَمْ أنْهَكَ عَنْ هذَا؟ فَانْصَرفَ النَّبىُّ # فَزَبَرَهُ. فَقَالَ أبُو جَهْلٍ: إنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا بِهَا نَادٍ أكْثَرُ مِنّى، فنَزَلَ: فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: وَاللّهِ لَوْ دَعَا نَادِيَهُ ‘خَذَتْهُ زَبَانِيَةُ اللّه تعالى[. أخرجه الترمذى وصححه

1. (867)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz kılarken Ebu Cehil gelip, hiddetle:
"- Ben seni bundan yasaklamadım mı? Ben seni bundan yasaklamadım mı? Ben seni bundan yasaklamadım mı?" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) namazdan çıkıp, Ebu Cehil'i (davranışı sebebiyle) sertce azarladı. Bunun üzerine Ebu Cehil:
"- Biliyorsun ki Mekke'de adamı en çok olan benim (bana baskın çıkmaya gücün yetmez)" dedi. Onun bu sözüne mukâbil Cenab-ı Hakk şu âyeti inzal buyurdu: "Haydi meclisini çağırsın, biz de zebânileri çağırırız" (Alâk 17-18.)
İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) der ki: "Allah'a kasem olsun adamlarını çağırsaydı, herifi, Allah'ın zebânileri anında yakalayacaklardı." [Tirmizî, Tefsir, İkra (Alâk), (3346); Müslim, Sıfâtu'l-Münâfıkîn 38 (2797).][427]

AÇIKLAMA:

Bu hâdise, Müslim'de Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) rivayeti olarak kaydedilir. Biraz farklı olan rivayete göre, Ebu Cehil: "Lât ve Uzza'ya yemin ederim ki, Muhammed'i secde ederken görürsem mutlaka boynuna basacağım" diye yemin eder.
Az sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz kılmaya başlarken boynuna basmak niyetiyle yanına gelir. Ancak hiçbir şey yapmadan geri döner. Üstelik elleriyle korunma hareketleri yapar. Kendisine: "Sana ne oldu?" diye sorulunca: "Onunla benim aramda ateşten bir hendek ve korkunç bir şey ve bir takım kanatlar vardı" cevabını verir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Eğer bana yaklaşmış olsaydı melekler onun uzuvlarını birer birer koparırlardı" demiştir.
Müslim'in rivayetinde, bu hâdise üzerine Alâk suresinin sâdece 17-18. âyetleri değil, 6-19. âyetlerinin de indiği anlaşılmaktadır. Bu ayetler, para ve adamlarının çokluğuyla kendini her şeyden müstağni sayarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a pervasızca sataşan Ebu Cehil'in hâline de çok uygundur. (Meâlen):
"İnsanoğlu kendini müstağni sayarak azgınlık eder. Ey insanoğlu! Dönüş şüphesiz Rabbinedir. Bir kulu namaz kılarken men eden kimseye ne dersin? Ya hidâyet üzere ise veya takvayı emrederse ne dersin? (Öbürü de -Ebu Cehl-) yalanlayıp dönüp gitti ise ne dersin? Bu bilmez mi ki Allah görüyor!
Hayır! Eğer vazgeçmezse mutlaka alnına yapışacağız. Yalancı, günahkâr alına!
O meclisini çağırsın. Biz zebanileri çağıracağız! Hayır, ona itaat etme!"
Bu âyet-i kerime, her devirde, elinde tuttuğu imkânlarla kendini milletten tamamen müstağni sanarak istediğini yapabileceği vehmiyle, namaz kılmaktan başka suçu olmayan insanları, bu sebeple cezalandıran, işten, mesleğinden atan, dayak atan, hapse atan kimselere sonunda ilâhî cezânın geleceğini haber vermekte, musallî mü'mine bu zalimler itaat etmemeyi, namaz ve ibadetten vazgeçmemeyi emretmekte, onların acı sonlarını müjdelemektedir. كل آت قريب "Ve Allah herşeye kâdirdir."
Bu âyet-i kerimede geçen "nâdiyeh" kelimesinin "meclisi" mânasına geldiğini müfessirler belirtir. Ancak "oturulan yer" manasına meclis

olmayıp, oturuma iştirak eden kimseler, meclis üyeleri manasına, cemaat manasına gelmektedir. "Kavmini" diye de açıklanmıştır. [428]

KADR SÛRESİ

ـ1ـ عن مالك:]أنَّهُ بَلَغَهُ أنّ رسول اللّه # أُرِىَ أعْمَارَ أُمَّتِهِ، فَكَأنَّهُ تَقَاصَرَ أعْمَارَهُمْ أنْ َ يَبْلُغُوا مِنَ الْعَمَلِ مِثْلَ مَا بَلَغَ غَيْرُهُمْ في طُولِ الْعُمُرِ فَأعْطَاهُ اللّهُ تَعالى لَيْلَةَ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ ألْفِ شَهْرٍ[.

1. (868)- İmam Mâlik'in Muvatta'da kaydına göre şu rivâyet kendine ulaşmıştır:
"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ümmetinin ömrü gösterilmiş. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), önceki ümmetlerin ömrüne nisbetle kısa olduğu için, amelde onların uzun ömürde işlediklerine yetişemezler diye bu ömrü kısa bulmuş. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk bin aydan hayırlı olan Kadir Gecesi'ni vermiştir." [Muvatta, İ'tikaf 15, (1, 321).] [429]

AÇIKLAMA:

Ümmetine karşı duyduğu fart-ı şefkat (aşırı) sebebiyle onun her meselesiyle ilgilenen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) daha önceki ümmetlerin ömrü ile, kendi ümmetinin ömrünü kıyaslayınca, âhirete gönderilecek sâlih amel işleme yönüyle kısalık görür. Çünkü ümmetinin ortalama ömrü Zürkânî'nin kaydına göre 60-70 senedir. Rivâyetlerde gelmemiş de olsa, öncekilerin yaş ortalamasının daha uzun olduğu bu hadisten anlaşılmaktadır. Cenab-ı Hakk, Habibini (aleyhissalâtu vesselâm) bu meselede mesrûr etmek üzere, lütfuyla bu ümmet-i merhumeye (Allah'ın merhametine mazhar) Kadir gecesini vermiştir. Bu gecenin kadrini bilip ihyâ edenler, tek gecede, bin aylık -ki ortalama 85 yıl eder- bir mânevî kazanç elde edeceklerdir.

İbnu Abdilberr, bu hadisin Muvatta dışındaki kitaplarda gelmediğini belirtir. Suyûtî mânen destekleyen şâhidler kaydeder.
Yine Muvatta'da gelen bir rivayette Said İbnu'l-Müseyyeb şu müjdeli haberi verir: Kadir gecesinin yatsı namazında hazır bulunan, Leyle-i Kadir'den nasibini almıştır:

مَنْ شَهِدَ الْعِشَاءَ مِنْ لَيْلةِ الْقَدْرِ فَقَدْ اَخَذَ بِحَظِّهِ مِنْهَا [430]

ـ2ـ وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [سُئِلَ رسولُ اللّه # عَنْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ، فقَالَ: هِىَ في كُلِّ رَمَضَانَ]. أخرجه أبو داود.

2. (869)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Kadir gecesi (Ramazan'ın neresinde?) diye sorulmuştu.
"- O, Ramazan'ın tamamında!" diye cevap verdi." [Ebu Dâvud, Salât, 324, (1387).][431]

AÇIKLAMA:

Bin aydan hayırlı olduğu belirtilen Kadir gecesinin yılın hangi gününe tesâdüf ettiğini bilmek en arzu edilen bir husustur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sıkca sorulmuştur. O da muhtelif açıklamalar yapmıştır. Ramazan ayının içinde, tek gecelerinde ve bilhassa son on gününde olabileceğine dâir rivayetler vardır. Ancak hangi günde olacağına dair gelen rivayetler o kadar farklı ve o kadar çoktur ki, ümmet, bunlardan hareketle -İbnu Hacer'in belirttiği üzere bâzısı bâtıl- 40'tan fazla görüş ileri sürmüştür. Bu görüşlerden birine göre Kadir gecesi Ramazan'da değil, yılın herhangi bir gecesindedir. Bâtıl olduğu belirtilen birine göre, bu gece bir kereye mahsustur: Kur'ân'ın indiği gecedir, bir daha aranmamalıdır. Şu halde, yukarıdaki rivayeti bu

çerçevede değerlendirmek daha uygundur. Buna göre, Kadir gecesi, Ramazan ayının herhangi bir gecesinde olabilir, ama Ramazan ayındadır. Hattâ Aliyyu'l-Kârî, bu hadise dayanarak şöyle der: "Faraza bir kimse Ramazan ortalarında veya daha önce, hanımına: "Sen Kadir gecesinde boşsun" diyecek olsa, müteâkib senenin Ramazan'ı gelinceye kadar hanımı boş olmaz. Bu durumda talâk, yeni Ramazan'da, o sözü sarfetmiş olduğu günde vukua gelir.[432]

ـ3ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ]أنّ رجَاً منْ أصْحَابِ رسول اللّه # أرُوا لَيْلَةَ الْقَدْرِ في الْمَنَامِ في السَّبْعِ ا‘وَاخِرِ. فَقَالَ #: أرَى رُؤْيَاكُمْ قَدْ تَوَاطَأتْ في السَّبْعِ ا‘وَاخِرِ: مَنْ كَانَ مُتَحَرِّيَهَا فَلْيَتَحَرَّهَا في السَّبْعِ ا‘وَاخِرِ[. أخرجه الثلثة والترمذى.

3. (870)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ashabından bazılarına (radıyallahu anhüm), rüyalarında, Kadir gecesinin Ramazan'ın son yedisinde olduğu gösterildi. Rüyaları kendisine anlatılınca Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm): "Görüyorum ki, rüyanız son yediye tetâbuk etmektedir. Öyleyse, Kadir gecesini aramak isteyen son yedide arasın" buyurdu." [Buhârî, Teheccüd 21, Leyletü'l-Kadr 2; Müslim, Sıyâm 205, (1165); Muvatta, İ'tikâf 14, (1, 321); (Tirmizî'de bulunamamıştır).][433]

ـ4ـ وفي أخرى للبخاري: عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]قال رسولُ اللّه # تَحَرَّوْا لَيْلَةَ الْقَدْرِ في الْعَشْرِ ا‘وَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ[.

4. (871)- Buhârî'nin Hz. Aişe'den kaydettiği bir rivayette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle demiştir: "Kadir gecesini, Ramazan'ın son onunda arayın". [Buhârî, Leyletü'l-Kadr 3; Tirmizî, Savm 72, (792).][434]

ـ5ـ وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسول اللّه #: أريتُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ وَرَأيْتُنِى أسْجُدُ في صَبِحَتِهَا في مَاءٍ وَطِينٍ. فَهَاجَتِ السَّمَاءُ وَكَانَ الْمَسْجِدُ مِنْ عَرِيشٍ فَلَقَدْ رَأيْتُهُ وَعَلى أنْفِهِ وَأرْنَبَتِهِ أثَرُ الْمَاءِ وَالطِّينِ ، وَذلِكَ صَبِيحَةَ إحْدَى وَعِشْرِينَ[أخرجه الستة إ الترمذى .

5. (872)- Ebû Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor:"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kadir gecesi bana (bugün rüyamda) gösterildi, (şu anda hangisi olduğunu unuttum). O gecenin sabahında kendimi su ve toprak içinde secde eder buldum." Derken hava bozdu, yağmur başladı. Zaten mescid çardak şeklindeydi (üstü ağaç dallarıyla örtülü idi). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın burnu (alnı) üzerinde ve burun yumuşaklarında su ve toprak bulaşığını gördüm. O gün Ramazan'ın yirmi birinci sabahıydı." [Buhârî, Leyletü'l-Kadr 1, 13; Müslim, Sıyâm 215, (1165); Ebu Davud, Salat 320, (1382-1383) [Veya Ramazan 3]; İbnu Mâce Savm, 56, (1766); Muvatta, İ'tikâf 9 (1, 319).][435]

ـ6ـ وعن عبد الرحمن بن عبيد الصُّنابحى]عَمَّنْ أخْبَرَهُ عَنْ بَلِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: أنَّهُ سَمِعَ رسول اللّه # يَقُولُ في لَيْلَةِ الْقَدْرِ: إنَّهَا أوَّلُ السَّبْعِ مِنَ الْعَشْرِ اۤواخِرِ: يَعْنِى لَيْلَةَ ثَثٍ وَعِشْرِينَ[. أخرجه البخارى .

6. (873)- Abdurrahman İbnu Ubeyd es-Sunâbihî Hz. Bilâl-i Habeşî (radıyallahu anh)'den nakledilen şu hadisi rivayet eder: Hz. Bilâl, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kadir gecesi hakkında şöyle söylediğini işitmiştir: "O, son ondan yedinin ilkidir: Yani yirmi üçüncü gece." (Buhârî'de bulunamamıştır).[436]

ـ7ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]الْتَمِسُوهَا في أرْبَعٍ وَعِشْرِينَ[. أخرجه الشيخان

7. (874)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Kadir gecesini (Ramazan'ın) yirmi dördünde arayınız" buyurdu. [Buhârî, Leyletü'l-Kadr 3. (Müslim' de bulunamadı.).][437]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette Kadir gecesinin çift rakama rastlaması mevzubahs olmaktadır. Halbuki başka rivayetlerde, "tek rakamlı gecelerde olacağı" ifâde edilmiştir. Ancak, şârihler, Arapların âdeti üzere ayı sondan sayınca, 24'üncü gecenin 7 olacağını söylemek suretiyle ortaya çıkan müşkilin giderilebileceğini belirtmişlerdir.[438]

ـ8ـ وعن زرّ بن حُبَيْشٍ قال:]قُلْتُ ‘بىِّ بْنِ كَعْبٍ إنَّ ابنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ: مَنْ قَامَ سَنَتهُ أصَابَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ. قَالَ: وَالَّذِى َ إلَهَ إَّ هُوَ إنَّها لَفِى رَمضَانَ، وَإنَّهَا اَللَّيْلَةُ الَّتِى أمَرَنَا رسولُ اللّهِ # بِقِيَامِهَا، هِىَ لَيْلَةُ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ. وَأمَارتُهَا أنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ في صَبِيحَتِهَا بَيْضَاءَ َ شُعَاعَ لَهَا[. أخرجه مسلم.

8. (875)- Zirr İbnu Hubeyş anlatıyor:"Ubey İbnu Ka'b (radıyallahu anh)'a dedim ki, "İbnu Mes'ud (radıyallahu anh): "Bütün sene geceleri kalkan kimse Kadir gecesine tesadüf edebilir diyormuş (ne dersiniz?)." Bana şu cevabı verdi: "Kendisinden başka ilâh olmayan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun, Kadir gecesi Ramazan ayındadır. Ve o gece, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bize kalkmamızı emrettiği gecedir, o da yirmi yedinci gecedir. Bunun emâresi, o gecenin sabahında güneşin beyaz ve ışınsız olarak doğmasıdır." [Müslim, Müsâfirîn 179. (762).][439]

ـ9ـ وعن يوسف بن سعد قال:]قامَ رَجُلٌ إلى الحسَنِ بْنِ عَلىٍّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما بَعْدَ مَا بَايَعَ مُعَاوِيةَ، فقَالَ سَوَّدْتَ وُجوُهَ المُؤمِنينَ، أو يَا مُسَوِّدَ وَجُوهِ المُؤمِنينَ فقَالَ: َ تُؤَنِّبْنِى رَحِمَكَ اللّهُ، فإنَّ النَّبىَّ # رَأى بَنِى أُمَيَّةَ عَلى مِنْبَرِهِ فَسَاءَهُ ذلِكَ. فَنَزلَتْ: إنَّا أعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ، وَنَزَلَ إنَّا أنْزَلْنَاهُ في لَيْلَةِ الْقَدْرِ وَمَا أدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ ألْفِ شَهْرٍ. يَمْلِكُهَا بَعْدَكَ بَنُو أُمَيَّةَ. قَالَ الْقَاسِمُ بنُ الْفَضْلِ رَحِمَهُ اللّهُ فَعَدَدْنَا فَإذَا هِىَ ألْفُ شَهْرٍ َ تَزِيدُ وَ تَنْقُصُ[. أخرجه الترمذى.

9. (876)- Yusuf İbnu Sa'd anlatıyor:

"Hasan İbnu Ali (radıyallahu anhümâ), Hz. Muâviye'ye biat ettikten sonra, bir adam yanına gelip: "Mü'minlerin yüzünü kara ettin (veya: Ey mü'minlerin yüzünü karartan adam) (diye öfkesini) dile getirdi. Hz. Hüseyin (radıyallahu anh) adama (tatlılıkla mukabele etti):

"- Allah'ın rahmetine banasıca, niye böyle şiddetli çıkışıyorsun. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Benî Ümeyye'yi (sağken rüyasında, tek tek halife olup) minbere çıkmış gördü. Bu onu üzmüştü ki şu âyetler indi:

"Biz sana Kevser'i verdik" (Kevser 1).

"Biz onu sana Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin (o büyük fazilet ve şerefini) sana bildiren nedir? Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır (Bu gece senden sonra Benî Ümeyye'nin saltanat süreceği) bin aydan hayırlıdır."

Kasım İbnu'l-Fadl (merhum der ki: "Benî Ümeyye'nin iktidar müddetlerini ay olarak saydık, tam bin aydı, ne fazla ne eksik." [Tirmizî, Tefsir,Kadr, (3347).][440]

AÇIKLAMA:

Kadr suresini bir başka yönden açıklayan bir rivayetle karşı karşıyayız. Bu rivayete göre, sure Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in gördüğü bir rüyadan duyduğu üzüntü üzerine inmiştir. Şöyle ki: Rüyasında, Emevîlerin hilâfete geçeceğini, halife olacak kimseleri "kendi minberine oturmuş" olarak teker teker görüyor ve bu duruma üzülüyor.
Bunun üzerine, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı teselli etmek üzere iki sure iniyor: Kevser ve Kadr. Kevser suresi ile -açıklanacağı üzere- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e pek çok nimetlerin verildiği müjdelenmiştir. Kadr suresi ise, bu ilâhî nimetlerden biri olarak kendisine Kadir gecesinin de verildiğini, sâdece bu gecenin, üzülmüş bulunduğu bin aylık Emevî saltanatından çok daha hayırlı olduğunu bildirmiştir. Böylece, bu sure istikballe ilgili gaybı ihbâr grubuna giren bir mucize olmuş oluyor. İstikbali haber veren Kur'ân-ı Kerim'in başka mucizeleri de var. Rum suresi ile ilgili rivayette bir tanesi açıklanmış idi. (734. Hadis). Rivayette kaydedilen Kasım İbnu Fadl'ın sözüyle ilgili olarak Mubârekfurî şu açıklamayı nakleder: "Bu bin aylık müddet 83 yıl 4 ay yapar. Emevîlerin hakimiyeti, Hz. Hasan'ın, Hz. Muâviye (radıyallahu anhümâ)'ye bey'atı ile başlar. Bu ise, hicretin kırkıncı senesinin başına tesâdüf eder. Devletlerinin Ebu Müslim Horasanî eliyle son bulması, hicrî 132 yılına rastlar. Arada 92 yıl var. Bundan 8 yıl sekiz aylık Abdullah İbnu Zübeyr'in hilâfet müddetini çıkaracak olursak geriye tam tamına 83 yıl 4 ay kalır."
Tercümede parantez içerisinde kaydettiğimiz "sağken rüyasında, tek tek halife olup.." şeklindeki ziyâde kısım İbnu Cerir et-Taberî'nin rivayetinden alınmıştır:
أُرِىَ فِى مَنَا مِهِ بَنِى أُمَيَّةَ يَعْلُونَ مِنْبَرَهُ خَلِيفَةً خَلِيفَةً
Âyette bildirilen, Kur'an-ı Kerim'in, Kadir gecesinde inme hadisesi, Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına bir bütün olarak inme vak'asını noktalamaktadır. Âlimler, bu âyeti umumiyetle böyle açıklarlar. Dünya göğündeki kâtip meleklere o gece toptan indirilen Kur'ân-ı Kerim, bilâhare, Cebrâil (aleyhisselam) vâsıtasıyla, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a 23 yıllık hayatı boyunca, parça parça indirilecektir.

Mamafih, bu surede Kur'ân nüzûlüne başlanan ilk geceden söz edildiğini anlayan âlimlerimiz de olmuştur. Bu anlayışa göre, ilk nâzil olan vahiy kabul edilen Alak suresinin ilk beş ayeti -ki "oku" emriyle başlar- bu gece nâzil olmuş demektir.

Şâh Veliyyullah Dehlevî, Kadir gecesinin iki olduğunu söyler ve bu babta gelen farklı rivâyetleri te'lif edici bir açıklama sunar, kaydetmede fayda umuyoruz:

"Birisi, Duhân suresinin dördüncü âyetinde "(O, bir gecedir ki) her hikmetli iş, nezdimizden sâdır olan bir emr ile, o zaman ayrılır" diye ifâde ve işâret edilen gecedir. Kur'ân-ı Kerim bu gecede toptan indirilmiştir. Sonra peyderpey vahyedilmiştir. İşte bu, sene içerisinde bir gecedir. Bunun Ramazan ayında olması gerekmez. Ne var ki, Ramazan ayında olması da gâlib ihtimaldir. Âlimler, bu gecenin, Kur'ân-ı Kerim'in nüzûlü sırasında Ramazan'da olduğu hususunda ittifak ederler.

İkinci Kadir gecesi, arza meleklerin indiği ve bir nevi rûhaniyetin intişâr ettiği gecedir. Müslümanlar o geceyi zikir ve ibadetlerle ihya ederler. Herbirinin elde ettiği nur, karşılıklı olarak birbirine in'ikas eder ve böylece feyizleri kat kat artar, (bunun bereketine) rahmet melekleri kendilerine yaklaşır, şeytanlar da uzaklaşır, duaları icâbete, ibadetleri makbuliyete mazhar olur. İşte bu gece, Ramazan'ın son on günündeki tek gecelerden birindedir. Bu, bazı yıllarda öndedir, bâzı yıllarda sondadır. (Yâni bazan Ramazan'ın 21, 23, 25'inci gecelerinde bazan da 27, 29 gibi sondaki teklerdedir, belli bir gecede sâbit değildir). Ama son onun haricine çıkmaz.

Şu hâlde belirttiğimiz önceki Kadir gecesini kasteden (rivayet)ler, onun senenin tamamı içinde olduğunu söyler. İkinci Kadir gecesini kasteden (rivayet)ler de onun Ramazan'ın son onunda olduğunu söyler."

Dehlevî bu açıklamasını şahsî karihasına veya keşif ve kerâmetine dayanarak yapmadığına işâreten, daha önce, meâllerini vermiş olduğumuz hadislerden iki tanesini (870, 872) kaydeder:

أُرِىَ رُؤيا كم قد قد طواطأت فى السبع ا‘واخِر«

فمن كان متحريها فليتحرها فى السَّبْع ا‘واخْر«

اَرِيتُ هذه الليلة ثم اَنْسِيتُهَا وَقَدْ رَاَيْتُنِى اَسْجُدُ فى «ماء وطين »فَكَانَ ذ لِكَ فِى لَيْلَةِ اِحْدى وعِشْرِينَ

Dehlevî sözlerini şöyle tamamlar:"Bu hususta Ashâb'ın ihtilâfı, o geceyi yakalamadaki ihtilâfa dayanır. O geceyi yakalayanların yaptığı dualardan biri şu idi:

اللَّهم إنَّك عَفُوٌّ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّى

"Ey Rabbim, sen affedicisin, affetmeyi seversin, ben günahkâr kulunu da affet" (Hüccetullahu'l-Baliğa'dan). [441]

KADİR VE BERAT GECELERİ

Kadir gecesiyle ilgili olarak ulemanın ortaya koyduğu uzun tahlillere gerek görmeden[442] mevzu hakkında derli toplu, tahkikî, bir bilgi vermek için hasan Basrî Çantay merhumun, Duhan suresinin: "Biz onu (Kur' ân'ı) mübârek bir gecede indirdik..." meâlindeki 3. âyetinde zikri geçen gecenin hangi gece olduğuna dair yaptığı açıklamayı bir iki küçük tasarrufla aynen kaydedeceğiz. Görüleceği üzere, Kur'ân'ın indiği bu gece, Kadir gecesi midir, Berat gecesi midir? âlimler arasında tam bir ittifakla söylenememiştir. Böylece her iki gece de kıymet kazanmış olmakta ve ayrıca Kadir gecesinin yıl içindeki yeri biraz daha müphemleşmektedir:

"(Kur'ân'ı) Kadir gecesinde, yahud Şa'ban ayının yarısını teşkil eden Berâet gecesinde (indirdik). O gecenin mübârek olması da bundandır. Zira Kur'ân'ın inmesi dinî ve dünyevî bir çok faidelere sebepdir. Yahud bu mübâreklik o gece meleklerin inmesinden, ilahî rahmetin feyezânından, duaların kabul ve isâbet bulmasından, ni'metlerin taksim ve kazaların fasl u tefrik buyurulmasındandır (Beyzâvî, Medârik). Müfessirler bu mübârek gece hakkında ihtilâf ettiler. Ekseriyyet bunun "Kadir" gecesi, (İkrime) ile bir tâife de, "Beraet" gecesi olduğunu söylemişlerdir. Ekseriyyetin istinâd ettiği vecihler şunlardır: Cenab-ı Hakk, "El-Kadr" suresinde, Kur'ân'ı, Kadir gecesinde, bu âyette de, mübârek bir gecede indirdiğini beyan buyurmuştur. Eğer bu iki geceden

murad tek bir gece olmasaydı tenâkuz lâzım gelirdi. Allah Teâla, içinde Kur'ân indirilen ayın, Ramazan ayı olduğunu diğer bir âyette de tasrih etmiştir. (Bakınız El-Bakara suresi ayet: 185). Buna göre mübarek gecenin Şa'ban gecelerinden değil, Ramazan gecelerinden biri olması icabeder. Cenab-ı Hakk mübarek geceyi "Onda her hikmetli iş ayrılır" diye vasıflandırmış, Kadir gecesi hakkında da onda melekler ve ruh her emirden nâşî Rablerinin izniyle inmekte olduğunu beyan buyurmuştur ki bu emir, o seneden gelecek seneye kadar olan amel, rızık, hayat, ölüm gibi Allah'ın kazasıdır... İbni Abbas (radıyallahu anhümâ) der ki: "Cenâb-ı Hakk'ın bütün kazaları Şa'ban'ın nısıf gecesinde me'mur meleklere teslim edilir." Bazılarına göre "Berâet" gecesi, emirlerin Levh-i Mahfuz'dan istinsâhına başlanır, kâtipler bu geceden, gelecek seneye müsaadıf aynı geceye kadar olan vak'aları yazar ve bu "Kadir" gecesi bitirilir de, rızıklara âid nüsha Mikâil (aleyhisselam)'e, harblere, zelzelelere, sâikalara, çöküntülere aid nüsha Cebrail (aleyhisselam)'e, amellere müteallik nüsha dünya göğünün sahibi ve büyük melek olan İsrâfil (aleyhisselam)'e, musibetlere âid nüsha da Azrâil (aleyhisselam)'e teslim olunur.

Denildi ki: "Berâet" gecesine has beş haslet vardır:

1) Her mühim iş o gece tefrik edilir.

2) O geceki ibâdetin fazîleti büyüktür.

3) Rahmet-i İlâhiye feyezân eder.

4) Mağfiret gecesidir.

5) O gece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a şefaat hakkının tamamı verilmiştir. Çünkü Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) Şa'ban'ın 13. gecesi ümmeti hakkında şefâat istemiş, bu şefâatin üçte biri verilmiş, 14. gecesi yine istemiş, üçte biri daha verilmiş, 15. gecesi taleb etmiş, bu gece şefaatin tamamı ihsan buyrulmuş. Bu şefaatden mahrum olanlar Allah'tan, devenin ürküp kaçtığı gibi kaçanlardır. Âdat-ı İlâhiyyedendir ki bu gece "zemzem" kuyusunun suyu artar. Şa'ban'ın nısıf gecesine "Mübârek, Berâet, Sâk (berâet, ferman), Rahmet" isimleri verilmiştir. (Şeyhzâde, Râzi, Ebussuud).[443]

KADİR GECESİNİN İHYASI

Mübârek gecelerin ihyâsı ile ilgili hususi bir ibadet mevcut değildir. Namaz, tilâvet-i Kur'ân, dua gibi bütün ibâdet çeşitleri ile gece ihya edilebilir. Ancak bu gece dualara icabet edilen vakitlerden biri olması sebebiyle dua etmek mesnundur. Nitekim Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) de o gecede, اللّٰهم إنك عَفُوٌّ تُحِبُّ العَفْوَ فَاعْفُ عَنِّى diyerek dua edilmesini tavsiye etmiştir.
Normal günlerde gecenin ilk üçte birinde farzlar (akşam ve yatsı), ortasında nâfileler edâ edilir ve dua da seher vaktinde yapılır, müstehab olan budur. Mübarek gecelerde bu ibâdetleri gece boyu yapmaya azmetmek gerekir. Bazı alimler geceleri ihyâda en iyi yolun namaz, dua, kıraat ve tefekkür gibi ibâdet çeşitlerinin hepsine yer vermek olduğunu belirtmiştir. Kılınacak namazlar nâfile olacağı gibi, borcu olanlar kazaya da niyet edebilirler.
Şu da bilinmelidir ki, bu gecelerde kılınan bazı hususi namazlar sünnette mevcut değildir, muteber bir rivayete istinad etmezler. Berâet gecesinde kılınması tavsiye edilen yüz rekâtlık namazın hicri dördüncü asırdan sonra ihdas edildiği muteber kaynaklarda belirtilmiştir. Bu, "O gecelerde namaz kılmak mekruhtur" mânasına gelmez. Teheccüd ve nafileye teşvik eden sahih rivayetler çoktur. Bunların mübârek gecelerde yapılması elbette daha faziletlidir.
Kadir gecesini ihyâda asıl olan, gece boyu uyanık kalarak ubudiyetle meşgul olmaktır. Ancak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediği de rivayet edilmiştir: "Ramazan ayı çıkıncaya kadar akşam ve yatsı namazlarını cemaat ile kılarsa Kadir gecesinden fazla bir hisse alır."
Bir başka rivayette de: "Kadir gecesinde, yatsı namazında cemaatte hazır bulunan, ondan hissesini almış olur" buyurmuştur. Bu son iki rivâyet, bin aylık kıymetindeki Kadir gecesini yakalayamama endişesinde olan mü'minlere tatminkâr bir müjde ve garanti vermektedir. Bilfarz bu gecenin Ramazan'ın kaçıncı gecesinde olduğu kesinlikle bilinmiş olsa bile mübhemlik yine de belli bir ölçüde devam edecektir.

Zira çoğu kere Ramazan'ın ilk gününde ihtilâfa düşülmekte, bayramda ihtilâf edilmektedir. Bu durumda Kadir gecesinin sevabını elde etmede en garantili, en eslem yol, kaydettiğimiz son iki hadisle amel etmektir. Yani Ramazan boyunca akşam ve yatsı namazlarını cemaatle kılmak. Bunu yapan bir mü'min, Resûlünün müjdesine dayanarak, Kadir gecesinden nasibini almış olma itminanına erip, bunun manevî hazzını tadabilir. Zira Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'i hakkında hulfu'lvaad muhâl olan Erhamürrahimin adına konuşmuştur. Rabbi onu tekzib etmez, mahçub etmez. Bir Hadis-i Kudsî: اَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِى بِى "Kulum Beni nasıl bilirse ona öyle muamele ederim." buyurmaktadır.[444]

ZELZELE (ZİLZAL) SÛRESİ

ـ1ـ عن عبداللّه بن عمرو بن العاص رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]أتَى رَجُلٌ رسولَ اللّه # فَقَالَ: أقْرِئْنِى سُورَةً جَامِعةً، فَأقْرَأهُ: إذَا زُلْزِلَتْ. فقَالَ: وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ َ أزِيدُ عَلَيْهَا أبداً. فَلَمَّا أدْبَرَ قالَ النَّبىُّ #: أفْلَحَ الرُّوَيْجِلُ مَرَّتَيْنِ[. أخرجه أبو داود.»ومعنى« جَامِعَةً أنّهَا تَجْمَعُ أشتاتَ الْخَيْرِ وَمَا يَتَوَقَّعُ مِنَ الْبَرَكَةِ. »وَالرُّوَيْجِلُ« تَصغير رجل على غير قياس، وهو في العربية كثي

1.(877)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:
"Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek, "Bana câmi (özlü) bir sure öğret" talebinde bulundu. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) de ona İzâ Zülzilet suresini öğretti. (Ta'lim işi bitince) adam şunu söyledi:
"- Seni hakla gönderen Zât'a yemin olsun (buradaki ameller bana yeter), buna asla başka bir (amel) ilave etmeyeceğim."
Adam ayrılır ayrılmaz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Adamcağız kurtuldu!" dedi ve bu sözü iki kere tekrar etti." [Ebu Dâvud, Ramazan 9, Salât 326, (1399).][445]

AÇIKLAMA:

Rivayetin Ebû Davud'daki aslında, burada hatırlatılması gereken bazı ziyâdeler var. Şöyle ki: Gelen adam, "Ey Allah'ın Resûlü bana öğret!" diye talebte bulununca, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ilk önce:
"- Zevâti'r-Ra'dan (yani R ile başlayan sureler -ki eliflâmrâ'lı sûreler kastedilmektedir-) üç tanesini öğren!" tavsiyesinde bulunur. Ancak adam:
"- Yaşım ilerledi, unutkanlık galebe çaldı, ezberleme gücüm kalmadı, dilim de dönmez oldu!" diye cevap verir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) :
"- Öyleyse Hamîm'lilerden üç tâne oku!" der. Adam, önceki sözlerini tekrar ederek mazeret arzeder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sefer:
"- Müsebbihât'tan (sebbaha veya yüsebbihu ile başlayan sureler) üç tane öğren!" der. Adam yine aynı sözleri tekrar eder ve şu talebte bulunur:
"- Ey Allah'ın Resûlü bana câmi (özlü) bir sûre öğret!
"Hadisin gerisi metin tercümesinde kaydettiğimiz şekilde devam eder.
Tîbî'nin açıklamasına göre câmî olan bir sureden maksad, kendisini kurtuluşa götürecek bir suredir. Yâni muhtevasıyla amel ettiği takdirde kurtuluşunu sağlayacak, kurtuluşa ermek için gerekli amelleri ihtiva eden bir sure.
Rivayette adamın sarfettiği: "Buna bir şey ilave etmiyeceğim" sözü ile, surede öğrenmiş olduğum hayrı yapıp şerden kaçınma emrinin gerektirdiği amele başka bir ilâvede bulunmayacağım, bununla yetineceğim" demek istediği belirtilmiştir. Yaptığı yeminle de, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzurunda bu şart üzere biat azmini tekid etmeyi kasteddiği anlaşılmıştır.
Aliyyü'l-Kârî, adamcağız tabirini Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sevgi ve takdirlerini ifade için kullandığını belirtir. Keza "Adamcağız

kurtuldu!" diye iki sefer tekrar etmesini de adamın fazlaca hoşuna gitmesiyle ifade eder. Anlayışındaki derinlik, idrâkindeki kuvvet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ziyadesiyle memnun kılmıştır.
Bu takdir ve hoşlanmada Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in dini kolaylaştırmaya, sevdirmeye verdiği ehemmiyetin bir tezâhürünü görmek de mümkündür.
Zilzâl suresinin câmî bir sure olmasına gelince, bu da açık bir husustur. Dinin en mühim rükünlerinden biri olan âhiret ve kıyameti bütün dehşetiyle nazar-ı dikkate arzederek, dünyada hayır veya şer nevinden yapılan en küçük amellerden bile insanın hesaba çekileceği belirtilmektedir.
"... O gün, insanlar, amelleri(nin karşılığı) kendilerine gösterilmek için dağınık dağınık döneceklerdir. İşte kim zerre ağırlığınca bir hayır yapıyor idiyse onu(n sevabını) görecek, kim de zerre ağırlığınca şer yapıyor idiyse onu(n cezasını) görecek" (6-8. âyetler).[446]

ـ2ـ وعن أنسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ]أن رسولَ اللّه # قال: إذَا زُلْزلَتْ تَعْدِلُ رُبُعَ الْقُرآنِ[. أخرجه الترمذى.

2.(878)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
- "İzâ Zülzilet" suresi Kur'ân-ı Kerim'in dörtte birine denktir." [Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân 10, (2897).][447]

ـ3ـ وله في أخرى عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما:]أنَّها تَعْدِلُ نِصْفَ الْقُرآنِ، وَقُلْ هُوَ اللّهُ أحَدٌ تَعْدِلُ ثُلُثَ الْقُرآنِ، وَقُلْ يَا أيُّهَا الْكَافِرُونَ تَعْدِلُ رُبُعَ الْقُرآنِ[.

3. (879)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'tan rivayet edildiğine göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:

- "İza Zülzilet suresi Kur'ân-ı Kerim'in yarısına denktir. Kul hüvallahü ahad (İhlas) suresi Kur'ân-ı Kerim'in üçte birine denktir. Kul yâ eyyühe'l Kâfirûn suresi de Kur'ân-ı Kerim'in dörtte birine denktir." [Tirmizî, Fedailu'l-Kur'ân 10, (2896).][448]

AÇIKLAMA:

Hz. Enes (radıyallahu anh)'ten gelen önceki rivayette (878), Zilzâl suresinin Kur'ân'ın dörtte birine denk olduğu söylenirken, İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'tan kaydedilen ikinci rivayette (879) ise aynı surenin Kur'ân-ı Kerim'in yarısına denk olduğu söylenmektedir. Rivâyetlerin her ikisi de merfudur, yani Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözü.
Aradaki müşkilâtı Tîbî, "nokta-i nazar farklılığı" şeklinde izâh eder: "Şöyle söylenmesi mümkündür: "Bizzat Kur'ân-ı Kerim'in en büyük iki maksadı vardır: Mebde ve meâdı açıklamak." (Yani varlık âleminin ve bâhusus insanın evveli nedir, sonu ne olacaktır? Mebde evvel, başlangıç demektir. Meâd ise âkibet, son demektir. Her insanın, ta ilk çağlardan beri kafasını yoran mesele bu değil mi? İşte din, bir bakıma bu soruların cevabıdır. Felsefî sistemler de çoğunlukla bunlara cevap vermeye çalışır.)
Asıl konumuza dönersek, Tîbî sözüne devamla der ki: "Zilzâl suresi müstakillen meâd meselesini işler, ahvâlini açıklar, dolayısiyle Kur'ân'ın yarısına denktir."
Aynî, Zilzâl suresinin, Kur'ân-ı Kerim'in dörtte birine denkliğiyle ilgili hadisi de Kur'ân'da olan nokta-i nazarı biraz değiştirerek şöyle açıklar: "Denebilir ki Kur'ân-ı Kerîm dört ana meseleye yer vermektedir:
1- Tevhidin takriri,
2- Nübüvvetin takriri,
3- Dünya hayatıyla ilgili ahkâmı beyan,
4- Âhiret ahvâlini açıklamak.
Bu nokta-i nazardan Zilzâl suresine bakarsak son dördüncü kısma şâmil olduğunu görürüz."
Şu halde iki hadis arasında teâruz sözkonusu değildir. Değerlendirmede nokta-i nazarlar bir parça değişmektedir.

Tîbî, Kul Yâ Eyyühe'l-Kâfirûn suresinin, şirkten teberri etmeye yer vermiş olduğu için birinci meseleyi, yani Tevhid dâvâsını ihtiva ettiğini belirtir.
İhlas suresinin Kur'ân-ı Kerim'in üçtebirine denk olma meselesi de, yine müfessirlerce, Kur'an-ı Kerim'in Tevhid, Risâlet, Âhiret olmak üzere üç ana dâvasından birincisini işlemesi sebebiyle diyerek açıklanmıştır. Bu üç meseleye kelâmî açıdan icmâlî iman da denir.
Nevevî, Mâzirî'nin: "Kur'an üç kısımdır: "Kıssalar, Ahkam, Allah'ın sıfatları", İhlâs suresi, Allah'ın sıfatları kısmını özetler" şeklinde yaptığı bir te'vili kaydeder.
Bu açıklamalar yukarıda kaydedilen hadislerin bir yönüyle ilgilidir.
Bir de bunların okunması halinde elde edilecek sevap yönü var. Yani bir İhlas sûresini okumakla Kur'ân'ın tamamını okuma hâlinde elde edilecek sevabın üçte birini elde etmek veya üç İhlâs okuyarak bir hatm-i Kur'ân sevabını elde etmek meselesi.
Hadis-i şerif bunu da açık olarak ifade etmekte ve mü'minler, tâ bidayetten beri buna inanmaktadır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Allah namına konuşur, Allah'ın sevapda, günahta, şu veya bu ameli değerlendirmekteki sünnetullah'ı bildirir. Binâenaleyh hadis, her çeşit mübâlağa ve mücâzefeden uzaktır, ayn-ı hakikattır. Demek ki, bir seyyieyi bir olarak yazarken, bir haseneyi en az on misliyle yazmayı (En'am 160) veya Kadir gecesinde yapılan hayırları otuz bin yazmayı kendisine sünnet (sünnetullah) yapan Cenab-ı Hakk, üç İhlas'a veya dört Kul yâ eyyühe'lkâfirun'a... bir hatim sevabı yazmayı da kendisine sünnet yapmıştır. Bu teferruatın tebliğini de Rabb-i Rahimimiz, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'ine tevdi etmiştir. Bu gibi rivayetlere tereddütle bakıncaya kadar نِيَّةُ الْمؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَله yani "Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır" hadis-i şerifi mucibince, tam bir teslimiyetle, bir hatim sevabı alacağım niyetiyle, belirtildiği şekilde okumak mü'minlik âdâbına uyan yegâne yoldur. Cenab-ı Hakk rahimdir, kerimdir, ve rahmetinin sınırı yoktur, üç İhlâs'a bir hatim değil, şartlara ve ihlâsımıza göre daha fazlasını da verebilir ve Resûlünü tekzib etmez.
Bu hususta Bediüzzaman hazretlerinin kıymetli bir açıklamasını aynen sunuyoruz: "Kur'ân-ı Hakim'in her bir harfinin bir sevabı var. Bir

hasenedir. Fazl-ı İlâhîden o harflerin sevabı sümbüllenir, bazan on tane verir, bâzen yetmiş, bazen yedi yüz (âyetel-Kürsî harfleri gibi), bâzen bin beş yüz (sure-i İhlâs'ın harfleri gibi), bâzen on bin (Leyl-i Berât'ta okunan âyetler gibi), ve bâzen otuz bin, meselâ haşhaş tohumunun kesreti misillü (Leyle-i Kadir'de okunan ayetler gibi). Ve o gece, bin aya mukabil işâretiyle bir harfinin o gecede otuz bin sevabı olur, anlaşılır. İşte Kur'ân-ı Hakim, tezâuf-u sevabiyle (sevabın katlanması, artması) beraber elbette müvazeneye gelmez ve gelemiyor. Belki asıl sevab ile bazı surelerle muvazeneye gelebilir.

Meselâ: İçinde mısır ekilmiş bir tarla farzedelim ki, bin tane ekilmiş. Bazı habbeleri yedi sümbül vermiş farzetsek, her bir sümbülde yüzer tane olmuş ise, o vakit tek bir habbe bütün tarlanın iki sülüsüne (üçte ikisine) mukabil oluyor. Mesela birisi de on sünbül vermiş, her birinde iki yüz tane vermiş, o vakit bir tek habbe asıl tarladaki habbelerin iki misli kadardır. Ve hâkeza kıyas et....

Şimdi, Kur'ân-ı Hâkim'i, nuranî, mukaddes ve mezraa-i semaviyye (semavî tarla) tasavvur ediyoruz. İşte herbir harfi asıl sevabiyle birer habbe hükmündedir. Onların sümbülleri nazara alınmayacak. Sure-i Yâsin, İhlâs, Fâtiha, Kul yâ eyyühelkâfirûn, İzâ zülziletil-ardu gibi sâir, faziletlerine dair rivayet edilen sure ve âyetlerle muvazene edilebilir. Meselâ: Kur'ân-ı Hakim'in üç yüz bin altı yüz yirmi harfi olduğundan sûre-i İhlâs besmele ile beraber altmış dokuzdur. Üç defa altmış dokuz, ki yüz yedi harftir. Demek sure-i İhâs'ın herbir harfinin haseneleri bin beş yüze yakındır. İşte sure-i Yâsin'in hurufatı hesap edilse Kur'ân-ı Hakim'in mecmu-u hurufatına nisbet edilse ve on defa muzâaf olması nazara alınsa şöyle bir netice çıkar ki: Yâsin-i Şerif'in her bir harfi, takriben beş yüze yakın sevabı vardır. Yani o kadar hasene sayılabilir. İşte buna kıyasen başkalarını dahi tatbik etsen, ne kadar latif ve güzel ve doğru ve mücâzefesiz bir hakikat olduğunu anlarsın."[449]

ـ4ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قَرَأ رسُولُ اللّهِ #: يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أخْبَارِهَا. قالَ: أتَدْرُونَ مَا أخْبَارُهَا؟ قَالُوا: اللّهُ وَرَسُولُهُ أعْلَمُ. قَالَ: هُوَ أنْ

تَشْهَدَ عَلى كُلِّ عَبْدٍ وَأمَةٍ بِمَا عَمِلَ عَلى ظَهْرِهَا، تَقُولُ: عَمِلَ يَوْمَ كَذَا كَذَا وَكذَا وَكَذَا فَهذِهِ أخْبَارُهَا]. أخرجه الترمذى وصححه.

4. (880)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz: "(Arz) o gün Rabbinin ona vahyetmesiyle haberlerini anlatır" meâlindeki âyeti okudu ve:

"- Arzın anlatacağı haberleri nelerdir, biliyor musunuz?" diye sordu. Yanındakiler:

"- Allah ve Resûlü bilir!"

diye cevap verdiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) açıkladı:

"- Bu haber, kadın ve erkek her kulun arz üzerinde işlemiş oldukları amellere şâhidlik etmesidir. Her kul için arz: "Şu ayda, şu günde, şu şu işlemi yaptı" diyecektir." [Tirmizî, Kıyâmet 8, (2431), Tefsir, Zilzâl, (3350).][450]

TEKÂSÜR SÛRESİ

ـ1ـ عن الزبير رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ في قولهِ تعالى: [ثُمَّ لَتُسْألُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيم. قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّهِ وَأىُّ النَّعِيمِ نُسْألُ عَنْهُ؟ إنَّمَا هُوَ ا'سْوَدَانِ: التَّمْرُ وَالْمَاءُ، قَالَ: أمَا إنَّهُ سَيَكُونُ].

1. (881)- Hz. Zübeyr (radıyallahu anh)'in anlattığına göre Tekâsür suresinde geçen: "Andolsun o gün elbet ve elbet nimet(ler)den hesaba çekileceksiniz" (8. âyet), âyeti ile ilgili olarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e şöyle demiştir:

"- Ey Allah'ın Resûlü! (yeyip içtiğimiz) hurma ve su olan iki siyahtan ibaretken hangi nimetlerden hesâba çekileceğiz?"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevabı verir:

"- O, mutlaka olacak!" [Tirmizî, Tefsir, Tekâsür, (3354); İbnu Mâce, Zühd, 12 (4158).][451]

AÇIKLAMA:

1- Tekasür sûresi, ölüm ve kıyamet hâlini açıklamada mühim sûrelerden biridir. Yukarıdaki metni kaydedilen rivayet, daha ziyade sûrenin âhirette verilebilecek hesapla ilgili olan son âyetine açıklama getirmektedir.
Rivayetin Tirmizî'deki aslında tasrih edildiği üzere Zübeyr İbnu'l-Avvâm (radıyallahu anh) sorusunu, Tekâsür sûresi nâzil olduğu zaman sormuştur.
2- Âyette geçen naim'den maksad kendisinden lezzet alınan her çeşit nimettir. Hayat, sıhhat, âfiyet, içilen bir yudum soğuk su buna dahildir.
Bazı İslâm mütefekkirleri ciğere çekilen her soluğu, ciğerde vazifesini bitirdikten sonra geri atılan her nefesi ayrı ayrı birer nimet sayarak, "Bir solumaya mukabil iki hamd borcumuz var" demiştir.
3- Hz. Zübeyr (radıyallahu anh), İslâmî telâkkinin tekevvününü henüz tamamlayıp, ruhlarda İslâmî görüş açısının yeterince kemâle ermediği bir safhada, su ve hurma nimetini yeterince takdir edemeyip, "bu iki siyahtan da mı hesap vereceğiz?" mânasında sualde bulunur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) iki farklı mânânın çıkarılabileceği bir cevap verir:
"- O, mutlaka olacak."
Yani:
1- Evet, âyetin haber verdiği hesap, senin "iki siyah" dediğin su ve hurma için de olacak!
2- Şimdi elinizde fazla nimete sahip değilseniz de ileride (hesabı zorlukla verilecek) nimete ereceksiniz.
Şârihler, bu iki mana üzerinde de dururlar.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hurma yiyip soğuk su içtiği zaman, الحَمْدُ لِلّٰذِى اطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَجَعَلَنَا مُسْلِمِينَ "Bize yedirip içiren ve mü'min kılan Allah'a hamdolsun" diye dua ederdi. Demek ki su ve hurma nimetine sahip olmasak bile sıhhatimizi, imanımızı en büyük nimet bilip hamdetmemiz gerekecektir.
Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den yapılan bir rivayette soru şöyle vaz'edilmiştir:

"- Ey Allah'ın Resûlü, hangi nimetten hesap vereceğiz,diyârımızdan, mallarımızdan çıkarılmadık mı?"
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cevabı aynı meâlde:
"- Sizleri sıcaktan ve soğuktan koruyan meskenlerin, ağaçların, çadırların gölgelerinden ve sıcak günde içtiğiniz soğuk sudan!"
Bir başka hadiste ise: "Kendi yurdunda emniyette, bedeni âfiyette, günlük azığı yanında olan kimse, sanki dünya kendisinin olmuş gibidir. (Şükrünü, zikrini ve tefekkürünü yapıp öbür dünyasına nur gönderebilir, varolma gayesini yerine getirebilir)" buyurmuştur.
Mevzumuzu tamamlayan bir başka hadis daha var. Bu, suâle çekileceğimiz sayısız nimetlerin ana başlıklarını sayar:
"Kıyamet günü, beş şeyden hesaba çekilmedikçe kişi Rabbinin huzurundan ayrılamaz:
1- Ömrünü nasıl tükettiğinden,
2- Gençliğini nerede harcadığından,
3- Malını ne yolla kazandığından,
4- Malını nereye harcadığından,
5- İlmiyle ne derece amel ettiğinden?"
Son olarak Hz. Zübeyr su ve hurmaya niçin iki siyah demiştir? onu belirtelim: Şârihler şöyle derler: "Medine hurması umumiyetle siyahtır. Arap dilinde iki şey beraber zikredilince, her ikisinin de gâlibi olana göre söylenmesi umumi bir kâidedir. Meselâ anne ve baba, baba kelimesine göre tesniye yapılarak ebeveyn kelimesiyle, keza Güneş ve Ay Kamer kelimesiyle kamereyn diye ifade edilir. Burada da öyle yapılmıştır."[452]

ـ2ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّه #: إنَّ أوَّلَ مَا يُسْألُ عَنْهُ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ النَّعِيمِ أنْ يُقَالَ لَهُ: ألَمْ نُصِحُّ لَكَ جِسْمَكَ وَنُرْوِكَ مِنَ الْمَاءِ الْبَارِدِ[. أخرجه الترمذى.

2. (882)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kulun, kıyamet günü, hesaba çekileceği ilk şey (mazhar olduğu) nimettir. Kendisine: "Bedenine sıhhat vermedik mi, soğuk sudan içirmedik mi?" denecektir." [Tirmizî, Tesfir, (3355).][453]

AÇIKLAMA:

Önceki rivayetin (881) açıklaması sırasında sıhhatin başta gelen nimetlerden olduğunu belirtmiştik. Yukarıdaki hadis, sıhhatin ehemmiyetini te'yid eden bir başka rivayet olmaktadır. Âlimler bu çeşit rivayetlerden hareketle, imandan sonra en kıymetli nimet sıhhattir demişlerdir. Allah'ın arz ve semâvatta tecelli eden envârının okunması bu iki nimete bağlıdır. İmanla, تُسَبِّحُ لَهُ السَّموَاتُ السَّبْعُ وَاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ ولكنْ تَفْقَهُو نَ تَسْبِيحَهُمْ "Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder, O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur..." (İsra 44) âyetini okuyup, sıhhatle de, اللّه نورالسَّموَاتِ وَاَرْض "Allah arz ve semaların nurudur" (Nur 35) âyetinin kâinata serptiği nuru idrak eder ve şevkle kulluk vazifelerini yapmaya koşar.[454]

ERAEYTE (MÂUN) SÛRESİ

ـ1ـ عن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كُنَّا نَعُدُّ المَاعُونَ عَلى عَهْدِ رسولِ اللّه # عَارِيَةَ الدَّلْوِ وَالْقِدْرِ[. أخرجه أبو داود .

1. (883)- İbnu Mes'ûd (radıyallahu anh) demiştir ki: "Biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında tencere, kova gibi eşyaları âriyeten vermeyi (Mâun suresinde zikri geçen) yardım (mâun) addederdik." [Ebû Davud, Zekât 32, (1657).][455]

AÇIKLAMA:

Mâun sûresi, kısa sûrelerdendir. İki kısımdır.
Birinci kısmı: Yetimleri itipkakmak ve fakirlere yardıma teşvik etmemek suretiyle dinin bu emirlerini tekzib eden kimselerle ilgilidir. Müfessirler bu kısmın Mekke'deki bazı müşriklerle ilgili olarak nâzil olduğunu belirtirler.
İkinci kısmı ise: Namazını kılan fakat kulluğunda eksikliği fazla olan Müslümanlarla ilgilidir. Yukarıdaki rivayet bu kısımla ilgili olduğu için meâlini kaydediyoruz:
"Vay o namaz kılanların hâline ki, onlar kıldıkları namazdan gâfildirler. Onlar gösteriş yaparlar. Onlar "yardım"ı sakınırlar" (4-7. âyetler).
Yukarıdaki rivâyet, İbnu Mes'ud hazretlerinin (radıyallahu anh) âyette geçen elmâun kelimesini, konu komşunun birbirinden kapkacak alıp vermek suretiyle yaptıkları yardım olarak açıklar. İbnu Ömer, Hz. Ali, Katâde, Hasan Basrî gibi bazıları da mâun kelimesinden maksadın "zekât" olduğunu söylemiştir.
Mücâhid: "Mâun âriyettir" demiştir.
İkrime, berleştirici bir açıklama yapar: "Mâunun en yüce derecesi, bildiğimiz zekâttır, en düşük derecesi de eşya âriyetidir."
Hattâbî şerhinde Mâun için: "İstendiği takdirde verilmemesi haram olan su, tuz, ateş gibi maddelerdir" dendiği de kaydedilir. Âriyeten verilen maddelere örnek olarak iğne, balta, çanak, çömlek, kova, çomak... zikredilir.[456]

KEVSER SÛRESİ

ـ1ـ عن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. قال:]بَيْنَا رسولُ اللّه # في الْمَسْجِدِ إذْ أغْفَى إغْفَاءَةً ثُمَّ رَفَعَ رَأسَهُ ضَاحِكاً. فَقِيلَ: مَا أضْحَكَكَ يَا رسُولَ اللّهِ؟ قَالَ: نَزَلتْ عَلىّ سوَرَةٌ آنِفاً فَقَرأ: بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ إنَّا أعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ حَتَّى خَتَمَها قال: أتَدْرُونَ

مَا الْكَوثَرُ؟ قُلْنَا: اللّهُ وَرَسُولَهُ أعْلَمُ. قَالَ: إنَّهُ نَهْرٌ وَعَدَنِيهِ رَبِّى عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْهِ خَيْرٌ كَثِيرٌ، وَهُوَ حَوْضٌ تَرِدُ عَلَيْهِ أُمَّتِى يَوْمَ الْقِيَامَةِ. آنِيَتُهُ عَدَدُ نُجُومِ السَّمَاءِ فَيُخْتَلِجُ الْعَبْدُ مِنْهُمْ فَأقُولُ: رَبِّ إنَّهُ مِنْ أُمَّتِى فَيَقُولُ مَا تَدْرِى مَا أحْدَثَ بَعْدَكَ]. أخرجه الخمسة .

1. (884)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün mecsidde iken hafif bir uyku kestirmesi yaptı, sonra gülerek başını kaldırdı. Kendisine:

"- Ey Allah'ın Resûlü, niçin gülüyorsunuz?" diye sorulunca:

"- Bana az önce şu sûre nazil oldu" deyip besmele çekti, sonuna kadar Kevser sûresini okudu:

"- Bismillahirrahmanirrahim, Ey Muhammed! Doğrusu sana pek çok nimet vermişizdir. Öyleyse Rabbin için namaz kıl, kurban kes. Doğrusu adı sanı ortadan kalkacak olan, sana kin tutan kimsedir" (Kevser 1-3).

Resûlullah kıraatı tamamlayınca sordu:

"- Kevser'in ne olduğunu biliyor musunuz?"

Biz:

"- Allah ve Resûlü bilir" dedik.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) açıkladı:

"- Bu bir nehirdir. Rabbim onu bana vâdetmiştir. O nehir üzerinde pek çok hayırlar var. Bu bir havuzdur da. Kıyamet günü ümmetim onun başında (su içmek üzere) toplanacak. Bu havuzdaki maşrapalar gökteki yıldızlar kadar çoktur. Derken içlerinden bir kul çıkarılıp atılacak. Ben müdâhale edip: "Ey Rabbim (onu niye atıyorsun) o benim ümmetimdendir?" diyeceğim. Ancak Cenab-ı Hakk: "Bunlar senden sonra ne bid'atler işlediler senin haberin yok" diyecek." [Buhârî, Tefsir, İnnâ a'taynake'lkevser 1, Rikâk 53, Müslim, Salat 53, (400); Tirmizî,Tefsir, Kevser (3357), Ebû Davud, Sünnet 26, (4747, 4748); Nesâî, Salât 21, (2, 133, 134).][457]

AÇIKLAMA:

Kevser kelimesi lügat olarak kesret kökünden gelir ve çokluk, ifrat derecede çokluk manasına gelir. Ancak âyette ifade ettiği mana hususunda farklı rivayetler gelmiş, yirmiden fazla değişik yorumu ifade edilmiştir.

1- Yukarıdaki hadisin de ifade ettiği üzere kevser, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a verilmiş olan cennetteki bir nehrin adıdır. Başka hadisler bu nehirle ilgili tavsifi zenginleştirir: "Kenarlarında, içleri boş inciden kubbeler vardır. İçinden misk-i ezfer çıkar, sütten daha beyaz, baldan daha tatlı, boy ve genişliği meşrık ve mağrib arası kadar, derinliği yetmiş bin yıllıktır. Suyundan içen bir daha susamaz, ondan abdest alan ebediyen perişan olmaz, bana olan ahdini bozan, benim ehl-i beytimi katleden ondan içemez."

2- Bazı rivayetler "kevser"in bir havuz olduğunu söyler. Havuz ve nehir aynı şey midir, ayrı şeyler midir üzerinde durulmuş, münâkaşa edilmiştir. Umumiyetle havuzun nehirden ayrı olduğu kabul edilir. Havuz mahşerdedir, nehir cennette. Üstelik diğer peygamberlerin de havuzu olduğu kabul edilir, ama Kevser nehri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a hastır.

3- Kevser için, Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e verilen nübüvvet şerefi denmiştir ki, nübüvvetle bahşedilen bütün hayırlar bunun içine girer: "Faziletleri, yüce ahlâkı, Kur'ân-ı Kerim, tevhid, İslâm, ilim, hikmet, mucizeler...

Bunların herbiri hayr-ı kesir olduğu için kevser mefhumuna dahildir" denmiştir.

4- Kevser'den maksad, "ümmetin ulemasıdır" da denmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) için bu da bir şeref vesilesidir. Çünkü O'nun ümmetinden sayısız âlimler, müçtehidler yetişmiştir. Müçtehidler, tağyire uğramamış, vahiyden alınmış naslara dayandıkları için, içtihadlarında isabet etmişlerdir. Nâdir hata edenler de, iyi niyetle hareket ettikler için onlar dahi me'curdurlar. Birçok peygamber kıyamet günü pek az etbaı ile gelirken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) peygamberlerin varisleri durumunda olan öyle âlimlerle gelecektir ki bir tek âlimin çok sayıda

etbaı bulunacaktır ve hepsi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın etrafında toplanacaktır.
5- Kevser'den maksad Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e tâbi olanların çokluğudur.Vâkıa sûresinin 13-14 ve 39-41. âyetlerinin tefsiri zımnında müfessirlerin kaydettikleri sahih hadislere göre, cennet ahalisinin yarıdan fazlasını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ümmeti teşkil edecektir.
6- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nesl-i mübareklerinin yani Âl-i Beyt'in çokluğu. Kevser sûresi bunu da müjdelemektedir. Çünkü asıl nüzul sebebi biraz da buna dayanır. Müteakip rivayette görüleceği üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın erkek evlâdı ölünce As İbnu Vâil, Ebu Cehl, Ukbe İbnu Ebî Muayt gibi bazıları, "O ebterdir" yani nesli kesiktir diye şamata yapmışlardır, bu durum da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i üzmüştü. Cenab-ı Hakk bu esnâda Kevser sûresini indirerek: "Düşmanlarının zannettiği gibi oğulların ölmesiyle neslin kesilecek değildir. Bilakis sana zamanın geçmesiyle artacak pek çok nesil vereceğiz" demek olur. Nitekim Âl-i Beyt'ten İslâm ümmetinin nice velileri, mânevî liderler yetişmiş, bulundukları asırları nurlandırmışlardır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a verilen kevser yani "hayr-ı kesir"le bu kaydedilenlerin hepsi maksud olabilir, birini tercihe gerek yok. Allahu a'lem.[458]

ـ2ـ وعن ابن عباسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قَالَتْ قُرَيْشٌ إنَّ مُحَمَّداً لَيْسَ لَهُ وَلدٌ وَسَيَمُوتُ وَيَنْقَطِعِ أثَرُهُ. فَأنزلَ اللّهُ تعالى سُورَةَ الْكَوْثَرِ إلى قولِهِ: إنَّ شَانِئَكَ هُوَ ا‘بْتَرُ[. أخرجه رزين.

2. (885)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Kureyş şöyle dedikodu yapmıştı: "Muhammed'in erkek evlâdı yok. Bir öldü mü arkası kesildi demektir." Bunun üzerine Cenab-ı Hakk, Kevser sûresini (sonuncu âyet olan): "Asıl arkası kesik olan sana kin tutandır"a kadar inzal buyurdu."

Rezîn'in ilavesidir.[459]

AÇIKLAMA'sı önceki rivayette geçti.[460]

NASR SÛRESİ

ـ1ـ عن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. قال:]قال رسولُ اللّه #: إذَا جَاءَ نَصْرُ اللّهِ وَالْفَتْحُ تَعْدِلُ رُبُعَ الْقُرآنِ[. أخرجه الترمذى .

1. (886)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İzâ câe nasrullahi ve'lfeth" sûresi Kur'ân-ı Kerim'in dörtte birine denktir." [Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 10, (2897).] [461]

ـ2ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. قال:]كانَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يُدْخِلُنِى مَعَ أشْيَاخِ بَدْرٍ فَكَأنَّ بَعْضَهُمْ وَجَدَ في نَفْسِهِ. فقَالَ: لِمَ تُدْخِلُ هذَا مَعَنا وَلَنا أبْنَاءٌ مِثْلُهُ؟ فقالَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: إنَّهُ مِمَّنْ عَلِمْتُمْ، فَدَعَانِى ذَاتَ يَوْمٍ فَأدْخَلَنِي مَعَهُمْ فَعَلِمْتُ أنَّهُ مَادَعَانِى إِلاَّ لِيُرِيَهُمْ. فقَالَ: مَا تقُولُونَ في قول اللّهِ عَزَّ وَجلَّ: إذَا جاَء نَصْرُ اللّهِ وَالْفَتْحُ فقَالَ بَعْضُهُمْ: أُمِرْنَا أنْ نَحْمَدَ اللّهَ وَنَسْتَغفِرَهُ إذَا نُصِرْنَا وَفُتِحَ عَلَيْنَا. وَسَكَتَ بَعْضُهُمْ فَلَمْ يَقُلْ شَيْئاً. فقَالَ: أكَذَا تَقُولُ يَا ابنَ عَبَّاسٍ؟ قُلتُ:َ . قَالَ فَمَا تَقُولُ؟ قُلتُ:َ . قَالَ فَمَا تَقُولُ؟ قُلتُ: هُوَ أجَلُ رَسُولِ اللّهِ # أعْلَمَهُ لَهُ فقَالَ: إذَا جَاءَ نَصْرُ اللّهِ وَالْفَتْحُ. فَذلِكَ عَمَةُ أجَلِكَ: فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إنَّهُ كَانَ تَوَّاباً. فقَالَ عُمرُ رَضِىَ

اللّهُ عَنْهُ: مَا أعْلَمُ مِنْهَا إٍ مَا تَقُولُ]. أخرجه البخارى والترمذى.

2. (887)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) beni Bedir şeyhleri ile birlikte (sohbet ve istişâre meclislerine) alıyordu. Bu hâl, sanki, birilerinin ağırına gitmişti: "Bunu niye bizimle birlikte cemaate alıyorsun, bizim onun kadar oğlanlarımız var?" diye Hz. Ömer'e târizde bulundu. Hz. Ömer kendilerine: "Onun kimlerden olduğunu biliyorsunuz" diye cevap ver(ip geçiştir)di.

Bir gün beni çağırıp yine onlarla birlikte meclise aldı. Bu sefer, sırf beni(m liyâkatımı) onlara göstermek için beni çağırdığını anlamıştım. Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Cenab-ı Hakk'ın İzâ câe nasrullah ve'lfeth (Nasr 1) kavl-i şerifi hakkında ne dersiniz?" diye sordu. Cemaatten bazıları:

"- Yardıma ve fethe mazhar olduğumuz zaman Allah'a hamdetmek ve istiğfarda bulunmakla emrolunduk" diye cevap verdi. Bazıları hiçbir şey söylemedi.

Hz.Ömer (radıyallahu anh) bana yönelerek:

"- Ey İbnu Abbâs, sen de mi böyle söylüyorsun?" dedi. Ben:

"- Hayır" dedim ve sustum. Hz. Ömer:

"- Öyleyse söyle, sen ne diyorsun?" diye bana söz verdi.

Ben şu açıklamayı yaptım:

"- Bu sûre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ecelidir, kendisine bu sûre ile haber verilmiştir. Bu sûrede Cenab-ı Hakk (Resûlüne şöyle demiştir): "Allah'ın nusreti ve fethi geldiği zaman, bil ki bu senin ecelinin artık yakınlığına alâmettir. Öyle ise hamdederek Rabbini tesbih et ve ona istiğfarda bulun. O tevbeleri kabul edicidir."

Bu yorumun üzerine Hz. Ömer: "Bundan ben de senin söylediğini anlıyorum" dedi. [Buharî, Tesfir 4, Menâkıb 25, Meğâzî 50, 85; Tirmizî, Tefsir, Feth (Nasr) 3359).][462]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer (radıyallahu anh) halkı kabul etmek üzere oturunca, gelenleri İslâm'daki eksiklik durumlarına göre içeri alır, belli bir hiyerarşiyi gözetirdi. Ashâb'ın en itibarlı grubu ise Bedir Gazvesi'ne katılanlardı. Yukarıdaki rivayet, daha çocuk denecek bir yaşta olan İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) mevzubahis olunca, Hz. Ömer'in âdeta riâyet etmediğini, onu da büyüklerle birlikte meclisine aldığını göstermektedir. Muhammed İbnu Osman İbni Ebî Şeybe'nin Tarih'inde, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in, büyükler konuşurken konuşmamasını tembih ettiği de belirtilir.

Ancak, bilhassa muhacirlerden bazıları kendileriyle birlikte bir "çocuğun" alınması karşısında Hz. Ömer'e rahatsızlık izhar ederler. Tirmizî'nin Musannaf'ındaki bir rivayette, Muhacirler Hz. Ömer'e: "İbnu Abbas'ı çağırdığın gibi bizim oğlanlarımızı çağırmayacak mısın?" demişlerdir. Hz. Ömer: "Bu var ya, olgun bir çocuktur. Çok soran bir dile, çok anlayan bir kalbe sâhip" cevabını verir.

İbnu Hacer, "Bizim onun kadar oğlanlarımız var" sözüyle Abdurrahman İbnu Avf'ın "İbnu Abbas yaşında oğlanlarımız var" demek istediğini, ancak kendisinin İbnu Abbas denginde oğlu bulunmadığını, "biz" sözüyle, Bedir Ashabı'nı kasdetmiş olabileceğini belirtir.

Hz.Ömer, İbnu Abbas için: "Onun kimlerden olduğunu biliyorsunuz" diyerek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e yakınlığını hatırlatmak istemiştir. Ancak, başka rivayetlerdeki "onun nasıl olduğunu biliyorsunuz" şeklindeki ifadeye göre İbnu Abbas'ın zekâ, anlayış, ilme olan hevesi gibi şahsî faziletleri de kastedilmiş olabileceği söylenmiştir. Nitekim, İbnu Abbas (radıyallahu anh)'ın hayatından bahsederken, Ashab'ın takdirlerine mazhar olan dikkat çekici bir ilim aşkı taşıdığını belirtmiştik.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) itirazları makul karşılayarak sesini çıkarmaz. Ancak onları İbnu Abbas'ın liyâkati hususunda ikna etmek ister. Bu maksadla yaşlıları aldığı bir meclise İbnu Abbas'ı da çağırtarak Nasr sûresinden ne anladıklarını sorar. Sadedinde olduğumuz rivayette, sûre üzerine beyân edilen tek bir görüş aksettirilmektedir. Halbuki farklı rivayetlerde bazılarının: "Şehir ve köşklerin fethi", bazılarının "Bilmiyoruz" dediği, bazılarının hiçbir şey söylemediği belirtilmiştir

İbnu Abbas ise, Nasr sûresi ile Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e "ölümün yaklaştığının" haber verildiğini söyler ve bu herkese tatminkâr gelir. Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde, İbnu Abbas'ın herkesi hayran bırakan cevabı üzerine Hz. Ömer (radıyallahu anh) cemaate: "Gördüğünüz (bu kabiliyeti) sevdiğim için beni nasıl ayıplıyorsunuz?" der. İbnu Sa'd'ın rivayetinde aynı mecliste Hz. Ömer'in Kadir gecesi hakkında da soru sorduğunu, en tatminkâr cevabı bu meselede de İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan aldığını görmekteyiz.

İbnu Hacer'in kaydettiği bir başka rivayete göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh) bir seferinde bir mesele hakkında soru sorar, kimse cevap veremez, İbnu Abbas cevaplar. Bunun üzerine: "Sizler bu çocuk kadar olamıyor musunuz, acze mi düştünüz?" der. Sonra İbnu Abbâs'a yönelir ve: "Ben seni konuşmaktan menetmiştim, şimdi artık bunlarla sen de konuş" der.

Yeri gelmişken Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in kabiliyet sahibi gençlere verdiği kıymeti -ki son derece örnek davranıştır- tebarüz ettirmek için, gençlere olan şu hitabını da kaydetmekte gerek var: "Sizden hiçbirinizi, yaşının gençliği, re'yini söylemeye mani olmasın. Zira ilim, ne yaşın gençliğinde, ne de ihtiyarlığındadır. Aksine Allah onu (genç ve ihtiyarlardan) dilediğine koyar."

Büyük muhaddislerimizden Zührî de Hz.Ömer'in bu davranışından mülhem olarak gençlere şöyle nasihat edermiş: "Yaşlarınızın küçüklüğü sebebiyle kendinizi hakir görmeyin, zira (koca halife) Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) müşkil bir işle karşılaşınca, gençleri çağırır, onlarla istişâre eder, keskin zekâlarına tâbi olurdu."

Son olarak şunu kaydedelim: Âlimler, sadedinde olduğumuz hadisten şu hükümleri çıkarmışlardır:

1- Kişinin, burada olduğu gibi, Allah'ın kendisine verdiği nimetleri izhâr etmek ve nimetin kadrini bilmeyenlere göstermek gibi sâlih maksadlarla kendinden bahsetmesi câizdir. Bu bahis, bir bakıma kendini değil, nimeti izhâr olduğu için tahdis-i nimet (nimetin anlatılması) denmiştir. Nitekim, Duhâ suresinde فَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ "Rabbinin nimetlerini anlat" (11. âyet) denmiştir. Aksi takdirde övünmek, gururlanmak için kendinden bahsetmek câiz değildir.

2- Kur'ân'ın bazı işâretlerinden anlamış olduğu mânadan hareketle, te'vil yapmak caizdir. Ancak bu işte, ilimde rüsuh sahiplerinin muvaffak olabilecekleri, cevazın onlara ait olduğu da belirtilmiştir.[463]

İHLAS SÛRESİ

ـ1ـ عن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّه # ‘صحابِهِ: أيَعْجِزُ أحَدُكُمْ أنْ يَقْرَأ ثُلُثَ الْقُرآنِ في لَيْلَةٍ؟ قَالُوا: وَأيُّنَا يُطِيقُ ذلِكَ: فقَالَ: اللّهُ أحَدٌ اللّهُ الصَّمَدُ. ثُلُثُ الْقُرآنِ]. أخرجه البخارى ومالك وأبو داود والنسائى .

1. (888)- Ebu Said (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir gün) ashabına: "Sizden biri bir gecede Kur'ân-ı Kerim'in üçtebirini okumaktan aciz midir?" diye sordu.

"- Buna hangimiz güç yetirebilir?" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Allahu Ahad, Allahu's-Samed (İhlâs sûresi) Kur'ân'ın üçtebiridir" buyurdu. [Buharî, Fedâilu'l-Kur'ân 13, Tevhid 1; Müslim, Müsâfirin 259, (811); Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 11, (2898); Nesâî, İftitah 69, (2, 171); Muvatta, Kur'ân 17, 19 (1, 208); Ebu Davud, Vitr 18, Salât 353, (1961); İbnu Mâce, Edeb 52, (3787, 3788, 3789).][464]

AÇIKLAMA 878, 879 numaralı hadislerde geçti.[465]

ـ2ـ وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ رجُ قالَ يَا رَسُولَ اللّهِ إنِّى أحِبُّ هذِهِ السُّورَةَ. قَالَ: إنَّ حُبَّكَ إيَّاهَا أدْخَلَكَ الجَنَّةَ[.

2. (889)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir kimse (ihlâs sûresini kastederek): "Ey Allah'ın Resûlü, ben bu sureyi seviyorum" dedi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Onu sevmen seni cennete sokacaktır" dedi. [Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 11, (2903).][466]

AÇIKLAMA:

Hadisin Tirmizî'deki aslı uzuncadır. Yukarıdaki rivayeti daha iyi anlamaya yardımcı olacağı için tercümesini kaydediyoruz:
"Hz. Enes şöyle anlatır:
"Ensâr'dan bir zat Kuba mescidinde imamlık yapıyordu. Fatiha ile iftihah yaptıktan sonra her seferinde (zamm-ı sureden önce) Kul hüvallâhu ahad okuyor, onu tamamladıktan sonra onunla birlikte bir başka sûre okuyordu. Ayrıca namazın her rek'atinde böyle davranıyordu. Cemaati kendisine bu hususta müdahale edip: "Sen bu sûreyi okuyor, bu sana yetmiyormuş gibi bir başka sûre daha zammediyorsun. Ya bununla yetin, ya da bunu terket, bir başka sûre oku (ikisini beraber okumaktan vazgeç)" dediler.
"- Hayır, dedi, ben bu okuyuşumu terketmem, bu şekilde imamlık yapmama razı iseniz devam ederim, râzı değilseniz imamlıktan vazgeçerim."
Cemaati, bu zâtı içlerinde en efdal (imamlığa en lâyık kimse) görüyorlardı. Kendilerine bir başkasının imamlık yapmasını uygun görmediler. Ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oraya uğrayınca durumu haber verdiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) imamı çağırtarak:
"- Cemaatin arzusuna uymana mâni nedir, her rek'atte bu sûreyi ısrarla okumanın sebebi nedir?"
diye sordu. İmam:
"- Ey Allah'ın Resûlü, ben bu sûreyi seviyorum!"cevabını verdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da:
"- Onun sevgisi, dedi, seni cennete sokacaktır!"
Böylece, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cennetle müjdelemek sûretiyle davranışını te'yid etmiş olmaktadır. Ayrıca Sahiheyn'de Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den gelen bir rivayete göre, bir seriyye komutanı da her rek'atte zamm-ı sûreden sonra İhlas okuyarak, her rek'atın

kıraatini onunla tamamlar. Durum Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a arzedilince, سَلُوهُ ِيِّ شَيْءٍ يَصْنَعُ ذَلِكَ "Sorun, niçin böyle yapıyor?" der. Sorarlar. Komutan da: "Çünkü bu sûre, Rahmân'ın sıfatıdır, ben her rekatte onu okumayı seviyorum" der. Durum Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a iletilince:

"- Ona haber verin, Allah kendisini seviyor!" buyurur.

Âlimler bu rivayetlerden, bir rek'atte iki ayrı sûrenin zamm-ı sûre olarak okunabileceği hususunda hüküm çıkarmışlardır.[467]

ـ3ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ]أن رسولَ اللّه # قالَ: مَنْ قَرَأ قُلْ هُوَ اللّهُ أحَدٌ كُلَّ يَوْمٍ مِائَتَىْ مَرَّةٍ مُحِىَ عَنْهُ ذُنُوبُ خَمْسِينَ سَنَةً إِّ أنْ يَكُونَ عَلَيْهِ دَيْنٌ[.

3. (890)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kim Kul hüvallâhu ahad sûresini günde iki yüz sefer okursa, üzerindeki kul borcu hariç, elli yıllık günah (amel defterinden) silinir." [Tirmizî, Sevabu'l-Kur'ân 10, (2900).] [468]

AÇIKLAMA:

Şarihler, kul borcunun istisna edilmesinde iki incelik görmüşlerdir:

1- Kul borcu, ödenmedikce affedilmez. Hadislerde gelen bu çeşit ifadeler, kul borcunun ehemmiyetini anlatmaya, bundan korkutmaya racidir.

2- Kişinin üzerinde kul borcu gibi affedilmez bir günahı bulunsa bile, -İhlâs suresi belirtilen şekilde okunduğu takdirde- diğer günahları affedilebilir. Ancak bu sûrenin okunması da kul borcundan gelen günâhı sildirmez[469]

ـ4ـ وعنه أيضاً رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. قال:]قال رسولُ اللّه #: مَنْ أرَادَ أنْ يَنَامَ عَلى فِرَاشِهِ فَنَامَ عَلى

يَمِينِهِ ثُمَّ قَرَأ قُلْ هُوَ اللّهُ أحَدٌ مِائَةَ مَرَّةٍ قَالَ لَهُ الرَّبَّ تَعالى يَوْمَ الْقِيَامَةِ ادْخُلْ عَلى يَمِينِكَ الْجَنَّةَ[. أخرج الترمذى الثثة حاديث ا‘هذه .

4. (891)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim yatağında uyumak isteyince, sağ tarafının üstüne yatar, sonra da Kul hüvallahu ahad'ı yüz kere okursa, Rab Teâla kıyamet günü kendisine: "Sağın üzerinde cennete gir" diyecektir. [Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 10, (2900).][470]

ـ5ـ وعن أبىّ بن كعب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ المُشْرِكِينَ قَالُوا لِلنَّبىِّ # أنْسُبْ لَنَا رَبَّكَ فنزلَ: قُلْ هُوَ اللّهُ أحَدٌ اللّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ: ‘نَّهُ لَيْسَ شَئٌ يُولَدُ إِّ وسَيَمُوتُ، وَلَيْسَ شَئٌ يَمُوتُ إ سَيُورَثُ، وَإنَّ اللّهَ تَعالى َ يَمُوتُ وَ يُورَثُ؛ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أحدٌ. قَالَ لَم يَكُنْ لَهُ شَبِيهٌ وَ عَدِيلٌ وَلَيْسَ كَمِثْلِهِ شَئٌ[. أخرجه الترمذى .

5. (892)- Übey İbnu Ka'b (radıyallahu anh) anlatıyor: "Müşrikler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e:

"- Rabbini bize tavsif et (tanıt)!"

dediler. Bunun üzerine İhlâs sûresi indi.

"De ki: O, Allah'dır, bir tekdir. O Allah'tır, sameddir (hiçbir şeye muhtaç değil, her şey O'na muhtaç). Doğurmamıştır, doğurulmamıştır. Hiçbir şey O'nun dengi (ve benzeri) değildir" (1-4).

Übey (radıyallahu anh) bu sûrede geçen bazı tabirleri şöyle açıkladı: "Samed, doğurmayan ve doğurulmayan demektir, çünkü doğan her şey mutlaka ölecektir. Ölen her şeye varis olunacaktır. Allah ise ne ölür, ne de O'na varis olunur.

"Hiçbir şey O'nun dengi (ve benzeri) değildir" âyeti de O'na bir benzer, bir denk olmadığını, Allah'a benzeyen hiçbir şey bulunmadığını ifade

eder." [Tirmizî, Tefsir, İhlâs, (3361, 3362).][471]

AÇIKLAMA:

Rivâyet, izâha hacet bırakılmayacak kadar vazıh olmakla birlikte samed kelimesi üzerinde biraz durmak isteriz. Müfessirler de en ziyade bu kelime üzerinde dururlar. Zira Arapça'da bu kelime zengin bir kullanışa sahiptir:

Samed eşrâf demektir. Ebu Vâil: "Efendilikte son mertebeye ulaşan kimse."

Aynî: "Araplar nezdinde samedin mânası şereftir, bu sebeple eşrâfı teşkil eden reislerine samed derler" der.

İbnu Abbas: "Kendisinde her çeşit şeref ve efendilik kemâl noktasına ulaşan efendi"ye dendiğini belirtir.

Ayrıca, "İhtiyaçlar kendisinden görülen efendi"ye, "boşluğu, eksikliği olmayan şey"e samed denmiştir. Dilimizde bu kelimenin karşılığı yoktur.

"Allah sameddir" ayeti şöyle açıklanır: "Zevâl bulmayan bir bâkidir, dâimdir, herkesin ve her şeyin doğrudan doğruya muhtaç olduğu ve kasdettiği yegâne varlıktır, ulular ulusudur."[472]

ـ6ـ وعن أبى وائِل رحمه اللّه تعالى:]الصَّمَدُ السَّيِّدُ الَّذِى انْتَهى سُؤْدَدُهُ[. أخرجه البخارى.

6. (893)- Ebu Vâil (rahimehullah) demiştir ki: "Samed, efendilikte son mertebeye ulaşan efendidir." [Buhârî, Tefsir, İhlâs 2.][473]

ـ7ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ رسولَ اللّه # قالَ: يَقُولُ اللّهُ تعالَى يَشْتِمُنِى ابْنُ آدَمَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ أنْ يَشْتِمَنِى! وَيُكَذِّبُنِى وَمَا يَنْبَغِى لَهُ أنْ يُكَذِّبَنِى. أمَّا شَتْمُهُ إيَّاىَ فَيَقُولُ: إنَّ لِى وَلَداً. وَأمَّا تَكْذِيبُهُ إيَّاهُ فيَقُولُ: لَيْسَ يُعِيدُنِى كَمَا بَدأنِى. وَلَيْسَ

أَوَّلُ الْخَلْقِ بِأَهْوَنَ عَلىَّ مِنْ إعَادَتِهِ]. أخرجه البخارى والنسائى .

7. (894)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teâla Hazretleri diyor ki: "Âdemoğlu bana şetmediyor (hakkımda münasib olmayan söz sarfediyor). Ancak bu ona yakışmaz. Âdemoğlu beni tekzib ediyor, ancak beni tekzib etmek ona yakışmaz. Bana ettiği şetme gelince: "Bu, onun, bana evlâd nisbet etmesidir. Tekzibine gelince, bu onun ÔAllah, yarattığı gibi beni tekrar diriltmeyecek' demesidir. Halbuki, ikinci sefer tekrar diriltmek, bana, yoktan var etmeye nazaran zor gelecek bir iş değildir." [Buharî, Tefsir 1, Bed'u'l-Halk 1; Nesâî, Cenâiz 117, (4, 112).] [474]

ـ8ـ وفي رواية لهما:]وَأمَّا شَتْمُهُ إيَّاىَ فَقَوْلُهُ: اتَّخَذَ اللّهُ وَلَداً، وَأنَا اَ‘حَدُ الصَّمَدُ الَّذِى لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفواً أحَدٌ[.

8. (895)- Yine Buharî ve Nesâî'de kaydedilen bir diğer rivayette: "Bana olan şetmi: "Allah kendisine çocuk edindi" demesidir. Halbuki ben bir tekim, samedim, doğurmayan, doğurulmayan, hiçbir misli bulunmayanım."[475]

AÇIKLAMA:

Şetm, Arapça'da hakâret ifade eden her çeşit söz için kullanılır: "Sövmek, hakaret etmek, beddua etmek, lânet etmek..." vs. gibi şetm etmeyi yukarıdaki rivayetlerde münâsib olmayan söz sarfetmek diye tercüme etmek daha muvafıktır.

Hadis-i kudsîde Cenab-ı Hakk, insanlardan bazılarının ağzından çıkıp da küfür ve şirk ifade eden sözlerini şetm olarak tanıtıyor. Allah'ın oğlu var, kızı var demek gibi...

Allah'a evlât nisbet etme işine Yahudilerde de Hıristiyanlarda da rastlanır. Cahiliye Arapları da meleklere, "Allah'ın kızları" demek suretiyle aynı küfre düşmekte idiler.
Ölümden sonra dirilmeyi aklına sığdıramayarak inkâr ise her devirde, her yerde rastlanan bir küfürdür. Kur'ân-ı Kerim ve diğer kitaplar ve bilumum peygamberler vasıtasıyla insanlığa tebliğ edilen "tevhid"den sonra ikinci mühim hakikat âhiret hayatıdır, yani ölümden sonra diriltilme. Ahireti, yeniden diriltmeyi inkâr Cenab-ı Hakk'ı tekzibdir. Yukarıdaki birinci rivayette, insanoğlu tefekkür etmeye çağırılıyor ve âdeta şöyle deniyor: "Ey insan! Yoktan var edilmeyi görüp dururken ikinci sefer var edilmeyi niye inkâr ediyorsun? Bunu daha mı zor görüyorsun? Halbuki beşerî muhakemene göre, yoktan var etmek daha zor gelmelidir. Yoksa sen, ikinci sefer diriltmenin Allah'a, yoktan var etmekten daha zor olduğunu mu zannediyorsun. Ne kadar yanlış düşünüyor, kendini aldatıyorsun. Allah'ın kudretine bunlar hafiftir. Bütün nefislerin yaratılması tek bir nefis gibi kolaydır. Yeniden diriltilmeniz de bir tek nefsin diriltilmesi, istirahat için dağılmış bir ordunun "kalk borusu" ile muntazaman biraraya gelip talim düzenini alıvermesi gibi, dağılan cesetleriniz İsrâfil (aleyhisselam)'in kıyametteki borusuyla derhal toplanıp hesap vermek üzere mahşere celbedecektir."[476]

MUAVVİZETEYN SÛRELERİ

ـ1ـ عن عقبة بن عامر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ]أنَّ رسولَ اللّٰهِ # قالَ ألَمْ تَرَ آيَاتٍ أُنْزِلَتْ هذِهِ اللَّيْلَةَ لَمْ يُرَ مِثْلُهُنَّ قَطُّ؟ قُلْ أعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ. وَقُلْ أعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ.[أخرجه الخمسة إ البخارى .

1. (896)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bu gece indirilen ayetler var ya, onlar gibisi hiç görülmemiştir: Kul eûzu birabbi'lfelak ve Kul eûzu birabbi'nnâs sûreleri". [Müslim, Misâfirin 264, (814); Tirmizî, Sevâbu'l-

Kur'ân 12, (2904), Tefsir, Muavvizateyn, (3364); Ebu Dâvud, Salât 354, (1462, 1463); Nesâî, İstiâze 1, (8, 251-254).][477]

ـ2ـ وفي رواية للترمذى عن عُقبة بن عامر قال:]أمَرَنِى رسولُ اللّه # أنْ أقْرَأ المُعَوِّذَتَيْنِ في دُبُرِ كُلِّ صَةٍ[.

2. (897)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh) Tirmizî'de gelen bir rivayette der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bana, her namazın arkasından Muavvizeteyn'i okumamı emretti." [Tirmizî, Sevabu'l-Kur'ân 12, (2905).][478]

ـ3ـ وعن عبداللّهِ بن خُبَيْبٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أصَابَنَا طَشٌّ وَظُلْمَةٌ فَانْتَظَرْنَا رسولَ اللّه # فَصَلَّى بِنَا ثُمَّ ذَكَرَ كَماً مَعْنَاهُ: فَخَرَجَ رسولُ اللّه # فقَالَ: قُلْ: قُلْتُ مَا أقُولُ؟ قَالَ: قُلْ هُوَ اللّهُ أحَدٌ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ حِينَ تُمْسِى وَحِينَ تُصْبِحُ ثَثاً تَكْفِيكَ مِنْ كُلِّ شَىءٍ[. أخرجه النسائى.»الطَّشُّ« أقل ما يكون من المطر .

3. (898)- Abdullah İbnu Hubeyb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hafif bir yağmur ve karanlığa mâruz kalmıştık. Bize namaz kıldırsın diye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bekledik." (Ravi der ki; Abdullah İbnu Hubeyb şu mânada birşeyler daha söyledi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) çıktı ve:

"- Söyle!" dedi. Ben:

"- Ne söyliyeyim?" diye sordum. Bunun üzerine:

"- Akşama ve sabaha erince Kul hüvallahu ahad ve Muavvizeteyn sûrelerini üçer kere oku. Bu sana, her şeye karşı yeterlidir" dedi. [Nesâî, İsti'âze 1, (8, 250-253).][479]

AÇIKLAMA:

Kuraklık, karanlık, felâket gibi korkulu durumlarda istiâze gereklidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisi şahsen bu çeşit menfi hallere karşı korunmuş olmasına rağmen istiâzede bulunmuştur. Bu, hem kemâl mertebede kulluğun ifası içindi, hem de o hallerde ne yapması hususunda ümmetine tâlimde bulunmak, fiilen örnek olmak içindi. Esasen, böyle hallerde yapılan istiâze, dua ve ilticalar, menfi durumların kalkması için değil, menfi durumlarda ifası gereken kulluğun yerine getirilmesi içindir. Çünkü hiçbir ibadetin dünyevî bir maksadla yapılması caiz değildir. İbadete dünyevî maksadlar bizzat gâye yapılacak olsa ibadette şart olan ihlâs kaybolur, İhlâssız ibadet indallah makbul olmaz.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) uygun bir fırsatı değerlendirerek, musibetli ve korkulu durumlarda okunması gereken sûreleri tâlim buyuruyor.
İstiâze kelime olarak avz kökünden gelir, avz iltica etmek demektir. Meâz iltica edilecek yer veya masdardır.
İstiâze, dinî bir tabir olarak iltica talebinde bulunmak, sığınmak mânasına gelir. Yâni kulun, Allah'a iltica ederek, kötülüklerden, şerlerden korunmasını taleb etmesidir. Bu durumlarda yani iltica talebinde bulunmak istenince Felâk ve Nâs sûrelerinin okunması teşri edildiği için bu iki sûreye Muavvizeteyn denir. Bu sûrelerin faziletini Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), muhtelif hadislerinde beyan etmişlerdir. Yukarıda kaydedilen hadisler bunlardan birkaçıdır. Müteakip hadisler de bunlardandır.[480]

ـ4ـ وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال لي رسول اللّه #: اقْرَأ يَا جَابِرُ. قُلْتُ: وَمَاذَا أقْرَأ بِأبِى أنْتَ وَأمِّى؟ قالَ اقْرَأ: قُلْ أعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ، وَقُلْ أعُوذُ بِربِّ النَّاسِ. فَقَرَأتُهُمَا فقَالَ: اقْرَأ بِهِمَا فَلَنْ تَقْرَأ بِمِثْلِهِمَا[. أخرجه النسائى.

4. (899)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana: "Ey Câbir oku!" dedi. Ben:

"- Annem babam sana kurban olsun, ne okuyayım?" diye sordum. Bunun üzerine:

"- Kul eûzu birabbi'lfelak ve Kul eûzu birabbi'nnâs sûrelerini oku!" dedi. Ben de onları okudum. Resûlullah ilaveten:

"- Bu iki sûreyi oku, bunlar gibisini asla okuyamıyacaksın!" dedi. [Nesâî, İstiâze 1, (8, 254).][481]

ـ5ـ وعن ذِرّ بن حُبَيْش قال:]سَألْتُ أُبىَّ بنَ كَعْبِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ عَنِ الْمُعَوِّذَتَيْنِ قُلْتُ: أبَا الْمُنْذِرِ؟ إنَّ أخَاكَ ابْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ كَذَا وَكَذَا. فقَالَ: سَألْتُ رسولَ اللّه # فقَالَ: قِيلَ لِى قُلْ، فقُلْتُ: فنَحْنُ نَقُولُ كَما قَالَ
رسولُ اللّه #[. أخرجه البخارى.

5. (900)- Zirr İbnu Hubeyş anlatıyor: "Übey İbnu Ka'b (radıyallahu anh)'a Muavvizeteyn hakkında sorarak dedim ki:

"- Ey Ebu'l-Münzir! Kardeşim İbnu Mes'ud şöyle şöyle diyor?"

Bana şu cevabı verdi:

"- Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sordum. Cevâben: "Bana: "Söyle!" dendi, ben de söledim" dedi. Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın söylediği şekilde söylüyoruz." [Buharî, Tefsir, Kul eûzu birabbi'lfelak 1.][482]

AÇIKLAMA:

Dikkat edilince, yukarıda kaydedilen rivayette İbnu Mes'ud'un Muavvizeteyn hakkında ne söylediği belli değildir. İbnu Hacer, bunun kasden mübhem bırakılmış olabileceğine dikkat çeker ve bunu da bizzat

Buhârî'nin yapmış olabileceği tahminini yürütür. Çünkü aynı rivâyet, Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde şu şekilde sarih olarak gelmiştir:

قُلْتُ ِ ُ بَىٍّ إِنَّ اَخَاكَ يُحِكُّهُمَا مِنَ الْمُصْحَفِ

"Übey'e dedim ki: Kardeşin, Mushaf'tan Muavvizeteyn sûrelerini çıkarıyor."

Ashab'tan Hz. Ali, Übey İbnu Ka'b ve İbnu Mes'ud bazıları gibi, daha Resûlullah'ın sağlığında mushaflar tanzim etmişlerdi. Bunlar tertip bakımından farklı olduğu gibi, bazı eksiklikleri ve hatta ziyadeleri vardı. [483]

İbnu Mes'ud'un tanzim ettiği nüshada Muavvizeteyn ve Fatiha sureleri eksiktir. Rivâyetin kaynağı İbnu Nedim (V.385/995) 200 senelik bir nüshada Fatiha'yı gördüğünü, İbnu Mes'ud'a nisbet edilen nüshalardan iki tanesinin bile birbirine uymadığını belirtir. İbnu Mes'ud nüshasında Muvvizeteyn'in bulunmayışı üzerine muhtelif açıklamalar yapmıştır. Bazılarını kaydediyoruz:

1- Bezzar'da gelen bir rivayette, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) bu iki sûrenin istiazeye mahsus dua olarak öğretildiği kanaatini ileri sürmüştür, ifade şöyle:

إِنَّمَا اَمَرَ النَّبِىُّ صَلّى اللّه عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ اَنَّ يَتُعَوَّذَ بِهِمَا

Gerçekten de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu iki sûre ile istiâze edilmesini tekrarla söylemiştir. Kaydettiğimiz rivayetler de bunu gösterir. Denebilir ki, İbnu Mes'ud hazretleri, Resûlullah'ın bu sûreleri namazda okuduğu sıralarda hazır bulunamamış, halbuki gerek Müslim' in ve gerekse Said İbnu Mansur'un sahih isnadla yaptıkları tahriclerde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sûreleri namazda kıraat buyurduğu belirtilmiştir. Bu ve benzeri rivayetlerin izâhında bu keyfiyetin nazar-ı dikkate alınması gerektiğine inanıyoruz. Ashab'ın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a en yakın olanları bile bir kısım ciddi meselelerden haberdar olamıyorlardı. Onların bu bilgisizlikleri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonra, hâdiseler zuhur ettikçe ortaya çıkıyordu. Nitekim, kitabımızın birinci cildinde (43-47. sahifeler) Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in bir kısım hadisleri duyunca şâhid istediklerini belirtmiş idik. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın

en yakınları olan bu iki yüce sahâbi pekçok meseleyi sonradan işitir ve hatta, çıkan meseleyle ilgili "Resûlullah'ın bir tatbikatını duyan var mı?" diye araştırma yaparlarsa, İbnu Mes'ud gibi diğer bir kısım sahabilerin de bazı meseleleri duymamaları, eksik duymaları ve hatta yanlış anlamaları pekâla mümkündür. Sadece mümkün değil, vâkidir de. Sadedinde olduğumuz rivâyet bunun en güzel örneğidir. İslâm âlimleri, bu çeşit durumlarda ümmetin yanlışlık ve tereddüde düşmemesi için şöyle bir kaide getirmişlerdir: "İhtilâflı hallerde esas olan ekseriyetin görüşüdür" veya "Sikanın sikâta muhalefeti şâzdır, mahfuz varken şâzla amel edilmez."

İbnu Mes'ud'un, Muavvizeteyn'le ilgili kanaatini bize ulaştıran rivâyet sahihtir. Bu sahih rivayeti, mütevâtire muhalefeti sebebiyle İbnu Hazm ve Nevevî gibi bazı alimlerin yaptığı üzere aceleci bir hükümle "bâtıllık"la itham etmek kesinlikle câiz değildir. Bir rivayetin bâtıl olduğu objektif bir delile dayanarak söylenilebilir. Rivayet sahih olduğuna göre muteber bir delil yok demektir.

Ancak hükmünde, mütevatir habere muhalefet var. Usulcüler buna "sikanın sikâta muhalefeti" (yani güvenilir kimsenin güvenilir kimselere muhalefeti) derler ve şaz ismini verirler. Şu halde, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un rivayeti şâzdır ve belirttiğimiz gibi muhtelif sebeplerle bu çeşit rivayetler kitaplarımıza girmiş ve ayrıca incelemeye değer müstakil bir nev teşkil etmiştir. Nitekim rivayeti kaydeden Bezzâr şu açıklamayı ilâve etmiştir:

وَلَمْ يُتَابِعْ اِبْن مَسْعُودٍ عَلَى ذ لِكَ اَحَدٌ مِنَ الصَّحَابَةِ

Yani: "Ashab'tan hiçbir kimse, bu meselede İbnu Mes'ud'a uymamıştır."

Ve İbnu Hacer noktalar:

وَقَدْ صَحَّ عَنِ النَّبِّىِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنَّهُ قَرَأَهُمَا فِى الصَّةِ

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu iki sûreyi namazda okuduğu, sahih rivayetlerde gelmiştir."

2- Bazılarınca çok tatminkâr bulunmayan bir açıklama el-Kâdı Ebu Bekr el Bakillânî'ye aittir. O'nun açıklamasını Kadı İyâz ve başkaları da benimsemiştir. el-İntisâr'da yaptığı açıklamada Bâkillânî şöyle der: "İbnu

Mes'ud bu iki sûrenin Kur'ân'dan olduğunu inkâr etmiyor, mushafta bulunmasını inkâr ediyor, zira o, Mushaf-ı Şerif'e Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yazılmasına bizzat izin verdiği şeylerden başkasının konulmaması görüşünde idi. Bana öyle geliyor ki, bu husustaki izin ona ulaşmamıştı."[484]

ـ6ـ وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها.]أنَّ رسولَ اللّه # نَظَرَ إلى الْقَمَرِ فقَالَ: يَا عَائِشَةُ اسْتَعِيذِى بِاللّهِ مِنْ شَرِّ هذَا، فَإنَّ هذَا هُوَ الْغَاسِقُ إذَا وَقَبَ[. أخرجه الترمذى وصححه.

6. (901)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir gün) Ay'a bakarak: "Ey Aişe, şunun şerrinden Allah'a sığın. Bu, (âyet-i kerimede geçen) gâsıktır. (Ayet): "Kaybolduğu zaman Ay'ın şerrinden..." demektir." [Tirmizî, Tefsir, Muavvizateyn, (3363).][485]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Felak sûresinde geçen bazı tâbirleri açıklamaktadır. Hadise göre 3. ayette geçen gâsık'tan maksad Kamer, yâni Ay'dır. Vekab ise kaybolmak (veya batmak) manasına gelmektedir. İbnu Abbâs'ın açıklamasına göre, elgâsık, ufuktaki aydınlığın yani gündüzden kalma akşamın alaca karanlığının kaybolmasıyla ortalığa çöken ve şark cihetinden gelen gece karanlığıdır. Hâzin, bu âyet-i kerimeyi, "Tutulup karardığı zaman Ay'ın şerrinden" diye anlar. Bu durumda vekabe "Ay tutuldu (husufa uğradı)" veya "kayboldu" manasına gelir.

Şu da söylenmiştir: "Battığı zaman, إذا وقب Kamer'in ayın son günündeki gaybubete girip gözden kaybolmasıdır, böylece bundan maksad ayın sonudur..."

Tefsir kitaplarında bu surede geçen bu ve diğer âyetlerle ilgili başka açıklamalar da mevcuttur. Bu sureyi Hasan Basri Çantay şöyle tercüme etmiştir:
"De ki: Sabahın Rabbine sığınırım, yarattığı şeylerin şerrinden, karanlığı çöküp bastığı zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfüren nefeslerin şerrinden. Ve hased edenin, hased(ini belli) ettiği zaman, şerrinden." [486]

ـ7ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما. قال:]قالَ رسولُ اللّه #: الشَّيْطَانُ جَائمٌ عَلى قَلْبِ ابْنِ آدَمَ. فَإذَا ذَكَرَ اللّهَ تَعَالى خَنَسَ، وَإذَا غَفَلَ وَسْوَسَ[. أخرجه البخارى تعليقاً .

7. (902)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Şeytan insanoğlunun kalbinin üzerinde tünemiş vaziyette bekler. Allah'ı zikredince siner, çekilir, gaflet etse vesvese verir." [Buhârî, Tefsir, Kul eûzu birabbi'nnâs 1.][487]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayetin Buharî'deki aslı, biraz farklıdır. Buharî, rivayeti senetsiz olarak verir ve vesvâs kelimesini tarif zımnında kaydeder:
"el-Vesvas: İnsan doğunca şeytan ona sokulur, Allah zikredilince gider, Allah zikredilmezse kalbinde yerleşir kalır." Buharî ile ilgili bahiste (Birinci cilt 182-183. sayfalar) açıkladığımız üzere, kendi sıhhat şartlarına uymayan hadisleri almak zorunda kalınca, hadislerin senetlerini atmış, muallak olarak kaydetmiştir. Şârihler, hadisin senedindeki zaafı belirtirler.
Sadedinde olduğumuz hadisi, Said İbnu Mansûr, rivayeti daha anlaşılır kılacak bazı ziyadelerle tahric etmiştir: "İnsan doğunca şeytan kalbine tüner. Akleder ve Allah'ın adını zikrederse siner, gâfil kalırsa vesvese verir."

İbnu Merdûye yine İbnu Abbas'tan olmak üzere hadisin bir başka vechini rivayet etmiştir: "el-Vesvâs şeytandır. Çocuk doğunca, kalbinin üstünde vesvâs olduğu halde doğar. Vesvâs ona dilediği gibi tasarruf eder. Ancak kişi Allah'ı zikredince şeytan siner, gâfil kalınca kalbine tüner ve vesvese verir."
Said İbnu Mansûr benzer bir hadisi Urve İbnu Ruveyn'den rivâyet eder: "İsa (aleyhisselam) Rabbinden, şeytanın insanoğlundaki yerini göstermesini taleb etti. Allah da ona gösterdi; şeytanın başı yılan başı gibiydi ve başını kalbin meyvesi üzerine koymuş vaziyetteydi. (O şekilde ki), kişi Rabbini zikredip anınca geri çekilip siniyor, zikri bırakınca musallat olup konuşuyordu."[488]

NÂS SÛRESİNİN MEÂLİ:

"De ki: Sığınırım insanların Rabbine, insanların yegâne malikine, insanların ma'buduna, o sinsi şeytanın şerrinden, ki o, insanların göğüslerine daima vesvese verendir. O (şeytan) gerek cinden, gerek insandan (olsun)..."

KUR'AN'IN TİLAVETİ VE KIRAATI BÖLÜMÜ

Bu bölümde iki bab vardır.
BİRİNCİ BAB
TİLAVET
*
BİRİNCİ FASIL
TİLAVETE TEŞVİK
*
İKİNCİ FASIL
TİLAVETİN ÂDÂBI
*
ÜÇÜNCÜ FASIL
KUR'AN'I HİZB VE EVRAD KILMAK
*

İKİNCİ BAB
KIRAATLER
*
BİRİNCİ FASIL
KIRAAT İHTİLAFININ CEVAZI HAKKINDA
*
İKİNCİ FASIL
KIRAATLER HAKKINDA GELEN TAFSİLAT

BİRİNCİ BAB

TİLAVET

BİRİNCİ FASIL

TİLÂVETE TEŞVİK

ـ1ـ عن أبى موسى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. قال:]قال رسولُ اللّه #: تَعَاهَدُوا هَذَا الْقُرآنَ. فَوَالّذِى نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَهُوَ أشَدُّ تَفَلُّتاً مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ مِنَ اْبْلِ مِنْ عُقُلِهَا[. أخرجه الشيخان.

1. (903)- Ebu Mûsa (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Şu Kur'ân'ı muhafazaya itina gösterin. Muhammed'in nefsini kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e kasem olsun Kur'ân-ı Kerim'in (hafızalardan) kaçması, develerin bağlarından boşanıp kaçmasından daha kolaydır." [Buharî, Fedailu'l-Kur'ân 23; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 231 (791).][489]

ـ2ـ وفي أخرى للثة والنسائى عن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما مرفوعاً.] إنَّما مَثَلُ صَاحِبِ الْقُرآنِ كَمَثَلِ

صَاحِبِ اْ“بْلِ اَلْمُعَقَّلَةِ إنْ عَاهَدَ عَلَيْهَا أمْسَكَهَا وَإنْ أطْلَقَهَا ذَهَبَتْ[.

2. (904)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Resûlullah'ın şöyle söylediğini rivayet etmiştir:

"Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemiş olan kimse, bağlı devesi olan kimse gibidir, bu adam devesine itina gösterirse onu elinde tutar, salıverirse deve çeker gider." [Buharî, Fedâilu'l-Kur'ân 23; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin 226, (789); Muvatta, Kur'an, 4, (1,202); Nesâî,Salât 37, (2, 154).][490]

ـ3ـ وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]خَرَجَ عَلَيْنَا رسولُ اللّه # وَنَحْنُ نَقْرأُ القُرآنَ
وَفِينَا اْ‘عْرَابِىُّ وَالْعَجَمِىُّ. فقَالَ: اقْرَءُوا؟ فَكُلٌّ حَسَنٌ. وَسَيَجِئُ أقْوَامٌ يُقِيمُونَهُ كَمَا يُقَامُ الْقِدْحُ يَتَعَجَّلُونَهُ وَ يَتَأجَّلُونَهُ[. أخرجه أبو داود.

3. (905)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Aramızda bedevî ve gayr-ı Arapların da bulunduğu bir cemaatte Kur'ân okuyorduk. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanımıza geldi.

"- Okuyun, dedi. Her okuyuş güzeldir. Öyle kimseler gelecek ki, onlar, Kur'ân'ın kelime ve lafızlarını, ok yapılacak çubuğun düzlenmesi gibi düzleyecekler. Ondan elde edilecek ücreti âhirete bırakmayıp dünyada alacaklar." [Ebu Dâvud, Salât 139, (830).][491]

AÇIKLAMA:

Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemek yeterli değildir. Onun unutulmaması için hususi gayret göstermek gerekmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yukarıda kaydedilen ilk iki

hadiste, insan fıtratının ezberlediği şeyleri çabuk unutmaya mütemâyil olduğunu, unutkanlığın insanlarda mühim bir zaaf olarak mevcudiyetine dikkat çekmekte, Kur'ân'ın unutulmaması için, bu zaafı bilerek hususi gayret gösterilmesini hatırlatmaktadır. Kur'ân'ın muhafazası onun sıkca tilâvet edilmesine bağlıdır; bırakılıvermesi, okunmamasıdır.

Kur'ân-ı Kerim'in muhafazası, ezberlerin korunması okumaya bağlı olunca, hatıra şu soru gelebilir: Okumaktan maksat güzel okumak mıdır, güzel okuyamıyorsak ne yapalım? Üçüncü hadis bu sorumuza cevap getirmektedir: "Okuyun, her okuyuş güzeldir." Yâni kusurlu da olsa, eksiği de bulunsa okumak, okumamaktan iyidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hadisin devamında, insanları hoşlandırmak kasdıyla Kur'ân-ı Kerim'in tilâvetini güzel yapmaya zorlanacak kimselerin zuhur edeceğini, ancak bunların Allah'ın rızası değil, insanların takdiri ve böylece elde edilecek madde kaygusuyla bu zorlanmaya, kıraatını güzel yapma gayretine girdikleri için ücretlerini peşin almış sayılarak, uhrevî sevaptan mahrum kalacaklarını belirtiyor. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu tebşiriyle günümüzde mevlüthanlık, hafızlık gibi hizmetleri "san'atkârız" havası içinde yürütüp dinin tecviz etmediği bid'alara, haramlara giren şahısları mucizâne ihbâr etmektedir. [492]

İKİNCİ FASIL

TİLÂVET ÂDÂBI

ـ1ـ عن البراء رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. قال:]قال رسول اللّه #: زَيِّنُوا الْقُرآنَ بِأصْوَاتِكُمْ[. أخرجه أبو داود والنسائ.قلت: وأخرجه البخارى في آخر صحيحه ترجمة. والمراد بقوله: زَيِّنُوا الْقُرآنَ بِأصْوَاتِكُمْ رفع الصوت بالقراءة، واللّه أعلم .

1. (906)- Berâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdu:
"Kur'ân-ı Kerim'i sesinizle güzelleştirin." [Ebu Davud, Salât 355, (1468); Nesâî,Salât 83, (2, 179, 180); İbnu Mâce, İkâmet 176, (1342).]
Derim ki: Buharî, bu rivayeti Sahih'inin sonunda bab başlığında (tercümede) kaydetmiştir (Tevhid 52). "Kur'an'ın sesle tezyininden maksad, kıraat sırasında sesin yükseltilmesidir (Doğruyu Allah bilir).[493]

AÇIKLAMA:

Kur'ân-ı Kerim'in güzel sesle tezyin edilmesi meselesi, âlimler arasında farklı anlayışlara sebep olmuştur. "Kur'ân'ın sesle tezyine ihtiyacı yoktur" kanaatinde olanlar, rivâyetin Berâ (radıyallahu anh) tarafından yapılmış olan زَيِّنُوا اَصْوَاتَكُم بالقران "seslerinizi Kur'ân'la güzelleştirin" şeklindeki rivayetine dayanarak hadisin maklub (rivayet sırasında kelimelerin yerleri değişmiş) olduğunu söylemiştir. Bu kanaatte olanlara göre, Kur'ân-ı Kerim'in kimsenin sesinden güzellik kazanma ihtiyacı yoktur. Cenab-ı Hakk'ın kelâmıdır, üstelik Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ebedî bir mucizesidir. Her yönüyle güzeldir. Bizler onun kıraatiyle sesimizi güzelleştirmeye muhtacız. Öyle ise hadis: "Kur'ân'ı kıraat edin, sesinizi onunla meşgul edin, onun kıraatı şiârınız, zinetiniz olsun" demektedir. Ancak, çoğunluk, hadiste kalb aramaya gerek duymazlar. İbnu Deybe'nin kaydettiği gibi, hadiste geçen Kur'ân kelimesinden maksad, Kur'ân'ın tilâvetidir, binâenaleyh kuvvetli bir hıfz ve güzel bir sesle, Kur'ân-ı Kerim'in okunuşunun güzelleştirilmesi gereğini anlamak lâzımdır. Zira güzel söz, güzel sesle daha da güzelleşir. Kur'ân' ın güzel bir eda ve hoş bir sesle okunması, onu dinlemeye ve kulak vermeye insanların meylini artıracaktır. Öyle ise hadisten Kur'ân okurken, imkân

nisbetinde sesin güzelleştirilmesi, güzel tilâvete ulaşmak için de sesin hususî terbiyeden geçirilmesi gerektiği anlaşılmalıdır.
Bu noktada hemen kaydedelim ki, Kur'ân-ı Kerim'in tilâvetini güzel kılmak için, tegannî denen şarkıvâri tarza yer vermemek gerekir. Âlimler tilâvette tecvid kaidelerinin dışına çıkarak tegannîye kaçılmasının mekruh olduğunu belirtirler. Böyle bir tilâvet karşısında dinleyenlere de aksülamel göstermesi gerekmektedir. Kelâmullah her yönüyle farklıdır. Tilâvet yönüyle de hususiyeti korunacak, şarkı, türkü, gazel gibi lâdinî musikiye benzetilmeyecektir. Aliyyu'l-Kârî, Mirkat'ta bu tarzda okumanın haram olacağına, böyle bir tilâveti dinleyenin de günahkâr olacağına dair fetva kaydeder; bunun, müdâhale edilmesi vâcib olan en kötü bid'alardan biri olduğunu belirtir.
Kârî, sadedinde olduğumuz hadisi açıklama zımnında, bu mânada varid olan başka rivayetler de kaydeder.
"Kur'ân'ı sesinizle güzelleştirin. Zira güzel ses Kur'ân'ın güzelliğini artırır" (Nesâî, İbnu Hibbân, Hâkim).
"Güzel ses Kur'ân'ın zinetidir" (Taberânî).
"Her şeyin bir süsü vardır, Kur'ân'ın süsü güzel sestir" (Abdurrezzak).
Aliyyu'l-Kârî, bu rivayetleri kaydettikten sonra şu değerlendirmeyi yapar: "Burada Kur'ân'ın sesle güzelleştirilmesine bir emir vardır. Kur'ân'ın sesle güzelleşmesi müşâhede ile sâbit bir gerçektir. Öyle ise bu durum, hadisin maklub olduğu iddiasını reddeder, kalb bunda değil, muhalif rivayettedir."
Bu iki görüşün cem'edilmesine bir mâni olmadığını belirten Kârî, kanaatini te'yid eden bir vak'ayı yüce sahâbî Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'dan -Gavs-ı Âzam Abdülkadir Geylânî Hazretleri'nden naklen- kaydeder. Büyüklerin çok yönlü derslerle dolu olan davranışlarından biri olan hâdiseyi sunmada faydalar umuyoruz:
"Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anhümâ) bir gün Kûfe mahallelerinden birinde giderken bir yere gelir. Orada bir grup

fâsık bir evde toplanmış, eğlenmekteler: Zâzân isminde birisi ud çalmakta ve çok güzel sesiyle şarkılar okumakta, diğerleri de içki içip naralar atmaktalar. İbnu Mes'ud Zâzân'ın sesini işitince: "Ne güzel ses! Eğer bu, Kitabullah'ın kıraatinde kullanılsaydı, o zaman daha güzel olacaktı!" der. Ridâsıyla başını örtüp yoluna devam eder.

Onun sesi Zâzân'ın kulağına gelir ve:

"- Kimdir bu?"

diye sorar. Kendisine: Onun, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbından Abdullah İbnu Mes'ûd olduğu söylenir.

"- Peki ne demişti?"

diye sorar. Kendisine:

"- Ne güzel ses! Eğer bu, Kitabullah'ın kıraatinde kullanılsaydı, o zaman daha güzel olacaktı!"

dediği haber verilir.

Derhâl Zâzân'ın kalbine bir heybet (ürperti) girer. Kalkıp udunu yere çalarak parçalar. İbnu Mes'ud'a yetişir, mendilini boynuna takarak yüce sahâbinin önünde ağlamaya başlar. (Onun ağlayışından duygulanan) Hz. Abdullah (radıyallahu anhümâ) boynuna sarılır ve bir müddet beraber ağlaşırlar.

Sonra Abdullah:

"- Allah'ı seveni ben nasıl sevmiyeyim?"

der. Adamcağız, ud çalmış olduğu için tevbe eder ve İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un bir daha peşini bırakmaz. Kur'ân öğrenir, Abdullah'ın ilminden büyük bir pay tahsil eder. Öyle ki, ilimde hatırı sayılır bir imam olur."

Kârî, bu hadiseyi naklettikten sonra, Kur'ân tilâvetinin güzel sesle tezyin edilmesi gerektiğine dair kanaatini te'yiden Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ebu Mûsa el-Eş'arî hazretlerine (radıyallahu anh) söylediği şu sözlerini kaydeder:

"Sana Âl-i Dâvud'a verilen mizmarlardan[494] bir mizmar verilmiştir. Dün gece seni dinlerken beni bir görmeliydin. Gerçekten sana Âl-i Dâvud'a verilen mizmârlardan biri

verilmiş." Bir başka misal: "Güzel sesle Kur'ân okuyan bir kimseye Allah'ın gösterdiği alâka ve yakınlık, güzel sesli câriyeye efendisinin duyduğu alâka ve yakınlıktan çok daha fazladır."

Netice olarak şunu söyleyebiliriz: Esas olan Kur'ân'ın okunmasıdır. Tertil ile okuyarak kıraatı süslemenin müstehab olduğunda bütün ulema müttefiktir. Tegannî ve lahn ile okuma hususunda zâhirî bir ihtilâf var. Cevaz veren olduğu gibi, cevaz vermeyenler de var. Cumhur cevaz vermez, çünkü bunda huşû kaybolmaktadır. İmam-ı Şâfiî'nin bir kavline göre "caiz", bir kavline göre "değil" dediği rivayet edilmişse de, Nevevî'nin açıklaması iki görüşün bir olduğunu, farklılığın zâhirde kaldığını gösterir. Şöyle der: "Ulemâmız, bu meselede Şâfiî'nin ihtilaf etmediğini söylerler. Çünkü, derler, farklı görüşleri, farklı durumlar hakkındadır. Caiz değil dediği durum, gereksiz yerlerde uzatmak, gerekli yerde uzatmamak, gerekli yerde idgamı terkedip gereksiz yerde idgam yapmak gibi, kelimelerin tabiî hallerini değiştirerek mânasının bozulma durumuyla ilgilidir. "Caiz" dediği durum da bu menfi yola tevessül edilmeden (tecvid kaidelerine uygun şekilde) yapılan kıraatle ilgilidir."

Şu halde ihtilâf denen husus, büyük ölçüde kavram kargaşası dediğimiz şeyden ileri gelmektedir.[495]

ـ2ـ وعن حذيفة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. قال:]قال رسولُ اللّهِ #: اقْرَءُوا الْقُرْآنَ بِلُحُونِ الْعَرَبِ وَأصْوَاتِهَا، وَاِيَّاكُمْ وَلُحُونَ أهْلِ الْعِشْقِ وَلُحُونَ أهْلِ الْكِتَابَيْنِ، وَسَيَجِئُ بَعْدِى قَوْمٌ يُرَجِّعُونَ بِالْقُرآنِ تَرْجِيعَ الْغِنَاءِ وَالنَّوْحِ َ يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ مَفْتُونَةٌ قُلُوبُهُمْ وَقُلُوبُ الَّذِينَ يُعْجِبُهُمْ شَأنُهُمْ[. أخرجه رزين .

2.(906)- Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kur'ân'ı Arap lahn'ı ve Arap sesleri üzere okuyun. Sakın ha ehl-i aşk ve ehl-i kitabeyn'in lahn'ı üzere okumayın. Bilesiniz, benden sonra bir kavm gelecek ki, onlar Kur'ân'ı okurken, şarkı ve mâtem tercîi gibi terci' ile okuyacaklar. Onların (imanları laftadır) gırtlaklarından öte geçmez. Kalbleri fitne ve fesada uğramıştır. Böylelerinden hoşlanan kimselerin kalpleri de fitne ve fesad içindedir." [Rezîn rivayet etmiştir. (Suyutî, Câmiu's-Sağîr'de kaydeder (Feyzu'l-Kadir 2, 65).][496]

AÇIKLAMA:

Lahn, ezdâd denen birbirine zıt mânalar taşıyan kelimelerden biridir. Dilin yanlış kullanılması mânasına geldiği gibi, dili kaidesine (i'rabına) uygun olarak kullanma mânasına da gelir. Kelime her iki mânada hadislerde geçer. Anlamak, kavramak manasına da gelir. Keza lügat olarak asıl mânâsı: "Doğru istikametten meyletmek, sapmak" mânasına gelir. "Lahn"ın lügat (kelime) mânası da mevcuttur.
Yukarıdaki hadiste, "Arap dil kaidelerine (i'râba) uygunluk" mânasındadır. Arkadan gelen "Arap sesleri üzere okuyun" ifadesi de bu mânayı te'yid eder. Hadis, sonra da Yahudi ve Hıristiyanların kitaplarını okudukları şekilde Kur'ân'ı okumaktan men etmektedir. Buradan da anlıyoruz ki, Ehl-i Kitap da dinî metinleri, ibadet maksadıyla, kendilerine has bir üslubla okumakta imişler. Bu hal halen devam etmektedir. Ehl-i Kitab'ı taklidin yaygınlaştığı bir zamanda bu ikâz-ı Nebevînin de hatırda tutulması gerekir.
Hadisin Câmi'u's-Sağir'deki aslında ehl-i fısk tabiri de yer alır. Yani "Fâsıklar gibi de okumayın" denmektedir.
Câmi'u's-Sağir'de hadisin devamında da biraz farklılık gözükmektedir. فَإِنَّهُ سَيَجِىءُ بَعْدِى قَوْم يُرجِّعُونَ

بالقرآن تَرْجِيعَ الغناء وَالرَّ هْبَانِيَّةِ والنَّوْح

"....Benden sonra bir kavm gelecek Kur'ân'ı şarkı gibi, ruhbanların ve mâtemcilerin okuyuşları gibi terci'li okuyacaklar..."

Kıraatte terci', sesi boğazda geri çevirerek oynatmak, yani dalgalamak, titretmek sûretiyle nağme yapmaktır. Şarkı ve türkülerde, ağıtlarda sıkca ve yaygın şekilde yer verilen bu nağme tarzını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân tilâvetinde yasaklıyor. Sesler boğazdan tabii bir çıkışla çıkacaktır, dalgalandırmak, titretmek yasaktır.

Kur'ân'da bu tarza cevaz verilmemesi, harflerin tabii hallerinin bozulmasındandır.

Münâvî'nin kaydına göre Ahmed İbnu Hanbel'e bu yasağın sebebi sorulunca, soruyu sorana: "Adın ne?" der. Adam: Muhammed, deyince İmam sorar:

"- Sana Ey Muhaammed يَا مُحَامَّد denmesinden hoşlanır mısın?"

Terci'de, görüldüğü gibi harfin tabii hâli bozulduğu gibi, mahrec yerleri de değişmektedir. Mahrec yerlerinin değişmesi ise, mânaya tesir edecektir. Hülâsa bunun getireceği muhtelif mahzurlar sebebiyle, hoş karşılanmamıştır.[497]

ـ3ـ وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. قال:]اعْتَكَفَ رسولُ اللّه # في الْمَسْجِدِ فَسَمِعَهُمْ يَجْهَرُونَ بِالْقُرآنِ فَكَشَفَ السِّتْرَ فقَالَ: أَ إنَّ كُلَّكُمْ يُنَاجِى رَبَّهُ فَ يُؤْذِيَنَّ بَعْضُكُمْ بَعْضاً، وَ يَرْفَعْ بَعْضُكُمْ عَلى بَعْضٍ في الْقِرَاءَةِ. أوْ قالَ: في الصَّةِ[. أخرجه أبو داودَ.

3. (907)- Ebû Said (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mescidde i'tikâf'a girmişti. Cemaatin Kur'ân'ı cehrî olarak okuduklarını işitti. Perdeyi aralayıp şöyle seslendi:

"- Bilin ki, herkes Rabbine hususî şekilde münâcaatta bulunuyor, bir birinizi (seslerinizle) rahatsız etmeyin. Biriniz okurken (veya namazda iken) diğerinin kıraatini bastırmasın." [Ebu Dâvud, Salât 315, (1332).][498]

ـ4ـ وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها. قالت:]قَامَ رَجُلٌ مِنَ اللَّيْلِ فَقَرأ وَرفَعَ صَوْتَهُ . فَلَمَّا أصْبحَ قالَ رسولُ اللّه #: كَأىٍّ مِنْ آيَةٍ أذْكَرَنِيهَا اللّيْلَةَ كُنْتُ أسْقَطْتُهَا[. أخرجه الشيخان وأبو داود، وهذا لفظه.

4. (908)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir gece bir adam kalkıp yüksek sesle Kur'ân okudu. Sabah olunca, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "(Şu kimseye Allah rahmet buyursun) iskat etmiş olduğum bir âyeti bana hatırlatmış oldu" dedi." [Buharî, Şehâdât 11, Fedâilu'l-Kur'ân 26; Müslim, Müsâfirin 225, (788); Ebu Dâvud, Salât 315, (1331).][499]

AÇIKLAMA:

Parantez içerisindeki ziyâdeyi, rivayetin Ebu Davud'daki aslından koyduk. Müslim'in rivayetinde "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir kimsenin mescitte okumakta olduğu Kur'ân-ı Kerim'e kulak vermiş dinliyordu. "Allah rahmet buyursun, bana unutturulmuş olan bir âyeti bana hatırlattı" dedi" şeklindedir. Yine Müslim'in bir diğer rivâyetinde ise "...bana falan ve falan âyetleri hatırlattı, onları falan ve falan sûrelerden iskât etmiştim" şeklinde gelmiştir.
Buharî'nin rivayetinde de bazı farklılıklar var. Ayrıca, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dinlediği kimsenin ismi de belli. Bu zat bir rivayete göre Abbâd İbnu Bişr'dir. Odasında iken mescidden kulağına gelen Kur'ân sesinin Ahbâd (radıyallahu anh)'a ait olduğunu da bilmiştir. Diğer bir rivayette ise kulağına

gelen sesin kime ait olduğunu sormuştur ve "Abdullah İbnu Bişr" diye söylemişlerdir.
Bu duruma bakarak iki ayrı hâdisenin mevzubahis olduğu da söylenmiştir.
Rivayetlerde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın -unutturulduktan sonra- hatırlamış olduğu âyetler hangi âyetlerdi, bunlar hangi sûrelerdeydi? tasrihat yok.
Rivayette mevzubahis edilen iskât yani bazı ayetlerin çıkarılması, kasda mukârin bir çıkarma değil, unutma sebebiyle olan bir çıkarmadır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "unuttum" demeyip "bana unutturuldu" demesi de dikkat çekici bir ifâdedir. Bazı âlimler buna dayanarak: "O âyetler, bâzı hikmetlerle, maslahatlara binâen Hz. Peygamber'e unutturulmuş olabilir" dediği gibi, bazıları da: "Kur'ân'ı unuttum" demenin edebe aykırı olduğunu, bu çeşit durumlarda, "Bana unutturuldu" demenin muvafık olacağını söylemişlerdir. Ancak rivâyetin bir vechinde "unutmuştum" ifadesi de gelmiştir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Kur'ân'ı unutmasının iki şekilde olduğu belirtilmiştir:
1- Fazla zaman geçmeden derhatır edilen unutma: Bu beşerî fıtratın gereği olan bir unutmadır. Nitekim bu çeşit unutmaları Resûlullah:

اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ اَنْسَى كَمَا تَنْسَوْنَ

"Ben de sizin gibi bir insanım, sizler gibi ben de unuturum" hadisleriyle ifade etmişlerdir.
2- Cenab-ı Hakk'ın, tilâvetini neshetmek maksadıyla kalbinden çıkarmasıdır. Bu çeşit unutturmaya şu âyetteki istisnâ ile işâret edilmiştir:

سَنُقْرِءُكَ فَ تَنْسَى آِ مَاشَاءَ اللّٰه

"(Ey Muhammed) Kur'ân'ı sana biz okutacağız. Allah'ın dilediği müstesna, hiç unutmayacaksın" (A'la, 6-7).
Birinci çeşit unutma ârizîdir, çabuk geçer. Nitekim:

اِنَّا نَحْنُ نَزَّ لْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظَونَ

"Kur'ân'ı biz indirdik, onu koruyacak olan da biziz" (Hicr, 9) âyetinin zâhiri bu hususu te'yid eder.

İkinci çeşit unutma neshe giren bir husustur. Bu meselede,

مَانَنْسَخْ مِنْ آيَة اَوْ نُنْسِهَا نَأْ تِى بخيرٍ مِنْهَا او مِثْلِهَا

"Herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır ve unutturursak, onun yerine daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz" (Bakara 106) âyetinde dâhildir.

Ulemâ, sadedinde olduğumuz rivâyetten şu hükmü çıkarmıştır: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tebliğe müteallik olmayan şeyleri unutması caizdir. Tebliğe giren şeyleri ise iki şartla unutabilir:

1- Tebliğ işini yaptıktan sonra.

2- Bu unutma ilânihâye devam etmez. Bunları ya kendiliğinden ya da hâricî bir sebeple hatırlar. Hadis böyle bir hatırlamaya örnektir."

Bazı usulcüler ve bir kısım sûfiler Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında unutmayı kabul etmezler: "O'ndan asla unutma vâki olmaz, Ondan vaki olan, unutmanın sûretidir, bu da unutma hususunda bir sünnet vermiş olmak içindir" derler. Ancak Kadı İyâz bu görüşe usulcü olarak sadece Ebu'l-Muzaffer el-İsferâyinî'nin katıldığını ve bunun zayıf bir kavl olduğunu kaydeder.

Hadis, ayrıca, geceleyin mescidde Kur'ân-ı Kerim'i yüksek sesle okumanın câiz olduğunu, kendisine hayır gelmesine sebep olan kimseye -bu hayrın ulaşmasını kastedmemiş olsa bile- dua etmenin gerekli olduğunu ifade etmektedir.

"Kur'an'ı unuttum" demek mekruhtur, çünkü saygısızlık ifade etmektedir, "...unutturuldu" demelidir.

Ezberlenen Kur'ân'ın unutulması meselesine gelince, bu hususta selef ihtilâf eder: Bazıları ezberledikten sonra Kur'ân'ı unutmayı "büyük günah"tan saymıştır. Bunların delillerinden biri Ebu Dâvud ve Tirmizî'de tahric edilmiş olan şu hadistir: عُرِضَتْ

عَلَىَّ ذُنُوبُ اَمَّتِى فَلَمْ اَرَ ذَنْبًا اَعْظَمَ مِن سُورَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ اوتِيهَا رَجُلٌ ثُمَّ نَسِيَهَا

"Bana ümmetimin günahları arzedildi. Kur'ân'ı Kerim'den bir sûreyi, önce öğrendiği halde, bilâhere unutan kimsenin günahından daha büyüğünü görmedim."

Bu mevzu üzerine başka rivayetler de var. Ashab'ın Kur'ân'ı öğrendikten sonra unutmayı Hz. Peygamber zamanında büyük günah saydıklarına dair bazı rivayetler de mevcuttur. Ulemâ unutmanın tilâveti terkden ileri geleceğini, terkin de Kur'ân'a kıymet vermeme, küçük, ehemmiyetsiz addetme gibi düşüncelerden neşet edeceğini belirterek, unutmanın müeyyidesinin ağır olacağını söylemişlerdir.[500]

ـ5ـ وعن أم هانئ رَضِيَ اللّهُ عَنْها. قالت:]كُنْتُ أسْمَعُ قِرَاءَةَ رسولِ اللّه # وَأنَا عَلى عَرْشِى[. أخرجه النسائى .

5. (909)- Ümmü Hânî (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben evimin damında otururken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kıraatini işitirdim." Nesâî, İftihah 81, (2, 179); İbnu Mâce, İkamet 179, (1349).][501]

AÇIKLAMA:

Rivayette geçen arş veya arîş Arapça'da kralların oturduğu taht, karyola, gölgelenmek için yapılan çardak gibi mânalara gelir. Ayet ve hadislerde sıkca geçer. Medine evlerinin hepsine arîş denmiştir, çünkü serinlemek için üzerine çıkılırdı.

Rivâyet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, Kur'ân'ı okurken sesini yükselttiğini ifade etmektedir.[502]

ـ6ـ وعن عبداللّه بن أبى قيس. قال:]سألْتُ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْها كَيْفَ كَانَتْ قِرَاءَةُ رسولِ اللّه # بِاللَّيْلِ، أكانَ يُسِرُّ بِالْقِرَاءَةِ أمْ يَجْهَرُ، قَالَتْ: كُلُّ ذلِكَ قَدْ كَانَ يَفْعَلُ. رُبَّمَا أسَرَّ، وَرُبَّمَا جَهَرَ. فَقُلْتُ: الْحَمْدُللّهِ الَّذِى جَعَلَ في ا‘مْرِ سَعَةً[. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذى.

6. (910)- Abdullah İbnu Ebî Kays anlatıyor: "Hz. Aişe'ye, "Resûlullah'ın geceleyin kıraati nasıldı? gizli mi okurdu, sesli mi okurdu?" diye sordum. Bana:

"- Her iki şekilde de okurdu: Bazan gizli, bazan sesli!" diye cevap verdi. Ben: "Bu işte genişlik yapan Allah'a hamdolsun" dedim.. [Tirmizî, Salât 330, (449), Sevâbu'l-Kur'ân 23, (2925); Ebu Davud, Salât, 343, (1437); Nesâî, Salâtu'l-Leyl 23, (3, 224); Tirmizî hadise: "Hasensahih" demiştir.][503]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis, müstakil bir rivayet gibi gözükmekte ve sorunun da gece vakti Kur'ân okumakla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Halbuki, aslında Tirmizî'deki uzunca bir hadisin bir parçasıdır.

İçerisinde birçok fıkıh (mesele) bulunan bir hadisin burada görüldüğü şekilde bölünerek bir parçasının rivayetine hadisciler takti' derler. Bunun caiz olduğunu usul kısmında açıklamıştık.

Hadisin tamamı gözönüne alınınca sualin, geceleyin kılınan namazlardaki kıraatle ilgili olduğu görülmektedir ki, fukaha bu rivayete dayanarak "Geceleyin kılınan namazda kişinin muhayyer olduğu, kıraatini dilerse cehrî (sesli) dilerse sırrî (sessiz) yapabileceği" hükmünü beyân etmişlerdir.

Tîbî, ayrıca, dinî tekliflerdeki genişliğin, Allah tarafından tanınan bir nimet olduğu, diğerleri gibi bu nimete de

hamdetmek gerektiği hükmünü çıkarmıştır.[504]

ـ7ـ وعن قتادة. قال:]سَأَلْتُ أنَساً رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ عَنْ قِرَاءةِ رسُول اللّه # فقَالَ: كَانَ يَمُدُّ مَدّاً، ثُمَّ قَرَأَ: بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ يَمُدُّ بِبِسْمِ اللّهِ ، وَيَمُدُّ بِالرَّحْمنِ، وَيَمُدُّ بِالرَّحِيمِ[. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.

7. (911)- Katâde (merhum) anlatıyor: "Hz. Enes (radıyallahu anh)'e Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kıraatından sordum. Şu cevabı verdi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) medleri (uzun heceleri) uzatırdı." Sonra örnek olarak Bismillâhirrahmânirrahim'i okudu ve uzatılacak yerleri belirgin şekilde uzattı: Bismillaahi'yi uzattı, errahmaan'ı uzattı, er rahiim'i uzattı." [Buharî, Fedaili'l-Kur'ân 42, 29; Ebu Dâvud, Salât 355, (1465).][505]

AÇIKLAMA:

1- Arapça'da bazı heceler uzun, bâzı heceler kısadır. Bu ve benzeri rivayetler, Kur'ân okurken uzun hecelerin hakkının verilmesi, biraz uzatılarak okunması gereğine dikkat çekiyor. Med (uzatma) bahsi tecvid ilminde müstakil bir konudur. Meddin çeşitler vardır. Rabbinin kitabı olan Kur'ân-ı Kerim'i okuyanların tecvidi bilip, kaidesine uygun olarak okuması gerekir. Böylece alacağı feyz ve kazanacağı sevap da artacaktır.
2- Hadiste, Enes hazretleri (radıyallahu anh) medd'e riâyet etmek gerektiğini belirttikten sonra, örnek olarak Besmele'yi veriyor. (Bu örnek, -Ebu Dâvud'un Sünen'de olduğu üzere- bâzı rivayetlerde kaydedilmez. Buhârî'nin rivâyetinde mevcuttur.) Dikkat çekmek istediğimiz bir husus şudur: "Normalde med yapılacak yerler Arap imlâsında bellidir. "Elif", "vav" ve "ye"

harfleri med harfleridir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'in imlasında her zaman bu harfler medd yapılacak yerde yazılmaz. Besmele misâlinde olduğu üzere. Besmelenin, kaideye göre şöyle yazılması icab ederdi: باسم اله الر حمان الرَّحيم Belki de estetik mülâhazası ile imlâ böyle tutulmamış ve hatta, bâzı rivayetlere göre besmeledeki Sin harfinin -yazılırken- uzatılma emrini de bizzat Resûl-i Ekrem vermiştir. Bilindiği üzere besmele her seferinde Sin harfi uzatılmış olarak şöyle yazılır: باسم اللّه الر حمان الرَّحيم Bu imlâ, gerçekten besmeleye müstesna bir estetik değer kazandırmaktadır.

3- Hadisle ilgili olarak şunu da belirtelim: İbnu Hacer'in belirttiğine göre, bazı fukahâ bu hadise dayanarak namazda Fatiha'nın evvelinde her seferinde besmele okunması gerektiği hükmünü çıkarmıştır. Yani, Resûlullah, her rek'atte Fatiha'nın evvelinde besmeleyi okumuş olmalıdır. Halbuki, Müslim'in Hz. Enes'ten kaydettiği bir rivayette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazda besmeleyi okumadığı belirtilmiştir.

İbnu Hacer, besmelenin Fatiha'dan önce okunması meselesine, sadedinde olduğumuz hadisten delil çıkarmanın uygun olmayacağını belirterek, ihtilâfı çözer. Der ki: "Besmeleyi okuduğu zaman, Resûlullah'ın, medlere riâyet ederek okuduğunu belirtmek, her rek'atte Fatiha'nın evvelinde besmeleyi okuduğunu ihbâr mânasına gelmez. Çünkü, Hz. Enes (radıyallahu anh) besmeleyi burada medde misal olsun diye zikredivermiştir."[506]

ـ8ـ وعن أم سلمة رَضِىَ اللّهُ عَنْها.]أنَّهَا نَعَتَتْ قِرَاءَةَ رسول اللّه # قِرَاءَةً مُفَسَّرَةً حَرْفاً حَرْفاً[. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ للنسائى.

8. (912), Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'den, "Onun Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kıraatını açık bir şekilde

harf harf tavsif ettiği rivâyet edilmiştir." [Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 23, (2924); Ebu Dâvud, Salât 335, (1456); Nesâî, Salât 83, (2, 181).] [507]

AÇIKLAMA:

Rivayet, Tirmizî'de daha açık olarak kaydedilmiştir. Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'ye Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kıraatından sorulunca şu meâlde cevap verir: "Onun kıraatından size ne? (Onu taklid etmeniz takatınızı aşan bir şey!). O, namaz kılar, namaz kadar uyur, sonra tekrar uyuduğu kadar namaz kılar, sonra tekrar namazı kadar uyurdu, sabah oluncaya kadar." Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kıraatını harf harf açık bir şekilde târif eder. Şârihlerin belirttiği üzere tertil üzere ve tecvid kaidelerine uygun olarak yapılan bir okuyuş idi.
Tertil, Kur'ân'ı okurken teenni ve tedebbür ile ağır ağır okumaktır. Sadedinde olduğumuz rivayet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Kur'an'ı tertil üzere okuduğunu belirtmektedir. Bu hususta başka rivayetler de var. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) bunun ehemiyetini belirtmek maksadıyla şöyle buyurmuştur: "Tertil üzere tek sûre okumayı, tertilsiz olarak Kur'ân'ın tamamını okumaya tercih ederim." ‘نْ أُقْرَأَ سُورَةً أُرَتِّلُهَا اَحَبُّ إِلَىَّ مِنْ اَنْ اَقْرَ أَ الْقُرْ اَنَ كُلَّهُ بِغَيْرِ تَرْتِيلٍ Ümmü Seleme validemiz (radıyallahu anhâ), hadisin bir başka vechinde şu açıklamayı yapmıştır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kurân-ı Kerim'i okurken âyet âyet keserdi (yani her âyeti okuyunca bir duruş yapardı) ve Fatiha sûresini misal vermiş, sûreyi besmele ile başlayıp, âyet âyet keserek okumuştur:

بسم اللّه الرحمن الرحيم، الحمدللّه رب العالمين ، الرحمن الرحيم ، مالك يوم الدين. ..

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pâkleri olan Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'den yapılan bu rivayet birçok tarikden gelmiştir. Hadisciler sıhhati hususunda ittifak ederler. Nitekim Tirmizî hazretleri de hadis için: "Hasensahih" demiştir.
Bazı âlimler, bu rivayetlere dayanarak, her âyetin başında durmayı sünnet addederler. Ebû Amr ed-Dânî: "Bu, bana daha hoş geliyor" demiştir. Beyhakî ve diğer bâzıları da aynı kanaati paylaşırlar ve: "Efdal olanı, müteâkip âyetle irtibatı olsa bile, her âyetin başında durmaktır" derler. Onlara göre: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tarzına ve sünnetine uymak evlâdır." [508]

ـ9ـ وفي أخرى عن ابن مُغَفَّلٍ قالَ:]رَأيْتُ رسول اللّه # عَلى نَاقَتِهِ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفَتْحِ وَيُرَجِّعُ في قِرَاءَتِهِ.[أخرجه الشيخان وأبو داود.

9. (913)- Abdullah İbnu Muğaffel (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı devesinin üstünde Feth sûresini okurken gördüm. Sûreyi terci' üzere okuyordu." [Buharî, Fedailu'l-Kur'ân 24, 30, Meğâzi 48, Tefsir, Feth 1, Tevhid 50; Müslim, Müsâfirin 237, (794); Ebû Dâvud, Salât 355, (1467).] [509]

AÇIKLAMA:

İbnu Muğaffel'in bu rivayeti, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in terci' üzere Kur'ân tilâvet ettiğini ifade etmektedir. Tercî'in, sesi boğazda oynatarak nağme yapmak olduğunu, Kur'ân-ı Kerim'in bu şekilde okunmasının yasaklandığını (906 numaralı hadisi açıklarken) yukarıda belirtmiştik. Arada gözüken bu mütenâkız durum, şârihlerin, sadedinde olduğumuz hadis hususunda farklı yorumlar yapmalarına sebep olmuştur.

Zira, tercî'in yasak olması esastır. Ancak bu rivayet de, sahih rivayetlerdendir ve üstelik hadisin, Buharî'nin Kitabu't-Tevhid bölümündeki vechinde, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tercî'i nasıl yaptığı târif bile edilmekte, bir elifi yüksek sesle üç ayrı elifmiş gibi, آ آ آ diye okuduğu belirtilmektedir. Hattâ, hadisi İbnu Muğaffel'den hikâye eden Muaviye İbnu Kurre der ki: "(Sesime) halkın toplanacağından korkmasam, Hz. Peygamber'in nasıl terci'de bulunduğunu İbnu Muğaffel'in bana gösterdiği şekilde ben de size gösterirdim."

Kurtubî hazretleri "Bundan maksadın, medd mahallinde elifin işbâı (yani yeterince uzatılması, meddin tam olarak yapılıp hakkının verilmesi) olduğunu" söyleyerek, yasaklanan terci' olmadığına dikkat çekmiştir. Bazıları İbnu Muğaffel'in kulağına gelen tercîin, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) deve üzerinde olması haysiyetiyle, devenin hasıl ettiği sallantıdan ileri gelmiş olabileceğini söylemiştir. Bu kanaatte olan İbnu Esir, ilâveten terci' ile okumayı, Resûlullah'ın sadece Mekke fethi sırasında yapmış olabileceğini söyler, zîra terci' ile okuduğunu ihbâr eden rivayet Fetih günüyle ilgili... Başka yok. Nevevî, "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân'ı terci' ile de okumuştur" der.

Hadisi açıklayan şârihler, tercîe açık şekilde "caiz" demese bile kesin olarak "haram" da demiyorlar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' tan gelen sahih rivayet karşısında ihtiyatlı olmayı tercih ediyorlar.

Muhtelif hadislerde elhan (ezgili okuyuş), terci' ve tegannîyi (tecvidli okuyuş) emredici ifadelerden Kur'ân-ı Kerim'in hoş ve cazib bir üslübla okunmasının gereğini anlayan İbnu Hacer şöyle der:

"Şurası muhakkak ki insan nefsinin terennümle okunan kıraatı, dinleme hususunda duyduğu meyil, terennümsüz kıraate duyduğu meyilden fazladır. Çünkü hoşa giden şey, kalbi rikkate getirmede olsun, ağlatmada olsun daha müessirdir.

Kur'ân'ın elhânlı (ezgili) okunmasının caiz olup olmadığı hususunda selef ihtilaf etmiştir. Ancak, sesin güzelleştirilmesi ve güzel sesin güzel olmayana takdim ve tercih edilmesi hususunda ihtilaf mevzubahis değildir.
Abdulvehhâb el-Mâlikî'nin rivayetine göre, İmam Mâlik, elhânlı kıraatın haram olduğunu söylemiştir. Aynı şekilde Ebu't-Tayyib et-Taberî, el-Mâverdî, İbnu Hamdân el-Hanbelî de bir çok ehl-i ilmin bu görüşte olduğunu rivâyet etmişlerdir. İbnu Battâl, İyâz, Kurtubî gibi bazı Mâlikîler, Mâverdî, el-Bendenîcî ve Gazâlî gibi Şafiîler, Sâhibu'z-Zahîre gibi Hanefîler mekruh olduğunu rivayet etmişlerdir. Ebu Ya'lâ ve İbni Akîl gibi bazı Hanbelîler de bu görüşü benimsemişlerdir. Diğer taraftan, İbnu Battâl, Sahâbe ve Tabiin'e mensup bir cemaatten de câiz olduğunu rivayet etmiştir. Şâfiî hazretlerinin de hükmü böyle. Ebû Hanife'nin de buna hükmettiğini Tahâvî rivâyet etmektedir. Şâfiî ulemâsından El-Fûrânî: "Câiz ve hatta müstehabtır. Görülen zâhirî ihtilâf ise, harflerin telaffuzunda mahreçlerine riâyet endişesinden kaynaklanır" der. Mahrecin bozulması halinde elhânın haram olduğunda icmâ bulunduğunu Nevevî et-Tibyân'da şöyle nakleder: "Ulema, Kur'ân-ı Kerim'in okunuşunda sesin güzelleştirilmesinin müstehab olduğunda icmâ etmiştir, yeter ki medd yapılırken normal hudud aşılmamış olsun. Şayet haddi aşarak bir harf ziyade etse veya bir harf gizlese bu haramdır... İmam Şafiî: "Eğer elhân, elfazdan herhangi birinin mahrecinden dışarı çıkmasına sebep olursa haramdır" demiştir."[510]

ـ10ـ وفي أخرى عن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها. قالت:]كانَ رسولُ اللّهِ # يَقْرأ: بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرحَيمِ الحَمْدُللّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ يُرَتِّلُ آيَةً آيَةً[. أخرجه رزين.

10. (914)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Bismillahirrahmanirrahim, elhamdu

lillâhi rabbilâlemin diye Fâtiha sûresini âyet âyet tertil üzere okurdu." [Rezîn ilavesidir.] [511]

AÇIKLAMA:

Tertil kelime olarak, bir şeyin tertib ve tanzimini güzel kılmak, açık seçik beyan etmek demektir. Kur'ân'ın tertili, her harfinin, edasının, nazmının, mânâsının hakkını doyura doyura vererek okunmasıdır. Bu okuyuş ağır ağır ve teennî ile yapılır. Müzzemmil sûresinde Kur'ân'ın tertil üzere okunması emredilmektedir (4. âyet).[512]

ـ11ـ وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال لى رسول اللّه #: اقْرَأ علَىّ الْقُرآنَ فقُلْتُ: أقْرَأُ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ أُنْزِلَ؟ فقَالَ: إنِّى أُحِبُّ أنْ أسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِى فَقَرَأتُ عَلَيْهِ سُورَةَ النِّسَاءِ حَتَّى بَلَغْتُ هذِهِ اŒيةَ: فَكَيْفَ إذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلى هؤَءِ شَهِيداً. فقَالَ: حَسْبُكَ. فَالْتَفَتُّ فَإذَا عَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ[. أخرجه الخمسة إ النسائى.

11. (915)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:

"- Kur'ân'ı bana oku!" dedi. Ben (hayretle):

"- Sana indirilmiş bulunan Kur'ân'ı mı sana okuyayım?" diye sordum. Bana:

"- Evet, ben onu kendimden başkasından dinlemeyi seviyorum!" dedi. Ben de ona Nisa sûresini okumaya başladım. Ne zaman ki, "Her ümmete her şâhid getirdiğimiz ve ey Muhammed, seni de bunlara şâhid getirdiğimiz vakit durumları nasıl olacak?" mealindeki âyete (41. âyet) geldim.

"- Dur!" dedi. Durdum ve dönüp Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a baktım. Bir de ne göreyim, iki gözünden de yaşlar akıyordu." [Buharî, Fedâilu'l-Kur'ân 32, 33, 35; Müslim, Musâfirin 247, (700); Tirmizî, Tefsir, Nisa, (3027, 3028); Ebû Davud, İlm 13, (3668).][513]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen Kur'ân kelimesiyle, Kur'ân-ı Kerim'in tamamı değil, bir kısmı kastedilmiştir. Yani Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Bana Kur'ân'dan bir parça oku" demek istemiştir.
Resûlullah'ın bir başkasından Kur'ân dinlemeyi sevmesi, arz ve mukâbele müessesesini sünnet kılma gayesine râci olduğu gibi, başkasından dinlemek, daha iyi anlamaya, âyetler üzerinde daha iyi düşünmeye, imkân sağladığı için de olabilir. Zîra okuyan, kıraat ve kıraat kâideleriyle meşgul olduğu halde, dinleyen boştur, düşünmeye, tefekküre, daha iyi anlamak için zihnî gayrete imkân ayırabilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada dinlemeyi müesseseleştirdiği gibi, Übey İbnu Ka'b'a da okuyarak, hem tilâvetin âdâbını, kaidelerini tâlim buyurmuş, hem de kıraatı müesseseleştirmiş, sünnet kılmıştır (bak 4458. Hadis).
Nevevî: "Kıraat sırasında ağlamak âriflerin ve sâlihlerin şiârıdır" der. Gazâli de kıraat sırasında ağlamanın müstehab olduğunu söyler. Âyet-i kerime de tilâvet karşısında ağlayanları över: "Ağlayarak çeneleri üstüne (yüzü koyun) kapanıyorlar ve bu onların derin saygısını artıyor" (İsra 109).
İbnu Hacer, ağlayabilmenin yolunu şöyle açıklar: "Kişi, Kur'ân'da zikri geçen şiddetli tehditleri ve cehennem azabıyla ilgili vaidleri (korkutmaları) Cenab-ı Hakk'ın bu husustaki kesin kararlarını düşünerek kalbini korku ve hüzünle doldurur. Sonra bu hususlara giren taksiratına, eksikliklerine nazar eder. Buna rağmen hüzün hissedip gözleri yaşla dolmazsa, bu husustaki

eksikliğine ağlasın, zira böylesi bir tefekküre rağmen hüzün duymamak en büyük musibetlerdendir."
Şârihlere göre, rivâyette belirtilen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ağlaması, ümmetine karşı duyduğu merhametten ileri gelen bir ağlamadır. Zira tilâvet edilmiş olan âyet ümmetinin âhiretteki ahvâliyle ilgilidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir an için, ümmetinin her zaman iyi olmayan ameline şehadet edeceğini ve bunun da onların cezalanmalarına müncer olacağını, sonra onlar lehine şefaat taleb edeceğini, vs. gözü önünde canlandırarak acıyıp ağlamıştır.[514]

ـ12ـ وعن أسماء رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]مَا كاَنَ أحَدٌ مِنَ السَّلَفِ يُغْشَى عَلَيْهِ وَ يُصْعَقُ عِنْدَ تِوَةِ الْقُرآنِ، وَإنَّمَا كانُوا يَبْكُونَ وَيَقْشَعِرُّونَ، ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إلى ذِكْرِ اللّهِ[. أخرجه رزين .

12. (916)- Esma (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Seleften hiç kimse Kur'ân-ı Kerim'in tilâveti sırasında bayılıp düşmezdi. Onlar ağlarlar ve ürperirlerdi. Sonra bedenleri ve kalpleri zikrullah için yumuşardı." [Rezîn ilavesidir. (Bağavî Tefsiri'nden alınmıştır 7, 238).] [515]

AÇIKLAMA:

Rivâyetin Bağavî'deki aslı şöyle:
"Urve İbnu Zübeyr der ki: "Büyükannem Esmâ Bintu Ebî Bekr'e sordum:
"- Kendilerine Kur'ân okunduğu zaman Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabı ne yaparlardı?"
Bana şöyle cevap verdi:
"- Kur'ân-ı Kerim'de Cenab-ı Allah'ın tarif ettiği şekilde hareket ederlerdi: Gözleri yaşla dolar, bedenleri ürperirdi."

Ben kendisine:
"- Ama, bugün insanlar, kendilerine Kur'ân okununca düşüp bayılıyorlar" dedim. Şu karşılıkta bulundu:
"- Eûzu billâhi mine'şşeytâni'rracîm!"
Rivayete göre, İbnu Ömer (radıyallahu anh), yere düşmüş bir Iraklıya rastlar ve "Buna ne olmuş?" diye sorar.
"- O, Kur'ân'ın tilâvetini veya Allah'ın zikrini işitti mi bayılır düşer" derler. İbnu Ömer şu karşılıkta bulunur:
- "Biz de Allah'tan korkarız ama bayılıp düşmeyiz!"
İbnu Ömer (devamla): "Böyle düşenin içine şeytan girmiş olmalı. Bu davranış Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in ashabında görülen bir şey değildir" der.
Şu halde, Kur'ân tilâveti sırasında ağlamak âdâbtandır, ama düşüp bayılmak, yırtınıp dövünmek gibi gayr-ı tabî tezâhürat edebe uymaz, sünnete de aykırıdır. Bu çeşit zoraki yapmacıklardan kaçınmak gerekir.[516]

ـ13ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. قال:]قال رسول اللّه #: مَنْ قَرَأ مِنْكُمْ بِالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ فَانْتَى إلى ألَيْسَ اللّهُ بِأحْكَمِ الحَاكِمِينَ؟ فَلْيَقُلْ: بَلَى وَأنَا عَلى ذلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ. وَمَنْ قَرَأَ أقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَانْتَى إلى: ألَيْسَ ذلِكَ بِقَادِرٍ عَلى أنْ يُحْيِىَ الْمَوْتَى؟
فَلْيَقُلْ: بَلى، وَعِزَّةِ رَبّنَا. وَمَنْ قَرَأوَالْمُرْسَتِ فَبَلَغَ: فَبِأىِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ؟ فَلْيَقُلْ آمَنَّا بِاللّهِ تَعَالى[.
أخرجه أبو داود بطوله، والترمذى إلى الشاهدين .

13. (917)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden kim Vettîni ve'zzeytûni sûresini okuyup son âyeti olan: "Allah hâkimlerin hâkimi değil mi?" (8. âyet) ayetine gelince: "Evet, ben buna

şehâdet edenlerdenim" desin. Kim de Lâ uksimu biyevmi'lkıyâme'yi okuyup son âyeti olan "(Bütün bunları yapan Allah) ölüleri tekrar diriltmeye kâdir değil midir?" (Kıyamet 40) âyetini de okudu mu: "Rabbimizin izzetine andolsun evet!" desin. Kim de Mürselât sûresini okuyup en sondaki, "Artık bundan sonra hangi söze inanacak onlar?" (50. âyet) âyetini de tamamladı mı: "Allahu Teâla'ya inandık" desin." (Ebu Dâvud, Salât 154, (887); Tirmizî, Tefsir, Tin, (3344), Hadis; Ebu Dâvud'da tam olarak, Tirmizî'de, "Ben buna şehâdet edenlerdenim"e kadar olan kısmı rivâyet edilmiştir.][517]

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler, mezkur sûreler okunduğu zaman belirtilen kelimeleri söylemenin müstehab olduğunu, böyle yapmanın, okuyan kişi namazda veya namaz dışında da olsa farketmeyeceğini söylerler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın istiğfar taleb etmeyi emreden âyetlerde istiğfarda bulunduğu, istiâze taleb etmeyi emreden âyetlerde de istiâzede bulunduğuna dâir rivayetler gözönüne alınınca, Kur'ân'ı düz okuyup geçmektense, mânasına nüfuz ederek, sindire sindire ve beyan ettiği hakikatleriyle hallenerek, derpiş ettiği mânevî atmosferi ruhen ve şuurlu olarak yaşayarak okumamızı irşâd ettiği kanaatine varabiliriz. Kur'ân-ı Kerim'i ayda bir sefer hatmetmeyi tavsiye etmesi, hele beş günden daha az zamanda hatmetmeye izin vermemesi de bu hususu te'yid eden bir keyfiyettir. Zîra Kur'ân süratli okundukça tefekkür azalır, ruhen nüfûz etme, aklen idrâk etme nisbetleri düşer. Müteakip rivayetler de bu açıdan mânidardır.[518]

ـ14ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسول اللّه #: إذَا قامَ أحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَاسْتَعْجَمَ

الْقُرآنُ عَلى لِسَانِهِ فَلَمْ يَدْرِ مَا يَقُولُ فَلْيَضْطَجِعْ] أخرجه مسلم وأبو داود.

14. (918)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden biri geceleyin kalkınca Kur'ân diline dolaşıp ne dediğini anlamamaya başlayınca hemen yatsın." [Müslim, Müsâfirin 223, (787); Ebû Davud, Salât 308, (1311).][519]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet gece ibâdetlerinin uykulu uykulu yapılmamasını irşâd eder. Gerek namazda ve gerek namaz dışında Kur'ân-ı Kerim tilâveti uyku hâli galebe çalınca, dile ağır gelmeye başlar. Yanlış veya eksik telâffuzlar, atlatmalar, kekelemeler, gereksiz yerlerde duraklamalar gibi haller, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendisinde "dile dolanma" diye ifâde buyurulmuştur. Şu halde bu haller başlar başlamaz, nefsi zorlamayıp uykuyu tamamlamak Nebevî tavsiye olmaktadır. Ebû Davud'un bir başka rivayetinde: "Sizden biri namazda uyuklamaya başlayınca uykusu gidinceye kadar yatsın. Zira uykulu uykulu namaz kılan kimse istiğfar etmek isterken kendi kendine küfreder" buyurularak maksad daha açık ifade edilmiştir.[520]

ـ15ـ وعن حذيفة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]يَا مَعْشَرَ الْقُرَّاءِ اسْتَقِمُوا فقَدْ سَبَقْتُمْ سَبْقاً بَعِيداً، وَإنْ أخَذْتُمْ يَمِيناً وَشِمَاً لَقَدْ ضَلَلْتُمْ ضً بَعِيداً[. أخرجه البخارى.

15. (919)- Huzeyfe (radıyallahu anh) şöyle demiştir: "Ey Kurrâ cemâati, doğru yolda gidin. Siz çok öne geçmiş kimselersiniz. Eğer (doğru yoldan ayrılarak, ifrat ve tefritle), sağa sola

meyledecek olursanız (kötülükte çok öne geçmiş bulunarak) büyük bir dalâlete düşmüş olacaksınız." [Buharî, İ'tisam 2.][521]

AÇIKLAMA:

Huzeyfe tubnu'l-Yemân (radıyallahu anh)'ın hitab ettiği kurrâ, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in istişâre meclisini teşkil eden Kur'ân ve sünnet ulemasıdır. Esasen kurrâ, lügat olarak "kâri"nin cemidir. Kâri, bilindiği gibi okuyan demektir ve İslâm'ın başında, Kur'an talebesi, Kur'ân hafızı, âlim gibi değişik mânalarda kullanılmıştır. Ancak bu rivayetle ilgili, Buhârî'de gelen açıklamadan, Hz. Huzeyfe'nin hitab ettiği cemaatin, Hz. Ömer'in çevresindeki ulemâ grubu olduğu anlaşılmaktadır.
Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh) onlara: "Allah'ın emirlerini yapmak, nehiylerindenkaçmak sûretiyle doğru yolda gidin, sizler Resûlullah'a ilk inanıp biat edenler olarak sonradan Müslüman olanlara nazaran mevkice, manevî mertebece hepsinden öndesiniz, mümtaz bir makama sahipsiniz. Hâl böyle iken doğru yoldan bir ayrıldınız mı pek açık bir sapıklığa düşer ve dalâlette öncülüğü almış olursunuz" demek istemiştir. Buradan da anlaşılıyor ki muhatapları ilk Müslümanlardan müteşekkil bir cemaattir. Bunların Kur'ân ve sünnete yapışmaları, her çeşit hayırda öncülüğü almaları demektir. Zira, arkadan gelenler, bunların amelleriyle amel etse de İslâm'da öncülüğü almış olanlara yetişmesi mümkün değildir. اَلسَّبَبُ كالْفَاعِلِ "Sebep olan, yapanın da sevâbına iştirak eder" sırrınca, arkadan gelenler ne kadar fazla kazansalar da, bunların sevabı, sebep olmuş bulunan öncekilere aynen ilâve edileceğinden öncekilerin önüne geçmeleri mümkün değildir. Bu sebeple İslâm'ın bânileri durumunda olan Ashab'ı, fazilette, arkadan gelenlerin hiçbiri geçemez.
Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh)'nin, bu sözünü, şu meâldeki âyetten iktibas ederek söylediği kabûl edilir: "Bu dosdoğru olan

yoluma uyun. Sizi Allah yolundan ayrı düşürecek yollara uymayın. Allah bunları size sakınasınız diye buyurmaktadır" (En'âm 53).
Bu hadisin, hükmen merfu olduğu da kabul edilmiştir. Bu hadisten, Sırat-ı Müstakim üzere gitmiş bulunan ilk Muacir ve Ensarîlerin -Resûlullah'ın sağlığında şehid olmuş veya Resûlullah'tan sonra yaşayıp şehid olmuş veya yatağında vefat etmiş olsun hepsinin- faziletlerine ve üstünlüklerine dâir hüküm de çıkarılmıştır. Allah hepsinden razı olsun. [522]

ÜÇÜNCÜ FASIL

KUR'ÂN'I HİZB VE EVRAD KILMA

1ـ فيه حديث عبداللّه بن عمرو بن العاص:]ألَمْ أُخْبَرْ أنَّكَ تَصُومُ النَّهَارَ وَتقُومُ اللّيْلَ؟[وَتقدم في باب اقتصاد في اْعمال.

1. (920)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs'ın daha önce zikri geçen: "Bana haber verildi ki sen gündüzleri oruç tutuyor, geceleri de namaz kılıyormuşsun, doğru mu?.." diye başlayan hadis bu konuya girer. Oraya bakılsın (33. hadis). [523]

2ـ وعن عبد الرحمن بن عبدالقارى. قال:]سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الخطابِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يَقُولُ. قَالَ رسولُ اللّه #: مَنْ نَامَ عَنْ حِزْبِهِ مِنَ اللّيْلِ أوْ عَنْ شَئٍ مِنْهُ فَقَرَأهُ مَا بَينَ صَةِ الْفَجْرِ وَصَةِ الظُّهْرِ كُتِبَ لَهُ كَأنَّمَا قَرَأهُ مِنَ اللّيْلِ[. أخرجه الستة إ البخارى.

2. (921)- Abdurrahmân İbnu Abdi'l-Kârî (rahimehullah) anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh)'ın şöyle

söylediğini işittim: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kim geceleyin hizbini veya hizbinden bir kısmı okumadan uyursa bunu sabah namazı ile öğle namazı arasında tamamlasın. Bu takdirde, sanki gece (mûtad vaktinde) okumuş gibi aynı sevâba nail olur." [Müslim, Müsâfirin 142, (747); Muvatta, Kur'ân 3, (1, 200); Tirmizî, Salât 20, (581); Ebû Davud, Salât 309, (1313).][524]

AÇIKLAMA:

Hizb, kelime olarak, tâife, gürûh, bölük, kısım, grub gibi mânalara gelir. Kur'ân hizbi denince her cüz'ün belli bir kısmı kastedilir. Bir de belli bir prensip üzere belli vakitlerde devamlı okunan şey, bu Kur'ân olur, me'sur dualar olur, salâvatlar olur vs. belli bir prensiple müdâvemet üzere okunduğu için hepsine hizb denir. Cem'i ahzâb gelir.
Aynı mânada olmak üzere vird kelimesi de kullanılır. Vird cemî (çoğul) olarak da evrâd şekliyle de kullanılır. Bu kelimeden dilimize bir de tabir geçmiştir. Vird-i zeban etmek diline dolamak, dilinden düşürmemek demektir.
Yukarıdaki hadis gece ibâdetine teşvik eden rivayetlerdendir. Daha önce de belirtildiği gibi (bak. 848. hadis) İslâm dini, gece vaktinin boş ve ölü geçirilmemesine büyük ehemmiyet vermiştir. Nüzûl sırasında üçüncü olan Müzzemmil sûresinin gece kalkışını emrettiğini ve gecenin nasıl değerlendirilmesi gerektiğini açıklayan teferruata yer verdiğini gözönüne alınca vahyin başlangıcıyla birlikte bu meselenin ele alınacak ana meselelerden biri yapıldığını anlarız. Esasen Kur'ân-ı Kerim'de, gece kalkışına (kıyâmu'lleyl) teşvik eden pekçok âyet mevcuttur.
Şu halde yukarıdaki rivayette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "Allah ve Resûlü'nün irşadlarına uyarak gece kalkışını prensip edinmiş bir mü'min, uyku arızası sebebiyle

kalkamadığı takdirde -alışkanlığa dönüşmüş niyyeti sebebiyle- onu gündüz telâfi edince, Cenâb-ı Hakk'ın bu ibâdeti, aynen gece yapılan gibi kat kat sevablı olarak kabul edeceğini" müjdelemektedir. Şârihler, bunun bir lütf-i ilâhî olduğunu belirtirler. Gerçekten lütuftur, zîra, normalde daha az sevaplı olan gündüz nâfileleri, geceleri kalkmayı alışkanlık hâline getirmiş kul hakkında, bir lütuf olarak, gece gibi mükâfaatlandırılıyor.

Şu halde hayatımızı faydalı ve hayırlı işlere alıştırınca, uykudan daha mâzur kılıcı; kaçınılmaz meşguliyet, kaza, hastalık, musibet ve hatta "ölüm" gibi sebeplerle bu hayırlı işleri yapamayacak durumlarda bile lütf-i ilahî olarak normal zamanın sevabına nail olmaya devam etmekteyiz. Nitekim, kısa bir ömürle ebedî cennet veya cehennemi kazanmak da bu "niyet"le izah edilmiştir: "Mü'min ebediyen yaşasaydı kulluk üzere devam edecekti, o niyette ve o azimde idi. Allah da bu niyetine binâen ebedî cennetle mükâfaatlandırmaktadır. Kâfir de öyle ebediyen küfre azmetmiştir" denmiştir. Resûlullah'ın müjdesini bir kere daha hatırlıyalım: نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خيْرٌ مِنْ عمله

"Mü'minin niyyeti amelinden hayırlıdır."

Bu hadis, İslâm'ın fıtrat dini olduğunu bir kere daha hatırlatmaktadır. Gece ibadetleri yapılmalıdır, ancak fıtratın tabii seyri zorlanmamalıdır. Uyku fıtrî bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyacın, ibâdet maksadıyla gözardı edilmesi, bastırılması câiz değildir. Arkadan başka mahzurlar getirebilecek, sıhhati bozabilecektir. Öyle ise çok yaparak sonunda aksatmaktansa, az da olsa devamlı yapmak daha makbuldür. Bunun miktarı da vücudun fıtrî ve tabii seyri ile ta'yin edilmelidir. Evet gece kalkışı mü'minin prensibi olacak, ama müddeti belli bir ölçüde uyku hâline bırakılacak; uyku galebe çalınca bırakılacak. Uyku durumunun önceki gündeki yorgunluk durumuyla, alınan gıda ile alâkası var. Şu halde fıtrî seyir bunu ayarlayacaktır. Hadisten anladığımız o ki, Resûlullah bu fıtrî seyrin bozulmamasını tavsiye etmektedir.

Muvatta rivayetleri arasında yer alan şu hadis bu hususu te'yid eder:
"Hiç kimse yoktur ki, geceleyin uykusu galebe çalarak terkettiği bir gece namazı bulunsun da, o kimseye o namazın ecri yazılmasın. O kimse için uykusu bir sadakadır."

هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّنَا [525]

İKİNCİ BAB
KIRAATLER HAKKINDADIR
Bu babda iki fasıl vardır.
*
BİRİNCİ FASIL
İHTİLAFIN CEVAZI HAKKINDA
*
İKİNCİ FASIL
KIRAATLERLE İLGİLİ RİVAYETLER

İKİNCİ BAB

KIRAATLER

BİRİNCİ FASIL

İHTİLÂFIN CEVAZI

ـ1ـ عن عمر بن الخطاب رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال: [سَمِعْتُ هِشَامَ بْنَ حَكِيمِ ابنِ حِزَامٍ يَقْرأُ سُورةَ الْفُرْقَانِ عَلى حُرُوفٍ كَثِيرةٍ لَمْ يُقْرِئْنِيهَا رسول اللّه # فَكِدْتُ أنْ أُسَاوِرهُ في الصَّةِ فَتَرَبَّصْتُ بِهِ حَتَّى سَلّمَ فَلَبَّبْتُهُ بِردَائِهِ. فقُلْتُ: مَنْ أقْرَأكَ هذِهِ السُّورةَ؟ قَالَ أقَرأنِيهَا رسول اللّه #. فَقُلْتُ: كَذَبْتَ، إنَّ

رسولَ اللّه # أقْرَأنِيهَا عَلى غَيْرِ مَا قَرَأتَ. فَانْطَلَقْتُ بِهِ أقُودُهُ إلى رسول اللّهِ # فقُلْتُ: يَا رسُول اللّهِ إنِّى سَمِعْتُ هَذَا يَقْرَأ سُورَةَ الْفُرْقَانِ عَلى حُرُوفٍ كَثِيرةٍ لَمْ يُقْرِئْنِيهَا. فقَالَ: أرْسِلْهُ. اقْرَأ يَا هِشَامُ. فقَرَأ الْقِرَاءَةَ الَّتِى سَمِعْتُهُ يَقْرَأ. فقَالَ رسولُ اللّه #: هكَذَا أنْزِلَتْ. ثُمَّ قالَ لى اقْرَأ يَا عُمَرُ. فقَرَأتُ الْقِرَاءَةَ الَّتِى أقْرَأنِى. فقَالَ رسولُ اللّه # هكَذَا أنْزِلَتْ، إنَّ هذَا الْقُرآنِ أنْزِلَ عَلى سَبْعَةِ أحْرُف فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ[. أخرجه الستة. »المُسَاوَرَةُ« المواثبة .

1. (922)- Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hişâm İbnu Hakim İbni Hizâm'ı, Furkân sûresini farklı şekillerde okurken dinledim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana bu şekillerden hiçbiriyle okumamıştı. Namazın içinde adamın üzerine atılacak oldum. Kendimi zorla zabtedip namazı bitirmesini bekledim. Selâmı verir vermez ridasından tutup kendime doğru çektim ve: "Sana bu sûreyi (böyle okumayı) kim öğretti?" diye sordum. Hişâm: "Onu bana Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğretti!" demez mi! (Tepem attı):
"- Yalan söylüyorsun, onu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana da öğretti, ama senin okuduğuna hiç benzemiyor!"
dedim. Adamı derdest edip doğru Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a götürdüm.
"- Ey Allah'ın Resûlü, dedim, bu adamı Furkan sûresini, bana hiç okumadığın çok farklı şekillerde okuyor gördüm!"
Resûlullah, sükûnetle:
"- Hele yakasını sal!" diye emretti ve ona dönerek:
"- Ey Hişâm oku bakalım!" dedi. Hişâm, kendisinden işittiğim şekilde, sûreyi yeniden okudu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana yönelerek:
"- Evet, sûre bu şekilde indirildi!" buyurdu. Sonra bana:

"- Ey Ömer, dedi. Sen de oku!"
Aynı sûreyi ben de, bana öğretmiş olduğu şekilde okudum. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu açıklamayı yaptı:
"- Evet sûre bu şekilde (de) nâzil oldu. Biliniz ki, bu Kur'ân yedi harf (şekil) üzere indirilmiştir. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onunla okuyun." [Buharî, Fedailu'l-Kur'ân 5, 27, Husûmat 4, Tevhid 53; Müslim, Müsâfirin 270, (818); Ebû Davud, Salât 357, (1475); Tirmizî, Kırâ'ât 2, (2944); Nesâî, Salât 37, (2, 150-152); Muvatta, Kur'ân 5, (1, 102).[526]

AÇIKLAMA:

Sadedinde olduğumuz hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Kur'ân-ı Kerim'in yedi harf üzerine indiğini belirtmektedir. Yedi harf'ten maksad nedir?
İslâm alimleri bu konuda farklı yorumlar ileri sürmüşlerdir. İbnu Hacer bunların 35'e çıktığını Kurtubî'den naklen kaydeder. Kurtubî de İbnu Hibbân'dan naklen bu rakamları vermiştir. Biz hadisle ilgili fazla teferruata girmeden bilinmesi gereken mühim birkaç hususu aydınlatacağız:
1- Yedi harf'ten maksad "yedi vecih"tir. Yani yedi farklı okunuş. Kur'ân-ı Kerim'in, yedi vecihten her biriyle okunması caizdir. Bu ifâde bizi Kur'ân'daki her kelime ve her bir cümlenin yedi ayrı şekilde okunuşu vardır zannına götürmemelidir. Demek istenen şudur: Bazı kelimeler farklı şekillerde okunabilir, bu farklılıklar yediye ulaşır, daha fazla olmaz. Mamafih, fiiliyatta yediden fazla vecihte okunan kelime var ise de bunlar nadirat nevindendir. Büyük çoğunluk yedi çeşitte kalmakta veya farklılıklar medd ve imâle gibi edâ keyfiyetinde husule gelmektedir.
Yediden fazla okunuşu olan kelimelerin varlığı ile hadisde gelen "yedi" rakamı arasındaki tezadı izah sadedinde, şu da söylenmiştir: "Hadisteki "yedi" ile gerçek yedi sayısı

kastedilmez. Bu, ifadede kolaylık ve suhulet için başvurulan bir üslubtur. Arapça'da yedi, "on"dan az sayılarda çokluğu ifade için kullanılır. Tıpkı "on"lu çokluğu ifade için yetmiş, "yüz"lü çokluğu ifade için yedi yüz rakamının kullanılması gibi" Kadı İyâz ve bir grup ulemânın görüşü budur.
2- Başka rivayetler de gözönüne alınınca Resûlullah devrinde, kıraat hususunda ortaya çıkan anlaşmazlığın Hz. Ömer ile İbnu Hakim arasında geçen bu hadiseden ibâret olmadığı anlaşılır. Başka vak'alar da mevcuttur. Bilhassa Übey İbnu Kâ'b'la İbnu Mes'ud (radıyallahu anhümâ) arasında cereyan eden ihtilâf bunlardan biri olarak hatırlatmaya değer.
3- Kur'ân sûreleri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e bir kere inmiş olduğu halde "yedi harf üzerine indirildi" ifadesi, bir sûrenin yedi kere indirilmiş olma ihtimalini hatıra getirebilir. Âlimler bunu arza ile izâh ederler. Yani, her Ramazan'da, o âna kadar inmiş olan bütün vahiyleri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Cibrîl (aleyhisselam)'den dinler, sonra câmide cemaate okurdu. Bu hadiseye arza denir. Şu halde, bu arza'ların herbirinde farklı kıraatler tâ'lim buyurulmuştur. Nitekim Buharî'nin bir rivayetinde: "Kur'ân'ı Cebrâil (aleyhisselam) bana bir harf üzerine okutmuştu. Ben kendisine müracaat ederek daha çok harf üzerine okutmasını taleb ettim, o artırdı, ben tekrar artırmasını taleb ettim, o da artırdı; böylece yedide karar kıldık" buyurur.
4- Tirmizî'nin bir rivayeti, "yedi harf" meselesinin içtimâî buudunu göstererek bir başka açıklık getirmektedir. Rivâyete göre Hz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Cebrâil'e şöyle bir endişe arzeder: "Ben ümmîlerden müteşekkil bir ümmete gönderildim. (Hepsi aynı kapasite ve anlayışta değil), kimisi pek âciz, kimisi çok yaşlı, kimisi köle, câriye ve kimisi de okuma yazması olmayan insanlar!" Bunun üzerine Cebrâil, (Kur' ân'ın herkesin anlıyabileceği bir üslup zenginliğine sahip olduğunu belirtmek maksadıyla):

يَا مُحَمَّدُ إَنَّ الْقُرْآنَ اُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أحْرُفٍ

"Ey Muhammed, (merak etme) Kur'ân yedi harf üzerine indirilmiştir" der. Aynı âyetten mizaçları, ilmî seviyeleri, içtimâî muhitleri, hatta devirleri değişik olan kimselerin istifade etmeleri, farklı mânalar çıkarmaları, onun yedi harf üzere gelişinin en güzel tezâhürü ve te'yididir.
5- Kur'ân'ın yedi harf üzerine inmesi, belirtileceği üzere değişik yorumlara tâbi tutulmuş olsa da orada keyfilik sözkonusu değildir. Bu farklılıkların mûteber olması, Resûlullah'tan sahih rivayetlerle intikâl etmesi şartına bağlıdır. Nitekim sadedinde olduğumuz rivâyet bunu göstermektedir. Hem Hz. Ömer ve hem de Hz. Hişâm (radıyallahu anhümâ) kendi "harf"lerini Resûlullah'tan işittiklerini söylemişlerdir. Mamafih, Resûlullah'tan işitilmemiş olan "müterâdif"lerle de okunduğunu gösteren rivâyetler mevcuttur. Meselâ Hz.Ömer (radıyallahu anh): İbnu Mes'ud'un, حَتَّى حِينَ tabirini, زعَتَّى حِينَ diye okuduğunu işitince: "Kur' ân, Hüzeyl lehçesine göre inmedi, halka Kureyş lehçesine göre oku, sakın Hüzeyl lehçesine göre okuma" diye yazarak müdahale eder. Mamafih, bu çeşit örnekler Hz. Osman zamanında sağlanan icmadan önceye aittir.
6- Hz.Osman Zinnureyn efendimiz (radıyallahu anh) Kur'ân-ı Kerim'i, Kureyş imlâsı üzerine yazdırmış, Kureyş lehçesine göre okunmasını emretmiş ve böylece ümmet, tek bir kıraate sevkedilmiştir. Bütün Ashâb bu dâvete uymuş, neticede kıraat birliği, icma ile sâbit olmuştur.
Bu icmaya rağmen, âlimler, Kur'an'ın yedi harf üzerine okunup okunmayacağını münakaşa etmiştir. Taberî ve diğer bazı âlimler, sadece Hz.Zeyd İbnu Sâbit'in okuduğu şekil caizdir, öteki kıraatler caiz değildir, demiştir. Bakillânî de bu görüşü benimser.
Eş'ârî hazretleri ise cevâzın asıl olduğu, bunu yasaklamanın mümkün olmadığı kanaatindedir. Şöyle der: "Müslümanlar, Allah tarafından indirilen ve okunmasına müsaade edilmiş bulunan kıraatleri menetmenin câiz olmayacağında ittifak etmişlerdir. Allah'ın müsaade ettiği bir şeye mâni olmak kimsenin yetkisine girmez. Bu yedi harf kıraatlerimizde

mevcuttur. Ancak Kur'ân'ın muhtevasında dağınık halde bulunmakta ve nerelerde olduğu kesinlikle bilinmemektedir. Buna göre tevâtüren nakledilen yerlerde bir harfi, diğerinden ayırmaksızın Kur'ân'ı vücuh üzere okumak câizdir. Meselâ Nâfi'in harfi, Kisâî ve Hamza'nın harfleri ile birlikte ezberlenebilir. Bunda bir zorluk da yoktur. Zira Cenâb-ı Hakk, kullarına kolaylık olsun diye Kur'ân'ı yedi harf üzere indirmiştir."

Kıraat hususunda Ashab'ın icma ettiğine inanan Hattâbî de şöyle demiştir: "Bu meselede en mâkul söz şudur: "Kur'ân-ı Kerim, okuyanın, kolayına geldiği şekilde okuyabilmesi için yedi harf üzere indirilmiştir. Bu bir ruhsattır. Ancak bu ruhsat, mânanın birbirini tuttuğu, yahut birbirine yakın olduğu yerlerde câizdir. Sonra bu, kıraat hususunda Ashab'ın icmaından önceki devrede caizdi. Şimdi ise, icmaya muhalif kıraat, câiz olamaz."

Tahavî de buna yakın bir kanaat beyan eder. Ona göre, "Yedi harf üzerine kıraat, hassaten İslâm'ın bidayetindeki zaruret sebebiyle câiz idi. Çünkü Arap kabileleri arasında ciddi lehçe farkları vardı. Hepsini öğrenmek güç olduğu gibi, hepsini aynı lehçeye icbar da mümkün değildi. Müslümanlar arasında okuma yazma bilenlerin sayısı artınca, zaruret ortadan kalktı ve kıraatler de birleştirildi."

Bu meselede en muteber izah İbnu Mes'ud'a aittir. Bu yüce sahabi (radıyallahu anh), hadiste geçen "yedi harf"le Arap lehçelerinin kastedildiğine işareten şöyle der: "Ben muhtelif kabilelerden Kur'ân okuyanların kıraatlerini dinledim, işittim. Hepsini mâna itibariyle birbirine yakın buldum. Sizin aranızda, "geliniz" mânasına olan helümme, akbil demeniz gibi -ki hepsi bir kapıya çıkar- artık nasıl öğrendiyseniz öyle okuyunuz."

7- "Yedi harf" tabiriyle, çoğunluk, "Arap lehçeleri"nin kastedildiğini kabul etmiş ve şu lehçeleri zikretmiştir: Kureyş, Hüzeyl, Sakif, Havâzin, Kinâne, Temim ve Eymen.

Kur'ân, hicretten önce sadece Kureyş lehçesi ile okunurdu. Hicretten sonra İslâm çeşitli kabilelerde intişara başlayınca farklı

okuyuşlara ihtiyaç hasıl olmuş, bunun üzerine -yukarıda belirtildiği üzere- kolaylık için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), lehçelere göre okunabilmesi için ısrarla ruhsat taleb etmiş, her talebine müsbet cevap almış ve bu yediye kadar çıkmıştır. Bu ruhsat da, yukarda belirtildiği üzere, Hz. Peygamber'in öğretmiş olma şartına bağlı idi. Hz. Osman'dan sonra tekrar Kureyş lehçesine dönülmüş, birlik sağlanmıştır. [527]

8- YEDİ KIRAAT[528]

YEDİ KIRAAT

Nisbeti Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e tevâtüren ulaşan, yedi meşhur kıraat sahibi imamlar şunlardır:
1- Nâfi İbnu Abdirrahman İbni Ebi Nuaym el-Leysî (V. 169/785).
2- Abdullah İbnu Kesir el-Mekkî (V. 120/737).
3- Ebu Amr İbnu'l-A'la el-Mâzinî el-Basrî (V. 154/770).
4- İbn Âmir Ebu İmrân Abdullah el-Yahsubî (V. 118/736).
5- Ebu Bekr Asım İbnu Ebi'n-Necud el-Kûfî (V. 127/744).
6- Hamza İbnu Habib İbni Ammâr (V. 156/772).
7- el-Kisâî Ebu'l-Hasan Ali İbni Hamza (V. 189/804).
Bunların kıraatını, kendilerinden sonra devam ettiren bir kısım meşhur talebeleri de vardır. Teferruata girmiyeceğiz.
Bugün Müslümanların fiilen uymak sûretiyle yaşattıkları rivâyet üçtür:
1- Hafs rivayetine göre Asım'ın kıraatı: Zamanımızda büyük çoğunluk bunu esas alır ve Kur'ân'lar buna göre bastırılmaktadır.
2- Verş rivayeti ile Nâfi'nin kıraatı: Mısır hâriç Kuzey Afrika'da hakimdir.

3- Ebu Amr'ın kıraatı: En az kullanılan kıraattır, sadece Sudan'ın bir kısmında tutunabilmiştir.[529]

ŞAZZ KIRAATLAR:

Kur'an-ı Kerim'in, tevatüre dayanmadan, Arap gramerinin kâidelerine göre okunabileceğini söyleyenler olmuşsa da şiddetle reddedilmiştir. Rivayete dayanmakla birlikte mütevâtir olmayan rivayetler de var. Bunlara şazz kıraatler denir. Bunlarla namazda veya başka yerlerde Kur'ân okumak câiz değildir. Sikalar tarafından rivayet edilmiş olanların bâzı hukukî meselelerde delil gösterilebileceği kabul edilmiştir. Übey İbnu Ka'b ile İbnu Mes'ud'un mushafları buna misâl olarak zikredilebilir.

Bazı tamamlayıcı bilgiler 942 numaralı hadiste gelecek. [530]

İKİNCİ FASIL

KIRAATLAR HAKKINDA ÇEŞİTLİ HADİSLER

ـ1ـ عن أنسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْه]أنَّ رسولَ اللّه # وَأبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ وَأرَاهُ قَالَ وَعُثْمَانَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُم كانُوا يَقْرَءُونَ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ بِا‘لفِ[. أخرجه أبو داود والترمذى.وزاد أبو داود: وَأوَّلُ مَنْ قَرَأ مَلِكِ مروان .

1. (923)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz.Ebu Bekir, Hz. Ömer -ve öyle zannediyorum Osman da demişti- (radıyallahu anhüm ecmain) Fâtiha sûresinin dördüncü âyetinde geçen, مَالِكِ kelimesini

مَلِكِ diye değil, elifli olarak مَالِكِ diye okuyorlardı." [Tirmizî, Kırâ'at 1, (2929); Ebû Davud, Huruf 1, (4000).][531]

AÇIKLAMA:

Tirmizî'de tâlik olarak, Ebu Dâvud'da ise müsned olarak kaydedilen bir ziyade Mâlik مَالِكِ 'i Melik مَلِكِ şeklinde elifsiz olarak ilk okuyanın Mervan olduğu belirtilir. Şârihler -Begavî'den naklen- şu bilgiyi kaydederler: "Asım, el Kisâî ve Yakub bunu Mâlik مَالِكِ diye, diğer Kurrâ ise Melik مَلِكِdiye okumuşlardır. Bir kısım âlimler her iki okuyuşun mânaca bir olduklarını söylemiştir."
İmâdu'd-Din İbnu Kesir de Tefsir'inde şu bilgiyi verir: "Kurrâ'lardan bazıları مَلِك يوْمِ الدّينِ diye okudu; bir kısmı da مَالِك diye okudu. Her ikisi de sahih ve mütevatir kıraattir, kıraat-ı seb'a'ya dâhildir. Lâm'ı kesra ve sükun üzere okuyan da olmuştur. Keza مَلِيك şeklinde de okunmuştur. Nâfi, kef'in kesresini işbâ edip (uzatıp) مَلِكِى يوْم الدين diye okumuştur. Bu okunuşlardan birini tercih eden, mana yönüyle her ikisini de kabul etmiştir. Her iki okuyuş da sahihtir, güzeldir."[532]

ـ2ـ وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّه #: قالَ اللّهُ عزّ وَجَلّ لَبَنِى إسْرَائِيلَ: ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّداً وَقُولُوا حِطَّةٌ تُغْفَرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ. يعنى بالتاء المثناة فوق[.

2. (924)- Ebu Said (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Zülcelâl Hazretleri Benî İsrail'e şöyle emretti: "Şu kasabaya kapısından

secde ederek girin ve hıtta (20) deyin de günahınız affedilsin" yani تغفر şeklinde" (Bakara 58). [Ebu Davud, Huruf 1, (4006).][533]

AÇIKLAMA:

Burada, âyette geçen تُغْفَر kelimesinin imlâsı ve dolayısıyla okunuşu hakkında farklı bir rivayet görülmektedir. Bu okuyuş İbnu Âmir kıratine uygundur. Nâfi aynı kelimeyi يُغْفر diye okumuş, İbnu Kesir, Ebu Amr, Âsım, Hamza ve Kisâî ise نَغْفِرُ diye okumuşlardır. Mâna, sonuncu şekilde "...affedelim" olur, öncekilerde "...affedilsin" idi.[534]

ـ3ـ وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْه.]أنَّ النَّبىَّ # قرَأ: وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إبْرَاهِيمَ مُصَلّى: بكسر الخاء[.

3. (925)- Hz.Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Siz de İbrahim'in makamından bir namazgâh edinin" (Bakara, 125) meâlindeki âyette geçen وَاتَّخِذُوا kelimesini "hı" harfi kesreli olacak şekilde وَاتَّخِذُوا diye okudu." [Ebu Dâvud, Huruf 1, (3969); Müslim, Hac 147, (1218).][535]

AÇIKLAMA:

Bu kesreli okunuş, İbnu Kesir, Ebu Amr, Âsım, Hamza ve Kisâî kıraatine uygundur. Nâfi, İbnu Amir ise وَاتَّخَذُوا diye hı'yı fethalı okurlar. Birinci okuyuşta[536] emir sigası sözkonusudur,

ikinci okunuş ise mâzi fiildir ve haberdir. Mâna farklılığı, üzerinde durmaya değmeyecek kadar azdır.[537]

Tirmizî ve Ebu Dâvud'da bu rivayet Hz. Enes'in rivâyeti olarak gelmektedir. Teysîr, İbnu Abbas rivâyeti göstermekte hatalıdır.kitapta burası yok.

ـ4ـ وعن زيد بن ثابت رَضِىَ اللّهُ عَنْه.]أنّ رسولَ اللّه #: كانَ يَقْرَأُ غَيْرَ أولى الضّرَرِ بنصب الراءِ[. أخرج الثة أبو داود.

4. (926)- Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Nisâ sûresinin 95. âyetinde geçen غيْر اولى الضرر والمجاهدون ibaresindeki غير kelimesini غَيْرَ şeklinde yâni re'yi üstün olarak okumuştur." [Ebu Davud, Huruf 1, 3975.][538]

AÇIKLAMA:

Bu şekilde okunuş, Nâfî, İbnu Âmir, Kisâî vs. bazılarının okuyuşuna uygundur. Ancak İbnu Kesir, Ebu Amr ve Hamza bunu غَيْرُ diye ref'le okumuşlardır. Şâz bir rivayette de غَيْرِ diye gelmiştir. غَيْرُolunca âyette geçen قاعدون (evde kalanlar) kelimesine sıfat olur. Âyetin mânâsı: "Müminlerden, özür sahibi olmaksızın (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla , canlarıyla savaşanlar bir olmaz", غَيْرَ olunca, âyette geçen قاعدون (evde kalanlar) kelimesine hal veya istisna olur. Bu durumda âyetin mânâsı: "Mü'minlerden, özür sahibi olmadığı halde evde oturanlarla -veya özür sahibi olanlar hâriç, evde oturanlarla- Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla

savaşanlar bir olmaz..." şeklinde olur. Görüldüğü üzere mânada fark olmuyor.[539]

ـ5ـ وعن معاذ بن جبل رَضِىَ اللّهُ عَنْه.]أنَّ النَّبىَّ # كانَ يَقْرَأْ هَلْ تَسْتَطِيعُ رَبَّكَ[. أخرجه الترمذى.

5. (927)- Hz. Muâz İbnu Cebel (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "O vakit havariler: "Ey Meryemoğlu İsa, Rabbin bizim üstümüze gökten bir sofra indirebilir mi?.." (Maide 112) meâlindeki âyeti, هل تَسْتَطِيعُ رَبَّك diye okuyordu." [Tirmizî, Kırâ'ât 1, (2931).][540]

AÇIKLAMA:

Yukarıda, âyetten kaydedilen ibârenin belirtilen şekilde okunuşu Kisâî'nin kıraatidir. Bu şekli ile ayet, "...Rabbinden (sofra indirmesini) isteyebilir misin?" mânâsına gelir. Diğer kurralar âyeti şöyle okumuşlardır: هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ "...Rabbin (bize sofra indirmeye) muktedir midir?.." [541]

ـ6ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما]أنَّ النَّبىَّ #: كَانَ يَقْرَأْ وَالعَيْنُ بِالْعَيْنِ بالرفع في ا‘ولى[. أخرجه أبو داود والترمذى.

6. (928)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kısas âyetinde geçen والعين بالعين ibaresini وَالعَيْنُ بِالْعَيْن diye birinci kelimeyi ötüreli okurdu." [Tirmizî, Kırâ'at 1, (2930); Ebu Davud, Huruf 1, (3976, 3977).][542]

AÇIKLAMA:

Bağavî'nin açıklamasına göre, Kisâî العَيْن kelimesini ve âyette ondan sonra sayılan uzuvları hep ref okumuştur.

İbnu Kesîr, İbnu Âmir, Ebu Câfer ve Amr sadece والجروح kelimesini merfu okumuştur.

Diğer kurrâlar ise hepsini النفس kelimesinde olduğu gibi nasb okumuşlardır. Âyetin tamamı şöyle:

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَاَنْفَ بِاَنْفِ وَا ُذُنَ بِا ُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ

"Orada onlara cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe dişle ve yaralara karşılıklı ödeşme (kısas) yazdık" (Mâide 45).

Kisâî'yi, العين kelimesi ile ondan sonraki gelenleri merfu okumaya götüren husus, kelimenin önündeki vav'ı, âmil'e iştirak'a değil, sonraki cümlelerin atfına hamletmiş olmasıdır. كَتَبْنَا لهم "onlar için yazdık" ibaresini, "onlara söyledik ki" şeklinde te'vil edip, cümleleri teker teker sayınca, Kisâî'nin kıraatindeki mânâ, diğerlerinin nasb üzere okumalarındaki mânâya kavuşur, fark kalmaz. Böylece الجُروحُ kelimesini merfu okuyanların nokta-i nazarları da anlaşılmış olur."[543]

ـ7ـ وعن أبىّ بن كعب رَضِىَ اللّهُ عَنْه]أنَّ رسولَ اللّهِ #: كانَ يَقْرَأ قُلْ بِفَضْلِ اللّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذلِكَ فَلْتَفْرَحُوا بِالتاء[. أخرجه أبوداود .

7. (929)- Übey İbnu Ka'b (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Yunus sûresinde geçen, "De ki: "Bunlar, Allah'ın bol nimeti ve rahmetiyledir. Buna

sevinsinler..." (58. âyet) meâlindeki, قُلْ بِفَضْلِ اللّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ âyetinin فليفرحوا kelimesini فَلْتَفْرَحُوا şeklinde "te" ile okurdu." [Ebu Davud, Huruf 1, (3981).][544]

AÇIKLAMA:

Bu okuyuş Katâde, Ebû Âliye gibi bazılarına aittir. Hafs kıraatında فليفرحوا هو خير مما يجمعون şeklindedir. فليفرحوا ve يجمعون kelimelerinde "ye" harflerinin "te" olması zamirleri değiştirir. Hafs kıraatında mânâ yukarıdaki meâlde görüldüğü üzere, "...sevinsinler... topladıklarından" iken, Ebû Âliye kıraatında "...sevininiz...topladığınızdan" olur. Mânâ netice itibariyle aynı kalmaktadır.[545]

ـ8ـ وعن أسماء بنت يزيد وأم سلمة رَضِىَ اللّهُ عَنْهما.]أنَّ رسول اللّه # كانَ يَقْرَأ إنَّهُ عَمِلَ غَيْرَ صَالِحٍ.[أخرجه أبو داود والترمذى .

8. (930)- Esma Bintu Yezid ve Ümmü Seleme (radıyallahu anhümâ)' nin anlattıklarına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hud sûresinde geçen إنَّهُ عملٌ غَيْرُ صَالحٍ âyetini şöyle okumuşur: إنَّهُ عَمِلَ غَيَّرَصَالِحٍ [Tirmizî, Kırâ'ât 1, (2932); Ebu Davud, Huruf 1, (3982, 3983).][546]

AÇIKLAMA:

Âyet, Hz. Nuh'un oğlunu tavsif eder: "(Allah: "Ey Nuh! O senin âilenden sayılmaz); çünkü kötü bir iş işlemiştir..." (Hud 46). Bu âyeti İbnu Kesir, Nâfi, Ebu Amr ve İbnu Âmir عَمَلٌ غَيْرُ

صَالِحٍ şeklinde okumuşlardır. Kisâî ise عَمِلَ غَيْرُ صَالِح şeklinde okumuştur. Mâna değişmez.[547]

ـ9ـ وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْه.]أنَّهُ قَرَأ هِيْتَ لَكَ؛ و: بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ يعنى بالنصب[. أخرجه البخارى وأبو داود.

9. (931)- İbnu Mes'ûd (radıyallahu anh)'dan anlatıldığına göre, Yusuf sûresinde geçen "gelsene" mânasındaki هَيْتَ لَكَ ibaresini هِيتَ لَكَ diye okumuş. Kezâ Saffât sûresinde geçen بل عجبْت ويسخرون âyetini de بل عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ diye nasb hâlinde okumuştur. [Buhârî, Tefsir, Yusuf 4; Ebu Davud, Huruf 1, (4005).[548]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayetin muhtelif vecihleri mevcuttur. Birine göre, Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'a: "Halk Yusuf sûresindeki 23. âyeti هِيتُ لَكَ diye okuyorlar, (sen ne dersin?)" diye soru vâki olmuştur. Bu soru üzerine İbnu Mes'ud: "Ben bana öğretilen şekilde okuyorum, bu daha hoşuma gidiyor, âyet şöyle: وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ demiştir.
Rivâyette, ayrıca Saffât sûresinin 12. âyetini okuyuşu da belirtilmiştir. Çünkü عجبت kelimesindeki "te" harfinin iki okunuşu var: İbnu Kesir, Nâfi, Asım, Ebu Amr, İbnu Âmir عَجِبْتَ şeklinde fetha ile okurken; Hz. Ali, İbnu Mes'ud, Ebu Abdirrahman es-Sülemî, İkrime, Katâde, en-Nehâî, A'mes, İbnu Ebî Leylâ, Kisâî, vs. bir çoğu da merfu olarak عَجِبْتُ şeklinde okumuşlardır. İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un da

عَجِبْتُ diye okuyanlar arasında ismi zikredilir. Bu durumda Teysir'in nasb olarak göstermesi bir hatadır.[549]

ـ10ـ وعن أبىّ بن كعب رَضِىَ اللّهُ عَنْه.]أنَّ رسول اللّه # قَرَأ قَدْ بَلَّغْتَ مِنْ لَدُنِّى عُذْراً مُثَقّلَةً[.

10. (932)- Übey İbnu Ka'b (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Kehf sûresinin 76. âyetini بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّى عُذْراً şeklinde, (yani لَدُنّىِ kelimesindeki "nun"u) şeddeli olarak okudu." [Tirmizî, Kırâ'ât 1, (2934); Ebû Dâvud, Huruf 1, (3985, 3986).][550]

AÇIKLAMA:

Bağâvî'nin belirttiğine göre, Ebu Câfer, Nâfi ve Ebu Bekr مِنْ لَدُنِى şeklinde "nun"u şeddesiz okumuşlardır. Diğer kurrâlar مِنْ لَدُنِّى şeklinde "nun"u şeddeli okumuşlardır. Hz. Übey şeddeli demiştir.[551]

ـ11ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْه]أنَّ رسولَ اللّهِ #: قَرَأ في عَيْنٍ حَمِيئةٍ[أخرجهما أبو داود والترمذى .

11. (933)- Hz. Übey İbnu Ka'b (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Kehf sûresinin 86. ayetinde geçen فى عين حمئة ibaresindeki حمئة kelimesini حمئة şeklinde, hafif olarak okumuştur." [Tirmizî, Kırâ'ât 1, (2935); Ebu Davud, Huruf 1, (2976).] [552]

AÇIKLAMA:

Ebu Davud'un rivayetinde İbnu Abbas şöyle der: "Übey, bana bunun okunuşunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendisine öğrettiği şekilde öğretti."
Tirmizî der ki: "Sahih olanı, bunun, İbnu Abbas'ın kendi kıraatı diye rivâyet edilmiş olanıdır. Zîra, rivâyet edildiğine göre, İbnu Abbâs ile Amr İbnu'l-As (radıyallahu anhümâ), bu âyetin okunuşunda ihtilâfa düştüler ve bu yüzden Ka'bu'l-Ahbâr'a müracaat ettiler. Eğer İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) da, Hz. Peygamber'den bir rivâyet olsaydı onunla yetinir, Ka'b'a muhtaç olmazdı." حمئة 'nin okunuşuna gelince, İbnu Abbas bunu حمئة şeklinde okumuştur. İbnu Âmir, Hamza, Kisâî, Ebu Bekr (an Âsım) حامية diye okumuşlardır. Amr, Ali, İbnu Mes'ud, Zübeyr, Muâviye, Ebu Abdirrahman, Hasan, İkrime, Nehâî, Katâde, Ebû Ca'fer, Şeybe, A'meş hemze koymazlar.
Zeccâc der ki: "Kim حمئة okursa "kara balçıklı bir su kaynağı" anlar, kim de حامية okursa "hârre (sıcak)" anlar: Nitekim su kaynağı, sıcak ve balçıklı olabilir."
İmâduddin İbnu Kesîr, tefsirinde her iki okuyuşla ortaya çıkan mânânın birbirine muvafık düştüğünü belirtir ve gerekli açıklamayı yapar.[553]

ـ12ـ وعن عمران بن الحصين رَضِىَ اللّهُ عَنْهما]أنَّ رسولَ اللّه #: قَرَأَ وترى النَّاسَ سَكَارَى وَمَا هُمْ بِسَكَارَى[. أخرجه الترمذى.

12. (934) İmrân İbnu'l-Husayn (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hacc sûresinin ikinci âyetini şöyle okudu: وَترَى الناسَ سُكارَى وَمَاهُمْ بِسُكارَى [Tirmizî, Kırâ'ât 1, (2942).][554]

AÇIKLAMA:

İmrân (radıyallahu anh)'ın rivayet ettiği yukarıdaki kıraat Cumhur'un kıraatıdır. Bu âyetin bir de وترى الناس سُكْرَى وَمَاهُمْ بِسُكْرَى şeklinde İbnu Mes'ud'dan rivayet edilen okunuşu vardır. Hamza ve Kisâî kıraatleri bu okunuşu benimsemişlerdir. Ferra bu okuyuşun helkâ (helâk olmuşlar) ve cerhâ (yaralılar) örneğinde bir cemi şekli olduğunu belirtir. [555]

ـ13ـ وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها. قالَتْ:]قَرَأ عَلَيْنَا رسول اللّه # سُورةٌ أنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا، يعنى محففة الراء[. أخرجه أبو داود.

13. (935)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) validemiz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Nur sûresinin 1. âyetini, kendilerine سُورَةٌ انْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا şeklinde -yani فرضناها kelimesinde şedde olmaksızın- okuduğunu söylemiştir. [Ebu Davud, Huruf 1, (4008).][556]

AÇIKLAMA:

Bu âyeti, kurrânın ekseriyeti rivayette görüldüğü şekilde şeddesiz olarak فرضْناها diye okumuştur: İbnu Mes'ud, Ebu Abdirrahman es-Sülemî, Hasan, İkrime, Dahlâk, Zührî, Nâfî, İbnu Âmir, Asım, Hamza, Kisâî... vs.

Ancak İbnu Kesîr ve Ebû Amr da فرّضناها diye şeddeli okumuşlardır.

Zeccâc der ki: "Şeddeli okuyunca iki durum sözkonusudur:

1- Çokluk ifade eder, yani; "Biz bu sûrede pekçok farzlar kıldık."

2- "Biz bu sûredeki helâl ve haram nev'inden bulunan şeyleri açıkladık."

Şeddesiz okuyunca mânâ şöyle olur: "Bu sûrede farzedilenlerle amel etmeye sizi mecbur kıldık."
Zeccâc'dan başkası da şöyle demiştir: "Şeddeli okuyunca: "Bu sûredeki farzları tafsil edip (açıkladık)", şeddesiz okuyunca: "Bu sûrede bulunanları farz kıldık" manası anlaşılır."[557]

ـ14ـ وعنها رَضِىَ اللّهُ عَنْها]أنّها كَانَتْ تَقْرَأ: إذْ تَلِقُونَهُ بِألْسِنَتِكُمْ، وتقول: الولْقُ الكذبُ[. أخرجه البخارى .

14. (936)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin, Nur sûresinin 15. âyetini şöyle okuduğu إذْ تَلِقُونَهُ بِاَلْسِنَتِكُمْ ve تَلِقُونَ kelimesinin kizb (yalan) mânasını taşıyan اَلْوَلْق masdarından geldiğini "söylediği" rivayet edilmiştir. [Buhârî, Tefsir, Nur 8; Meğâzî 33.][558]

AÇIKLAMA:

Âyette geçen تلقونه kelimesi Cumhur'un kıraatinde تَلَقَّوْنَهُ şeklindedir. Sâdece Übey İbnu Ka'b, Hz. Aişe (radıyallahu anhümâ), Mücâhid ve Ebû Hayve'nin kıraatlerinde تَلِقُونَهُ şeklindedir.[559]
ـ15ـ وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما.]أنَّهُ قَرَأ عَلى رسولِ اللّهِ # مِنْ ضِعْفٍ: فقالَ مِنْ ضُعْفٍ[. أخرجه أبو داود والترمذى .

15. (937)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den yapılan rivayete göre Rum sûresinin 54. ayetinde geçen من ضعف kelimesini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e مِنْ

ضِعْفٍ diye okumuş, ancak Resûlullah, kendisine, " مِنْ ضُعْفٍ olacak" demiştir. [Ebu Dâvud, Huruf 1, (3938, 3979); Tirmizî, Kırâ'ât 1, (2937).][560]

AÇIKLAMA:

Bu âyet, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle geçer:

اللّه الَّذي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثمّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفاً وَشَيْبَةً

"Sizi güçsüz olarak yaratan, güçsüzlükten sonra kuvvetli kılan, sonra da kuvvetliliğin ardından güçsüz ve ihtiyar yapan Allah'tır."

Âyette geçen من ضعف ، من بعد ضعف ve ضعفا kelimelerinin okunuşlarında ihtilâf edilmiştir. Kurrâdan Asım ve Hamza her üçünde de dad harfini fetha okumuşlardır: ضَعف şeklinde Hafs'ın okuyuşunda ihtilâf edilmiştir. Ubeyd ve Amr onun Âsım'a muhalif olarak her üçünü de damme okuduğunu rivâyet ederler. Başka rivayetlerde ise fetha okuduğu belirtilmiştir. Hülasa Hafs'tan hem fetha ve hem de damme sahih rivayetlerle sübût bulmuştur: ضعف Geri kalan kurrâ ise üçünü de damme ضُعف okumuştur.

Her ikisi de "zayıf olmak" mânasında mastardır, mâna yönünden fark mevzubahis değildir.[561]

ـ16ـ وعن يعلى بن أمية رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رسول اللّه # يَقْرَأ عَلى المِنْبَرِ وَنَادَوْا يَا مَالِكُ. قَالَ أبو داود يعنى ب ترخِيمٍ. قال سفيان في قراءة عبداللّهِ. ونَادَوْا يَا مَالِ مُرَخّماً[. أخرجه ا‘ربعة إ النسائى .

16. (938)- Ya'lâ İbnu Ümeyye (radıyallahu anh) anlatıyor: " (Zuhrûf sûresinin 77. âyetini) Resûlulah (aleyhissalâtu vesselâm) minberde hutbe verirken وَنَادَوْايَا مَالِكُ şeklinde okurken işittim."
Ebu Davud der ki: "Yani (mâlik kelimesinde kısaltma) terhim olmaksızın."
Süfyân dedi ki: "Abdullah'ın kıraatında (mâlik kelimesi şöyle) kısaltmalı olarak gelmiştir: وَنَادَوْا يَا مالِ [Buhârî, Tefsir, Zuhruf 1, Bed'u'l-Halk 6, 10; Müslim, Cum'a 49, (871); Ebu Dâvud, Huruf 1, (3992); Tirmizî, Salât 365, (508).][562]

AÇIKLAMA:

Zuhrûf sûresinin 77. âyeti şöyledir: وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ اِنَّكُمْ مَاكِثُونَ "Cehennemde (suçlular) şöyle seslenirler: "Ey nöbetçi (mâlik)! Rabbin hiç değilse canımızı alsın." Nöbetçi: "Siz böyle kalacaksınız" der" (Zuhruf 77).
Yukarıdaki rivayette görüldüğü üzere, âyette geçen mâlik مالك kelimesi bâzı kıraatlarda kısaltmaya uğramış ve sondaki "ke" harfi düşmüş ve مَالِ olarak okunmuştur. Böyle okuyanlar arasında Hz. Ali, İbnu Ya'mur, A'meş, Abdullah İbnu Mes'ud, Süfyan İbnu Üyeyne zikredilir.
İbnu Hacer, cehennemdekilerin terhimle meşgul olmaya vakitleri yok diyen seleften birine şu lâtif cevabın verildiğini kaydeder: "Cehennemlikler öylesine perişan ve zayıf haldedirler ki kelimeleri kesik kesik telaffuz ederler: Mâlik deyinceye kadar Mâli der bırakırlar."[563]

ـ17ـ وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]أقْرَأنِى رسولُ اللّه #: إنِّى أنَا الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ[.

17. (939)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Zâriyat sûresinin 58. âyetini bana şöyle okuttu: إنِّى أنَا الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ "Şüphesiz ben, güç ve kuvvet sahibi, rızık vericiyim." [Tirmizî, Kırâ'ât 1, (2941); Ebû Dâvud, Hurûf 1, (3993).][564]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki âyetin Cumhur'ca benimsenmiş olan kıraatı şöyledir: إنَّ اللّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ
Burada, İbnu Mes'ud'un kıraatına göre mâna aynı kalsa da lafzî farklılık var. Bunun meâl-i münifi şöyledir: "Şüphesiz rızık veren, o pek çetin kuvvet sahibi Allah'ın kendisidir." Önceki kıraatta, Cenab-ı Hakk kendisini böyle tanıtmaktadır. Dikkat çekilecek bir diğer husus, A'meş'in المتين kelimesini اَلْقُوَّةِ kelimesine sıfat yaparak mecrur okumuş olmasıdır. Halbuki Cumhur'un -ve de İbnu Mes'ud'un- kıraatlarında المتين kelimesi ذُوص ya sıfattır ve harekesi reftir: المتين şeklinde. [565]

ـ18ـ وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]كانَ رسولُ اللّه # يَقْرَأ فَرُوحٌ وَرَيْحَانُ[. أخرجهما أبو داود والترمذى، وصحح ا‘ول .

18. (940)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Vâkıa sûresinin 89. âyetini şöyle okurdu: فَرُوحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّةٌ نَعِيمٍ
[Tirmizî, Kırâ'ât, 1, (2939); Ebu Davud, Hurûf 1, (3991).][566]

AÇIKLAMA:

Bu ayette geçen فروح kelimesini Cumhur فَرَوْحٌ diye okumuş olduğu halde, rivayette görüldüğü üzere Hz. Aişe فَرُوح diye okuyup re'yi merfu kılmıştır. Ebu Bekr, Ebu Zerrîn, Hasan, İkrime, İbnu Ya'mur, Katâde, Ruveys ani'l-Ya'kub ve İbnu Ebî Süreyc ani'l-Kisâî re'yi ötüreli olarak okumuşlardır: فَرُوحٌ şeklinde.[567]

ـ19ـ وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قَرَأْتُ على النَّبىِّ # مُذَّكِرٍ فَرَدَّهَا عَلىَّ مُدَّكِرٍ بِالدَّالِ الْمُهْمَلَةِ[. أخرجه الخمسة إ النسائى.

19. (941)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, (Kamer sûresinin 15. âyetinde geçen) مدِّكر kelimesini Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e مُذكر diye okumuştum, düzeltip مُدَّكِر diye okumamı söyledi." [Buhârî, Tefsir, İkterebeti's-Sâ'a 3; Müslim, Müsâfirin 280, (823); Tirmizî, Kırâ'at 1, (2938); Ebû Dâvud, Huruf 1, (3994).][568]

AÇIKLAMA:

Buradaki ihtilâf bir telaffuz ihtilâfıdır. Kelimenin aslı ذَكَرَ 'dir. Buradan ifti'âl babına geçip اِذْتَكَرَ 'nin ism-i fâili elde edilince مُذْتَكِر 'e ulaşılıyor. Bunun telaffuzunu kolaylaştırmak arzusuyla idgama başvurulunca, "t" harfi ona en yakın olan "d" harfine kalbedilir. Böylece مُذْدَكِر kelimesi ortaya çıkar. Dal ve zâl harflerinin telâffuz yerlerinin yakınlığı sebebiyle ikisini aynı cinse çevirmek düşünülünce iki ihtimâl ortaya çıkıyor: Her ikisi de ya dal olarak, ya da zâl, yani ya مُذّكَر yahut da مُدَّكّر denecek.

Arapça'da bu çeşit durumlara sıkça rastlanabilir. Şu halde, âyette zikredilen kelimenin okunuş ihtilâfı bu durumdan kaynaklanıyor. Mânâya müessir değildir. Bu rivayete göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'a مُدَّكِّر şeklinde okumasını söylemiştir. [569]

ـ20ـ وعن ابن شهاب:]أنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه كانَ يَقْرَأ إذَا نُودِىَ لِلصَّةِ مِنْ يَوْمِ الجُمُعَةِ فَامْضُوا إلى ذِكْرِ اللّٰهِ[. أخرجه مالك.

20. (942)- İbnu Şihâb anlatıyor: "Cum'a sûresinin 9. âyetini Hz. Ömer'in şu şekilde okuduğunu söylemiştir: إذَا نُودِىَ لِلصَّةِ مِنْ يَوْمِ الجُمُعَةِ فَامْضُوا إلى ذِكْرِ اللّٰهِ

[Muvatta, Cum'a 5, (1, 106).][570]

AÇIKLAMA:

Rivâyetin, Muvatta'daki aslına göre İmam Mâlik, İbnu Şihâb'tan, يا ايُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذا نُودِىَ لِلصَّةِ مِنْ يَوْمِ الجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلى ذِكْرِ اللّٰهِ (meâlen): "Ey iman edenler! Cuma günü, namaz için ezan okununca, Allah'ı zikretmeye koşun" (Cum'a 9) âyeti hakkında sorunca İbnu Şihâb, Hz. Ömer'in ayeti yukarıda kaydettiğimiz şekilde, yeni فَاسْعَوْا kelimesi yerine فامضُوا kelimesini koyarak okuduğunu söylemiştir.

Muvatta'da gelen açıklamaya göre, İmam Mâlik, sa'y سعى kelimesinin Kur'ân-ı Kerim'de hep amel ve fiil (iş) mânasında kullanıldığı kanaatindedir, gelmek (ikdâm) veya acele etmek (iştidâd) mânasında kullanmamıştır. Bu rivâyeti İmam Mâlik'in, sa'y'dan "koşma"yı anlayanlara karşı delil olarak kullandığı anlaşılmaktadır.Nitekim فَامْضُوا gidin, gelin mânasını ifade

eder. Übey İbnu Ka'b ve İbnu Mes'ud'un da Hz. Ömer gibi okuduğu rivayetlerde vardır. Hattâ İbnu Mes'ud'un şöyle söylediği belirtilir: "Şayet ben فَاسْعَوْا diye okuyacak olsam öyle koşar, öyle koşardım ki, sırtımdaki ridâm düşerdi."

İbnu Abdilberr bu rivayetten hareketle: "Hz. Osman'ın tertibindeki Mushaf'a girmeyen şeyle, tefsirde ihticâc etmeye delil var, her ne kadar "Kitabullah için âhad'ın nakliyle ortaya çıkan sünen gibidir" denmemiş bile olsa" der.

Ebu'l-Velid el-Bâci de şunu söylemiştir: "Mushaf'a girmeyen kıraatlar, usul ulemâsından bir cemaat nezdinde âhad rivayetler durumundadır, müsned olsa da olmasa da hüküm aynıdır." Ancak diğer bir kısım âlimler: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a isnad edilenler âhad rivâyet sayılsalar da isnad edilmeyenler kârînin şahsî sözü kabul edilir, çünkü bunu tefsir maksadıyla söylemiş olma ihtimali mevcuttur" demiştir.

Ebû Bekr İbnu't-Tîb daha açık konuşmuştur: "Onlarla kıraat câiz olmadığı gibi muhtevasıyla (şu veya bu maksadla) amel de câiz olmaz."

Daha önce 922 numaralı hadiste de bu konuda açıklama geçti. [571]

ـ21ـ وعن أبىّ بن كعب رَضِىَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسول اللّه # قال لَهُ: إنَّ اللّهَ اَمَرَنِى أنْ أقْرَأ عَلَيْكَ الْقُرآنَ، فَقَرأ عَلَيْهِ: لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا، وَقَرَأ فِيهَا: إنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّهِ الحَنِيْفِيَّةُ المُسْلِمَةُ َ اليَهُودِيَّةُ وَ الْمَجُوسِيَّةُ، وَمَنْ يَفْعَلْ خَيْراً فَلَنْ يُكْفَرَهُ، وَقَرَأ عَلَيْهِ: لَوْ أنَّ بْنِ آدَمُ وَادِياً مِنْ مَالٍ َبْتَغى إلَيْهِ ثَانياً، وَلَوْ أنَّ لَهُ ثَانياً َبْتَغى إلَيْهِ ثَالثاً، وَ يَمْ ُ جَوْفَ ابن آدَمَ إ ّ التُّرَابُ، وَيَتُوبُ اللّهُ عَلى مَنْ تَابَ. أخرجه الترمذى وصححه .

21. (943)- Übey İbnu Ka'b (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine: "Allah, sana Kur'ân okumanı emretti" demiş ve Lem yekunillezîne keferû'yu ve bu sûreden olmak üzere şunu okumuştur: "Allah indindeki din muvahhid İslâm dinidir, ne Hıristiyanlık, ne Yahudilik ne de Mecûsilik değildir. Kim bir hayır yaparsa asla zâyî olmayacak."
Übey İbnu Ka'b: "Bana şunu da okudu" dedi: "Ademoğlunun bir vâdi dolu malı olsa ikincisini de arar. İkincisiyi de elde etse üçüncüsünü arar. Ademoğlunun iç boşluğunu ancak toprak doldurur. Allah tevbe edenleri affeder." [Tirmizî, Menâkıb (3894).][572]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis Tirmizî'nin teferrüd ettiği rivâyetlerden biridir. Tirmizî rivâyeti hasensahih olarak vasıflar. Hadis, Übey İbnu Ka'b'ın faziletiyle ilgili babta kaydedilmiştir. Übey (radıyallahu anh) Ashab içerisinde Kur'ân-ı Kerim'i en iyi okuyanların başında gelir. Hz. Ömer عَلِيٌّ أَقْضَانَا وَأُبَىٌّ أَقْرَؤُنَا buyurmuştur: "Ali İbnu Ebi Tâlib kadılığı (hüküm verme işini) en iyi becerenimizdir, Übey de Kur'ân'ı en iyi okuyanımız."
Übey İbnu Ka'b'ın bu yönünü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da takdir buyurmuş, kıraatla ilgili meselelerde Übey'e müracaat edilmesini tavsiye etmiştir. Bu rivayet, kıraat hususunda Übey (radıyallahu anh)'in bazı eksikliklerinin giderilmesi için ilahî bir irşadla bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ilgilendiğini göstermektedir. Yani Übey'in kıraat sahasında parlaması, otorite olması tesadüfi bir durum olmayıp, şuurlu, sistemli bir terbiye, terbiye-i nebevî sonucudur. Ne var ki bu nebevî alâkaya liyakati hak ettirecek fıtrî kabiliyet ve alâkası var idi. Nitekim, Übey hazretleri, Resûlullah'ın sağlığında Kur'ân'ı cem'eden (baştan sona ezberleyen) mahdud kişilerden biri idi.

Hadisin bir başka vechinde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Allah sana Kur'ân okumanı emretti" deyince Übey hazretleri: "Allah beni andı mı?" demiş, "Evet!" cevabını alınca: "(Ben buna lâyık mıyım? veya ben bu nimetin şükrünü ödeyebilir miyim?" diye veya sevincinden) ağlamıştır.
2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Übey İbnu Ka'b'a okuduğu sûre 98. sûre olan Beyyine sûresidir. Ancak, Hz. Übey'in "sûreden" diyerek, rivayet metninde kaydettiği kısım sûrede mevcut değildir. Öyle bir metin Kur'ân'ın herhangi bir sûresinde de mevcut değildir. Ebu Bekir İbnu'l-Arabî, burada zikri geçen ibârelerin lafzı neshedilen ve fakat mânası sahih ve bâki kalan metinlerden olduğunu belirtir. Bilindiği üzere, nesh mevzuu İslâm alimleri arasında münâkaşalı bir konudur. Neshin vak'a olarak varlığında ittifak edilmiş olmakla birlikte, "miktarı" ve "hangi ayetlerin mensuh olduğu" hususlarında ihtilâf edilmiştir.
Bu konuda benimsenen görüşlerden biri de, "Bazı ibârelerin, hükmen bâki olmakla birlikte lâfzen neshedilip Kur'ân'dan çıkarıldığı" dır. Meselenin münakaşasına burada girecek değiliz. Ancak şu kadarını söyleyebiliriz. Bu mevzu, sahih senetlerle gelen rivayetlerden hareketle en yetkili ulemânın ulaştığı bir neticedir. Vak'a, bizzat Resûlullah'ın sağlığında cereyan etmiştir. Lâfzen neshin varlığını söylemek Kur'ân'dan eksiltme yapıldığını iddia mânasına gelmez. Böyle bir bahsin münâkaşasına imkân veren âyet ve hadislerin mâkul bir izahı ve te'lifi olur. Kur'ân-ı Kerim, muhtevâ itibariyle, elimizdeki bugünkü şeklini Resûlullah'ın sağlığında binlerce sahabinin huzurunda almış ve mütevatiren gelmiştir. Nâsihmensuhla ilgili meseleler, Hz.Ömer ve İbnu Abbas, Übey İbnu Ka'b gibi Kur'ân-ı Kerim hususunda en yetkili ashabtan, sahih tariklerle gelmiştir. Nesh'i bazı mugâlatalarla inkâr edenler bu rivayetleri nasıl izah edecekler? İslâm uleması bunu mâkul bir izahla halletmiştir. [573]

KUR'ÂN'IN TERTİBİ BÖLÜMÜ

KUR'ÂN'IN TERTİBİ VE CEM'İ

ـ1ـ عن زيد بن ثابت رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]أرْسَلَ إلىَّ أبُو بَكْر رَضِىَ اللّهُ عَنْه مَقْتلَ أهْلِ الْيَمَامَةِ فَإذَا عُمَرُ جَالِسٌ عِنْدَهُ. فقَالَ أبُو بَكْرٍ: إنَّ عُمَرَ جَاءَنِى فقَالَ: إنَّ الْقَتْلَ قَدِ اسْتَحَرَّ يَوْمَ الْيَمَامَةِ بِقُرَّاءِ الْقَرآنِ؛ وَإنِّى أخْشَى أنْ يَسْتَحِرَّ الْقَتْلُ بِالْقُرَّاءِ في كُلِّ الْمَوَاطِنِ فَيَذْهَبَ مِنَ الْقُرآنِ كَثِيرٌ. وَإنِّى أرَى أنْ تَأمُرَ بِجَمْعِ الْقُرآنِ فَقُلْتُ: وَكَيْفَ أفْعَلُ مَا لَمْ يَفْعَلْهُ رسولُ اللّه #؟ فقَالَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْه: هُوَ وَاللّهِ خَيْرٌ، فَلَمْ يَزَلْ يُرَاجِعُنِى في ذلِكَ حَتَّى شَرَحَ اللّهُ تَعَالى صَدْرِى لِلَّذِى شَرَحَ لَهُ صَدْرَ عُمَرَ، وَرَأيْتُ في ذلِكَ الَّذِى رَأى. قَالَ زَيْدٌ: فقَالَ أبُو بَكْرٍ: إنَّكَ رَجُلٌ شَابٌّ عَاقِلٌ َ نَتَّهِمُكَ، قَدْ كُنْتُ تَكْتُبُ الْوَحْى لِرَسُولِ اللّه # فَتَتَبَّعِ الْقُرآنَ وَاجْمَعْهُ. قَالَ زَيْدٌ: فَوَاللّهِ لَوْ كَلَّفَنِى نَقْلَ جَبَلٍ مِنَ الْجِبَالِ مَا كانَ أثْقَلَ عَلَىَّ مِمَّا أمَرَنِى بِهِ. فَقُلْتُ كَيْفَ تَفْعَنِ شَيْئاً لَمْ يَفْعَلْهُ رَسولُ اللّهِ #. فقَالَ أبُو بَكْرٍ: هُوَ وَاللّهِ خَيْرٌ، فَلَمْ يَزَلْ يُرَاجِعُنِى حَتَّى شَرَحَ اللّهُ صَدْرِى لِلَّذِى شَرَحَ لَهُ صَدْرَ أبِى بَكْرٍ فَتَتَبَّعْتُ الْقُرآنَ أجْمَعُهُ مِنَ الرِّقَاعِ وَالْعُسُبِ وَاللِّخَافِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ حَتَّى وَجَدْتُ آخرَ سُورَةِ التَّوْبَةِ مَعَ خُزَيْمَةَ أوْ أبِى خُزَيْمَةَ ا‘نْصَارِىِّ لَمْ أجِدْهَا عِنْدَ أحَدِ غَيْرِهِ، وَكَانَتِ الصُحُفُ عِنْدَ أبِى بَكْرٍ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللّهُ

تَعالى، ثُمَّ عِنْدَ عُمَرَ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللّهُ تَعالى، ثُمَّ عِنْدَ حَفْصَةَ بنْتِ عُمرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمْ[. أخرجه البخارى

والترمذى.وقوله: »اسْتَحَرَّ الْقَتْلُ« أى كثر. »وَاللِّخَافُ« جَمْعُ لَخْفَةِ: وَهى حجارة بِيض رِقاق .

1. (944)- Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh), (irtidâd edenlere karşı yapılan) Yemâme Savaşı sırasında beni çağırttı. Gittim. Yanında Hz. Ömer (radıyallahu anh) oturuyordu. Ebu Bekr bana:

"- Bak! Ömer, bana gelip: "Kurrâ'nın da katılmış bulunduğu Yemâme savaşları şiddetlendi. Ben her yerde kurrâları tüketeceğinden, onlarla birlikte Kur'ân'ın da çokça zâyi olacağından korkuyorum. Bu sebeple Kur' ân'ın cem'edilmesini emretmeni uygun görüyorum!" dedi. Ben kendisine:

"- Resûlullah'ın yapmadığı bir şeyi nasıl yaparım?" diye cevap verdim. Ancak Ömer (radıyallahu anh):

"- Bunda hayır var!" diye ısrar etti. Ben her ne kadar bu meseleye yanaşmak istemedi isem de Ömer, taleb ve müracaatlarının peşini bırakmadı. Sonunda Allah, Ömer'de aklını yatırdığı şeye benim de aklımı yatırdı. Ben de meselenin gereğine aynen Ömer gibi inanmaya başladım."

Zeyd devamla der ki: "Ebu Bekir (radıyallahu anh) bana yönelerek şunu söyledi:

"- Sen genç, akıllı bir kimsesin, hiç bir hususta sana karşı bir itimadsızlığımız yok. Üstelik sen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a vahiy katipliği yaptın, nâzil olan vahiyleri yazdın. Şimdi Kur'ân'ın peşine düş ve onu cem'et!"

Zeyd (radıyallahu anh) der ki: "Allah'a yemin olsun, Ebu Bekir bana dağlardan birini taşıma vazifesi verse bu teklif ettiği işten daha ağır gelmezdi. Kendisine itiraz ettim:

"- Siz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yapmadığı bir şeyi nasıl yaparsınız?" dedim. Ebu Bekir (radıyallahu anh) beni ikna için:

"- Vallahi bu, hayırlı bir iştir!" dedi, taleb ve müracaatlarının peşini bırakmadı. Öyle ki, sonunda Allah, Hz. Ebu Bekr'in aklını yatırdığı gibi bu işe benim aklımı da yatırdı.

Artık Kur'ân'ın peşine düştüm. Onu kumaş parçaları, hurma yaprakları, düz taş parçaları ve ezberlemiş olanların hâfızalarından toplamaya başladım. Tevbe sûresinin son kısmını Huzeyme -veya Ebû Huzeyme- el-Ensârî'nin yanında buldum. Bu kısmı ondan başkasının yanında bulamamıştım.
(Cem ettiğim) sahifeler Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in yanında idi. Vefat edinceye kadar da orada kaldı. Sonra Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e intikal etti. Allah ruhunu kabzedinceye kadar onun yanında kaldı. Sonra Resûlullah'ın zevce-i pâkleri Hafsa Bintu Ömer İbni'l-Hattâb (radıyallahu anhümâ)'a intikal etti ve onun yanında kaldı." [Buharî, Fedâilu'l-Kur'ân 3, 4, Tefsir, Tevbe 20, Ahkâm 37; Tirmizî, Tefsir, Tevbe, (3102).][574]

ـ2ـ وعن الزهرى عن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْه.]أنَّ حُذَيْفَةَ: قَدِمَ عَلى عُثْمَانَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما. فقَالَ: يَا أمِيرَ الْمُؤمِنِينَ؟ أدْرِك هذِهِ ا‘مَّةَ قَبْلَ أنْ يَخْتَلِفُوا في الْكِتَابِ اخْتَِفَ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى. فَأرْسَلَ إلى حَفْصَةَ أنْ أرْسِلِى إلَيْنَا بِالصُّحُفِ نَنْسُخُهَا وَنَرُدُّهَا إلَيْكِ. فَأرْسَلَتْ بِهَا. فَأمَرَ زَيْدَ بنَ ثَابتٍ، وَعَبْدَ اللّهِ ابنَ الزُّبَيْرِ، وَسَعِيدَ ابنَ الْعَاصِ، وَعَبْدَاللّهِ بنَ الحَارِثِ بن هِشَامٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهم فَنَسَخُوهَا، وَقَالَ لِلرَّهْطِ الْقُرْشِيِّينَ إذَا اخْتَلَفْتُمْ أنْتُمْ، وَزَيْدُ ابنُ ثَابِتٍ في شَئٍ مِنَ الْقَرآنِ فَاكْتُبُوهُ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ فَإنَّمَا نَزَلَ بِلِسَانِهِمْ فَفَعَلُوا حَتَّى إذَا نَسَخُوا الصُّحُفَ في المصَاحِفِ أرْسَلَ إلى كُلِّ أُفُقٍ بِمُصْحَفٍ، وَأمَرَ بِمَا سِوَى ذلِكَ مِنَ الْقُرآنِ في كُلِّ صَحِيفَةٍ أوْ مُصْحَفٍ أنْ يُحْرَقَ. قَالَ زَيْدٌ رَضِىَ اللّهُ عَنْه: فَفَقَدْتُ آيَةً مِنْ سُورَةِ ا‘حْزَابِ قَدْ كُنْتُ اسْمَعُ رسولَ اللّهِ # يَقْرَؤُهَا فَالْتَمَسْتُهَا فَوَجَدْتُهَا مَعَ خُزَيْمَةَ بنِ ثَابتٍ ا‘نصَارِىّ

رَضِىَ اللّهُ عَنْه ـ الّذِى جَعَلَ رسولُ اللّه # شَهَادَتَهُ بِشَهَادَةِ رَجُلَيْنِ ـ وَهىَ: مِنَ الْمُؤمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّهَ عَلَيْهِ فَألْحَقنَاهَا في سُورَتِهَا مِنَ الْمُصْحَفِ]. أخرجه البخارى والترمذى.

2.(945)- Zührî, Hz. Enes (radıyallahu anh)'ten rivayet ediyor: "Huzeyfe (radıyallahu anh) Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın yanına geldi ve:
"- Ey Emirü'l-Mü'minin! Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi, kitapları hakkında ihtilâfa düşmeden, bu ümmetin imdadına yetiş!" dedi. Hz. Osman (radıyallahu anh) derhal Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ)'ya birisini yollayarak:
"- Sendeki Suhuf'u bize gönder, istinsah edip sana tekrar iâde edeceğiz" diye haber saldı. Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ) da gönderdi. Hz. Osman (radıyallahu anh) Kur'ân'ın istinsahı için Zeyd İbnu Sâbit, Abdullah İbnu'z-Zübeyr, Saîd İbnu'l-Âs ve Abdullah İbnu'l-Hâris İbni Hişâm (radıyallahu anhüm ecmain)'a emretti: Onlar da bunu istinsâh ettiler.
Hz. Osman Kureyşli gruba: "Kur'ân-ı Kerim'le ilgili olarak herhangi bir hususta siz ve Zeyd İbnu Sâbit ihtilâf edecek olursanız, onu Kureyş lisanına uygun olarak yazın. Çünkü Kur'ân onların lisanı üzere indi" dedi. Çalışma esnasında hey'et bu minval üzere hareket ettiler.
Suhuf'u mushaflar halinde ortaya koyma işi bitince, Hz. Osman (radıyallahu anh) her diyara bir mushaf gönderdi. Ayrıca bunun hâricinde kalan bir sahife veya mushafın yakılmasını emretti. Zeyd (radıyallahu anh) der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan işitmiş olduğum, Ahzâb sûresine ait bir âyet(e ait yazılı parça bana gelmemişti), eksikti. Onu araştırdım. Sonunda Huzeyme İbnu Sâbit el-Ensârî (radıyallahu anh)'de çıktı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun şâhitliğini iki kişinin şâhitliğine denk tutmuştu. Bu âyet şu idi: (Meâlen): "Mü'minlerden Allah'a verdiği ahdi yerine getiren kimseler

vardır. Kimi, bu uğurda canını vermiş, kimi de beklemektedir. Ahdlerini hiç değiştirmemişlerdir" (Ahzâb 23). [Buhârî, Fedailu'l-Kur'ân 2, 3, Menakıb 3, Tirmizî, Tefsir, Tevbe, (3103).] [575]

ـ3ـ وفي رواية: قال ابن شهاب]وَاخْتَلَفُوا يَوْمَئِذٍ في التَّابُوت. فقَالَ: زَيْدُ ابنُ ثَابِتٍ التَّابُوهُ. وَقَالَ ابْنُ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدُ بنُ الْعَاصِ التَّابُوتُ فَرُفِعَ اخْتَفُهُمْ إلى عُثْمَانَ فقَالَ اكْتُبُوهُ
التَّابُوتُ فَإنَّهُ بلِسَانِ قُرَيْشٍ[.قوله: »يُحْرَق« روى بالخاء المعجمة وبالمهملة، وا“حراق إذا كانَ للصيانة لهانة باس به .

3. (946)- Bir rivayette İbnu Şihâb şöyle der: "O gün التابوت kelimesinde ihtilâf ettiler. Zeyd İbnu Sâbit التابوه dedi. İbnu'z-Zübeyr ve Saîd İbnu'l-Âs التابوت dediler. Anlaşamayıp, ihtilâfı Hz. Osman'a arzettiler. Hz. Osman: زالتابوت yazın, çünkü o Kureyş lisanıyla (inmiş)tir" dedi."
Bir önceki rivayette geçen يُحْرَق kelimesi, bazı rivayetlerde يُخْرق diye gelmiştir. Önceki يحرق imlâya göre "yakılma" mânasına, ikinci imlâya göre يُخْرق "yırtılma" mânasına gelir. Önceki Kur'ân nüshalarının yakılması, onu ayaklar altına düşmekten korumak için olursa bunda bir mahzur yoktur. Hakâret için olursa o korumaya girmez ve elbetteki câiz olmaz. [576]

ـ4ـ وعَن أنس رضي اللّه عنه قال:]جَمَعَ الْقُرآن عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ # أرْبَعَةٌ كُلُّهُمْ منَ ا‘نْصَارِ: أُبَيُّ بنُ كَعْبٍ، وَمُعَاذُ بنُ جَبَلٍ، وَزَيدُ بنُ ثَابِتٍ، وَأبُو زَيْدٍ

رَضيَ اللّهُ عَنْهُم. قِيلَ ‘نَسٍ: مَنْ أبُو زَيْدٍ؟ قَالَ: أحَدُ عُمُومَتِى]. أخَرجه الشيخان والترمذي.

4. (947)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında Kur'ân-ı Kerim'i dört kişi cem'etmiştir ve hepsi de Ensârî'dir: Übey İbnu Ka'b, Muâz İbnu Cebel, Zeyd İbnu Sâbit, Ebu Zeyd (radıyallahu anhüm ecmain). "Enes'e: "Ebu Zeyd de kim?" diye sorunca: "Amcalarımdan biri" dedi." [Buharî, Fedâilu'l-Kurân 8, Menâkıbu'l-Ensâr 17; Müslim, Fedâilu's-Sahabe 119, (2465); Tirmizî, Menâkıb, (3796).][577]

AÇIKLAMA:

Bu dört rivayet Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Ebu Bekir zamanındaki cem'i ile Hz. Osman zamanındaki çoğaltılma ameliyelerini ve bunlarla ilgili bâzı teferruatı anlatmaktadır.
Biz her rivayeti ayrı ayrı ele almaksızın, Kur'ân tarihinin en mühim safhası olan ilk yarım asırdaki çalışmaları toptan tanıtacağız. Yukarıdaki rivayetlerde temas edilen vak'alar bütün içerisinde açıklanmış olacaktır. Hatta mevzuun bütünlüğü için, açıklamalara, yukarıdaki rivayetlerde yer almayan vahyin geliş safhasından başlıyacağız. Açıklamalarımızda, esas kaynağı İbnu Hacer'in teşkil ettiğini belirtmek isteriz. Bu büyük muhaddisimizin, bazan birbirinden farklı muhtelif rivayetleri, âzami ölçüde te'lif ederek yaptığı açıklamaları kısmen özetleyerek, gerektiği hallerde de bazı ilâveler yaparak Kur'ân tarihinin bu ilk devresini 13 maddede sunacağız. Hemen belirtelim ki; bazı hususlarla ilgili teferruata giren rivayetler, âlimlerin yorumuna imkân verecek farklılıklara ve mübhemiyete sahiptir. İlk üç yıl içinde Resûlullah'a yakınlık kuran melek hangisi idi, Fetret devrinin müddeti ne kadardı? gibi.
1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e peygamberlik 40 yaşının başlarında gelmiştir.

2- Peygamberlik müddeti 23 yıldır. Bunun on üç yılı Mekke'de geçti, on yılı da Medine'de geçti.
3- Mekke hayatının ilk altı ayı vahyin rüyada gelme safhasıdır.
4- Altı ayın sonunda Ramazan ayında melek indi ve ilk Vahy-i Metluv'u getirdi. İlk vahy, Alâk sûresinin ilk beş âyetidir.
5- İlk vahiyden sonra 3 yıllık fetret araya girdi. Bu esnada vahiy kesildi. İbnu Hacer bir riayete göre bu ilk üç yıllık devrede Resûlullah'a yakınlık peyda eden meleğin İsrafil veya Mikâil olduğunu, gelişlerinde Hz. Peygamber'e bazı kelime ve benzeri şeyler ilkâ ettiğini (attığını) söyler.
6- Bu üç yılın sonunda Cebrâil (aleyhisselam), Resûlullah'a yakınlık kurup, on yıl boyunca ara vermeden Mekke'de vahiy getirmiştir. Hicretten önceki vahiylere Mekkî, sonrakilere Medenî denir. Medine'nin dışında -mesela sefer sırasına- nazil olmuş olsa bile.
7- Kur'ân, dünya semasına Kadir Gecesi'nde toptan inmiştir, buradan Cebrâil 20 senede peyder pey indirmiştir. "Kur'ân'ı, insanlara ağır ağır okuman için, bölüm bölüm indirdik ve onu gerektikçe indirdik" meâlindeki âyet (İsra 106) buna delâlet eder. Dünya semasında konduğu yere Beytü'l-İzzet denmiştir. Bir rivayete göre, Cebrâil, Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına, her yılın Kadir Gecesi'nde o sene boyunca vahyedilecek miktarı indirdi. Bu rivayete göre Kur'ân 20 yılda 20 gecede Levh-i mahfuz'dan dünya semasına indirilmiş olmalıdır. Ancak bu rivayet öncekine nisbeten zayıftır. Şu halde bu meselede esas ve sahih olan şudur: Kur'ân bir defada dünya semasına toptan indirilmiş, sonra parça parça zaman içinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e vahyedilmiştir.
8- Her Ramazan'da, o senenin Ramazan ayına kadar inmiş olan sûreleri Cebrâil (aleyhisselam) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e okur ve Peygamberden de dinlerdi[578](21). Sonra da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mescidde halka okurdu. Bu tatbikata arza denmektedir. Resûlullah'ın hayatının son

Ramazanında bu, iki sefer icra edilmiştir ve buna arza-i âhire denmiştir. Kur'an târihinde arza'ların hususen arza-i âhire'nin ayrı bir ehemmiyeti vardır. Bu, hem öğrenilmiş olanları kontrole ve dolayısıyle hata, unutma gibi ihtimalleri bertaraf ederek vahiy hususundaki itimadı artırmaya[579](22) yarıyordu hem de -yine İbnu Hacer'in açıklamasına göre- vahiyler arasında lâfzen neshedilenlerin çıkarılıp, neshedilmeyenlerin ibkasına yarıyordu.[580](23) Böylece Ramazan ayı, Kur'ân-ı Kerim için, sadece ilk inme vakti olarak değil, arz sûretiyle kontrol ve tahkim, mensuhları ayırma sûretiyle tafsil ayı da olmakta, ehemmiyet taşımakta, "Kur'an ayı" olma vasfına liyakat kazanmakta idi. Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'i ile Beyhakî'nin Şuabu'l-İmân'ında gelen bir rivayet Ramazan ayının semâvî kitaplar yönünden ehemmiyetini şöyle anlatır: اُنْزِلَتْ التَّورَاةُ لِسِتٍّ مَضَيْنَ مِن رَمضَانَ وَاِنْجِيلُ لِثَثَ عَشَرَةً خَلَتْ مِنْهُ وَالزَّبُورُ لِثمانَ عَشَرَةً خَلَتْ مِنْهُ وَالْقُرآنُ َرْبَعٍ وَعِشْرِينَ خَلَتْ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ

"Tevrat Ramazan'ın 6'sında, İncil 13'ünde, Zebur 18'inde, Kur'ân-ı Kerim 24'ünde idirilmiştir."

Bir başka rivayet suhuf-i İbrahim'in Ramazan'ın ilkinde indiğini ilâve eder: اُنْزِلَتْ صُحُفُ اِبْرَاهِيمَ فِي اَوَّلِ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ

9- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) gelen vahiyleri anında yazdırıyor idi. Bu işte hizmet veren kırk civarında kâtip vardı. Resûlullah askerî seferler sırasında ve hatta Mekke'den Medine'ye hicret gibi en kritik anlarda bile beraberinde kâtip ve yazı malzemesi bulundurmayı ihmâl etmemiştir. Zeyd İbnu Sâbit, yeni gelen bir vahyi yazma işi bitince, Hz. Peygamber'in, yazıları bir kere okuttuğunu, eğer bazı eksiklikler olmuş ise tamamlattığını, bu tashihten sonra halka sunduğunu belirtir.

فإذَا فرغْتُ قال إقْرأ فَأقْرَأهُ فإنْ كَانَ فِيهِ سَقَطٌ أقَامَهُ ثُمَّ أخْرج بِهِ إلى النَّاسِ

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gelen vahiyleri yazmakla yetinmiyor, ezberlettiriyordu da. Zaten ibadet yapabilmek için Kur'ân'ı ezberlemek gerektiği gibi, Cenab-ı Hakk'ın rızasını kazanmak için de ezber ehemmiyet kazanıyor idi. Bu da pek çokları tarafından Kur'ân'ın ezberlenmesine bir teşvik unsuru oluyordu. Böylece bir kısım Müslümanlar tamamını, bir kısmı bâzı sûrelerini ezberlemişti. Müslüman olup da Kur'ân'dan bazı parçaları ezberlememiş olması mümkün değildi.

Hz. Peygamber, Kur'ân'ın öğretim ve muhafazasında yazdırmak ve ezberletmekle de yetinmiyor, üçüncü bir unsur daha ilâve ediyordu: Kontrol. Yani, yazı ezberle, ezber de yazı ile kontrol ediliyordu. Bunun en güzel örneği her Ramazan'da yer verildiğini belirttiğimiz arza hâdisesidir. Böylece her Ramazan ayında, o Ramazan'a kadar gelmiş olan bütün vahiyleri, Müslümanlar kontrol etme imkânı buluyordu. Yazmış olanlar yazılarını, ezberlemiş olanlar ezberlerini kontrol ettiriyordu. Şunu da hemen belirtelim ki, kontrol ameliyesi sâdece Ramazan aylarına münhasır kalmıyordu. Resûlullah'ın Kur'ân muallimleri vardı. Bunlar, halk arasında dolaşarak hem öğretiyorlar, hem de daha önceden öğrenilmiş olanları kontrol ediyorlardı.

10- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gelen vahiyleri küçük parçalara yazdırıyordu: Deri parçası, hurma yaprağı, düz taş parçası, kürek kemiği gibi... O devirde bugünkü mânada kâğıt yok idiyse de, deri aynı vazifeyi görebiliyordu. Buna rağmen vahiylerin umumiyetle taş, tahta, kemik gibi daha küçük parçalara yazıldığını görmekteyiz. Bunun iktisadî endişeden ileri geldiği söylenebilirse de bir başka yönü daha vardı: Tertibte kolaylık. Yani âyetler ve sûreler bugünkü, elimizdeki Kur'ân'ın tertibine uygun bir sırayla gelmiyordu. Bir sûre tamamlanmadan bir başka sûre inmeye başlıyordu. Sûre içerisindeki âyetler de belli bir sırayı takip etmiyordu. Her âyet geldikçe, Hz. Peygamber konacağı sûreyi ve sûre içindeki yeri târif ediyordu.

Üstelik, sonradan lafzıyla neshedilen vahiyler de olabiliyordu. Şu halde rivayetlerde daha ziyâde te'lifu'l-Kur'ân diye ifade edilen ameliyenin icrasında kolaylık için vahiylerin küçük parçalara yazılması gerekmekte idi.

11- Te'lifu'l-Kur'ân: Rivayetlerde sıkca te'lifu'l-Kur'ân tabirine rastlarız. Hatta Buharî'nin Sahih'inde bu adı taşıyan bir bab mevcuttur. Ashab'ın كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللّٰه # نُؤَلِّفُ القرآن منَ الرِّقَاعِ "Biz Resûlullah'ın yanında, Kur'ân'ı parçalardan te'lif ederdik" dediğine rastlarız.

Te'lif nedir?

Te'lif, burada tertip mânasına gelir.

Kur'ân mevzuunda tertip, ya âyetlerin bir sûre içerisindeki sıralanmasıdır, yahut da sûrelerin öncelik, sonralık şeklindeki sıralanmasıdır. Ulemâ, Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrindeki te'lif'den, âyetlerin sûre içerisindeki tertibini anlarlar ve âyetlerin tertibi için "tevkîfîdir" derler. Yani âyetlerin yerleri -Cebrail (aleyhisselam)'in direktifiyle- bizzat Resûlullah tarafından tayin edilmiştir, binaenaleyh vahye dayanmaktadır. Her bir sûrenin şeklen vücut bulmasında ulemânın hiçbir rolü olmamıştır. Bu sebeple, selef, bir sûrenin en son âyetinden başlayıp ilk âyetlerine doğru okunmasını hoş karşılamayıp "haram" demiştir. Böyle bir hükmü de şu sebeple tasrih etmişlerdir: Şâirler, edibler, hafızalarının gücünü izhâr için kasideleri, bazı durumlarda, sondan başa doğru okurlardı. Bu âdeti, Kur'ân-ı Kerim'e de tatbik etmemeleri için, böyle bir yasaklamaya gerek duyulmuştur.

Ancak sûrelerin tertibi "tevkîfî" değildir. Cumhur'un görüşüne göre, bugün tertip ıstılâhîdir (ictihadla konmuştur). Hz. Osman (radıyallahu anh) zamanındaki, az sonra açıklayacağımız, teksir heyeti tarafından verilen bir şekildir. Dolayısıyla, namazda veya namaz dışında, tedrisde, tederrüste, tilâvette, Kur'an-ı Kerim'i sondaki sûrelerden başa doğru okumak da mümkündür. Söz gelimi Bakara'dan önce Kehf, Kehf'ten önce Hac sûresi okunabilir. Hatta, bazı rivayetler Resûlullah'ın gece namazında

Âl-i İmrân'dan önce Nisâ sûresini okuduğunu haber vermektedir. Nitekim Übey İbnu Ka'b mushafında sıra böyledir. Hz. Osman'ın mushafı ile, diğer mushaflar arasında görülen sûre sıralamasındaki farklılıklar, "sûrelerin sıralanma işi içtihâdîdir, ıstılâhîdir" diyenlere delil olmaktadır. [581]
12- Zeyd İbnu Sâbit'in hizmeti: Sadedinde olduğumuz rivayette belirtildiği üzere, Zeyd İbnu Sâbit, Kur'ân'ı cem'etme vazifesini kabul edince, Hz. Ömer'in de yardımcı olması kaydıyla işe başlar. Hz. Ebu Bekir, Zeyd'e, cem sırasında hafızasına güvenmemesini, her âyet için, yazılı iki şâhid istemesini şart koştu. Şehirde ilân ederek, yanında yazılı Kur' ân parçası bulunduranların, bunları mescide getirip Zeyd'e teslim etmesini taleb etti. Hz. Ömer, getirilen yazılı nüshaların, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından kontrol edilip edilmediği hususunda yemin ettiriyordu. Hatta bâzı âlimler, bu yazılı şahitlerin arza-i âhirede kontrolden geçen yazılı nüshalar olduğunu söylerler. Bu durum bile, arza-i âhirenin İslâm tarihindeki ehemmiyetini ve iki sefer oluşunun hikmetini göstermeye kâfidir.
Alimler getirilen iki yazılı nüshaya şahit derler. İki şahit bir üçüncü unsura nisbetledir. Üçüncü unsur veya "birinci asıl", Zeyd İbnu Sâbit'ti. Kur'ân-ı Kerim'i ezbere baştan sona bilenlerden biri idi. Getirilen yazılı nüshaların kendi bilgisine de uymasını arıyordu. Nitekim bazı istisnalar olmuştur. Tevbe sûresinin en son iki âyetini yazılı olarak bir kişi getirmişti. Bu âyetler belki de, en son nazil olan âyetlerden olduğu için olacak, yazılı olarak başkasının yanında bulunmuyordu. Zaten onlar, Zeyd gibi başkalarının da ezberinde vahiy olarak mevcut idi, ama yazılmış vaziyette sâdece bir kişi getirmişti. Bu zat, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlığında, bir hadise sebebiyle şâhideyn "iki şâhid" ünvanını verdiği Huzeyme İbnu Sâbit idi. Zeyd İbnu Sâbit, "Resûlullah, onun şehâdetini iki kişinin şehâdeti kıldı" diyerek, bu iki âyeti kabulde tereddüt

göstermedi. Ashabtan, "Bu Kur'ân'dan değildir" diye itiraz eden de olmadı.
Hz. Ömer (radıyallahu anh), "zina edenlerin recmedilmeleriyle ilgili" yazılı bir metni "âyet" diye getirdi ise de, Zeyd İbnu Sâbit kabul etmedi. Hz. Ömer yazılı ikinci bir şâhid getirememekten başka şifâhî bir destek de göremedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Allah'ın âyeti" diyerek recmi ifade etmiş ve tatbik de etmiş idi. Ancak, muhtemelen bu hükme, "Allah'ın önceki kitaplarda gelen ayeti" manasında "Allah'ın ayeti" demişti[582] ve Hz. Ömer'in hatırında da böylece yanlış kalmış idi. Mamafih, bâzı alimler bunu, hükmü baki, lafzı mensuh ayetlere örnek olarak kaydederler.[583]
Bazı rivayetlerde, Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh), Ahzâb sûresinin 23. âyetini de tek yazılı şâhide müsteniden kabul ettiğini belirtir. Bu ayetin yazılı şâhidi de Huzeyme İbnu Sabit eş-Şâhideyn'dir. Tek yazılı şâhide müsteniden kabul edilen mezkur üç ayet, tedkik edilince görülür ki, hiçbiri ahkâma, haramahelâle müteallik değildir.
Kur'ân-ı Kerim'in Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh) tarafından cem'edilmesi veya "iki kapak arasında mushaf" haline getirilmesi işinin sadece yazılı vesikalara dayandırılmadığını da bilhassa vurgulamamız gerekir. Çünkü pek çok kimse Kur'ân'ı baştan sona ezbere biliyorlardı. Kısmî şekilde ise bütün Müslümanlar biliyordu. Zira namaz ve diğer tilâvet, dua gibi ibadetlerinde Kur'ân-ı Kerim'i okuyorlardı. Baştan sona ezbere bilenler (Kur'ân'ı cem'edenler) de vardı. Enes (radıyallahu anh)'in bir rivayetinde Ensar'dan bilhassa altı tanesi meşhurdu:
1- Übey İbnu Ka'b,
2- Muâz İbnu Cebel,
3- Zeyd İbnu Sâbit,
4- Ebu Zeyd (Enes'in amcalarından biri olup isminde ihtilâf edilmiştir: Evs, Sâbit İbnu Zeyd, Sa'd İbnu Ubeyd İbnu Nu'mân,

Kays İbnu's-Seken, İbnu Hacer, tahkikinde bu sonuncu ihtimâlin sıhhatine hükmeder.)
5- Ebu'd-Derda,
6- Sa'd İbnu Ubâde.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kur'ân'ı kendilerinden almayı tavsiye ettiği kimseler arasında ismi geçen Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe ile Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anhümâ)'un ve hâfize olduğu bilhassa tasrih edilen Ümmü Varaka (radıyallahu anhâ)'nın cem'ediciler meyanında zikredilmeyişleri de gösterir ki hafızlar bunlardan ibaret değildir. İbnu Hacer'in muhtelif muhakkikten naklettiği neticeye göre (Fethu'l-Bârî, 10, 425-430) Kur'ân-ı Kerim'i cemettiği rivayetlerden anlaşılanlar arasında Muhâcirun'dan şunlar var: Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Talha, Sa'd, İbnu Mes'ud, Huzeyfe, Sâlim, Ebu Hüreyre, Abdullah İbnu's-Sâib, Abâdile (radıyallahu anhüm); kadınlardan Hz. Aişe, Hafsa, Ümmü Seleme (radıyallahu anhünne). İbnu Ebi Dâvud şunları da ilave eder: (Muhacir olarak): Temim İbnu Evs ed Dârî, Ukbe İbnu Âmir; (Ensar olarak); Ubâde İbnu's-Sâmit, Muâz Ebu Huleyme, Mücemmi İbnu Câriye, Fadâle İbnu Ubeyd, Mesleme İbnu Mahled, vs. (Bunlardan bazıları Hz. Peygamber'den sonra hıfzlarını ikmal etmiştir.) Keza Ebu Musa el-Eş'ari, Amr İbnu'l-Âs, Sa'd İbnu Ubâde gibi bazıları da Kur'ân'ı cem edenler arasında sayılmıştır.
Görüldüğü gibi, Resûlullah devrinde Kur'ân'ı cem edenlerle ilgili olarak sınırlayıcı rakamların ihtiyatla karşılanması gerekmektedir. Yukarıda Hz. Enes (radıyallahu anh)'ten kaydettiğimiz rivayet pekçok itirazlara sebep olmuş, Kur'ân-ı Kerim'i cemedenlerin sayısını bazan dört, bazan beş ve bazan da altı gibi son derece sınırlı gösteren beyanların, gerçek durumu ifade etmediğine rivayetlerlerle cevap verilmiştir. Yukarıda kaydettiğimiz tahkikler bu maksadla ortaya konmuştur.
Bu meyanda dikkat çekilen başka hususlar da var: Resûlullah'ın sağlığında Bi'r-i Maûna'da şehid edilen 70 kurrâ ve keza

Yemâme harplerinde şehid olanlar arasında 70 kurrânın bulunduğuna dâir rivayetler gibi.
Şu halde, Resûlullah devrinde Kur'ân-ı Kerim'i baştan sona ezberleyenlerin sayısını kesinlikle bilmek mümkün değildir. Daha önce hakkında bilgi verdiğimiz Dâru'l-Kurrâ'nın varlığı da gözönüne alınınca, bunların miktarını birçok onlar ve hatta yüzlerle ifade etmenin daha gerçekçi bir tahmin olacağı anlaşılır.
Hülâsa-i kelâm, Hz. Ebu Bekir'in sağlığında Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh) tarafından Kur'ân cem'edildiği vakit pekçok kurrâ (yani Kur'ân hafızı) mevcut idi ve hiçbirinden de ortaya konan Mushaf hakkında -kaydedilenler dışında- bir itiraz olmamış, bir münakaşa ortaya çıkmamıştır.
Böylece, bugün elimizde mevcut olan Kur'ân-ı Kerim, Halife Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in vazifelendirdiği ve Hz. Ömer'in de yardımcı olduğu Zeyd İbnu Sâbit tarafından iki sayfa arasına konmuş ve muhtevası Ashab'ın icmâına mazhar olmuştur. [584]
13- Kur'ân'ın çoğaltılması: Kur'ân, kitap hâline konulmuştu, ama tek bir nüsha idi. Bu hal, Hz.Osman zamanına kadar devam etti.
Hz. Osman zamanında, Kur'ân'ın okunuşu üzerine bâzı ihtilaflar çıktı. 922 numaralı hadiste belirtildiği üzere, Kur'ân'ın yedi harf üzere inmiş olması farklı okunuşlara imkân veriyordu ve buna şeriat müsamaha ediyordu da. Ancak bu farklı okuyuşlara halkın müsâmahası pek yoktu. Herkes kendi lehçesine göre okumanın daha doğru olduğu kanaatini taşıyordu. İbnu Ebû Dâvud'un Mesâhif'te kaydettiği rivayetlere göre, Kur'ân'ı farklı kıraatlere göre tedris eden muallimler ve talebeleri arasında ihtilâflar başlamış, anlaşmazlıklar birbirlerini tekfire varan buutlara ulaşmıştı. Hz. Osman bunları yatıştırmaya çalışmış, bu maksadla bazı hutbelerde bile bulunmuştur.
Çok geçmeden bu kargaşa ve ihtilâflara, askerler arasında çıkan anlaşmazlık da katıldı. Nitekim Ermeniye ve Azerbaycan bölgelerinin fethinde biraraya gelen Suriyeli ve Iraklı askerler

arasında da Kur'ân'ın farklı okunuşları yüzünden ihtilâf çıkmıştı. Suriyeli askerler Kur'ân-ı Kerim'i Übey İbnu Ka'b kıraatine göre, Iraklılar ise Abdullah İbnu Mes'ud kıraatine göre okuyorlardı. Her iki taraf birbirlerinden değişik şeyler istiyorlar ve bunu yadırgıyorlardı. Herkes kendi kıraatini daha güzel bulmakla kalmıyor öbür tarafın kıraatinden nefret ediyordu, öyle ki birbirlerini tekfir bile etmişlerdi. Hülâsa ihtilâflar kızışmış, birbirlerine silah çekmeye ramak kalacak derecede büyük buutlara ulaşmıştı. Komutan Huzeyfetu'l-Yemân Medine'ye koşup, evine bile uğramadan,doğru Halife'nin huzuran çıkarak durumu bütün ciddiyetiyle Hz. Osman (radıyallahu anh)'a anlattı. Ümmetin imdadına koşmasını taleb etti. Halktaki ihtilâfa askerlerin ihtilâfının da katıldığını gören Halife meselenin ciddiyetini kabul etti. Derhal Ashab'la istişarelerde bulundu. Bu istişareleri aksettiren bir rivayeti kaydediyoruz: Hz. Ali anlatıyor: "Osman (radıyallahu anh) hakkında hayırdan başka birşey söylemeyin. Allah'a kasem olsun Kur'ân'la ilgili olarak yaptığı çalışmaları tek başına yapmadı, bizden bir heyetle istişâre yaparak yürüttü. (Bir gün) dedi ki:
"- Bu kıraat meselesinde fikriniz nedir? Bana ulaştığına göre halktan bir kısmı: "Benim kıraatım seninkinden daha hayırlı" diyormuş. Bu küfre yakın bir söz (Bu gelişmelerin tedbiri nedir?)"
Biz kendisine:
"- Önce sizin fikrinizi bilelim!" dedik. Şöyle açıkladı:
"- Ben, halkı tek bir Mushaf'ta toplamak istiyorum. Böylece ne fırkalar olur, ne de ihtilâf kalır!"
"- İsabetli düşünüyorsunuz!" dedik.
İbnu Sîrin'in rivayetinde istişâre heyeti Muhacir ve Ensar'dan 12 kişidir ve aralarında Übey İbnu Ka'b da mevcuttur.
Hz. Osman böylece Ashab'ın mutabakatını aldıktan sonra Mushaf'ı ilk indiği lehçe olan Kureyş lehçesi üzerine çoğaltıp bütün ümmetin bu lehçeye sevkine karar verdi. Zeyd İbnu Sabit

(radıyallahu anh)'i çağırarak, onun başkanlığında Kur'ân-ı Kerim'i çoğaltmak üzere bir heyet kurdu.
Mus'âb İbnu Sa'd'ın açıkladığına göre, Hz.Osman heyet üyelerini de istişare ile seçmiştir: Hz. Osman: "Yazısı en iyi olan kim?" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kâtibi olan Zeyd İbnu Sâbit dediler. Tekrar sordu: "Arapçası en iyi olan kim." (Bir rivâyette en fâsih kim? demiştir) Said İbnu'l-Âs dediler. Hz. Osman: "Öyleyse Said imlâ ettirsin, Zeyd de yazsın!" dedi.
Açıklandığına göre, Said İbnu'l-Âs'ın şivesi Hz. Peygamber'inkine en çok benzeyen şive idi, böyle denmiştir: "Kur'ân-ı Kerim'in Arapçası Saîd İbnu'l-Âs İbni Ümeyye'nin Arapçasına göre yönlendirilmiştir. Çünkü o, lehçe itibariyle Hz. Peygamber'e en çok benzeyen kimse idi."
Heyette yer alan üyelerin ismi ve sayısı rivayetlere göre farklıdır. İbnu Ebî Dâvud'un rivayetleri arasında Mâlik İbnu Ebî Âmir, Kesir İbnu Eflâh, Übey İbnu Ka'b, Enes İbnu Mâlik, Abdullah İbnu Abbas vs. zikredilir. Buharî'nin rivayetinde Zeyd İbnu Sâbit, Abdullah İbnu Zübeyr, Saîd İbnu'l-Âs ve Abdurrahman İbnu'l-Hâris zikredilir. Heyetin başkanı ise Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anhüm ecmain)'tir.
Hz. Osman (radıyallahu anh) heyete şu talimatı verdi:
"Kur'ân'ı çoğaltacaksınız. Kur'ân-ı Kerim'in Arapçası hususunda Zeyd İbnu Sâbit'le sizin aranızda bir ihtilâf çıkarsa, Kureyş lisanını esas alacaksınız. Zira Kur'ân çoğunluk itibariyle onların lehçesine göre nazil oldu."
İstinsah sırasında bazı küçük ihtilâflar ortaya çıkmıştır. Hz. Osman'a intikal ettirilen bir ihtilaf, التابوت kelimesinin imlâsı üzerine oldu. Kureyşliler التابوت diyorlar, Zeyd İbnu Sâbit التابوه diyordu. Hz. Osman (radıyallahu anh): "Bu kelimeyi التابوت diye yazın. Çünkü Kur'ân Kureyş lehçesi üzerine indi" diye emretti.
Kur'ân kaç nüsha çoğaltıldı?

Ortaya konan yeni nüshaların adedi hakkında farklı rivayetler var: Bazılarına göre 4, bazılarına göre 5, bazılarına göre de 7. Yedi rivayetine göre bir nüsha Medine'de alıkonuyor, gerisi Mekke, Şâm, Yemen, Bahreyn, Basra, Kûfe'ye birer nüsha gönderiliyor. Ayrıca Hz. Osman, bu resmî nüsha dışında kalan Kur'ân'ların imha edilmesini emrediyor. Mus'ab İbnu Sa'd der ki: "Hz. Osman (radıyallahu anh) (eski) mushafları yaktığı zaman çok kimseye şâhid oldum, bu işten memnun oluyorlardı, kimse bunu kötü (münker) bulmuyordu."

Ebu Kılâbe de şöyle anlatır: "Hz. Osman, istinsah işini tamamlayınca bütün İslâm beldelerine şu tâmimi gönderdi: "Ben şöyle şöyle bir hizmet gerçekleştirdim. Ve yanımda bulunan eski nüshaları imhâ ettim, siz de oralarda bulunan eski nüshaları imha edin."[585]

"Suhuf"la "Mushaf" arasındaki fark: Hz. Ebu Bekir zamanında ortaya konan Suhuf ile Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın bu Suhuf'tan istinsah yoluyla ortaya koyduğu "Mushaf" arasında bazı farklar var. Her şeyden önce Hz. Ebu Bekir'in (radıyallahu anh) hizmeti Kur'ân-ı Kerim'in muhteviyatının, hafızların ölümü ile ziyana ve kayba uğramasını önlemek maksadıyla yapılan bir çalışma idi. İmlâ ve tertibi üzerinde durulmaksızın, Hz. Peygamber zamanında yazılmış ve arza-i âhire'de kontrolden ve tashihten geçmiş yazılı parçalardan teşkil edilen bir kolleksiyon idi. Bu yazılı parçalar ellerde mevcut idiyse de toplu olarak bir yerde mevcut değildi. Esasen vahyin ne zaman kesileceğini, yeni gelecek vahiylerin nerelere konacağını kimse bilmediği için böyle bir nüsha teşkili de oldukça imkânsız bir işti. Şu halde Hz. Ebu Bekir, âyetlerin sûrelere göre yerleştirilmesi ile ilgili Resûlullah'tan varid olan tâlimat çerçevesinde sûreleri sayfalar halinde bir araya getirtmiş idi. Halbuki Hz. Osman'ın çalışması, Kur'ân-ı Kerim'in farklı lehçelere göre muhtelif vecihlerde okunması sonucu ortaya çıkan ihtilâfları önlemek maksadıyla yapılmış idi. Bu çalışmada, Kur'ân'a okunuş birliği kazandırmak

gayesi hakimdi. Bu birlik, Resûlullah'ın lisanı olan Kureyş lehçesine göre yapılacak, diğer lehçelere göre okumak -dinen meşrû ve caiz olmasına rağmen- terkedilecek ve yasaklanacaktı. Bu maksadla diğer lehçelerle farklılık olan yerlerde Kureyş lehçesi esas alındı. Diğer lehçelerde okuma cevazının başlangıçta karşılaşılan zorluğa bir kolaylık, bir ruhsat olarak meşru kılındığı, artık bu cevaza ihtiyaç kalmadığı söylendi. "Şimdi birliğe ihtiyaç var, bu işte de Kureyş lehçesi tercih edilecektir, çünkü Resûlullah'ın dilidir... vs." dendi.

Ayrıca bu mushaf'ta sûreler de belli bir sıraya konmuş, bundan böyle, kimsenin takdim tehir yapamıyacağı muayyen bir düzen içerisinde tertiplenmiş idi. Hz. Osman (radıyallahu anh), Kur'ân sûrelerine, hal-i hazır tertibi, Ashab'la istişâre ederek verdiğini belirtmiştir. Yani sûrelerin bugünkü yerleri, şahsî re'yi ile değil, Ashab'ın istişârî görüşleriyle tesbit edilmiştir. Sûre içerisinde âyetlerin sıralanmasının Cenab-ı Hakk'ın vahyi ile olduğunu belirtmiştik.[586]

Hz. Ebu Bekir nüshasının sonu: Hz. Ömer'in vefatıyla Hz. Hafsa'ya intikal eden "İmam" nüshayı, istinsah etmek üzere Hz. Osman (radıyallahu anh) Hz.Hafsa (radıyallahu anhâ)'dan, "istinsahtan sonra geri vermek" va'di ile istemişti. İstinsah işi bitince Hz. Hafsa'ya iade edildi. Hz. Osman, bütün eski nüshaları imha ettiği halde bu "İmam" nüshaya dokunmamıştı.

Mervan, Medine valisi olunca Hz. Hafsa'dan bu nüshayı istedi ise de Hafsa (radıyallahu anhâ) vermedi. Ancak Hafsa validemizin vefatı üzerine Mervân, kardeşi Abdullah İbnu Ömer'e haber göndererek bu "Suhuf"u istedi. Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh) de gönderdi. Mervân' ın Suhufu parçalayıp, yıkayıp yaktırdığı rivayetlerde tasrih edilir. Mervan açıklama yaparak: "Zaman geçince bazı şüphecilerin, bu nüsha ile ümmetin benimsediği Hz.Osman nüshası arasındaki farklılıklara dayanarak fitne çıkarabileceklerinden endişe

duyduğunu, bunu önlemek için Hz. Ebu Bekir'in suhufunu imha ettiğini" belirtmiştir.
Görüldüğü üzere Kur'ân-ı Kerim'in cem'edilmesi gibi pek hayırlı bir işin ilk muharriki Hz. Ömer olmuş, halife olarak Hz. Ebu Bekir, faaliyetlerini organize etmiş, Hz. Zeyd İbnu Sabit de cem işini icra etmiştir. Çoğaltılma ve tek imlâya kavuşturulma işinin muharriki ihtilâflar, organizatörü Hz. Osman ve gerçekleştiricisi yine Zeyd İbnu Sâbit ve pek çok sahabe olmuştur. Allah hepsinden razı olsun.[587]

ـ5ـ وفي أخرى للبخارى عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما. قال:]جَمَعْتُ المُحْكَمَ عَلى عَهْدِ رسولِ اللّه #. قِيلَ لَهُ وَمَا الْمُحْكَمُ؟ قَالَ الْمُفَصَّلُ[.

5. (948)- Buharî'nin bir diğer rivayetinde İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında Muhkem'i cem'ettim" demiştir. Yanındakiler kendisinden: "Muhkem'le neyi kastediyorsun?" diye sorunca: "Muhkem, mufassal (sûreler)dir" diye cevap vermiştir. [Buharî, Fedâilu'l-Kur'ân 25.][588]

AÇIKLAMA:

Usul âlimlerinin ıstılahında muhkem, içerisinde mensuh bulunmayan şeydir. Müteşâbih'in zıddına da muhkem denir.
Mufassal, Kur'ân-ı Kerim'in besmelelerle sıkça birbirinden ayrılan kısa sûrelerine denir. Umumiyetle 49. sûre olan Hucurat sûresi ile sonuncu sûre olan Nas sûresi arasında kalan kısma mufassal denir. Mamafih hemen belirtelim ki, mufassal sûrelerin hangi sûreden itibaren başladığı hususunda on kadar farklı görüş ileri sürülmüştür. İttifak edilen husus son cüzün mufassal olduğudur.

Buharî bu rivâyeti, "Çocuklara Kur'ân öğretilmesi" başlığını taşıyan bir babta kaydetmekle İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın şu sözüne imâda bulunmuş olmaktadır:

سَلُونِى عَنِ التَّفْسِيرِ فَإنِّى حَفِظْتُ الْقُرآنَ وَانَا صَغِيرٌ

"Bana tefsirden sorun. Zîra ben küçük yaşta Kur'ân'ı ezberledim."

İbnu Abbas'ın yaşı hususunda rivayetler ihtilâflıdır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatı esnasında kaç yaşında idi? Umumiyetle, İbnu Abbas'ın hicretten üç yıl önce doğduğu kabul edilir. Bu durumda Resûlullah'ın vefatında 13 yaşında olmalıdır. [589]

TEVBE İLE İLGİLİ BÖLÜM

ـ1ـ عن الحارث بن سُويد قال:]حَدّثَنا عَبْدُ اللّهِ بنُ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْه حَدِيثَيْنِ: أحَدُهُمَا عَنْ رَسُولِ خَرُ عَنْ نَفْسِهِ. فَقَالَ: إنَّ الْمُؤمِنَ يَرَىŒاللّهِ #، وَا ذُنُوبَهُ كَأنَّهُ قَاعِدٌ تَحْتَ جَبَلٍ يَخَافُ أنْ يَقَعَ عَلَيْهِ، وَإنَّ الْفَاجِرَ يَرَى ذُنُوبَهُ كَذُبَابٍ مَرَّ عَلى أنْفِهِ. فقَالَ بِهِ هكَذَا بِيَدِهِ فَذَبَّهُ عَنْهُ. ثُمَّ قَالَ: سَمِعْتُ رسولَ اللّه # يَقُول اللّهُ أفْرَحُ بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ الْمُؤمِنِ مِنْ رَجُلٍ نَزَلَ في أرْضٍ دَوِيَّةٍ مُهْلِكَةٍ مَعَهُ رَاحِلَتُهُ عَلَيْهَا طَعَامُهُ وَشَرَابُهُ فَوَضعَ رَأسَهُ فَنَامَ نَوْمَةً فَاسْتَيْقَظَ، وَقَدْ ذَهَبَتْ رَاحِلَتهُ فَطَلَبَهَا حَتَّى إذَا اشْتَدَّ عَلَيْهِ الجُوعُ وَالْعَطَشُ قَالَ: أرْجِعُ إلى مَكانِى الَّذِى كُنْتُ فِيهِ فَأنَامُ حَتَّى أمُوتَ. فَوضَعَ رَأسَهُ عَلى سَاعِدِهِ لِيَمُوتَ فَاسْتَيْقَظَ فَإذَا رَاحِلَتُهُ عِنْدَهُ عَلَيْهَا زَادُهُ وَشَرابُهُ. فاللّهُ أشَدَّ فَرحاً بِتَوْبَةِ الْعَبْدِ الْمُؤمِنِ مِنْ هذَا بِرَاحلَتِهِ

وَزَادِهِ]. أخرجه الشيخان والترمذى.وزاد في رواية مسلم ثمَّ قال: اللَّهُمَّ أنْتَ عَبْدِى وَأنَا رَبُّكَ، أخْطَأَ مِنْ شِدَّةِ الْفَرَحِ.»الدَّوِيَّةُ« الصحراء التى نبات فيها.

1. (949)- Hâris İbnu Süveyd anlatıyor: "Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) bize iki hadis rivayet etti. Bunlardan biri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)' dendi, diğeri de kendisinden. Dedi ki: "Mü' min günahını şöyle görür: "O, sanki üzerine her an düşme tehlikesi olan bir dağın dibinde oturmaktadır. Dağ düşer mi diye korkar durur. Fâcir ise, günahı burnunun üzerinden geçen bir sinek gibi görür" İbnu Mes'ud bunu söyledikten sonra eliyle, şöyle diyerek, burnundan sinek kovalar gibi yapmıştır.

Sonra dedi ki: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini duydum: "Allah, mü'min kulunun tevbesinden, tıpkı şu kimse gibi sevinir: "Bir adam hiç bitki bulunmayan, ıssız, tehlikeli bir çölde, beraberinde yiyeceğini ve içeceğini üzerine yüklemiş olduğu bineği ile birlikte seyahat etmektedir. Bir ara (yorgunluktan) başını yere koyup uyur. Uyandığı zaman görür ki, hayvanı başını alıp gitmiştir. Her tarafta arar ve fakat bulamaz. Sonunda aç, susuz, yorgun ve bitap düşüp: "Hayvanımın kaybolduğu yere dönüp orada ölünceye kadar uyuyayım" der. Gelip ölüm uykusuna yatmak üzere kolunun üzerine başını koyup uzanır. Derken bir ara uyanır. Bir de ne görsün! Başı ucunda hayvanı durmaktadır, üzerinde de yiyecek ve içecekleri. İşte Allah'ın, mü'min kulunun tevbesinden duyduğu sevinç, kaybolan bineğine azığıyla birlikte kavuşan bu adamın sevincinden fazladır."

Müslim'in bir rivayetinde şu ziyâde var: "(Sonra adam sevincinin şiddetinden şaşırarak şöyle dedi: "Ey Allah'ım, sen benim kulumsun, ben de senin Rabbinim." [Buharî, Da'avât 4; Müslim 3, (2744); Tirmizî, Kıyâmet 50, (2499, 2500).[590]

AÇIKLAMA:

Tevbe, şer'î ıstılahta, çirkinliği sebebiyle günah ameli terkedip, yaptığına pişman olmak ve bir daha dönmemeye azmetmek, günah, şayet zulüm nev'inden ise, kulun hakkını iâde etmek veya hak sahibinden helallik ve af talebetmektir.
Mamafih ulemâ tevbeyi "pişmanlık", "bir daha günah işlememeye azmetmek", "günahtan uzaklaşmak" gibi değişik şekillerde tarif etmiştir. Tevbeyi tarifte, bu üçünü birlikte şart koşan da olmuştur. Tevbe mevzuunda şu hususun da bilinmesi gerekir. Allah nazarında tevbekâr sayılmak için, bu söylenenlerin Allah'ın rızasını taleb maksadıyla yapılması gerekir. Aksi takdirde mal veya sıhhat endişesiyle israf, içki gibi günahların terki veya halkın ayıplamasından kurtulmak için bir kısım çirkin işleri bırakmak tevbe sayılmaz, bu hususta âlimler ittifak ederler. Bir de mücerred pişmanlık tevbe için yeterli değildir. Pişman olmakla birllikte günahı terketmesi ve dönmemeye azmetmesi gereklidir. Bu nokta-i nazardan, tevbeyi "pişmanlık" olarak tarif edenlerin aldandığı anlaşılır.
Tevbe ya küfürden, ya günahtan olur. Küfürden tevbe edenin tevbesi kesinlikle makbuldür. Günahtan tevbe edenin tevbesi, sıdk ile yapılırsa o da makbuldür. Kabulün manası, işlenen günahın zararından kurtulmaktır. Tekrar o günaha dönmediği takdirde, işlememiş gibi olur. Asinin tevbesi Allah'ın hakkına giren günahtan ise, onu, söylediğimiz şekilde terketmesi kâfidir. Ancak bazıları için şeriat kaza ve kefâret şartı koymuştur. Kul hakkına giriyorsa, hakkın hak sahibine ulaşması şarttır aksi takdirde o günahın zararından kurtulamaz. Ancak hakkın ulaşması için elinden geleni yaptığı halde hakkı sahibine ulaştıramadı ise Allah'ın affedeceği ümid edilir. Zira Cenab-ı Hakk tabiatları değiştirir, günahları hasenata çevirir.
Abdullah İbnu'l-Mübarek tevbe için başka şartlar da ileri sürmüştür, der ki: "Nedamet etmek, bir daha dönmemeye azmetmek, kul hakkını ödemek, farzlardan zâyi ettiklerini eda

etmek, haramla beslenen bedenden o maddeleri eritip yerine temiz maddeler gelinceye kadar üzüntü ve kedere boğulmak; nefsine, günahın lezzetini tattırdığı gibi, tâatın elemini tattırmak."

Tevbe ve istiğfar birbirine yakın dualardır. Diğer duaların ve ibâdetlerin makbul olması için de önce tevbe ve istiğfarla dua ve ibâdetlere başlanması tavsiye edilmiştir. Bazı büyükler: "İstiğfarda mı bulunayım, tesbihat mı yapayım?" diye soru soranlara şu cevabı vermiştir: "Kirli elbise, buhurdan ziyade sabuna muhtaçtır."

Şu halde tevbe ve istiğfar için illa da günah işlemiş olmak gerekmez. Allah'a dua vs. şekilde ibadet edecek olan kimsenin buna "tevbe ve istiğfar"la başlaması, kirlerden temizlenmesi gerekir. Zîra temizlerin duası daha çabuk icâbet görür. Nitekim Hz. Peygamber:

والله إنِّى ًسْتَغْفِرُ اللّهَ وَاَتُوبُ اِلَيْهِ في الْيَوْمِ اكثَرَ من سبعينَ مَرَّةً

"Allah'a kasem olsun, ben günde yetmiş kereden fazla Allah'a tevbe ve istiğfar ederim" buyurmuştur.

Kulun tevbesi karşısında Allah'ın sevinmesi, mutlaka affetmek azmini ifade eder. Hele rivayette olduğu gibi, bu İlâhî sevinç, bir insanın duyduğu "delice sevinç"le ifade edilmişse, bu tevbeye teşvikte, tevbenin makbuliyetini ifadede beliğ bir üslup, mukni bir metod olmaktadır.[591]

ـ2ـ وعن زِرِّ بنِ حُبَيْشٍ قال:]حَدثنا صَفْوَانُ بن عَسَّالٍ المُرَادِى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: قال رسولُ اللّه #: بَاَبٌ مِنْ قِبَلِ الْمَغْرِبِ مَسِيرَةُ عَرْضِهِ أوْ يَسِيرُ الرَّاكِبُ في عَرْضِهِ أرْبَعِينَ أوْ سَبْعِينَ سَنَةً، خَلَقَهُ اللّهُ تَعالى يَوْمَ خَلَقَ السَّمَواتِ وَا‘رْضَ، مَفْتُوحٌ لِلتَّوْبَةِ ً

يُغْلَقُ حَتَّى تَطْلَعَ الشّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا]. أخرجه الترمذى وصححه.

2. (950)- Zirrü'bnü Hubeyş anlatıyor: "Saffân İbnu Assâl el-Murâdî (radıyallahu anh) bize, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini rivayet etti:
"Mağrib cihetinde bir kapı vardır. Bu kapının genişliği -veya bunun genişliği binekli bir kimsenin yürüyüşüyle- kırk veya yetmiş senedir. Allah o kapıyı arz ve semaları yarattığı gün yarattı. İşte bu kapı, güneş batıdan doğuncaya kadar tevbe için açıktır." [Tirmizî, Da'avât 102, (3529).][592]

3ـ ولمسلم عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه]أنَّ النَّبىَّ # قالَ: مَنْ تَابَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا تَاب اللّهُ عَلَيْهِ[.

3. (951)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim güneş batıdan doğmazdan evvel tevbe ederse Allah tevbesini kabul eder." [Müslim, Zikr 43, (2703).][593]

4ـ وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما]أنَّ رسولَ اللّه # قال: إنَّ اللّهَ يَقْبَلُ تَوبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغَرْغِرْ]. أخرجه الترمذى وصححه.

4. (952)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Son nefesini vermedikçe Allah, kulun tevbesini kabul eder." [Tirmizî, Da'avât 103, (3531); İbnu Mâce, Zühd 30, (4253).] [594]

ـ5ـ وعن أبى موسى رَضِىَ اللّهُ عَنْه.]أنَّ رسولَ اللّه # قال: إنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجلّ يَبْسُطَ يَدَهُ بِاللَّيْلِ لِيَتُوبَ مُسِئُ النَّهَارِ، وَيَبْسُطُ يَدَهُ بِالنَّهَارِ لِيَتُوبَ مُسِئُ اللَّيْلِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا[. أخرجه مسلم.»الْيَدُ« هنا: كناية عن العطاء والفضل.

5. (953)- Ebû Musa (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Aziz ve Celil olan Allah, gündüz günah işleyenlerin tevbesini kabul etmek için geceleyin elini açar. Gece günah işleyenlerin tevbesini kabul etmek için de gündüz elini açar, bu hal, güneş batıdan doğuncaya kadar devam edecektir."
Burada "el", Allah'ın ihsan ve fazlından kinayedir. [Müslim, Tevbe 32, (2760).][595]

AÇIKLAMA:

Son dört hadis (950-953), günah işleyen mü'minleri ümidsizliğe düşmekten kurtarıp tevbeye teşvik etme gayesine matuftur. Cenâb-ı Hakk'ın her çeşit günahı affedeceğini ifade etmektedirler. Üstelik tevbe için belli bir vakit de tayin edilmiş değildir. Gündüz de gece de Allah'ın elleri açıktır. Kişi son nefesini verinceye veya insanlık kıyametin en büyük alâmeti olan güneşin battığı yerden doğmasına kadar hayatta kaldığı müddetçe Allah'ın tevbe kapıları açıktır. Ve bu kapı o kadar geniştir ki, genişliği atlı kimsenin kırk veya yetmiş yılda ancak katedebileceği bir mesafeye ulaşmaktadır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Allah'ın rahmetinin bolluğunu, fazlının çokluğunu ve affının genişliğini ifâde için bu mânevî mefhumları insan aklının anlayacağı maddî teşbihlere dökmüştür. Bu uzaklıkları dünyevî ölçülere vurmak her halde câiz olmaz, tıpkı Allah'a el izâfe edilmesi gibi. Allah'ın bizim

gibi el sahibi olduğunu düşünmek, لَيسَ كَمِثْلِهِ شَئْءٌ veya ولم يكن له كفواً احَدٌ gibi Allah'ın eşi, benzeri, misli olmadığını ifade eden ayetlere ters düşer.[596]

ـ6ـ وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْه.]أنَّ رسولَ اللّه # قال: كانَ فِيمَنْ كانَ قَبْلَكُمْ رَجُلٌ قَتَلَ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ نَفْساً فَسألَ عَنْ أعْلَمِ أهْلِ ا‘رْضِ. فَدُلَّ عَلى رَاهِبٍ فَأتَاهُ فقَالَ: إنَّهُ قَتَلَ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ نَفْساً، فَهَلْ لَهُ مِنْ تَوْبَةٍ؟
قَالَ:َ. فَقَتَلَهُ فَكَمَّلَ بِهِ مِائَةً، ثُمَّ سَألَ عَنْ أعْلَمِ أهْلِ ا‘رْضِ فَدُلَّ عَلى رَجُلٍ عَالِمٍ فَأتَاهُ فَقَالَ. إنَّهُ قَتَلَ مِائَةَ نَفْسٍ، فَهَل لَهُ مِنْ تَوْبَةٍ؟ فقَالَ نَعَمْ. وَمَنْ يَحُولُ بَيْنَكَ وَبَيْنَ التَّوْبَةِ؟ انْطَلِقْ إلى أرْضِ كَذَا وَكذَا. فَإنَّ بِهَا نَاساً يَعْبُدُونَ اللّهَ فَاعْبُدِ اللّهَ مَعَهُمْ وَ تَرْجِعْ إلى أرْضِكَ فَإنَّهَا أرْضُ سُوءٍ، فَانْطَلَقَ حَتَّى إذَا انْتَصَفَ الطَّرِيقَ أتَاهُ مَلَكُ الْمَوتِ فَاخْتَصَمَتْ فِيهِ مَئِكَةُ الرَّحْمَةِ وَمَئِكَةُ الْعَذَابِ. فَقَالَتْ مَئِكَةُ الرَّحْمَةِ إنَّهُ جَاءَ تَائِباً وَمُقْبِ بِقَلْبِهِ إلى اللّهِ تعالى. وَقَالَتْ مَئِكَةُ الْعَذَابِ: إنَّهُ لَمْ يَعْمَلْ خَيْراً قَطُّ. فَأتَاهُمْ مَلَكٌ في صُورَةِ آدَمِىٍّ فَجَعَلُوهُ بَيْنَهُمْ. فقَالَ قِيسُوا مَا بَيْنَ ا‘رْضَيْنِ فَفِى أيِّهِمَا كَانَ أدْنَى فَهُوَ لَهُ، فَقَاسُوا فَوَجَدُوهُ أدْنَى إلى ا‘رْضِ التَّى أرَادَ بِشِبْرٍ. فقَبَضَتْهُ مَئِكَةُ الرَّحْمَةِ[أخرجه الشيخان.زاد في رواية: فَلَمَّا كانَ بِبَعْضِ الطَّرِيقِ أدْرَكَهُ الْمَوْتُ فَجَعَلَ يَنُوءُ بَصَدْرِهِ نَحْوَ الْقَرْيَةِ الصَّالِحَةِ فَجُعِلَ مِنْ أهْلِهَا.

6. (954)- Ebu Said (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden önce yaşayanlar

arasında doksan dokuz kişiyi öldüren bir adam vardı. Bir ara yeryüzünün en bilgin kişisini sordu. Kendisine bir râhib tarif edildi. Ona kadar gidip, doksan dokuz kişi öldürdüğünü, kendisi için bir tevbe imkânının olup olmadığını sordu. Râhib: "Hayır yoktur!" dedi. Herif onu da öldürüp cinayetini yüze tamamladı.

Adamcağız, yeryüzünün en bilginini sormaya devam etti. Kendisine âlim bir kişi tarif edildi. Ona gelip, yüz kişi öldürdüğünü , kendisi için bir tevbe imkânı olup olmadığını sordu. Âlim: "Evet, vardır, seninle tevben arasına kim perde olabilir?" dedi. Ve ilâve etti:

"- Ancak, falan memlekete gitmelisin. Zîra orada Allah'a ibadet eden kimseler var. Sen de onlarla Allah'a ibadet edeceksin ve bir daha kendi memleketine dönmeyeceksin. Zira orası kötü bir yer."

Adam yola çıktı. Giderken yarı yola varır varmaz ölüm meleği gelip ruhunu kabzetti. Rahmet ve azab melekleri onun hakkında ihtilâfa düştüler. Rahmet melekleri: "Bu adam tevbekâr olarak geldi. Kalben Allah'a yönelmişti" dediler. Azab melekleri de: "Bu adam hiçbir hayır işlemedi" dediler.

Onlar böyle çekişirken insan suretinde bir başka melek, yanlarına geldi. Melekler onu aralarında hakem yaptılar. Hakem onlara: "Onun çıktığı yerle, gitmekte olduğu yer arasını ölçün, hangi tarafa daha yakınsa ona teslim edin" dedi. Ölçtüler, gördüler ki, gitmeyi arzu ettiği (iyiler diyarına) bir karış daha yakın. Onu hemen rahmet melekleri aldılar."

Bir rivayette şu ziyade var: "Bir miktar yol gidince, ölüm gelip çattı. Adamcağız yönünü sâlih köye doğru çevirdi. Böylece o köy ehlinden sayıldı." [Buharî, Enbiya 50; Müslim, Tevbe 46, (2766); İbnu Mâce, Diyât 2, (2621).][597]

ـ7ـ وفي أخرى:]فَأوْحَى اللّهُ تَعالى إلى هذهِ أنْ تَبَاعَدِى، وَإلى هذِهِ أنْ تَقَرَّبِى، وَقالَ: قِيسُوا مَا بَيْنَهُمَا[.

7. (955)- Bir diğer rivayette (aynı hikaye ile ilgili olarak) şöyle denmiştir: "Allah Teâla beriki köye adamdan uzaklaşmayı, öbür köye de yaklaşmayı vahyetti, sonra da: "Adamın geldiği ve gitmekte olduğu köylere uzaklıklarını ölçüp kıyaslayın" dedi." [Buharî, aynı bab.][598]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bazı ulvî hakikatlerin iyice anlaşılması veya hatırda yerleşip kalması gibi, ta'limî (didaktik) ve başka çeşitli maksadlarla hikaye ve teşbihlerle anlatmıştır. Bu üsluba, hadislerde sıkça rastlarız. Yukarıdaki rivayette bunun en güzel örneklerinden birini görmekteyiz. Resûlullah, İsrâilî diyebileceğimiz bu hikâyede pek çok yüce hakikatleri dile getirmektedir. Hemen belirtmek isteriz ki, bir hikâye için isrâiliyattan demek, onun ihtiva etiği hakikatleri, hikmetleri, incelikleri istiskal etmek, hafife almak demek değildir. Hele, bunların verdiği dersleri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da beğenip, anlatmış, ibret nazarlarımıza sunmuş ise. Nitekim حَدِّثُوا عَن بَنِى اِسْرَائِيل وَ حَرَجَ "Benî İsrâil hikayelerinden anlatın, bunda bir zarar yok" buyurmuştur. Zaman zaman, ashab'a israiliyyat anlattığı rivayetlerde gelmiştir. Ancak, yine de muteber kitaplarımızda rastlanmayan; bir başka ifade ile, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın anlatımından geçerek nurlanmayan isrâiliyat karşısında ihtiyatlı olmak, hikmet dersi veriyor diye hemen benimsememek gerekir. Aksi takdirde bir kısım hurâfelere kapı açmak İslâm'ın nezâhetine, müsamahasına ters tüşmek ihtimalden uzak değildir.
Yukarıdaki hikâyeye gelince, bu, gerçek bir vak'anın hikâyesi olabileceği gibi, hikâyede mündemiç olan hakikatlerin ders verilmesi için anlatılmış edebî bir parça da olabilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tebligatında, bir kısım lisânî ve örfî

klişelerden, atasözlerinden istifade etmiş olması normaldir. Bu durumlarda hikâyede geçen hâdisenin gerçekten vukua gelmiş olup olmadığına bakılmaz, asıl mühim olan onun vermek istediği mesajdır. Mamafih bazı şârihlerimiz, bu vak'anın fiilen vukuunu kabul etmiş görünmekte ve hâdise kahramanının öldürdüğü yüzüncü kişinin "rahip" olmasından hareketle, vak'anın Hz. İsa (aleyhisselam)'dan sonra cereyan etmiş olacağını belirtmektedirler. "Zira, derler, ruhbanlık, nass-ı Kur'ân'la sabittir ki, Hz. İsa'dan sonra ihdas edilen bir müessesedir." Burada atıfta bulunulan nass, Hadid sûresinin 27. âyetidir.

Hadiste mevcut olan hakikatlere gelince, bizce mühim olan birkaç tanesine dikkat çekeceğiz:

1- Tevbelerin makbuliyeti: Bizzat Kur'ân ayetleriyle açık şekilde belirtilmiştir ki, tevbe edildikten sonra bütün günahlar affedilebilecektir. Dinimizin en büyük günah addettiği "şirk"ten tevbe edilip tevhide rücu edilmesi halinde, o da affedilecektir. 949'uncu hadiste belirtildiği üzere küfür ve şirkten tevbenin makbuliyetine kesinlikle iman gerekmektedir.

Şirkten sonra en büyük günah haksız yere cana kıymaktır. Kur'ân-ı Kerim böyle bir cinayeti "bütün insanların katline denk" bir cürüm ilân eder (Maide 32) Bu rivayette, Resûlullah, bu çeşit cürümden yüz tane işleyene bile, sıdk ile tevbe ettiği takdirde, affedilme ümidi vermektedir. Hikâyede, râhibin öldürülüş sebebi, katilin diğer cinayetlerinin sebepleri ve vicdanî katılığı hakkında bir bilgi vermektedir. Böylesine haksız ve ucuz cinâyetlerine rağmen bir caninin affı ve hem de sırf tevbeye niyet ve azmetmiş olması sebebiyle affedilmiş olması, İslâm'ın tevbe telâkkisini ortaya koymakta, Cenab-ı Hakk'ın kulları karşısındaki rahmetinin derecesini ifade etmektedir. İslâm uleması, mutlaka affedildiğine, günahsızlığına inanmayı büyük günah addettiği gibi, ye'si de yani affedilmeyeceğine inanmış olmayı da büyük günah addeder. Mü'min, günahı ne kadar çok ve ne kadar büyük olursa olsun onun affedilebilir olacağına, aff-ı

İlâhî'nin her şeyden büyük olduğuna inanmakla mükelleftir, bu inanç mü'minlik edebinin gereğidir. Ye'se yer yoktur.
Sağduyu sahibi hiçbir kimse bu hadisten hareketle, "insan hayatının ucuzluğu" veya "nasıl olsa af var" telakkisiyle günaha teşvik gibi mugalatalara düşmez. Çünkü hadisin vürud gayesi tevbeye teşviktir, günaha değil, 949 numaralı rivayette, mü'minin günah karşısındaki edebi belirtilmiştir: "Günaha düşmekten, üzerine dağ düşecekmiş gibi korkmak." Yine aynı rivayette Allah'ın tevbe edenlere karşı affetme durumu belirtilmiştir: Issız çölde herşeyinin yüklü olduğu kaybolmuş bineğini bulan insanın sevinciyle sevinmek. Ve de bir atlının yetmiş yıl yürümekle katedebileceği genişlikte, kıyamet anına kadar kapanmamak üzere açılan bir tevbe kapısı.
Evet buraya kadarki hadislerle ifade edilmek istenen Cenab-ı Hakk'ın tevbeler karşısındaki affetme durumuyla ilgili hakikati, bu sonuncu hadis bir başka yönden bir başka belâgatla ifade buyurmaktadır.
Rabbimiz! Günahlarımızdan tevbe ediyor, af ve rahmetine iltica ediyoruz, kabul eyle, bir daha dönmemekte güç ve kuvvet ver!
2- Mü'min için niyet ve azmin amelden üstün olduğu: Mücrimin affına sebep olan iki şey gözükmektedir:
a) Tevbe,
b) Azim, yani tevbenin gereği olan amele tevessül. Rivayette, mücrim, affedilme imkânının olduğunu, ancak iyilerin arasında yaşayarak ibadette bulunmak gereğini öğreniyor. Hikâyenin, tevbe meselesini açıklama nokta-i nazarından en beliğ yanı bizce burasıdır: Yüz kişiyi öldüren kimse, henüz ibadet etmiş, hayır işlerde bulunmuş bile değil; sadece azmini ortaya koymuş, tevbe ve hayır yoluna girmiş, fakat daha hedefe varmadan, yarı yolda hayatını kaybetmiş. Ancak, affı için bu azim kâfi gelmiş. Ya hedefe ulaşsaydı!
Resûlullah نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ "Mü'minin niyyeti amelinden üstündür" buyurmaktadır.

3-Tevbe ve hayır amelde acele etmek: Rahmet ve azab meleklerinin mesâfe ölçmeleri çok manidar bir husustur. Rivayette, hedefe, iyiler diyarına bir karış daha yakınlığın adamcağızı kurtardığı ifade edilmektedir.
Ya birazcık daha gecikseydi?
Ölüm habersizce geldiğine göre tevbe ve hayra tevessülde yarını ve hatta "az sonra"yı beklememelidir!
4-Çevrenin insan üzerindeki etkisi: Bu rivayette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hususa da dikkat çekmektedir. Alim kişinin ağzına koyduğu şu cümle, içtimâî muhitin insanın iyi veya kötü davranışlarındaki rolünü ifade etmede mühimdir: "Falan memlekete gitmelisin. Zira orada Allah'a ibadet eden kimseler var... Bir daha kendi memleketine dönmeyeceksin, zîra orası kötü bir yer." Hadisin bir başka vechinde: "Yaşamakta olduğun kötü köyden çıkacaksın" demiştir. Alimler, bu hadisten hareketle, bir kısım kötü fiiller işleyen kimsenin, bundan kurtulmak isteyince bir başka yere gitmesinin, günahı işleme sırasındaki ahvâlini tevbekâr olunca değiştirmesinin gereğine dikkat çekerler. Böylece kötülüğe iten hâtıralar, alışkanlıklar, kötülükte yardımcı olan kimseler, içtimâî bağlar koparılmış, terkedilmiş olur.
5- Bu rivayette âlim kimsenin âbid kimseye üstünlüğünü de görmekteyiz. Zira caninin müracaat ettiği birinci şahıs bir rahiptir, menfi cevap vermiştir, bu da onun hayatına mal olmuştur. İkinci kişinin "alim" olduğu belirtilir, o hakimane cevap vermiştir ve caniyi kurtarmıştır.
6- Bizden öncekilerin şeriatıyla amel: Bu rivayet vesilesiyle Kadı İyaz'ın sunduğu bir açıklama, bizden öncekilerin şeriatıyla amel meselesine açıklık getirdiği için kaydetmede fayda görüyoruz: "Bu hadise göre, tevbe, katl günahına karşı da fayda vermektedir, diğer günahlara karşı fayda verdiği gibi. Gerçi bu rivayet, bizden öncekilerin şeriatını aksettirmektedir ve bizden önceki şeriatle amel, ihtilaflı bir konudur. Ancak bu mesele ihtilâflı hususlara girmez. Zira, ihtilâf, önceki şeriatte yer aldığı

halde bizim şeriatımızda onun te'yidine dair beyan gelmemiş ahkâmlarla ilgilidir: (Öyle bir hükme bizim de uymamız gerekir mi, gerekmez mi?) Şayet onu teyid edici bir hüküm bizde gelmiş ise o, bizim de şeriatımız olur, bu hususta hiçbir ihtilâf mevcut değildir. Tevbe meselesinde birçok âyet ve hadisler varid olmuştur: "Allah kendisine şirk koşulmasını elbette affetmez, bunun dışındaki günahları dilediğinden affeder" (Nisa, 48). Keza bu hususta hadis de çoktur. Ubâde İbnu's-Sâmit'in müttefekun aleyh olan ve: "...Bu günahlardan birini işleyenin durumu Allah'a kalmıştır, dilerse affeder, dilerse cezalandırır" şeklinde biten hadisi bunlardan biridir." İbnu Hacer ilave eder: "Bu hükme eski ümmetlere nisbetle Muhammed ümmetinden "yüklerin hafifletildiği" prensibinden de ulaşılır. Kâtilin tevbesinin makbul olması onların şeriatında yer alan bir esas olursa, bunun bizde de bitariki'l-evlâ (hayda hayda) yer alması gerekir."[599]

ـ8ـ وعن أنسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]إنَّ رسولَ اللّه # قالَ: كُلُّ بَنِى آدَمَ خَطَّاءٌ وَخَيْرُ الخَطَّائِينَ التَّوَّابُونَ[. أخرجه الترمذى.

8. (956)- Hz.Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İnsanoğlunun herbiri hatakârdır. Ancak hatakârların en hayırlısı tevbekâr olanlarıdır." [Tirmizî, Kıyâmet 50, (2501); İbnu Mâce, Zühd 30, (4251).[600]

AÇIKLAMA:

Burada hatakârlık bütün insanlara teşmil edilmiştir. Şu halde beşerî fıtratta, asıl olan hatakârlıktır. Masumiyet asıl değildir. Alimler, peygamberleri de bu hükme dâhil ederek, kaziyeyi onlar hakkında: "küçük günah" diye kayıtlamışlardır. Onlardan sâdır olduğu rivayet edilen bazı "zellât" ise Allah'a isyân kasdı

olmaksızın husule gelen hata ve nisyan (unutma) olarak değerlendirilmiştir. Hatakârlık beşerin umumi vasfı olunca, hadis, "insanların en hayırlısı tevbe ile masiyetten kaçarak ibadet ile Allah'a iltica edenlerdir" demiş olmaktadır.
Peygamberler dışında hiç kimsenin ma'sumiyet, yani hatalara ve günahlara karşı korunmuş olma iddiasının kabul edilemiyeceğine bu hadis delil olmaktadır.
Bu hadiste ifade edilen hatakârlıkla, Hıristiyanların aslî günah inancını karıştırmamak gerekir. Bu hadisin gayesi, kişiyi kibirden, ücubdan koruyup kulluğa, tevbeye sevketmektir, tevbenin ehemmiyetini ifade etmektir ve de insanın fıtraten hata yapmaya olan meyil ve zaafına dikkat çekmektir. Hıristiyanlar ise, Hz. Adem'den tevarüs edilen mevrus bir günaha inanırlar. Kişi, Hıristiyan olmadıkça, vaftiz olmadıkça bu günahtan kurtulamaz. [601]

RÜYA TA'BİRİ BÖLÜMÜ

Bu bölümde iki fasıl vardır
*
BİRİNCİ FASIL
RÜYA VE RÜYA ÂDÂBINA DAİR HADİSLER
*
İKİNCİ FASIL
TA'BİR EDİLMİŞ RÜYALAR

RÜYA TABİRİ ÜZERİNE UMUMÎ BİLGİLER

1. TA'BİR NEDİR?

Ta'bir dilimize geçmiş Arapça bir kelimedir. Bu kelime Arapça'da da rüyayı tefsir mânasında kullanılır. Halkımız

"rüyayı tâbir etmek" yerine "düş yormak" ifadesini de kullanır. Ta'bir kelimesi lügatte, bir halden diğer bir hâle geçmek mânasına gelen عبر kökünden gelir. Öyle ise ta'bir, "rüyanın zâhirinden bâtınına geçmek" demektir. Bu anlayışa göre, uykuda görülen hakikat değildir, muhteva taşıyan bir zâhirdir, tâbirle bunun içine geçilebilir, hakikatına ulaşılabilir. İbret ve i'tibar kelimeleri de aynı kökten gelmektedir, bunlar da görülen (müşahed) şeyin bilgisinden, görülmeyen şeye ulaşmayı sağlayan hâleti ifade ederler.

Rüya, kişinin uyurken gördüğü şeylere denir.[602]

2- RÜYANIN MAHİYETİ NEDİR?

Rüyanın mahiyetini açıklama sadedinde insanlar, eskiden beri uğraşmışlar farklı izahlar getirmişlerdir: Tabibler, felsefeciler, başka dinlere mensup olanlar vs. bunlardan hiçbirinin izahı, diğerine benzemez. Mâzirî'nin değerlendirmesiyle, ileri sürülen iddialar, çoğunluk itibariyle münker ve bâtıldır. "Çünkü, der, akılla idrak edilip, üzerine delil getirilemeyen şeyleri anlamaya çalışmışlar, kesin iddialarda bulunmuşlardır. Halbuki "olabilir" diye ihtimalle söz edilecek yerde kesin hükümde bulunmak hatadır."
Kurtubî, şeriat alimleri dışında kalanların rüya konusunda birbirine zıt, tutarsız iddialarda bulunmalarını, onların bu işi yaparken, peygamberlerin gösterdiği doğru yoldan ayrılmalarıyla izah eder. Ona göre, rüya, nefse ait idraklerdir. Halbuki nefsin hakikatı bizce meçhuldür, bilinemez. Durum böyle olunca, kendisi meçhul olan nefsin idrâk ettiği şeyleri (rüyayı) anlayamamamız, bilemememiz çok daha normaldir, tabiidir. Biz daha ziyade göz ve kulakla idrak edilen şeyleri anlayabiliriz.
İslâm âlimlerinin rüya ile ilgili tavsiflerinde bazı tâbirat farklılıklarına rastlanırsa da özde ve esasta birleşirler. Buna göre,

rüya, Allah'ın yaratmasıyla vukua gelen bir hadisedir. Yaratma işinde şeytan ve melek vasıta kılınmaktadır. Rüyanın sâdık ve sâlih olanı var, kâzip ve gayr-ı sâlih olanı var. Tâbir suretiyle rüyanın medlûlüne yaklaşılabilir.
Ebu Bekr İbnu'l-Arabî şöyle der: "Rüya, Cenab-ı Hakk'ın melek veya şeytan vasıtasıyla, insanın kalb ve şuuruna hakikat veya kinâye olarak koyduğu ruhî idraklerdir. Bunlar ya açıktır ya da karmakarışık şeylerdir. Rüyanın uyanık haldeki benzeri, zihne gelen hatıralardır. Zîra bunlar bazan belli bir maksada uygun olarak intizam dahilinde zihne doğar, bazan da intizamsız ve karmakarışık şekilde hayale dökülürler."
Bir başka izaha göre: "Allah, melek vasıtasıyla, uyuyanın idrak mahalline (şuur, kalb) görülen şeyleri atar. Bu atılanlar orada duygularla algılanan suretlere bürünür. Bunlar bazan haricen mevcut olmamakla birlikte aklen idrak edilen ma'kul mânalarının misalleridir. Bu görülenler, her iki halde de mübeşşir (iyinin habercisi) veya münzir (kötünün habercisi) olabilirler."
Ayrıca rüya: "Olmuş veya olacaklar için Allah'ın alem kıldığı şeyin hayalde teşekkül eden misâllerinin uyku esnasında enfüsî olarak idrâk edilmesidir" diye de târif edilmiştir.[603]

RÜYA CİHETİYLE İNSANLAR ÜÇ KISIMDIR

İslâm âlimleri, bu mevzuda vârid olan hadisleri değerlendirerek insanları üç gruba ayırırlar:
1- Peygamberler: Bunların rüyalarının hepsi doğrudur. Bazan da tâbir gerektiren şeyler görebilirler.
2- Sâlihler: Bunların rüyaları çoğunluk itibarıyla doğrudur. Bunlar da bazan tâbire muhtaç olmayacak açıklıkta görürler.
3- Diğer insanlar: Bunlar, doğru ve doğru olmayan her ikisini de görürler. Bunlar üç kısımdır.
a) Mestur (hali kapalı) olanlar: Bunların rüyaları halleriyle muvazi gider.

b) Fâsıklar: "Bunların rüyası çoğunlukla edğâs (karışık, mânasız)dır. Doğru kısmı pek azdır.
c) Kâfirler: Bunların rüyasında sıdk iyice azdır. Bu duruma: اَصْدَقُهُمْ رُؤياً اَصْدَقُهُمْ حَدِيثاً "Rüyaca en doğruları, sözce en doğrularıdır" hadisi işaret eder.[604]

MÜ'MİNİN RÜYASI:

Ebu Bekr İbnu'l-Arabî der ki: "Salih mü'minin rüyası, nübüvvetin cüzü olduğu söylenen rüyadır. Mü'minin "sâlih" olması demek, istikamet ve nizam üzere olması demektir... Buna göre, fâsıkın rüyası peygamberliğin cüzlerinden sayılmaz. Mamafih en uzak cüzü sayılır diyen de olmuştur. Fakat kâfirin rüyası hiçbir surette sayılmaz.
Kurtubî der ki: "Sâdık ve sâlih mü'min, hâli, peygamberlerin haline uyan ve bu sebeple peygamberlere ikram edilmiş olan "gayba ıttılâ"ın bir neviyle kendisine ikram olunmuş bulunan kimsedir. Kâfir, fâsık ve karışık kimseye gelince, bunların rüyası bazan sâdık bile olsa nübüvvetten sayılmaz. Bunların rüyasındaki sıdk (doğruluk) yalancının bazan doğru söylemesine benzer. Gaybdan haber veren herkesin sözü peygamberliğin cüzlerinden sayılmaz, kâhin, falcı, müneccim ve benzerlerinin sözü gibi."[605]

RÜYA ÜÇ KISIMDIR

Bazılarınca mevkuf, bazılarınca merfu olarak rivâyet edilen bir kısım hadislere göre rüyalar üç kısımdır:
1- Hak rüya: Bu, hadislerde "rüyayı sâliha", "rüyayı sâdıka", "rüyayı hasene" gibi farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Bu isimlerle zikredilen rüyalar, edğâs'tan uzak ve halistirler. Bu,

kişinin mazhar olacağı yakın bir hayrın habercisidir. Bu sebeple Allah'tan büşra (müjde) kabul edilmiştir.

2- Kişinin nefsine konuştuğu rüya: Bu kişinin uyanık halde zihninden geçen vehimlerin tesiriyle gördüğü rüyadır.

3-Şeytanın üzüntü verdiği rüya: Hoşa gitmeyen, can sıkıcı rüyalar buraya girer.

Bu üç kısma, İbnu Hacer dört kısım daha ekleyerek 7'ye çıkarır. Mamafih bunları da yukarıdakilerden birine dahil ederek üçü asıl kabul etmek mümkündür.

4- Hadisu'n nefs: Nefsin konuşması, yani arzuların te'siriyle görülen rüya.

5- Şeytanın eğlenmesi: Hadiste, "Şeytan birinizle rüyada eğlenirse bunu başkasına anlatmayın" denmiştir.

6- Uyanıkken yapmaya alıştığını rüyada görmek. Belli saatlerde yemeyi itiyad edinen o saatte uyursa, kendini yemek yer görmesi gibi.

7- Edğâs: (Karışık, yalancı rüyalar).

Rüya ve rüya ta'biri hakkında bu kısa açıklamadan sonra asıl mevzumuza geçerebiliriz. [606]

BİRİNCİ FASIL

RÜYA VE RÜYA ÂDÂBINA DÂİR HADİSLER

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه]أنَّ رَسولَ اللّهِ # قال: إذَا اقْترَبَ الزَّمَانُ لَمْ تَكَدْ رُؤْيَا الْمُؤمِنِ تَكْذِبُ، وَرُؤْيَا المُؤمِنِ جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأرْبَعِينَ جُزْءاً مِنَ النُّبُوَّةِ[. أخرجه الخمسة إ النسائى.وزاد بعضهم: وَمَا كانَ مِنَ النُّبُوَّةِ فَإنَّهُ يَكْذُبُ .

1. (957)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Zaman yaklaşınca,

mü'minin rüyası, neredeyse yalan söylemeyecek. Esasen mü'minin rüyası, peygamberliğin kırk altı cüzünden bir cüzdür." Buharî'nin rivayetinde şu ziyade var: "Peygamberlikten cüz olan şey yalan olamaz." [Buharî, Ta'bir 26; Müslim, Rüya 8, (2263); Tirmizî,Rüya 1, (2271); Ebu Dâvud, Edeb 96, (5019).][607]

AÇIKLAMA:

Hadiste iki hüküm var:
1- Kıyamete yakın görülen rüyaların sâdık olacağı,
2- Mü'minin rüyasının peygamberliğin kırk altıda biri olması.
Hadiste, kıyamet tâbiri geçmez, "zamanın yaklaşması" tâbiri geçer. Bundan farklı mânalar çıkarılmıştır. Mühimlerini kaydedeceğiz:
1- Gece ile gündüzün birbirine yaklaşması, yani ilk ve sonbahar mevsimlerinde gece ile gündüzün eşitlenmesi. Hattabî, bu mevsimlerde, insan tabiatının mutedil bir hâl aldığını belirtir. Rüya yorumcuları, en doğru rüyaların, gece ve gündüzün eşitlendiği ve meyvelerin olgunlaştığı zamanda görülen rüyalar olduğunu söylemişlerdir. Tâbircilerin zu'muna göre, tâbirleri en ziyade doğrulayan zamanlar çiçeklerin açtığı ve meyvelerin olgunlaştığı vakitlerdir (ilk ve sonbaharlar). Bu iki vakitte gece ve gündüz itidal üzeredirler, ne çok uzun, ne çok kısadırlar.
2- "Zamanın yaklaşması" tâbirinden çıkarılan ikinci mâna, kıyametin yaklaşması ile dünya hayatının sona ermesidir. İbnu Battâl, hadiste bu mânanın asıl olduğunu söyler ve buna Tirmizî'nin merfu bir rivayetini delil gösterir:
في آخِرِ الزَّمَانِ َ تَكْذُبُ رُؤْيَا الْمُؤْمِنِ وَاصْدَقُهُمْ رُؤْياً اصْدَقُهُمْ حَدِيثاً
"Ahirzamanda mü'minin rüyası yalan söylemez. En doğru rüyayı, sözü en doğru söyleyenler görecektir."
İbnu Hacer, sadedinde olduğumuz hadisten çıkarılan birinci mânayı pek muvafık bulmaz, ona göre, gece ile günüzün mûtedil

olduğu mevsimlerde insan tabiatı itidale kavuşarak daha sâdık rüya görüyor ise, bunu mü'minlere tahsis etmek uygun olmaz. Hadis "zaman yaklaşınca mü' minler sadık rüya görür" dediğine göre, bu, hadisten çıkarılan ikinci mânanın yani "kıyamet yaklaşınca mü'minler sadık rüya görür" tevilinin daha doğru olduğuna delil olur.

İbnu Battâl, kıyamete yakın rüyaların sâdık olma keyfiyetini şöyle izah eder: "Kıyamet yaklaşınca ilmin çoğu kaldırılacak, dine ait meâlim (din öğretimi yapan müesseseler), kargaşa ve fitneler sebebiyle indirâs ve inkıraza uğrayarak yok olacaklar. İnsanlar, (peygamber beklenen) fetret devri insanları gibi dinin kaybolması sebebiyle bir münzir (korkutucu mürşid) ve bir müceddid'e muhtaç hale gelecekler. Nitekim geçmiş ümmetleri de peygamberler inzâr etmiş (cehennemle korkutmuş) idiler. Bir yandan Peygamberimiz Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in son peygamber olması, bir yandan da mezkur zamanın fetret devrine benzemesi, insanlara yasaklanan yeni bir nübüvvet eksikliğini bir başka şeyle telâfi etmeyi gerekli kılacaktır. İşte bu da, esas itibarıyla cennetle müjdeleyip cehennemle korkutmaktan ibaret olan nübüvvetin bir cüzü kılınan rüyayı sâdıkadır."

3- Davudî, "zamanın yaklaşması" tâbirinden saatlerin, günlerin ve gecelerin noksanlaşmasını anlamıştır. Noksanlaşmadan maksad da onlaın sür'at kazanıp, çabuk geçmesidir. İşte bu da kıyamet saatinin yaklaşması demektir. Zîra başta Müslim, birçok muhaddisin kaydettiği bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

يَتَقَارَبُ الزَّمَانُ حَتّى تَكُونَ السَّنَةُ كَالشَّهْرِ وَالشَّهْرُ كَالْجُمُعَةِ وَالْجُمْعَةِ كَالْيَوْمِ وَالْيَوْمُ كَالسَّاعَةِ وَالسَّاعَةُ كَاحْتِرَاقِ السَّعْفَةِ "Zaman yaklaşacak, öyle ki, sene bir ay kadar; ay, hafta kadar; hafta, gün kadar; gün, bir saat kadar; bir saat de hurma dalının yanması kadar olacaktır."

4- Hadiste geçen mezkur zamanın, Mehdi'nin zamanı olduğu, o zamanda adâlet ve emniyetin geniş, hayır ve rızkın bol olacağı,

bu durumdan alınan lezzet ve hazz sebebiyle vaktin çabuk geçip kısaldığına hükmedileceği de söylenmiştir.
Hadiste "neredeyse" ifadesine yer verilip "...Mü'minin rüyası neredeyse yalan söylemiyecek.." denmiş olması, o zamanda rüyalara sıdkın galebe çalıp, çoğunlukla sâdık rüyalar görüleceğine işarettir.
5- Doğru Rüya Doğru Sözlülüğün Eseridir: Kurtubî der ki: "Allah bilir ya, bu hadiste zikri geçen âhirzamandan murad, Hz. İsa (aleyhisselam)'nın Deccal'i öldürmesinden sonra onunla birlikte olacak mü'min tâifenin zamanıdır. Nitekim, Müslim'in bir hadisinde şöyle buyurulmuştur: "Allah İsa İbnu Meryem'i gönderir, insanlar arasında yedi yıl kalır. Bu sırada iki kişi arasında düşmanlık olmaz. Sonra Allah, Şam cihetinden soğuk bir rüzgâr gönderir. Yeryüzünde, kalbinde zerre miktar hayır veya iman bulunan tek kişi kalmaz, hepsinin ruhu bu rüzgârla birlikte kabzedilir."
Kurtubî devamla der ki: "Bu zamanda yaşayan insanlar bana öyle geliyor ki, şu ümmetin, ilk asırdan sonra gelenlerinin hâlen en iyi ve sözce en doğru olanıdır. Bu sebeple de rüyaları hiç yalan söylemiyecektir, nitekim hadiste: اصْدَقُهُمْ رُؤْيا اَصْدَقُهُمْ حَدِيثاً "Rüyaca en doğruları, sözce en doğrularıdır." buyurulmuştur. Gerçekten bu böyledir, çünkü kim doğru söylerse kalbi nurlanır, idraki kuvvet kazanır ve mânalar, sahih şekilde o idrakte nakşolunur. Böylece uyanık halde çoğunlukla sıdk üzere olan kimseye, bu hal uykuda da refakat eder ve doğru olandan başka bir şey görmez. Elbette yalancının veya doğru ve yalanı karıştıran kimsenin hâli böyle olmayacaktır. Bu kimse kalbini bozup karartmıştır. Onun karmakarışık, mânâsız şeyler görmesi normaldir. Pek nâdir durumlarda doğru sözlünün, sahih olmayan; yalancının da sahih olan bir rüya görmesi vukuattandır. Ancak çokca, ekseriyetle vukua gelen durum yukarıda söylediğimiz gibidir."
İbnu Hacer der ki: Bu açıklama, yukarıda: "Rüya, sâdık ve sâlih mü'minden sâdır olduğu takdirde peygamberliğin cüzlerinden bir

cüzdür" diye ifade ettiğimiz görüşü teyid eder.
6- İbnu Ebî Cemre, "Ahirzamanda mü'minin rüyası neredeyse yalan söylemez" hadisini şöyle anlar: "Rüya, o zaman, tâbire ihtiyaç göstermeyecek bir açıklıkta olur, ona yalan da karışmaz. Bu, daha önceki rüyaların hilafı bir durumdur. Zîra, önceki zamanda görülen rüyaların te'vili kapalıdır, sâdece tâbirciler açıklayabilir, üstelik tâbircinin dediği gibi de çıkmayabilir. Böylece onlara yalanın da girmiş olduğunu anlarız... Bunun âhirzamana has kılınmasındaki hikmet, mü'min, o zamanda garib (yalnız, hâmisiz) olacağından dolayıdır... Bu sebeple o vakit mü'minin dostu ve yardımcısı pek azdır. Allah, onlara rüyayı sadıka ile ikramda bulunur. Hadislerde, mü'minin rüyası nübüvvetin kaçta kaçı olduğuna dair rivayetten rivayete değişen ihtilâfı bu sebeple izah etmek mümkündür. Ve şöyle denebilir: "Kıyametin yakınlığı arttıkça, rüyanın doğruluğu daha da artacak ve böylece nübüvvetten cüz olma nisbeti de arttığı için sayı düşecektir.[608]

7- Rüya peygamberlikten bir cüzdür.

RÜYA PEYGAMBERLİKTEN BİR CÜZDÜR

Sadedinde olduğumuz hadis, mü'minin rüyasını peygamberliğin kırk altı cüzünden biri ilan etmektedir. Mevzuyu bir başka babta tahlil eden İbnu Hacer, bu mesele üzerine muhtelif hadislerde gelen farklı rakamları kaydeder. Buna göre, on kadar farklı hadisten her biri değişik rakamlar vermektedir. En azına göre, rüya, peygamberliğin yirmi altıda biridir, en çocuğuna göre de yetmiş altıda biridir. Arada kırkta, kırk dörtte, kırk beşte, kırk altıda, kırk yedide, kırk dokuzda, ellide, yetmişte bir rakamları geçmektedir. Hadisler sıhatçe farklıdır. İbnu Hacer, "Mutlak olarak en sahihi birincisidir, onu "yetmişte bir" rivayeti takip

eder" der. Farklı görüşleri 15'e kadar çıkaranlara ayrıca dikkat çeker.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vefatıyla, nübüvvetin de kesilmiş olması sebebiyle, rüyanın nübüvvetten bir cüz sayılması meselenin izahı zorca bir mesele olduğuna dikkat çektikten sonra İbnu Hacer şunu söyler: "Bu fikre cevap olarak dendi ki: "Rüya eğer Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den vâki olmuş ise, bu gerçekten nübüvvetten bir parçadır. Şayet bir başkasından vâki olmuş ise mecâzen nübüvvetten bir parçadır."
Hattabî demiştir ki: "Dendiğine göre, rüya, nübüvvete uygun olarak gelir, ancak, bu onun devam eden cüz'ü demek değildir."
Şöyle de denmiştir: "Bunun mânası: Rüya nübüvvet ilminden bir cüzdür. Zîra nübüvvet kesilmiş olsa da ilmi bâkidir."
İbnu Battâl, nübüvvet kelimesinin lügat mânasından hareket ederek der ki; "Nübüvvet, inbâ kelimesinden alınmadır, bu da lügat olarak i'lâm (duyurmak) demektir. Bu mânâya göre, rüya, Allah'tan gelen ve yalan bulunmayan sâdık bir haber olması ve nübüvvetin de Allah'tan gelen ve kizbin câiz olmadığı haber olması haysiyetiyle rüya ile, nübüvvet arasında -haberdeki doğruluk noktasından- benzerlik kurulmuştur."
Rüyanın peygamberlikten bir cüz olması meselesini bazı âlimler de şöyle izah etmişlerdir: "Cenab-ı Hakk, Peygamberine altı ay rüyada hitab etti. Bu altı aydan sonra, ömrü boyunca, yirmi üç yıl uyanık halde hitab etti. Bu altı aylık müddet yirmi üç yıla nisbet edilince kırk altıda bir eder.
İbnu Battâl bu izahı iki noktadan tutarsız bulmuştur:
1- Hz. Peygamber'in bi'setten sonraki ömrünün miktarı ihtilâflıdır.
2- "Rüya, nübüvvetin yetmiş cüzünden biridir" diyen rivayet mânasız kalacaktır.
İbnu Hacer bu konuda ulemânın muhtelif tez ve antitezlerini beyan ettikten sonra sayıların farklılığını şöyle bir izahla çözmeye çalışır: "Sayılardaki farklılıklar, Hz. Peygamber

(aleyhissalâtu vesselâm)'in bu meseleyi beyan ettiği zamanların farklı olmasından ileri gelir. Şöyle ki: Kendisine vahyin gelmesinden on üç senenin dolumunda, "rüyanın peygamberliğin yirmi altı cüzünden bir cüz olduğunu söylemiş olmalı, bu ise hicret zamanına rastlar. Yirmi yılın dolumunda kırkta bir; yirmi iki yılın dolumunda kırk dörtte bir; ondan sonra kırk beşte bir; sonra hayatının sonunda kırk altıda bir demiş olmalı. Kırktan sonraki rivayetler ise zayıftır. Ellide biri diyen rivâyetin küsûratı ifade etmesi ihtimal dahilindedir. Yetmişte bir diyen rivayet ise mübâlağa içindir, bunun dışındakiler zâten sâbit değildir. Böylesi bir irtibatlamada teâruz mevcut değildir..."
Bu mevzu üzerine İbnu Hacer, başka yorum ve tahliller dahi kaydederse de, bu kadarla yetiniyoruz. Ancak Ebî Cemre'nin yukarıda kaydedilen, buna yakın izahını hatırlatmada fayda var. [609]

ـ2ـ وفي أخرى للستة إ النسائى عن أبى قتادة رَضِىَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ سَمِعَ رَسولَ اللّهِ # يَقُولُ: الرُّؤْيَا مِنَ اللّهِ، وَالحُلْمُ مِنَ الشَّيْطَانِ؛ فَإذَا حَلَمَ أحَدُكُمُ الحُلْمَ يَكْرَهُهُ فَلْيَبْصُقْ عَنْ يَسَارِهِ وَلْيَسْتَعِذْ بِاللّهِ مِنْهُ فَلَنْ يَضُرَّهُ[.

2. (958)- Ebu Katâde (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işitmiştir: "Rüya Allah'tandır. Hulm (sıkıntılı rüya) şeytandandır. Öyle ise, sizden biri, hoşuna gitmeyen kötü bir rüya (hulm) görecek olursa sol tarafına tükürsün ve ondan Allah'a istiâze etsin (sığınsın). (Böyle yaparsa şeytan) kendisine asla zarar edemiyecektir." [Buharî, Tıbb 39, Bed'ü'l-Halk 11, Ta'bir 3, 4, 10,14, 46; Müslim, Rüya 5, (2262); Muvatta 1, (2, 957); Tirmizî, Rüya 4, (2288); Ebu Dâvud, Edeb 96, (5021).][610]

AÇIKLAMA:

Bazı rivayetler, "Salih rüya Allah'tandır" diye kayıtlı olarak geldiği halde burada sâlih, gayr-ı sâlih kaydı yapılmaksızın, rüyanın Allah'tan olduğu belirtilmiştir. İslâmî temel itikadımız esâsen budur. Yani her şeyin takdiri, yaratılması, hayır, şer Allah'tandır. Rü'yanın betahsis Allah'a nisbet edilmesi "teşrif" yani rüyanın ehemmiyetine dikkat çekmek içindir.
Hadis, Allah'a nisbet edilecek hayırlı rüyalara hulm denilmeyeceğini göstermektedir. Keza, şeytana nisbet edilenlere de rüya denilmeyecektir. Tabii ki bu, şer'î bir edeptir. Esas itibariyle ve lügat olarak uykuda görülenlerin hepsine rüya denir. Daha önce yedi çeşide ayrıldığını belirttiğimiz rüyalar bu rivayette ikiye irca edilmiş olmaktadır. Şu halde korku, üzüntü veren, hoşlanılmayan rüyalar bâtıldır ve şeytandan gelmektedir, bunlara toptan hulm denmektedir. Hulm, Kur'ân-ı Kerim'de edğâs diye zikri geçen karmakarışık, mânâsız rüyalardan başka bir şey değildir.
Sadedinde olduğumuz hadis, görülen rüya karşısında mü'minin takınacağı edeb ve tavrı belirlemektedir: "Şeytânî, hoşlanmadığınız bir rüya gördüğünüz zaman sol tarafa tükürün, istiaze ederek şeytandan Allah'a sığının..." diyor. Yani euzubillahi mineşşeytânirracim denecek. Bir başka hadiste, böyle bir rüya görenin "sol tarafına üç sefer nefes etmesi فلْيَتَنَفَّسْ عَنْ شِمَالِهِ ثَثَ مَرَّاتٍ şer ve ezasından Allah'a sığınması" tavsiye edilmiştir. Bu babta başka rivayetler de var. Bu çeşit rüyalar anlatılmamalıdır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sâlih rüya görüldüğü zaman ne yapılması gereğini de muhtelif rivayetlerde ta'lim buyurmaktadır:
اِذَا رَأى اَحَدُكُمْ رُؤْياً يُحِبُّهَا فَاِنَّمَا هِىَ مِنَ اللّهِ فَلْيَحْمِدِ اللّهَ عَلَيْهَا وَلْيُحَدِّثْ بِهَا وَإذَا رَاى غَيْرَ ذَلِكَ

مِمَّا يَكْرَهُ فَإنَّمَا هِىَ مِنَ الشَّيْطَانِ فَلْيَسْتَعِذْ مِنْ شَرِّهَا وَ يَذْكُرْهَا َحَدٍ فَإنَّهَا َ تَضُرُّهُ

"Sizden biri sevdiği bir rüya görünce, (bilsin ki) bu Allah'tandır. Bunun için Allah'a hamdetsin, bunu başkasına anlatsın. Hoşuna gitmeyen bir rüya görünce de (bilsin ki) bu şeytandandır, hemen şerrinden Allah'a istiâzede bulunsun. Rüyayı kimseye de anlatmasın, zira kendisine zarar verecek değildir."

Buharî'den kaydettiğimiz bu rivayet, hoşumuza giden rüyaların başkasına anlatılmasını tavsiye etmekte ise de, başka rivayetlerde rüyayı anlatacağımız kimseler hakkında bâzı kayıtlar koymaktadır: وَمُحَدِّثْ بِهَا اِّ لَبِيباً اَوْ حَبِيباً Yani "Bilgili veya sevgili" olmalıdır, اِّ عَلى عَالِمٍ اَوْ نَاصِحٍ yani "Alim veya nasih (hayırhah)" olmalıdır. Vâdd (sizi seven), zire'y (isabetli, faydalı görüş sahibi) gibi başka vasıflar da zikredilmişse de hepsi aynı kapıya çıkar ve rüya anlatacağımız kimselerin akıllı, bilgili, hakkımızda hayır düşünen, bizi seven bir kimse olmasına dikkat etmemiz gereği anlaşılır.

Ebu Bekr İbnu'l-Arabî der ki: "Âlim olmalıdır, zira o, rüyayı imkân nisbetinde hayra yoracaktır. Hayırhah (nâsih) olmalıdır, çünkü o, faydalı olana ve kendisine yardımı dokunacak hususlara irşâd ve teşvikte bulunacaktır. Bilgili (lebib), rüyayı anlayan demektir, böyle birisi, rüyayı görenin ihtiyaç duyduğu hususu bilip onu öğretecek veya sükut edecektir. Sevilen (habib) de, bir hayır görürse söyler, anlayamaz veya şüpheye düşerse sükût eder..."[611]

ـ3ـ وفي أخرى للبخارى قال:]قال رَسولُ اللّهِ #: مَنْ رَآنِى في المَنَامِ فقَدْ رَآنِى فَإنَّ الشَّيْطَانَ َ يَتَمَثَّلُ بِى[.

3. (959)- Buhârî'nin bir rivayetinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur: "Beni rüyada gören, gerçekten beni

görmüştür, çünkü şeytan benim suretime giremez." [Buharî, Tabir 2, 10; Müslim, Rüya 10; (2266); Muvatta, Rüya 1, (2, 956).][612]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadisi Hz. Enes (radıyallahu anh) rivayet etmiştir. Tîbî şöyle açıklamıştır. Beni rüyasında gören, beni hakikatim üzere eksiksiz görmüştür, beni görüp görmediğinden şüpheye düşülmemelidir. Rüya tamdır, hak bir rüyadır" demektir." Nitekim, yine Buhârî'de gelen bir başka hadiste: "Rüyada beni gören hakkı (gerçeği) görmüştür." مَنْ رَآنِى فَقَدْ رَأى الحَقَّ buyurmuştur.
Rüyada Resûlullah'ın görülmesi meselesi bazı farklı yorumlara sebep olmuştur. Yani, her ne suretle görülürse görülsün bu görülüş hak bir görme midir? Yoksa görmenin hak olması için Resûlullah'ı bilinen evsafıyla görmek şart mıdır? Çünkü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) her seferinde mâlum sıfatlarıyla, hüviyet-i asliyesi ile gözükmez. Buharî'nin bazı nüshalarında İbnu Sîrîn'in şu kaydı yer alır: اِذَا رَآهُ في صُورته Buna göre, Resûlullah'ı bilinen evsafı çerçevesinde görürse bu rüya hak rüyadır.
Ancak ulemâ şu noktada müttefiktir: "Şeytan Resûlullah'ın hüviyetine giremez." Cenâb-ı Hakk ona bu imkânı tanımamıştır. Aksi takdirde, şeriata kizb karışma ihtimali mevzubahis olur, dine itimad kalmazdı. Bu sebeple Cenâb-ı Hakk, şeytanı, kişinin uyanık halinde, Resûlullah'ın suretine girmekten men ettiği gibi, uyku halinde de o suretle gözükmekten men etmiştir. Bu hususu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) açık seçik beyan etmiştir.
Hal böyle olunca, Resûlullah'ın, her ne suretle olursa olsun, rüyada görülmesine şeytanın dehâlet etmemesi gerekir. Bu sebeple Nevevî şöyle der: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı

gören kişi mâlum evsafı üzere de görse, mâlum evsafının aksine de görse, gerçekten Resûlullah'ı görmüştür."
Nevevî bu görüşünü, Kadı İyaz'ın: "Sağ iken taşıdığı sureti ile gören gerçekten görmüş, bu sıfata uymayan şekilde gören hakiki görmüş sayılmaz, te'vil gerekir" sözünü reddetmek için söylemiştir.
Bazıları daha açık bir ifade ile hadisten şunu anlamışlardır: "Hadisin manası şudur: O (aleyhissalâtu vesselâm)'nu gören, hayatta iken taşıdığı suret üzere görür. Bundan şu zaruri netice çıkar: Resûlullah'ı aslî suretinin haricinde görenin rüyası edgâs'tır, (sadık rüya değildir.)"
Ancak ulemâ çoğunlukla şu görüşü benimser: "Bu hadisten maksad şudur: hangi hal üzere olursa olun Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in rüyada görülmesi bâtıl olamaz, bu rüya edgâs değildir, esas itibariyle haktır. Görülen suret şeytandan değil Allah'tandır."[613]

ـ4ـ وفي أخرى ِ بى داود والترمذى عن أبى رزين العقيلى:]رُؤْيَا الْمُؤمِنِ جُزْءٌ مِنْ أرْبَعِينَ جُزْءاً مِنَ النُّبُوَّةِ، وَهِىَ عَلى رِجْلِ طَائِرٍ مَالَمْ يَتَحَدَّثْ بِهَا، فَإذَا تَحَدَّثَ بِهَا سَقَطَتْ[.

4. (960)- Ebu Rezîn el-Ukeylî Lakît İbnu Amir İbni Sabire (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Mü'minin rüyası, nübüvvetin kırk cüzünden bir cüzdür. Bu rüya, anlatılmadığı müddetçe bir kuşun ayağında (takılı vaziyette) durur. Anlatılacak olursa hemen düşer." [Tirmizî, Rü'ya 6, (2279, 2280); Ebu Dâvud, Edeb 96, (5020).] [614]

AÇIKLAMA:

1- Rüyanın peygamberlikten bir cüz olma meselesini 957 numaralı hadiste açıkladık.
2- Rüyanın kuşun ayağında takılı olması, bir teşbihtir; bununla, rüyanın anlatılmadığı müddetçe kesinleşmediği ifade edilmektedir, tıpkı asılan, takılan bir şeyin havada durması, yerde istikrarını bulmaması gibi. Öyle ise, rüyanın istikrar bulup, kesinlik kazanması tâbir edilmesine bağlıdır. Tâbir edilince süratle düşüp istikrar kazanır. Kuşun kendisi bir yerde sâbit durmazsa, onun ayağına takılan şey hiç sâbit duramaz. Öyle ise rüya anlatılınca, hükmü, sahibinin üstüne hemen düşer. Ebu Dâvud'un bir başka rivayeti şöyle: "Rüya, tâbir edilmedikçe bir kuşun ayağı üstündedir, tâbir edilince hemen düşer." Bu rivâyet "anlatınca" demiyor, "tâbir edince" diyor. Öyle ise, önceki hadiste geçen "anlatmak"tan maksad, tâbirini medar-ı bahs etmek, konuşmaktır.
Hadisin Ebu Davud'daki aslı, Ebu Rezîn'in şu sözüyle tamamlanır: "Zannederim (Resûlullah) şunu da demişti: " (Öyleyse) rüyanı akıllı ve dostun olan kimseye anlat."
Rüyadaki hakikatın tahakkuku, onun anlatılmasına, daha doğrusu tâbirine bağlı olunca, rüyanın rastgele kimselere anlatılmamasının ehemmiyeti daha iyi anlaşılmış olur. Bu sebeple Resûlullah, rüyanın tabiatı hakkında verdiği bilgiye uygun bir tavsiye ile hadisini tamamlamış olmaktadır: "Rüyayı lebib ve habib olana, yani akıllı dosta anlatın!"[615]

ـ5ـ وفي أخرى للبخارى ومالك عن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]رُؤْيَا المُؤْمِنِ جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأرْبَعِينَ جُزْءاً مِنَ النُّبُوَّةِ[.

5. (961)- Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Mü'minin rüyası, nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüzdür." [Buharî, Ta'bir 4, Muvaatta 1, (2, 956).] [616]

AÇIKLAMA:

Hadis, Muvatta'da Ebu Saîdi'l-Hudrî rivayeti olarak değil, Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh) rivâyeti olarak, yakın elfazla geçer. Rüyanın peygamberlikten cüz olması meselesini 957 numaralı hadiste açıkladık.[617]

ـ6ـ وللترمذى عن أبى سعيد أيضاً.]أنَّ رسولَ اللّه # قال: أَصْدَقُ الرُّؤْيَا بِا‘سْحَارِ[.

6. (962)- Tirmizî'de Ebu Saîd'den şu rivayet kaydedilmiştir: "En sâdık rüya seher vakitlerinde görülen rüyadır." [Tirmizî, Rü'ya 3, (2275).][618]

AÇIKLAMA:

Daha önce (957. hadis) belirttiğimiz üzere, âlimler rüyanın sıdkı hususunda, onun görüldüğü mevsimin ehemmiyetine dikkat çekerler. Bazı mevsimlerde insan tabiatının mutedil olması sebebiyle rüyayı edğas (karışık ve mânasız) kılan psikolojik ve biyolojik amillerin daha az tesirde bulunacağını belirtmişlerdir. Şu halde, günlük olarak da seher vakitlerinin, diğer vakitlere nazaran biyolojik ve psikolojik yönden en mutedil vakit olduğu söylenebilir: Uyku ile dinlenmiş olan sinir sistemi daha sakindir, mide boşalmış, hazım yorgunluğu kalmamış, ruhen fikren meşguliyet ve hassasiyet asgarî seviyeye inmiş vs. Şu halde mizac ve kuvvelerin azamî derecede i'tidale kavuştuğu bir durumda görülecek rüyalar hakikat olma şansına daha çok sahiptir. Bu durumu Resûlullah, "En sadık rüya seherdekidir" diyerek ifâde buyurmuş olmaktadır.

Tîbî merhum, meselenin bir başka yönüne de dikkat çeker: "Zira seher vakti meleklerin inme zamanıdır."[619]

ـ7ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّه #: لَمْ يَبْقَ بَعْدِى مِنَ النُّبُوَّةِ إ‚ّ الْمُبَشِّرَاتُ. قَالُوا: وَمَا الْمُبَشِّرَاتُ؟ قالَ: الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ[. أخرجه البخارى متص، ومالك عن عطاء مرس.وزاد: يَرَاهَا الرَّجُلُ المُسْلِمُ أوْ تُرَى لَهُ .

7. (963)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle demişti: "Benden sonra, peygamberlikten sâdece mübeşşirat (müjdeciler) kalacaktır!"
Yanındakiler sordu:
"- Mübeşşirât da nedir?"
"- Sâlih rüyadır!" diye cevap verdi."
Muvatta'nın rivayetinde şu ziyade var: "Sâlih rüyayı sâlih kişi görür veya ona gösterilir." [Buharî, Tabir 5; Muvatta, Rüya 3, (2, 957); Ebu Davud, Edeb 96, (5017).][620]

AÇIKLAMA:

Mübeşşirât kelime olarak mübeşşire'nin cem'idir, bu ise büşrâ yani müjde (sevindirici haber) demektir. Ancak hadiste bununla rüyayı sâliha kastedildiği Resûlullah tarafından açıklanmıştır. Hadiste Resûlullah: "Bana has olan nübüvvetten sonra sadece mübeşşirât kalacaktır, diğer nübüvvet hassaları benimle beraber ortadan kalkacak" demek istemiştir. İbnu Abbas'tan gelen bir rivayete göre Resûlullah bu sözü ölüm döşeğinde söylemiştir. Ancak hadisin bir çok vechi mevcuttur. Bir vechi şöyledir:

إنَّ الرِّسَالَةَ وَالنَّبُوَّةَ قَدْ انْقَطَعَتْ، وَ نَبِىَّ وَ رَسُولَ بَعْدِي وَلكِنْ بَقِيَتْ الْمُبَشِّرَاتُ. قَالُوا: وَمَا الْمُبَشِّرَاتُ؟ قَالَ: رُؤْيَا الْمُسْلِمِينَ جُزءٌ مِنْ اَجْزَاءِ النُّبُوَّةِ

"Risalet ve peygamberlik artık kesildi. Benden sonra ne nebi ne de peygamber var. Ancak mübeşşirat devam edecek!" Dediler ki: "Mübeşşirat nedir?" Dedi ki: "Müslümanların rüyası peygamerliğin cüzlerinden bir cüzdür."

İbnu't-Tîn der ki: "Hadisin mânâsı şudur: "Vahiy benim ölümümle kesilecektir. Kendisiyle, istikbalde olacak şeyleri öğrenebileceğiniz tek kaynak kalıyor, o da rüyadır." Ancak bu söze, ilham hatırlatılarak karşı çıkılmıştır, zîra ilham da istikbali öğrenme kaynaklarından biridir. [621]

İKİNCİ FASIL

TABİR EDİLMİŞ RÜYALAR

ـ1ـ عن سَمُرَةَ بن جُنْدب رَضِىَ اللّهُ عَنْه قالَ:]كَانَ رسولُ اللّه # يُكْثِرُ أنْ يَقُولَ ‘صْحَابِهِ هَلْ رَأى أَحَدٌ مِنْكُمْ رُؤْيَا؟ فَيَقُصُّ عَلَيْهِ مَا شَاءَ اللّهُ أنْ يُقَصَّ، وَأَنَّهُ قَالَ لَنَا ذَاتَ غَدَاةٍ: هَلْ رَأى أحَدٌ مِنْكُمْ رُؤْيَا؟ فقَالُوا: مَا مِنَّا أحَدٌ رَأى شَيْئاً. فقَالَ لَكِنِّى أتَانِى اللَّيْلَةَ آتِيَانِ وَإنَّهُمَا ابْتَعَثَانِى فقَاَ لِى: انْطَلِقْ. فَانْطَلَقْتُ: فَأَتَيْنَا عَلى رَجُلٍ مُضْطَجِعٍ، َفَإذَا آخَرُ قَائِمٌ عَلَنْهِ بِصَخْرَةٍ فَإذَا هُوَ يَهْوِى بِالصَّخْرَةِ لِرَأسِهِ فَيْثْلَغُ رَأسَهُ فَيَتَدَهْدَهُ الحَجَرُ هَا هُنَا فَيَتْبَعُ الحَجَرَ فَيَأخُذُهُ فَ يَرْجِعُ إلَيْهِ حَتَّى يَصِحَّ رَأسُهُ كَمَا كانَ، ثُمَّ يَعُودُ عَلَيْهِ فَيَفعَلَ بِهِ مَثْلَ مَا

فَعَلَ بِهِ المَرَّةَ ا'ولى. قَالَ: قُلْتُ لَهُمَا سُبْحَانَ اللّهِ، مَا هذَا؟ قاَ لِى: انْطَلِق انْطَلِقْ. فَانْطَلَقْنَا فَأَتَيْنَا عَلى رَجُلٍ مُسْتَلْقٍ لِقَفَاهُ وإذَا آخَرُ قَائمٌ عَلَيْهِ بِكَلُّوبٍ مِنْ حَدِيدٍ فَإذَا هُوَ يَأتِى أحَدَ شِقّيْ وَجْهِهِ فَيُشَرْشَرُ شِدْقَهُ إلى قَفَاهُ وَمِنْخَرَهُ إلى قَفَاهُ وَعَيْنَهُ إلى قَفَاهُ؛ ثُمَّ يَتَحَوَّلُ إلى الجَانِبِ اŒخَرِ فَيَفْعَلُ بِهِ مِثْلَ مَا فَعَلَ بِالجَانِبِ ا'وَّلِ، فَمَا يَفْرُغُ مِنْ ذلِكَ الجَانِبِ حَتَّى يَصِحَّ ذلِكَ الجَانِبُ كَمَا كانَ. ثُمَّ يَعُودُ عَلَيْهِ فَيَفْعَلُ مَثْلَ مَا فَعَلَ في المَرَّةِ ا'ولى.قُلْتُ: سُبْحَانَ اللّهِ مَا هذَا؟ قَاَ انْطَلِقِ انْطَلِقْ. فَانْطَلَقْنَا فَأَتَيْنَا عَلى مِثْلِ التَّنُّورِ فَإذَا فِيهِ لَغطٌ وَأصْوَاتٌ. فَاطَّلَعْنَا فِيهِ فَإذَا فِيهِ رِجَالٌ ونِسَاءٌ عُرَاةٌ وَإذَا هُمْ يَأتِيهِمْ لَهَبٌ مِنْ أسْفَلَ مِنْهُمْ. فَإذَا أتَاهُمْ ذلِكَ اللَّهبُ
ضَوْضَؤُوا. قُلْتُ: مَا هؤَءِ؟ قَاَ: انْطَلِقِ انْطَلِقْ. فَانْطَلَقْنَا فَأتَيْنَا عَلى نَهْرٍ أحْمَرَ مِثْلَ الدَّمِ، وَإذَا في النَّهْرِ رَجلٌ سَابِحٌ، وَإذَا على شَطّ النَّهْرِ رَجُلٌ عِنْدَهُ حِجَارَةٌ كَثِيرَةٌ، وَإذَا ذلِكَ السَّابِحُ يَسْبَحُ مَا سَبَحَ، ثُمَّ يَأتِى ذلِكَ الرَّجُلُ الّذِى عِنْدَهُ الحِجَارَةُ فَيَفْغَرُ فَاهُ فَيُلْقِمَهُ حَجَراً فَيَنْطَلِقُ فَيَسْبَحُ ثُمَّ يَرْجَعُ إلَيْهِ، كُلَّمَا رَجَعَ فَغَرفَاهُ فَألْقَمَهُ حَجَراً. قُلْتُ: مَا هذَا؟ قَاَ: انْطَلِقِ انْطَلِقْ. فَانطَلَقْنَا فَأتَيْنَا عَلى رَجُلٍ كَرِيهِ المَرْآةِ كَأكْرَهِ مَا أنْتَ رَاءٍ فَإذَا عِنْدَهُ نَارٌ يَحشُّهَا وَيَسْعَى حَوْلَهَا. قُلْتُ: مَا هذَا؟ قَاَ انطَلِقِ انْطَلِقْ. فَانْطَلَقْنَا فَأتَيْنَا عَلى رَوْضَةٍ مُعْتَمَّةٍ فِيهَا مِنْ كُلِّ نَوْرِ الرَّبِيعِ، وَإذَا بَيْنَ ظَهْرى تِلْكَ الرَّوْضَةِ رَجُلٌ طَوِيلٌ َ أكَادُ أرَى رَأسَهُ طُوًَ في السَّمَاءِ، وَإذَا حَوْلَهُ مِنْ أكْثَرِ وِلْدَانٍ رَأيْتُهُمْ. قُلْتُ: مَا هؤُءِ؟ قَاَ انْطَلقِ انْطَلَقْ. فَانْطَلَقْنَا فَأتَيْنَا عَلى دَوْحَةٍ عَظِيمَةٍ لَمْ أرَ دَوْحَةً قَطُّ أعْظَمَ مِنْهَا وَ

أحْسَنَ. فَقَاَ: ارْقَ فِيهَا، فَارْتَقَيْنَا فِيهَا إلى مَدِينَةٍ مَبْنِيَّةٍ بِلَبِنِ ذَهَبٍ وَفِضَّةٍ فَأَتَيْنَا بَابَ الْمَدِينَةِ. فَاسْتَفْتَحْنَا فَفُتِحَ لَنَا فَدَخَلْنَاهَا فَتَلَقَّانَا رِجَالٌ شَطْرٌ مِنْ خَلْقِهِمْ كَأَحْسَنِ مَا أنْتَ رَاءٍ، وَشَطْرٌ كَأَقْبَحِ مَا أنْتَ رَاءٍ. فَقَاَ لَهُمْ: اذْهَبُوا فَقَعُوا في ذلِكَ النَّهْرِ، وَإذَا نَهْرٌ مُعْتَرِضٌ كَأَنَّ مَاءَهُ المَحْضُ في البَيَاض. فَذَهَبُوا فَوَقَعُوا فِيهِ ثُمَّ رَجَعُوا وَقَدْ ذَهَبَ ذلِكَ السُّوءُ عَنْهُمْ فَصَارُوا في أحْسَنِ صُورَةٍ. فقَاَ: هذِهِ جَنَّة عَدْنٍ، وَهَذَاكَ مَنْزِلُكَ. فَسَمَى بَصرى صُعُداً فَإذَا قَصْرٌ مَثْلُ
نَŒالرَّبَابَةِ الْبَيْضَاءِ. فَقُلْتُ: فَذَرَانِى فَأدْخُلَهُ. قَاَ: امَّا ا فَ، وَأنْتَ دَاخِلُهُ. فقُلْتُ: فَإنِّى رَأيْتُ مُنْذُ اللَّيْلَةِ عَجَباً فَمَا هذَا الَّذِى رَأيْتُ؟ قَاَ: إنَّا سَنُخْبِرُكَ. أمَّا الرَّجُلُ ا‘وَّلُ الَّذِى رَأيْتَهُ يُثْلَغُ رَأسُهُ بِالْحَجَرِ فإنّهُ الرَّجُلُ يَأخُذُ الْقُرآنَ فَيَرْفُضُهُ، وَيَنَامُ عَنِ الصَّةِ المَكْتُوبَةِ. وَأمَّا الرَّجُلُ الذِى يُشَرْشَرُ شِدْقُهُ إلى قَفَاهُ، وَمِنْخَرُهُ إلى قَفَاهُ، وَعَيْنُهُ إلى قَفَاهُ، فَإنَّهُ الرَّجُلُ يَبْدُو مِنْ بَيْتِهِ فِاَقَ، وَأمَّا الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُŒفَيكذِبُ الْكَذْبَةَ تَبْلغُ ا الْعُرَاةُ الَّذِينَ هُمْ في مِثْلِ بِنَاءِ التَّنُّورِ فَإنَّهُمْ الزُّنَاةُ وَالزَّوَانِى، وَأمَّا الرَّجُلُ الَّذِى يَسْبَحُ في النَّهْرِ وَيُلْقَمُ الْحِجَارَةَ فإنَّهُ آكَلُ الرِّبَا. وَأمَّا الرَّجُلُ الْكَرِيهُ المَرْآةِ الَّذِى عِنْدَ النَّارِ يَحُثُّهَا وَيَسْعَى حَوْلَهَا فَإنَّهُ مَالِكٌ خَازِنُ النَّارِ وَأمَّا الرَّجُلُ الطَّوِيلُ الَّذِى في الرَّوْضَةِ فإنَّهُ إبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ الصَّةُ وَالسَّمُ. وَأمَّا الْولْدَانُ الَّذِينَ حَوْلَهُ فَكُلُّ مَوْلُودٍ مَاتَ عَلى الفِطْرَةِ. فَقَالَ رَجُلٌ: يَارسُولِ اللّهِ وَأوْدُ المُشْرِكِينَ؟ قَالَ #: وَأوْدُ المُشْرِكِينَ. وَأمَّا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَانُوا شَطْرٌ مِنْهُمْ حَسَنٌ وَشَطْرٌ مِنْهُمْ قَبِيحٌ فَإنَّهُمْ قَوْمٌ خَلَطُوا عَمَ صَالِحاً وَآخَرَ سَيْئاً تَجَاوَزَ اللّهُ عَنْهُمْ[. أخرجه الشيخان والترمذى.»الضَّوْضَاءُ«

أصوات الناس وجلبتهم. »وحَشَّ النَّارَ« إذَا أوقدها »وَالمُعْتَمَّةُ« طويلة النبات. »والنَّوْرُ« بفتح النون: الزهر. »والدَّوْحَةُ« الشجرة. »وَالمَحْضُ« من كل شئ الخالص منه، والمراد به هنا اللبن الخالص. »والرَّبَابَة« السحابة .

1. (964)- Semüre İbnu Cündeb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sık sık: "Sizden bir rüya gören yok mu?" diye sorardı. Görenler de, O'na Allah'ın dilediği kadar anlatırlardı. Bir sabah bize yine sordu:

"- Sizden bir rüya gören yok mu?"

Kendisine:

"- Bizden kimse bir şey görmedi!" dediler. Bunun üzerine:

"- Ama ben gördüm" dedi ve anlattı: "Bu gece bana iki kişi geldi. Beni alıp haydi yürü! dediler. Yürüdüm. Yatan bir adamın yanına geldik. Yanında biri, elinde bir kaya olduğu halde başucunda duruyordu. Bazan bu kayayı başına indirip onunla başını yarıyordu, taş da sağa sola yuvarlanıp gidiyordu. Adam taşı takip ediyor ve tekrar alıyordu. Ama, başı eskisi gibi iyileşinceye kadar vurmuyordu. İyileştikten sonra tekrar indiriyor, önceki yaptıklarını aynen yeniliyordu. Beni getirenlere:

- Sübhânallah! nedir bu? dedim. Dinlemeyip:

- Yürü! Yürü!

dediler. Yürüdük, sırtüstü uzanmış birinin yanına geldik. Bunun da yanında, elinde demir kancalar bulunan biri duruyordu. Adamın bir yüzüne gelip, çengeli takıp yüzünün yarısını ensesine kadar soyuyordu. Burnu, gözü enseye kadar soyuluyordu. Sonra öbür tarafına geçip, aynı şekilde diğer yüzünün derisini de ensesine kadar soyuyordu. Bu da, yüz derileri iyileşip eskisi gibi sıhhate kavuşuncaya kadar bekliyor, sonra tekrar önce yaptıklarını yapmaya başlıyordu. Ben burada da:

- Sübhanallah, nedir bu? dedim. Cevap vermeyip:
- Yürü! Yürü!
dediler. Beraberce yürüdük. Fırın gibi bir yere geldik. İçinden birtakım gürültüler, sesler geliyordu. Gördük ki, içinde bir kısım çıplak kadınlar ve erkekler var. Aşağı taraflarından bir alev yükselip onları yalıyordu. Bu alev onlara ulaşınca çığlık koparıyorlardı. Ben yine dayanamayıp:
- Bunlar kimdir?
diye sordum. Bana cevap vermeyip:
- Yürü! Yürü!
dediler. Beraberce yürüdük. Kan gibi kırmızı bir nehir kenarına geldik. Nehirde yüzen bir adam vardı. Nehir kenarında da yanında bir çok taş bulunan bir adam duruyordu. Adam bir müddet yüzüp kıyıya doğru yanaşınca yanında taşlar bulunan kıyıdaki adam geliyor, öbürü ağzını açıyor bu da ona bir taş atıp kovalıyordu. Adam bir müddet yüzdükten sonra geri dönüp adama doğru yine yaklaşıyordu. Her dönüşünde ağzını açıyor, kıyıdaki de ona bir taş atıyordu. Ben yine dayanamayıp:
- Bu nedir?
diye sordum. Cevap vermeyip yine:
- Yürü! Yürü!
dediler. Beraberce yürüdük. Çok çirkin görünüşlü bir adamın yanına geldik. Böylesi çirkin kimseyi görmemişsindir. Bunun yanında bir ateş vardı. Adam ateşi tutuşturup etrafında dönüyordu. Ben yine:
- Bu nedir?
diye sordum. Cevap vermeyip:
- Yürü! Yürü!
dediler. Beraberce yürüdük. İri iri ağaçları olan bir bahçeye geldik. İçerisinde her çeşit bahar çiçekleri vardı. Bu bahçenin içinde çok uzun boylu bir adam vardı. Semaya yükselen başını neredeyse göremiyordum. Etrafında çok sayıda çocuklar vardı. Ben yine:
- Bunlar kimdir?

dedim. Cevap vermeyip:
- Yürü! Yürü!
dediler. Beraberce yürüdük. Ulu bir ağacın yanına geldik. Ne bundan daha büyük, ne de daha güzel bir ağaç hiç görmedim. Arkadaşlarım:
- Ağaca çık!
dediler. Beraberce çıkmaya başladık. Altun ve gümüş tuğlalarla yapılmış bir şehre doğru yükselmeye başladık. Derken şehrin kapısına geldik. Kapıyı çalıp açmalarını istedik. Açtılar ve beraberce girdik. Bizi bir kısım insanlar karşıladı. Bunlar yaratılışça bir yarısı çok güzel, diğer yarısı da çok çirkin kimselerdir. Sanki böylesine güzellik, böylesine çirkinlik görmemişsindir. Arkadaşlarım onlara:
- Gidin şu nehire banın!
dediler. Meğerse orada açıkta bir nehir varmış. Suyu sanki sâfi süttü, bembeyaz... Gidip içine banıp çıktılar. Çirkinlikleri tamamen gitmiş olarak geri geldiler. İki tarafları da en güzel şekli almıştı.
Beni dolaştıran arkadaşlarım açıkladılar:
- Bu gördüğün, Adn cennetidir. Şu da senin makamındır.
Gözümü çevirip baktım. Bu bir saraydı, tıpkı beyaz bir bulut gibi.
- Beni gezdirin, içine bir gireyim! dedim.
- Şimdilik hayır! Amma mutlaka gireceksin.
dediler. Ben:
- Geceden beri acaip şeyler gördüm, neydi bunlar?
diye sordum.
- Sana anlatacağız.
dediler ve anlattılar:
- Taşla başı yarılan, o ilk gördüğün adam, Kur'ân'ı atıp reddeden, farz namazlarda uyuyup kılmayan kimsedir. Ensesine kadar yüzünün derileri, burnu, gözü soyulan adam, evinden çıkıp yalanlar uydurup, etrafa yalan saçan kimsedir. Fırın gibi bir binanın içinde gördüğün kadınlı erkekli çıplak kimseler, zina

yapan erkek ve kadınlardır. Kan nehrinde yüzüp ağzına taş atılan adam fâiz yiyen adamdır. Ateşin yanında durup onu yakan ve etrafında dönen pis manzaralı adam, cehennemin, ateşin bekçisidir. Bahçede gördüğün uzun boylu adam İbrahim (aleyhissalâtu vesselâm)'di. Onun etrafındaki çocuklar ise, fıtrat üzere (büluğa ermeden) ölen çocuklardır."
Cemaatten biri hemen atılarak:
"- Ey Allah'ın Resûlü! Müşrik çocukları da mı?" diye sordu.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"- Evet, dedi, müşrik çocukları da." ve anlatmaya devam etti:
"- Yarısı güzel yarısı çirkin yaratılışlı olan adamlara gelince, bunlar iyi amellerle kötü amelleri birbirine karıştırıp her ikisini de yapan kimselerdir. Allah onları affetmiştir." [Buharî, Ta'bir 48, Ezân (Sıfatu's-Salât) 156, Teheccüt 12, Cenâiz 93, Büyü 2. Cihâd 4, Bed'ü'l-Halk 6, Enbiya 8, Tefsir, Berâet 15, Edeb 69; Müslim 23, (2275); Tirmizî, Rü'ya 10, (2295).][622]

AÇIKLAMA:

1- Tabirin Mekruh Vakti:Buharî, bu hadisi, Tabir'le ilgili bölümde, "Sabah namazından sonra rüya tâbiri" babında kaydeder. Buharî'nin bab başlıklarında fıkıh yaptığını nazarı dikkate alan şârihler, Buharî'nin böyle bir başlığı koymakla, Abdurrezzak'ın Musannaf'ta kaydettiği َ تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلى إمْرَأةٍ وَ تُخْبِرْ بِهَا حَتّى تَطْلُع الشَّمْس "Rüyanı kadına anlatma, güneş doğuncaya kadar da kimseye söyleme" şeklindeki hadisin za'fına işaret ettiğini ve ayrıca, tâbircilerin şu sözlerini reddettiğini belirtirler. "Rüya tâbirinde müstehab olanı, tâbirin, "güneşin doğmasından saat dörde, ikindi vaktinden akşam öncesine kadar" yapılmasıdır."
Buharî, bu kanaati reddediyor. Zîra kaydedilen hadis, tâbirin, güneş doğmazdan önce yapılmasının müstehab olduğuna delalet etmektedir. Bu hüküm, tâbircilerin: "Namazın mekruh olduğu

vakitlerde tâbir yapmak mekruhtur" şeklineki sözlerine de muhalif değildir.
2- Tâbirin Müstehab Vakti: Mühellib, bu hususta şunu söyler: "Rüyayı sabah namazı vaktinde tâbir etmek, diğer vakitlerin hepsinden daha iyidir. Zîra, rüyayı gören, onu gördüğü zamana yakınlığı sebebiyle, zihninde daha sağlam tutmaktadır ve henüz unutma ârız olmamıştır. Üstelik tâbir edecek kimse de, zihnî huzura sahiptir ve fikri günlük maişet meşgalelerinden henüz uzaktır. Ve hem de rüyayı gören kimsenin, rüyadan alacağı iyi haberle sevinmesi, şerden de sakınıp tedbir alması mevzubahistir. Keza, ola ki rüya ma'siyetten ta'zir edicidir, rüya sahibi böylece sakınmış olur, veya bir iş hususunda uyarıcıdır, böylece rüya, sahibini murakabeye, kontrole sevkeder. Öyle ise bunlar gibi daha pek çok maslahat, rüyayı, günün başında tâbir etmeyi gerektirmektedir."
3- Hz. Peygamberin Anlattığı Rüyanın Mahiyeti: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), İslâm'ın vaz'ettiği farz, haram ve itikadlarla ilgili hakikatlerin insanlar tarafından kavranabilmesi için, bazan teşbihli hikayeler -ki isrâiliyat nev'inden anlatılanların bu gayeye matuf olduğunu belirtmiştik (bak. 954 numaralı hadis)- bazan uykuda görülen rüyalar, bazan da Mi'rac esnasında görülen müşâhedeler şeklinde anlatmıştır. Biz, bu müşahhas tasvirlerde, gaybî olan kıyametten sonra görülebilecek olan hakikatlerin en âmi bir mü'min tarafından bile anlaşılabilecek maddî teşbihlere döküldüğünü görmekteyiz. Bu anlatımlarla ilahî, gaybî -ve behemahal imânî- olan hakikatlar âlem-i şehadette görülen ve idrak edilen maddî ve beşerî kahramanlarla bir nevi sahnelemekte, böylece sırf imanilikten ve kavranmaz mücerredlikten kurtarılarak ma'kulat ve hatta mahsusât seviyesine indirilmektedir. İslâm dinini anlaşılır, İslâmî ta'limatı âmî-âlim, gabî- zekî her seviyedeki insan tarafından kavranır ve de akıllar, ruhlar, hisler üzerinde müessir kılan bu metoda Kur'ân-ı Kerim'in de genişçe yer verdiğini görmekteyiz. cennet ve cehennemle ilgili tasvirler hep dünyevî

ve günlük olarak gördüğümüz ve yaşadığımız müşahhas unsur ve motiflerle yapılmıştır.

Diğer tarafta, -İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın açıklamasıyla- âhiret âleminin hakikatını bilmekteki naksımızı kabul etmek, dünyada olanların, orada sadece ismen varlığını kabul edip, mahiyetce ayrılığına ve idrakimizin onlara yetişemiyeceğine inanmak esastır: َ يُشْبِهُ شَىْءٌ مِمَّا فِي الْجَنَّةِ مَا فِي الدُّنْيَا اِ َّٓ فِي اَسْمَاءِ

Söz buradan açılmışken, cennet ve cehennemle ilgili olarak pekçok hadis ve hattâ âyetlerde ifade edilmiş bulunan bir kısım hakikatlerin şu hadiste nasıl maddî, müşahhas ve mahsus unsurlarla sahnelendiğini görelim:

"Cennetle cehennem münakaşa ettiler. Cehennem:

- Bana kibirliler, zâlimler gelecektir! dedi. Cennet de:

- Bana da insanların sadece zayıfları, sakatları ve (aldatılan) gâfilleri gelecektir, acaba sebebi nedir? dedi. Allah cennete:

- Sen benim rahmetimsin, kullarımdan dilediğime seninle rahmet ederim. Cehenneme de:

- Sen benim azabımsın, kullarımdan dilediğime de seninle azab eylerim, dedi. Sonra her ikisine birden şu hitapta bulundu:

- (Sabırsızlanmayın), her ikinizi de dolduracak kullarım var!

(Ancak cehennem dolmak, tatmin olmak bilmeyip,) daha var mı, daha var mı? demeye devam edecek.[623] Bunun üzerine Cenab-ı Hakk ayağını cehennemin üzerine koyup bastıracak. Cehennem (mâruz kaldığı sıkletten) inleyerek yeter! yeter! yeter! diyecek. Cehennem böylece dolar ve içindekiler (tıkabasa) karışırlar. (Böyle yapmış olmakla) Aziz ve Celil olan Allah hiçbir kuluna zulmetmez. Cennet de boş kalmaz. Allah onun için de münâsib kullar yaratmıştır."

Buharî ve Müslim'in müştereken rivayet ettikleri bu hadisi, belirtmeye çalıştığımız ta'limî (didaktik) nokta-i nazardan değil, kelamî nokta-i nazardan tahlile kalksak sonu zor alınacak münakaşalara girebiliriz. Halbuki bu nev'e giren müteşâbih

rivayetler ve âyetler çoktur. Ölümün kıyamet günü bir koç suretinde getirilerek mahşer meydanında kesilmesi gibi.
Hülâsa, bu ve benzeri bütün ifadelerin, mücerred olan imânî hakikatleri müşahhaslaştırarak anlaşılır hale getirme ve hissiyat üzerinde canlı ve müessir kılma gayesini güttüğünü nazardan uzak tutmayacağız. Muallim-i ekber olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bu gaybî hakikatler, terbiye-i İlâhiyenin en mühim safhası olan Miraç'ta da gösterilmiştir. Ayet-i kerime, "Orada gözüyle gördüklerini kalbi inkâr etmedi" (Necm 11) diyerek, önceden iman yoluyla öğrendikleri ile gözüyle gördükleri arasında tam bir mutâbakatın husûle geldiğini haber verir. Böylece aynelyakin ve hatta hakkalyakin derecesine çıkan imân-ı Nebevî, آمن الرَّسُولُ "Peygamber ve mü'minler, Rabbinden kendisine indirilene inandı" (Bakara 285) âyetiyle tebcil edilir. Hatta Süheylî'nin Ravdu'l-Unf'da kaydettiği üzere, bâzı alimlerimiz "Peygamber inandı" diye başlayan bu âyetin, bir bakıma, imânî hakikatlerin gözle müşahedesi demek olan Miraç hâdisesiyle ilgili olarak vahyedilmiş olmasını mânidâr bulmuşlardır.[624]

4- HADİSİN BAŞKA VECİHLERİNDE ZİYADELER
Bu hadis çeşitli tarîklerden gelmiştir. Bazı rivayetlerde yer alan ziyadeler, hadiste beyan edilen meselelere zenginlik kazandırdığı gibi, bazı noktalara da açıklık kazandırmaktadır. Fethu'l-Barî'den iktibâsen bazılarını kaydediyoruz:
Taberânî'nin, bir rivayetinde şöyle denmiştir:
a) "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir gün) sabah namazından sonra bize gelerek şöyle buyurdu: "Bu gece ben bir rüya gördüm, bu hak bir rüyadır, bunu iyi belleyin..."
b) Bir rivayette: "...Bana gelen iki melek gördüm" demiştir ve rivayetin sonunda iki meleğin Cibrîl ve Mikâil olduğu belirtilmiştir.

c) Bir rivayette fırın şöyle tasvir edilir: "Aşağısı geniş, yukarısı dar, altında da ateş yanmakta idi."
d) Adn cennetiyle ilgili safhada şu ziyade var: "(Arkadaşlarım) beni bir eve götürdüler, öylesi güzel bir ev görmemiştim. İçinde yaşlı, genç, erkek ve kadınlar vardı. Sonra beni oradan çıkarıp bundan daha güzel bir eve götürdüler."
e) Kur'ân'ı terkedenlerle ilgili olarak şu ziyade vardır: "...Allah kendisine Kur'ân'ı öğretmiştir de o, gece okumayıp uyumuş, gündüz de onunla amel etmemiştir."
f) Ebû Umâme'nin rivayetinde şöyle bir farklılık var: "Sonra beraberce gittik manzaraca en korkunç, kokuca en kerih, tıpkı helâ gibi kokan bir kısım kadın ve erkeklerle karşılaştık. "Bunlar kim" dedim. "Bunlar zâni ve zâniyelerdir" dedi. Sonra tekrar yürüdük, bir kısım ölülere rastladık, çok fazla şişmişti ve çok berbat şekilde koku neşrediyorlardı. "Bunlar kim?" dedim. "Bunlar, dedi, kâfirlerin ölüleridir." Sonra yine yürüdük, ağaçların gölgesinde uyuyan kimselere rastladık. "Bunlar kim?" dedim. "Bunlar, dedi, Müslümanların ölüleridir." Sonra yine yürüdük yüzce en güzel, kokuca en tatlı insanlarla karşılaştık. "Bunlar kim?" dedim. "Bunlar, dedi, sıddîkler ve sâlihlerdir." [625]

5- BAZI HÜKÜMLER

Ulemâ, bu hadisten birçok hükümler çıkarmıştır. Mühim olan birkaçı:
1- İsrâ (Mi'raç) hadisesi bazan uyanık, bazan da uykuda olmak üzere birçok kereler vukua gelmiştir.
2- Âsilerden bir kısmı berzahta (kabir) hayatında azab çekmektedirler.
3- İlmi önce mücmel olarak verip, sonra tefsir etmek evlâdır, böylece zihin, derli toplu olarak yakalama imkânına kavuşur.
4- Farz namazlarda uyumaya ve ezberledikten sonra Kur'ân'ı terke karşı tahzir (sakındırma) var.

5- Zina, riba, yalan gibi belli başlı günahlara karşı tahzir ve uyarı var.
6- Şehidlerin fazileti, cennette en yüce makamı tuttukları belirtilmiştir.
7- Hz. İbrahim'in makamı, şehidlerinkinden de yüksektir.
8- Günah ve sevapları eşit olanları Allah affedecektir. Ya Rab! Bizi de bu affedilenler arasına kat!
9- Sormak, (anlatmak) tâbir ettirmek gibi davranışlarla rüya meselesine ihtimam göstermek gerekir.
10- Rüyanın sabah namazından sonra tâbir edilmesi efdaldir.
11- Farzdan sonra, namaza bağlı nafile (ratibe) yoksa selam verince imamın cemaate dönmesi müstehabtır. Hitap, vaaz, ifta gibi maksadlar hâsıl olunca kıbleye dönmeyi terkedip, cemaate yönelmek mekruh değildir.[626]

ـ2ـ وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال: قال رسولُ اللّه #: ا نَحْنُŒخِرُونَ السَّابِقُونَ وَبَيْنَا أنَا نَائمٌ إذْ أوتِيتُ خَزَائنَ ا‘رْضِ فَوُضِعَ في يَدِى سِوَارَانِ مِنْ ذَهَبٍ فَكَبُرَا عَلىَّ وَأهمَّانِى. فَأُوحِىَ إلىَّ أنِ انْفُخْهُمَا فَنَفَخْتُهُمَا فَطَارَا فَأوَّلْتُهُمَا الْكَذَّابَيْنِ اللَّذَيْنِ أنَا بَيْنَهُمَا: صَاحِبُ صَنْعَاءَ، وَصَاحِبُ اليَمَامَةِ]. أخرجه الشيخان والترمذى .

2. (965)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biz öne geçen sonuncularız. Ben uyurken bana arzın hazineleri getirildi. Elime altından iki bilezik kondu. Bunlar benim nazarımda büyüdüler ve beni kederlendirdiler. Bana: "Bunlara üfle" diye vahyedildi. Ben de üfledim, derken uçup gittiler. Ben bunları, çıkacak olan ve aralarında bulunduğum iki yalancı olarak te'vil ettim: Birisi

San'a'nın lideri , diğeri de Yemâme'nin lideridir." [Buharî, Ta'bir 40, 70; Müslim, Rüya,22, (2274), Tirmizî, 10, (2293).][627]

AÇIKLAMA:

Hadiste Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm), Müslümanların, dünyada iken en son kitap verilen ümmet de olsalar, âhirette hesabı ilk defa verecek ve ilk defa cennete girecek ümmet olacaklarını ifade buyurmaktadır. Resûlullah'a getirilmiş olan hazinelerden muradın İslamî fetihlerle İran, Bizans gibi fethedilen yerlerden elde edilen ganimetler olduğu belirtilmiştir.
Bileziklerin Hz. Peygamber'in "nazarında büyülmesi"ni, hayret etmesi, şaşırması, ağrına gitmesi, dikkatini çekmesi gibi mânalarda anlamak gerekmektedir; maddî ağırlık veya hacimlerinin artması şeklinde bir büyüme değil. Kurtubî'nin açıklamasına göre, altından mâmul zinet eşyası Müslüman erkeklere haram olması sebebiyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) eline konan altın bilezikleri (rüyasında) taaccüble, hayretle karşılayıp kederleniyor, üzülüyor.
Hadiste geçen vahiyden murad ilhamdır, irşaddır. Üflemek, kolay bir amel olması sebebiyle, rüyada üfleme görmenin, kolaylığa, önüne çıkan herhangi bir engelin kolaylıkla izale edileceğine delil olduğu belirtilmiştir. "Üfleme kelâmdır" diyen de olmuştur.
Üflemekle uçup gitmeleri, ortaya çıkacak yalancıların çok fazla zahmet çekilmeden bertaraf edileceklerine, mânen hakâret, değersizlik içinde bulunduklarına delâlet ettiği, "aralarında bulunduğum" tâbiriyle, rü'yanın anlatıldığı sıra onların hayatta olduğuna delâlet ettiği ifade edilmiştir.
Bunlardan maksad San'a'da çıkıp peygamberlik iddia eden Esved el-Ansî ile, Yemâme'de çıkıp yine aynı bâtıl iddialara girişen Müseylimetü'l-Kezzâb'tır. Bunlardan her ikisi de daha Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlığında ortaya çıkıp, etrafında

adam toplamış kimselerdir. Esved, Resûlullah henüz hayatta iken tepelenebilmiş ve öldürülmüş, Müseylime ile Resûlullah'ın vefatından sonra savaşılmış ve Hz. Ebu Bekir zamanında tepelenmiştir.
Hz. Peygamber'in altın bilezikleri yalancılarla te'vil etmesi, erkeğe zinet verilmiş olmasına dayanır. Çünkü erkeğe, haram olan bir şeyin verilmesi, yerinde olmayan bir iş yapılmasıdır. Yalancılar da böyledir, yerini bulmayan, sahte iddialarda bulunurlar.
Bu rüyada geçen "iki el" iki memleketle te'vil edilmiştir. San'a ve Yemâme ahalileri aslında Müslüman olarak İslâm'a "iki el", iki yardımcı durumuna gelmişlerdi. Buralarda çıkan iki sahtekâr, yalancı ve aldatıcı sözlerle halkı etrafında toplayıp iğfal etmiştir. Şu halde altın bilezikler iki yalancıya delâlet etmiş, o iki "el"de (beldede) çıkmışlardır.[628]

ـ3ـ وعن أبى موسى رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّه #: رَأيْتُ في المَنَامِ أنِّى أُهَاجِرُ مِنْ مَكَّةَ إلى أرْضٍ بِهَا نَخْلٌ، فَذَهَبَ وَهَلِى إلى أنَّهَا اليَمَامَةُ. أوْ هَجَرُ، فَإذًا هِىَ الْمَدِينَةُ يَثْرِبُ، وَرَأيْتُ في رُؤْيَاىَ هذِهِ أنِّى هَزَزْتُ سَيْفاً فَانْقَطَعَ صَدْرُهُ فَإذَا هُوَ مَاأُصِيبَ بِهِ الْمُؤمِنُونَ يَوْمَ أحُدٍ، ثُمَّ هَزَزْتُهُ أخْرى فَعَادَ أحْسَنَ مِمَّا كانَ، فَإذَا هُوَ مَا جَاءَ اللّهُ بِهِ مِنَ الْفَتْحِ وَاجْتِمَاعِ الْمُؤْمِنِينَ، وَرَأيْتُ فِيهَا أيْضاً بَقَراً وَاللّهِ خَيْرٌ. فَإذَا هُمُ النَّفَرُ مِن الْمُؤمِنِينَ يَوْمَ أحُدٍ، وَإذَا الخَيْرُ مَا جَاءَ اللّهُ تَعالى بِهِ مِنَ الْخَيْرِ وَثَوَابِ الصِّدْقِ الّذِى آتَانَا اللّهُ تَعالى بَعْدُ يَوْمَ بَدْرٍ[. أخرجه الشيخان.»وَالْوَهَلُ« بالتحريك الوهم.

3.(966)- Ebu Musa (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Rüyamda kendimi

Mekke'den, hurma ağaçları bulunan bir beldeye hicret ediyorum gördüm. Ben bunu, hicretimin Yemâme'ye veya Hacer'e olacağı şeklinde tahmin etmiştim, meğer Yesrib şehrine imiş. Bu rüyamda kendimi bir kılıncı sallıyor gördüm, kılıncın başı kopmuştu. Bu, Uhud Savaşı'nda mü'minlerin maruz kaldıkları musibete delâlet ediyormuş. Sonra kılıncımı tekrar salladım. Bu sefer, eskisinden daha iyi bir hal aldı. Bu da, Cenab-ı Hakk'ın fetih ve Müslümanların biraraya gelmeleri nev'inden lutfettiği nimetlerine delâlet etti. O aynı rüyamda sığırlar ve Allah'ın (verdiği başka) hayrını gördüm. Sığırlar Uhud gününde mü'minlerden bir cemaate çıktı, (gördüğüm başka) hayır da Allah'ın Bedir'den sonra (nasib ettiği fetihlerin) hayrı ve bize Rabbimizin lutfettiği (Bedru'l-Mev'id) sıdkının sevabı olarak çıktı." [Buhari, Ta'bir 39, 44, Menakıb 25, Meğazî 9, 26, Menâkıbu'l-Ensâr 45; Müslim, Rü'ya 20, (2272).][629]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, rüya mübhemiyetine uygun bir mübhemlik ve anlaşılmasında zorluk hasıl olmuş bir rüya'yı Nebevîdir. Şârihler rivayetin muhtelif tâbirlerini açıklamada farklı yorumlara gitmişlerdir.

Biz mealdeki mânayı tesbit ederken İbnu Hacer'in izahını esas aldık. Buna göre:

1- Hecer, Bahreyn'de Abdulkays kabilesinin ikamet ettiği bir diyarın ismidir. Medine yakınlarında aynı ismi taşıyan küçük bir köyün kastedildiği de söylenmiş, hatta başka ihtimaller üzerinde de durulmuştur, ancak sahih olan önceki söylediğimizdir.

2- Yesrib, Medine'nin eski adıdır, kaliteli hurmalarıyla meşhur idi.

3- Resûlullah ashabını kılıçla ifade etmiştir. Kılıç sallaması, düşmanla cihadıdır. Başının kopması Uhud'da Müslümanların maruz kaldığı musibete yorulmuştur. Bazı rivayetlerde kılıçta

gedik açılmış olduğu ifade edilmiş ve bu da ailesinden birinin (Hz. Hamza'nın) şehid düşeceği şeklinde, tarafından, yorumlanmıştır. Bazı rivayetler bu kılıncın Zülfikâr olduğunu tasrih eder.

4- Kılıncın tekrar sallanması, mücâdelenin devamı, kılıçtaki kopukluğun düzelmesi, müteakip savaşlarda Müslümanların zafere ereceklerinin alâmeti bilinmiştir. Tâbirciler kılıcı değişik yorumlara tâbi tutmuşlardır: Meselâ rüyada kılıç elde eden "kuvvet elde eder", "valilik elde eder", "emanet (vedia) elde eder", "zevce elde eder", "çocuk elde eder", keza "kılıncı kınına koyan evlenir", "birisiyle onun kılıncından daha uzun kılıçla vuruşan ona galebe çalar", "kılıç kuşanan bir işe girer" vs. gibi.

5- Görülen sığırlar, Uhud'da şehid düşen Müslümanlara yorulmuştur. Hadisin farklı rivayet ve okunuşları, "Allah'ın bu ölümde hayır kılacağı" veya "bu ölümden sonra Allah'ın hayırlar (zaferler) vereceği" gibi değişik yorumlara imkân tanımıştır. Bir yoruma göre, Hz. Peygamber: "Allah'a kasem olsun Allah'ın yaptığında (Uhud'daki musibette) hayır gördüm, hayır var" demiştir.

6- Bedir'den sonraki fetihlerden maksad, Hayber'in fethi ve Mekke'nin fethidir. Hadiste geçen, اتانَا اللّٰهُ تَعالى بَعْدَ يَوْم بَدْرٍ ibaresinde بعد kelimesi bâzı rivayetlerde بعْدُ bazı rivayetlerde بَعْدَ şeklinde gelmiştir. Buna göre te'vil de farklı olmuştur. بَعْدُ Okununca mânâ Uhud'dan sonra demektir ve bu durumda يوم kelimesi de nasb yapılarak يَوْمَ بَدْرٍ okunması icabeder. Mâna şu olur: "(Gördüğüm başka) hayır da, Allah'ın (Uhud' dan) sonra Bedr(u'l-Mev'id) günü sıdkımıza sevab olarak verdikleri ile sonradan verdiği (ganimet, başarı nev'inden) hayra çıktı." Bunun mânası şudur: "Bedir günü verilen" deyince, müşkil bir durum çıkmaktadır. Çünkü, Bedir Savaşı Uhud Savaşı'ndan öncedir. Halbuki anlatılan tarihî ve mantıkî sıraya göre Uhud'dan sonrası sözkonusu. Alimler bunu şöyle çözerler: Hadiste geçen Bedir'den maksad Bedrü'l-Mev'id

denen ikinci Bedir Gazvesi'dir. Bu ikinci Bedir, Uhud'dan sonradır. Uhud Savaşı bitip, Mekkeliler muzafferâne çekilirken Müslümanlarla aralarında söz düellosu olur. İşte bu düello esnasında, müteâkip sene Bedir'de ikinci kere buluşmak üzere anlaşırlar. Resûlullah, ertesi yıl hacc mevsiminde Bedr'e gider, fakat Mekkeli müşrikler gelmezler. Böylece Müslümanlar savaş yapmadan bol ticaret yaparak dönerler. Bu ikinci Bedir Gazvesi, önceden anlaşılarak tesbit edildiği için buna Bedrü'l-Mev'id denmiştir.

Hadiste geçen sevâbu'ssıdk tâbiri gerçekten bu seferin vasfını ifade eder. Zira Müslümanlar, müşriklere verdikleri sözü tutmakla sıdk üzere hareket etmiş oldular. Bunun Allah indinde uhrevî sevâbı olduğu gibi, Müslümanlara moral, müşriklere gözdağı ve korku olması haysiyetiyle siyasî, dünyevî sevab da elde edilmiştir. Hadisin son kısmında geçen ve Allah'ın verdiklerinden olarak zikredilen "hayır" ile bu Bedri'l-Mev'îd Seferi sırasında yapılan kârlı ticaret dahi kastedilmiş olabilir.

İbnu Hacer, hadisin bu veçhinden şu sonucu çıkarır: "Hz. Peygamber rüyasında sığır ve hayır görmüştür. Sığır, Uhud'da öldürülenlerle te'vil edilmiştir. Hayır da Mekke fethine kadar yapılan Bedir ve diğer savaşlarda cihad için Müslümanların izhar ettikleri sıdk ve sabırdan dolayı kazandıkları sevabla te'vil edilmiştir. Cenab-ı Hakk da onlara mükâfeten, Uhud'dan sonraki Kureyza, Hayber ve diğer zaferleri müyesser kılmıştır."[630]

ـ4ـ وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رسولَ اللّه # يَقُولُ: رَأيْتُ اللَّيْلَةَ فِيمَا يَرَى النَّائمُ كَأنِّى في دَارِ عُقْبَةَ بْنِ رَافِعٍ، وَأُتِيتُ بِرُطَبٍ مِنْ رُطَبِ ابْنِ طَابَ فَأوَّلْتُهُ أن الرِّفْعَةَ لَنَا في الدُّنْيَا، وَالْعَاقِبَةَ في اŒخِرَةِ، وَأنَّ دِينَنَا قَدْ طَابَ[. أخرجه مسلم وأبو داود

.

4. (967)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim:
"Ben bu gece, rü'yamda, kendimi Ukbe İbnu Râfi'in evinde imişim gördüm. Orada bana İbnu Tâb denen cinsten taze hurma getirildi. Ben bu rüyayı şöyle te'vil ettim: "Yükselme dünyada bizimdir, âhirette de hayırlı âkibet bizimdir, dinimiz de tamamlanmıştır." [Müslim, Rü'ya 18, (2270); Ebu Dâvud, Edeb 96, (5026).][631]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in güzel isimlerle tefe'ülü rüyaya da tatbik ettiğini görmekteyiz. Tefe'ül, uğur çıkarmak, hayra yormaktır. Resûlulah (aleyhissalâtu vesselâm) teşâümü, yani şundan bundan uğursuzluk çıkarmayı reddederken, uğur çıkarmayı reddetmemiştir.
Bu rivayete göre, Hz. Peygamber rüyada kendisini Ukbe İbnu Râfi'in evinde görmüş. Ukbe'yi aynı kökten gelen ukbâ, âkibet kelimeleriyle te'vil etmiştir.
Râfi, yüksek, yükselen gibi mânâlar ifade eder. Bundan rif'at (yükseliş)'e geçerek bu isimleri: "Dünyada yükseliş bize, ahirette hayırlı âkibet bize" şeklinde te'vil etmiştir. Esasen bu mânalarda ayetler mevcuttur:
والْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ "Akibet muttakilere aittir" (A'raf 128), keza: وَاَنْتُم ا ْلاَعْلَوْنَ إنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ "İnanıyorsanız mutlaka galipsiniz" (Âl-i İmran 139) gibi..
Keza, ikram edilen hurmanın ismi İbnu Tâb'dır. Burada tâb, tayyib yani güzel, mükemmel mânâsına gelir. Medineli bir şahsın adı ise de bir hurma çeşidi de o adla şöhret bulmuştur. Resûlullah, bu ismi de dinin kemâle ermesiyle te'vil buyurmuştur. Dinin kemâli, kâide ve hükümlerinin kesinleşip istikrarını bulması, medenî hayatta ihtiyaç duyulmakta olan hususta gerekli prensiplerin, kaidelerin konmasıdır. Nitekim en

son nâzil olan âyetlerin birinde meâlen: "Bugün size dininizi tamamladık" (Mâide 3) buyurulmuştur.
Bu rivayetlerden hareket eden Müslüman tâbirciler, rüyada iyi isim görmeyi hep iyiye yorma prensibini vaz' etmişlerdir. Hadiste ifâde edilen hükümlerin, Kur'ân ayetleriyle tesbit edildiği nazar-ı dikkate alınınca, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hadisi irad etmede asıl gayelerinden birinin, rüya tâbirinde bu prensibi vaz'etmek olduğu söyenebilir. Ayrıca, çocuklara ve diğer eşyaya verilecek isimlerin güzel olması hususundaki tavsiyelerine bir takviye gâyesi de gözükmektedir. [632]

ـ5ـ وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رسولُ اللّه #: رَأيْتُ امْرَأةً سَوْدَاءَ ثَائِرَةَ الرَّأسِ خَرَجَتْ مِنَ الْمَدِينَةِ حَتَّى نَزَلَتْ بِمَهْيَعَةِ وَهِىَ الجُحْفَةُ؛ فَأوَّلْتُ أنَّ وَبَاءَ الْمَدِينَةِ نُقِلَ إلَيْهَا[. أخرجه البخارى والترمذى .

5. (968)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle demişti:
"Ben (rüyamda), saçları karma karışık siyah bir kadının Medine'den çıkıp Mehyea'ya indiğini gördüm. Burası Cuhfe'dir. Ben bunu, Medine'deki vebanın oraya nakledilmesine yordum."
[Buharî, Ta'bir 41, 42, 43; Tirmizî, Rü'ya 10, (2291).][633]

AÇIKLAMA:

1. Hadiste Mehyea ile ilgili bir açıklama var: "Burası Cuhfe" diye. Bu açıklamanın, birçok rivayette bulunmamasından hareket eden şârihler, bunun bir derc olduğunu ve bu açıklayıcı derci hadisin râvilerinden Musa İbnu Ukbe'nin ilâve ettiğini söylemişlerdir.

2- Cuhfe, Mu'cemu'l-Büldan'ın verdiği bilgiye göre, Mekke-Medine yolu üzerinde, Mekke'den dört merhale mesafede bir yerin adıdır. Mekke' ye gelen Mısır ve Şamlıların, Medine'den geçmedikleri takdirde, mîkat (ihram giyme) mahalleridir. Medine'den geçerlerse Zü'l-Huleyfe olur.

3- Müslümanlar Medine'ye hicret ettikleri zaman buranın havası Mekkelilere yaramamış, hep hummaya (ateşli hastalık, sıtma) yakalanmışlar, Mekke'ye karşı özlem duymaya başlamışlardır. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): اَللّٰهُمَّ حَبِّبْ اِلَيْنَا الْمَدِينَةَ... وَانْقُلْ حُمَّاهَا إلى الْجُحْفَةِ "Ya Rabb, bize Medine'yi sevdir... hummâsını da Cuhfe'ye naklet" diye dua buyurmuştu. Şu halde Resûlullah bu duasının Allah tarafından kabul edildiğini, hummanın Medine'den çıktığını bu rüya ile ashabına (radıyallahu ahnüm ecmain) müjdelemiş olmalıdır.

4- Yorumcular siyah (sevdâ) kelimesi ile kötülük السوء ve hastalığın الداء ifâde edildiğini kabul etmişlerdir. Saçların karışıklığını da kötülük ve şer yaymakla yorumlamışlardır.[634]

ـ6ـ وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]كانَ الرَّجُلُ في حَيَاةِ رسولِ اللّهِ # إذَا رآى رُؤْيَا قَصَّهَا عَلَيْهِ، وَكُنْتُ غُماً شَابّاً عَزَباً أنَامُ في الْمَسْجِدِ، فَرَأيْتُ في الْمَنامِ كَأنَّ مَلَكَيْنِ أخَذَانِى فَأتَيَا بِى إلى النَّارِ، فَإذَا هِىَ مَطْوِيَّةٌ كَطَىِّ الْبِئْرِ، وَإذَا لَها قَرْنَانِ كَقَرْنَى البِئْرِ، فَإذَا فِيهَا أنَاسٌ قَدْ عَرَفْتُهُمْ فَجَعَلْتُ أقُولُ أعُوذُ بِاللّهِ مِنَ النَّارِ ثَثاً. فَلَقِيَهُمَا مَلَكٌ آخَرُ فَقالَ لِى: لِمَ تُرَعْ؟ فَقَصَصْتُهَا عَلى حَفْصَةَ فَقَصَّتْهَا حَفْصَةُ عَلى رسولِ اللّه # فقَالَ: نِعْمَ الرَّجُلُ عَبْدُاللّهِ لَوْ كانَ يُصَلِّى مِنَ اللَّيْلِ. قَالَ سَالم: فَكَانَ عَبْدُاللّهِ بَعْدَ ذلِكَ َيَنَامُ مِنَ اللّيْلِ إّ قَلِيَ]. أخرجه الشيخان

6. (969)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında kişi, bir rüya görecek olsa onu aleyhissalâtu vesselâm efendimize anlatırdı. O sıralarda ben genç, bekâr bir delikanlıydım, mescidde yatıp kalkıyordum. Bir gün rüyamda, iki meleğin beni yakalayıp cehennemin kenarına kadar getirdiklerini gördüm. Cehennem kuyu çemberi gibi çemberlenmişti. Keza (kova takılan) kuyu direği gibi iki de direği vardı. Cehennemde bazı insanlar vardı ki onları tanıdım. Hemen istiâzeye başlayıp üç kere: "Ateşten Allah'a sığınırım" dedim. Derken beni getiren iki meleği üçüncü bir melek karşılayıp, bana: "Niye korkuyorsun? (korkma)" dedi.

Ben bu rüyayı kızkardeşim Hafsa (radıyallahu anhâ)'ya anlattım. Hafsa da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a anlatmış. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Abdullah ne iyi insan, keşke bir de gece namazı kılsa!" demiş.

Sâlim der ki: "Abdullah bundan sonra geceleri pek az uyur oldu!" [Buhârî, Ta'bir, 35, 36, Salât 58, Teheccüt 2, Fedâilu'l-Ashâb 19; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 140, (2479).][635]

AÇIKLAMA:

1- Kurtubî diyor ki: "Şâri (Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Abdullah (radıyallahu anh)'ın rüyasını iyiye yormuştur, çünkü Abdullah önce ateşe getirildiği halde kendisine "niye korkuyorsun, korkma!" tesellisiyle ateşe atılmaktan affedilmiştir, bu onun salih oluşuna delildir. Kusuru, gece namazı kılmaması idi. Böylece bu rüya onun salâbetine mükâfaten bir tembih ve uyarı oldu. Bu sayede anladı ki, gece namazı, ateşten, ateşe yakınlaşmaktan koruyan belli başlı tedbirlerden biridir. Bunun için Abdullah (radıyallahu anh) ölünceye kadar gece namazını terketmemiştir."

2- Şârih Mühellib: "Bundaki sır Abdullah'ın mescidde yatmasıdır. Zira mescidin şe'ni ve hakkı, içinde ibadet edilmesidir. Ateşle korkutulmak suretiyle bu eksikliği uyarılmış oldu" der.
3- Hadis, gece namazının ehemmiyetini, bu namazın cehennemden korunmaya müessir bir çare olduğunu göstermektedir.
4- Hadiste, "Kadına rüya anlatılmamalı" diyen yorumculara da cevap var. Bunun câiz olduğu görülmektedir. Ayrıca mescidde yatıp kalkmanın câiz oluğu da anlaşılmaktadır. [636]

ـ7ـ وفي روايةٍ قال:]رَأيْتُ في المَنَام كَأنَّ في كَفِّى سَرَقَةً مِنْ حَرِيرٍ َ أُرِيدُ بِهَا مَكَاناً في الجَنَّةِ إ ّ طَارَتْ بِي إلَيْهِ فَقَصَصْتُهَا عَلى حَفْصَةَ فَقَصَّتْهَا عَلى رسولِ اللّهِ # فقَالَ: إنَّ أخَاكِ رَجُلٌ صَالِحٌ[»السَّرَقَةُ« بتحريك الراء: قطعة من جَيِّد الحرير.

7. (970)- Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) bir başka rivayette şöyle demektedir: "Rüyamda, avucumda seraka denen iyi cins ipekten bir parça gördüm, cennette, her nereyi arzu etsem beni oraya uçuruyordu. Bu rüyamı Hafsa (radıyallahu anhâ)'ya anlattım. O da Resûlullah'a anlatmış. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kardeşin sâlih bir kimse" diye yormuş." [Buhârî, Ta'bir 25; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 139, (2478).][637]

AÇIKLAMA:

1- Abdullah İbnu Ömer'in cehenneme götürülmesi gibi cennete götürülmesiyle de ilgili rüyası var. Bunlar ayrı ayrı rüyalardır. Yukarıda cennete girişiyle ilgili rüyayı görüyoruz. Muhtemelen bunu muahharan, gece ibadetlerine başladıktan sonra görmüş

olmalı. Hadisin bir başka vechinde Resûlullah önceki hadiste olduğu gibi, "Abdullah sâlih bir kimsedir, bir de gece namazı kılsa" buyurmuştur.

2- Bazı şârihler, bu hadisin kaydedildiği babtan bir önce yer alan, عَمُودُ الْفُسْطَاطِ تَحْتَ وِسَادَتِهِ "Rüyada yastığının altında çadır direği gören" adındaki bab başlığı ile bunu birleştirip, İbnu Ömer'in rüyada, yastığının altında çadır direği de gördüğünü ifade edip, yorumlarının vüs'atini geniş tutmuşlardır. Kaydedilecek "şârih yorumları" yorum olarak muteber kabul edilse de İbnu Hacer'in açıklamasına göre, Abdullah İbnu Ömer'in rüyada yastığının altında çadır direği görmesini rivayetler doğrulamamıştır.

3- Rüyada görülen direk İslâm'la yorumlanmıştır. Keza ipek de din ve ilimle, dinle kazanılan şerefle yorumlanmıştır. "Onu elde eden, ahirette, cennette istediği yere, onun sayesinde gidebilir" denmiştir.

4- Rüyada cennete girmek, uyanık halde girmeye delil kabul edilmiştir. Çünkü hadisin bir vechinde rüyası cennete girenin yakaza halinde gireceğine dair nassî ifade vardır. Rüyada, cennete girmek, İslâm'a girmekle de yorumlanmıştır, çünkü cennete girmenin yegâne vasıtası İslâm'a girmektir.

5- İpeğin uçması kuvvete delildir. Yâni cennette istediği yere gidebilecek güce, mânevî yüceliğe sahip demektir.[638]

ـ8ـ وعن أبى بكرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّه # ذَاتَ يَوْمٍ: مَنْ رآى مِنْكُمْ رُؤْيَا؟ فقَالَ رَجُلٌ: أنَا رَأيْتُ كأنَّ مِيزاناً نَزَلَ مِنَ السَّمَاءِ فَوُزِنْتَ أنْتَ وَأبُو بَكْرٍ فَرَجَحْتَ أنْتَ بِأبِى بَكْرٍ، وَوُزِنَ أبُو بَكْرٍ وَعَمَرُ فَرَجَحَ أبُو بَكْرٍ وَوُزِنَ عُمَرُ وَعُثْمَانُ فَرَجَحَ عُمَرُ. ثُمَّ رُفِعَ الْمِيزَانُ فَرَأيْنَا الْكَراهَةَ في وَجْهِ رسولِ اللّهِ #[. أخرجه أبو داود والترمذى .

8. (971)- Ebu Bekre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün:
"- Sizden bir rüya gören var mı?" diye sual buyurdular. Cemaatten bir adam:
"- Evet ben (şöyle bir rüya gördüm): Sanki gökten inmiş bir terazi vardı. Siz ve Ebu Bekir tartıldınız. Sen, Ebu Bekir'den ağır geldin. Ebu Bekir'le Ömer de tartıldılar. Ebu Bekir ağır geldi. Sonra Ömer'le Osman tartıldılar. Ömer ağır bastı. Sonra terazi kaldırıldı" dedi.
(Adam sözünü bitirince) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mübarek yüzlerinde memnuniyetsizlik gördük." [Ebu Dâvud, Sünnet 9, (4634), Tirmizî, Rüya 10, (2288).][639]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette Hz. Ali ile Hz. Osman (radıyallahu anhümâ) arasında efdaliyet hususunda bazılarınca ileri sürülen ihtilafın bir sebebi görülmüştür.
2- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in memnuniyetsizlik izhar etmesini, şârihler terâzinin kaldırılmış olma haberinden, işlerin Hz. Ömer'in hilâfetinden sonra kötüleşerek fitne çıkacağı yorumuna ulaşması ile izah ederler. Mamafih: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)' in, Ashab'tan sadece cüz'î bir kısmının hayırlı kılınmalarına ve efdaliyetin üç kişiye inhisar ettirilmiş olmasına vâkıf olmaktan üzüldüğünü" söyleyenler de olmuştur. Üzüntünün sebebini bunda görenlere göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ashabından birçoğunun bu şekilde müstesna bir fazilete erdiklerini ümid etmiş idi. Bu rüya ile Cenab-ı Hakk, tafdilin bunlarda son bulduğunu bildirmiş oldu, bu da Resûlullah'ı üzdü.
3- Mizan'dan muradın, Hz. Osman zamanına kadar devam eden ictimâî hayattaki intizam ve İslâm'ın parlaması olabileceği de söylenmiştir. Bir de muvâzene herhangi bir münâsebetle

birbirine yakın olan farklı şeyler arasında mevzubahis olur. Fark büyürse, muvâzene bozulur, intizam kalmaz ve terazilemeye gerek kalmaz, terazi de kaldırılır. Öyle ise Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) terazinin kaldırılmasını bu şekilde te'vil ettiği için üzülmüş olmalıdır. [640]

ـ9ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]أتى رَجُلٌ النَّبىَّ # فقَالَ: رَأيْتُ اللَّيْلَةَ كَأنَّ ظُلَّةً تَنْطفُ السَّمْنَ وَالْعَسَلَ، وَأرى نَاساً يَتَكَفَّفُونَ مِنْهَا بِأيْدِيِهِمْ فَالْمُسْتَكْثِرُ وَالْمُسْتَقِلُّ، وَإذَا سَبَبٌ وَاصِلٌ مِنَ ا'رضِ إلى السَّمَاءِ وُارَاكَ أَخَذْتَ بِهِ فَعَلَوْتَ، ثُمَّ أَخَذَ بِهِ رَجُلٌ بَعْدَكَ فَعَ، ثُمَّ أخَذَ بِهِ أخَرُ فَعَ، ثُمَّ أخَرُ فَانْقَطَعَ بِهِ، ثُمَّ وُصِلَ لَهُ فَعَ، فقالَ أبُو بَكْرٍ: يَا رسُولَ اللّهِ بِأبِى أنْتَ وَأمِّى؛ لَتَدَعَنِّى فَأعَبِّرُهَا. فقَالَ: اعْبُرْهَا. فقَالَ: أمَّا الظُّلَّةُ فَظُلّةُ ا"سْمِ. وَأمَّا الَّذِى يَنطفُ مِنَ السَّمْنِ وَالْعَسَلِ فَالْقُرآنُ حَوَتُهُ وَلِينُهُ. وَأمَّا مَا يتَكَفَّفُ النَّاسُ مِنْ ذلِكَ: فَالْمُسْتَكْثِرُ مِنَ الْقُرآنِ والمُسْتقلُّ. وَأمَّا السَّبَبُ الوَاصِلُ مِنَ السَّمَاءِ إلى ا'رْضِ فَالحَقُّ الَّذِى أنْتَ عَلَيْهِ، تَأخُذُ بِهِ فَيُعْلِيكَ اللّهُ، ثُمَّ يَأخُذُ بِهِ رَجُلٌ بَعْدَكَ فَيَعْلُو بِهِ، ثُمَّ يَأخُذُ بِهِ رَجُلٌ آخَرُ فَيَعْلُو بِهِ ثُمَّ يَأخُذُ بِهِ رَجُلٌ فَيَنْقَطِعُ بِهِ، ثُمَّ يُوصَلُ لَهُ فَيَعْلُو بِهِ. فَأخْبِرْنِى يَا رسَول اللّهِ بِأبِى أنْتَ وَأمِّى؛ أصَبْتُ أمْ أخْطَأتُ؟ فقَالَ رسولُ اللّه #: أصَبْتَ بَعْضاً وَأخْطَأتَ بَعْضاً. فقَالَ: وَاللّهِ لَتُحَدِّثَنِّى بِالَّذِى أخْطَأتُ. فقَالَ # َ تُقْسِمْ[. أخرجه الخمسة إ النسائى.»الظُّلَّةُ« شبه السحابة. »والَسَّبَبُ« الحبل.

9. (972)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek şu rüyayı anlattı:

"Bu gece rüyamda buluta benzer bir şey gördüm, ondan yağ ve bal yağıyordu. İnsanlar da ellerini açıp bu yağmurdan almaya çalışıyorlardı. Azıcık alan da vardı, çokça alabilen de. Derken arzdan semaya kadar uzanan bir ip gördüm. Siz o ipe yapışıp çıktınız. Sizden sonra birisi ona tutunup o da çıktı. Sonra bir diğeri yükseldi, sonra bir diğeri daha ipe tutundu, ama ip koptu. Ancak onun için ipi eklediler, o da yükseldi."

Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) atılarak:

"- Ey Allah'ın Resûlü, Annem babam sana kurban olsun, müsâade buyursanız ben yorayım!"

dedi. Resûlullah da:

"- Pekala, yor!" dedi. Hz. Ebu Bekir şunları söyledi:

"- O bulutumsu gölgelik, İslâm bulutudur. Ondan yağan bal ve yağ Kur'ândır. Kur'ân'ın (bal gibi) halâveti ve (yağ gibi) yumuşaklığıdır. İnsanların bundan avuç avuç almaları Kur'ân'dan kiminin çok, kiminin az miktarda istifadeleridir. Arzdan semaya inen ip ise, senin getirdiğin hakikattir. Sen buna yapışmışsın, Allah o sebeple seni yüceltecektir. Senden sonra bir adam daha ona yapışacak ve onunla yücelecek, ondan sonra biri daha ona yapışıp o da yücelecek. Ondan sonra biri daha yapışır, fakat ip kopar, ancak onun için ip ulanır o da yapışıp yükselir. Ey Allah'ın Rasûlü, annem babam sana fedâ olsun, doğru te'vil edip etmediğimi haber ver!"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevabı verdi:

"- Bazı te'vilinde isabet ettin, bazı te'vilinde de hata ettin."

"- Öyleyse, Allah'a kasem olsun, hatalarımı söyleyeceksin!"

"- Hayır, dedi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yemin verme!" [Buharî, Ta'bir 11, 47; Müslim, Rü'ya 17, (2269); Tirmizî, Rü'ya 10, (2294); Ebu Dâvud, Sünnet 9, (4632); İbnu Mâce, Rü'ya 10, (3918).][641]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet, Hz. Ebu Bekir'in te'vili ile yeterli açıklığa kavuşturulmuştur. Fazla izaha gerek yoktur. Ancak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "Yemin etme!" deyip kesmesi merakımızı celbetmektedir.
Dâvudî bunu şöyle anlamıştır: "Yemini tekrar verme, hata ettiğin noktaları söylemiyeceğim." Ancak bunu, "İpin kopmasını, Hz. Osman'ın şehadeti ve onu takip eden harpleri ve fitneleri bildiği için bunların zikrini, duyulup şuyû bulmasını istememiş, bu sebeple sükût etmiştir" diye te'vil eden de olmuştur.
2- Hz. Ebu Bekir'in hata ettiği te'vil ne idi? Bu husus farklı yorumlara sebep olmuştur. Bazıları şöyle:
a) Rüyayı te'vil hakkı Hz.Peygamer'e ait idi. Hz. Ebu Bekir, te'vil için acele edip izin istemekle hata etmiştir. Buna itiraz edilmiş, hatanın bizzat yapılan te'vilde aranması gerektiği belirtilmiştir. Hatta "yemin etme" sözünün "Düşünürsen hatanı anlarsın" mânâsına geldiği belirtilmiştir.
b) Hatanın yağla balı ayrı ayrı şeylerle te'vil etmeyip sadece Kur'ân'la te'vil etmesinden, "Kur'ân'ın halâveti ve yumuşaklığıdır" denmesinden ileri geldiği belirtilmiştir. Bu, çoğunluka mâkul karşılanmış bir açıklamadır. "Yağ ve bal iki ayrı şeye te'vil edilebilirdi:
1) Kur'ân ve sünnet.
2) İlim ve amel.
3) Fehm (anlayış) ve hıfz (ezberleme)" demişlerdir.
c) Hz. Ebu Bekir'in hatası, mezkur kimseleri belirleme ve ismen söyleme işini terketmesinde olabilir, denmiştir.
d) "Hem isabet hem de, hata ettin" demesinden maksat şu da olabilir: Tâbir esas itibariyle zanna dayanır, kesin ilim ifade etmez. Öyle ise isabet etmek de, hata etmek de her zaman ihtimal dâhilindedir." denmiştir.
e) Bazıları: "Hz. Ebu Bekir'in Resûlullah'tan tâbir için izin taleb etmesi hata ise Hz. Ebu Bekir'in te'vilindeki hatayı aramak daha büyük hatadır. Dinin iktizası bu konuda ileri gitmemektir" denmiştir.

3- Rivayetten anlaşılacağı üzere, ipten tutunup çıkanlar, Hz. Peygamber'den sonra, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'dır. Hz. Osman zamanında ip kopmuştur. Hz. Osman (radıyallahu anh)'da ipin kopup tekrar bağlanması, onun öldürülmesi, hilâfetin başkasının eline geçmesidir.[642]

ـ10ـ وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]رَأيْتُ ثَثَةَ أقْمَارِ سَقَطْنَ في حُجْرَتِى فَقَصَصْتُ رُؤْيَاى عَلى أبِى بَكْرٍ فَسَكَتَ. فَلَمَّا تُوفِّىَ رسولِ اللّه # وَدُفِنَ في بَيْتِى قال أبُو بكْرٍ: هذَا أحَدُ أقْمَارِكِ وَهُوَ خَيْرُهَا[. أخرجه مالك .

10. (973)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Rüyamda hücreme üç ayın düştüğünü gördüm. Rüyamı babam Ebu Bekir (radıyallahu anh)'e anlattım. Sükût etti, cevap vermedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vefat edip de odama defnedilince Ebu Bekir:
"- İşte (rüyanda gördüğün) üç aydan biri ve en hayırlısı!"dedi." [Muvatta, Cenâiz 10, (1, 232).][643]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den sonra Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ) de Hz. Aişe'nin hücresine defnedilmişlerdir.[644]

ـ11ـ وعنها رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالتْ:]سُئِلَ رسولُ اللّه # عَنْ وَرَقَةَ ابْنِ نَوْفَل. فقَالَتْ خَدِيجَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْها: إنَّهُ قَدْ صَدَّقَكَ وَإنَّهُ مَاتَ قَبْلَ أنْ تَظْهَرَ. فقَالَ # أُرِيتُهُ في المَنامِ وَعَلَيْهِ ثِيَابُ بَيَاضٍ، وَلَوْ كانَ مِنْ

أَهْلِ النَّارِ لَكانَ عَلَيْهِ لِبَاسٌ غَيْرُ ذلِكَ]. أخرجه الترمذى .

11. (974)- Yine Hz. Aişe anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Varaka İbnu Nevfel hakkında soruldu. Hz. Hatice (radıyallahu anhâ):
"- O seni tasdik etti ve sen peygamberliğini izhar etmeden önce vefat etti" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevabı verdi:
"- O bana rüyada gösterildi. Üzerinde beyaz bir elbise vardı. Şayet cehennemlik olsaydı, beyaz renkli olmayan bir elbise içerisinde olması gerekirdi." [Tirmizî, Rü'ya 10, (2289).][645]

AÇIKLAMA:

1- Varaka İbnu Nevfel (radıyallahu anh) Hz. Hatice (radıyallahu anhâ)'nin amcasının oğludur. Cahiliye devrinde Hıristiyan olmuş, İncil ve Tevrat'ı okumuş, ilim sahibi bir zattı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e nübüvvet geldiği zaman yaşlanmış, gözleri kör olmuş vaziyette idi. İlk vahyin şoku ile Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) gördüklerinden korkmuş idi. Hz. Hatice (radıyallahu anhâ) Resûlullah'ı ona götürmüş, durumu anlatıp, fikrini sormuştu. Varaka, Resûlullah'ı dinledikten sonra, kendisinin geleceği Hz. Musa ve Hz. İsa tarafından müjdelendiğini, beklenen peygamber olduğunu, kendisine gelen meleğin de önceki peygamberlere de gelen Cebrâil olduğunu söylemiş: "Kavmin seni Mekke'den çıkaracakları zaman keşke sağ olsam da sana yardım etsem!" temennisinde bulunmuştu. Ama bir müddet sonra vefat etti.
Peygamberimize tebliğ emri gelmediği için bu kadarcık tasdik ve te'yidi iman sayılır mı?
Bu soruya ulemâ, umumiyetle "evet" demiş ve Varaka'yı sahabi saymıştır. İbnu Hacer, onu (radıyallahu anh) selefleri gibi

sahabi addetmiş ve el-İsâbe'nin ilgili bölümünde el-Kısmu'l-Evvel'de zikretmiştir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Varaka'nın durumunu mevzubahis edip sorunca Hz. Hatice'ye, onu rüyasında beyaz elbise içerisinde gördüğünü söyleyerek: "Cehennemlik olsa başka bir elbise içinde görmem gerekirdi" mealinde cevap verir. Cevapta, kesin bir delille cennetlik olduğunu beyanı yok ise de dolaylı, işârî bir delille cennetlik olduğu ifade edilmiş olmaktadır.
2- Bu cevaptan yorumcular şu prensibe ulaşmışlardır: "Mü'min, rüyasında ölmüş kimse üzerinde beyaz elbise görürse bu onun iyi hal üzere olduğuna, cennet ehlinden bulunduğuna delâlet eder."[646]

ـ12ـ وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]جَاءَ أعْرَابىٌّ إلى رسولِ اللّه # فقَالَ: إنِّى حَلَمْتُ أنّ رَأْسِى قُطِعَ فَأنَا أتْبَعُهُ. فَزَجَرَهُ وَقَالَ: َ تُخْبِرْ بِتَلَعُّبِ الشَّيْطَانِ بِكَ في المَنَامِ[. أخرجه مسلم .

12. (975)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir bedevî Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelip:
"- Rüyamda başımın kesildiğini, kendimin de onun peşine düştüğünü gördüm" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adamı azarlayıp:
"- Sakın ha! Şeytanın, rüyanda seninle eğlenmesini kimseye anlatma!" dedi. [Müslim, Rü'ya 12, (2268).][647]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetin bir başka vechinde, bu hadiseden sonra Hz. Peygamber'in halka hitab ederek: "Şeytan herhangi birinizle

uykusunda oynadığı vakit onu kimseye anlatmasın" tenbihinde bulunur.
957 numaralı hadiste açıkladığımız üzere, Resûlullah hoşa gitmeyen, üzücü rüyaları "şeytanın eğlenmesi (veya oynaması)" olarak tavsif etmiş ve bu çeşit rüyaların kimseye anlatılmamasını tavsiye etmiştir. Şu halde sadedinde olduğumuz rivayet, rüyanın "şeytanın oynaması" çeşidine bir örnek olmaktadır.
Ancak şu da var ki, tâbirciler rüyada baş kelimesini, kişinin içinde bulunuğu nimet ve makamı kaybetmesine alâmet saymışlardır. "Şayet böyle bir rüyayı, köle görmüş ise, onun hakkında bu, azad edileceğine, hasta ise şifa bulacağına, borçlu ise borçtan kurtulacağına, haccetmemiş ise haccedeceğine, üzüntülü ise sevineceğine, bir korktuğu varsa emniyete kavuşacağına delalet eder" demişledir.[648]

ـ13ـ وعن أمِّ العء ا‘نصارية رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]لَمَّا قَدِمَ المُهَاجِرُونَ طَارَ لَنَا عُثْمَانُ بنُ مَظعُونٍ في السُّكْنَى فَاشْتَكَى فَمَرَّضْنَاهُ حَتَّى تُوفِّى. قَالتْ: فَرَأيْتُ لِعُثْمَانَ في المَنَامِ عَيْناً تَجْرِى فَأخْبَرْتُ رسول اللّه # فقَالَ: ذلِكَ عَمَلهُ يَجْرِى لَهَ[. أخرجه البخارى.

13. (976)- Ümmü'l-Alâ el-Ensâriyye (radıyallahu anhâ) anlatıyor:"- Muharcirler geldiği zaman (kur'a çekildi), bize Osman İbnu Maz'un'un ağırlanması çıktı. (Onu evimize yerleştirdik.) Hemen hastalandı. Tedavisi ile meşgul olduk. (Şifa bulamadı), vefat etti. Osman (radıyallahu anh)'ı rüyamda gördüm, akan bir çeşmesi vardı. Düşümü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e anlattım. Bana:
"- Bu onun amelidir, onun için akıyor" dedi. [Buharî, Tabîr 13, 37, Cenâiz 3, Şahâdât 30, Menâkıbu'l-Ensar 46.][649]

AÇIKLAMA:

1- Ümmü'l-Alâ'nın bu rivayeti, Medine'ye hicret eden Mekkeli muhacirlerin başlangıçta içtimâî hayata nasıl intibak ettirildiklerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir: Medineli âileler, kur'a çekmek suretiyle kendi hissesine kim düşüyor ise onu evine götürüp yerleştirmiş ve misafir etmiştir. Kardeşleştirilen bu insanlar, birbirlerine vâris olacak derecede akde dayalı mânevî bağlarla bağlanmış idiler.
2- Mekke'nin kurak ve çöl ikliminden Medine'nin rutubetli iklimine birden intibak edemeyen Mekkeliler, ilk geldikleri sıralarda hummaya yakalanmışlar, Mekke'ye karşı özlemleri de artmış idi. Yukarıdaki rivayet Osman İbnu Maz'un (radıyallahu anh)'un bu hastalıktan kurtulamadığını belirtiyor. Usdü'l-Gâbe'de, Mekke'de ilk veat eden muhacirin Osman İbnu Maz'un (radıyallahu anh) olduğu belirtilir. Hicretin 22. ayında vefat etmiştir. Resûlullah, ölümüne ağlamış ve ölüsünü öpmüştür. Ayrıca kabrine taş dikip belirgin kıldığı, zaman zaman ziyâret ettiği, oğlu İbrahim öldüğü zaman: "Git, bizim sâlih selefimiz Osman İbnu Maz'ûn'a kavuş" dediği rivayetlerde gelmiştir. Osman İbnu Maz'ûn (radıyallahu anh) ibadete çok düşkün, geceleri namaz kılan, gündüzleri oruç tutan, yüce bir sahabi idi. Hatta bir ara ebediyyen bekâr kalmaya azmetmiş ise de bunu işiten Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müdahale ederek câiz olmadığını bildirmiştir.
3- Şârihler, Osman İbnu Maz'ûn (radıyallahu anh)'un ölümünden sonra, akan çeşme şeklinde sevabını devam ettiren amelin ne olduğunu araştırmışlardır. Kesin olmamakla birlikte bazı ihtimaller üzerinde durulmuştur:
a) Osman, Ashab'ın zenginlerinden idi, sadaka-i câriye bırakmış olabilir. Bu onun amelini çeşme gibi kılar. Ancak bilinen bir sadaka-i cariyesi olmadığını söyleyerek bu ihtimale itiraz eden çıkmış ise de İbnu Hacer, Osman (radıyallahu anh)'ın Saib isminde sâlih bir oğlu olduğunu, Bedr'e iştirak ettiğini, Hz. Ebu Bekir'in hilâfeti sırasında vefat ettiğini, "evlâd" ın, amel

defterini açık bırakan üç sebepten biri olduğunu söyler. Bilindiği üzere diğer ikisi: İstifade edilen ilim ve sadaka-i câriye (herkesin istifade ettiği amme hizmeti (yol, köprü, çeşme, vakıf vs. bırakmak)dir.

b) "Osman'ın ameli, murâbıtlığı olabilir" denmiştir. Yani kendisini Allah yolunda cihada hasretmiş olması. Çünkü bir hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:

كُلُّ مَيِّتٍ يُخْتَمُ عَلى عَمَلِهِ إِلّاَ الْمُرَابِطِ فِي سَبِلِ اللّهِ فَإنَّهُ يَنْمِى لَهُ عَمَلُهُ إلى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَيَأْمَنُ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ

"Murâbıt olan hariç, her ölenin ameli sona erer. Allah yolunda murâbıt olanın ameli ise, kıyamete kadar ona sevap getirmeye devam eder. Murâbıt, kabir azabından da emin olur."

Bu hadisi te'yid eden bir başka hadis de şöyledir:

رِبَاطُ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ فِي سَبِيلِ اللّهِ خَيْرٌ مِنْ صِيَامِ شَهْرٍ وَقِيَامِهِ وَإِنْ مَاتَ جَرَى عَلَيْهِ عَمَلُهُ الَّذِى كَانَ يَعْمَلُ وَامِنَ الفَتَّانَ

"Allah yolunda bir gün ve bir gecelik ribât bir aylık oruç ve gece ibadetinden daha hayırlıdır. Şâyet ölecek olsa yapmakta olduğu ameli, kıyamete kadar (yapmakta imiş gibi) sevap getirmeye devam eder ve fitnelerden de emin olur."

"Osman İbnu Maz'ûn, kendini Allah yoluna adayanlardan biri olduğu için hâli, bu hadise mâsadak olmaya uygundur" denmiştir.

Ancak söylenen bütün ihtimallerin Osman (radıyallahu anh) hakkında muteber olması da vâriddir (radıyallahu anh). [650]

İFLÂS BÖLÜMÜ

Şer'î ıstılahda iflâs, borcun mevcudu geçmesidir.

Müflis de borcu mevcudunu geçen kimse demektir. Kelime aslında "fels"den gelir. Fels pul ve mangır demektir, cem'i fülûs

ve efles gelir. Bakırdan yapılan en değersiz para birimi idi. Günümüzdeki kuruşa benzetebiliriz. "Para, pula döndü" tâbirinde, pul kelimesi ile neyi ifade ediyorsak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrinin iktisadî sisteminde felsin yeri hemen hemen onu ifade eder.

Fels kelimesinin, asıl itibariyle Lâtince folis'ten geldiği söylenir. Roma İmparatoru I. Anastasius'un (491-518) Meskûkât Nizamnâmesi'nde 40 nummialık Bizans sikkesinin adıdır. Ağırlığı ilk zamanlarda 30 gr. olmak lâzım idi. Kısa zamanda azalmıştır. Müslümanların Suriye'yi fethettikleri sıralarda 6 gr. kadardı.

Şu halde bir kimsenin iflâs etmesi, onun dirhem ve dinarı kaybederek felse muhtaç olması demektir. Bilindiği üzere dirhem gümüş, dinar da altın paranın adıdır.

Örfen müflis, değer taşıyan malını kaybederek, en değersizi olan fülûsa kalan kimsedir. Böyle birisi, artık, değer taşıyan mallar üzerinde tasarrufta bulunamaz, çünkü öyle mallara sâhip değildir, fülûs gibi değersiz mallar üzerinde tasarruf yetkisine sahip olabilir.

İslâm dini, müflisin durumuyla ilgili hususi hükümlere yer vermiştir. Bu bölümde mezkur hükümlere esas teşkil eden birkaç hadis göreceğiz.[651]

ـ1ـ عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسول اللّه #: مَنْ أدْرَكَ مَالَهُ بِعَيْنِهِ عِنْدَ رَجُلٍ أفْلَسَ فَهُوَ أحَقُّ بِهِ مِنْ غَيْرِهِ[. أخرجه الستة، واللفظ للشيخين.وزاد مالك وأبو داود: وَإنْ ماتَ الَّذِى ابْتَاعَهُ فَصَاحِبُ المَتَاعِ فِيهِ أُسْوَةُ الْغُرَمَاءِ.

وزاد أبو داود فقط: وَإنْ كانَ قَضَى مِنْ ثَمَنِهَا شَيْئاً فَهُوَ أُسْوَة الْغُرُمَاءِ.

1. (977)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Bir kimse, iflâs edenin yanında malını aynen bulmuş ise, bu mala o, herkesten daha ziyade hak sâhibidir." [Buharî, İstikrâz 14; Müslim, Müsâkat 22, (1559); Muvatta, Büyû 42, (2, 678); Tirmizî, Büyû 36, (1262); Ebu Dâvud, Büyû 76, (3519-3520, 3522); Nesâî, Büyû 95, (7, 311); İbnu Mâce, Ahkâm 26, (2358, 2359).][652]

AÇIKLAMA:

Hadisten çıkarılan hükümle ilgili olarak Buharî şârihi Aynî'den bazı özetlemeler kaydedeceğiz:

1- Bu hadisin zahiri ile Ata İbnu Ebi Rabâh, Urve İbnu Zübeyr, Tâvus, Şa'bî, Evzâî, Ubeydullah İbnu'l-Hasen, İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk ve Dâvud amel etmişlerdir.

Bu ismi sayılan ulemâ hadisin zâhirine bakarak şöyle demişlerdir: "Bir kimse iflâs eder ve yanında, satınalmış bulunduğu bir mal, olduğu gibi bulunursa malı satmış olan kimse bunu almaya diğer alacaklılardan daha çok hak sahibidir." Bu hadisle amel hususunda hicaz ulemasının, bazı teferruatta ihtilâf etse de, temelde icma ettiğini İbnu Abdilberr belirtir.

İhtilâflı hususlar hakkında şu bilgiyi verir: "Sattığı malı, bir müflisin elinde olduğu gibi bulan bir kimse, malını geri almak ister, diğer alacaklılar da buna itiraz ederek, mal sahibinin parasını, ceplerinden ödeyerek malı kendileri almak isterlerse, bu malı, -fazla malı almada olduğu üzere- almaya hakları var mı?" meselesinde Şâfiî ve Mâlik hazretleri ihtilâf ederler. Mâlik: "Buna hakları vardır, malın asıl sahibi, diğer alacaklılar malın bedelini ödedikleri takdirde malı alamaz" der. Şâfiî hazretleri de: "Diğer alacaklıların bu malda söz hakkı yoktur" der ve açıklar: "Ne müflisin ne de vârislerinin böyle bir malı alma hakkı yok ise, borçlularının hiç yoktur, karar yetkisi malın sahibine aittir, dilerse alır, dilerse bırakır ve diğer alacaklılarla müştereken

iştirak eder. Zira Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu mala, sahibini, onlardan daha haklı kılmıştır." Ebu Sevr, Ahmed İbnu Hanbel ve bir cemaat de bu şekilde hükmetmiştir.
Mâlik ve Şâfiî hazretleri, keza mal sahibinin sattığı mala mukabil müflisten bir miktar bedel almış olup olmama meselesinde de ihtilâf ederler. İbnu Vehb ve başkaları İmam Mâlik'in şöyle hükmettiğini rivayet ederler: "Mal sahibi dilerse aldığı bedeli iade ederek malını geri alabilir." Halbuki Şafiî hazretleri: "Satılan mal köle idiyse ve bedelinin yarısını da almış idiyse, sonra borçlu iflâs etmiş ise, kölenin yarısı onundur, zira para kölenin aynına bedeldir. Geri kalan yarıyı da müflisin alacaklıları adına satar. Önce almış olduğundan bir şey iade etmez. Çünkü alması gereken hakkını almıştır." Ahmed İbnu Hanbel de bu görüştedir.
İmam Mâlik ve Şâfiî hazretleri, iflâs etmiş olduğu hâkim tarafından ilân edilmezden ve tevkif edilmezden önce ölmüş olan müflis hakkında da ihtilâf etmişlerdir. Mâlik der ki: "Müflise terettüp edecek hüküm, ölüye terettüp edecek olandan farklıdır. Bir malı satan, onu aynıyla, ölünün nezdinde bulursa, bu mal üsvetü'lguremâ sayılır. Halbuki müflisin yanında bulunacak olsa hüküm aksinedir." Ahmed İbnu Hanbel de buna hükmetmiştir. Halbuki et-Tavzih'de: "Hadisin muktezasına göre bu malın eski sahibine dönmesi gerekir, hatta, hadisin mutlak olan ifadesi nazara alınınca, malın bedelinden bir kısmını almış olsa bile eski sahibine dönmesi gerekir" denmektedir. Bu, Şafiî'nin yeni görüşüdür, vazgeçmiş olduğu eski görüşüne göre, geri kalan bedeline bütün alacaklılarla birlikte iştirak etmelidir.
Şâfiîler, hadiste gelen "malını aynen bulmuş ise" kaydına dayanarak, mal sahibinin, o mala diğer alacaklılardan önce hak kazanabilmesini, "malını olduğu gibi bulma" şartına bağlamışlardır. Yani mal, meselâ eksilme gibi bir durumla zatında, sıfatlarından birini kaybetme gibi bir durumla evsafında herhangi bir tegayyür ve tebeddüle (değişmeye) uğramış

olmamalıdır, aksi takdirde mal bütün alacaklıların müşterek malı olur."
Şâfiîler bu hususta çeşitli teferruata inmişlerdir. Aynî, bunlardan yirmi adedini nakleder, bahsi uzatmamak için kısa kesiyoruz. [653]

HANEFÎ GÖRÜŞ

Bu meselede Hanefîlerin nokta-i nazarı farklıdır. İbrahim Nehâiî Hasan Basrî, (bir rivayette) Şa'bî, Vekî, Abdullah İbnu Şübrüme, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Züfer (rahimehumullah) şöyle hükmederler: "Malını olduğu gibi bulan satıcı diğer alacaklılar gibidir." Bu hükme götüren muhtelif rivayetlerden biri Ömer İbnu Abdilaziz tarikiyle gelen şu rivayettir:
مَنِ اقْتَضَى مِنْ ثَمَنِ سِلْعَتِهِ شَيْئاً ثُمَّ اَفْلَسَ فَهُوَ الغُرَماءُ فِيهِ سَوَاءٌ
"Kim sattığı malın bedelinden bir miktar alır, sonra da müşteri iflas edecek olursa, malı (aynıyla bulan) satıcı ile diğer alacaklılar eşittirler."
Tahavî, sadedinde olduğumuz hadisi şöyle izah eder: "Bu hadisle, müflisin yanında, kendi malını aynen bulan kimse mevzubahistir, mebî (satılmış olan mal) ise, artık kendi malı değildir, bu satılmazdan önce kendi malı idi. Aynıyla kendinin olan mal, gasbedilen maldır, âriyet olarak verilen, vedîa (emanet) olarak bırakılan ve buna benzer durumdaki mallardır. İşte bu vasıfta olan bir mal aynen kendi malıdır ve bu mala, diğer alacaklılardan daha ziyade hak sahibidir. Sadedinde olduğumuz Ebu Hüreyre hadisinin vürudu da buna bakar. Nitekim Semure İbnu Cündeb (radıyallahu anh) tarafından rivayet edilen bir hadis de buna delâlet etmektedir. Bu hadiste Resûlullah şöyle buyurmaktadır: مَنْ سُرِقَ لَهُ مَتَاعٌ اَوْ ضَاعَ لَهُ مَتَاعٌ

فَوَجَدَهُ عِنْدَ رَجُلٍ بِعَيْنِهِ فَهُوَ اَحَقُّ بِعَيْنِهِ وَيَرْجِعُ الْمُشْتَرِىُّ عَلى الْبَائِعِ بِالثَّمَنِ
"Kimin bir malı çalınır veya kaybolur, sonra da sahibi onu aynıyla birinin yanında bulursa, bu malın aynına daha ziyade hak sahibi olur, bunu satın almış olan müşteri satandan ödediği bedeli geri ister." Şu halde, Taberânî'de de rivayet edilen bir hadis gösterir ki, Ebu Hüreyre rivayetinde kastedilen mal, vedîa, âriyet, gasb ve benzeri yollarla (sahibinin elinden çıkmış olmakla birlikte, aynen mülkiyeti devam eden) mallarla ilgilidir. Bu malları eski sâhibi, bir kimsenin elinde aynıyla bulursa, bu malda diğer alacaklıların herhangi bir hissesi yoktur. Çünkü asıl sahibinin mülkiyetinde olmaya devam etmektedir. Çünkü gâsıbın eli, bir tecavüz ve zulüm elidir. Hırsız da böyle. Ama malı satar ve müşteriye teslim de ederse bedelini almamış bile olsa mal artık mülkiyetinden çıkmıştır."
Aynî daha sonra bu hadisle ilgili Hanefî görüşe katılmayanların, mezhep taassubunun sevkiyle Hanefî ulemaya edeb dışı sözler sarfettiklerini belirtir ve bazılarının kavillerinden örnekler kaydeder. Biz o nakillere girmeyeceğiz, ancak şu kadarını belirtmek isteriz: Bu bahis, Aynî'nin şerhinden değil de kendisi Şâfiî olan İbnu Hacer'in Fethu'l-Bârî Şerhi'nden takip edilecek olsa, mevzuun Hanefîlere sathî tahlil edildiği kanaatine varılabilir. İlim adamlarının da inandıkları Hakk'ın hatırı için de olsa, zaman zaman mezhep taassubuna düşmelerini görmek şaşırtıcı oluyor. غَفَرَ اللّهُ لَنَا وَلَهُمْ [654]

ـ2ـ وعن أبى سعيد قال:]أُصِيبَ رَجُلٌ عَلى عَهْدِ رسول اللّه # في ثِمَارٍ ابْتَاعَهَا فَكَثُرَ دَيْنُهُ فَأفْلَسَ. فقَالَ النَّبىُّ #: تَصَدَّقُوا عَلَيْهِ فَتَصَدَّقَ النَّاسُ عَلَيْهِ فَلَمْ يَبْلغْ ذلِكَ وَفَاءَ دَيْنِهِ. فقَالَ # لِغُرَمَائِهِ. خُذُوا مَا وَجَدْتُمْ لَهُ لَيْسَ لَكُمْ إّ ذلِكَ[. أخرجه الخمسة إ البخارِى .

2. (978)- Ebu Saîd el-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında, bir adamın satın aldığı meyveyi âfat vurdu. Bu yüzden adamın borcu arttı ve iflâs etti. (Kendisine dâva arzedilince) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) halka: "Kardeşinize mal tasadduk (ederek yardım) edin" dedi. Bunun üzerine, halk ona tasaddukta bulundu, ama toplanan, borcunu ödemeye kâfi gelmedi. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz, bu sefer alacaklılara: "Bulduklarınızı alın, size bundan başka bir şey yok" buyurdu. [Müslim, Müsâkât 18, (1556); Tirmizî, Zekât 24, (655); Ebu Dâvud, Büyü' 60, (3469); Nesâî, Büyu'30 (7, 265), 96, (7, 312); İbnu Mâce, Ahkâm 25, (2356).][655]

AÇIKLAMA:

1- Burada meyvesi âfete uğrayıp zarara giren zatın kim olduğu belirtilmemiştir. Ancak bazı rivayetlerden hareketle, Muâz İbnu Cebel (radıyallahu anh) olduğu söylenmiştir.
2- Rivâyetten, müşterinin, meyveyi satmış olan bahçe sahibine ve diğer alacaklılara beraberce borçlandığı anlaşılmaktadır. Yani, satın alınan meyvenin âfete uğramasından hâsıl olan zararı müşteri çekmektedir.
Ancak, Nevevî'nin açıklamasına göre âlimler meyve meselesinde ihtilâf etmişlerdir. Yani meyve salâh tebeyyün ettikten sonra satılmış ve satan da: "Artık götürebilirsin, işte mal, işte sen" diyerek aradan çekilmek suretiyle malı teslim de etmiş, ama müşteri, henüz toplayıp götürmeden semâvî bir âfet gelip meyveyi zarara uğratmış ise zararı kim çekecek? Satan mı, satın alan mı, her ikisi de mi?
a) İki görüşten esahh olana göre İmâm Şâfiî, Ebu Hanîfe, Leys İbnu Sa'd ve diğer bazıları: "Mal artık müşterinin

garantisindedir, âfetin verdiği zararı düşmek vacib değildir, satan düşecek olursa bu müstehabdır" demiştir.
b) Eski görüşünde İmam Şafiî ve diğer bazıları: "Mal henüz satanın garantisindedir. Âfetin verdiği zararı bedelden düşmek vâcibtir" demiştir.
c) İmam Mâlik: Afetin verdiği zarar, üçte birden az olursa, bu zararı düşmek vâcib değildir, üçte bir veya daha fazla olursa bunun bedelden düşülmesi vacib olur, meyve satıcının garantisindedir" der. İmam Mâlik'e göre, meyve ve ekinin bir kısmını kuşların yemesi, rüzgârın dağıtması, bir kısmının da yere dökülerek zayi olması normaldir, buna itibar etmemek gerekir. Ancak bu çeşit zararla semâvî afetin vereceği zarar arasında bir sınır olması gerekir. Din-i Mübîn-i İslâm, vasiyet ve hastanın bağışı gibi durumlarda üçte bire kadar ruhsat verdiği için, mutad miktardan fazla telef araya girerse, bunun umumi kıymetten düşülmesi gerekir. Meyve veya ekinin hepsi telef olursa akit bozulur müşteri parasını geri alır. Zarar üçte birden az olursa kıymetten bir şey düşülmez. Müşteri ile satıcı arasında afet veya afetin sebep olduğu zararın miktarı hususunda ihtilâfa düşerlerse, söz satanındır, zira malda asıl olan selamettir."
Bu üç görüşü de te'yid eden rivayetler gelmiştir.
Şu halde sadedinde olduğumuz hadis, birinci görüşü iltizam edenlere, yani "zarar müşteriye aittir" diye hükmedenlere delil olmaktadır.
Ancak, muhalif görüşte olanlar, yani "Afetle gelen zararı satıcı çeker" diyenler, bu hadiste geçen borçlanma meselesini şöyle te'vil ederler: "Muhtemelen, meyve, kemâle erdikten sonra müşterinin ihmal ederek toplamaması yüzünden telef olmuştur, bu takdirde zararı müşteri çeker. Bu sebeptendir ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hadisin sonunda: "Size bundan başka bir şey yok" demiştir. Afet zararlarının bedeli iâde edilmeyecek olsa, alacaklılar kalan paralarını da isterlerdi."
Muhalif görüşte olanlar bunlara cevap verme sadedinde şöyle demişlerdir: "Sizin dediğiniz gibi olsaydı, Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) şöyle demeliydi: "Size şimdilik bundan başka bir şey yok. Bu zât fakir kaldığı müddetçe, ondan borç istemeniz helâl değildir. Hâli vakti düzelinceye kadar bekleyin, düzelince alırsınız."

Sadedinde olduğumuz rivayet iflâs durumuna düşmüş kimselere yardımcı olmaya, tasaddukta bulunmaya teşvik etmektedir. Borcunu ödeyemeyenlere kötü muâmele yapmamak gerektiği de anlaşılmaktadır. Israrla istemek, kötü söz söylemek, hapsettirmek gibi muameleler câiz değildir. Maamafih İmam-ı Âzam'ın alacaklıya, borçluyu, ödeyinceye kadar tâkip hakkı tanıdığı belirtilir.[656]

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/25.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/25-26.

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/26.

[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/26-28.

[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/29.

[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/29.

[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/29-30.

[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/30.

[9] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/30-31.

[10] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/31.

[11] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/31-32.

[12] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/33.

[13] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/33.

[14] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/33-34.

[15] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/34.

[16] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/35.

[17] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/36.

[18] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/36.

[19] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/37.

[20] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/37.

[21] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/38.

[22] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/38-39.

[23] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/39.

[24] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/39-40.

[25] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/40.

[26] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/40-42.

[27] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/42.

[28] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/42.

[29] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/42.

[30] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/43.

[31] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/43.

[32] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/43.

[33] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/44.

[34] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/44-46.

[35] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/47.

[36] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/47-48.

[37] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/49.

[38] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/49-51.

[39] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/51.

[40] Bu ayet, Kur'ân-ı Kerim'in Dinayet İşleri Başkanlığı'nca yapılan tercümesinde: "Onların taptıkları putlarda Rablerine daha yakın olmak için vesile ararlar" şeklinde tercüme edilerek iki fâhiş hataya düşülmüştü.

a- Kur'an metninde "put" kelimesi mevcut değildir, taptıkları şeklinde mutlaktır.

b- Tapılan şey "put" olarak tefsir edilmiş, halbuki put şuursuzdur, Allah'a yakınlık aranmaz. Ma'kul te'vili, Fahrettin-i Râzi'den bilistifade kaydettiğimiz üzere "put" değil, "melek" olmalıydı. Mamâfih "cin" de olabilirdi.

Beyzâvî "Melekleri, Mesih'i, Uzeyr'i " diyerek, çerçeveyi genişletse de "put"u katmamıştır.

[41] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/51-52.

[42] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/52.

[43] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/53.

[44] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/53-54.

[45] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/54.

[46] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/54.

[47] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/54.

[48] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/54-55.

[49] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/55.

[50] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/55.

[51] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/55.
[52] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/55-57.
[53] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/57.
[54] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/57
[55] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/58.
[56] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/58-59.
[57] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/59.
[58] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/59-60.
[59] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/60-61.
[60] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/61-63.
[61] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/63-64.
[62] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/64.
[63] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/64.
[64] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/64-65.
[65] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/66.
[66] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/66.
[67] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/67.
[68] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/67.
[69] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/67-68.
[70] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/68-69.
[71] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/69.
[72] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/69.
[73] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/72-75.
[74] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/75-78.
[75] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/78.
[76] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/78-79.
[77] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/79-80.
[78] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/81.
[79] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/81-82.

[80] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/82-84.

[81] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/85.

[82] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/85.

[83] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/85.

[84] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/86.

[85] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/86.

[86] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/86-87.

[87] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/87.

[88] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/87-88.

[89] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/89.

[90] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/89-91.

[91] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/91.

[92] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/91.

[93] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/92.

[94] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/92.

[95] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/93.

[96] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/93-94.

[97] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/94-95.

[98] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/96.

[99] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/96-99.

[100] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/99.

[101] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/99-101.

[102] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/101.

[103] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/102.

[104] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/103.

[105] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/103-104.

[106] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/104.

[107] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/104-105.

[108] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/105.

[109] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/105-106.

[110] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/106.

[111] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/106

[112] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/107-108.

[113] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/108-110.

[114] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/110-111.

[115] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/112-113.

[116] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/113-114.

[117] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/120-127.

[118] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/127-132.

[119] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/133.

[120] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/133.

[121] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/133.

[122] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/133-134.

[123] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/134-135.

[124] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/135.

[125] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/135-136.

[126] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/136.

[127] Bu üç değil, dört olacak, belki de bir müstensih hatasıdır.

[128] "Ensar'ın gözünde bir şey vardır" sözünden murad gözlerinin küçüklüğüdür, bazıları, "Ensar'ın mavi gözlü olmaları kastedilmiştir" demiştir.

[129] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/136-139.

[130] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/139.

[131] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/139-140.

[132] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/140-141.

[133] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/141-142.

[134] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/142-143.

[135] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/143.

[136] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/143.

[137] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/143.
[138] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/144.
[139] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/144-145.
[140] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/146.
[141] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/146-147.
[142] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/147-148.
[143] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/148-149.
[144] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/149-150.
[145] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/150.
[146] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/150-151.
[147] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/151-152.
[148] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/153.
[149] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/153.
[150] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/154-155.
[151] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/156.
[152] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/156-157.
[153] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/157.
[154] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/157-159.
[155] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/159-160.
[156] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/160.
[157] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/160-161.
[158] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/161.
[159] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/161-162.
[160] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/162-163.
[161] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/163.
[162] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/163-164.
[163] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/165.
[164] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/165-166.
[165] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/166-170.

[166] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/170.
[167] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/171.
[168] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/171.
[169] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/172.
[170] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/172-173.
[171] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/173-174.
[172] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/174-175.
[173] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/175.
[174] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/176-178.
[175] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/178-179.
[176] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/179-180.
[177] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/180.
[178] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/180-181.
[179] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/181.
[180] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/181-182.
[181] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/182.
[182] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/182-183.
[183] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/183-184.
[184] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/184-185.
[185] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/185-186.
[186] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/187-188.
[187] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/188-189.
[188] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/189-191.
[189] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/192.
[190] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/192-196.
[191] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/196.
[192] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/196-197.
[193] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/197-198.
[194] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/198.

[195] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/198-199.

[196] Aslı, üdre'dir. Kâmus, debbe-taşak diye tercüme etmiş; halk arasında kasık fıtığı sebebiyle olan haya şişmesine guldur denir. Bu daha uygun olabilir.

[197] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/200-201.

[198] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/201.

[199] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/202-203.

[200] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/203-204.

[201] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/204-206.

[202] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/206.

[203] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/206-207.

[204] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/207.

[205] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/207-208.

[206] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/208-209.

[207] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/209.

[208] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/209.

[209] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/210.

[210] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/210.

[211] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/211.

[212] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/211-212.

[213] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/212.

[214] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/212-213.

[215] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/213.

[216] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/213-215.

[217] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/215-216.

[218] Sakâlibe, Kâmus'da: Bulgarya ile Konstantiniyye arasında Hazer memleketiyle sınır bölgesinde, Eflâk ve Buğdan'da yaşayan insanlara dendiğini bazı coğrafya kitaplarında "Bulgar tâifesi" diye tasrîh edildiğini açıklar.

[219] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/216.

[220] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/216.

[221] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/216-217.
[222] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/217.
[223] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/217-218.
[224] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/218.
[225] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/218-219.
[226] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/219-220.
[227] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/220.
[228] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/220-221.
[229] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/221-222.
[230] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/222.
[231] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/222-223.
[232] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/223.
[233] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/223-224.
[234] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/224.
[235] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/224-225.
[236] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/225.
[237] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/226.
[238] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/226.
[239] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/227.
[240] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/227.
[241] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/228.
[242] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/228-229.
[243] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/229.
[244] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/229-230.
[245] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/230.
[246] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/230-231.
[247] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/231.
[248] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/231-232.
[249] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/233.

[250] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/233.
[251] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/234.
[252] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/234.
[253] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/235-236.
[254] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/236-237.
[255] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/237-238.
[256] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/238-239.
[257] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/239.
[258] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/240.
[259] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/240-243.
[260] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/243-244.
[261] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/244-245.
[262] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/245.
[263] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/245-247.
[264] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/247.
[265] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/247.
[266] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/247-248.
[267] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/248.
[268] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/248-249.
[269] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/249-250.
[270] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/250-251.
[271] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/251-252.
[272] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/252.
[273] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/252-253.
[274] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/253-254.
[275] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/254.
[276] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/254.
[277] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/255-257.
[278] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/258.

[279] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/259.

[280] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/259-261.

[281] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/261-262.

[282] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/262-266.

[283] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/266-271.

[284] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/271.

[285] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/271.

[286] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/272.

[287] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/272.

[288] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/273.

[289] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/273.

[290] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/273.

[291] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/273.

[292] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/274.

[293] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/274.

[294] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/274-277.

[295] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/277.

[296] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/277-278.

[297] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/278-279.

[298] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/279-281.

[299] Sevîk: Dilimizde kavud denen, kavrulmuş hubûbat veya kurutulmuş meyvelerin kavrulduktan sonra öğütülmesi ile elde edilen bir yiyecek. Bedevîler dağarcıklarına basıp yol azığı yaparlardı.

[300] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/281.

[301] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/281-282.

[302] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/282.

[303] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/282-283.

[304] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/284.

[305] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/284-285.

[306] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/285.
[307] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/285.
[308] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/286.
[309] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/286.
[310] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/286-287.
[311] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/287.
[312] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/287.
[313] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/287-288.
[314] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/288.
[315] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/288.
[316] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/288-289.
[317] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/289-290.
[318] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/290-291.
[319] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/291.
[320] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/291-292.
[321] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/292.
[322] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/292-293.
[323] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/293.
[324] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/294.
[325] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/295-297.
[326] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/297-299.
[327] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/300.
[328] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/300-301.
[329] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/302-303.
[330] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/303.
[331] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/303-304.
[332] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/304-305.
[333] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/305.
[334] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/306.

[335] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/306.
[336] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/307.
[337] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/307.
[338] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/307-308.
[339] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/308.
[340] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/309.
[341] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/309-311.
[342] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/312.
[343] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/312-313.
[344] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/313-315.
[345] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/315.
[346] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/315.
[347] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/316.
[348] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/316-317.
[349] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/317-318.
[350] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/318-319.
[351] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/319.
[352] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/319-320.
[353] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/320.
[354] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/321.
[355] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/321-322.
[356] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/322.
[357] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/323.
[358] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/323-324.
[359] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/325.
[360] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/325-326.
[361] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/326.
[362] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/326-327.
[363] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/327.

[364] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/327-328.

[365] Nevâr hanımın lakabı olabilir.

[366] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/328-329.

[367] Meğâfir: Kâmus, urfut denen ve meşeye benzeyen bir ağaçtan sızan pis kokulu püs'e dendiğini belirtir.

[368] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/330-331.

[369] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/332.

[370] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/332-333.

[371] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/333-337.

[372] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/337.

[373] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/338.

[374] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/338.

[375] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/338.

[376] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/338-339.

[377] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/339.

[378] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/339-340.

[379] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/341.

[380] Elmalılı'nın yer vermediği, fakat İbnu Hacer'in Süheyli'nin et-Ta'rîf adlı kitabından naklen kaydettiği bir rivayet bu hususu daha açık ifade eder: "Dendiğine göre Yeğus, Hz. Adem'in oğlu olan Şît'in oğlu idi. Suva've ondan sonra gelenler de öyle. Onların dualarını almakla berekete ereceklerine inanırlardı. Onların biri ölünce, sûretine uygun bir timsal (müşekkel bir put) yaptılar. Bir müddet bu putlara (meshederek, elleriyle değerek) teberrükte bulundular. Sonra, şeytanın telkiniyle tedrîcen tapınmaya başladılar. Daha sonra, onlara tapınma, cahiliye devrinde Araplar arasında sünnet oldu..."

[381] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/341-343.

[382] Şahâb: Geceleyin görülen ve yıldız kayması tabir ettiğimiz, kozmoğrafyacıların da "atmosfere düşüp yanan göktaşı" dedikleri şeydir.

[383] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/343-344.

[384] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/344-347.

[385] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/347-349.

[386] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/349-350.

[387] Medyum: Ruhani varlıklarla ilişki kurma istidadındaki kimse.

[388] Spiritizm: Ruh (cin) çağırarak hakikatı bulmaya çalışma akımı.

[389] Bakıcı: Genellikle su, ayna, mürekkep veya cam küre gibi cisimlere bakarak cinlerle haberleşen kişi.

[390] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/350-358.

[391] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/359.

[392] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/359-360.

[393] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/360-361.

[394] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/361.

[395] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/362.

[396] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/362-363.

[397] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/363.

[398] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/364.

[399] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/364-367.

[400] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/367.

[401] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/367-368.

[402] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/368.

[403] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/369.

[404] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/369-370.

[405] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/370-371.

[406] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/371.

[407] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/371-373.

[408] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/373.

[409] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/373-375.

[410] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/375.

[411] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/375-376.

[412] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/376.

[413] Rahman sûresinin 37.âyetinin meâli şöyledir: "Artık gök yarılıp da kırmızı sahtiyan (yahut zeytinyağı tortusu) gibi bir gül olduğu zaman." Yani kıyamet sırasında semanın karşılaşacağı bir safhanın tasviri olmaktadır.

[414] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/377-378.

[415] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/378.

[416] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/378-380.

[417] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/381-382.

[418] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/382.

[419] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/382-383.

[420] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/383.

[421] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/384.

[422] Ayet şöyle buyurur. (Meâlen): "Şerlerinden, serkeşliklerinden (nüşûz) yıldığınız kadınlara gelince, onlara önce nasihat edin, vazgeçmezlerse kendilerini yatakta yalnız bırakın. (Yine kâr etmezse) dövün"(Nisa 34).

[423] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/384-387.

[424] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/387.

[425] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/387-388.

[426] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/388-389.

[427] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/389.

[428] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/389-390.

[429] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/391.

[430] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/391.

[431] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/392.

[432] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/392.

[433] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/393.

[434] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/393.

[435] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/393.

[436] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/394.

[437] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/394.

[438] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/394.

[439] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/394-395.

[440] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/395.

[441] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/395-397.

[442] Daha geniş bilgi edinmek isteyenlere Elmalılı merhumun tefsirini (Kadr sûresi) tavsiye ederiz.

[443] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/398-399.

[444] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/399-400.

[445] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/401.

[446] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/401-402.

[447] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/402.

[448] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/402-403.

[449] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/403-405.

[450] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/405-406.

[451] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/406.

[452] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/406-408.

[453] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/408.

[454] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/408-409.

[455] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/409.

[456] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/409-410.

[457] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/410-411.

[458] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/411-412.

[459] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/413.

[460] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/413.

[461] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/413.

[462] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/414.

[463] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/414-416.

[464] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/417.

[465] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/417.

[466] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/417.

[467] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/417-418.

[468] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/418.

[469] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/419.

[470] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/419.

[471] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/419-420.

[472] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/420.

[473] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/420.

[474] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/421.

[475] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/421.

[476] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/421-422.

[477] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/422.

[478] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/423.

[479] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/423.

[480] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/423-424.

[481] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/424.

[482] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/425.

[483] Übey İbnu Ka'b'ın tertibinde bazı sûrelerin ismi farklıdır. Ayrıca Malikîlerin sabah namazlarında okuduğu Kunut duası ile, Hanefilerin Vitir'de okudukları Kunut, sûre olarak girmiştir. Beyhakî'nin bir rivâyetine göre bâzı kimseler-namazda okunduğu için-Kunut'u Kur'an'dan addedermiş. Âlimler, Hz. Ubey'in bunu sûre olarak değil, namazda okunan bir dua olarak nüshana almış olabileceğini tahmin etmiştir. Hz. Ali'nin nüshasında da bâzı sûre isimleri farklılığından başka birkısım sûreler de eksiktir. İbnu Abbas'ın mushafı nuzül sırasına göredir. İbnu Abbâs, Hz. Ali'nin talebesi olması haysiyyeti ile, mushafının Hz. Ali nüshasının aynı olacağı, ondan istinsah edilmiş bulunacağı tahmin edilmiştir. Kezâ Hz. Ali nüshasında istinsah edilmiş olduğu tahmin edilen bir de Câfer-i Sâdık mushafından bahsedilir. Bunlarla ilgili rivayet esasta İbnu Nedim'in Fihrist'ine dayanır. Bunlar, tevatüren gelmiş olan Hz. Osman nüshasına bir gölge düşürmez. Hz. Osman nüshası binlerce sahâbenin sağ olduğu bir zamanda çoğaltılıp bir tarafa gönderilmiştir. Buna karşı "eksik" veya "fazla" diye bir itiraz olmamıştır. Halbuki bazı farklı okunuşlar sebebiyle müslümanlar birbirlerine kılıç çekme noktasına gelmiş idiler. Nüshaya itirazın yokluğu, mevcut nüshanın tamamiyetine en büyük delil ve garantidir. Sûre ziyadesi veya tenkîsi şöyle dursun tek kelimesinde tereddüd olsa idi, herhalde yer yerinden oynar idi. Bazı

kelimelerin okunuş farklılığı sebebiyle birbirlerine kılınç çeken insanların eksiklik, noksanlık noktasındaki tereddütlerini sukûtla geçiştireceklerini akıl kabul etmez.

[484] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/425-427.

[485] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/427.

[486] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/427-428.

[487] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/428.

[488] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/428-429.

[489] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/431.

[490] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/431.

[491] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/432.

[492] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/432.

[493] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/433.

[494] Mîzmar, üflenerek çalınan kaval nev'inden bir fülüt, bir çalgı âleti. Ancak burada, istiâre yoluyla güzel ses kastedilmiştir.

[495] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/433-436.

[496] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/436-437.

[497] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/437/438.

[498] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/438.

[499] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/438.

[500] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/438-441.

[501] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/441.

[502] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/441.

[503] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/441-442.

[504] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/442.

[505] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/442.

[506] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/442-443.

[507] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/443.

[508] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/444.

[509] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/445.

[510] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/445-446.
[511] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/446.
[512] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/447.
[513] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/447.
[514] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/447-448.
[515] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/448.
[516] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/449.
[517] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/450.
[518] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/450.
[519] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/451.
[520] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/451.
[521] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/451.
[522] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/451-452.
[523] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/453.
[524] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/453.
[525] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/453-455.
[526] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/457-458.
[527] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/458-462.
[528] İbnu'l-Cezerî (Şemsettin Muhammed), bu yedi kıraata şunları da ekleyerek "on'a" çıkarmıştır:

1- Halef İbnu Hişâm el-Bezzâr el-Bağdâdî (V. 229/ 843).

2- Ebu Ca'fer Yezid İbnu'l-Ka'kâ el-Mahzumî el-Medenî (V. 130/ 747).

3- Ebû Muhammed Ya'kûb İbnu İshâk el-Hadramî (V. 205/ 820).

[529] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/461-462.
[530] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/462.
[531] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/463.
[532] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/463-464.
[533] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/464.
[534] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/464.

[535] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/464.

[536] Hıtta: (Dileğimiz, kusurlarımızın) dökülmesi mânâsına gelir

[537] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/464-465.

[538] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/465.

[539] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/465.

[540] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/465.

[541] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/465.

[542] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/466.

[543] Tirmizî ve Ebû Dâvud'da bu rivâyet Hz. Enes'in rivâyeti olarak geçmektedir. Teysir, İbnu Abbas rivâyeti göstermekte hatalıdır.

[544] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/466-467.

[545] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/467.

[546] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/467.

[547] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/467.

[548] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/467.

[549] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/468.

[550] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/468.

[551] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/468.

[552] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/468.

[553] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/469.

[554] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/469.

[555] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/469.

[556] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/470.

[557] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/470.

[558] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/470.

[559] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/470.

[560] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/471.

[561] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/471.

[562] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/471-472.

[563] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/472.

[564] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/472.

[565] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/472.

[566] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/473.

[567] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/473.

[568] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/473.

[569] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/473.

[570] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/474.

[571] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/474-475.

[572] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/475.

[573] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/475-476.

[574] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/478-479.

[575] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/480.

[576] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/481.

[577] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/481.

[578] Bazı rivayetler arza'yı, Resûlullah'ın Cebrâil (aleyhisselam)'e okuması, bazısı da Cebrail'in Hz. Peygamber'e (okuması) olarak açıklar. Demek oluyor ki Cebrâil Hz. Peygamber'e okuyor ve ayrıca ondan bir de dinliyordu. Kur'ân'ın şânına lâyık bir îtina! هذا مِنْ فَضْلِ رَبّنَا

[579] Teknik tâbiriyle teâhüd'e yani karşılıklı ahidleşmeye, yani: Hz. Peygamber'in, "vahiy olarak bildiğimiz budur", Cebrâil'in de: "Bildiğiniz doğrudur, tamdır" demesi.

[580] Şu rivâyet bu mevzuda bir fikirverebilir: عن ابى موسى اشعري قال: نزلت سورةً نحوَ من براءةٍ فرفعتْ فحفظتُ منها(إنّ اللّهَ لَيُؤيّدُ هذا الدّينَ بِأَقْوَامٍ َ خَقَ لَهُم(Ebu Musa el-Eş'ari anlatıyor: Tevbe sûresi uzunluğunda bir sûre inmiş idi. Sonradan kaldırıldı. Ben ondan şu ibâreyi ezberledim: "Allah bu dini, kıyamet günü hiçbir nasib alamayacak kimselerle de te'yid ve takviye eder". Bu mânâ merfu hadis olarak başka rivayetlerde gelmiştir إنّ اللّهَ تعالى لَيُؤيدُ اِسمَ برجالٍ ما هُمْ اهلِهِ "Allah İslâm'ı, müslüman olmayan kimselerle de teyîd eder" veya, إنّ اللّهَ تعالى لَيُؤيّدُ الدّينَ بالرّجُلِ الفَاجرِ

"Allah bu dini facir (açlıktan günahlar işleyen, dindar olmayan) kimseyle de kuvvetlendirir".

[581] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/485.

[582] Hatırlatmakta fayda var: Zinâ eden bir yahudi çiftinin cezalandırılması için, yahudi cemaati Hz. Peygamber'e müracaat etmiş ve Resûlullah da Allah'ın kitabında (Tevrat'ta) bulunan hükmü yani recmi uygulamıştır. İslâm'da ilk recm budur. Resûlullah'ın sağlığında müslümanlara uygulanan recm vak'ası da mevcuttur.

[583] Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in âyet diye teklif ettiği metin şu idi:

الشيخ والشيخة اذا زَنيا فاَرْجُمُوهُمَا الْبيَّنةَ نَكاًَ مِنَ اللّٰهِ واللّٰهُ عَزِيزٌ حَكيِمٌ

"Kadın ve erkek iki yaşlı zina ederse, her ikisi de Allah'tan ibretli bir ceza olarak recmedin. Allah aziz ve hakimdir." Hz. Ömer, bilahare şöyle diyecektir: "Bilesiniz, recm haktır. Resûlullah recmetti. Ondan sonra biz de recmi uyguladık. Halkın: "Ömer, Allah'ın kitabına, onda olmayan şeyi yazdı" demeyeceğini bilsem, bunu yazardım" der ve yukarıdaki metni okur. Hz. Ömer, zamanla bazılarının: "Biz Kitabullah'da recm âyeti görmüyoruz" diyerek Allah'ın indirdiği farzı terkedip sapıklığa düşeceklerini belirterek şöyle uyarmıştır: " Muhsan oldukları takdirde zinâ edenlerin recmedilmeleri haktır. Yeter ki zina fiili, beyyine veya hâmilelik veya itirafla sübût bulmuş olsun. Allah'a kasem olsun, halk, " Ömer Kitabullah'a ilâvede bulundu" demeyecek olsa ben bu âyeti yazardım." Daha fazla bilgi istiyenler Suyûtî' nin el-İtkân fî Ulûmî'l-Kur'ân adlı kitabına bakabilirler. Eser dilimize de tercüme edilmiştir.

[584] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/486-488.

[585] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/491.

[586] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/491-492.

[587] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/492.

[588] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/493.

[589] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/493.

[590] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/495.

[591] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/495-497.

[592] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/497.

[593] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/497.

[594] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/497.

[595] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/498.

[596] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/498.

[597] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/499-500.

[598] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/500.

[599] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/500-504.

[600] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/504.

[601] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/504.

[602] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/506.

[603] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/506-507.

[604] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/507-508.

[605] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/508.

[606] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/508-509.

[607] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/510.

[608] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/510-513.

[609] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/513-514.

[610] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/515.

[611] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/515-516.

[612] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/516.

[613] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/516-517.

[614] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/518.

[615] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/518.

[616] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/518.

[617] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/519.

[618] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/519.

[619] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/519.

[620] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/519-520.

[621] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/520.

[622] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/523-526.

[623] Parantez arasındaki ifade, yine Müslim'in bir başka rîvayetinden alınmıştır.

[624] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/526-529.

[625] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/529-530.

[626] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/530-531.
[627] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/531.
[628] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/531-532.
[629] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/533.
[630] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/533-535.
[631] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/535.
[632] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/535-536.
[633] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/536.
[634] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/536-537.
[635] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/537-538.
[636] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/538.
[637] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/539.
[638] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/539-540.
[639] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/540.
[640] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/540-541.
[641] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/542-543.
[642] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/543-544.
[643] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/544.
[644] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/544.
[645] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/544-545.
[646] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/545.
[647] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/546.
[648] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/546.
[649] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/546-547.
[650] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/547-548.
[651] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/549.
[652] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/550.
[653] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/550-551.
[654] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/551-552.

[655] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/553.

[656] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/553-554.